

ნინო გოგარელი

**დასავლეთ ევროპის ქვეყნების
შუა საუკუნეების ისტორია**

(ლექციების მოკლე კურსი)

ნაკვეთი I

თბილისი
2002

დასავლეთ ევროპის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის ლექციების მოკლე კურსის I ნაკვეთში ასახულია V-XIV საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ქვეყნების საზოგადოებრივი, პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების უმთავრესი მოვლენები. ლექციების მოკლე კურსს ერთვის ზოგიერთი მნიშვნელოვანი ქრესტომათიული დოკუმენტი და სხვადასხვა ხასიათის მასალა დანართის ფორმით.

ლექციების კურსი განკუთვნილია სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტების ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტებისა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი:

პროფ. გ. ჟორდანი

რეცენზენტები:

პროფ. ზ. ჩიმაკაძე

პროფ. ა. ჩხეიძე

წინამდებარე ნაშრომის გამოცემის საქმეში გაწეული დახმარებისა და თანადგომისათვის ავტორი გულწრფელ მადლობას სწირავს თბილისის სულხან-საბა ორბელიანის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის რექტორს, პროფესორ ვახტანგ სართანას, პრორექტორებს – დანიელ ჯიბლაძეს და გურამ ბარბაქაძეს.

წინასიტყვაობა

შუა საუკუნეების ისტორია მსოფლიო ცივილიზებული სამყაროს ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო პერიოდია, რომელიც განსაკუთრებული პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური ურთიერთობებით ხასიათდება. ამ ხანამ კაცობრიობას უმდიდრესი კულტურული მემკვიდრეობა დაუტოვა. დიდი მოცულობის გამო, შუა საუკუნეების ისტორიის შესწავლა გარკვეულ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული. იგი მოიცავს ევროპისა და აზიის ქვეყნების ისტორიას V საუკუნიდან XVII საუკუნის შუახანებამდე.

შუა საუკუნეების ისტორიის შესწავლას ერთგვარად ართულებს ხსენებულ დისციპლინაში ქართულ ენაზე არსებული სახელმძღვანელოებისა და დამხმარე ლიტერატურის ნაკლებობა: სულ გამოცემულია ორი სახელმძღვანელო: 1963-1965 წლებში თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტების ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის გამოცემა პროფ. გრ. ჩხარტიშვილის სახელმძღვანელო „შუა საუკუნეების ისტორია“ (ორ ტომად). 1967-1969 წლებში გამოცემა პროფ. გ.ტივაძის სახელმძღვანელო „შუა საუკუნეების ისტორია“ (მესამე გამოცემა ორ ტომად). რომელიც მალე ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად იქცა. 1987 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობამ დასტამბა პროფ. გ.ჯორდანიას მიერ გ.ტივაძის საფუძვლიანად გადამუშავებული სახელმძღვანელოს I ტომი, მაგრამ, მცირე ტირაჟით გამოცემის გამო, იგი არ აღმოჩნდა საკმარისი ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტებისა და შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის. რაც შეეხება II ტომს, მისი ხელმოწერა გამოცემა, სამწუხაროდ, ვერ მოხერხდა.

ამდენად, ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების ისტორიაში ლექციების მოკლე კურსის შედგენა ფრიად საჭირო საქმე იყო. ამ ნაბიჯის გადადგმა გაგვაბედინა უმაღლეს სკოლაში ოცდახუთწლიანმა პედაგოგიურმა მოღვაწეობამ

და იმ დიდმა ინტერესმა, რომელსაც სტუდენტები აღნიშნული დისციპლინის შესწავლისას იჩენენ.

თბილისის სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის პედაგოგიური უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის სასწავლო გეგმით, ბიზანტიის ისტორია და კავკასიის ხალხთა ისტორია (დასავლეთისა და სამხრეთ სლავების ისტორიის ჩათვლით), ცალკე დისციპლინად ისწავლება. ამიტომ, წინამდებარე მოკლე სალექციო კურსი მხოლოდ დასავლეთ ევროპის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის ძირითად საკითხებს დაუთმეთ.

ლექციების მოკლე კურსში რუბრიკით – „ეს საინტერესოა!“ შევიტანეთ შუა საუკუნეების ეპოქის ზოგიერთი თვალსაჩინო არქიტექტურული ძეგლის მოკლე ისტორია. ასევე საჭიროდ მივიჩნიეთ ნაშრომისათვის დაგეგმეთ რამდენიმე მნიშვნელოვანი ქრესტომათიული დოკუმენტი და სხვადასხვა სახის მასალა დანართის სახით.

წინამდებარე ლექციების მოკლე კურსი წარმოადგენს დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების ისტორიის I ნაკვეთს და მოიცავს პერიოდს V საუკუნიდან – XIV საუკუნემდე.

დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების ისტორიის ლექციების მოკლე კურსის ხელნაწერის მიმართ გამოთქმული შენიშვნებისა და სურვილებისათვის უღრმესი პატივისცემითა და მადლიერებით უნდა მოვიხსენიო აღმზრდელი პედაგოგი და ხელმძღვანელი, ღვაწლმოსილი მეცნიერი, წარმოდგენილი სახელმძღვანელოს რედაქტორი, აწ გადაცვლილი პროფესორი გივი ჟორდანია, რომლის ნათელ ხსოვნასაც მოკრძალებით ვუძღვნით ამ ნაშრომს. ლექციების კურსის პირუთვნელი რეცენზირებისა და გაწეული გულისხმიერი დახმარებისათვის გულწრფელ მადლობას ვუხდით რეცენზენტებს: პროფესორებს ზ.ჩიშაკაძესა და ა.ჩხეიძეს.

ლექციების კურსის გამოსაცემად მომზადებისა და სასარგებლო რჩევებისათვის დიდ მადლობას მოვახსენებთ პროფესორებს გ. კუტალიასა და გ.მანჯგალაძეს.

დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების ისტორიის ლექციების მოკლე კურსი ამგვარი ნაშრომის ქართულ ენაზე გამოცემის პირველ მოკრძალებულ მცდელობას წარმოადგენს და, ბუნებრივია, იგი დაზღვეული ვერ იქნება მთელი რიგი ზარეზებისა და ლაფსუსებისაგან. აქტორი მადლიერების გრძნობით გაიზიარებს ნაშრომის მისამართით გამოთქმულ ყველა მართებულ შენიშვნასა და სურვილს.

მონათმფლობელური წყობილების კრიზისი რომის
იმპერიაში და ფეოდალური ელემენტების ჩასახვა.
რეპოლუსიური მოძრაობა რომის იმპერიის
აროზინცივაში

რომის იმპერიაში გაბატონებული მსხვილი ლატიფუნდიური მეურნეობა თავდაპირველად პროგრესულ მოვლენას წარმოადგენდა, რადგან ეს მსხვილი მეურნეობა ნიადაგის უკეთ დამუშავების მეტი შესაძლებლობის შემცველი იყო და, გარდა ამისა, მასში მონების შრომის კოოპერირება ხდებოდა. აღსანიშნავია, რომ შრომის უბრალო კოოპერაცია დიდ ეკონომიკურ სარგებლიანობას შეიცავს და მთელი რიგი უპირატესობებით ხასიათდება: 1. უშუალო მწარმოებელთა გაერთიანების შემთხვევაში მათი ინდივიდუალური უნარი წონასწორდება; 2. მათი ურთიერთ კონტაქტი იწვევს შეჯიბრებას და, მაშასადამე, შრომის ნაყოფიერების ამაღლებასაც; 3. ასეთ შემთხვევაში წარმოიქმნება ახალი წარმოებითი ძალა, რომელიც თავისი არსით არის მასობრივი წარმოებითი ძალა; 4. ხდება სამუშაო ძალის ეკონომია და ამასთან იკვეცება წარმოების ვადა; 5. შრომის სიერცული სფერო ფართოვდება, რაც აუცილებელია რიგ შრომატევად სამუშაოთა შესრულების დროს; 6. უზრუნველყოფილი ხდება იმის შესაძლებლობა, რომ უფრო ვიწრო ფართობზე შრომის დიდი მასა ამოქმედდეს და ა.შ.

მონების დიდი ნაწილი თავიდანვე ჩააბეს ლატიფუნდიურ მეურნეობაში, რაც დრო გადიოდა, მონური შრომა სულ უფრო დევნიდა თავისუფალ შრომას წარმოების მთელი რიგი სხვა დარგებიდანაც. იგი გაგრცელდა სამთამადნო მრეწველობაში, ტრანსპორტზე და სხვ. ამ მხრივ საკმე იქამდეც მივიდა, რომ მონობა საოჯახო მეურნეობაშიც ფართოდ იქნა გამოყენებული. ზოგიერთი მონათმფლობელის ოჯახში პირველი საუკუნისათვის ჩვენს ერამდე ხელზე მოსამსახურედ რამდენიმე ასეული მონა მუშაობდა.

მაგრამ, თუ მონური შრომა და მასზე დამყარებული ლატიფუნდიური მეურნეობა თავდაპირველად პროგრესული იყო, თავისი განვითარების შემდგომ საფეხურზე, შეცვლილ ისტორიულ პირობებში, იგი რეგრესულ მოვლენად იქცა. რაც დრო გადიოდა, მით უფრო მეტი წინააღმდეგობა იქმნებოდა მონურ შრომასა და ახალ ვითარებას შორის. ვინაიდან მონა თავისი მდგომარეობის გამო არ იყო დაინტერესებული

საწარმოო ძალების შემდგომი განვითარებით, ამიტომ იგი აღარ ცდილობდა თავისი შრომა უფრო ნაყოფიერი გაეხადა. მონათმფლობელები წარმოების ყველა დარგში მაქსიმალურად ცდილობდნენ ექსპლუატაციის ნორმა გაეზარდათ. ცნობილი რომაელი პოლიტიკური მოღვაწე და მწერალი კატონი (ძვ. წ. აღრ. 234-149 წწ.) თავის შრომაში – „მიწათმოქმედება“ – ურჩევდა მონათმფლობელებს, მონები დაძაბულად ემუშავებინათ ახალგაზრდობის ასაკში და არ მორიდებოდნენ მონის სიცოცხლის სწრაფ შემოკლებას. კატონი ამ შემთხვევაში გამოდიოდა იმ თვალსაზრისიდან, რომ ცოცხალი სამუშაო ძალა ახალგაზრდობის პერიოდში უფრო ნაყოფიერი იყო.

მონური შრომის უმოწყალო ექსპლუატაციამ ხელი შეუწყო მონების მოძრაობის ზრდას თითქმის მთელ იმპერიაში. მონების აჯანყებებმა მოიცვა იმპერიის ყველაზე მნიშვნელოვანი ადგილები. სირიელი მონის, ევნოსის ხელმძღვანელობით მნიშვნელოვანი აჯანყება მოხდა კუნძულ სიცილიაზე ქენაში ძვ. წ. აღრ. 137 წელს ჩვენს წელთაღრიცხვამდე, რომელმაც 132 წლამდე გასტანა. ამავე ხანებში აჯანყებამ კლემონის ხელმძღვანელობით მოიცვა კუნძულ სიცილიის დანარჩენი ნაწილიც, რომელსაც რომის იმპერიის სისტემაში თავისი ეკონომიკური მნიშვნელობით მოწინავე ადგილი ეჭირა. ძვ. წ. აღრ. 101 წელს სიცილიაში კვლავ მოხდა მონების გრანდიოზული აჯანყება სალვიუსისა და ათენიონის ხელმძღვანელობით, და ბოლოს, როგორც ცნობილია, მონათმფლობელური სამყარო მძლავრად შეარყია სპარტაკის აჯანყებამ (ძვ. წ. აღრ. 74წ.). მაგრამ ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო, ამ აჯანყებებმა ვერ შეძლეს არსებული მონათმფლობელური წარმოებითი ურთიერთობის შეცვლა ახალი საზოგადოებრივი წყობილებით.

რადგან შეიარაღებული ბრძოლით მონებმა ვერ მიაღწიეს თავისუფლებას, მათ შეცვალეს ბრძოლის ფორმები. მონებმა მიწათმფლობელურ წყობილებას აგრძნობინეს, რომ ისინი მხოლოდ „მოლაპარაკე იარაღს“ არ წარმოადგენენ და იწყეს განადგურება იმ სამუშაო იარაღებისა, რომლებითაც იქმნებოდა საარსებო დოვლათი. მონების ამგვარმა მოძრაობამ მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა მონათმფლობელური წარმოების წესს არა მარტო საწარმოო საშუალებათა პირდაპირი განადგურებით, არამედ იმითაც, რომ მან აიძულა მონათმფლობელების გაბატონებული ფენა ამის საპასუხოდ უფრო რეაქციული ღონისძიების მიღებაზე გადასულიყო. წარმოების მეპატრონეებმა შედარებით სათუთი საწარმოო საშუალებანი შეცვალეს ტლანქი და უხეში სამუშაო

იარაღებით. ახლა, ასწლიანი მუხისაგან გაკეთებულ სახნისებს მონები ადვილად ვეღარ დაამსხვრევდნენ და თუ ეს მაინც მოხდებოდა, მონათმფლობელები დიდად არ დაზარალდებოდნენ, რადგან მუხა, თავისთავად, იაფი იყო და ყოველთვის შეიძლებოდა განადგურებული სამუშაო იარაღის აღდგენა.

მაგრამ, ტლანქი და უხეში სამუშაო იარაღის წარმოებაში გამოყენება აღარ იძლეოდა შრომის ნაყოფიერების ზრდის საშუალებას. ასეთ პირობებში მონური შრომა ვეღარ ახდენდა წარმოების ხარჯების ანაზღაურებას. ცნობილი რომაელი მწერალი და აგრონომი კოლუმელა თავის შრომაში — „სოფლის მეურნეობის შესახებ“ (De re rustica) — ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ „მონებს უდიდესი ზიანი მოაქვთ სოფლის მეურნეობაში“.

თავის მხრივ, ჯერ კიდევ პლინიუსი შრომაში — „ბუნებრივი ისტორია“ — იძულებული იყო ელიარებინა, რომ „ლატიფუნდიებმა დაღუპეს იტალია და პროვინციები“.

საჭირო იყო შექმნილი მდგომარეობიდან თავის დაღწევა, მონური შრომის ისეთნაირად გამოყენება, რომ ნაკლები მუშახელით შესაძლებელი გამხდარიყო უფრო ფართო წამოწყების გაძღოლა. მთელ რიგ შემთხვევებში ლატიფუნდიის პატრონებმა ამ მიზნით თავიანთი მიწები საძოვარ მინდვრებად აქციეს და ხელი მიჰყვეს მესაქონლეობას, მაგრამ, რაკი ამ ღონისძიებამაც საქმე საბოლოოდ ვერ გამოასწორა, ამიტომ, დაწყებული მეორე საუკუნიდან ჩვენი წელთაღრიცხვით, ლატიფუნდიების უმრავლესობა პარცელებად იქნა დაანაწილებული. ეს პარცელები დროებითი იჯარით (ხუთი წლის ვადით) გაიცემოდა დასამუშაებლად „განთავისუფლებულ“ მონებზე და სხვა უშუალო მწარმოებლებზე. მეურნეობის დამუშავების ეს ახალი წესი „კოლონატურ“ სისტემას წარმოადგენდა, ხოლო მეურნეობის ამ სისტემაში ჩაბმულ უშუალო მწარმოებელს კოლონი ეწოდებოდა.

მეურნეობის კოლონატურ სისტემას ის უპირატესობა ჰქონდა, რომ კოლონი, შედარებით მონასთან, რომელიც მოკლებული იყო საკუთარ საწარმოო საშუალებებს და თვითონ იყო ქცეული მონათმფლობელის სრულ საკუთრებად, უფრო მეტად იყო დაინტერესებული შრომის ნაყოფიერებით. კოლონს გააჩნდა თავისი საწარმოო საშუალებანი (გარდა მიწისა), მას ჰქონდა ოჯახის შექმნის უფლება, და ბოლოს, გააჩნდა შესაძლებლობა იმისა, რომ ემუშავა მეურნეობის ან წარმოების იმ დარგში, რომელშიც იგი უფრო მეტ სარგებლობას დაინახავდა.

ამგვარად, მეორე საუკუნეში გახშირდა მონების ექსპლუატაციის

ფორმების ცვლა. მონათმფლობელი მონას აძლევდა „თავისუფლებას“, მას შეეძლო სადაც სურდა წასულიყო და იქ ემუშავა, მხოლოდ იმ პირობით, რომ მონა საკუთარი შემოსავლიდან გარკვეულ ნაწილს თავისი პატრონის სასარგებლოდ გაიღებდა. ამ მიზეზების შედეგად მონების დიდი ნაწილი კოლონებად გადაიქცა, ხოლო დანარჩენი — „განთავისუფლებული“ მონები ავსებდნენ მასწავლებელთა, ექიმთა და სხვა „თავისუფალ პროფესიათა“ რიგებს. II საუკუნეში ქ.რომში ეს სპეციალობანი უმთავრესად მონათა ხვედრს წარმოადგენდა.

მიწა კოლონებს იჯარით ეძლეოდათ ხუთი წლის ვადით. ამ ვადის გასვლის შემდეგ ხელშეკრულების დამდეგი მხარე თავისუფლად ითვლებოდა. კოლონს შეეძლო ახალი ხელშეკრულება დაედო მიწათმფლობელთან და დარჩენილიყო ძველ ადგილზე ან სხვაგან წასულიყო ახალი ხელშეკრულების დასადებად. რადგან იმ ხანებში რომის იმპერიაში მუშახელის სიმცირე მკვეთრად იგრძნობოდა, ამიტომ მემამულეები ერთგვარად ხელს უწყობდნენ თავიანთ მიწებზე ახლად დასახლებულ კოლონებს მეურნეობის მოწყობის საქმეში. ისინი ყოველმხრივ ცდილობდნენ, ხელშეკრულების ვადის გასვლის შემდეგ, კოლონი სხვაგან არ წასულიყო. და მათი მიწა დაუმუშავებელი არ დარჩენილიყო.

მემამულეთათვის მუშახელის მიწაზე მიმაგრების უფრო ხელსაყრელ საშუალებას უშუალო მწარმოებელთა დაკაბალება წარმოადგენდა. მოუსავლიან წლებში მემამულენი სესხად აძლევდნენ კოლონებს სათესლე მასალას, პირუტყვს, საკვებს და ა.შ. იჯარის ვადის გასვლის შემდეგ, თუ კოლონს ვალი გადაუხდელი ექნებოდა, მას უფლება ჰქონდა მისთვის მიცემულ მიწის ნაკვეთზე უარი ეთქვა და სხვაგან წასულიყო ახალი მიწის ნაკვეთის მისაღებად. მემამულეთა ასეთი ღონისძიება ერთ ხანს მართლაც ეფექტური აღმოჩნდა მუშახელის შენარჩუნების საქმეში, მაგრამ ის მაინც საკმარისი არ იყო იმისათვის, რომ მომხდარიყო კოლონების მასობრივი მიმაგრება მიწაზე. საჭირო გახდა ამ საქმეში სახელმწიფოებრივი აპარატის გამოყენება. მონათმფლობელური ფენა ინტერესების გათვალისწინებით, 332 წელს იმპერატორმა კონსტანტინე პირველმა გამოსცა კანონი, რომლითაც კოლონები მიწაზე მიმაგრებულად იყვნენ აღიარებულნი.

ამ კანონის მიხედვით, ყველა გაქცეული კოლონი უნდა მოენახათ და უკან დაებრუნებინათ ძველ ადგილსამყოფელში სამუშაოდ. ამასთან, გაქცეული კოლონი სასტიკად უნდა დასჯილიყო; კანონს რომ უფრო მეტი ეფექტურობა მიანიჭებოდა, გამოცხადებული იყო აგრეთვე თავისებური სასჯელის დადება იმ მიწათმფლობელზე, რომელიც გაქცეულ

(სხვის) კოლონს შეიხიზნებდა და მას თავის მიწას გადასცემდა დასამუშავებლად.

აღნიშნული კანონი მხოლოდ დასაწყისი იყო კოლონების მიწაზე მიმაგრების საქმეში, რომელიც უფრო განმტკიცდა 371 წელს გამოცემული ახალი საიმპერატორო ბრძანებულებით. მისი მიხედვით ამიერიდან რომის იმპერიაში მიწების ყიდვა-გაყიდვა, და საერთოდ გასხვისება, არ უნდა მომხდარიყო მათზე დასახლებული კოლონების გარეშე. უფრო მეტიც, ამ ბრძანებულებით არა მარტო კოლონები ცხადდებოდნენ მიწაზე მიმაგრებულად, არამედ მათი შთამომავალნიც.

ბრძანებულებაში ნათქვამი იყო, რომ მიწაზე მიმაგრებულთა შთამომავლობა, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ იგი შედეგი იქნებოდა კოლონის თავისუფალ პირთან შეუღლებისა, მიწაზე მიმაგრებული უნდა გამხდარიყო. მასში გათვალისწინებული იყო, აგრეთვე, რომ თუ კოლონის ოჯახში ახლად დაბადებულს სხვაგან წაიყვანდნენ და ის იქ 40 წელიწადს დაჰყოფდა, მაინც უნდა დაებრუნებინათ ძველ ადგილზე, როგორც კოლონი.

ამგვარად, ოდესღაც თავისუფლად მყოფი კოლონები ახლა მიწაზე საბოლოოდ მიმაგრებულნი აღმოჩნდნენ. მიუხედავად ამისა, ისინი აღარ წარმოადგენდნენ მონებს, ვინაიდან მათ მკვლელობაზე ერთგვარი პასუხისმგებლობა მყარდებოდა; გარდა ამისა, მონისაგან განსხვავებით, კოლონს თავისი ოჯახი და მეურნეობა გააჩნდა. მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, კოლონი უკვე აღარც თავისუფალი მწარმოებელი იყო.

თავისთავად იბადება კითხვა — თუ კოლონი არც მონა იყო და არც თავისუფალი მწარმოებელი, მაშინ რომელ სოციალურ ფენას უნდა მიეკუთვნოთ? კოლონობა იყო გარდამავალი საფეხური მონობიდან ყმობისაკენ; მართლაც, რამდენადაც ცნობილია, ფეოდალური საზოგადოების უშუალო მწარმოებელთა წარმომადგენლის — ყმის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანი ისაა, რომ იგი მიმაგრებულია მიწას. მართალია, კოლონის მთლიანი გაიგივება შუა საუკუნეების ყმასთან არ იქნებოდა სწორი, მაგრამ კოლონის სახით მოცემულია მონათმფლობელური საზოგადოების წიაღში ფეოდალური ელემენტის ჩასახვა და ამიტომ კოლონობა მონობიდან ყმობისაკენ გარდამავალ საფეხურს უნდა წარმოადგენდეს.

ფეოდალიზმის ელემენტების ჩასახვა მონათმფლობელობის წიაღში სხვა მიმართულებითაც ხდებოდა, რაზეც უფრო ფართოდ ქვემოთ იქნება ლაპარაკი. ახლა კი აღვნიშნავთ, რომ კოლონატურ სისტემაზე

მეურნეობის გადაყვანამ რომის ეკონომიკის დეგრადაცია, თუმცა, დროებით შეაჩერა, მაგრამ რომში მესამე საუკუნეში დაიწყო საყოველთაო კრიზისი, რომელმაც მწვავე ხასიათი მიიღო და დიდი ხნის განმავლობაში გაგრძელდა.

სხვათა შორის, ტეადელფიუს პაპირუსებიც იტყობინება, რომ ეგვიპტეში მოიშალა ირიგაცია, იმატა მოუსავლიანი წლების რაოდენობამ, დაცარიელდა და გაპარტახდა ცალკეული მეურნეობანი, შემცირდა ეგვიპტის მოსახლეობა. ამ ცნობების თანახმად ეკონომიკურმა კრიზისმა ეგვიპტეში მეხუთე საუკუნემდე გასტანა, რა თქმა უნდა, მეტ-ნაკლები სიმძაფრით სხვადასხვა დროს.

ვაჭრობა, და საერთოდ, ალებ-მიცემა, რომის იმპერიაში აღრევე დაადგა დაქვეითების გზას. მართალია, მეორე საუკუნეში რომი ჯერ კიდევ აწარმოებდა გაცხოველებულ ვაჭრობას სხვადასხვა ქვეყნებთან (რომაელმა ვაჭრებმა ინდოეთს მიაღწიეს, ხოლო 180 წელს ჩინეთის სამხრეთ ნაწილშიც შევიდნენ), მაგრამ ეს ვაჭრობა მეტწილად პასიური ბალანსით ვითარდებოდა. რომიდან გატანილი საქონლის ღირებულება გაცილებით უფრო დაბალი იყო, ვიდრე საზღვარგარეთიდან შემოტანილი საქონლისა.

ასეთი პასიური ბალანსით ვაჭრობას შედეგად მოჰყვა ის, რომ ოქრო-ვერცხლის მარაგი თანდათან გაიზიდა რომიდან. იმპერიაში საგრძნობლად შემცირდა ბრუნვის საშუალება — ფულის ნიშანი. ბუნებრივია, რომ საქონლის ბრუნვის შესუსტებასთან ერთად, უნდა მომხდარიყო ვაჭრობის შეფერხებაც. საქმის გართულების თავიდან აცილების მიზნით, რომის იმპერატორებმა უკანასკნელ ღონისძიებას მიმართეს. სამეფო საჭურჭლიდან გამოჰქონდათ ოქრო-ვერცხლის სხვადასხვა ნაკეთობანი, აღნობდნენ მათ და ჭრიდნენ ფულს. როცა ამ ღონისძიებამაც ვერ გამოიღო სათანადო შედეგი, მაშინ იმპერატორებმა ფულის გაყალბებას მიმართეს.

ეს გარემოება უარყოფითი და მიუღებელი აღმოჩნდა საზოგადოების ზოგიერთი ფენისათვის, განსაკუთრებით — ფულის მჭრელთათვის. ამ ფენების უმრავლესობას მესამე საუკუნის 70-იან წლებში მოჰყვა მძლავრი აჯანყება რომში. თუ რამდენად საშიში იყო ეს აჯანყება ხელისუფლებისათვის, ჩანს იქიდან, რომ იგი იძულებული გახდა შეიარაღებული ძალა გამოეყენებინა და, რაც მთავარია, იქიდანაც, რომ აჯანყებულებთან ბრძოლის დროს მოკლულ იქნა შვიდი ათასამდე ჯარისკაცი.

რომის იმპერიაში ვაჭრობისა და ალებ-მიცემის საქმე თანდათან

უარესდებოდა. ამ გარემოების ძირითადი მიზეზი, რა თქმა უნდა, ეკონომიკური კრიზისი იყო, მაგრამ ვაჭრობის შეფერხების საქმეში არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭებოდა იმ გარემოებასაც, რომ იმპერიის დასავლეთ ნაწილში ძალიან გახშირდა ბარბაროსთა ტომების თავდასხმები და ბრძოლები; გახშირდა სავაჭრო ქარავნებზე თავდასხმები, ვაჭრების ამოხოცვა და სხვ., რაც ღიად აფერხებდა აღებ-მიცემის საქმეს.

ვაჭრობის დაქვეითებისა და ფულის რაოდენობის შემცირების გამო, შეუძლებელი გახდა ფულადი რენტის არსებობა. სხვადასხვა გადასახადის აკრეფას, ხელფასების გაცემას და სხვა ღონისძიებებს ხელისუფლება ახლა ნატურის სახით ახდენდა. მრავალი მოხელის ხელფასის გაცემისათვის საჭირო იყო პროდუქტების მარაგის შექმნა. ამიერიდან, რომი უდიდეს საწყობად გადაიქცა.

ასე გაბატონდა რომის იმპერიაში ნატურალური, თავისებურად კარჩაკეტილი მეურნეობა, რაც მომავალი ფეოდალური ურთიერთობის განვითარების ერთ-ერთ პირობას წარმოადგენდა. ნატურალური მეურნეობის გაბატონება ხელს უწყობდა სხვა ფეოდალური ელემენტების შემდგომ განვითარებას დრომოჭმული მონათმფლობელური საზოგადოების წიაღში.

ეკონომიკური კრიზისის გაძლიერება მთელი თავისი სიმძიმით, პირველ ყოვლისა, მშრომელ მოსახლეობას აწევბოდა კისერზე. მოსახლეობის დიდი ნაწილი ვეღარ ახერხებდა გაზრდილი გადასახადების გაღებას. ფინანსურ კრიზისთან დაკავშირებით, ხელისუფლება ცდილობდა მოხელეთა რიცხვის შემცირებას. გადასახადების აკრეფა მოსახლეობაში კურიאלებს ღაფავდა. გადასახადების მოსახლეობიდან სრულად აკრეფა სულ უფრო და უფრო ძნელდებოდა. იმპერატორ დიოკლეტიანეს ბრძანებულებათა მიხედვით, იმ კურიალს, რომელიც ვერ მოახერხებდა მისთვის საფისკოდ განკუთვნილი ადგილიდან გადასახადების სრულად აკრეფვას, თავისი ქონებიდან უნდა შეეცხო დანაკლისი.

გასაგებია, რომ ასეთ პირობებში კურიალობა აღარ იქნებოდა ხელსაყრელი და, მართლაც, ბევრი კურიალი ცდილობდა, რომ შემდეგ ის აღარ აერჩიათ ამ თანამდებობაზე. იყო შემთხვევები, როდესაც კურიალები საკსებით თავს ანებებდნენ ქალაქებს და სოფლად მიდიოდნენ საცხოვრებლად. იმპერატორმა არკადიუსმა, ამასთან დაკავშირებით, 396 წელს გასცა ბრძანება კურიალობის მუდმივ წოდებად გადაქცევისა და კურიალების მიმაგრების შესახებ.

სახელმწიფო აპარატის მდგომარეობა მეტად გამწვავდა ფინანსურ კრიზისთან დაკავშირებით. ამასთან, გაგრძელდა რომის შეიარაღებული ძალების საჭურვლით მომარაგება. საჭირო გახდა იმ ხელოსანთა მიმაგრება წარმოებაზე, რომელნიც სამხედრო დაკვეთებზე მუშაობდნენ. მაგრამ, ასეთი ღონისძიების გატარება ცალკეული ხელოსნების მიმართ რთული აღმოჩნდა. ამიტომ საქმის გაადვილების მიზნით, ხელისუფლებამ ლეგალიზაცია მოახდინა ხელოსანთა კავშირებისა, რომელთაც კოლეგიები ეწოდებოდათ და რომელნიც ძველად იკრძალებოდნენ იმის გამო, რომ ხელისუფლება მათში თავის მოწინააღმდეგეებს ხედავდა. ლეგალიზებული კოლეგიები ხელისუფლებამ ახლა მიმაგრებულად გამოაცხადა. ასევე მიმაგრებული აღმოჩნდნენ „ნავკარარიებიც“. ნავკარარიები რომში ხომალდებისა და ნაეზების მეპატრონეებს ერქვათ. როდესაც რომში უამრავი პროდუქტის შემოზიდვისათვის სახელმწიფოს საკმაო ტრანსპორტი არ აღმოაჩნდა, ნავკარარიებს დაევალებათ ჯერ უფასოდ შემოეზიდათ სახელმწიფოსათვის სურსათ-სანოვაგე, ხოლო როცა ამ დავალებას შეასრულებდნენ, თავისუფლად შეეძლოთ თავიანთი საქმეები ეწარმოებინათ. ამგვარად, რომაული საზოგადოების ძირითადი ფენების მიმაგრება თანდათან სულ უფრო ფართო ხასიათს ღებულობდა.

გარდა ამისა, რომის იმპერიაში ხდებოდა ბარბაროსთა ზმირი შემოსევები, ადგილი ჰქონდა დარბევებს, რომელიც მოხელეების ძალმომრეობასა და მექრთამეობას; ყოველივე ეს და აგრეთვე ხელისუფლების სისუსტე გზას უკაფავდა კერძოობით მფარველობას. ეს გარემოება კი ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდა ისეთი ფეოდალური ელემენტების ფართოდ გავრცელებისათვის, როგორიც იყო პატრონატი.

იმპერატორი თეოდოსიუსი (378-395 წწ.) იმ ეგვიპტელი კოლონების შესახებ, რომელთაც თავი შეაფარეს რომელიმე მსხვილ მიწათმფლობელს ან სარდალს, ბრძანებდა, რომ ისინი უკან დაებრუნებინათ, ხოლო მფარველობის აღმომჩენი პასუხისგებაში მიეცათ.

პრეტორიის პრეფექტს ევტიხიანეს იგივე თეოდოსიუსი უბრძანებდა, რომ ის, ვინც გაბედავდა სოფლის მცხოვრებთათვის პატრონობის გაწევას, რა თანამდებობის პირიც არ უნდა ყოფილიყო, დაუყოვნებლივ დაეჯარიმებინათ ორმოცი გირვანქა ოქროთი. იმპერატორის სხვა ბრძანებულების მიხედვით, ამავე დანაშაულისათვის მფარველობის მძიებლისათვისაც და მფარველობის აღმომჩენისთვისაც უნდა ჩამოერთმიათ: პირველისათვის – უძრავი, ხოლო მეორისათვის – მოძრავი ქონება.

რომის ხელისუფლება პატრონატის წინააღმდეგ იბრძოდა არა

იმიტომ, რომ იგი მასში შეგნებულად ხედავდა ახალი, ფეოდალური ურთიერთობის გაძლიერებას, არამედ იმიტომ, რომ პატრონატის გავრცელება მისთვის არ იყო ხელსაყრელი. ჯერ ერთი, კერძო პირების მფარველობაში შესული გლეხი სახელმწიფოს გადასახადს არ აძლევდა, და, მეორეც, მასებსა და მმართველ ორგანოებს შორის იქმნებოდა გარდაუვალი კედელი მფარველთა სახით. ხელისუფლება კარგავდა გავლენას გლეხობაზე, ზოლო კერძო მფარველის ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობა ძლიერდებოდა, რაც, თავის მხრივ, აძლიერებდა ფეოდალიზმის საფუძველს.

ხელისუფლების მიერ მიღებული მკაცრი ღონისძიებების მიუხედავად, რომის იმპერიაში მაინც ვრცელდებოდა პატრონატი, პოლიტიკურად ძლიერდებოდნენ ცალკეული მსხვილი მიწათმფლობელები, რის გამოც სახელმწიფო აპარატი ვეღარ ახერხებდა ქვეყნის მართვას ძველი მეთოდებით; ხელისუფალთა ახალი ღონისძიებანიც ხშირად უშედეგოდ მთავრდებოდა. იქმნებოდა პოლიტიკური კრიზისი, რომელიც სულ უფრო და უფრო მწვავედებოდა.

ეს პოლიტიკური კრიზისი დაემთხვა რომის ეკონომიკურ კრიზისს და ათეული წლების მანძილზე გრძელდებოდა. 235 წლიდან 284 წლამდე 26 იმპერატორი გამოიცვალა. აღსანიშნავია, რომ ამათგან მხოლოდ ერთი გარდაიცვალა ბუნებრივი სიკვდილით. შედარებით უფრო სტაბილური მდგომარეობა დამყარდა იმპერატორ დიოკლეთიანესა (284-305 წწ.) და იმპერატორ კონსტანტინეს (322-337 წწ.) მმართების ხანაში.

მათ შემდეგ ისეთი რეფორმების გატარება, რომლებმაც დროებით შეუწყო ხელი რომის პოლიტიკურ განმტკიცებას. რადგან ამ რეფორმებს რომის პოლიტიკური სიტუაციის განმტკიცებაში ერთგვარი მნიშვნელობა ჰქონდა, ზედმეტი არ იქნებოდა ყურადღების შეჩერება დიოკლეთიანეს მიერ ჩატარებულ ღონისძიებებზე.

რეფორმათა გატარების შედეგად, მართვა-გამგეობის თვალსაზრისით, რომის იმპერია დაიყო ოთხ პრეფექტურად: 1. აღმოსავლეთის, რომელშიც შედიოდა აზია, ეგვიპტე და თრაკია; 2. ილირიის, რომელიც აერთიანებდა მაკედონიასა და საბერძნეთს; 3. იტალიის, რომელიც მოიცავდა საკუთრივ იტალიას, ბალკანეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილსა და აფრიკას და 4. გალიისა, რომელიც მოიცავდა საკუთრივ გალიას, ბრიტანეთსა და მავრიტანიას.

თავის მხრივ, პრეფექტურა 12 დიოცეზისაგან შედგებოდა, თითოეული დიოცეზი კი დაყოფილი იყო რამდენიმე პროვინციად. ამგვარ-

ად, სამმართველო-ადმინისტრაციული ერთეულები უადრესად დაქუც-
მაცებული აღმოჩნდა. იმისათვის, რომ უკეთ წარმოვიდგინოთ ამ რე-
ფორმის მნიშვნელობა, საჭიროა ზოგადად მაინც შევეხოთ იმ მიზე-
ზებს, რომლებიც საფუძვლად დაედო დიოკლეტიანეს ამ ღონისძიებას.
იგი გამოწვეული იყო იმით, რომ იმპერიის სხვადასხვა ნაწილების
ეკონომიკური განვითარება სხვადასხვაგვარი იყო.

ერთნაირი მართვა-გამგებლობის გატარება რომის იმპერიის აღმო-
საველეთ და დასავლეთ ნაწილებში არც სამხედრო და სტრატეგიული
თვალსაზრისით იქნებოდა გამართლებული. რომის იმპერიის აღმოსა-
ვლეთი ნაწილი ისეთ ხშირ თავდასხმებსა და რბევას არ განიცდიდა
ბარბაროსთა ტომებისაგან, როგორც დასავლეთი ნაწილი. მაშასადამე,
თუ დასავლეთ ნაწილში სამხედრო წესების შემოღება თავდაცვის
მიზნით აუცილებელი იყო, აღმოსავლეთი ამას მაინცდამაინც არ საჭიროებ-
და.

გატარებული რეფორმა არა ნაკლებ გამართლებას პოულობდა
პოლიტიკური თვალსაზრისით. ქვეყნად დაწყებული იყო, ერთი მხრივ,
ფართო მასების მოძრაობა, ზოლო, მეორე მხრივ, — ცალკეული სარდლებ-
ისა და მსხვილი თანამდებობების მქონე პირთა განდგომა. მართვა-
გამგებლობის დაქუცმაცება ამ მიმართულებით ერთგვარ უშიშროებას
ქმნიდა, რადგან პატარა ადმინისტრაციული ერთეულის ხელმძღვანე-
ლი, კიდევ რომ აჯანყებულყო, ვერაფერს გახდებოდა. ცვლილებები
მოხდა სახელმწიფო აპარატშიც, ჩამოყალიბდა მუდმივი საბჭო. ამასთან,
პირველად შეიქმნა თავისებური სამინისტროები და ბიუროკრატიაც
გაიზარდა.

სასახლეში შემოიღეს ბრწყინვალე მორთულობა და სხვადასხვა
ცერემონიები. ყველაფერი ეს მიზნად ისახავდა იმპერატორების გაღმ-
ერთებას, რასაც მათი ავტორიტეტი მოსახლეობაში უნდა გაეზარდა.
გარდა ამისა, მასების უფრო მეტად დამორჩილების მიზნით, იმპერა-
ტორებმა მიზანშეწონილად ჩათვალეს ხალხის სულიერი ცხოვრების
მმართველობაც თვითონ აეღოთ ხელში — რელიგიის მესაჭენიც გამზ-
დარიყვნენ.

მესამე საუკუნის მეორე ნახევარში რომის იმპერიაში პოლითიკაში
იყო გაბატონებული. სხვადასხვა წარმართული რელიგიის გვერდით,
ქრისტიანობაც თანდათან იკიდებდა ფეხს. ასეთ ვითარებაში იმპერა-
ტორი ვერ გახდებოდა რელიგიის მესვეური, თუ არ მოისპობოდა
პოლითიკაში და საბოლოოდ არ გაბატონდებოდა რომელიმე ერთი
რელიგია. ამიტომ იყო, რომ იმპერატორი დიოკლეტიანე შეეცადა

შექმნა ერთიანი წარმართული რელიგია და მისი საჭეები ხელში ჩაეგდო. მან დაიწყო ქრისტიანობის დევნა. თუმცა, ამ სარწმუნოების მიმდევართა შევიწროება პირველად მოხდა ნერონის დროს, მაგრამ მაშინ ის ისე მკაცრი და მასობრივი არ იყო, როგორც დიოკლეტიანეს ხანაში.

ქრისტიანული თემები მცირე აზიის დასავლეთ ნაწილის ქალაქებში ჩამოყალიბდა ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნის პირველ ნახევარში. პირველი საუკუნიდან დაწყებული, მოძრაობა სწრაფად გავრცელდა იმ ქვეყნებში, სადაც მონათმფლობელობა იყო. ქრისტიანობა, თავდაპირველად, მონების რელიგიას წარმოადგენდა. მას შემდეგ, რაც მონების აჯანყებანი მარცხით დამთავრდა და მათ თავისუფლებას ვერ მიაღწიეს, ხსნის იმედი ამქვეყნიურობიდან ცაში იქნა გადატანილი.

მონებში გავრცელდა რწმენა იმისა, რომ მალე ქვეყნიერებას ციდან მესია მოევლინება, რომელიც ამ ქვეყანაში ჩაგრულთ იხსნის დუხჭირი მდგომარეობიდან და მონათმფლობელურ სახელმწიფოს ბოლოს მოუღებს. შემდეგდროინდელმა ქრისტიანობამ ეს მეორე დებულება სრულებით მოხსნა, ქრისტე კი ისეთ მესიად წარმოადგინა, რომელიც ქვეყნიერებას მოევლინა მხოლოდ ჩადენილი ცოდვების მოსანანიებლად.

ადრინდელი ქრისტიანობა ყველას თანასწორად აცხადებდა, გმობდა სიმდიდრეს, მოითხოვდა დახმარების აღმოჩენას ღარიბებისათვის და საერთოდ რევოლუციურ-დემოკრატიული სულისკვეთებით იყო გაამსჭვალული. ამიტომ იყო, რომ ქრისტიანობას, მონებს გარდა, მიემხრნენ ღარიბ-ღატაკნი და თითქმის ყველა ჩაგრული ფენა რომის იმპერიაში. მეორე საუკუნეში ქრისტიანული თემების სოციალური შემადგენლობა შეიცვალა. ახლა მათ შორის შეძლებული პირებიც კი აღმოჩნდნენ. ამ გარემოებამ, თავის მხრივ, ქრისტიანული მოძღვრების რადიკალური გადასინჯვა გამოიწვია. უკვე II საუკუნის მეორე ნახევარში ქრისტიანობის ზომიერ ნაწილს რელიგიაში წამყვანი როლი დაეკისრა. უფრო მეტი ყურადღება დაეთმო ქადაგებას მოთმინების, ბატონისადმი მორჩილების, დავალების უსიტყვოდ შესრულების შესახებ. რაც შეეხება მონების განთავისუფლებას, მათთვის კეთილი ცხოვრების შექმნას და სხვ., ყველაფერი ეს გადატანილ იქნა მხოლოდ საიქიო ცხოვრებაში.

შეიცვალა ქრისტიანული ეკლესიის სტრუქტურაც. გაჩნდნენ მუდმივი, პროფესიონალი დიაკვნები, მღვდლები, ეპისკოპოსები, რომლებიც

ახლა მკვეთრად განსხვავდებოდნენ უბრალო მრევლისაგან და ერთიმეორისადმი იერარქიულ მორჩილებაში იმყოფებოდნენ. ამასთანავე, თანდათან ქრებოდა ქრისტიანული თემის დამოუკიდებლობაც. რომში არსებული თემი თავისი ეპისკოპოსით პირველობას იჩენებდა. ბოლოს საქმე იქამდე მივიდა, რომ რომის ეპისკოპოსი (შემდეგში პაპი) ქრისტიანული ეკლესიის მეთაურად იქნა აღიარებული. ყოველივე ამის შემდეგ, ქრისტიანობის ოფიციალურ რელიგიად გადაქცევა გაბატონებული ფენისთვის სასურველი გახდა.

რომის ხელისუფლების მიერ 313 წელს მილანოში გამოქვეყნებულ იქნა ედიქტი, რომლითაც ქრისტიანობა იმპერიაში ოფიციალურ რელიგიად იქნა აღიარებული. 325 წელს ეკლესიამ დამატებითი პრივილეგიები მიიღო. იგი სახელმწიფო გადასახადებისაგან განთავისუფლდა და უფლება მიეცა თავისი მამულები ჰქონოდა. ამგვარად, კათოლიკური ეკლესია თვითონ გახდა მონების, კოლონებისა და სხვათა ექსპლუატატორი. ამ გარემოებამ მოსახლეობის დაბალ ფენებში უკმაყოფილება გამოიწვია. სამაგიეროდ, ქრისტიანობა გადაიქცა იმპერატორის და, საერთოდ, გაბატონებული ფენის დასაყრდენ ძალად. ამიერიდან მოსახლეობას ავიწროებდნენ და ექსპლუატაციას უწყევდნენ არა მარტო მონათმფლობელები და მათი სახელმწიფოებრივი აპარატი, არამედ ქრისტიანული ეკლესიაც. ამან გამოიწვია დაბალი ფენების ერთდროული გამოსვლები როგორც მონათმფლობელთა და ხელისუფლების წინააღმდეგ, ისე გაბატონებული კათოლიკობის წინააღმდეგაც.

მასების უკმაყოფილებამ თვით ქრისტიანულ ეკლესიაში გამოიწვია განხეთქილება. IV საუკუნეში ქრისტიანთა შორის გაჩნდა სხვადასხვა სახის ოპოზიციური მიმდინარეობანი „ერესების“, ანუ „მწვალებლობათა“ სახით. ასეთები იყო: მონტანელობა, არიოზობა, ნესტორიანელობა, დონატიზმი და სხვ. მართალია, ეს ოპოზიციური მიმდინარეობანი მეტწილად რელიგიის დოგმატურ საკითხებზე აწარმოებდნენ დავას, მაგრამ ისინი სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ უთანხმოებასაც ამჟღავნებდნენ, თუმცა გახვეული იყვნენ რელიგიურ სამოსელში. ამგვარად, რევოლუციური მოძრაობა რელიგიურ ელფერსაც ღებულობდა.

რომის იმპერიაში დაწყებული საყოველთაო რევოლუციური მოძრაობის ერთ-ერთ ცენტრს აფრიკა წარმოადგენდა. ამ მხარეში წამოწყებული მასობრივი რევოლუციური მოძრაობა მთელი მეოთხე საუკუნის მანძილზე გრძელდებოდა. ეს მოძრაობა ხან აგრარული ხასიათისა

იყო, ხან გლეხთა ომში ელინდებოდა, ხან ინასკვებოდა რელიგიურ მოძრაობაში, ხან კი აშკარად ანტისახელმწიფოებრივ ხასიათს ღებულობდა.

მას შემდეგ, რაც იმპერატორმა კონსტანტინემ ქრისტიანობა ოფიციალურ რელიგიად გამოაცხადა იმპერიაში, აფრიკის ქრისტიანულ ეკლესიაშიც განხეთქილებამ იჩინა თავი. ქრისტიანული თემების ერთმა ნაწილმა მხარი დაუჭირა რომს, ხოლო მეორე ნაწილი არ ცნობდა მას. ოპოზიციური მიმართულების წამომწყები იყო კართაგენის ეპისკოპოსი დონატუსი, რომელიც მოღალატეებად აცხადებდა ყველას, ვინც გადადიოდა ოფიციალური ეკლესიის მხარეზე. დონატისტები საბოლოოდ გამათავისუფლებელი მოძრაობის ფერხულში ჩაებნენ და, ბუნებრივია, რომისათვის საშიშნი გახდნენ, მით უფრო, რომ, რაც დრო გადიოდა, აფრიკაში დონატისტური მოძრაობა მეტ ავტორიტეტს იხევეჭდა. მალე დონატისტებს მხარი დაუჭირა უფრო რადიკალურმა მოძრაობამ აგონისტიკოსების სახით.

აგონისტიკურ მოძრაობაში ძირითადად ჩაბმულნი იყვნენ მიწის მუშა მონები, კოლონები, ხელოსნები, ის თავისუფალი გლეხები, რომელნიც დაჟმევების პროცესში იმყოფებოდნენ, დავალიანებული პირები და სხვ. აგონისტიკოსების უმრავლესობა ბერბერები იყვნენ. ისინი ცხოვრობდნენ, უმთავრესად, თანამედროვე ცენტრალურსა და ჩრდილო-აღმოსავლეთ ტუნისში, ალჟირის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში და ტრიპოლის ყველა ოლქში.

340 წელს დაწყებული აჯანყების ხელმძღვანელები ყოფილან აქსიდო და ფაზირი. აჯანყებულნი არბევდნენ მემამულეთა სახლ-კარს და ცეცხლს აძლევენ მათ ქონებას. აგონისტიკური მოძრაობა მიმართული იყო მსხვილი მიწათმფლობელებისა და მევახშეების წინააღმდეგ. აჯანყებულნი მემამულეებს უგზავნიდნენ წერილებს, რომლებშიც წინადადებას აძლევენ მათ გაეთავისუფლებინათ მონები და კოლონები; მემამულეებს უარი უნდა ეთქვათ გაცემული სესხის მიღებაზე და გადასახადების აკრეფაზე. სადაც კი შესაძლებლობა მიეცემოდათ, აჯანყებულნი მიწათმფლობელებსა და მონებს როლებს უცვლიდნენ. მიწათმფლობელებს აიძულებდნენ ხორბალი დაეფუკათ და სხვა შავი სამუშაო შეესრულებინათ.

რომის ხელისუფლება სასტიკად ღვენიდა აჯანყებულებს. მოძრაობის ჩასახშობად იტალიიდან აფრიკაში გადმოჰყავდათ უამრავი ჯარი. რომაელ ლეგიონებსა და აჯანყებულთა შორის სისხლისმღვრელი ბრძოლები გაიმართა ოქტავასთან დაახლოებით 340 წელს. ეს ბრძოლა აჯანყე-

ბულთა მარცხით დამთავრდა. ყველაზე დიდ შეჯახებას რომაელებს და აგონისტიკოსებს შორის აღვილი ჰქონდა 347 წელს ქბაგაიასთან. ეს იყო გადამწყვეტი ბრძოლა, რომელმაც რომაელებს წარმატებ მოუტანა.

რომის იმპერიაში დაწყებული უდიდესი რევოლუციური მოძრაობის მეორე მნიშვნელოვან ცენტრს გალია წარმოადგენდა. აქ „ბაგაულების“ აჯანყება მესამე საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაიწყო და დროგამოშვებით გაგრძელდა V საუკუნემდე.

რომის მიერ გალიის დაპყრობის შემდეგ ნელა, მაგრამ თანმიმდევრულად და ულმობლად ტარდებოდა ამ ქვეყნის რომანიზაცია. მონურმა შრომამ აქაც ბოლო მოუღო თავისუფალ შრომას. მიწათმოქმედებაში გაბატონდა ლათიფუნდიური მეურნეობა, რასაც შემდეგ კოლონატურ სისტემაზე გადასვლა მოჰყვა. იმპერატორ კომოდის მმართველობა (180-192 წწ.) მონათმფლობელური რომის იმპერიის ღრმა სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისის დასაწყისს დაემთხვა.

იმპერიის საგარეო და საშინაო მდგომარეობა მეტად დაჭიმული იყო. რომაელთა სისხლისმღვრელი ბრძოლები, რომლებსაც ისინი პართელებთან აწარმოებდნენ 161 წლიდან 165 წლამდე, უამრავ სახსარს და ადამიანთა მსხვერპლს მოითხოვდა გალიის მოსახლეობისგანაც. გალიისათვის უფრო მძიმე აღმოჩნდა კვადებთან და მარკომანებთან ბრძოლა. იგი დაიწყო 167 წელს და მხოლოდ 180 წელს დამთავრდა. ეს ბრძოლები, უმთავრესად, გალიის ტერიტორიაზე წარმოებდა, რის გამოც მისი სოფლის მეურნეობა გაპარტახდა.

მეორე საუკუნის ბოლოს გალიაში დაიწყო აგრარული კრიზისი. იგი 15-20 წლის განმავლობაში მძვინვარებდა. ამ უბედურებას დამატა ისიც, რომ აღმოსავლეთიდან შავი ჭირი შემოიჭრა, რომელმაც მუსრი გააუღო უმთავრესად უშუალო მწარმოებელთა ფენებს. ამას მოჰყვა მძლავრი აჯანყება, რომელსაც რომაული ლეგიონიდან გაქცეული ჯარისკაცი მატერნუსი ხელმძღვანელობდა. მან თავის მომხრეთაგან შეიარაღებული რაზმები შეადგინა. თავდაპირველად, აჯანყებულნი ცალკეულსა და მოულოდნელ თავდასხმებს ახდენდნენ, შემდეგ კი მათი ძალები იმდენად გაძლიერდა, რომ ისინი რომაელ ლეგიონებთან პირდაპირ შებმასაც აღარ ერიდებოდნენ. აჯანყებულნი, რომელთაც ბაგაულები ეწოდებოდათ, ქალაქებსა და ციხე-სიმაგრეებს ესხმოდნენ თავს. ისინი ათავისუფლებდნენ ტუსაღებს და აჯანყების მონაწილეთ პირადებოდნენ მატერიილური და უფლებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

გალიაში დაწყებული რევოლუციური მოძრაობა მალე ესპანეთსაც ქოედო. კელტებისა და იბერთა ტომების უმრავლესობა მოძრაობის წინაწილე გახდა. რომის ბატონობისათვის დიდი საშიშროება იქმნებოდა. ამ ადგილებში განლაგებული რომაული ლეგიონები ვეღარ ბეჯავდნენ აჯანყებულთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩაბმას, რის გამოც აჭირო ხდებოდა დამატებით ღონისძიებათა მიღება მონათმფლობელური სახელმწიფოს მხრით. აჯანყებულნი ბრძოლას აწარმოებდნენ მონათმფლობელებისა და რომაელების გალიაში ბატონობის წინააღმდეგ. ბაგაუდების გამოსვლები დაემთხვა გალიელ მიწათმფლობელთა ლტოლვას — ჩამოსცილებოდნენ რომს და შეექმნათ დამოუკიდებელი სახელმწიფო. ბაგაუდები შეეცადნენ შექმნილი მდგომარეობით ესარგებლად და უფრო გაბედულად ჩაებნენ ბრძოლაში რომაელების წინააღმდეგ. რომაული ლეგიონების მოახლოებისას, ბაგაუდების წარმატებით დაშინებულმა გალიის გაბატონებულმა ფენამ არჩია ქვეყანა რომისათვის დაემორჩილებინა. ვიდრე ბაგაუდები არსებულ წეს-წყობილებას გაანადგურებდნენ, აქ აშკარად გამოვლინდა ორი სხვადასხვა ქვეყნის გაბატონებული ფენების ინტერესთა სოლიდარობა. გალიელ მიწათმფლობელთა დახმარებით, 273 წელს იმპერატორმა ავრელიანემ შეძლო ბაგაუდების ამ აჯანყების ჩახშობა, მაგრამ ბაგაუდების გამოსვლები გალიაში გრძელდებოდა შემდეგაც.

რევოლუციური მოძრაობა რომის იმპერიაში, რა თქმა უნდა, მხოლოდ ბაგაუდებისა და აგონისტიკოსების აჯანყებით არ განისაზღვრებოდა. მონების, კოლონების, გლეხებისა და გაჩანაგებული ხელოსნების გამოსვლები მონათმფლობელობის წინააღმდეგ ხდებოდა რომის უზარმაზარი იმპერიის სხვადასხვა ნაწილშიც. ამას დაემატა ძველი გერმანელი ტომების და, საერთოდ, „ბარბაროსების“ შემოსევა, რამაც ბოლო მოუღო მონათმფლობელობას.

ძველი გერმანელები

ბარბაროსთა სამყარო, რომელთანაც მძაფრი ურთიერთობა ჰქონდა რომის იმპერიას დასავლეთ ევროპის ფარგლებში, თავის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შეიცავდა კელტების, გერმანელებისა და სლავების მრავალრიცხოვან ტომებს და აგრეთვე უფრო ძველი ეთნიკური წარმოშობის ხალხებს, რომელთაც შეინარჩუნეს თავიანთი ენა, ადათ-ჩვეულებანი და კულტურა.

ყველა ინდოევროპული ტომები და ხალხები, მათ რიცხვში გერმანელი ტომებიც, თავიანთ ჩამოყალიბებამდე გადიან ენობრივი განვითარების ინდოევროპულის წინა სტადიას, რომელსაც იაფეტური ეწოდება. ამ სტადიიდან დღეს დასავლეთ ევროპის მოსახლეობას შორის შემორჩენილია ბასკური ენა. უძველესი იაფეტური მოსახლეობის ენათა ნაშთები გვაქვს კავკასიაში – სვანები და აფხაზები, პამირზე – ვერშიკები. ძველი გერმანელები ეკუთნიან ინდოევროპულ ენათა ოჯახის ტომთა დიდ ჯგუფს. ძვ.წ. აღრ. I საუკუნეში ეკავათ ტერიტორია – ქვემო რაინის, ოდერის, ვისლის, დუნაის, ბალტიისა და ჩრდილოეთ ზღვებს შორის, აგრეთვე იუტლანდიის ნახევარკუნძული და სამხრეთ სკანდინავია.

პირველი ცნობა ძველი გერმანელების შესახებ ეკუთვნის მასილიელ (მასილია – დღევანდელი ქალაქი მარსელი) ვაჭარ პითეასს 325 წ.ჩვ. ერამდე. იგი იხსენიებს ჩრდილოეთის ზღვის „ქარვის სანაპიროს“ მცხოვრებ ტევტონებს.

მეორე ცნობა ეკუთვნის ცნობილ ბერძენ ფილოსოფოსსა და ისტორიკოსს პლუტარქეს. იგი „პარალელურ ბიოგრაფიებში“, ბერძენი მოღვაწის ცხოვრების აღწერის გვერდით, ათავსებს ამ ბერძენის ტოლი რომაელი მოღვაწის ბიოგრაფიას, ხოლო ბოლოში ზოგჯერ ურთავს დასკვნას, სადაც ადარებს უკვე დახასიათებულ ორ მოღვაწეს. ჩვენამდე მოღწეულია 50 ბერძენ-რომაელი მოღვაწის ცხოვრების აღწერა. აქედან 46 ბიოგრაფია წყვილუელია და პარალელიზმის პრინციპით არის აგებული. პლუტარქეს ნაშრომიდან ჩვენს ყურადღებას იპყრობს გაიუს მარიუსის ბიოგრაფია. ამ ბიოგრაფიიდან ვგებულობთ, რომ ჩვ. წ. აღრ.-მდე 130 წელს კელტების ქვეყანაში შეიჭრნენ კიმბრები და ტევტონები, მაგრამ კელტებმა ისინი განდევნეს. კიმბრები და ტევტონები დაიძრნენ რომის საზღვრებისაკენ და შეიჭრნენ ნორიკუმში, ააოხრეს სამხრეთ გალია. რამდენიმე გამარჯვება იზვიემს 109 და

105 წლებშიც. 103-102 წლებში ისინი ტიროლის გავლით შეიჭრნენ იტალიაში. პლუტარქეს ცნობით, ბარბაროსთა რაოდენობა 300 ათასამდე ყოფილა. 102 წელს ექსთან ბრძოლაში მარიუსის მეთაურობით გერმანელი ტომები დამარცხდნენ. კიმბრებმა დროებითი გამარჯვება მოიპოვეს კატულუსზე, რომელსაც დროულად მიეშველა მარიუსი და 101 წელს ვერცელთან (ვერჩელი) დამარცხდნენ გერმანელები. პლუტარქე ასე გვიხასიათებს ამ ტომებს: „ისინი არიან ტყის მცხოვრებნი, პრიმიტიული სამოსით, პირველყოფილი თემური წყობილების ღონეზე მყოფნი, ცხოვრობენ ღია ცის ქვეშ, იშვიათად იყენებენ ცეცხლს, იკვებებიან უმი ხორცით...“

ძველი გერმანელების შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდიან გაიუს იულიუს ცეზარი და პუბლიუს კორნელიუს ტაციტუსი (იხ.შესაბამისი თავი – წყაროების მიმოხილვა).

ანტიკური ხანის მოღვაწეთაგან იულიუს ცეზარმა პირველმა განასხვავა ისინი ეთნიკურად კელტებისაგან. ძვ.წ. აღრ. II საუკუნის დამლევს გერმანელი ტომები კიმბრები და ტევტონები შეიჭრნენ რომის სამფლობელოებში – სამხრეთ გალიაში და ჩრდილოეთ იტალიაში. ძვ.წ. აღრ. 58 წელს იულიუს კეისარმა დაამარცხა არიოვისტის მეთაურობით რაინს გადასული სვებები, ხოლო ძვ.წ. 55წ. – უზიპეტები და ტენქტერები. ძვ. წ. აღრ. I საუკუნის დამლევს რომაელებმა დაიმორჩილეს გერმანელების მიწა-წყალი მდ.ვეზერამდე. ახ.წ. აღრ. 9 წელს არმინიუსის მეთაურობით ხერუსკებისა და სხვა გერმანელი ტომების აჯანყების შედეგად, ტევტობურგის ტყეში გერმანელებმა გაანადგურეს რომაელთა არმია პუბლიუს კვინტილიუს ვარუსის მეთაურობით (ამ უკანასკნელმა თავი მოიკლა) და გერმანელებმა სრულ დამოუკიდებლობას მიაღწიეს. რაინი და ღუნაი რომისა და გერმანიის სამფლობელოთა საზღვარი გახდა. რაინის შუა წელიდან ღუნაის ზემო დინებამდე აგებულ იქნა სიმაგრეები, ე.წ. „რომის ზღუდე“.

ძველი გერმანელები წარმოშობილი არიან სხვადასხვა გერმანული მოდგმის ხალხების – იბერიელების, ანგლო-საქსების, კელტების და სხვათა აღრევის შედეგად და არავითარ შემთხვევაში არ არიან არიელები (წმინდა სისხლიანი რასა). გერმანელები იყოფიან ხუთ დიდ ჯგუფად: გოთები, ანუ გუთები, ინგვეონები, ისტვეონები, პერმინონები, სკანდინავეები. გეოგრაფიული ნიშნის მიხედვით, გერმანელი ტომები იყოფიან სამ ჯგუფად: რაინს, მაინს და ვეზერს შორის ბინადრობენ დასავლეთის გერმანელები – ბატავეები, ბრუქტერები, ტენქტერები, უზიპეტები, ხამავეები, ხატები, უბიები, ლანგობარდები, სვებები, მარკო-

მანები, კვადები; ჩრდილოეთ ზღვის სანაპიროზე და იუტლანდიის ნახევარკუნძულზე — ჩრდილოეთის გერმანელები სახლობენ: ხავეები, ფრიზები, საქსები, ანგლები, ტევეტონები, კიმბრები, იუტები და სხვა; სამხრეთ სკანდინავიაში — სვიონები, ფრიზები და გოთები; ოდერსა და ვისლას შორის — აღმოსავლეთის გერმანელები — გოთები, ვანდალები, ბურგუნდები.

ძველი გერმანელების მთავარი საქმიანობა მესაქონლეობა იყო. ისინი მისდევდნენ მსხვილფეხა და წვრილფეხა პირუტყვის მოშენებას. მიწას ამუშავებდნენ საგვარეულო თემები, სანაჩხატო და საახო; სისტემებით, პერიოდულად მიწის ნაკვეთებს ურთიერთშორის გადაინაწილებდნენ ზოლზე. ახ.წ. აღრ. I საუკუნეში გერმანელები ხმარობდნენ რკინისსახნისიან გუთანს; მოჰყავდათ ქერი, ჭვავი, შვრია, შესაძლებელია, ხორბალიც, ბოსტნეული; აგრეთვე, სელი და ქერელი. ამუშავებდნენ სპილენძის, ვერცხლისა და რკინის მადანს. განვითარებული იყო ფეიქრობა, მეთუნეობა; გერმანელ ტომებს გაცხოველებული ვაჭრობა ჰქონდათ ერთმანეთთანაც და სხვა ხალხებთანაც. ახ.წ. აღრ. I საუკუნეში გერმანელებში წარმოიშვა სამიწათმოქმედო თემი. მიწა კვლავ საზოგადოებრივ საკუთრებად რჩებოდა, მაგრამ მას უკვე ცალკეული ე.წ. „დიდი ოჯახი“ ამუშავებდა. თემის წევრები ერთობლივად სარგებლობდნენ სათემო მიწებით. გერმანელები ცხოვრობდნენ სოფლებში, ან განცალკევებული კარმიდამოები ჰქონდათ. აგებდნენ ბურგებს. რომლებსაც ომის დროს თავშესაფრადაც იყენებდნენ. მოსახლეობის უმეტესობა თავისუფალი მეთემეებისაგან შედგებოდა და თანასწორუფლებიანი იყო (ეს ეხებოდა მიწით სარგებლობას, იარაღის ტარებას, ლაშქრობაში მონაწილეობას თუ სახალხო კრებებზე დასწრებას), მაგრამ უკვე ისახებოდა სოციალური დიფერენციაცია, რომლის ძირითადი წყაროც ომები იყო. გაჩნდა პატრიარქალური ხასიათის მონობა. დაიწყო საგვარეულო არისტოკრატიის გამოყოფა, რომლის ხელშიც თავი მოიყარა მნიშვნელოვანმა მოძრავმა ქონებამ (მონები, მუშა საქონელი და სხვა). მასვე ეკუთვნოდა სათემო მიწების საუკეთესო და ღირნაწილი. ბელადები და წარჩინებულნი ადგენდნენ პირად რაზმებს. განუწყვეტელი ომები სიმდიდრის დაგროვების წყაროდ იქცა. წარჩინებულნი თემის რიგით წევრთაგან გამოირჩეოდნენ ჩაცმულობითაც და იარაღითაც. უმაღლესი ხელისუფლება ეკუთვნოდა ტომის სააღზო კრებას, რომელიც წყვეტდა ომისა და ზავის საკითხებს, ირჩევდა უზუცესებსა და სამხედრო ბელადებს, განაჩენდა სამართალს. უზუცესი ხელმძღვანელობდა სახალხო კრების მსვლელობას და გუ-

ნაგებდა საგარეო ურთიერთობებს. უხუცესი იღებდა მოსახლეობისაგან სასამართლო ჯარიმის ნაწილს და ნებაყოფლობით ძღვენს. სამხედრო ბელადი მეთაურობდა ლაშქარს ომის დროს. მას უმეტესად წარჩინებულითა ოჯახებიდან ირჩევდნენ. გერმანელთა ზოგ ტომს ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისში უკვე ჰყავდათ მეფე, რომლის ხელში იყო გაერთიანებული უხუცესისა და სამხედრო ბელადის ფუნქციები. მისი ძალაუფლება შეზღუდული იყო სახალხო კრებით და უხუცესთა საბჭოთი. მეფეს ირჩევდნენ თავისუფალნი მხოლოდ წარჩინებულთა წრიდან. ზოგან ჩაისახა მემკვიდრეობითი ხელისუფლება. სამხედრო საქმეებში მთავარ როლს თამაშობდა მთელი ტომის ლაშქარი, თუმცა ოზრდება კერძო რაზმების გავლენა. III-IV საუკუნეებში ვითარდებოდა საწარმოო ძალები. იყენებდნენ რკინის სახნისიან და ბორბლიან გუთანს, იზრდებოდა დამუშავებული მიწების ფართობი, უმჯობესდებოდა ლითონის იარაღი (მაგ. მუზარადები), გამოიგონეს სამეთუნეო დაზგა; გაფართოვდა ვაჭრობა რომთან, კელტებთან, სლავებთან (ვენდებთან). ცალკეული გერმანელი ტომები და ჯგუფები რომაელთა სამსახურში დგებოდნენ, ფედერატებად ე.ი. მოკავშირეებად, ანდა ლეტებად სახლდებოდნენ რომის განაპირა სასაზღვრო ტერიტორიაზე. დაიწყო ახალი, შედარებით მყარი ტომობრივი კავშირების შექმნა (ალემანები, ფრანკები, საქსები, გუთები და სხვა). საწარმოო ძალთა განვითარებამ დააჩქარა ქონებრივი დიფერენციაცია და გვაროვნული წყობილების ჩრდვევა. გაძლიერდა მემკვიდრეობითი სამეფო ხელისუფლება და საგვარეულო დიდკაცობა, დაკნინდა სახალხო კრების მნიშვნელობა, გაჩნდა სახელმწიფო ხელისუფლების ჩანასახი. რომთან მჭიდრო ურთიერთობამ კიდევ უფრო დააჩქარა გერმანელებში გვაროვნული წყობილების ჩრდვევა. II-III საუკუნეებში გაძლიერდა თავდასხმები რომის საზღვრებზე (მაგ. II საუკუნეში მარკომანების ომები); III საუკუნეში ალემანებმა დაიპყრეს ე.წ. დეკუმატის მიწები (რაინს, დუნაისა და ნეკარს შორის არსებული ტერიტორია), ფრანკებმა გადალახეს რაინი და დასახლდნენ ჩრდილოეთის ზღვამდე. III საუკუნის დამლევს გუთებმა ხელთ იგდეს დაკია. IV-VI საუკუნეებში გერმანელებმა უდიდესი როლი შეასრულეს „ხალხთა დიდ გადასახლებაში“ (იხ. შესაბამისი თავი), რომლის ერთ-ერთი შედეგი იყო დასავლეთ რომის იმპერიის ჩტერიტორიაზე ბარბაროსული სამეფოების წარმოქმნა. გერმანელების ჰაზოგადობრივ ურთიერთობათა და რღვევის პროცესში მყოფი მონათმფლობელური რომის საზოგადოებრივი წყობილების ურთიერთზეგავლენამ და შერწყმამ დიდად შეუწყო ხელი ფეოდალიზმის განვითარე-

ბას დასავლეთ ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში. ძველმა გერმანელმა ტომებმა გადამწყვეტი როლი ითამაშეს თანამედროვე ევროპელი ერების — გერმანელების, პოლანდიელების, ფლამანდელების, დანიელების, შვედების, ნორვეგიელების და სხვათა — ეთნოგენეზში. გერმანელების კულტურის შესწავლის წყაროს წარმოადგენდნენ უმთავრესად ანტიკური ავტორები, არქეოლოგიური მასალა, შუა საუკუნეების წერილობითი ძეგლები (ბარბაროსთა სამართლის წიგნები, გმირული ეპოსი და სხვა). ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისისათვის, შესაძლოა უფრო ადრეც, გერმანელებს ჰქონდათ დამწერლობაც, რომლის ნიმუშია მაგიური და საკულტო რუნები. გერმანელები თავყვანს სცემდნენ ბუნების ძალებს (ცეცხლი, ცის მნათობები) და ღმერთებად წარმოიდგენდნენ მათ (ვოდანი, ღონარი, ციუ, ფრაია და სხვა). ჰყავდათ ლოკალური ღმერთებიც. გერმანელები ცდილობდნენ შეედგინათ ტომების ეპონიმი ღმერთების გენეალოგია. გერმანელების სამი ძირითადი ტომის: ინგვეონების, ისტვეონების და ჰერმინონების წინაპრად ითვლებოდა პირველი ადამიანი მანუსი-ძე ღვთაება ტუისტოსი, რომლის დედად მიაჩნიათ დედამიწა — უმაღლესი ღვთაება. გერმანელებს სწამდათ იმქვეყნიური ცხოვრებისა, რასაც მოწმობს იარაღის, საოჯახო საგნებისა და სხვა ნივთების ჩატანება მიცვალებულთათვის და წინაპართა კულტი. III საუკუნის II ნახევარსა და IV საუკუნეში მიცვალებულთა კრემაცია შეიცვალა დამარხვით. გერმანელები ღმერთებს მსხვერპლად სწირავდნენ ცხოველებს, ადამიანებს; ჰყავდათ ქურუმები, წინასწარმეტყველები. წყაროებში იხსენიება სპეციალური საკულტო ადგილები — წმინდა წარაფები (როგორც ჩანს, ტაძრები ჯერ არ ჰქონდათ).

IV-V საუკუნეებში გავრცელდა ქრისტიანობა. გაჩნდა წერილობითი სამართალი, განვითარდა ხელოვნება. ოქროს ნაკეთობათა „ფილიგრანული სტილი“ IV საუკუნეში შეიცვალა „პოლიქრომული სტილით“, რომელიც გუთებმა გაავრცელეს. ოქროს ნაკეთობებს, რომლებზედაც უმთავრესად ფრინველები და მწერები იყვნენ გამოსახულნი, გაპრილებული ალმანდინის, ან ძოწის, ფერადი მინისა და ტიხრული მინანქრის ინკრუსტაციებს უკეთებდნენ. შემდეგში (VI ს.) დამკვიდრდა ე.წ. „ცხოველური სტილი“ (რთულ ორნამენტულ მოტივებში ჩახლართულია ფანტასტიკური ცხოველებისა და ფრინველების გამოსახულებანი). სახვითი ხელოვნება სუსტად იყო განვითარებული. შემორჩენილია ღვთაებების რამდენიმე რელიეფური გამოსახატულება (IV-VII ს.). მათი უძველესი ნაგებობები შემკული ყოფილა ამოკვეთილი ორნამენტებითა და მოხატულობით.

კველი გერმანელების საზოგადოებრივი ფიზიკა და
კულტურა ცეზარისა და ტატიუსის ცნობების
მიხედვით

გაიუს იულიუს ცეზარი ნაშრომში „კომენტარები გალებთან ომის შესახებ“, გადმოგვცემს, რომ გერმანელები სახლდებოდნენ გვარებად და ტომებად. ბრძოლის დროსაც კი ახლო ნათესავები ერთად მოქმედებდნენ საერთო მტრის წინააღმდეგ.

გერმანელებში სისხლითი ნათესაობის პრინციპის გაბატონებაზე მიგვითითებს აგრეთვე მათში არსებული სისხლის აღების წესი. თუ ვინმე სხვა გვარის წევრს მოკლავდა, უნდა მომხდარიყო სისხლის აღება, ე.ი. მკვლელი, ან რომელიმე მისი ნათესავი უნდა მოეკლათ, რაგინდ დიდი ზანიც არ უნდა ყოფილიყო გასული დანაშაულის ჩადენიდან. სისხლის აღება მოკლულის ახლო ნათესავებს ევალებოდათ და თუ რაიმე მიზეზის გამო ამას ისინი ვერ შესძლებდნენ, სისხლის ამღებად მთელი გვარი უნდა გამოსულიყო.

ცეზარის დროინდელი გერმანელი ტომები მკვიდრად მობინადრე მცხოვრებლებს არ წარმოადგენდნენ. მათი გაჩერება ერთსა და იმავე ადგილზე დიდი ხნით არ ხდებოდა. ისინი ყოველწლიურად ადგილს იცვლიდნენ და სხვაგან გადადიოდნენ. ეს ფაქტი აშკარად მოწმობს, რომ მაშინდელი გერმანელები მიწათმოქმედნი ვერ იქნებოდნენ. ისინი უმთავრესად მესაქონლეობას მისდევდნენ, რის გამოც ცეზარი მათ შესახებ ამბობდა, რომ „ისინი იკვებებიან არა იმდენად პური, რამდენადაც რძით, ყველითა და ხორციით“. მესაქონლეობასთან ერთად გერმანელები ეწეოდნენ ნადირობასაც.

გერმანელთა შემოსავლის სხვა წყაროს თარეში და ძარცვა წარმოადგენდა. ბრძოლაში გამოწვევა და ჭრილობების მიღება მათთვის უფრო ადვილი იყო, ვიდრე მათი იძულება — დაემუშავენინათ მიწა. „გერმანელები სიზარმაცედ და სულმდაბლობად თვლიდნენ ოფლით იმის შეძენას, რის შეძენაც სისხლით შეიძლებოდა“. ამიტომ იყო, რომ ისინი მეზობლებზე სისტემატურად აწარმოებდნენ თავდასხმებს.

ცეზარის დროინდელი გერმანელები თავისებურ მიწათმოქმედებას მისდევდნენ, მაგრამ მეურნეობის ეს დარგი უმნიშვნელო იყო. წარმოების საშუალებათა უაღრესად ჩამორჩენილობის გამო, მიწის დამუშავება პრიმიტიულად ხდებოდა. ცეზარი მოგვითხრობს, რომ მიწის დამუშავებას მისდევდნენ მოხუცები, ქალები და ბავშვები, ხოლო სამუშაო ძალის საუკეთესო ნაწილი მისდევდა მესაქონლეობას, ნად-

ირობასა და თარეშსო.

ცეზარი უარყოფს მიწაზე კერძო საკუთრების არსებობას. გერმანელებში არავის არ გააჩნია მიწის ნაკვეთი კერძო მფლობელობაშიც კი. მათი უზუცესები ერთად მცხოვრებ გეარებსა და ნათესაურ ჯგუფებს მიწებს აძლევენ იქ, სადაც და რამდენადაც ამას საჭიროდ დაინახავენ, ხოლო ერთი წლის შემდეგ მათ სხვა ადგილებში გადასვლას აიძულებდნენ. მიწების დამუშავება ზღბოდა ერთობლივად, მოსავლის დანაწილება კი — სულადობის მიხედვით.

მიწაზე კერძო საკუთრების არარსებობის პირობებში გეარის წევრთა შორის ადგილი არ ჰქონდა არც ეკონომიკურსა და არც სოციალურ დიფერენციაციას. არ იყვნენ მდიდრები და ღარიბები. თუ ვისმე რამე გააჩნდა, ის ყველას საკუთრებას წარმოადგენდა. ამიტომ იყო, რომ კერძო ინტერესი საერთოს წარმოადგენდა და პირიქით. ასეთ პირობებში სტუმართმოყვარეობა, როგორც თემური წყობილების მქონე სხვა ტომებშიც, საყოველთაოდ იყო მიღებული. სტუმრის შეურაცხყოფა გერმანელებს ცოდვად მიაჩნდათ.

ცეზარის დროინდელ გერმანელებში მატრიარქატის მძლავრი გადმონაშთები მნიშვნელოვან დაღს ასვამდა მათ ყოფა-ცხოვრებას. რომაელებთან ბრძოლის დროს გერმანელები ყოველთვის ცდილობდნენ მოწინააღმდეგისათვის ტყვეებად არ ჩაეგდოთ ხელში თავიანთი ქალები. იცოდნენ რა ჩვეულება გერმანელების მიერ ქალებისადმი პატივისცემისა, თავის მხრივ, რომაელები მძევლებად ქალებს მოითხოვდნენ. რჩევა-დარიგებას, რაც მაშინ მკითხაობაში ვლინდებოდა, გერმანელები ქალებისგანაც ღებულობდნენ. გერმანელებში დიდი პატივისცემით სარგებლობდა იმ დროისათვის ცნობილი მკითხავი ქალი ავრინია (ალბრუნა).

კერძო საკუთრების არარსებობის პირობებში გერმანელებს, ცხადია, არც სახელმწიფო ექნებოდათ. ცეზარის თქმით, მშვიდობიან დროს მათ საერთო ხელისუფლება არ გააჩნდათ. ცალკეული ოლქებისა და მხარეთა უზუცესები რეგულარულად იწვევდნენ სახალხო კრებებს, რომლებზეც იხილებოდა მნიშვნელოვანი საკითხები. სახალხო კრების მოწვევა და მომზადება ძალზე პრიმიტიულად ხდებოდა. მასზე გამოსატანი საკითხები წინასწარ არ იხილებოდა, ხმების დათვლა არ წარმოებდა. ამა თუ იმ საკითხზე დადებით ან უარყოფით გამოხმაურებას შეიტყობდნენ იარაღის ჟღარუნით, ანდა დამსწრეთა უკმაყოფილო წამოძახილებით.

როცა ესა თუ ის ტომი ბრძოლას წამოიწყებდა, იქნებოდა ის

შეტევითი თუ თავდაცვითი ხასიათისა, გერმანელები ირჩევდნენ თანამდებობის პირებს, რომელთაც ხელმძღვანელობა ევალებოდათ და ენიჭებოდათ უფლება მოღალატეებისა და მხალეების სიკვდილით დასჯისა. მაგრამ, ბრძოლის დამთავრებისთანავე მთავარსარდლები კვლავ გეარის ჩვეულებრივ წევრებად იქცეოდნენ. როგორც მთავარსარდლების, ისე უზუცესების არჩევა ხდებოდა არა პრივილეგიებული წრიდან, რომელიც ჯერ არ არსებობდა, არამედ ისეთი პირებიდან, რომელთაც მოსახლეობაში მოპოვებული ჰქონდათ ავტორიტეტი. თავისი გამოცდილებით, გამბედაობით, გამჭრიახობით და სხვა.

ამგვარად, ცეზარის ღროს მეთემეები თანაბარი უფლებებით სარგებლობდნენ. ყოველი მათგანი თავისუფალ პირად ითვლებოდა და არავისზე არ იყო დამოკიდებული. სამხედრო ვალდებულების გარდა, ისინი ვალდებულებებს არ ცნობდნენ. გადასახადების გაღება, ბეგარის მოხდა, ქრთამების მიღება და სხვ. მათთვის უჩვეულო ამბავი იყო. გერმანელები თავისუფლების მოყვარენი იყვნენ, მათ ადვილად ვერავენ იმორჩილებდა. ამიტომ, რომის იმპერიაში მოხვედრისას, ისინი ადვილად ვერ ეგუებოდნენ მონათმფლობელურ წესებს და ჯანყდებოდნენ.

გერმანელთა ჩამორჩენილ ეკონომიკურ მდგომარეობას შეესაბამებოდა ის პრიმიტიული რელიგია, რომელიც მათ გააჩნდათ. ჩამორჩენილობის გამო, ისინი იყვნენ დამოკიდებული ბუნების მოვლენებზე და ამიტომ აღმერთებდნენ მათ: თაყვანს სცემდნენ მზეს, მთვარეს, ცეცხლს და სხვ. ამასთან, როგორც ცეზარი დასძენს, მათ ღრუიდები (ქურუმები) არ ჰყავდათ და მსხვერპლის შეწირვაზე მაინცდამაინც თავს არ იწუხებდნენ. გერმანელებში ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული სასულიერო წოდება.

ცეზარისა და ტაციტუსის მოღვაწეობის პერიოდებს შორის, ღრის მნიშვნელოვანმა მონაკვეთმა განვლო. ტაციტუსის მიერ ძველი გერმანელი ტომების შესახებ „გერმანიაში“ მოცემული ცნობები დაახლოებით საუკუნენახევრით არის დაშორებული გალიაში ცეზარის გალაშქრების დროიდან. ამ ხნის განმავლობაში გერმანელთა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

ტაციტუსის დროსაც გერმანელთა დასახლება სისხლითი ნათესაობის პრინციპის მიხედვით წარმოებდა. ნათესაობის თანდასწრებით ხდებოდა ახალგაზრდის მიღება თემის სრულუფლებიან წევრად. ნათესაეების თანდასწრებითვე ხდებოდა ქალის გათხოვება და მისთვის მზითვის გატანება. ნათესაეებს უნდა გაეღოთ, ან მიეღოთ „ვერგელი“ (სისხლის გამოსასყიდი, ქართულად – „სისხლი“). თუ გარდაცვლილს

შვილები არ დარჩებოდა, მისი შემკვიდრება გადადიოდა ახლო ნათესაებზე — ძმებზე, ბიძაზე, მამის ხაზით, ბიძაზე დედის ხაზით და ა.შ. რამდენადაც მეტი იყო ნათესავი და თავისიანი, მით უფრო საპატიო ზღბოდა მოხუცებულობა; უშვილობა მათში აუგად ითვლებოდა.

ცეხარის დროს, თუ ვინმეს მოკვლის შემთხვევაში აუცილებლად უნდა მომზადარიყო სამაგიეროს გადახდა სისხლის ალებით, ტაციტუსის დროს შესაძლებელი გამხდარა სისხლის გამოსყიდვა „ვერგელის“ გაღებით. ამ შემთხვევაში, მკვლელს მოკლულის ნათესავებისათვის უნდა მიეცა პირუტყვი გარკვეული რაოდენობით. სისხლის გამოსყიდვა უკვე მნიშვნელოვნად ასუსტებდა სისხლით ნათესაობის პრინციპს. ამ მხრივ, ვერგელის შემოღება პროგრესულ ნაბიჯს წარმოადგენდა, თუნდაც იმიტომ, რომ იგი ასუსტებდა იმ ზოცვა-ჟღერას, რაც სისხლის ალების წესთან იყო დაკავშირებული.

გერმანელების ეკონომიკის ძირითად საფუძველს მესაქონლეობა წარმოადგენდა. ტაციტუსის გადმოცემით, გერმანელებს სიამოვნებთ, როცა პირუტყვი ბევრი ჰყავთ; ამასთან მათი სიმდიდრე, თუმცა, მათი პირუტყვი უჯიშოა: ხარები ურქო, ცხენები არც სილამაზით გამორჩევიან, არც უნარით.

მიწათმოქმედება შედარებით გაუმჯობესებულია. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ერთსა და იმავე ადგილზე გერმანელები ახლა უფრო მეტი ხნით ჩერდებიან, ვიდრე უწინ, ვინაიდან ერთსა და იმავე მიწის ნაკვეთს თავისი მოსავლიანობით უფრო მეტი ხნით შესძლებია ოჯახის გამოკვება. მეორე გარემოება, რომელიც აგრეთვე მიწის დამუშავების გაუმჯობესებაზე მიგვითითებს, ისაა, რომ, თუ წინათ გერმანელები ტყვეებს ჰყიდდნენ ან კლავდნენ, ახლა თვითონ იყენებენ მეურნეობაში.

თუ წინათ მიწებს მთელი სოფელი ერთად ამუშავებდა, ზოლო მიღებულ ჭირნახულს სულადობის მიხედვით ყოფდნენ, ახლა თითოეული ოჯახი მისთვის მიზომილ მიწას თვითონ ამუშავებს და მოსავალიც მთლიანად მისია, ოღონდ მიწის განაწილებაც სულადობის მიხედვით წარმოებს. მიუხედავად ამისა, მიწა ჯერ კიდევ არაა გადსული კერძო საკუთრებაში. ყოველ სამ წელიწადში ერთხელ თემი ყველას ჩამოართმევს მიწებს და ხელახლა უნაწილებს. ეს იმიტომ ზღბოდა, რომ სამი წლის განმავლობაში ოჯახის წევრთა რაოდენობა შეიძლებოდა გაზრდილიყო ან შემცირებულიყო.

მიუხედავად იმისა, რომ მიწაზე კერძო საკუთრება არ იყო წარმოშობილი, გერმანელებში მონების გაჩენას მაინც საფუძველი უნდა ჩაეყარა სოციალური დიფერენციაციისათვის. სოციალურ დიფერენცი-

აციას წინ უსწრებდა ეკონომიკური ღიფერენციაცია. ბრძოლების შედეგად წამოყვანილი ტყვეები იმ პირთა კუთვნილებად ითვლებოდა, რომლებმაც ისინი ტყვედ ჩაიგდეს. პიროვნება, რომელსაც მეტი ტყვე ჰყავდა, მეტ მიწასაც ღებულობდა (რადგან მიწას სულადობის მიხედვით ურიგებდნენ). თავისი მონებიდან მიღებული გადასახადი კი მას უფრო აძლიერებდა.

ამგვარად, ტაციტუსის ხანაში სოციალურ-ეკონომიკური ღიფერენციაციის შედეგად, საზოგადოება ერთგვარ ფენებად დაიყო: მონები, რომელნიც ექსპლუატაციას განიცდიან, თემის ან გვარის თავისუფალი წევრები და „ღირსეული“ ან „პატივსაცემი“ პირები, რომელთაც ტაციტუსის ხანაში დაემატნენ ქურუმები — სასულიერო წოდების წარმომადგენელნი.

სახალხო შეიარაღება განაგრძობდა არსებობას და, მაშასადამე, საზოგადოების რომელიმე ფენას არ შეეძლო ძალით მოეხვია თავზე ხალხისათვის თავისი ნება-სურვილი. ამასთან, ხალხის ტერიტორიული განლაგება ჯერ კიდევ არ იყო დაწყებული. არ არსებობს სოფელი, თანამედროვე გაგებით. აკრძალული იყო გვარში ვისიმე ჩასახლება. ამის გამო, სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ჯერ არ იყო დაწყებული. ყველა მნიშვნელოვან საკითხს ისევ სახალხო კრება იხილავს, ოღონდ, როგორც ტაციტუსი აღნიშნავს, საკითხები, რომლებზედაც ხალხს გამოაქვს თავისი განაჩენი, წინასწარ იხილება უხუცესების მიერ. სახალხო კრებას შეიარაღებულნი ესწრებიან. კრებაზე სიტყვით პირველად გამოდის „მეფე“ ან რომელიმე უხუცესი ასაკის, ღირსების, მჭერმეტყველებისა და სხვა უნარის მიხედვით.

როგორც ჩანს, ტაციტუსის დროს სახალხო კრების დემოკრატიული ხასიათი შეზღუდულია. მართალია, სახალხო კრება კელაე ირჩევს უხუცესებსა და „მეფეებს“, მაგრამ არა ყველასგან, როგორც ეს ცეზარის დროს ხდებოდა, არამედ წარჩინებული ოჯახიდან, ე.ი. არისტოკრატიიდან.

ძველად გერმანელთა ლაშქრობანი და ლაშქართა შემადგენლობა არ იყო მუდმივი და ერთიანი. ლაშქრობის დამთავრების შემდეგ, შეიარაღებული ჯგუფი იშლებოდა. მისი ხელმძღვანელი, რომელიც ბრძოლების დროს ღიდი უფლებებით სარგებლობდა, ჯგუფის დაშლის შემდეგ გვარის ისეთივე წევრად ითვლებოდა, როგორც დანარჩენები. ახლა შეიარაღებული ჯგუფის დაშლა აღარ ხდებოდა, რადგან თავდასხმები გახშირდა. ყოველ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ტომი ბრძოლებს შეწყვეტდა, მისი შეიარაღებული ჯგუფები აღარ იშლებოდნენ და

თავდასხმებში მონაწილეობის მისაღებად მიდიოდნენ იმ ტომებთან, რომლებიც ბრძოლებს აწარმოებდნენ.

III საუკუნის დასაწყისიდან გერმანელები კვლავ იწყებენ იერიშების მიტანას რომზე. III საუკუნის მეორე ნახევრიდან ბრძოლები წარმოებს დუნაის შესართავიდან — რაინის დელტამდე. V საუკუნიდან დაწყებული გერმანელთა იერიშებისა და სახელმწიფოს შიგნით მომხდარი აჯანყებათა შედეგად, რომის იმპერია ეცემა და მის ტერიტორიაზე წარმოიქმნება ბარბაროსთა პირველი სამეფოები.

დანართი. ძველი გერმანელების შესახებ წყაროების მიმოხილვა

ძველი გერმანელების შესახებ ცნობებს გვაწვდიან ანტიკური ავტორები: სტრაბონი (64-19 ჩვ.წ-მდე), იულიუს ცეზარი (100-44 ჩვ. წ-მდე), პლინიუს უფროსი (23-79 ჩვ.წ-მდე), ტაციტუსი (55-117 ჩვ.წ-ით), პლუტარქე (46-120წ.), აპიანე (1ს.ბოლო-170წ.), დიონ კასიუსი (150-230), ამიანუს მარცელინუსი (330წ.-IV ს.დამდევი) და სხვა.

ამ წყაროებიდან ფრიად მნიშვნელოვანია იულიუს ცეზარის „კომენტარები გალებთან ომის შესახებ“ და ტაციტუსის „გერმანია“. ორივე ეს ნაშრომი, როგორც ყველაზე ადრეული და გერმანელების შესახებ სრული ცნობების მქონე, ფრიად მნიშვნელოვან პირველწყაროებს წარმოადგენს. ამიტომ, მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ ამ წყაროების ტექსტების შემოკლებული დართვა თავდაპირველად გავეცნოთ პლუტარქეს „პარალელური ბიოგრაფიებიდან“ გაიუს მარიუსის ბიოგრაფიას.

ალუტარქე „გაიუს მარიუსის ბიოგრაფია“

თავი XI. ისინი ეძებდნენ მიწას, რომელსაც შეეძლო გამოეყვება ადამიანთა ასეთი სიმრავლე, და ქალაქებს, რომელშიც ისინი შეძლებდნენ დასახლებას. მათთვის ზომ იყო ცნობილი, რომ გალებმა წაართვეს ეტრუსკებს იტალიის საუკეთესო ნაწილი, და იქ დასახლდნენ.

თავი XVI. ამგვარად, მან (მარიუსმა) ჯარისკაცები თანდათანობით შეაჩვია, რომ მტრისათვის ეცქირათ. ამიტომ, ჯარისკაცები ბარ-

ბაროსების ველურსა და მხეცურ ყვირილს შეეჩვივნენ და მათი შეიარაღება და მოძრაობა გაიცნეს. ამგვარად, ისინი თანდათანობით შეეჩვივნენ მას, რაც თავდაპირველად მათ საშინლად მიაჩნდათ.

თავი XVIII. მოემზადნენ რა სალაშქროდ, მათ (გერმანელებმა) გაუარეს რომაელთა ბანაკს, ამ მსვლელობის სიგრძითა და ხანგრძლივობით შეიძლებოდა გვემსჯელა მათი მრავალრიცხოვნების შესახებ. ამბობენ, რომ ისინი ბანაკის გასწვრივ მთელი ექვსი დღის განმავლობაში მიდიოდნენ.

თავი XIX. ამაზე ადრე მათ ბევრი ჭამეს და ბევრი წყალგაურეველი ღვინოც დალიეს, და მისი გავლენით მხიარულ გუნებაზე იმყოფებოდნენ. ისინი რომაელებს უწესრიგოდ კი არ დაეცნენ, და არც უსწორო სამხედრო ყვირილის წარმოუთქმელად, არამედ თავის იარაღს მწყობრად სცემდნენ და ერთდროულად შესტებოდნენ რა, (ისინი) მრავალჯერ გაიმახოდნენ თავიანთ სახელებს „ამბრონებს“, რომ ან საკუთრივ გამხნეებულიყვნენ, ან მტრებისათვის ამ სახელით წინასწარ ჩაენერგათ შიში.

„აქ რომაელებს დახვდნენ ქალები, რომელნიც ხმლებითა და ნაჯახებით იყვნენ შეიარაღებულნი და საშინლად და შემზარავად კიოდნენ, ისინი თავს თანაბრად იცავდნენ, როგორც გაქცეულთაგან, ისე მღევრებისაგან; პირველთაგან — როგორც მოღალატეთაგან, უკანასკნელთაგან — როგორც მტრებისაგან. (ეს) ქალები შეიჭრებოდნენ ხოლმე მებრძოლთა ჯგუფებში, შიშველი ხელებით სტაცებდნენ რომაელებს ფარებს და ხმლებს: (ისინი) ღებულობდნენ ჭრილობებს და (მათ) ჩეხდნენ; (ისინი) შეურყეველი მამაცობით იხოცებოდნენ.

თავი XX. მათ შეუერთდნენ ყველა ის ამბრონები, რომლებმაც მოახერხეს გადარჩენა და მთელი ღამე მათი ღრტვინვა ისმოდა. ეს ადამიანთა კეთილნი, ან კენესა კი არ იყო, არამედ ველური მხეცების ბღაველი და ყბუილი, რომელსაც თან ერთვოდა მუქარა და შესაბრალების ყვირილი.

როგორც კი ტექტონებმა ეს შეამჩნიეს, მათ ლოდინი არ დაუწყიათ, რომ რომაელები მალეობიდან ჩამოსულიყვნენ, რაც მათ საშუალებას მისცემდა ბრძოლა ბარში გაემართათ. ისინი სწრაფად შეიარაღდნენ და მალეობისაკენ გააფთრებით გაემართნენ.

ადგილის დაფერდების გამო, ბარბაროსები ვერ შეძლებდნენ, რომ

მძლავრი დარტყმა ეწარმოებინათ, ვერც გამძლეობას გამოიჩენდნენ გუნდურ წყობილებაში. ნიადაგის უსწორობის გამო მათი სხეული ტრიალსა და ქანაობას დაიწყებდა.

თავი XXI. რომაელები მათ დაედევნენ. (მათ) დახოცეს და ტყვედ წამოიყვანეს ასი ათასზე მეტი მტერი. (მათი) კარვები, ბარგი და მთელი ქონება რომაელებს დარჩათ. ის, რაც გაძარცვას გადარჩა, დაღვნილ იქნა მარიუსისათვის გადაეცათ. თუმცა ეს ჩინებული საჩუქარი იყო, მაგრამ საშინელი საფრთხის გამო, მას არ თვლიდნენ ისეთ გასამრჯელოდ, რომელიც მარიუსის, როგორც სარდლის, დამსახურებისათვის შესაფერისი იქნებოდა.

თავი XXIII. დაბანაკდნენ რა რომაელების მახლობლად და დაათვალიერეს რა ფონი, კიბრებმა გადაწყვიტეს მდინარის შეგუბება. გიგანტების მსგავსად ისინი მახლობელ გორაკებს თხრიდნენ და მდინარეში ფესვებიანად ამოთხრილ ხეებს, კლდეების ნამსხვრევებს და მიწის ბელტებს ისროდნენ და (მის) მდინარებას აგუბებდნენ. (ისინი) ხიდის დასაყრდენ სვეტებისაკენ, მდინარის მიმართულებით აცურებდნენ ვეებერთელა სიძიმეებს, რომელნიც ეხეთქებოდნენ ხიდს და არყევდნენ მას.

თავი XXIV. ისინი (კიბრები) სასტიკად ეპყრობოდნენ მათ, რომელთაც მოჰქონდათ მათთან ამბავი ტევტონების დაღუპვის შესახებ და მარიუსს ელჩებს უგზავნიდნენ, მოითხოვდნენ თავიანთი და მათი მოძმეების საცხოვრებლად მიწას და ქალაქების საკმაო რაოდენობას.

თავი XXVI. ამჯერად ისინი რომაელებს ფრონტიდან არ დასხმიან, არამედ რამდენადმე მარჯვნივ დაიხიეს და განაგრძობდნენ თანდათანობით წინსვლას, იმისათვის, რომ რომაელები მომწყვდეულიყვნენ მათსა და ქვეითი ჯარებს შორის, რომელნიც მარცხენა მხარეზე იყვნენ ჩამწყვრიებული. რომაელმა სარდლებმა ეს თვალთმაქცობა შეამჩნიეს, მაგრამ ჯარისკაცების შეკავება ვერ მოასწრეს: ერთ-ერთმა რომაელ ჯარისკაცთაგანმა დაიყვია — „მტრები გარბიან“ და ყველა დაედევნა მტერს. ამავე დროს კიბრების ქვეითი ჯარისკაცები, მღელვარე ზღვასავით განაგრძობდნენ წინსვლას.

თავი XXVII. მტერთა უმრავლესობა და თანაც მათგან ფრიად მუომარნი ადგილზე იყვნენ აჩეხილნი, რათა მათი რიგები არ ყოფილ-

იყო გარღვეული. პირველ რიგში მდგომი კიბრები ერთმანეთს სარტყლებზე მიბმული გრძელი ჯაჭვებით გადაებნენ. რომაელებმა გაქცეულ მტერს მათ ბანაკამდე მისდიეს, სადაც მათ საშინელი სანახაობა წარმოუდგათ: ქალები, რომლებიც მუქ ტანსაცმელში გამოწყობილნი ურმებზე იდგნენ, კლავდნენ გამოქცეულებს, ზოგნი თავიანთ ქმრებს, მეორენი ძმებს, მესამენი — მამებს. ეს ქალები საკუთარი ხელით ახრჩობდნენ თავიანთ ბავშვებს, ან ბორბლების, ან საპალნიან ცხენების ჩლიქებს ქვეშ ისროდნენ, შემდეგ კი თვითმკვლელობით ამთავრებდნენ (სიცოცხლეს). ამბობენ, რომ ერთმა მათგანმა ხელნარზე ჩამოიხრჩო თავი, მისი ბავშვები კი ჩამოკიდებულნი იყვნენ მარყუჟით თითოეულ მის ფეხზე. ხეების უკმარობის გამო, მამაკაცები კისრით მიეხმებოდნენ (ხარების) რქებსა და ფეხებს, შემდეგ კი მათ მახვილწვეტიანი ჯოხებით ერეკებოდნენ. ხარები წინ მიისწრაფოდნენ, მიათრევდნენ მათ და სასიკვდილოთ თელავდნენ. თუმცა ამ ხერხით მრავალი მათგანი დაიღუპა, მაგრამ 60 ათასზე მეტი წაყვანილ იქნა ტყვედ. ამბობენ, რომ ბრძოლაში ორჯერ მეტი იყო მოკლულიო. მარიუსის ჯარისკაცებმა ყველა ძვირფასი ნივთი გაძარცვეს, მაგრამ ხელში ჩაგდებული იარაღი, დროშები და საყვირები, ამბობენ, მიტანილ იქნა კატულუსის ბანაკში.

გაიუს იულიუს ცეზარი
„კომენტარები გალმბთან ომის შესახებ“
(“COMMENTARII DE BELLO GALICO”)

წიგნი IV. თავი I. გნეუს პომპეუსის და მარკუს კრასუსის კონსულობის წელს, გერმანელი ტომები — უზიპიტები და ტენქტერები დიდი რაოდენობით გადავიდნენ რაინზე, ზღვასთან შესართავის მახლობლად. გადასვლის მიზეზი ის გარემოება იყო, რომ სვებები მრავალი წლის განმავლობაში ავიწროებდნენ და აწუხებდნენ ომებით და აბრკოლებდნენ მინდვრების დამუშავებაში. სვებთა ტომი ყველა გერმანელ ტომებში ფრიად მრავალრიცხოვანი და მამაცია. ამბობენ, რომ მათი ტერიტორიაც იყოფა ას ოლქად, რომელთაგან თითოეული ყოველწლიურად თავის საზღვრებიდან საღაშქროდ ათას შეიარაღებულ მეომარს გზავნის. დანარჩენებს, სამშობლოში დარჩენილთ, მოჰყავთ საზრდო თავიანთი თავისათვის და მათთვის. წლის შემდეგ, პირიქით, ისინი ვინც წინათ რჩებოდნენ, თავისი ჯერის მიხედვით მიდიან საღაშქროდ, ხოლო

წინათ ომში მყოფნი სამშობლოში რჩებიან, ამის გამო არ ბრკოლდება არც სამიწათმოქმედო სამუშაოები, არც სამხედრო საქმე. მაგრამ მათ მიწა განაწილებული არა აქვთ და იგი კერძო პირთა საკუთრებას არ წარმოადგენს (*sed privati ac separati agri apud eos nihil est*). მათ ერთსა და იმავე საცხოვრებელ ადგილზე წელზე მეტი დარჩენა არ შეუძლიათ. ისინი იმდენად პურით არ იკვებებიან, რამდენად და უმთავრესად რძითა და პირუტყვით; ისინი ბევრს ნადირობენ. სანადიროდ ხშირად ყოფნა, აგრეთვე საზრდოს თვისებები, ყოველდღიური სამხედრო ვარჯიშობანი, ცხოვრების თავისუფალი ხასიათი, რომლის გამო, რადგან თვით ბავშვობიდანვე არ არიან შეჩვეული მორჩილებასა და წესრიგს, ისინი საკუთარი ნების წინააღმდეგ არაფერს არ აკეთებენ, — ყველა ეს მათ ძალებს კიდევ ასაზრდოებს, კმნის რა მათგან ვეებერთელა სიმაღლის ადამიანებს. აგრეთვე ისინი მიჩვეულნი არიან მეტად ცივ ადგილებში არ ატარონ არავითარი სხვა ტანისამოსი, გარდა მხეცთა ტყავებისა, რომელნიც მცირე ზომის გამო სხეულის მნიშვნელოვან ნაწილს დაუფარავად ტოვებენ. აგრეთვე შეეჩვივნენ მდინარეში ბანაობას.

წიგნი IV. თავი 2. ვაჭრებს ისინი უშვებენ, მაგრამ უფრო იმისათვის, რომ ჰყავდეთ, ვისაც ომში მოპოვებულს მიჰყიდიან, და არა იმისათვის, რომ მათ რაიმე შემოზიდვა თვითვე სჭირდებოდეთ, ცხენებიც კი, რომლებითაც გალები ესოდენ აღტაცებულნი არიან, და რომელთაც ისინი მაღალ ფასებში იძენენ, გერმანელებს არ შემოჰყავთ (სხვა ქვეყნიდან). ისინი ადგილობრივ ცხენებს იყენებენ, დაბლებსა და უშნოებს და ყოველდღიური ვარჯიშით ფრიად ამტანად ხდიან. ცხენოსანი ბრძოლის დროს ისინი ხშირად ჩამოხტებიან ხოლმე ცხენიდან და ქვეითად იბრძვიან, ცხენები კი მიჩვეულნი არიან იმავე ადგილზე დარჩენას და საჭიროების შემთხვევაში ისინი კვლავ სწრაფად შესხდებიან: მათი აზრით, არაფერია იმაზე უფრო სამარცხვინო და სულმოკლეობა, ვიდრე უნაგირებით ან საფეხებით სარგებლობა, ამიტომ, როდესაც მცირერიცხოვანი არიან, ისინი მაშინაც ბედავენ თავდასხმას, მიუხედავად მათი რაოდენობისა, იმ მხედრებზე, რომელნიც საფეხებს ატარებენ. ისინი ღვინის შეზიდვის ნებას არ რთავენ, რადგან ფიქრობენ, რომ ის ადამიანს ანებივრებს და შრომისათვის გამოუსადეგარს ხდის.

წიგნი IV. თავი 3. ისინი ხალხის უდიდეს დიდებად თვლიან, როდესაც მისი საზღვრების გარშემო მიწის ფრიად ვრცელი ფართობი

დაუსახლებელი და დაუმუშავებელი; მათი აზრით, ეს იმის გამოძახატეულია, რომ ამ ხალხის ძალას ფრიად მრავალი ტომი ვერ გაუმკლავდა. ასე, სეებთა ოლქის საზღვრების ერთი მიმართულებით, როგორც ამბობენ, დაახლოებით 600 ათასი ნაბიჯის სიგანის ფართობი ცარიელია. მეორე მხრით, სეებთა საზღვართან უბიები არიან დაახლოებულინი. მათი ქვეყანა, გერმანელების წარმოდგენით, ვრცელი და აყვავებული იყო და ხალხი უფრო კულტურული, ვიდრე სხვა გერმანელები, რადგან უბიები რაინის ნაპირების მეზობლად იმყოფებიან, მათთან მრავალი ვაჭარი დადის და ისინი გალებთან სიახლოვის გამო მათ ზნეს ითვისებენ. სეებები მრავალრიცხოვანი ომების დროს თავის ძალას მათთან ზშირად სინჯავდნენ; და თუმცა უბიების სახელმწიფოს სიდიდისა და სიძლიერის გამო მათ ამ უკანასკნელთა მათი ქვეყნიდან განდევნა ვერ შეძლეს, მაგრამ ისინი მაინც თავიანთ მოხარკედ გაიხადეს და ძალისა და სიძლიერის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოაკლეს.

წიგნი VI. თავი 21. მთელი მათი ცხოვრება ნადირობასა და სამხედრო საქმიანობაში მიმდინარეობს. პატარაობიდანვე ისინი შრომასა და ცხოვრების სასტიკ წესებს ეჩვევიან. ისინი, ვინც უცოლოდ უფრო ხანგრძლივად რჩებიან, თავის ტომის წევრთა შორის ქებას იმსახურებენ. ისინი ფიქრობენ, რომ ასეთი თავშეკავება ხელს უწყობს ზრდას, ავითარებს მამაკაცთა ძალას და ამავრებს მათ კუნთებს. ოცი წლის შესრულებამდე ქალებთან სქესობრივი კავშირის დაჭერას ისინი ერთ-ერთ ფრიად სამარცხვინო საქმედ თვლიან; ამ მხრივ ისინი არაფერს ფარავენ, რადგან მდინარეში ერთად ბანაობენ და იცვაპენ მხეცების ტყაუებსა და ბეწვეულ ტანსაცმელს, რომელნიც სხეულის მნიშვნელოვან ნაწილს შიშველს ტოვებენ.

წიგნი VI. თავი 22. ისინი მიწათმოქმედებას მაინცდამაინც არ მისდევენ (*agricultura non student*) და უმთავრესად იკვებებიან რძით, ყველითა და ზორციით და არც ერთ მათგანს ზუსტი ოდენობის ან განსაზღვრული საზღვრებიანი მიწის ნაკვეთი არ აქვს. თანამდებობის პირნი და უზუცესნი (*magistratus ac principes*) სხვადასხვა გვაროვნულ გაერთიანებებს ყოველწლიურად მიუზომავენ მიწას, სადაც და რამდენსაც საჭიროდ ცნობენ, წლის შემდეგ მათ აიბულებენ სხვა ადგილზე გადასვლას.

ასეთი წესების აუცილებლობის ასახსნელად გერმანელებს მრავალი საბუთი მოჰყავთ; მათი სიტყვებით ის არ აძლევს მათ საშუალებას

რომ ბინადარმა ცხოვრებამ გაიტაცოს ისინი და ომი სამიწათმოქმედო სამუშაოზე გაცვალოს; ამის გამო, არაეინ არ ცდილობს მფლობელობის გაფართოებაზე, წარჩინებული ღარიბს ქონებას არ ართმევს და არაეინ არ იჩენს განსაკუთრებით დიდ მზრუნველობას სიცივისაგან ან პაჰანაქებისაგან დასაცავად ბინების აგებაში; და ბოლოს, ეს წესი აბრკოლებს ფულის სიხარბის წარმოშობას, რომლის გამო უთანხმოება და შუღლი წარმოებს ხოლმე და აგრეთვე ხელს უწყობს, რომ უბრალო ხალხი მორჩილებაში იყოლიონ.

წიგნი VI. თავი 23. უდიდესი სახელით სარგებლობს ტომი, თუ იგი მის მოსაზღვრე ოლქებს ააოხრებს და თავისას გარს შემოარტყამს რაც შეიძლება ფრიად ვრცელ უკაცრიელ ადგილებს. გერმანელები რომელიმე ტომის სიმამაცის ჭეშმარიტ დასამტკიცებლად თვლიან იმ გარემოებას, რომ თავის სამფლობელოებიდან განდევნილი მისი მეზობლები უკან იხევენ და ამ ტომის მახლობლად დასახლებას ვერაეინ ვერ ბედავს; ამასთანავე ამის გამო, მას შეუძლია მომავლისათვის თავის თავი უფრო დაცულად და მტრის მოულოდნელ თავდასხმის საფრთხისაგან თავისუფლად ჩათვალოს. როდესაც ტომი მოგერიებით ან შეტევით ომს აწარმოებს, მაშინ აირჩევენ თანამდებობის პირებს, რომლებიც სარდლების მოვალეობას ასრულებენ და მათ სიკვდილსიცოცხლეზე უფლება ენიჭებათ. მშვიდობიანობის დროს ტომს საერთო მთავრობა არა ჰყავს: ის პირები, რომელთაც ცალკეულ ოლქებსა და თემებში პირველი ადგილი უჭირავთ, აწარმოებენ სამართალს და არკვევენ დავას. ყაჩაღური თავდასხმა, მხოლოდ თუ იგი იმავე ტომის ტერიტორიაზე არ არის წარმოებული, სამარცხვინოდ არ ითვლება; გერმანელები მათ აუცილებლობას დაუფარავად აღიარებენ, როგორც ვარჯიშობას ჭაბუკებისათვის და საშუალებას უქმად ყოფნის წინააღმდეგ. და როდესაც ტომში რომელიმე პირველ პირთაგანი (ეს პრინციპობუს) გამოთქვამს სამხედრო წამოწყების წინამძღოლობის სურვილს და მოუწოდებს, ვისაც სურს გაჰყვეს მას, გამოსთქვან მზადყოფნა ამისათვის, მაშინ წარმოდგებიან ისინი, ვინც იწონებენ წამოწყებასა და ბელადსაც, და თავის დახმარებას აღუთქვამენ; მათ შეკრებილნი ესალმებიან; ის შეპირებულნი, რომელნიც ბელადს არ გაჰყვენ, გაქცეულებად და მოღალატეებად ითვლებიან და შემდგომ ყოველგვარ ნდობას კარგავენ. სტუმრის შეურაცხყოფას გერმანელები ცოდვად თვლიან; როგორი მიზეზითაც არ უნდა გამოცხადდნენ მათთან სტუმრები, ისინი მათ შეურაცხყოფისათვის იცავენ და ხელშეუხებლად

თვლიან, თავიანთ საზრდოს უნაწილებენ და თავიანთ სახლში მათ უცხოობას არ აგრძნობინებენ.

კუბლიუს კორნელიუს ტაციტუსი „გერმანია“ (DE ORIGINE ET SITY GERMANORUM)

თავი V. თუმცა მიწას (გერმანიაში) ყველგან არა აქვს ერთგვარი სახე, მაგრამ საერთოდ მასში (ყველგან) მრავალი საშინელი ტყე და ჭაობია; გალიისაკენ მიმართულ ნაწილში ჰავა უფრო ნესტიანია, ნორიკუმისა და პანონიის მომიჯნავე ოლქებში კი მრავალი ქარი იცის, ნიადაგი საკმაოდ ნაყოფიერია, მაგრამ ხეხილი არ ხარობს, პირუტყვი მრავლად არის, მეტწილად მცირე ტანისა, ამასთანავე ხარებიც კი თავის პატივსა და ღიდებას, რქებს მოკლებულნი არიან. გერმანელებს ახარებთ პირუტყვის მრავალრიცხოვნება, ამაშია მათთვის სიმდიდრის ერთადერთი და მეტად სასიამოვნო ნიშანი.

ოქროსა და ვერცხლზე ღმერთებმა არ ვიცი წყალობით, თუ რისზევით, მათ უარი უთხრეს. მე მაინც არ ვამტკიცებ, რომ გერმანიაში სრულიად არ მოიპოვება ოქროსა და ვერცხლის საბადოები; მაგრამ ვის გამოუკვლევია ისინი? ყოველ შემთხვევაში გერმანელები არ იჩენენ სიხარბეს ამ ლითონების დაუფლებასა და მათ მოხმარებაში. მათ შეიძლება დაუნახოთ ელჩებისა და უზუტეცებისათვის (principes) ნაჩუქარი ვერცხლის თასები, რომლებსაც თიხის თასებზე უმეტესად არ აფასებენ. ისინიც უნდა ითქვას, ჩვენთან ახლო მცხოვრები (ტომები) აფასებენ ოქროსა და ვერცხლს ვაჭრობაში სახმარად; ისინი იცნობენ ჩვენი მონეტების ზოგიერ სახეებს და სხვებთან შედარებით მათ უპირატესობას ანიჭებენ.

ქვეყნის შუაგულში მცხოვრებნი კი სარგებლობენ ვაჭრობის უფრო მარტივი და ძველი ფორმით, სახელდობრ გაცვლით. მონეტებიდან ისინი უფრო მეტად აფასებენ ძველებურსა და ღიდი ხნით ცნობილ სერრატებსა და ბიგატებს. ოქროსთან შედარებით გერმანელები ამჯობინებენ ვერცხლს არა იმიტომ, რომ იგი მათ განსაკუთრებით უყვარდეთ, არამედ მისი გამოყენება უფრო შესაძლებელია ჩვეულებრივად, იაფი საქონლით ვაჭრობის დროს.

თავი VI. მათ რკინაც მცირედ მოეპოვებათ, როგორც შეიძლება დავასკვნათ მათი შეტევითი იარაღით, ისინი იშვიათად ხმარობენ მახ-

ვილებს ან შუბებს, არამედ მოქმედებენ ხელშუბით (hasta), ან როგორც ისინი მას უწოდებენ ფრამეათი (framea), ვიწრო და მოკლე რკინის ბუნიკით, ისეთი წვეტიანი და მოხერხებული იარაღით, რომ ერთი და იმავე ხელშუბით ისინი, გარემოების მიხედვით, იბრძვიან ხელჩართულად და შორიდანაც. მხედრებიც კი კმაყოფილდებიან ფრამეათი და ფარით; ქვეითი ჯარისკაცები კი ზმარობენ ლითონის შუბებს, თითოეული მრავალს, ამასთანავე ისინი შიშველნი, ან მოკლე წამოსასხამში გამოწყობილნი ისერიან მათ დიდ მანძილზე. საერთოდ, გერმანელებს თავი არ მოაქვთ თავიანთი მორთულობით და მხოლოდ ფარებს აფერადებენ საუცხოო და სხვადასხვანაირი საღებავებით. მათ შორის მხოლოდ მცირეს აქვთ ჯავშანი, ლითონის ან ტყავის ჩაფხუტი კი მხოლოდ თითო-ორიოლას შეიძლება უპოვოთ. გერმანელების ცხენები არ გამოირჩევიან არც სილამაზით, არც სისწრაფით და ისინი არ არიან გაწვრთნილი, როგორც ჩვენში, სხვადასხვა ვარჯიშობაში: გერმანელები ან პირდაპირ ერეკებიან მათ, ან მიაბრუნებენ მათ მარჯვნივ და ცდილობენ შეინარჩუნონ შეკრული წრე, რომ არავინ არ დარჩეს უკანასკნელი.

საერთოდ, მთავარ ძალად ისინი თვლიან ქვეით ჯარს, ამიტომ იბრძვიან შერეული რაზმებით, რადგან ცხენოსან ბრძოლაში შეჰყავთ ქვეითა ჯარები, რომელნიც თავის სისწრაფით შეგუებულნი არიან საამისოდ და შეხამებულნი ცხენოსნებთან; ასეთ ფეხოსნებს ისინი შეარჩევენ ყველა ჭაბუკიდან და რაზმის სათავეში აყენებენ: მათი რიცხვი განსაზღვრულია: ასი კაცი თითოეული ოლქიდან; მათ გერმანელები ასეც უწოდებენ: ასეულებს, და ის, რაც წინათ მართლაც რაოდენობას აღნიშნავდა, ახლა რაზმის სახელწოდებად და საპატიო სახელად შეიქნა.

ჩვეულებრივ გერმანელები სოლებად ეწყობიან, თანაც საკუთარი ადგილის დატოვება, თუ კი უკანვე მობრუნდებიან, კეთილგონიერებად ითვლება და არა სიმბღალედ. თავიანთი ცხედრები მათ საეჭვო ბრძოლიდანაც კი გამოაქვთ. ფრიად სამარცხვინოა საკუთარი ფარის დაგდება; ამგვარად სახელგატეხილთ არ დაუშვებენ არც ღმრთისმსახურებაზე, არც სახალხო კრებაზე და მრავალნი, ბრძოლიდან ცოცხლად გამოსულნი, სიცოცხლეს ნებაყოფლობით ამთავრებენ მარყუჟით.

თავი VII. გერმანელები ირჩევენ თავიანთ მეფეებს (reges) წარჩინების მიხედვით, ბელადებს (duces) სიამაყის მიხედვით. მეფეებს არა აქვთ შეუზღუდავი ან თვითნებური უფლება. ბელადები მეთაუ-

რობენ იმდენად არა თავიანთი ხელისუფლების გამო, რამდენად მით, რომ აძლევენ მაგალითს, თავის გამბედაობით გაკვირვებას იწვევენ და ყურადღებას იპყრობენ, მოქმედებენ რა (სამხედრო) წყობილების სათავეში. ამასთან არავის არ შეუძლია ვინმეს შენიშვნა მისცეს, ბორკილი დაადვას ან ჩვეულებრივ დასაჯოს ქურუმების ნებართვის გარეშე. ასე, რომ, მას ჰქონდეს არა ხასიათი ბელადის განკარგულებით მინიჭებული სასჯელისა, არამედ ვითომც-და ღვთის განკარგულების შესრულებისა, რომელიც, როგორც მათ სწამთ, მებრძოლთა შორის იმყოფება. გერმანელები ბრძოლებში ატარებენ თავიანთ ჭალებიდან წამოღებულ საღვთო გამოხატულებებსა და ნიშნებს. სიმამაცის მთავარ ამგზნებელს წარმოადგენს ის, რომ როგორც ცხენოსანი რაზმი, ისე სოლისებური კოლონაც, შედგენილია არა შემთხვევით შეკრებილი ადამიანებისაგან, არამედ ოჯახებისა და გვარებისაგან; ამის გარდა, მათთვის უძვირფასესი არსებანი უშუალოდ მაზლობლად იმყოფებიან, საიდანაც მათ შეუძლიათ ისმინონ თავიანთი ცოლების დრტვინვა და ბავშვების ტირილი. მათი სახით ყოველ მათგანს ჰყავს უბიწო მოწამეები, ფრიად ღიდი მაქებარნი. მათ თავიანთი ჭრილობები მიაქვთ ღეღებთან და ცოლებთან, და უკანასკნელთ არ ეშინიათ დაითვალონ ისინი და განსაზღვრონ (ჭრილობებით მიყენებული საფრთხის ხარისხი); თავადვე აქეზებენ მებრძოლთ და მათთან მოაქვთ საჭმელი.

თავი VIII. ამბობენ, რომ ქალებს არაერთხელ მოუხერხებიათ მერყევი და დაშლილი რიგების აღდგენა იმით, რომ ისინი მიმართავდნენ (მებრძოლთ) დამაჯერებელი მუდართით, მიაშვერდნენ მკერდს და მიუთითებდნენ მათ მოსალოდნელ ტყვეობაზე, რომლისაც თავიანთი ქალებისათვის გერმანელებს ყველაზე უფრო ეშინიათ, და იმდენად, რომ ფრიად მტკიცე ვალდებულებებით მათთან დაკავშირებულნი არიან ის სახელმწიფოები, რომლებიც იძულებულნი არიან მძევლების სახით წარჩინებულთა ქალები მისცენ: ისინი ფიქრობენ, რომ ქალებს აქვთ რაღაც ღვთაებრივი და მისნური და ამიტომ არ უარყოფენ მათ რჩევებს და არ უგულბებელყოფენ მათ წინასწარმეტყველებას. ჩვენ დავინახეთ, რომ ღვთაებრივ ვესპასიანეს მეფობის დროს, ბევრი ღიღხანს თვლიდა ველედას ღვთაებად. წინანდელ დროსაც პატივს სცემდნენ ალბრუნას და მრავალ სხვას. მაგრამ ღმერთებად არ თვლიდნენ: ამავე დროს ეს არ იყო უბრალო პირფერობა.

თავი X. გერმანელებს ფრიად გავრცელებული აქვთ მკითხაობის

სხვადასხვა სახე. თუ მკითხაობა რაიმე საზოგადოებრივ საქმეებს შეეხება, მაშინ მას აწარმოებს ტომის (civitatis) ქურუმი, თუ კი კერძოს, მაშინ ოჯახის მამა (pater familiae), საღვთო ცხენის ჭიხვინით მკითხაობაში, გარდა ქურუმისა, მონაწილეობას იღებს აგრეთვე თვით მეფე (rex) ან ტომის უზუცესი (princeps civitatis). ამ მკითხაობის მათ განსაკუთრებით სჯერათ და არა მხოლოდ მდაბიო ხალხს (plebs), არამედ მაღალ ფენასაც (proceres) და ქურუმებს.

თავი XI. უფრო ნაკლები მნიშვნელობის საქმეებს განიხილავენ უზუცესნი, უმნიშვნელოვანეს კი — ყველა, თანაც იმ საქმეებს, რომელთა შესახებ სწყვეტს ხალხი, წინასწარ გაარჩევენ უზუცესნი (ბელადები). ისინი იკრიბებიან განსაკუთრებულ დღეებში, ახალ მთვარის, ან საგსე მთვარის დროს, მხოლოდ თუ არ მოხდება რაიმე უეცარი და მოულოდნელი; ამ დღეებს გერმანელები თვლიან ფრიად საბედნიეროდ იმისათვის, რომ რაიმე საქმე დაიწყონ. ისინი ანგარიშს დღეებით კი არ აწარმოებენ, როგორც ჩვენ, არამედ ღამეებით; ასე დაადგენენ და შეთანხმდებიან ხოლმე: ისინი ფიქრობენ, რომ ღამეს თან სდევს დღე. მათ თავისუფლებასთან დაკავშირებულია ის ნაკლი, რომ ისინი ყველანი ერთდროულად არ იკრიბებიან, როგორც ბრძანებით, არამედ შესაყრება და გავიანების გამო ჩვეულებრივ უბრალოდ კარგავენ მეორე და მესამე დღესაც. როდესაც მათ ჰგონიათ, რომ საკმაო ხალხი შეიკრიბა, ისინი შეიარაღებულნი სხდებიან, შემდეგ მყარდება დუმილი ქურუმთა ბრძანებით, რომელთაც ამ შემთხვევაში აქვთ უფლება და იძულება. ამის შემდეგ მოუსმენენ მეფეს ან უზუცესს იმდენად არა იმიტომ, რომ მას ბრძანების უფლება აქვს, რამდენად დამაჯერებლობის გამო შეფარდებით მისი ასაკისა, წარჩინებულობისა, სამხედრო დამსახურებისა და მჭერმეტყველებისა, თუ მისი აზრი არ მოსწონთ, მას უარყოფენ ხმაურიანი ბუზღუნით, თუ მოსწონთ, მაშინ არხევენ შუბებს (ფრამეა); იარაღის საშუალებით თავის თანხმობისა და მოწონების გამოხატვა მათთვის ფრიად საპატიო საშუალებად ითვლება.

თავი XII. კრების წინაშე შეიძლება ბრალდებითაც გამოსვლა და სისხლის სამართლის პასუხისგებაში ვისმეს მიცემა. ამასთანავე სხვადასხვა სასჯელი წესდება ბოროტმოქმედებასთან შეფარდებით: მოღალატეებს და მტრის ბანაკში გადასულებს ჰკიდებენ ხეებზე, მხდალებსა და ღეზერტირებს, აგრეთვე თავის სხეულის წარმყენებებს ტალახსა და ჭაობში აღრჩობენ და ზევიდან წკნელს აყრიან. სასჯელის ასეთი განსხვავება ვითომ ხაზს უსვამს იმას, რომ დანაშაულობა გამომჟღავნებ-

ული უნდა იქნეს დასჯით, ხოლო უწესო საქციელი კი მიჩქმალული და დაფარული. აგრეთვე უმნიშვნელო დანაშაულიც შესაფერიხად ისჯება: შემჩნეულები იხდიან ჯარიმას, რომლის ნაწილი მეფეს ან ტომს ერგება; ნაწილი კი ბრალმდებელს ან მის ნათესავებს. ამ კრებებზე წარმოებს უხუცესთა არჩევნები, რომელნიც ასამართლებენ ოლქებსა და დასახლებულ ადგილებში; ყოველ მათგანთან იმყოფებიან მათი ამხანაგები (comites) ხალხიდან (plebs), როგორც სათათბიროდ, ისე მისი ავტორიტეტის განსამტკიცებლად.

თავი XIII. ყოველ საქმეში, როგორც საზოგადოებრივში, ისე კერძოში, გერმანელები გამოდიან შეიარაღებულნი, კაცს არ შეუძლია იარაღის ტარება დაიწყოს ადრე, ვიდრე ტომი არ აღიარებს მას ამის ღირსად. აქვე, ამავე კრებაზე ვინმე უხუცესთაგანი, ან მამა, ან რომელიმე ნათესავი აძლევს ჭაბუკს ფარსა და შუბს; ეს მათთან წამოსასხამის (toga) მაგიერობას ასრულებს, (და) ჭაბუკის პირველ პატივს წარმოადგენს. ამ დრომდე იგი მხოლოდ ოჯახის წევრად ითვლებოდა, ახლა კი — სახელმწიფოსი. წინაპართა უდიდესი წარჩინებულება ან გამოჩენილი დამსახურება ჭაბუკებსაც კი მოუპოვებენ თავადის ღირსებას: ისინი უერთდებიან სხვებს, უფრო ძლიერებს (უფროსებს) უკვე წინათ რომ დაიმსახურეს მოწონება (ქებულთ) და არ არის სირცხვილი, რომ მხლებლებს (რაზმელებს) შორის გამოჩნდნენ. თვით რაზმი დახარისხებულია იმის და მიხედვით თუ ვის მიჰყვებიან. და დიდია შევიძირება, როგორც რაზმელებს შორის მისწრაფებით, რომ პირველი ადგილი დაიკავონ ბელადთან, ისე თვით ბელადებს შორისაც, რომელნიც ცდილობენ ერთი მეორეს გადააჭარბონ თავიანთი რაზმის რიცხვით და სიმამაცით. მათი ღირსება და ძალა იმაში მდგომარეობს, რომ მუდამ გარშემორტყმულნი იყვნენ რჩეული ჭაბუკებით; ეს მშვიდობიანობის დროს პატივს მოუხვეჭს და ომის დროს — დაცვას. ბელადი, რომელიც გამოირჩევა თავისი რაზმელების მრავალრიცხოვნებითა და სიმამაცით, ცნობილი და სასახელო ხდება არა მხოლოდ თავის, არამედ მეზობელ ტომებშიაც; მას ელჩები ეძებენ, მას საჩუქრებს მიართმევენ და ხშირად მხოლოდ მისი სახელი გადაწყვეტს ხოლმე ომში წარმატებას.

თავი XIV. ბრძოლის დროს სამარცხვინოა ბელადისათვის თუ მას აჯობებენ სიმამაცეში. სამარცხვინოა რაზმელისათვის, თუ ამ მხრივ იგი არ მიედრება ბელადს: ბრძოლაში თავის ბელადის (სიკვდილის)

შემდეგ ცოცხლად დარჩენა — მთელი სიცოცხლის განმავლობაში სამარცხვინოდ და საძრახისად იყო მიჩნეული. რაზმელის მთავარი მოვალეობა და მისი ფიცი არის დაიცვას თავისი ბელადი, დაიფაროს იგი (თავის თავით), თავისი გმირობა მას (მის ღიღებას) მიაკუთვნოს. ბელადები იბრძვიან გამარჯვებისათვის; რაზმელები — ბელადისათვის. თუ საკუთარი მშობლიური ტომი, ზანგრძლივ მშვიდობიანობასა და უმოქმედობაში იმყოფება, მაშინ მრავალი წარჩინებული ჭაბუკი თავისი სურვილით მიდის იმ ტომებთან, რომელნიც ამ ღროს აწარმოებენ რაიმე ომს, რადგან ამ ხალხს მყუდროება არ მოსწონს, და საფრთხეთა შორის სახელიც უფრო სწრაფად მოიხვეჭება; თანაც ღიღი რაზმის გამოკვება მხოლოდ დარბევით და ომით შეიძლება, რაზმელები კი საკუთარი ბელადის სიუხვისაგან მოელიან საომარ ცხენსა და სისხლიან გამარჯვებულ ფრამებს; გარდა ამისა, ჯამაგირის მაგიერ უნდა იმართებოდეს ქეიფი, თუმც უხეში, მაგრამ მდიდრულად მოწყობილი. საშუალებას ასეთი უხვობისათვის აწვდის დარბევა და ომი. ამ ხალხს უფრო ადვილად დაარწმუნებ, რომ ბრძოლაში გამოიწვიონ მტერი და მოიხვეჭონ ჭრილობები, ვიდრე მიწა ხნან და იყვნენ მოსავლის მოლოდინში. ისინი კიდევ სიზარმაცედა და სიმხდალედაც კი აღიარებენ შეიძინონ ოფლით ის, რისი მოპოვება სისხლითაც შეიძლება.

თავი XV. როდესაც ისინი. არ ომობენ, მაშინ ღროს ატარებენ უფრო ნაკლებად (მცირეს) ნადირობაში, უმთავრესად კი სრულიად უქმად, ძილსა და ჭამა-სმებაში. მათგან ყველაზე ძლიერი და მეომარი არაფერს არ აკეთებს, ზრუნვას სახლზე, პენატებსა და ხენა-თესვაზე ქალებს, მოხუცებს და ყველაზე უფრო სუსტ ოჯახის წევრებს ანდობს. თვითონ კი უსაქმოდ არიან, ბუნების იმ გასაოცარ წინააღმდეგობის მიხედვით, რომლითაც უქმობა და სიმშვიდისადმი სიძულვილი თავსდებიან ერთმანეთში.

გერმანელ ტომებს შორის არსებობს ჩვეულება, რომ ყოველმა მათგანმა თავის სურვილითა მთავრად ბელადებს ხარები და მიწის ნაყოფი. ამას ღებულობენ, როგორც საპატიო საჩუქარს, მაგრამ ამავე ღროს, ამითვე მოთხოვნილებასაც იკმაყოფილებენ. განსაკუთრებით უხარიათ მეზობელი ტომების საჩუქრები, რომელსაც გზავნიან არა მხოლოდ ცალკე პირები, არამედ მთელი ტომის სახელითაც და რჩეულ ცხენებს, ძვირფას იარაღს, ფალერებსა და მძივებს შეიცავენ; ჩვენ შევასწავლეთ მათ აგრეთვე ფულის მიღებაც.

თავი XVI. საკმაოდ ცნობილია, რომ გერმანელი ხალხები ქალაქებში (urbes) არ ცხოვრობენ; ისინი კიდევ ვერ ეგუებიან მას, რომ მათი სახლები ერთი მეორის მახლობლად იყვნენ. ისინი სახლდებიან გაფანტულად, თითოეული ცალკე, ვის სად მოსწონს (რომელიმე) ნაკადული, ან მინდორი ან ველი ტყეში. ისინი სოფელს აშენებენ არა ჩვეულებრივად-ერთი მეორესთან მიახლოებული შენობებით, რომელნიც შეერთებულნი, ერთ მთლიანობას ქმნიან, არამედ ისე, რომ თითოეული თავისი სახლის გარშემო ცარიელ ადგილს ტოვებს ან უშიშროებისათვის ცეცხლის შემთხვევაში, ან მშენებლობის უცოდინარობის გამო. ისინი არ ხმარობენ არც ღორღს და არც კრამიტს, ყველაფრისათვის იყენებენ უხეშ მასალას, რომელსაც ლამაზი გამამხიარულებელი გარეგნობა არა აქვს. ზოგიერთ ადგილს ისინი უფრო მონდომებით თითხნიან მიწით (თიხით) იმდენად სუფთად და ბრჭყვიალად, რომ ისინი შელებილად სჩანან და სურათის შთაბეჭდილებას ახდენენ. მათ ჩვეულებად აქვთ გათხარონ ჯურღმული და ზევიდან ნეხვის დიდი რაოდენობა დააფარონ: ეს მათი თავშესაფარია ზამთრობით და აგრეთვე სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების შესანახი. ასეთი ხასიათის ნაგებობებით ისინი ადვილად ასატანად ზდიან მკაცრ სიცივეებს, და ამას გარდა, თუ გაჩნდება მტერი, ის გამარცხავს ყველაფერს, რაც ღიად ძვეს, დაფარული და ჩამარხული კი მისთვის უცნობია, ან და იგი უნდა ეძიოს და ამიტომ შეიძლება შეუმჩნეველად დარჩეს.

თავი XVII. გერმანელების ტანისამოსი შედგება მოკლე წამოსასხამისაგან, რომელიც მაგრდება საკინძურით, მისი უქონლობის დროს ხანდახან — უბრალოდ ეკლით. ჩვეულებრივ, უფრო ზშირად, ისინი კერასთან ან ცეცხლთან მთელ დღეებს სხეულის დაუფარავად ატარებენ. უფრო მდიდრები მათ შორის სხვებისაგან განსხვავდებიან ტანისამოსით, მაგრამ იგი არ არის განიერი და ფრიალა, როგორც სარმატებისა და პართელებისა, არამედ შემოჭერილია ისე, რომ ყოველი ნაკეთი ჩანს.

აგრეთვე, ისინი ატარებენ ველურ მხეცების ტყავებს, (რომის) საზღვართან მახლობელნი-დაუღვერად (იკვამენ), უფრო დაშორებულნი — რამოდენიმედ მოზღვნილად, რადგან მათ არავითარი ტანისამოსი არ მოეპოვებათ ვაჭრობით (შეძენილი): ისინი გამოარჩევენ ცხოველებს, ატყავებენ მათ; ამკობენ ბეწვის ნაჭრებით, იმ საკვირველი ცხოველებისა, რომელნიც შორეულ ოკეანესა და უცნობ ზღვაში მოიპოვებიან. ქალები იკვამენ ისე, როგორც მამაკაცები, მხოლოდ იმ განსხვავებით,

რომ ხშირად იმოსებიან ტილოს ტანსაცმელით, რომელიც გაწყობილია ძოწეულით და არა აქვს გრძელი სახელოები, ასე, რომ მთელი მკლავი და მკერდის მახლობელი ნაწილი გაშიშვლებული რჩება.

თავი XVIII. თუმცა საქორწინო ჩვეულებანი მათი სასტიკია, და მათ ზნეთა ეს მხარე განსაკუთრებით ქების ღირსია, რადგან გერმანელები — თითქმის ერთადერთი ბარბაროსული ხალხია, რომელიც ერთი ცოლით კმაყოფილდება, გარდა მცირეოდენისა, რომელთაც მრავალი ცოლი ჰყავთ, არა ავზორცობის, არამედ თავის წარჩინებულობის გამო. მზითვეი მათთან მიაქვს არა ცოლს. ქმართან, არამედ ქმარს ცოლთან. ამას ესწრებიან მშობლები და ნათესავები, რომელნიც აფასებენ საჩუქრებს, არჩეულს არა ქალების სასიამოვნოდ, ან ახლად დაქორწილებულთა შესამკობად, არამედ შემდგარს ხარებისა, ლაგმიანი ცხენისა, ფარისა ფრამებით და მახვილისაგან. ამ საჩუქრებს ეპატრონება ცოლი, რომელსაც თავის მხრივ მოაქვს ქმრისათვის რაიმე იარაღი, ამას ისინი თვლიან დაურღვეველ უღლად, საიდუმლოებად და ქორწინების ღმერთების დალოცვად, იმისათვის რომ ქალი მისთვის უცხოოდ არ თვლიდეს აზრს ომის შემთხვევებისა და გმირობის შესახებ. უკვე პირველი საქორწინო წესები მოაგონებენ მას, რომ იგი უნდა იყოს (ქმრის) ამხანაგად შრომასა და საფრთხეში: სახელდობრ ასეთი მნიშვნელობა აქვს შესაბამელ ხარებს, ალაგმულ ცხენსა და მისთვის მიცემულ იარაღს; რომ მან ასე უნდა იცოცხლოს და ასე დაიღუპოს და მიიღოს ის, რაც დაურღვეველად და პატიოსნად უნდა გადასცეს ბავშვებს, მათგან კი ამას მიიღებენ (მისი) რძლები, რომელნიც თავის მხრივ გადასცემენ (მის) შვილისშვილებს.

თავი XIX. ქალების ქალწულობა დაცულია და მათ ვერ რყვნიან ვერავითარი მაცდური სანახაობანი, ან აღმგზნებელი ნადიმები, წერილების საიდუმლოება მათთვის ასევე უცნობია, როგორც მამაკაცებისათვის. ამ მრავალრიცხოვან ხალხში მრუშობა ფრიად იშვიათია. (ამ შემთხვევაში) სასჯელი უშუალოდ თან სდევს დანაშაულს და მიენდება ქმარს: თმაშეკრეჭილს, შიშველს გამოაძევენ იგი მას სახლიდან ნათესავების თანდასწრებითა და ცემით მიერეკება მთელ სოფლის გასწვრივ. ის ქალწულობა, რომელიც ყველას მისაწვდომი გახდა, არავითარი შებრალების ღირსი არ არის: არც სილამაზე, არც (ახალგაზრდა) ასაკი, არც სიმდიდრე არ უშველის ასეთ ქალს ქმრის პოვნას, მათში არავინ არ დასცინის ბიწიერებას და ღროის სხვადასხ-

ვა გარემოებით გარყვნილობას არავინ ამართლებს.

კიდე უკეთესი პირობებია იმ ტომებში, რომლებთანაც ქმრებს მხოლოდ ქალიშვილები მიჰყვებიან და ცოლობის აღთქმას მხოლოდ ერთხელ იძლევიან. და ამგვარად, მათ მხოლოდ ერთი ქმარი ჰყავთ, იმგვარად, როგორც მათ ერთი სხეული და ერთი სიცოცხლე აქვთ და ამაზე შორს არ მიდის მათი აზრები და მათი სურვილები: თითქოს მათ უყვართ არა ქმარი, არამედ ცოლქმრობა. ბავშვთა რაოდენობის შეზღუდვა, ან დაბადებულ ბავშვთა მკვლელობა სამარცხვინოდ ითვლება; და ამ შემთხვევაში კეთილი ზნენი უფრო მოქმედია, ვიდრე კარგი კანონები.

თავი XX. ბავშვები ყოველ სახლში შიშველნი და ჭუჭყიანნი იზრდებიან და გაიზრდებიან იმ მძლავრი ნაკეთებითა და სხეულის აღნაგობით, რომელიც იწვევს ჩვენს გაკვირვებას. ყოველ მათგანს, მშობელი დედა თავის ძუძუთი ასაზრდოებს, არ ანდობს მას მსახურებისა და ძიძების მზრუნველობას. ამასთანავე, ბატონი მონისაგან არ გამოირჩევა არავითარი განსაკუთრებული ნებივრული აღზრდით: პირველნი და მეორენიც ატარებენ ცხოვრებას პირუტყვთან ერთად, ტალახში, და მხოლოდ წლოვანებასთან (ერთად) გამოირჩევიან თავისუფალნი, შესამჩნევი სიმაჰაცით. ჭაბუკები ადრე შეიცნობენ სიყვარულს, ამიტომ შეილიანობის უნარს დაუშრეტლად ინარჩუნებენ. აგრეთვე ქალებსაც არ აჩქარებენ. ისინი უღლდებიან თანაბრად ახალგაზრდები და ახ-ოვნები. ერთგვარი ჯანმრთელობით, და მშობლების სიმაგრე ბავშვებსაც გადაეცემა.

დისწული თავის ბიძასთან ისეთივე პატივშია, როგორც მამასთან. ზოგიერთები სისხლის კავშირის ამ სახეს კიდეც თვლიან უფრო მჭიდროდ და საღვთოდ და მძევლების წამოყვანის დროს უპირატესად მოითხოვენ (სწორედ ასეთ ნათესავებს), რადგან მათ გამო ვალდებულია უფრო მტკიცე ზღვა და უფრო ფართოდაა ჩაბმული ნათესავთა წრე, მაგრამ თითოეულის მემკვიდრედ და შემცვლელად მისი საკუთარი ბავშვები ითვლებიან, ამასთანავე გერმანელებმა არ იციან არავითარი ანდერძი; თუ არა ჰყავთ ბავშვები, მაშინ მფლობელობას ეპატრონებიან მახლობელნი (ნათესაობითი) ხარისხით (სახელდობრ) ძმები, (შემდეგ) ბიძა მამის მხრივ და ბიძა დედის მხრივ. რამდენად მეტია ნათესავები, რამდენად მრავალრიცხოვანი თვისტომები ჰყავთ, მით მეტი თანაგრძნობით სარგებლობს მოხუცებულობა: უშვილობას ისინი სრულიად არ აფასებენ.

თავი XXI. გერმანელებთან სავალდებულოა მიიღო თავის თავზე მამის ან ნათესავის მტრობა და მეგობრობა. სხვაფრივ მტრობა არ არის შეურიგებელი: მკვლელობაც კი შეიძლება გამოსყიდული იქნეს წერილი ან მსხვილი პირუტყვის განსაზღვრული რაოდენობით; თანაც დაკმაყოფილებას იღებს მთელი ოჯახი (domus). ეს ფრიად სასარგებლოა ოჯახის ინტერესებისათვის, რადგან თავისუფლების გამო (მტრობა) მეტად საშიშ სახეს მიიღებდა. არც ერთი ხალხი არაა ისეთი გულუხვი თანამესუფრესა და სტუმართან, როგორც გერმანელები. უარის თქმა თავშესაფარში ვინმე მომაკვდავისათვის ცოდვად ითვლება. თითოეული მიიღებს და მიაართმევს თავის შეძლებისდაგვარად. როდესაც გასამასპინძლებელი არა ჰყოფნის, მასპინძელი მიუთითებს (სხვა) თავშესაფარს და (სტუმარს) თვითონაც დაყვება; ისინი მიდიან მეზობელ სახლში მიპატიჟების გარეშე. უკანასკნელ გარემოებას არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს: მათ ერთგვარად გულმზურვალედ მიიღებენ. სტუმართმოყვარეობის უფლების მხრივ, ნაცნობს უცნობისაგან არავინ არ ასხეავებს. თუ, წასვლისას, სტუმარი რასმე მოითხოვს, ჩვეულება უკარნახებს. (ეს ნივთი) მას მისცენ; თავის მხრივ მასაც შეიძლება (რაიმე) მოსთხოვონ. მათ საჩუქრები უხარიათ, მაგრამ მიცემულ საჩუქარს განსაკუთრებულ ფასს არ აძლევენ, არც მიღებული ავალებს რაიმეს, სტუმარსა და მასპინძელს ურთიერთთან მხოლოდ ზრდილობა აკავშირებს.

თავი XXII. როდესაც წამოდგებიან ძილიდან, რომელსაც ისინი ჩვეულებრივად დღის ნაწილსაც ანდომებენ, გერმანელები მაშინვე იბანებიან, უფრო ხშირად თბილი წყლით, რადგან მათთან ზამთარი მეტად დიდხანს გრძელდება. დაბანილნი, ისინი მიიღებენ საზრდოს, თითოეული მათგანი ცალკე ზის თავის განსაკუთრებულ მაგიდასთან. შემდეგ მიდიან, შეიარაღებულნი, საქმეების გამო. ხშირად კი საქეიფოდ, მათ არ მიაჩნიათ სამარცხვინოდ შეუწყვეტელად დღე და ღამე სმა. როგორც ეს მთვრალებს შორის ხდება ხოლმე, მათ შორის ხშირია ჩხუბი, რომელიც იშვიათად მთავრდება მხოლოდ ლანძღვით, უფრო ხშირად (მთავრდება) დასახიჩრებით და მკვლელობით. მაგრამ ქეიფის დროს ისინი ჩვეულებრივ თათბირობენ აგრეთვე მტრების შერიგების, ქორწინებათა, უხუცესთა (principes) რიცხვში მიღებისა და ბოლოს ომისა და ზავის შესახებ, რადგან ფიქრობენ, რომ არც ერთ სხვა დროს, სული არ არის ასე ღია უეშმაკო მსჯელობისათვის და ადვილად შეიძლება აგზნება გვირულ საქმეებისათვის. ეს ხალხი, ცბიერებას

მოკლებული და გულწრფელი, თავისუფალ ოხუნჯობაში იძულების გარეშე ამჟღავნებს იმას, რაც წინათ გულში ჰქონდა დაფარული. ამგვარად, ამჟღავნებს გამოთქმულ აზრს შემდეგ, მეორე დღეს განიხილავენ. ამა თუ იმ დროის ასარჩევად გონიერი საფუძველი აქვთ: ისინი მსჯელობენ მაშინ, როდესაც არ შეუძლიათ პირფერობა. გამოიჩინონ და გადაწყვეტილებას მიიღებენ მაშინ, როდესაც არ შეუძლიათ შესცდნენ.

თავი XXIII. გერმანელები სასმელად ხმარობენ ქერის ან ხორბლის სითხეს, რომელსაც ისინი დუღილის საშუალებით გადააქცევენ რაღაც ღვინის მსგავსად. (ჩვენს) საზღვართან მახლობელნი ღვინოსაც კი ყიდულობენ. საკვები მათი უბრალოა: გარეული ხილი, ახალი ნანადირევი ან მჟავე რძე. შიმშილს ისინი იკმაყოფილებენ ყოველგვარი სიფაქიზისა და განცხრომის გარეშე. წყურვილის მიმართ ისინი ამდენად ზომიერნი არ არიან. თუ მათ დათრობის ნებას მისცემენ, მაშინ ამ ნაკლის საშუალებით უფრო გაიმარჯვებ მათზე, ვიდრე იარაღით.

თავი XXIV. გერმანელების ერთადერთი სახე სანახაობისა, რომელიც ყველა მათ კრებებზე მეორდება, მდგომარეობს იმაში, რომ შიმშელი ჭაბუკები. (გართობის მიზნით) ხტებიან (მიწაში ჩასობილ წვეტებამართულ) მახვილებსა და საშინელ ფრამეას შუა. ეს ვარჯიშობა ხელოვნებად გადაიქცა, ხელოვნებამ მას სილამაზე მიანიჭა. ამას მოგების, ან რაიმე გასამრჯელოსათვის კი არ ჩადიან, არამედ ერთადერთ საჩუქარს ასეთ თამაში თამაშისათვის მაყურებელთა სიამოვნება წარმოადგენს.

გერმანელები თამაშობენ ძვლებს და არც გასაკვირია, ამას ჩადიან, როგორც სერიოზულ საქმეს და ფხიზლები. წაგების ან მოგების დროს ისეთ გატაცებას ააშკარავენ, რომ როდესაც უკვე ყველაფერი წაგებულია, ძვალს ისვრიან და უკანასკნელ სანაძლეოდ (საკუთარ) თავისუფლებასა და სხეულს აღიარებენ. ძლეული ნებაყოფლობით ხდება მონა, და რა გინდ ახალგაზრდა და მძლავრი არ იყოს, იგი დაუშვებს თავის შებორკვას და გაყიდვას: ასეთია მათი ჯიუტობა ცუდ საქმეში, მაგრამ თვით ისინი ამას ერთგულებას უწოდებენ. ასეთი სახის მონებს ისინი ხელიდან იცლიან, რათა თავი დააღწიონ ასეთი გამარჯვების სირცხვილს.

თავი XXV. დანარჩენი მონებით ისინი არ სარგებლობენ, როგორც

ჩვენ, ესე იგი, საშინაო მეურნეობაში, მათი ცალკე საქმეებზე განაწილებით. თითოეულ მონას აქვს თავისი (საკუთარი) ბინა და (თვითონ იგი) მართავს თავის საქმეებს. ბატონი, კოლონის მსგავსად, ავალებს მას გამოსაღებს, რომელიც შედგება პურის განსაზღვრულ რაოდენობისაგან, წვრილ პირუტყვისაგან და ტანისამოსისაგან, და მხოლოდ ამ მხრივ ემსგავსება იგი მონას. ყველა დანარჩენ ვალდებულებას შინ ცოლი და შვილები ასრულებენ. გერმანელები იშვიათად სცემენ მონას, იშვიათად ადებენ მას ბორკილებს ან სჯიან იძულებითი მუშაობით; მოხდება შემთხვევა, მას მოკლავენ, მაგრამ არა დასასჯელად ან სისასტიკის გამო, არამედ სიფიცხით და მრისხანების სიმძაფრით, როგორც მტერს, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ასეთი მკვლელობა დაუსჯელი რჩება. თავდახსნილნი მონებზე ცოტათი მაღლა დგანან, ისინი იშვიათად სარგებლობენ გავლენით სახლში და არავითარი გავლენით არ სარგებლობენ სახელმწიფოში, გარდა იმ ტომებისა, რომლებთანაც მეფის ხელისუფლება არსებობს — იქ ისინი (ხანდახან) თავისუფლებსა და წარჩინებულებზე უფრო მაღალ მდგომარეობას აღწევენ. სხვა ტომებში თავდახსნილთა დაბალი მდგომარეობა წარმოადგენს თავისუფლების დადასტურებას.

თავი XXVI. ფულის გასესხება პროცენტებში და მევახშეობა გერმანელებისათვის უცნობია; და ეს (ჩვეულების მიხედვით) იკვეთება უკეთ, ვიდრე (კანონით) აკრძალული რომ იყოს. მიწას, რიგრიგობით (*in vicem*) დამმუშავებელთა ოდენობის მიხედვით ყველა იკავებს; ამის შემდეგ მალე ისინი მას ურთიერთშორის ინაწილებენ ღირსების მიხედვით (*secundum dignationem*). განაწილება გაადვილებულია მიწის ღირდი ოდენობით. ისინი სახნავს (*arva*) ყოველწლიურად ცვლიან და მიწა კიდევ რჩება. გერმანელები არ ცდილობენ შრომით გაადიდონ მიწის ნაყოფიერება და ოდენობა, ისინი არ რგავენ ხეხილს, არ გამოყოფენ სათიბს, არ რწყავენ ბოსტნებს; ისინი ამუშავებენ მიწას (მხოლოდ პურის) დასათესად. აქედან ისინი წელიწადს არ ანაწილებენ იმდენ ნაწილად (როგორც ჩვენ): მათ აქვთ ცნებები და შესაბამისი სიტყვები ზამთრის, გაზაფხულისა და ზაფხულისათვის. შემოდგომის და მისი დოვლათის (*bona*) სახელწოდებას ისინი კი არ იცნობენ.

თავი XXVII. გერმანელები არ ცდილობენ მოაწყონ განსაკუთრებით მდიდარი დასაფლავება, ისინი ზრუნავენ მხოლოდ იმისათვის, რომ წარჩინებულ მამაკაცთა ცხედრების დაწვის დროს გამოიყენონ

განსაკუთრებული ჯიშის ზე. (დასაფლავებულის) კოცონს ისინი არ გადააფარებენ ნოხებსა და ხელსახოცებს, სწევვენ მასზე მხოლოდ მიცვალებულების იარაღს, ხანდახან მის ცხენს. საფლავის ძეგლს ბელტის გროვა წარმოადგენს. მაღალსა და მდიდრულ საპატიო ძეგლს ათვალისწინებით ეპყრობიან, (რადგან) ფიქრობენ, რომ ისინი თავიანთი სიმძიმით დააწევიან მიცვალებულს. ქვითინი და ცრემლები სწრაფად წყდება, მწუხარება და ჯავრი შეუწელებელია (ხანგრძლივ განეკუთვნება), მოთქმა მათი აზრით, ქალებს შეეფერება, ხსოვნა კი მამაკაცებს.

თემა III

ადრეუმოდალური სამეფოების წარმოშობა ყოფილი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე

ეგრეთწოდებული „ხალხთა დიდი გადასახლება“, რომელმაც, თავდაპირველად, შავი ზღვის ველების მოსახლეობა აამოძრავა, რომის იმპერიის ტერიტორიაზე გოთების მოსვლით დაიწყო. ტაციტუსის დროს გოთები, ანუ გუთები, უმთავრესად, ვისლის მიდამოებში, ბალტიის ზღვის სანაპიროებზე, კუნძულ გოტლანდზე და სკანდინავიის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში ცხოვრობდნენ. ბალტიის ზღვისპირელი გოთების მდგომარეობას ართულებდა სლავური და ლიტუური ტომების შემოტევები აღმოსავლეთიდან. მეორე საუკუნის მეორე ნახევარში გოთების მთელი მასა სამხრეთისაკენ დაიძრა, შავი ზღვის ჩრდილოეთი სანაპიროების მიმართულებით.

გოთების ერთი ნაწილი ვისლის მიდამოებიდან მდინარე დნესტრის გასწვრივ მიემართებოდა. IV საუკუნის დასაწყისისათვის ისინი საბოლოოდ გუთების ცალკე ჯგუფებად ჩამოყალიბდნენ, რომელთაც ეზიგოთები, ვესტგოთები, ანუ დასავლეთის გოთები ეწოდათ. ისინი ისტორიულ ლიტერატურაში ცნობილი არიან აგრეთვე ტყის გოთების სახელწოდებით. გოთების მეორე ნაწილი, რომელიც მდინარე ვისლის მიდამოებიდან მიემართებოდა პრიპიატისა და დნესტრის გასწვრივ, ოსტროგოთების, ოსტგოთების, ანუ აღმოსავლეთის გოთების (ველის გუთები) სახელწოდებითაა ცნობილი.

სამხრეთისაკენ მოძრაობის დროს, გოთებმა შეავიწროვეს უფრო დასავლეთით მყოფი სხვა გერმანელი ტომები, რომელნიც იძულებულნი გახდნენ მათთვის ადგილი დაეთმოთ და წასულიყვნენ რომის

იმპერიის საზღვრებისაკენ. ამას კი უშუალო შედეგად მოჰყვა მარკო-მანების ომი რომაელებთან. გარდა ამისა, მდინარე ელბის მიღმა მყოფი ალემანები და ბურგუნდები მიუახლოვდნენ რაინს, ზოლო მათი ძველი ადგილსამყოფელი გერმანელთა სხვა ტომებმა დაიკავეს, რომელთაც შექმნეს კანდალების, ლანგობარდებისა და სხვა მსხვილი ტომობრივი გაერთიანებანი.

ხანგრძლივი მოძრაობის შემდეგ, გოთების ტომთა უმრავლესობა ბალტიისპირეთიდან გადმოსახლდა შავი ზღვის ჩრდილოეთი სანაპიროების დასავლეთ ნაწილში – დნეპრისა და დნესტრის აუზში. ადგილობრივი მოსახლეობა, ალანების, გეპიდების, სკვითებისა და სხვათა სახით გოთებს დაემორჩილა და მათში გაითქვიფა, ზოლო მათი კულტურა მოსულთა საკუთრებად იქცა.

გოთების ჩამოსახლებაზე შავი ზღვის სანაპიროების კულტურა განვითარების საკმაოდ მაღალ საფეხურს აღწევს. არქეოლოგიური გათხრებით დასტურდება, რომ ჯერ კიდევ II-III საუკუნეებში შავიზღვისპირეთი მნიშვნელოვან ვაჭრობას აწარმოებდა რომთან. შავიზღვისპირეთის კულტურას საფუძვლები პირველად სკვითების ეპოქაში ჩაეყარა და შემდეგ, სარმატულ პერიოდში, მისმა განვითარებამ მნიშვნელოვნად წაიწია წინ. ამგვარად, შავი ზღვის სანაპიროების კულტურა უფრო სარმატულ-ჰუნურ კულტურას უახლოვდებოდა.

ადგილობრივი კულტურის ათვისებით გოთების სოციალურ-ეკონომიური განვითარება გარკვეულ წარმატებას აღწევს. IV საუკუნეში „გოთების მოსე“ – ულფილა იწყებს მათში არიოზობის გავრცელებას. გოთების მიერ ახალი სარწმუნოების მიღება მათში მომხდარი სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილებების უშუალო შედეგი იყო. მაგრამ, გოთების ეკონომიკური განვითარების ამავე დონემ განსაზღვრა ისიც, რომ მათ შორის ეერ მოხერხდა ე.წ. ორთოდოქსალური კათოლიკობის გავრცელება. არიოზობის მარტივი შეხედულებანი ამა თუ იმ დოგმატურ საკითხებზე გოთების ჩამორჩენილ დონეს უფრო შეეფერებოდა.

შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროზე დასახლებული ვესტგოთები და ოსტგოთები სხვადასხვა ტომებად იყვნენ დაყოფილნი. თითოეულ მათგანს ჰყავდა ბელადი ან „მეფე“. უფრო ფართო სამხედრო გაერთიანებებს გუთები იმ შემთხვევაში ქმნიდნენ, თუ ისინი მცირე აზიაში ან ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე დააპირებდნენ გალაშქრებას. ამ სისტემატურ ლაშქრობათა შედეგი იყო ის, რომ 274 წელს რომი იძულებული გახდა მათთვის დაკია დაეთმო.

IV საუკუნის მეორე ნახევარში გოთების სხვადასხვა ტომებს

შორის პირველობა ტომთა გაერთიანების საქმეში ოსტგოთებმა მოიპოვეს: მათ „მეფეს“ — ჰერმანრიხს დაემორჩილნენ არა მარტო გოთების ბელადები, არამედ ვოლგისპირეთში მცხოვრები ფინური მოსახლეობა და, შესაძლებელია, ზოგიერთი სლავური მოდგმის ტომიც. ამგვარად, შავი ზღვის ჩრდილოეთი სანაპიროების დასავლეთ ნაწილში გოთების მძლავრი სამხედრო გაერთიანება ჩამოყალიბდა.

გოთების მიერ სამხედრო კავშირის ჩამოყალიბება ნაკარნახევი იყო იმიტომაც, რომ შავი ზღვის ჩრდილოეთი სანაპიროების აღმოსავლეთ ნაწილში, ჩრდილოეთ კავკასიის მიდამოებში, ვოლგასა და დონს შორის გაძლიერდნენ შუა აზიიდან მოსული ჰუნები. მათაც ჩამოაყალიბეს სამხედრო კავშირი, რომელიც საშიშროებას უქმნიდა გოთებს. 375 წელს ჰუნებმა ბალამარის ხელმძღვანელობით დონი გადალახეს და იერიშები მიიტანეს გოთებზე. ამ ბრძოლაში ჰუნების ცხენოსანმა რაზმებმა გაიმარჯვეს. ოსტგუთები ჰუნებს დამორჩილდნენ, ზოლო ვესტგოთები მათ გაექცნენ.

ვესტგოთებმა 376 წელს თავი შეაფარეს რომის იმპერიას. ისინი იძლეოდნენ პირობას, რომ დაიცავდნენ რომის საზღვრებს სხვა ბარბაროსთა შემოსევებისგან და რომაელებისადმი ერთგულნი და მორჩილნი იქნებოდნენ. იმპერატორი ვალენსი, ანუ ვალენტი დათანხმდა. მან ვესტგოთებს დასასახლებლად გადასცა მეზია (თანამედროვე ბულგარიის ტერიტორია). ამასთან, რომის ხელისუფლებას ისინი გარკვეული დროის განმავლობაში სურსათ-სანოვაგით უნდა უზრუნველეყო.

გოთები, დაახლოებით 200 ათასი კაცი, თავიანთი ცოლებითა და შვილებით, ფედერატობის საფუძველზე დასახლდნენ მათთვის განკუთვნილ ტერიტორიაზე. თანახმად დადებული ხელშეკრულებისა, მათ იარაღი უნდა ჩაეხრებინათ რომაელებისათვის. რომაელმა მოხელეებმა ამ შემთხვევაშიც დაინახეს კარგი შემოსავლის წყარო: გოთებისაგან მათ ქრთამი მიიღეს და იარაღი აღარ ჩამოართვეს. გარდა ამისა, ვესტგოთებისათვის განკუთვნილი თანხა თვითონ მიითვისეს და მათ სურსათ-სანოვაგე აღარ მიაწოდეს. ამ გარემოებამ და რომელი მოხელეების უხეშმა დამოკიდებულებამ 378 წელს ვესტგუთებში გამოიწვია მძვინვარე აჯანყება. აჯანყებულთა მხარეზე გადავიდნენ რომაელი მონები, კოლონები, ოქროს საბადოების მუშები და ყველა ისინი, ვისთვისაც აუტანელი გახდა რომაელთა ბატონობის უღელი.

ვესტგოთების აჯანყებამ იმდენად ფართო ხასიათი მიიღო და რომისთვის იგი იმდენად საშიში გახდა, რომ იმპერატორმა ვალენსმა გადაწყვიტა პირადი მონაწილეობა მიეღო ამ აჯანყების ჩახშობაში.

თავისი შეიარაღებული ძალებით იგი ანტიოქიიდან დაიძრა და თრაკიაში გაეშურა. გაჩაღდა სისხლისმღვრელი ბრძოლები რომაელებსა და აჯანყებულებს შორის. აჯანყებამ გაიმარჯვა. რომაელებმა 40 ათასამდე კაცი დაკარგეს. თვით იმპერატორი მოკლულ იქნა ადრიანოპოლთან. შემდეგ, აჯანყება როგორც იქნა ჩაახშო მხედართმთავარმა, იმპერატორ გრაციანეს მომავალმა თანამმართველმა და მისმა შემცვლელმა თეოდოსიუსმა. ამ აჯანყების ჩახშობა მან მოახერხა ვესტგოთების ზოგიერთი ტომის ბრძოლაში დამარცხებით, ზოგიერთი ბელადის მოსყიდვითა და გაქნილი დიპლომატიით.

თეოდოსიუსსა და ვესტგოთებს შორის 382 წელს დაიდო შეთანხმება, რომლის მიხედვით ვესტგოთებს მიეცათ საცხოვრებელი ბინები და უზრუნველყოფა სურსათ-სანოვაგით. მათი ახალი დასახლება მოხდა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სხვადასხვა ნაწილში. ისინი ცხადდებოდნენ რომის დამხმარე შეიარაღებულ ძალებად, რომლებიც იმპერატორის მბრძანებლობაში უნდა ყოფილიყვნენ. თეოდოსიუსს ვესტგოთებისადმი კარგი დამოკიდებულების გამო, უკანასკნელნი იმპერატორის მიმართ მართლაც ერთგულებას იჩენდნენ, მაგრამ მისი გარდაცვალების (395წ.) შემდეგ მოხდა ვესტგოთების ხელმეორე აჯანყება. აჯანყებულნი თავიანთი მეფის ალარიხის ხელმძღვანელობით კონსტანტინოპოლს მიადგნენ, ქალაქს დიდი ხარკი გადაახდევინეს და შემდეგ წავიდნენ სხვა ადგილების დასარბევად. ბიზანტია იძულებული გახდა ვესტგოთებისათვის ილირია დაეთმო.

ილირია საუკეთესო მხარეს წარმოადგენდა არა მარტო იმ თვალსაზრისით, რომ იქ უხვად მოიპოვებოდა კარგი, ნოყიერი მიწები, არამედ იმიტომაც, რომ მას დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობაც ჰქონდა. ილირიის დაკავებით ვესტგოთები იტალიის კარიბჭესთან აღმოჩნდნენ. ახლა ალარიხს იტალიაში ღრმად შეჭრის ოცნება აღარ ასვენებდა.

401 წელს ვესტგოთები შეიჭრნენ იტალიაში. ნოემბერში ალარიხმა აქვილას ალყა შემოარტყა კიდეც, მაგრამ ამჯერად ალარიხის ლაშქრობა წარმატებით არ დამთავრებულა. რომის სარდალმა სტილიხონმა ბრიტანეთიდან გამოწვეული რომაული ლეგიონებითა და ბარბაროსთა დაქირავებული ჯარებით, 402 წლის 6 აპრილს პოლენციათან ვესტგოთები დაამარცხა და აიძულა ალარიხი ილირიაში გაბრუნებულიყო. მალე სტილიხონი ათვალისწინებულ იქნა რომის მმართველი წრეების მიერ. 408 წელს იმპერატორის ბრძანებით იგი სიკვდილით დასაჯეს. რაკი სტილიხონი წარმოშობით ბარბაროსი იყო, ამიტომ დაიწყო სასტიკი ღვენა იტალიაში მცხოვრები ბარბაროსებისა და

გერმანელებისა, ყველა არიოზელისა და წარმართულ სარწმუნოებათა სხვა მიმდევრებისა. ამის შედეგად 30 ათასამდე კაცმა დატოვა იტალია და ალარიხთან გაიხიზნა ილირიაში.

ალარიხმა შექმნილი მდგომარეობა თავისთვის ხელსაყრელად ჩათვალა და დიდი ძალებით კვლავ რომისაკენ დაიძრა. იმპერატორი ჰონორიუსი რავენას სიმაგრეში ჩაიკეტა. ვესტგოთებმა დაიწყეს რომისათვის ალყის შემორტყმა. ბიზანტიელი მემკვიდრე ზოსიმეს გადმოცემით, ქალაქში შიმშილი დაიწყო. რომის სენატმა თავისი წარმომადგენლები ესპანელი ბასილის მეთაურობით ალარიხთან გაგზავნა მოსალაპარაკებლად. ელჩებმა ალარიხს გადასცეს, რომ რომაელები მზად არიან მიიღონ ვესტგოთების მოთხოვნები, თუ ისინი ზომიერი იქნება. ამასთან, ალარიხს ისიც აგრძნობინეს, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში ქალაქი თავს ღირსეულად დაიცავს, რადგან შიგ მრავალი მცხოვრებია, რომელთა დამღევა შეუძლებელი იქნებაო.

მოლაპარაკების დროს ალარიხს ამაზე დაცინვით უპასუხია: „რაც უფრო ხშირია ბალახი, მით უფრო ადვილია მისი გათიბა“. ალარიხს მთლიანად მოუთხოვია ის ოქრო-ვერცხლი და ავეჯეულობა, რომელიც რომში მოიპოვებოდა. გარდა ამისა, ალარიხის კატეგორიული მოთხოვნა ყოფილა რომში მყოფი ყველა მონის განთავისუფლება. როდესაც მას ელჩმა ჰკითხა, რაღას უტოვებთ რომაელებსო, ალარიხს უპასუხია, — „სიცოცხლესო“. ამ მოლაპარაკებამ ნაყოფი ვერ გამოიღო და 410 წლის გაზაფხულის დამლევს ალარიხმა რომს ალყა შესამედ შემოარტყა. 24 აგვისტოს ქალაქში მყოფმა მონებმა ვესტგოთებს ალაყაფის კარი გაუღეს და რომი დაეცა. ეს იყო უდიდესი ისტორიული მოვლენა. მონათმფლობელური საზოგადოება სულს ღაფავდა. რომის „მარადიულობა“ მირაჟივით გაქრა.

სამი დღე-ღამის განმავლობაში იძარცვებოდა ქალაქი. ვესტგოთებმა ხელთ იგდეს უდიდესი განძი. ამის შემდეგ ისინი სამხრეთისაკენ დაიძრნენ. როგორც ჩანს, ალარიხს გადაწყვეტილი ჰქონდა რეგიუმიდან გადასულიყო კუნძულ სიცილიაზე, ხოლო აქედან — ჩრდილოეთ აფრიკაში, მაგრამ ქარიშხალმა მისი პაწია ზომადლები გაანადგურა. ალარიხი დაავადდა და გარდაიცვალა. ამის შემდეგ ალარიხის გემბის განხორციელება შეუძლებელი გახდა. ვესტგოთების მიერ ახლად არჩეულმა ხელმძღვანელმა ატაულფმა მოძრაობის მიმართულება რადიკალურად შეცვალა.

ორი წლის განმავლობაში იტალიის სხვადასხვა მხარის დარბევის შემდეგ, ვესტგოთები გალიისაკენ წავიდნენ. თავდაპირველად, ატაულფი

ორმაგ პოლიტიკას ატარებდა. ის ხან რომაელების მოკავშირედ გამოდიოდა და ხან რომაულ გალიას არბევდა. ბოლოს, მან ნარბონა დაიპყრო და შემდეგ დაიწყო ბრძოლა ვანდალებსა და ალანებთან ესპანეთის ნაწილების დასაპყრობად. ასე წარმოიშვა ვესტგოთების სამეფო სატახტო ქალაქ ტულუზით. ბოლოს ვესტგოთების სამეფო პოლიტიკურად იმდენად გაძლიერდა, რომ 419 წელს რომი იძულებული გახდა იურიდიულადაც ეცნო ტულუზის სამეფო.

ბრძოლებში ვესტგოთებს ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ მათ მხარეზე გადადიოდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის დაბალი ფენები. გარდა ამისა, რომის მდგომარეობის გართულება მათ უადვილებდა სულ ახალ-ახალ შეტევებზე გადასვლას. 476 წელს, როცა რომის უკანასკნელი იმპერატორი რომულუს ავგუსტულუსი ტახტიდან გადმოაგდეს, ვესტგოთების მეფე ეირიხმა რომაელებთან დადებული საზავო ხელშეკრულება სავალდებულოდ აღარ ჩათვალა და კიდევ დაიპყრო რიგი მხარეებისა გალიასა და ესპანეთში. ამ წარმატებათა შედეგად, ვესტგოთების სამეფო იმდროინდელი დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა შორის ერთ-ერთ ძლიერ და გავლენიან სამეფოდ გადაიქცა.

ვესტგოთებმა ადგილობრივ მემამულეებს სახლებისა და შემოსავლის ერთი მესამედი ჩამოართვეს. შემდეგ კი აკვიტანიაში ხელთ იგდეს მიწების ორი მესამედი, ნამდვილ მუპატრონეებს კი ერთი მესამედი დაუტოვეს. მოხდა ტყეების განაწილებაც; ტყეების ნახევარი თვითონ მიისაკუთრეს, მეორე ნახევარი კი რომაელებს დაუტოვეს. ვესტგოთებმა მიიღეს აგრეთვე ამ მიწებზე დასახლებული რომაელი მონები და კოლონებიც. ამასთან, შემოღებულ იქნა ისეთი საგადასახადო სისტემა, რომლითაც გადასახადები მხოლოდ რომაელებს უნდა გაეღოთ. ამ გარემოებამ ადგილობრივი მიწათმფლობელები ეკონომიურად ძალზე შეასუსტა და მონათმფლობელური წარმოების წესიც საფუძვლიანად შეარყია.

მსხვილი მიწათმფლობელობის ნაცვლად წერილი მიწათმფლობელური მეურნეობა გაძლიერდა, მაგრამ ვესტგოთებში სოციალური დიფერენციაცია ჯერ კიდევ არ იყო გაღრმავებული და ამიტომ ვესტგოთებსა და რომაელებს შორის დამყარებული ურთიერთობა დაფუძნებული უნდა ყოფილიყო დამპყრობელთა და დაპყრობილთა სხვადასხვაგვარ უფლებებზე. ჯერ კიდევ მეფე ეირიხის დროს (466-484 წწ.) შედგენილ იქნა ე.წ. ვესტგოთების სამართალი, რომელიც დამპყრობლებს მნიშვნელოვან პრივილეგიებს ანიჭებდა. აღარიხ მეორის დროს (484-

507 წწ.) რომაელებისთვისაც იქნა შედგენილი სამართალი რომაული სამართლის საფუძველზე.

ვესტგოთების სამეფოში შექმნილმა ვითარებამ წინააღმდეგობა გამოიწვია ვესტგოთებსა და რომაელ მიწათმფლობელებს შორის. ეს წინააღმდეგობა მწვავედობდა იმითაც, რომ ვესტგოთების მოსვლის შემდეგ ესპანეთში ორი მიმდინარეობის ეკლესია გაჩნდა: არიოზული (ვესტგოთებისა) და კათოლიკური (რომაელების), რომლებიც ერთიმეორის წინააღმდეგ აწარმოებდნენ ბრძოლას პირველობისათვის. მაგრამ, თვით ვესტგოთებში სხვადასხვა ფენების ჩამოყალიბების შედეგად სხვაობა მოსულებსა და ადგილობრივ მცხოვრებლებს შორის დროთა განმავლობაში თანდათან წაიშალა.

ორ ხალხს შორის არსებული სხვაობის მოსპობის პროცესი დაიწყო ჯერ კიდევ VI საუკუნის პირველ მეოთხედში და 587 წელს იქამდე მიაღწია, რომ ზედმეტი გახდა ორი რელიგიის არსებობა. ამ წელს ვესტგოთების მეფე რეკარდმა კათოლიკობა ოფიციალურ სარწმუნოებად გამოაცხადა. ეს ფაქტი მოწმობს იმას, რომ ახლად წარმოქმნილი ფენების ინტერესებსა და ქვეყნად დაწყებულ ფეოდალიზაციას კათოლიკობა უფრო შეესაბამებოდა, ვიდრე არიოზობა. VII საუკუნეში ვესტგოთებსა და ესპანელ-რომაელთა დაახლოება და შერწყმა უფრო თვალსაჩინო გახდა. ახლა უკვე ზედმეტი იყო ორი სხვადასხვა სამართლის არსებობა.

ვესტგოთების სამეფოში მონათმფლობელობა აღარ არსებობდა. რაც შეეხება ფეოდალიზაციას, როგორც აღნიშნული იყო, მისი პროცესი ძლიერდებოდა უშუალო მწარმოებელთა დაყმევების, პატრონატისა და სხვათა სახით, მაგრამ ფეოდალები და ყმები ჯერ კიდევ ფორმირების პროცესში იმყოფებოდნენ. ამასთანავე, ფეოდალიზაციის პროცესი შუა გზაზე შეწყდა. 711 წელს არაბებმა დაიწყეს ბრძოლა პირენეის ნახევარკუნძულის დასაპყრობად. 714 წელს მათ თითქმის მთელი ესპანეთი დაიპყრეს. ასე მოისპო ვესტგოთების სამეფო და მის ნაცვლად კორდოვას საამირო ჩამოყალიბდა. X საუკუნიდან იგი სახალიფოდ იწოდა. †

ვანდალთა ტომები აღმოსავლეთ გერმანელების შტოს მიეკუთვნებოდნენ და მდინარე ოდერის შუაწელის სანაპიროებზე ცხოვრობდნენ. ვანდალთა ტომები თავიდანვე ორ ჯგუფად იყოფოდნენ: სილინგებად და ხარიებად. ხარიების სახელწოდება შემდეგ მათი მეთაურების საგვარეულოს მიხედვით „აზლინგებად“ შეიცვალა. სამხრეთისაკენ მოძრაობა ვანდალებმა II საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაიწყეს. სხვა გერმანელ

ტომებთან ერთად, ისინი თავს ესზომოდნენ იმპერიის საზღვრებს, რის გამოც იმპერატორი მარკუს ავრელიუსი იძულებული გახდა მათთვის მიწები მიეცა დაკიაში და იქ ფედერატობის საფუძველზე დაესახლებინა ისინი. დაკიაში ვანდალებმა IV საუკუნის 30-იან წლებამდე დაყვეს, შემდეგ კი, გოთების მოძალების გამო, აიყარნენ და რომთან შეთანხმების საფუძველზე პანონიაში დასახლდნენ. როგორც ჩანს, ვანდალებმა ამ ხანებში მიიღეს არიოზული სარწმუნოება.

ვანდალები პანონიაში V საუკუნის დასაწყისამდე დარჩნენ. ამ დროისათვის ქუნების გაძლიერებისა და მოძალების შედეგად, ისინი ხელახლა აიყარნენ და ალანებთან ერთად წავიდნენ დასავლეთისაკენ. სხვა გერმანელ ტომებთან და გალიის ხალხებთან ბრძოლაში ვანდალები გზას იკაფავდნენ ესპანეთისაკენ. მალე მათ სვებებიც შეუერთდნენ და, ამგვარად, ვანდალები, ალანები და სვებები ღრმად შეიჭრნენ ესპანეთში მანამდე, ვიდრე აქ ვესტგუთები მოვიდოდნენ. 416 წელს რომმა ვესტგოთები ვანდალების წინააღმდეგ წააქეზა. ბრძოლაში ვესტგოთებმა გაიმარჯვეს. ვანდალები და ალანები ჩრდილოეთ და შუა ესპანეთიდან აიყარნენ და სამხრეთისაკენ წავიდნენ. ბრძოლების შედეგად სილინგები თითქმის მთლიანად განადგურდნენ, ხოლო სამხრეთში ალანები აზღინგებს შეუერთდნენ.

რომაელებისა და ვესტგოთების მიერ ალან-ვანდალების ერთობლივ შევიწროებას მნიშვნელოვანი გარემოება დაემთხვა. როგორც აღინიშნა, V საუკუნის დასაწყისში ჩრდილოეთ აფრიკაში კვლავ გაძლიერდა აგონისტიკური მოძრაობა, რომელიც საფუძვლიანად არყვედა რომაელთა ბატონობას აფრიკაში, მაგრამ რომის მესვეურთა მთელი ყურადღება ამ ხანებში მიპყრობილი იყო იმპერიის ჩრდილოეთი საზღვრებისაკენ, რომლებსაც ბარბაროსები მოდგომოდნენ. ამ გარემოებამ აფრიკის მმართველი, დამოუკიდებლობის პრეტენდენტი კომიტი ბონიფაციუსი უფრო მეტად გაათამაშა და განდგომის გზაზე დააყენა.

ბონიფაციუსმა თავისი გეგმის წარმატებით განხორციელებისათვის დაიწყო ჯარების შეგროვება. მიუხედავად პოლიტიკური გართულებისა, იმპერიაში მოსალოდნელი იყო იმპერატორს დამსჯელი ჯარები გამოეგზავნა აფრიკაში განდგომილი ბონიფაციუსის წინააღმდეგ. ასეთი შემთხვევისათვის ბონიფაციუსმა თავისი შეიარაღებული ძალები საკმარისად არ ჩათვალა და მოლაპარაკება დაიწყო ვანდალების ხელმძღვანელთან — ჰენზერიხთან. ვანდალები მან თავის დასახმარებლად ჩრდილოეთ აფრიკაში მიიწვია და ამისათვის ჰენზერიხის საკმაო თანხაც შეაძლია. 429 წელს ვანდალებმა და ალანებმა ჰენზერიხის

მეთაურობით. (დაახლოებით — 50-80 ათას კაცამდე) გადალახეს გიბრალტარის სრუტე და ჩრდილოეთ აფრიკაში გადავიდნენ.

ადგილობრივი მოსახლეობის დაბალი ფენები — მონები, კოლონები, თავისუფალი გლეხები და სხვები, რომლებიც მონათმფლობელებისაგან და, საერთოდ, რომის ბატონობისაგან მეტად შვეიწრობულნი იყვნენ, სიამოვნებით გადადიოდნენ მოსულთა მხარეზე. სალვიანეს თქმით, კართაგენის ღარიბი მოსახლეობა ღმერთს საჯაროდ ევედრებოდა, რომ მათთვის მსხნელად ბარბაროსები გამოეგზავნა. ამით წაქეზებულმა ვანდალ-ალანებმა თვითნებურად დაიწყეს სხვადასხვა ადგილების დაკავება. ბონიფაციუსის დაჟინებული მოთხოვნა ვანდალების უკან გაბრუნების შესახებ არ შესრულებულა.

დამპყრობლებმა ჩრდილოეთ აფრიკის მნიშვნელოვანი ტერიტორია დაიკავეს, მათი გავლენა კირენაიკამდე გავრცელდა. 439 წელს ბრძოლების შედეგად დაეცა კართაგენი — „აფრიკის რომი“. რომელიც შემდეგ ვანდალ-ალანთა სამეფოს სატახტო ქალაქად გადაიქცა. 442 წელს რომი იძულებული გახდა ვანდალებთან ხელშეკრულება დაედო და, ამგვარად, ეცნო „დე-იურედ“ მათი სამეფო ჩრდილოეთ აფრიკაში. მიუხედავად ამისა, მათ განაგრძეს იერიშების მიტანა დასავლეთ რომის იმპერიაზე. რამდენჯერმე იქნა დარბეული სიცილია, იტალია და ბალკანეთის ნახევარკუნძული. 455 წელს პენზერიხი თავს დაესხა რომს და თითქმის მიწასთან გაასწორა იგი.

„მარადიული რომის“ მეორე დაცემა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა პირველისაგან. ამჯერად რომის დარბევა თოთხმეტი დღე გრძელდებოდა. ყველა კულტურული დაწესებულება, ქანდაკება, ხუროთმოძღვრების საუკეთესო ძეგლი და სხვ. ცეცხლითა და მახვილით განადგურდა. პენზერიხმა „თავისი ზომადღები ოქროთი, ვერცხლითა და სამეფო სამკაულებით დატვირთა და კართაგენში დაბრუნდა“. რომის განადგურების მომსწრეთა აზრით, ქალაქის გაძარცვისას ვანდალებმა ყოველგვარ ზომიერებას გადააჭარბეს. მას შემდეგ უდიდესი ნგრევისა და განადგურების ცნების ამსახველად ხმარობენ ტერმინს „ვანდალიზმს“.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, ვანდალები და ალანები ჯერ კიდევ აფრიკაში გადასახლებაზე უფრო „რომანიზებულნი“ იყვნენ, ვიდრე ზოგიერთი სხვა გერმანელი ტომი: ანგლები, საქსები, ფრიზები და თვით ვესტგოთებიც კი. მათ აფრიკელ მიწათმფლობელებს უძრავი და მოძრავი ქონების გარკვეული ნაწილი ჩამოართვეს, რითაც გაბატონებული კლასი ეკონომიკურად შეასუსტეს. მაგრამ, ამავე გარემოებამ

სულ მოკლე ხნის განმავლობაში თვით ვანდალებში წარმოქმნა მსხვილი მიწათმფლობელობა; მათშიც გაჩნდნენ მონები და კოლონები. სოციალური დაპირისპირება მოსახლეობის დაბალ ფენებსა და ვანდალთა შეძლებულ ნაწილს შორის თანდათან უფრო მწვავედებოდა. ყველაფერ ამას ემატებოდა, აგრეთვე, რელიგიური წინააღმდეგობა, ვანდალთა არიოზული ეკლესია ყოველმხრივ სდევნიდა კათოლიკურს და ცდილობდა სრულ გაბატონებას.

საქმე რთულდებოდა იმითაც, რომ ვანდალ-ალანების შეძლებული ფენის ცალკეულ წარმომადგენელთა შორის დაიწყო უთანხმოებანი და შეთქმულებანი ძალაუფლების ხელში ჩაგდებისათვის. მეფე ჰილდერიხი (523-531) ტყვედ ჩაიგდო ვინმე ჰელიმერმა და თვითონ გამეფდა (531-533). ამას მოჰყვა რიგი ამბოხებებისა. ვანდალ-ალანების სამეფოში არსებული წინააღმდეგობანი უფრო საშიში ხდებოდა, რადგან სამეფოს საგარეო მდგომარეობა თანდათან რთულდებოდა.

აღმოსავლეთ რომის იმპერია, ანუ ბიზანტია, თავიდანვე ვერ ურიგდებოდა იმ ფაქტს, რომ მისი აფრიკული პროვინციების გვერდით წარმოიშვა ვანდალ-ალანების სამეფო. გამეფებისთანავე, ბიზანტიის იმპერატორი იუსტინიანე (482-565) ოცნებობდა იმპერიის დასავლეთი ნაწილის შემოერთებაზე, რადგან ბიზანტიას იგი რომის იმპერიის კანონიერ მემკვიდრედ თვლიდა. მან ჩრდილოეთ აფრიკაში მომხდარი არეულობით ისარგებლა და დაამთავრა თუ არა ომი სპარსელებთან, თავისი არმია ცნობილი მხედართ- მთავრის ველიზარის სარდლობით 533 წელს აფრიკაში გაგზავნა. ომის დაწყებისთანავე გამომჟღავნდა ვანდალ-ალანების სამეფოს შინაგანი სისუსტე. ველიზარმა ზედიზედ მოიპოვა წარმატებანი და მოკლე დროში მოსპო მათი სამეფო. ხანმოკლე არსებობის გამო, ამ სამეფოში ფეოდალიზმის განვითარება არ მომხდარა.

გოთებისა და ვანდალების მსგავსად, ბურგუნდებიც აღმოსავლეთ გერმანელების შტოს მიეკუთვნებოდნენ. უკანასკნელნი, ისევე როგორც პირველნი, საკმაოდ „რომანიზებულნი“ შემოვიდნენ რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. თავდაპირველად, ბურგუნდები კუნძულ ბერნჰოლმზე (ბურგუნდარ-ჰოლმზე) ცხოვრობდნენ. ერთ ხანს ისინი მდინარე ოდერის შესართავთანაც მოხვდნენ. რუგიების ტომების შემოტევის შედეგად, ბურგუნდები იძულებულნი გახდნენ უკან დაეხიათ და წასულიყვნენ მდინარე რაინის სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით.

ახლად დასახლებულ ადგილებში ბურგუნდების ცენტრად V საუკუნის დასაწყისისათვის ქვორმსი გადაიქცა. ეს გარემოება თვალსაჩინო-

და აღწერილი ხალხურ თქმულებაში „ნიბელუნგების სიმღერაში“. როცა ბურგუნდებმა არეულობის ხანაში რაინი გადალახეს და მის მარცხენა ნაპირზე დასახლდნენ, ისინი უკვე ქრისტიანული სარწმუნოების (არიოზობის) მატარებელნი იყვნენ. რომის ხელისუფლებამ ისინი 443 წელს საგოიაში გადმოსახლა. ეს ფაქტი ადასტურებს იმას, რომ მაშინ ბურგუნდები რომაელების მოკავშირედ გამოდიოდნენ.

ბურგუნდების მეგობრული დამოკიდებულება რომთან არც თუ ისე ხანგრძლივი აღმოჩნდა. აეციუსისა და ვალენტინიანე მესამის გარდაცვალების შემდეგ, რომი კვლავ ანარქიამ მოიცვა. 456 წელს ბურგუნდებმა თავიანთი სამფლობელო გააფართოვეს სამხრეთ-აღმოსავლეთ გალიაში. მათ მთლიანად ხელთ იგდეს ლიონის ოლქი. ამგვარად, V საუკუნის მეორე ნახევრისათვის ბურგუნდებმა, დაიკავეს რა მდინარე რონის მთელი აუზი, ჩამოაყალიბეს თავიანთი სამეფო. რომლის ცენტრი ლიონი გახდა.

ბურგუნდიის სამეფო უფრო ძლიერდება მეფე გუნდობალდის (გუნდობალდის) დროს. ამ ხანებში (დაახლოებით 490წ.) შედგენილ იქნა ბურგუნდების „სამართალი“ თავისი პირველი რედაქციით. როგორც ვესტგოთებმა ესპანეთში, ისე ბურგუნდებმაც, ადგილობრივ მოსახლე რომაელებისათვის რომაულ კანონთა განსაკუთრებული კრებული შეადგინეს. ამგვარად, ბურგუნდელი ტომის თითოეული წევრის საქმე განიხილებოდა მისი ტომის კანონების მიხედვით, ხოლო რომაელისა — რომაული კანონმდებლობით.

ბურგუნდებმა, ეპისკოპოს მარიუს ავანშელის გადმოცემით, გალიელ სენატორებს მიწები ჩამოართვეს და თვითონ გაინაწილეს. რომაელებისათვის მიწების ხელახალი ჩამორთმევა გუნდობალდის დროს მოახდინეს. ახლა მიწები ჩამოურთმევიათ არა მარტო სენატორებისათვის, არამედ ყველა მსხვილი რომაელი მიწათმფლობელისათვის. ბურგუნდების სამართალში ნათქვამია: „როცა ჩვენს ხალხს მიეცა მონების მესამედი ნაწილი და მიწების ორი მესამედი ნაწილი ...“, მათ ხელში გადავიდა აგრეთვე ტყეების, კარ-მიდამოს, ბაღ-ვენახებისა და სხვა მიწების ნახევარი. ამ გარემოებამ აქაც მნიშვნელოვნად შეასუსტა ადგილობრივი მსხვილი მიწათმფლობელნი.

მეორე მხრივ, იმავე გარემოებამ ბურგუნდების საზოგადოების რღვევის პროცესში მყოფი თემური წყობილების სწრაფი დაშლა გამოიწვია. ბურგუნდებმა მიღებული მიწები თავიანთ კერძო საკუთრებად გადააქციეს. ისინი განუსაზღვრელად ახდენდნენ ამ მიწების ყიდვა-გაყიდვას, გასაჩუქრებას, ანდერძით გადაცემას და სხვ. თემის წევრე-

ბის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა მალე დაკარგა თავისი საკუთრება, რის შედეგადაც, მსხვილი მიწათმფლობელი ბურგუნდების გვერდით გაჩნდნენ უმიწაწყლო ბურგუნდებიც. ამიერიდან თვით ბურგუნდები დაიწყენ თავისუფალ პირებად, „მდაბიობად“, გააზატებულებად და მონებად. ყველა ამ ფენის ვერგელდიც სხვადასხვა იყო.

VI საუკუნის 30-იან წლებში ფრანკებთან წარმოებულ ბრძოლებს ბურგუნდების სამეფო დასუსტებული შეხვდა. ბუნებრივია, რომ ბურგუნდებში შემორჩენილი კათოლიკური ეკლესიის წარმომადგენელნი ალტაცებით უნდა შეხვედროდნენ ერთმორწმუნე ფრანკებს, რომლებმაც 534 წელს ბურგუნდები გადამწყვეტ ბრძოლაში დაამარცხეს და მათი ტერიტორია შეუერთეს ფრანკთა მონარქიას.

ამგვარად, ბურგუნდების სამეფომ, ისევე როგორც ვანდალებისამ, დიდხანს ვერ იარსება. მასში დაწყებულმა ფეოდალიზაციის პროცესმა ვერ პოვა შემდგომი განვითარება.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 375 წელს ოსტგუთები ჰუნებმა დაიმორჩილეს, მაგრამ, ჰუნების ბელადის, ატილას გარდაცვალების (453წ.) შემდეგ, ჰუნების სამხედრო კავშირი დაიშალა და ოსტგოთები განთავისუფლდნენ მათი ბატონობისაგან. 454 წელს ოსტგოთები ბიზანტიელების მოკავშირენი გახდნენ და ფედერატობის საფუძველზე დასახლდნენ ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სხვადასხვა ნაწილში. V საუკუნის ბოლოს მათ თავიანთ ხელმძღვანელად თეოდორიხი აირჩიეს, რომელიც ამაღლების ცნობილ არისტოკრატიულ საგვარეულოს ეკუთვნოდა. თეოდორიხი ჯერ კიდევ შვიდი წლისა იყო, როცა მამამისმა — თეოდემირმა იგი ბიზანტიის სასახლეში მძევლად გაგზავნა. თეოდორიხი 18 წლის ასაკამდე ბიზანტიის სამეფო კარზე იზრდებოდა და იმპერატორების ვერაგულ საგარეო პოლიტიკას ეცნობოდა. იგი ითვისებდა ინტრიგების ყველა იმ სახეს, რომელთაც სასახლეში იყენებდნენ.

იმპერატორ ზენონის დროს თეოდორიხი სამხედრო სამსახურში დაწინაურდა და სასახლეში უფრო მეტი პოპულარობა მოიპოვა. ამასთან, იმპერატორის შვილობილის, პატრიციუსსა და კონსულის საპატიო წოდებანი მიიღო, მაგრამ ეს მას სრულიად არ უშლიდა ხელს იმაში, რომ იმპერატორის წინააღმდეგ რამდენჯერმე ამხედრებულიყო და კონსტანტინოპოლს დამუქებოდა. მისი ქვეშევრდომი გოთები არბევდნენ ბალკანეთის ნახევარკუნძულს.

ზენონის წინაშე თეოდორიხისა და ოსტგოთების თავიდან მოცილების ამოცანა დაისახა. გარდა ამისა, იმპერატორს სურდა იმპერიის დასავლეთი ნაწილი, რომელსაც ტახტიდან რომულუს ავგუსტულს

სის გადაყენების შემდეგ ბარბაროსი ოდოაკრი დაუფლებოდა, ბიზანტიისათვის შემოეერთებინა. ამგვარად, მან გადაწყვიტა „ერთი გასროლით ორი კურდღელი მოეკლა“. თეოდორიხს მოსთხოვეს იტალიაში ოდოაკრის წინააღმდეგ გალაშქრება. ოსტგუთები 200-300 ათასი კაცის შემადგენლობით 488 წელს დაიდრნენ იტალიისაკენ. მდინარე იზონცოსთან მათ ოდოაკრი შეხვდა თავისი ჯარებით. გაიმართა გაცხარებული ბრძოლა. ოდოაკრის ჯარებმა შეტევას ვერ გაუძლეს და იძულებულნი გახდნენ უკან დაეხიათ გამაგრებული ვერონისაკენ. ბრძოლები შემდეგაც გაგრძელდა.

493 წელს დაიწყო მოლაპარაკება თეოდორიხსა და ოდოაკრს შორის. მოხდა შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც იტალია ორად უნდა გაყოფილიყო. ერთი ნაწილის მმართველი თეოდორიხი უნდა ყოფილიყო, ხოლო მეორისა — ოდოაკრი. მაგრამ, ცოტა ხნის შემდეგ, თეოდორიხმა სადილზე მიიპატიჟა ოდოაკრი და საკუთარი ხელით ვერაგულად მოკლა. ოდოაკრის მომხრეთა ერთი ნაწილი თეოდორიხის ბანაკში გადავიდა, ხოლო დანარჩენები უთანაბრო ბრძოლაში დაიღუპნენ. ამის შედეგად იტალიაში მთელი ძალაუფლება თეოდორიხისა და ოსტგოთების ხელში აღმოჩნდა.

იმდენად, რამდენადაც იტალიის დაპყრობა ბიზანტიის მითითებით მოხდა, იტალიის დამპყრობი თეოდორიხი ბიზანტიისადმი დაქვემდებარებულ მდგომარეობაში უნდა აღმოჩენილიყო. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ გარემოებას თეოდორიხი არამც თუ არ თაკილობდა, არამედ თვითონ იყო რომაული წეს-ჩვეულებისა და იტალიაში ძველი სახელმწიფო აპარატის უცვლელი დატოვების ღიდი მოსურნე. მიუხედავად ამისა, ოსტგოთებმა იმპერატორის სანქციას აღარ დაუცადეს და, თავიანთი ჩვეულების მიხედვით, თეოდორიხი მეფედ აირჩიეს.

ოსტგოთები იტალიაში გაფანტულად დასახლდნენ იმის გამო, რომ მათ მიერ მიღებული იტალიის მიწები ერთი მესამედი ქვეყნის სხვადასხვა მხარეში მდებარეობდა. ამ გარემოებამ და რომაული ურთიერთობის გავლენამ უფრო მეტად დააჩქარა გოთებში თემური წყობილების რღვევა, რასაც ხელს უწყობდა აგრეთვე ვესტგოთების მეფის მიერ მსხვილი მიწების გადაცემა თავისი ლაშქრის წევრებისა და მოხელეებისათვის.

მაგრამ, როცა ვლაპარაკობთ ოსტგოთების მიერ რომაელთა მიწების კონფისკაციაზე, ვგულისხმობთ, რომ ეს პროცესი მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა მიწების იმ კონფისკაციისაგან, რომელიც ვესტგოთებმა ან სხვა გერმანელმა ტომებმა ჩაატარეს დაპყრობილ ადგილებში. ამ

მხრივ ოსტგუთები უფრო თავშეკავებულობას იჩენდნენ. რომაელი არისტოკრატიის მიმართ მათი ღათობა იმაშიც გამოიხატა, რომ მიწების ერთი მესამედი რომაელებს ჩამოერთვათ მონების გარეშე, იმ დროს, როცა ბურგუნდებმა ესპანელ მემამულეებს მონების მესამედიც წაართვეს. ამგვარად, თვითონ ოსტგოთები (რომელნიც ვალდებულნი იყვნენ სამხედრო სამსახური გაეწიათ) რჩებოდნენ მუშახელის გარეშე. ამან ოსტგოთებში გამოიწვია უკმაყოფილება, რომელიც თეოდორიხმა აღმოფხვრა იმით, რომ გამოსცა ედიქტი, რომლის 142-ე მუხლის ძალით კოლონები თავისუფლებოდნენ მიწაზე მიმაგრებისაგან. როდესაც განთავისუფლებული რომაელი კოლონების მნიშვნელოვანი ნაწილი ოსტგოთების მიწებზე გადავიდა სამუშაოდ, თეოდორიხმა ეს ედიქტი გააუქმა და კვლავ ძველი წესები აღადგინა კოლონების მიწაზე მიმაგრების შესახებ.

ოსტგოთებმა არც არსებული საგადასახადო სისტემა შეცვალეს. თუ ვესტგოთებში, ვანდალებსა და ბურგუნდებში გადასახადებს აწერდნენ მხოლოდ დაპყრობილი ადგილების მიწათმფლობელებს, იტალიაში სამიწათმფლობელო გადასახადები ოსტგოთებსაც უნდა გაეღოთ. კასიოდორეს თქმით, გოთებიც ისევე იყვნენ დაბეგრილნი, როგორც რომაელები. ყოველივე ამის შემდეგ გასაგებია, რომ რომაელ მსხვილ მიწათმფლობელებს ოსტგოთების იტალიაში გაბატონებით ბევრი არაფერი დაუკარგავთ.

არც პოლიტიკური მდგომარეობის თვალსაზრისით მომხდარა მნიშვნელოვანი ცვლილებები: ძველად არსებული რომის სენატი ხელშეუხებელი დარჩა. ქვეყნის მართვა-გამგეობა სამოქალაქო დარგში რომაელი არისტოკრატიის ხელში იმყოფებოდა. რომაელებმა შეინარჩუნეს თავიანთი უფლებები, სასამართლო, მოხელეები. იტალიის არც ძველი ადმინისტრაციული დაყოფა იქნა შეცვლილი. ერთგვარი ცვლილება მოხდა იმაში, რომ წარმოიშვა ორი პოლიტიკური ცენტრი: 1. ქრომი თავისი სენატით და 2. ქ.რავენა, რომელიც თეოდორიხის და მისი ამაღლის რეზიდენციას წარმოადგენდა.

მოუხედავად იმისა, რომ თეოდორიხი რომაული კულტურის მიმართ ქედმოხრილობას იჩენდა და ყოველმხრივ ცდილობდა რომაელი ღილკაცობის გული მოეგო, იგი მაინც მთლიანად ვერ ენდობოდა მას და რომაულ სამოქალაქო მმართველობაზე გარკვეულ კონტროლს ანხორციელებდა. ამ მხრივ, ყველაზე უფრო ეფექტური აღმოჩნდა თეოდორიხის მიერ დაარსებული ე.წ. საიონების ინსტიტუტი. ეს დაწესებულება მთლიანად გოთებისაგან შედგებოდა და რავენაში იმყოფებო-

და. აქედან თეოდორიზი სისტემატუტად აგზავნიდა საიონებს პროვინციებში ადგილობრივი ადმინისტრაციის საქმიანობის შესამოწმებლად. საიონები დიდი უფლებებით იყვნენ აღჭურვილი. მათ ევალდებოდათ არა მარტო ადგილებზე დაშვებულ შეცდომათა გამოსწორება, არამედ უუარგისი მოხელის (იქნებოდა ეს ღუფენზორი, კურატორი თუ სხვ.) გადაყენება და ახლის დანიშვნა.

ოსტგოთების მოსვლის შემდეგ, იტალიაში ორგვარი სამართალი მოქმედებდა. ადგილობრივი მოსახლეობის საქმეებს რომაული სამართლის მიხედვით იხილავდნენ, ხოლო გოთებისას – ოსტგოთების სამართლის მიხედვით. იმ შემთხვევაში, როცა ოსტგოთსა და რომაელს შორის მომხდარი სადავო საქმე უნდა განხილულიყო, იგი სამხედრო, ე.ი. გოთების სასამართლოს ექვემდებარებოდა. ამგვარად, ოსტგოთების სამართალი რომაულთან შედარებით მაინც პრივილეგიურ მდგომარეობაში აღმოჩნდა.

მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას, რომ ოსტგოთების იტალიაში მოსვლით ერთგვარი წესრიგი დამყარდა. ჩატარდა ქალაქ რომის კეთილმოწყობა; ქვეყნად დამყარებულმა მშვიდობიანობამ ხელი შეუწყო ვაჭრობისა და სოფლის მეურნეობის გარდაქმნას. თეოდორიზმა მოაჭრევინა ფული, რომელზედაც ბიზანტიის იმპერატორი იყო გამოსახული, რაც მიუთითებდა იმაზე, რომ თეოდორიზი იმპერატორისადმი დაქვემდებარებული იქნებოდა.

რომაელი არისტოკრატიის გულის მოგების მიზნით, თეოდორიზი, თვითონ არიანელი, შემწყნარებლობას იჩენდა კათოლიკური ეკლესიის მიმართ და ზრუნავდა, რომ დიდ უთანხმოებას ადგილი არ ჰქონოდა არიოზულ გოთებსა და კათოლიკობის მიმდევარ რომაელებს შორის. მაგრამ, კათოლიკური ეკლესიისადმი შემწყნარებლობა მისაღები აღმოჩნდა მანამდე, ვიდრე არიოზობასა და კათოლიკობას შორის არსებული წინააღმდეგობანი უფრო მეტად არ გამწვავდა. ამ გარემოების დაჩქარებას ხელი შეუწყო იუსტინიანეს გამეფებამ ბიზანტიაში. მის გამეფებამდე ბიზანტიის მხსვილი საერო მიწათმფლობელების წარმომადგენელი, იმპერატორი ანასტასიუსი, მხსვილი სასულიერო მიწათმფლობელების შესუსტების მიზნით მწვალებლობას მფარველობდა და ეპისკოპოსებს სდევნიდა. ასეთ ვითარებაში რომის კათოლიკური ეკლესია, რომელიც არიოზობის მიმართ თავიდანვე მტრულად იყო განწყობილი, ვერ მონახავდა აღმოსავლეთ იმპერიაში დახმარებას და იძულებული იყო თვითონაც შემწყნარებლობა გამოეჩინა ოსტგოთების მიმართ.

იუსტინიანეს გამეფებასთან ერთად, ბიზანტიაში დაიწყო მწვალე-ბლების დევნა. ასევე იღვწებოდნენ ის არიოზელები, რომელნიც ჯერ კიდევ ბიზანტიაში იყვნენ დარჩენილნი და სამხედრო ვალდებულების შესრულებაზე უარს ამბობდნენ. ბიზანტიაში მომხდარი ამგვარი ცვლილებების შემდეგ, ბუნებრივია, რომ რომის კათოლიკური ეკლესიის წარმომადგენლებს ბიზანტიის მესვეურებთან უნდა ეძიათ თავშესაფარი და დახმარება არიოზობის მიმდევარი ოსტგოთების წინააღმდეგ. ამასთან დაკავშირებით, რომის სენატშიც შესამჩნევი გახდა სენატორების ოპოზიციური საქმიანობა. გაერცელდა ხმები რეფერენდარიუს ციპრიანეს ცნობის შესახებ იმაზე, რომ სენატში დაიწყო შეთქმულება ოსტგოთების წინააღმდეგო. ყოველივე ამის შედეგად სენატორები ბოეციუსი და სიმახიუსი სიკვდილით დასაჯეს.

მდგომარეობის გამოსწორებისათვის აღნიშნული ღონისძიება, რა თქმა უნდა, საკმარისი არ იყო. ოსტგოთებს თავიდანვე უნდა მოეხდინათ მიწათმფლობელური რომის ეკონომიკური საფუძვლების განადგურება და სახელმწიფოებრივი აპარატის მოსპობა. თეოდორიხის დიდი შეცდომა მდგომარეობდა იმაში, რომ მან არა მარტო რომის ეკონომიკა, კანონები და სხვ. შემოინახა, არამედ გარკვეული ზომით კიდევ მოახდინა მათი გადახალისება. ამგვარად, ნაცვლად იმისა, რომ თეოდორიხს ხელი შეეწყო ისტორიულად განწირული მონათმფლობელური ურთიერთობის მოსპობისათვის, იგი ცდილობდა მის შენარჩუნებასა და განმტკიცებას.

ოსტგოთურ იტალიაში წარმოებული ბრძოლა მალე უფრო მეტად გამწვავდა. კოსიოდორის მონაცემების მიხედვით, 509-511 წლების განმავლობაში რომში არაერთხელ მომხდარა აჯანყება, რომლებშიც აქტიურად მონაწილეობდნენ რომელიმე პლემები, ხელოსნები და სხვ. სხვა წყაროების მიხედვით, თეოდორიხის მეფობის დროს აჯანყებებს ადგილი ჰქონდა სხვა ქალაქებშიც, მაგალითად, ვერონაში, რავენაში და სხვ. ეს ბრძოლები და სხვა შინაგანი წინააღმდეგობანი ოსტგოთების სამეფოს თანდათან აუძლურებდა.

526 წელს თეოდორიხი გარდაიცვალა და სამეფო ტახტი მისმა შვილიშვილმა ათალარიხმა დაიკავა. რეგენტად მას დაენიშნა დედა — ამალასუნთა. გამეფებისთანავე იგი შეეცადა სენატორებთან უფრო მეტად დაახლოებას. პროკოპი კესარიელი წერდა: „ვიდრე ის მმართველობის სათავეში იდგა, არც ერთი რომაელი არ განიცდიდა არც ფიზიკურ დასჯას, არც ქონების კონფისკაციას ... სიმახისა და ბოეციუსის შვილებს მან კიდევ დაუბრუნა მშობლებისათვის კონფისკაციაქმნილი

ქონება“. ამალასუნთას აშკარა პრორომაული პოლიტიკა, რომელიც რომის სენატორებსა და რომაელ არისტოკრატთას მეტ პრივილეგიებს ანიჭებდა, გოთების სამხედრო დიდებულებში ძლიერ უკმაყოფილებას იწვევდა. თეოდატის მეთაურობით ოპოზიციამ მოულოდნელად დახოცა ამალასუნთას ზოგიერთი მომხრე და შემდეგ თვით ამალასუნთაც.

ზემოაღნიშნული გარემოება გახდა საბაბი იმისა, რომ ბიზანტიას ომი წამოეწყო ოსტგოთების სამეფოს წინააღმდეგ. 535 წელს ცნობილი სარდლის, ველიზარის ხელმძღვანელობით იუსტინიანემ თავისი შეიარაღებული ძალები დასძრა იტალიისაკენ. ბრძოლების პირველი ეტაპი, რომელიც დაიწყო 535 წელს და 541 წელს დამთავრდა, ბიზანტიელების მნიშვნელოვანი წარმატებებით ხასიათდებოდა. ბრძოლების პირველი ეტაპის დამთავრების შემდეგ ბიზანტიელებს ეგონათ, რომ იტალია მთლიანად დამორჩილებული იყო. ვესტგოთების არისტოკრატია, რომელიც ომის პირველ ეტაპზე შემარიგებულ პოლიტიკას იჩენდა, ახლაც, როცა დაინახა, რომ ბიზანტიელების გამარჯვების შედეგად მისი მდგომარეობაც უნდა შეცვლილიყო, იძულებული გახდა მასებისათვის ზოგიერთი რამ დაეთმო.

თეოდატის შემდეგ თავიანთ ხელმძღვანელებად ოსტგოთებმა ისეთი კანდიდატების არჩევა დაიწყეს, რომელნიც წარმოშობით დაბალი ფენებიდან იყვნენ ან მათი მხარდაჭერით სარგებლობდნენ. პროკოპი კესარიელი გადმოგვცემს, რომ ოსტგოთების მეფე ვიტიგესი წარმოშობით დაბალი ფენებიდან იყო. ასევე ჰილდიბადი, მის შემდეგ ტოტილა, და ბოლოს ამ უკანასკნელის ნათესავი ურაია — საზოგადოების დაბალი ფენების მხარდაჭერით სარგებლობდნენ. ამგვარად, ბრძოლების მეორე ეტაპი ისეთ ვითარებაში წარიმართა, როცა დამპყრობელთა წინააღმდეგ ამოძრავდნენ როგორც იტალიის მოსახლეობის დაბალი ფენები, ისე ოსტგოთების არისტოკრატია.

541 წლიდან ბრძოლები სახალხო — გამათავისუფლებელ მოძრაობად გადაიქცა. მასში აქტიურობას იჩენდნენ იტალიის მოსახლეობის დაბალი ფენები. მეზობელთა პირველ რიგებში გამოდიოდა ოსტგოთების გლეხობა, რომელსაც ქმედით დახმარებას უწევდნენ იტალიური წარმოშობის ღარიბი გლეხები, მონები, კოლონები, ხელოსნები და სხვ. ამ მასების ზეგავლენით, ოსტგოთების ბელადები უფრო გადამწყვეტ ნაბიჯებს დგამდნენ საერთო მტრის წინააღმდეგ, ისინი შეურიგებლად და თავგამოდებით ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს, რათა ამით პატივისცემა დაემსახურებინათ.

უარყო მასების ინტერესებიდან გამომდინარე, ოსტგოთების ბე-

ლადები ამ პერიოდში ისეთ საგადასახადო პოლიტიკას ატარებდნენ, რომელიც მიმართული იყო მსხვილი მიწათმფლობელების წინააღმდეგ. ასე მაგალითად, ის გადასახადები, რომლებიც მოსახლეობას მიწათმფლობელების სასარგებლოდ უნდა გაეღო, ტოტილამ სახელმწიფოს შემოსავლად გამოაცხადა. უფრო მეტიც, მან თვით მიწათმფლობელებსაც შეაწერა გადასახადები. პროკოპი კესარიელის თქმით, როდესაც ტოტილამ ბრუციუმში და ლუკანია დაიმორჩილა და აპულია და კალაბრია დაიკავა, ყველა მონათმფლობელი მძიმე გადასახადებით დაბეგრა.

ტოტილას რეფორმების მნიშვნელობა ჩანს სხვა წყაროდანაც, რომელსაც „პრაგმატული სანქციები“ ეწოდება და რომელიც იუსტინიანემ ოსტგოთების დამარცხების შემდეგ გამოსცა. ამ დოკუმენტში ოსტგოთების სამეფოს არსებობის ორი ეპოქა მოცემული: თეოდორიხისა და ამალასუნთას მმართველობის ხანა და ეპოქა ტოტილას „ტირანიისა“. „სანქციებში“ ნათქვამია, რომ ყველა ის ღონისძიება, რაც ტოტილას მიერ იქნა გატარებული, უკანონოა; ტოტილას მიერ გაცემული ყოველგვარი წყალობა ან დასაჩუქრება, მის მიერ ჩატარებული მოძრავ-უძრავი ქონების კონფისკაცია და სხვ. გაუქმებულად ცხადდებოდა; რომ კოლონები, რომლებიც ტოტილამ გაათავისუფლა, კვლავ ძველ მდგომარეობას უნდა დაბრუნებოდნენ, ხოლო მონები, რომლებიც აგრეთვე მაშინ განთავისუფლდნენ — კვლავ მონებად უნდა დარჩენილიყვნენ.

ტოტილას ასეთმა საშინაო პოლიტიკამ ხელი შეუწყო ბიზანტიასთან წარმოებულ ბრძოლაში წარმატებების მოპოვებას. 542 წელს ტოტილამ ცენტრალური იტალია თითქმის მთლიანად დაიკავა და გაეშურა აპენინის ნახევარკუნძულის სამხრეთისაკენ. აქ მან მალე აიღო კალაბრია, აპულია, ლუკანია და ბრუციუმი. 543წ. დაკავებულ იქნა ნეაპოლი. 544 წელს კვლავ იქნა მოპოვებული გამარჯვებები. 546 წელს ოსტგოთებმა რომს ალყა შემოარტყეს და კიდევ აიღეს იგი. 545 წელს ბიზანტიის სარდალი ველიზარი იტალიიდან უკან იქნა გაწვეული.

მიუხედავად ბიზანტიელთა მარცხისა, იუსტინიანემ გადაწყვიტა ამჯერად მთელი თავისი ძალები დაერაზმა გოთების წინააღმდეგ იმ მიზნით, რომ იტალიაში მთლიანად აღედგინა მონათმფლობელური წყობილება და იგი საბოლოოდ ბიზანტიის შემადგენელ ნაწილად გადაექცია. 552 წელს სომეხი საჭურისი ნარსესის ხელმძღვანელობით ბიზანტიის უზარმაზარი არმია დაიძრა ტოტილას წინააღმდეგ. გაზაფხულზე გაიმართა სასტიკი ბრძოლა ტავინთან, სადაც ტოტილას ჯარე-

ბი დამარცხდნენ, ხოლო თვით ტოტილა ბრძოლაში დაიღუპა. ასე დამთავრდა თვრამეტი წლის განმავლობაში წარმოებული ომი. 554 წელს ოსტგოთების სამეფო დაეცა.

ვესტგოთების იტალიიდან წასვლით შინაგანი დაძაბული ვითარება ქვეყანაში არამც თუ არ შენეულა, არამედ უფრო აუტანელი გახდა. იტალიის დამორჩილება ბიზანტიის მიერ მას უკანასკნელის სათარეშო ობიექტად აქცევდა. ბიზანტიის სახელმწიფო აპარატის უდიდესი ხარჯები და მისი შერყეული ფინანსური მდგომარეობა ახალი საშემოსავლო წყაროს გამოძიებას მოითხოვდა. ამის შედეგად იტალიაში გადასახადები უფრო მეტად გაიზარდა. ბიზანტიელი მოხელეების მექრთამეობას და იტალიის სხვადასხვა კუთხეების დარბევას საზღვარი აღარ უჩანდა. იტალიის მოსახლეობა ბიზანტიის ბატონობით უკმაყოფილებას სულ უფრო მწვავე ფორმებით გამოხატავდა, რამაც ბიზანტიის პოზიციები იტალიაში მნიშვნელოვნად შეასუსტა. ჯერ 14 წელიც არ იყო გასული ოსტგოთების სამეფოს დამხობიდან, როცა იტალიაში ხელახლა დაიწყო გერმანელი ტომების, ამჯერად, ლანგობარდების შემოსევა.

ლანგობარდები თავდაპირველად ელბის შესართავთან, მდინარის მარცხენა ნაპირზე მოსახლეობდნენ. უფრო ადრინდელ ცნობებს მათ შესახებ პტოლემეიოსი გვაწვდის. ხალხთა დიდი გადასახლების დროს ლანგობარდებმა დაიწყეს სვლა უფრო სამხრეთისაკენ — პანონიისაკენ. სამხრეთისაკენ სვლისას დუნაისთან მათ წინ აღუდგნენ გერულები და გეპიდები. ამ ბრძოლაში ლანგობარდებმა გაიმარჯვეს. შემდეგ, ლანგობარდებმა ალბონინის ხელმძღვანელობით დაამარცხეს გეპიდები და ამით მოსაქეს უკანასკნელი დაბრკოლება იტალიაზე გალაშქრების საქმეში. იტალიაში შესაჭრელად ალბონიმ შემოიერთა ჰუნები, საქსები, ბულგარელები და სხვ. მარტო საქსების ოდენობა 20 ათასამდე აღწევდა.

ოსტგოთებისაგან განსხვავებით, ლანგობარდების დაპყრობები უფრო რევოლუციური ხასიათისა იყო. იტალიის მოსახლეობის დიდი ნაწილი ბრძოლის დროს მათ მხარეზე გადადიოდნენ. იტალიაში დაწყებული მონებისა და კოლონების აჯანყება ლანგობარდებს გზას უკაფავდა ახალ-ახალი დაპყრობებისაკენ. არც ლიგურიაში შეხვდნენ მათ რაიმე დიდი წინააღმდეგობა. ბრძოლები მხოლოდ მილანოსთან გაიმართა და ლანგობარდების გამარჯვებით დამთავრდა. ამის შემდეგ ციზალპიური გალია, ზოგიერთი ადგილების გამოკლებით, ლანგობარდების ძირითად დასაყრდენ ბაზად გადაიქცა. ამიტომ იყო, რომ შემდეგ ჩრდილოეთ

იტალიას — ლანგობარდია, უფრო გვიან კი ლომბარდია უწოდეს. ლანგობარდების სატახტო ქალაქი პავია გახდა. ჩრდილოეთ იტალიის მნიშვნელოვანი ნაწილიც მათ ხელში გადავიდა, ხოლო სამხრეთი იტალია და ქრომიც ამჯერად დაპყრობას გადაურჩა.

დაპყრობილი ადგილები 30 საჰერცოგოდ იქნა დაყოფილი. თითოეული ჰერცოგის რეზიდენცია რომელიმე მნიშვნელოვან ქალაქში იყო დაარსებული. ასეთები იყო: პავია, პერგამი, ბრეშია, ტრიდენტი (ტრიენტო), სპოლეტო და სხვ. ჰერცოგი თავის სამფლობელოში დამოუკიდებლად მოქმედებდა. ჰერცოგები, რომელთაც ლონგინოსი (ლაპარაკია ბიზანტიის მეფის ნაცვალზე იტალიაში) ნიშნავდა, სამოქალაქო და სამხედრო თანამდებობათა მქონე პირები იყვნენ; ჰერცოგები, რომელთაც ალბონი ნიშნავდა, იყვნენ ნამდვილი ფეოდალური ხელმძღვანელები, რომლებიც თავიანთ ოლქებში თავიანთი ხალხის ნაწილებით დამკვიდრდნენ.

სანამ ლანგობარდები იტალიაში მოვიდოდნენ, მათი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე გაცილებით უფრო დაბალი იყო, ვიდრე ვესტგოთებისა, ოსტგოთებისა და ვანდალებისა. მათი თემური წყობილება საშუალოდან უმაღლეს საფეხურზე ახლა იწყებდა გადასვლას. სოციალური ფენების ჩამოყალიბება მათში ჯერ კიდევ არ მომხდარიყო. არც სახელმწიფოს ჩამოყალიბება იყო დაწყებული, მაგრამ დაპყრობების შემდეგ მათი მდგომარეობა შეიცვალა. დაპყრობილი ადგილების მართვა თემური ორგანიზაციების მეშვეობით შეუძლებელი იყო.

დაპყრობის დაწყებისთანავე ლანგობარდებმა თავიანთ დასაყრდენ სოციალურ ბაზად იტალიელი მოსახლეობის დაბალი ფენები გაიხადეს, ხოლო მსხვილ მიწათმფლობელებსა და მაღალ სასულიერო წოდებას ფიზიკურად ანადგურებდნენ და მათი მამულების კონფისკაციას ახდენდნენ. ამ გარემოებას ნათლად ადასტურებს ლანგობარდების ისტორიკოსის პავლე დიაკონისა და რომის პაპის გრიგოლ დიდის ცნობები.

იქ, სადაც დამკვიდრდნენ ლანგობარდები რომაელთა გაბატონებული ფენები ფაქტიურად მოსპო. გარდა ამისა, ლატიფუნდიური ტიპის მსხვილი მიწათმფლობელობა სავსებით დაიშალა და მის მაგივრად წერილი გლეხური მეურნეობა გაბატონდა, რომელიც ძირითადად თავისუფალ შრომაზე იყო დამყარებული. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ლანგობარდები თანაბარ უფლებებს ანიჭებდნენ ყველა თავისუფალ პიროვნებას — იქნებოდა ის რომაული, თუ ლანგობარდული წარ-

მოშობისა. სამხედრო მოვალეობა ყველა თავისუფალის ხვედრი იყო. სამხედრო პირს ისინი ლანგობარდულად „arimannus“ უწოდებდნენ, ხოლო რომაულად — „exercitatus“. ორივე ეს სიტყვა „თავისუფალს“ ნიშნავს.

იტალიის დაპყრობიდან 73 წლის შემდეგ, ლანგობარდებმა „სამართალი“ შეადგინეს. 644 წელს მეფე ლოტარმა პავიაში პირველად მოიწვია თავისებური სეიმი, რომელმაც მიიღო ლანგობარდების ახლად შედგენილი კანონები. აღსანიშნავია, რომ მათ სამეფოში მოქმედებდა მხოლოდ ერთი და არა ორი სამართალი, როგორც ვესტგოთებისა და ოსტგოთების სამეფოებში.

ლანგობარდების სამეფოში ფეოდალიზაციის პროცესი უფრო სწრაფად მიმდინარეობდა. ფართოდ ვრცელდებოდა „პატრონაჟი“. ძლიერი და „საპატიო“ პირების გარშემო მფარველობის მიზნით, თავს იყრიდნენ არა მარტო მონები და თავდახსნილნი, არამედ თავისუფალი ლაშქრის წევრები, რომელნიც მოვალეობის შესრულებისათვის ძლიერი პიროვნებისაგან გასამრჯელოსა და საჩუქრებს ღებულობდნენ. ძლიერი პირების მფარველობა VIII საუკუნეში ხელისუფლებისათვის, ერთი მხრივ, მისაღები აღმოჩნდა, რადგან მათში ის დამხმარეებს ხედავდა, ხოლო მეორე მხრივ, იგივე მფარველობა მიუღებელი გახდა იმის გამო, რომ ამით კერძო პირები უფრო ძლიერდებოდნენ. ამის შედეგად ცენტრალური ხელისუფლება ხალხში გავლენას კარგავდა და მისი საფისკო შემოსავალიც მცირდებოდა.

კომენდაციაში გადასვლა, ე.ი. მფარველობის ძიება, სულ უფრო ფართო ხასიათს ღებულობდა. მფარველობის მიღებისათვის გლეხი თავის მიწას გავლენიანი პირის საკუთრებად აქცევდა და შემდეგ ამავე მიწას უკან ღებულობდნენ სამემკვიდრეო იჯარით. ამგვარი საშუალებებისა და ხანდახან პირდაპირი ძალდატანების გამოყენებითაც, იტალიაში იზრდებოდა მსხვილი მიწათმფლობელობა (როგორც საერო, ისე საეკლესიო ხასიათისა). ისეთი ფეოდალური ელემენტი, როგორიც იმუნიტეტი იყო, მართალია, ღიდად არ ვრცელდებოდა, მაგრამ უკვე მზადდებოდა მისი წინაპირობანი.

ფეოდალიზაციის განვითარების შედეგად, VIII საუკუნის მეორე ნახევარში ლანგობარდების სამეფოს პოლიტიკური ძლიერება მნიშვნელოვნად შეირყა. ფეოდალიზაციის პროცესის გაძლიერება, ერთი მხრივ, იწვევდა გლეხთა აჯანყებებს, ხოლო მეორე მხრივ, ფეოდალების ბრძოლას სამეფო ხელისუფლებასთან. ჰერცოგების ლტოლვა დამოუკიდებლობისაკენ უფრო მეტად აქუცმაცებდა ქვეყნის პოლიტიკურ

მთლიანობას.

ლანგობარდების სამეფოს პოლიტიკური ვითარება აისტულფის მეფობის დროს (749-756 წწ.) დროებით გამოსწორდა. მას შესაძლებლობა მიეცა აქტიური საგარეო პოლიტიკა ეწარმოებინა; მან მოახერხა რავენადან ბიზანტიელების განდევნა და დაიდრა თავისი ჯარებით რომისა და პაპის წინააღმდეგ. უკანასკნელმა დახმარებისათვის მიმართა ფრანკების მესვეურს. 754 წელს პიპინ „მოკლეს“ ხელმძღვანელობით ფრანკების ჯარებმა. ალპები გადალახეს და აისტულფი აიძულეს საზავო ხელშეკრულება დაედო.

საერთაშორისო ვითარება ლანგობარდების სამეფოსათვის უფრო მეტად გართულდა ღეზიდერიუსის მეფობის დროს (756-774 წწ.) ამ ხანებში დამოკიდებულება რომის პაპთან დიდად გამწვავდა. რომის პაპმა დახმარებისათვის კვლავ ფრანკებს მიმართა. ამჯერად კარლოს დიდმა წამოიწყო ლაშქრობა იტალიაში. ღეზიდერიუსის ჯარებმა ფრანკებს ვერ გაუწიეს ჯეროვანი წინააღმდეგობა და VIII საუკუნის 80-იან წლებში ლანგობარდების სამეფოც დაეცა ისე, რომ მასში ფეოდალიზაციის პროცესი ჯერ კიდევ სავსებით არ იყო დამთავრებული.

თემა IV

უძველესი გალია

უძველესი კულტურის მრავალრიცხოვანი ძეგლები, რომლებიც აღმოჩენილია საფრანგეთის ტერიტორიაზე, ცხადყოფენ, რომ ქვეყანა უძველესი დროიდან ყოფილა დასახლებული. პალეოლითის ზოგიერთი პერიოდი, ასე მაგ.: შელი, აშელი, ორინიაკი, სოლუტრე, მადლენი მეცნიერებაში შევიდა სწორედ იმ ფრანგული ადგილების სახელწოდებების მიხედვით, სადაც იქნა აღმოჩენილი ამ კულტურის ესა თუ ის ადგილობრივი ძეგლი. საფრანგეთის მუზეუმებში დიდი რაოდენობით ინახება პირველყოფილი ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუშები (სტატუეტები, ქვის ბარელიეფები...) და პალეოლითისა და სხვა ეპოქების მატერიალური კულტურის თვალსაჩინო ექსპონატები, რომელნიც უძვირფასესი წყაროა ქვეყნის უძველესი პერიოდის ისტორიისა და ყოფის შესასწავლად.

თანამედროვე საფრანგეთის ტერიტორიაზე ძველად სხვადასხვა ხალხები ცხოვრობდნენ. ზოგი ამოწყდა, ასე მაგ., ხმელთაშუაზღვისპირა

მცხოვრები ტომები — ლიგურები. IV საუკუნეში ჩვ. წ-მდე ისინი შვაბიწროვეს კელტებმა, ნაწილი მათვე შეერია და მოხდა ასიმილაცია.

საფრანგეთის სამხრეთ — დასავლეთში ყველაზე ღიდხანს შემორჩენილნი იყვნენ უძველესი მოსახლენი — იბერები. პირენეისა და გარონას შორის ცხოვრობდნენ აქვიტანები, რომელთა სახელწოდებაც შეინარჩუნა ქვეყნის სამხრეთ — დასავლეთ ნაწილმა — აქვიტანამ. VI საუკუნეში ჩვ. ერამდე აქ მოვიდნენ ესპანეთიდან ვასკონები და ნაწილობრივ იბერები, ათქვიფნენ აქვიტანელებში და ეწოდათ ვასკონელები, მათი დასახლების ოლქს კი — ვასკონია. პირენეის მთებში დღემდე ცხოვრობენ იბერიული წარმოშობის მცირერიცხოვანი ხალხი — ბასკები (180 ათასი საფრანგეთში, 600 ათასზე მეტი ესპანეთში).

VII — VI სს-ში ჩვ. ერამდე ხმელთაშუაზღვის სანაპიროზე დასახლდნენ ფინიკიელები და ბერძნები და დააარსეს თავიანთი კოლონიები. ბერძნულ ქალაქებში აყვავდა კულტურა, რომელმაც თავისი კვალი დატოვა უფრო გვიანდელი რომაული პერიოდის არქიტექტურა-სა და სკულპტურაზე. მთავარი ბერძნული კოლონია იყო მასალია (დღევანდელი მარსელი), რომელიც დაარსებული იქნა ჩვ.წ. 600 წ. მცირეაზიელი ფოკეელების მიერ. ჩვ. წ-მდე I ათასწლეულის შუახანებში თითქმის მთელ გალიაში დასახლდნენ მრავალრიცხოვანი კელტური ტომები. რომაელები კელტებს გალებს უწოდებდნენ (აქედან მოდის სახელწოდება „გალია“). სამხრეთით მათ ესაზღვრებოდა აქვიტანია და ბერძნული კოლონიები, მდ.სენის ჩრდილოეთით ცხოვრობდნენ ბელგები — ასევე კელტური მოდგმის ტომები, რომლებიც ათქვიფნენ გერმანელებში. ჩვ.წ-მდე I საუკუნის შუახანებში გაიუს იულიუს ცეზარი თავის ნაშრომში „კომენტარები გალებთან ომის შესახებ“ ვრცლად მოგვითხრობს გალიის ტერიტორიაზე მცხოვრებ გალებზე, აქვიტანებსა და ბელგებზე.

კელტები იყვნენ ე.წ. „რკინის საუკუნის“ — ლატენური კულტურის შემქმნელნი. (ამ პერიოდს ახასიათებს რკინის უმაღლესი ხარისხის — ორნამენტული და აფურული — დამუშავება). ამ პერიოდში გაქრა ბრინჯაოს იარაღები. რკინის იარაღების გაფორმება, მორთულობის სტილი აღმოსავლური და ბერძნული გავლენის კვალს ატარებს და მიუხედავად ამისა, მაინც თვალნათლივ მიუთითებს კელტური კულტურის თავისთავადობაზე.

ჩვ.წ. I საუკუნეში მრავალრიცხოვანი კელტური ტომები (ძირითადად გელვეტები, ელუები, სეკვანები, არვერნები, რევიები) უკვე

იმყოფებოდნენ პირველყოფილი თემური წყობილების სხვადასხვა საფეხურზე. ზოგიერთ ტომში გვაროვნული თემი ძალზე ძლიერი და მდიდარი იყო. მათ ხელთ იმყოფებოდა უდიდესი ფართობის მიწები, მრავალრიცხოვანი ფარები და ჯოგები. მსხვილ ტომთა ბელადებს ათასობით მონა ჰყავდათ. მაგრამ, ეკონომიკური დიფერენციაცია ჯერ კიდევ გალუნი საზოგადოების კლასებად დაყოფას როდი ნიშნავდა. სახელმწიფო ჯერ არ არსებობდა. ზოგიერთი ტომი ერთიანდებოდა კავშირებად, აწარმოებდნენ ომებს ურთიერთშორის მიწების, საძოვრების თაობაზე და ხშირად ზდებოდა ტერიტორიული გადანაცვლება ერთი ადგილიდან მეორეზე (ასე მაგ., პელვეტები ჩვ. წ. აღრ. მღე 58 წ. შვეიცარიიდან დასავლეთში გადმოსახლდნენ). მათი მთავარი საქმიანობა იყო მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა. ბერძნებისაგან გადმოიღეს მევენახეობის კულტურა. მათი დასახლება სოფლის სახეს ატარებდა. ასევე არსებობდა გამაგრებული დასახლებანი, რომლებიც ომიანობის შემთხვევაში თავშესაფრებს წარმოადგენდნენ. თანდათანობით ისინი სავაჭრო — ხელოსნურ და პოლიტიკურ ცენტრებად — ქალაქებად გადაიქცნენ. თითქმის ყველა ეს ქალაქი შემდგომშიც შემორჩა. გალელი ქურუმები — დრუიდები — წარმოადგენდნენ კარჩაკეტილ კორპორაციას, რომლებიც საიდუმლოდ ინახავდნენ თავიანთ ასტრონომიულ და სამედიცინო ცოდნას. გალები აღმერთებდნენ ბუნების ძალებს. კულტის ადგილებს წარმოადგენდნენ არა ტაძრები, არამედ უღრანი ტყეები, ჯერ კიდევ შემორჩენილი იყო ადამიანთა მსხვერპლად შეწირვა. დრუიდთა ავტორიტეტი ძალზე დიდი იყო. ისინი იყვნენ მოსამართლენი, ექიმბაშნი, წყვეტდნენ კონფლიქტებს ტომთა შორის და ზრდიდნენ დიდებულთა ვაჟებს.

რომაელებმა გალიაში შემოჭრა დაიწყეს ძვ. წ. II საუკუნის დაბლვიდან. რომელი ვაჭრები ხშირად იმყოფებოდნენ გალიის ქალაქებში, ზოლო უკიდურეს სამხრეთ — აღმოსავლეთით (თანამედროვე პროვანსი) გაჩნდნენ რომელი კოლონისტები. ქვეყნის ძირითადი ნაწილის დაპყრობა მოხდა გაიუს იულიუს ცეზარის მიერ ძვ. წ. 58 — 51 წლებში. გალებთან ომის საბაბი გახდა პელვეტთა ტომის გადასვლა საცხოვრებლად რაინის სათავეებიდან დასავლეთისაკენ, რაც საშიშრიებას უქმნიდა რომის პროვინციებს. ამავე დროს გერმანელთა ტომის სკეების ბელადმა არიოვისტმა დაამარცხა რომის მოკავშირე ტომი ედუები, რომაელთა პრორომაულად განწყობილმა დიდკაცობამ, ვითომდა მთელი გალიის სახელით, დახმარება სთხოვა რომს. იულიუს ცეზარმა ძვ. წ. აღრ. 58 წელს დაამარცხა პელვეტები და აიძულა

ისინი ძველ ადგილებს დაბრუნებოდნენ. ამის შემდეგ მან ასევე დამარცხებული სკვებები რაინის გადაღმა გადარეკა, გატენა ბელგების წინააღმდეგობა და 57 წელს სენატს გალიის დამორჩილება აუწყა. ბრიტანეთის კელტური ტომები დიდ დახმარებას უწევდნენ რომის წინააღმდეგ მებრძოლ გალებს, ამიტომ ცეზარმა ორჯერ ილაშქრა (55 და 54 წლებში) ბრიტანეთში, თუმცა შედეგი უმნიშვნელო იყო. ცეზარმა ორჯერ (55 და 53 წლებში) ილაშქრა რაინის გადაღმაც. გალიაში წინააღმდეგობა არ ცხრებოდა. ცეზარი სასტიკად უსწორდებოდა აჯანყებულებს, გალიას დააკისრეს ყოველწლიური მძიმე ხარკი 40 მილიონი სესტერციუმის ოდენობით. რომაელები უხეშად ერეოდნენ გალიის ტომთა შინაურ საკმეებში. არვერნების ტომის ბელადის ვერცინგეტორიქსის მეთაურობით ძვ. წ. აღრ. 52 წელს დაიწყო გალების აჯანყება. თავდაპირველად, აჯანყებულებმა შეძლეს რომაელთა დამარცხება, მაგრამ კეისარმა გამოიყენა გალების ტომთა შორის უთანხმოება და ალენიასთან ბრძოლაში დაამარცხა აჯანყებულთა ბელადი. ამის შემდეგ, გალია უკვე მთლიანად დამორჩილდა რომს. დამპყრობლებმა ხელთ იგდეს გალები, დიდი სიმდიდრე. გალია მალე რომის პროვინციად გადაიქცა და განიცადა ინტენსიური რომაული კოლონიზაცია, რომლის შედეგად დამორჩილებული გალების და დამმორჩილებელი რომაელებისაგან თანდათანობით წარმოიქმნა გალო – რომაული ხალხი, რომლებიც ლაპარაკობდნენ ლათინურ ენაზე ადგილობრივი დიალექტით. კელტური ენა გალიაში გაქრა ჩვ. წ. აღრ. II საუკუნეში. მოგვიანებით, ლათინურ ენასთან შეერთების შედეგად შეიქმნა რომანული, თანამედროვე ფრანგული ენის წინამძღვარი. მიწის ყველაზე მსხვილი მფლობელი გალიაში იყო რომაელი იმპერატორი, რომლის მამულები მთელ ტერიტორიაზე იყო გადაჭიმული.

რომანიზაციამ ქვეყანა არცთუ სწრაფად და ერთნაირად მოიცვა. იგი, თავდაპირველად, დაიწყო ხმელთაშუაზღვის სანაპიროებზე რომაელთა დასახლებით. მალე, თანამედროვე პროვანსის ტერიტორიაზე დაარსდა ნარბონის პროვინცია, რომლის ცენტრი იყო ნარბო – მარციუსი (ნარბონი). ძვ.წ. 16 წელს ტრანს-ალპური გალია დაიყო 4 ისტორიულ პროვინციად: ნარბონის გალია, ლუგდუნუმის გალია, აქვიტანია და ბელგიკა. იქაური მოსახლეობა არაერთხელ აჯანყებულა რომაელთა ბატონობის წინააღმდეგ. ყველაზე დიდი იყო ცივილისის აჯანყება 69 – 70 წწ.

იტალიიდან მოსულმა კოლონისტებმა მიიღეს მიწები და დააარსეს ქალაქ – პოლისები. რომანიზაციამ პირველ რიგში ადგილობრივი

მოსახლეობის ზედა ფენები მოიცვა: რომაელთა მიერ მჭიდროდ დასახლებული გალიის სამხრეთ ოლქები მდიდარი ქალაქებით (თანამედროვე ნარბონა, არლი, ნიმი, ორანჟი, ეპსი, გრენობლი, ჟენევა და სხვ...) თითქოს იტალიის ბუნებრივ გაგრძელებას წარმოადგენდნენ. „ნარბონის პროვინცია — ეს იტალიაა“ — წერდა ჩვ.წ. აღრ. I საუკუნეში პლინიუს უფროსი. უზარმაზარი ამფითეატრის ნანგრევები (მაგ., არლის თეატრი, რომელიც 26 ათას ადამიანს იტევდა), თვალნათლივ ცხადყოფენ იმ დროინდელი ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების მაღალ დონეს. ჩვენს დრომდე შემონახულია ამ ქალაქებში რომაული ეპოქის ძვირფასი ძეგლები: მონასტრები, ტრიუმფალური თაღი, ხიდები, საფლავები და სხვ. რაც შეეხება ქორანჟის ამფითეატრს, იგი დღესაც გამოიყენება ღია ცისქვეშა სპექტაკლებისათვის. II საუკუნეში ნარბონამ უკანა პლანზე დაიხია და პირველობა არელატსა (არლი) და ნემაგზუსს (ნიმი) დაუთმო, რომელთა მეშვეობითაც მოხდა რომაელთა მიერ კიდევ ახალი ტერიტორიების — ჩრდილოეთით ლიონის პროვინციისა და დასავლეთით — აქვიტანიის კოლონიზაცია. ამ ტერიტორიების კოლონიზაცია არ ატარებდა იძულებით ინტენსიურ ხასიათს. ამიტომ, ზოგიერთ ადგილებში გალური მოსახლეობა რომაულს არ შერევია. რომაულმა ქალაქებმა შეინარჩუნეს თავიანთი ძველი კელტური სახელწოდებანი. გასკონია მთლიანად იბერიული დარჩა.

მეურნეობის რომაული ფორმების შემოღებამ ქვეყნის უდიდეს ტერიტორიაზე განამტკიცა გალიის ეკონომიკა. გაიზარდა ქალაქები: ნარბო — მარციუსი (ნარბონი), ლუგდუნუმი (ლიონი), ნემაგზუსი (ნიმი), არელატი (არლი), ბურდიგალა (ბორდო). განვითარების მაღალ დონეს ბიადწია სოფლის მეურნეობამ, მეტალურგიამ, კერამიკულმა და საფეიქრო წარმოებამ, საშინაო და საგარეო ვაჭრობამ, მაგრამ მონებისა და კოლონების ექსპლუატაციაზე დამყარებული ეკონომიკური აღმავლობა მყარი არ იყო. უკვე III საუკუნიდან დაიწყო ვაჭრობა — ხელოსნობის დაცემა, ქალაქების გადატაკება, რასაც დაერთო მსხვილი მიწათმფლობელობის ზრდა და კოლონებად გადაქცეული გლეხების დაკაბალება. გალიაზე გერმანელ ტომთა თავდასხმების შედეგად, III საუკუნის შუა წლებში ეკონომიკური კრიზისი კიდევ უფრო გამწვავდა. 258 წელს გალია, ბრიტანეთი და ესპანეთი გამოეყვნენ რომის იმპერიას და შექმნეს დამოუკიდებელი იმპერია. გალიის იმპერიამ 15 წელიწადს იარსება. მისი უკანასკნელი მმართველი ტეტრიკი (270 — 273) ველარ გაუმკლავდა ჯარისკაცთა ამბოხებასა და ბაგაულების აჯანყებას და

დანებდა იმპერატორ ავრელიანეს. გალია კვლავ რომის პროვინციას შეუერთდა. IV საუკუნეში იგი გაიყო 17 პროვინციად და შევიდა გალიისა და ვიენის დიოცეზებში. გალიაში ბარბაროსთა შეჭრის შედეგად შეიქმნა ე.წ. ბურგუნდიელთა „ბარბაროსული სახელმწიფო“. 418 წელს ვესტგოთებმა ფედერატების უფლებით რომაელთაგან მიიღეს აქვიტანიის ნაწილი. ამ დროიდან გერმანელები თანდათან იპყრობენ გალიის ტერიტორიებს. საბოლოოდ გალიის დამორჩილება დამთავრდა ფრანკთა მეფის ხლოდვიგის დროს.

ფრანკთა სახელმწიფოს წარმოშობა. ხლოდვიგის მმართველობა

ფრანკთა ისტორიის მნიშვნელობა და როლი ძალზე დიდია. ფრანკთა სახელმწიფოებრივი გაერთიანება იყო ყველაზე მსხვილი გაერთიანება „ბარბაროსული სახელმწიფოებიდან“, რომელნიც დააარსეს გერმანელმა ტომებმა დასავლეთ რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. ფრანკთა სახელმწიფოებრივი გაერთიანების დაშლის, შედეგად, შემდგომში წარმოიშვნენ ისეთი სახელმწიფოები, როგორებიცაა: გერმანია, საფრანგეთი, იტალია. მოგვიანებით კი — ბელგია, პოლანდია, შვეიცარია, ლუქსემბურგი, ჩრ. ესპანეთის ნაწილი, ავსტრია, უნგრეთი, იუგოსლავია.

ფრანკთა ისტორია, წერილობითი წყაროების სიუხვის გამო, კარგადაა შესწავლილი. ფრანკთა ჰეროდოტედ ითვლება გრიგოლ ტურელი (540-594 წწ.). იგი დაიბადა ოვერნის წარჩინებულ გალო-რომაულ ოჯახში. 573 წლიდან იყო ტურის ეპისკოპოსი. დაგვიტოვა საეკლესიო თხზულებანი და წმინდანთა რამდენიმე „ცხოვრება“. მისი მთავარი ნაშრომია „ფრანკთა ისტორია“ (ლათინურ ენაზე — 10 წიგნად). თხზულება ფრანკთა სახელმწიფოს პოლიტიკური ისტორიის მნიშვნელოვანი და მთავარი წყაროა. გრ. ტურელი ფრანკთა ისტორიის დამწეები მემატია. იგი პირველ წიგნში აგვიწერს მსოფლიო ისტორიას ადამის დროიდან III საუკუნემდე, მეორეში მოცემულია ფრანკთა წარმოშობისა და მეფე ხლოდვიგის ისტორია. მისი მატია 591 წლამდე მოდის. მემატია სარგებლობდა იმ დროს არსებული წყაროებით, თქმულებებით. ისტორია დაწერილია პროვიდენციალური მსოფლმხედველობით. მოღვაწეები შეფასებულნი არიან იმ კუთხით, თუ რა დამოკიდებულებაში იყვნენ ისინი ეკლესიასთან, მაგრამ ავტორი

იმავდროულად ობიექტურია. გრ.ტურელის ნაშრომის გამგრძელებელია ფრედეგარიუს სქოლასტიკოსი, რომელიც პირველ სამ წიგნში აჯამებს გრიგოლ ტურელის „საეკლესიო ისტორიას“, მეოთხეში კი აგრძელებს 642 წლამდე. შემდეგ, მატთანე გააგრძელა სამმა ანონიმმა მემპტიანემ, რომელთაც მიიყვანეს ფრანკთა ისტორია 768 წლამდე - კარლოს დიდის გამეფებამდე.

„ფრანკები“ ეწოდებათ ყველა დასავლეთ გერმანულ ტომებს (ხატები, ხამაგები, ნერციები, ბატაგები, ბრუქტერები, სუგამბრები, უბიები და სხვ.), რომელთაც ეჭირათ რაინის აღმოსავლეთი სანაპირო - დაწყებული მაინის შესართავიდან რაინის დელტამდე. ისინი ეკუთვნოდნენ ისტვეონების შტოს. III საუკუნისათვის მათ ტომობრივი კავშირები ჰქონდათ კუნძულ ბატავიაზე მცხოვრებ ბატაგებთან და ხავეკებთან. მოგვიანებით მათში შევიდნენ სუგამბრები, უბიები, ტენქტერები.

ფრანკების შესახებ ცნობებს გვაწვდიან ზოსიმა, კლავდიუს პტოლემე-მაიოსი, მარკუს ავრელიუსი, პლინიუს უმცროსი, ვირგილიუსი, ციცერონი.

III საუკუნის ბოლოს ფრანკებმა გადალახეს მდინარე რაინი და იწყეს განსახლება ჩრდილოეთით და დასავლეთით (დღევანდელი ბელგიისაკენ). ფრანკები სახლდებოდნენ ტოქსანდრიის ტერიტორიაზე. ისინი ძველთაგან განიყოფოდნენ ორ მთავარ შტოდ: I. ე.წ. სალიკური (ზღვისპირა - კელტურად Sal - ზღვას ნიშნავს), რომლებიც თავიდან მდ. ვისლის ნაპირზე ცხოვრობდნენ, შემდეგ კი, IV საუკუნის შუა წლებში, მდინარე რაინის ქვედა წელზე (მდ. შელდამდე, ტოქსანდრიის ოლქი) დასახლდნენ; II. ეგრეთ წოდებული რიპუარული (მდინარისპირა), რომლებიც რაინის ზემოთ წელის ნაპირებზე, მდინარე მაინამდე ბინადრობდნენ. ფრანკებს პირველად იხსენიებს ამიანუს მარცელინუსი. სალიელები პირველად ე.წ. „პოიტინგერის გზამკვლევი“ იხსენიებიან; გრ. ტურელის მიხედვით ფრანკთა მეფეები ეკუთვნოდნენ მეროვეის, მათი ლეგენდარული მეფის ჩამომავლობას, აქედან მოდის ფრანკთა პირველი დინასტიის - მეროვინგების სახელწოდება. 451 წელს ფრანკები მონაწილეობდნენ კატალაუნის ბრძოლაში ჰუნების წინააღმდეგ. V საუკუნის დასაწყისისათვის სალიკურმა ფრანკებმა დაიპყრეს გალიის ტერიტორია მდინარე სომამდე. ფრანკების საზოგადოებრივი წყობილება, აისახა ფეოდალური ხანის სამართლის უძველეს ძეგლში „სალიკურ სამართალში“ (იხ. შესაბამისი დანართი). ფრანკების მიერ გალიის დაპყრობის პროცესში შეიქმნა ფრანკთა სახელმწიფო (V ს. ბოლო - IX ს. შუახანები). ფრანკთა სახელმწიფო

პირველი დიდი პოლიტიკურ გაერთიანებაა ადრინდელი შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპაში. თავისი უდიდესი გავრცობის დროს, იგი მოიცავდა თითქმის მთელ დასავლეთ ევროპასა და ცენტრალური ევროპის ნაწილს. გრიგოლ ტურელი მოგვითხრობს მეროვინგების დინასტიის პირველ წარმომადგენელზე ხილდერიკზე (460 – 481). იგი საკუთარ ქვეშევრდომებს განუდევნიათ და მის ნაცვლად გაუმეფე-ბიათ რომაელთაგან გამოგზავნილი მხედარმთავარი ეგიდიუსი. დევნი-ლი ხილდერიკი შეეკედლა ტორინგთა ტომის მეფეს. რვა წლის შემ-დეგ ხილდერიკი ისევ იხმეს ქვეშევრდომებმა. ტორინგთა დედოფალმა მიატოვა მეუღლე და გაჰყვა ხილდერიკს. ამ ქორწინების შედეგად დაიბადა მეროვინგების დინასტიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი – მეფე ხლოდვიგი (481 – 511წ.წ.). მან პირველ რიგში გაილაშქრა გალიის ყოფილი რომის ნაცვალის სიაგრიუსის ლაშქრის წინააღმდეგ. 486 წელს სუასონის ბრძოლაში იგი დაამარცხა და სალიკური ფრანკების ტერიტორია მდ. ლუარამდე გაზარდა. დამარცხებულმა სიაგრიუსმა თავი ტულუზის მეფე ალარიხ II-ს შეაფარა. ხლოდვიგ I-მა ალარიხს მისი გაცემა მოსთხოვა, რის შედეგადაც იგი საჰყრობილეში მოაკ-ლევენა. 491 წელს დაიპყრო ტიურინგების ერთ-ერთი ტომი; 493 წელს გაილაშქრა ბიძაშვილ სიგიბერტთან ერთად შვაბების წინააღმ-დეგ და გაიმარჯვა. ამ ომის დროს სიგიბერტი ფეხში დაიჭრა, და-კოჭლდა და „სიგიბერტ კოჭლი“ ეწოდა. შვაბთა (ანუ ალემანთა) მიწების დაპყრობის შემდეგ, 496 წელს ხლოდვიგი გაქრისტიანდა, მიიღო ორთოდოქსალური ქრისტიანობა 500 წელს (განსხვავებით სხვა გერმანელები ტომებისაგან, რომელთაც მიიღეს არიანელობა), რამაც განაპირობა მისი ძალაუფლების განმტკიცება და გალურ – რომაული მოსახლეობისა და სამღვდელოების მხარდაჭერა. 500 წელს ხლოდვიგმა დახარკა ბურგუნდია. 507 წელს მოაწყო ლაშქრო-ბა ვიზიგოთების წინააღმდეგ. ბრძოლა მოხდა პუატიესთან, ალარიხი დამარცხდა, იგი ბრძოლის დროს მოკლულ იქნა. ვიზიგოთთა მეფედ შეიქნა ალარიხის ძე ამალარიხი, რომელიც ესპანეთის ტერიტორიის ნაწილით დაკმაყოფილდა. 508 წელს ხლოდვიგმა ქალაქ ტურში ბი-ზანტიის იმპერატორისაგან მიიღო კონსულის საპატიო ტიტული, რის შემდეგაც გაემგზავრა პარიზში და იგი თავის რეზიდენციად და დედაქალაქად აქცია. ხლოდვიგმა რიპუართა ტომის ბელად ხლო-დერიკის ჩამოცილება განიზრახა (მანამდე მას მოაკვლევინა საკუთარი მამა სიგიბერტი ბუკონიის ტყეში). ხლოდვიგმა ეს განზრახვა სის-რულეში მოიყვანა და ქკელნში საზეიმო ვითარებაში იგი რიპუართა

მეფე გახდა. სიცოცხლის ბოლოს თავისი ცბიერების წყალობით აღარავინ ჰყავდა ტახტის მოცილე. ხლოდვიგის გარდაცვალების შემდეგ ქვეყანა მისმა ოთხმა შვილმა გაინაწილა: თეოდებერტს ერგო აღმოსავლეთ ნაწილი, ხლოდომირს — აქეიტანია პარიზით, ხლოტარს ქსუასონი და მიწები მდ. სომასა და მასს შორის, მეოთხეს ხილდებერტს — მდინარე სენასა და მდ. ლუარას შორის მდებარე ტერიტორიები. 534 წელს ხლოდვიგის ვაჟებმა შემოიერთეს ბურგუნდიის სამეფო, 536 წელს ოსტგოთების მეფემ ვიტიგისმა ფრანკებს დაუთმო პროვანსი; 558 წელს ხლოტარმა შეიერთა გარდაცვლილი ძმების ტერიტორიები, მაგრამ 561 წელს იგი გარდაიცვალა და მიწები კვლავ ოთხად გაიყო, ხოლო ერთ-ერთი ძმის სიკვდილის შემდეგ განაწილდა ცოცხლად დარჩენილ სამ ძმას შორის: 1. აღმოსავლეთის ნაწილი — მდ. რაინის ორივე მხარეს მდებარე მიწები — აესტრაზია — დედაქალაქი მეცი. 2. დასავლეთის სამეფო — მდ. ლუარამდე და მდ. სენის მიდამოები — ნეისტრია — დედაქალაქი სუასონი. 3. მდ. საონასა და მდ. რონას ველებზე მდებარე მიწები — ბურგუნდია — დედაქალაქი ორლეანი. ბურგუნდია ერგო უფროს ძმას — გუნტრამნს, აესტრაზია — საშუალო ძმას — სიგიბერტს, უმცროს ხილპერიკს კი ერგო ნეისტრია.

მეროვინგთა სახელმწიფო სუსტი პოლიტიკური გაერთიანება იყო, სადაც არ არსებობდა ეკონომიკური, ეთნიკური, პოლიტიკური და სასამართლო-ადმინისტრაციული ერთიანობა. ხლოდვიგის მემკვიდრეები კარგავენ მიწებს, რომლებიც თანდათანობით გადადის ღიდკაცთა ხელში.

დანართი. "სალიკური სამართალი" (Lex Salica)

მეფე ხლოდვიგის ბრძანებით, ჩაიწერა სალიელი ფრანკების ძველი სამართალი და ადათ — წესები. ამ სამართალს ეწოდება „Lex Salica“ — „სალიკური სამართალი“. იგი ჩაწერილია ბარბაროსულ ლათინურ ენაზე. შედგება 65 თავისაგან. დართული აქვს ორი პროლოგი, ორი ეპილოგი, მრავალრიცხოვანი დამატებები.

„სალიკური სამართალი“ წარმოადგენს წინა ფეოდალური ხანის სამართლის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან და სრულყოფილ არქაულ ბარბაროსულ სამართალს. იგი საინტერესოა არა მარტო იურიდიული თვალსაზრისით, არამედ, როგორც მნიშვნელოვანი ისტორიული წყარო, რომლის საშუალებითაც, ჩვენ ვეცნობით სალიელ ფრანკთა სო-

ციალურ, სახელმწიფოებრივ, სამეურნეო, კულტურულ და სამართ-
ლებრივ წყობილებებს.

სამართლის ჩაწერის დროდ ზოგ მეცნიერს (პროფ. გრაციანსკი)
სუასონის ბრძოლის (486 წელი) შემდგომი პერიოდი მიაჩნია. ზოგიც
(პროფ. ნეუსიხინი) თვლის, რომ იგი არ უნდა იყოს ჩაწერილი პუატიეს
ბრძოლაზე (507 წელი) ადრე. სამართალი შეიქმნა გაცილებით უფრო
ადრე. პროლოგში ნათქვამია, რომ ფრანკთა მიერ არჩეულ ოთხ პირს
შეუკრებია ადამ-წესები, ზლოდვიგის დროს კი მოხდა მათი რე-
დაქტირება და ჩაწერა. „სალიკურმა სამართალმა“ რომის გავლენა
ნაკლებად განიცადა. ეს ძირითადად გამოიხატა შემდეგში: 1. ჯგირმე-
ბის შესაფასებლად გამოყენებულია რომაული მონეტები და 2. სამარ-
თალი დაწერილია ლათინურ ენაზე.

სალიკური სამართლის ეპოქაში საზოგადოება შედგებოდა სხვა-
დასხვა სოციალური ჯგუფებისაგან. კანონი გვაძლევს საკმაო ცნობებს
სალიელ ფრანკთა სოციალური შემადგენლობის შესახებ. ძველიდან
ჩანს, რომ არსებობდნენ სერვები, ანუ მონები, თავისუფალი გლეხები,
მსახურეული არისტოკრატია, ნახევრად თავისუფალი ლიტები, გააზა-
ტებულები და სხვები.

სალიკური სამართალი გვაძლევს საინტერესო მასალას ფრანკთა
სახელმწიფოებრივი წყობილების შესასწავლად. აღნიშნულ პერიოდში
ფრანკთა სახელმწიფო წყობილება შედარებით სუსტი იყო. ახლად
აღმოცენებული სახელმწიფო, რომელიც წარმოიშვა გვაროვნული წყო-
ბილების დაშლის შედეგად, ჯერ კიდევ არ ხასიათდებოდა განვითარე-
ბული ბიუროკრატიული აპარატით. ძველ გერმანიაში გვაროვნული
წეს-წყობილება შეუმჩნეველად გადავიდა ტერიტორიულ წეს-წყობილე-
ბაში და შეინარჩუნა უნარი შეგუებოდა სახელმწიფოს, გვაროვნული
წეს-წყობილების ორგანოები თანდათანობით სახელმწიფო წეს-წყო-
ბილების ორგანოებად გადაიქცა.

რომის იმპერიის დაპყრობილი ტერიტორიების შენარჩუნება ხე-
ლისუფლების გაძლიერებას მოითხოვდა. დამპყრობელი ტომების მხე-
დარმთავარი მალე მეფე გახდა და მან სალიელი ფრანკების მიერ
დაპყრობილი რომის იმპერიის მდიდარი მიწები თავის რაზმელებს
გაუნაწილა. ასეთ პირობებში, შეუძლებელი იყო ძველი გვაროვნული
წეს-წყობილების საშუალებით მართვა — გამგეობა. ძველმა გვაროვნულმა
საბჭომ დაკარგა თავისი მნიშვნელობა; მისი ადგილი სამეფო საბჭომ
დაიჭირა, ძველი სახალხო კრება მოსაჩვენებლად დარჩა და იგი სულ
მალე წარჩინებულთა საკრებულოდ გადაიქცა.

მეფეს ეკუთვნოდა უმაღლესი ხელისუფლება სახელმწიფოში. იგი ახორციელებდა საკანონმდებლო ხელისუფლებას, გამოსცემდა ბრძანებულებებსა და განკარგულებებს, რომლებსაც კაპიტულარები ან ედიქტები ეწოდებოდა. მას ეკუთვნოდა უმაღლესი ადმინისტრაციული და სამხედრო ხელისუფლება. მეფე იყო უმაღლესი სასამართლო ინსტანცია, რომელიც მის მიერ დანიშნული მოხელეების მეშვეობით არჩეულ სასამართლო საქმეებს, კრეფდა გადასახადებს, ჯარიმებს და სხვა. სამეფო ხელისუფლების განმტკიცებას ხელს უწყობდა აგრეთვე ეკლესიაც.

მეროვინგების ეპოქაში მეფეს არ ჰქონდა მუდმივი რეზიდენცია. იგი გადადიოდა ერთი მამულიდან მეორე მამულში, რაც ახლად ჩამოყალიბებული სამეფო ხელისუფლების სისუსტეზე მიუთითებს.

სალიკური სამართლის მიხედვით, მეროვინგების ეპოქაში მეფის სათათბირო საბჭოს სამეფო კარი, ანუ პალაციუმი (Palatium) წარმოადგენდა, რომელიც შედგებოდა მსახურეული არისტოკრატიისა და მსხვილი მემამულეების წარმომადგენლებისაგან. სამეფო საბჭო სათათბირო ორგანო იყო და მის გადაწყვეტილებებსა და რჩევას არ ჰქონდა საეკლესიო ძალა. სამეფო ხელისუფლებისათვის. საბჭოს იწვევდნენ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური საკითხების გადასაწყვეტად. მასში შედიოდნენ ეპისკოპოსები, პერცოვები, გრაფები და სამეფო კარის უმაღლესი თანამდებობის პირები. მეფე მათთან თათბირობდა ქვეყნის საჭირობო საკითხების შესახებ. ყველა ეს ღიადკაცობა მეფის მიერ ინიშნებოდა და მთლიანად მისგან იყო დამოკიდებული. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ ღიადებულთა რჩევა — დარიგებას არ ჰქონდა საეკლესიო ხასიათი მეფისათვის. მეფესთან არსებობდა როგორც ფართო, ისე ვიწრო დარბაზი. დარბაზის შემადგენლობის განახლება დამოკიდებული იყო თავად მეფეზე.

სამეფო კარის მოხელეები განაწილებულნი იყვნენ მათი თანამდებობისა და უფლების მიხედვით. სახელმწიფო აპარატში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა რეფერენდარს, რომელიც სამეფო კანცელარიას ხელმძღვანელობდა. სამეფო კარზე ღიდ როლს ასრულებდნენ სასახლის გრაფები, რომლებიც განაგებდნენ სასამართლო პროცედურის საქმეს და ზედამხედველობას უწევდნენ სასამართლო განაჩენების სისრულეში მოყვანას. ზაზინადარი მეტად საპასუხისმგებლო თანამდებობის პირად ითვლებოდა, მას ებარა სამეფო კარზე ძვირფასი საგანძურის შენახვისა და დაცვის საქმე.

ღიდ როლს თამაშობდა სამეფო კარზე სენეშალი, რომელიც გა-

ნაგებდა მეფის ჯალაბობას და თვალყურს ადევნებდა წესრიგის დაცვას სასახლეში. იგი განაგებდა მეფის სასადილოს და, ფაქტიურად, სასახლის მმართველობის სათავეში იდგა. მას ევალებოდა მზრუნველობა გაეწია და ყურადღება მიექცია სამეფო კარის მსახურთათვის.

განსაკუთრებული როლი ენიჭებოდა მეფის მეჯინიბებს, რომელთა უფროსი სარგებლობდა გრაფის წოდებით და ატარებდა კონეტაბლის სახელწოდებას. მეჯინიბეთა ზუცესი ე.წ. კონეტაბლი ხშირად სამხედრო ფუნქციასაც ასრულებდა და ხელმძღვანელობდა სამეფო ლაშქრის ნაწილებს.

მნიშვნელოვანი როლი ჰქონდათ სამეფო კარზე ანტრუსტიონებს, ანუ მეფის პირად რაზმელებს, მეფის პირადი ამალის წევრებს, რომლებიც შეადგენდნენ მეფის შეიარაღებულ რაზმს და ითვლებოდნენ სამეფო არმიის ბირთვად.

მეფის სასახლე წარმოადგენდა სასამართლო და ადმინისტრაციული ხელისუფლების ორგანოს, სახელმწიფოს უმაღლეს საბჭოს, რომლის წევრები მეფის მრჩეველებად ითვლებოდნენ. სამეფო კარის დარბაზში ირჩეოდა მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული საკითხები, როგორც იყო სხვადასხვა აქტებისა და სიგელების გამოცემა, თანამდებობის პირთა დანიშვნა, ლაშქრის შეკრება, გადასახადების აკრეფა და სხვა. ადგილობრივი ადმინისტრაციის უმაღლესი თანამდებობის პირებს, გრაფებსა და ჰერცოგებს სამსახური უნდა გაეკლათ სამეფო კარზე, რის შემდეგაც ისინი ინიშნებოდნენ ადგილებზე, როგორც მეფის პირადი წარმომადგენლები.

ფრანკთა სახელმწიფოს სამოხელო აპარატში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა მაიორდომს (Maiordomus), რაც „სახლთუზუცესს“ ნიშნავს. იგი იყო მეფის ადგილმამულების მთავარი მმართველი, რომელსაც ექვემდებარებოდნენ ყველა ადგილობრივი მმართველები და მოხელეები.

„სალიკურ სამართალში“ არ არის პირდაპირი მითითება სახალხო კრების არსებობის შესახებ, მაგრამ სხვა ისტორიული წყაროებიდან ჩანს, რომ მეროვინგების ეპოქაში გაღმონაშთის სახით არსებობდა ძველი ტომობრივი კრების ერთ – ერთი სახე, რომელსაც მარტის მინდორი (Campus martius) ეწოდებოდა. სახელწოდება „მარტის მინდორი“ წარმოსდგება იქიდან, რომ კრება ეწყობოდა ყოველწლიურად მინდვრად, მარტის თვეში. იგი წარმოადგენდა შეიარაღებული ლაშქრის კრებას, რომელიც მიზნად ისახავდა სამხედრო დათვალიერებას ლაშქრობისათვის მზადყოფნის შემოწმების მიზნით.

VII საუკუნის საისტორიო წყაროებში ჩვენ ვხვდებით მითითებას იმის შესახებ, რომ წარმოიშვა მსხვილი მაგნატების ახალი საკრებულო (Conventus generalis), რომელიც შედგებოდა პერცოგების, მეფის მოხელეების, ღიძებულთა და უმაღლესი საეკლესიო თანამდებობის პირებისაგან. ეს იყო მსხვილი ფეოდალებისა და მაგნატების კრება, რომელსაც მეფე იწვევდა სახელმწიფოში მნიშვნელოვანი საკითხების გადასაწყვეტად. ამ კრებაზე მონაწილეობას იღებდნენ მაიორდომები — მეფის სასახლის მმართველები, სასახლის გრაფი, პროვინციის ყველა პერცოგი და გრაფი. კაროლინგების ეპოქაში ამ კრებებს „მაისის მინდორს“ უწოდებდნენ; მათი მნიშვნელობა და როლი სახელმწიფოში „მარტის მინდორზე“ გაცილებით უფრო დიდი იყო. იგი წარმოადგენდა მსხვილ მაგნატთა ყრილობას, რომელიც წყვეტდა საფინანსო, საგადასახადო, ლაშქრობისა და სხვა საკითხებს.

როგორც ვხედავთ, მეროვინგების ეპოქის ფრანკთა სამეფოს ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოებს მეფე და მისი სათათბირო ორგანო პალაციუმი წარმოადგენდნენ, რომლებიც მრავალრიცხოვან მოხელეთა საშუალებით ახორციელებდნენ ადგილობრივი მმართველობის ხელმძღვანელობას.

სალიკური სამართალი გვაძლევს მნიშვნელოვან ცნობებს ფრანკთა სამეფოს ადგილობრივი მმართველობის შესახებ. ფრანკთა სამეფო დაყოფილი იყო ადმინისტრაციულ — ტერიტორიულ ერთეულებად, რომლებსაც ოლქები (Civitates, an Pagi) ეწოდებოდა. იგი, როგორც ადმინისტრაციული დაყოფა, არსებობდა ჯერ კიდევ რომის იმპერიის დროიდან და ნიშნავდა საქალაქო ტერიტორიულ ერთეულებს, შემდეგ იგი ოლქის მნიშვნელობის გამომხატველ ტერმინს წარმოადგენდა. ფრანკთა სამეფოში ადგილობრივი მმართველობის თანამდებობის პირებს შორის ყველაზე მაღალი პირები პერცოგები (Duces) იყვნენ. მათ, თავდაპირველად, მხედართმთავრის თანამდებობა ეკავათ. VI საუკუნიდან პერცოგები უკვე პროვინციების მმართველები ხდებიან. ისინი სამეფო კარზეც მსახურობდნენ, მაგრამ მათი თანამდებობა არ იყო საერთო და მუდმივი. პერცოგები ინიშნებოდნენ მეფის მიერ. საჭიროების მიხედვით. მათ ჰქონდათ ადმინისტრაციული, სასამართლო და სამხედრო ხელისუფლება.

ოლქების ადგილობრივი მმართველობის სათავეში გრაფი (Comes, Grafio) იდგა. იგი, როგორც ოლქის მმართველი, ადგილებზე მეფის თანაშემწედ ითვლებოდა. გრაფები სამეფო კარზეც იმყოფებოდნენ და სამეფო კარის მოხელეთა მაღალი თანამდებობის პირებად ითვლებოდ-

ნენ. გრაფის უშუალო თანამემდევნ ვიკარიუსი (Vicarius) წარმოადგენდა. იგი ითვლებოდა საოლქო სასამართლოს მსახულად და სისრულეში მოჰყავდა გამოტანილი განაჩენი. ადგილობრივი სამოხელეო აპარატის თანამდებობის პირს წარმოადგენდა აგრეთვე მცირერიცხოვანი რაზმის მეთაური, რომელსაც ტრიბუნი (Tribunus) ეწოდება. ეს იყო საპოლიციო ხელისუფლების წარმომადგენელი, რომელსაც ეკისრებოდა ზედამხედველობა და თვალყურის დევნება საპყრობილეებზე და სასიკვდილო განაჩენის სისრულეში მოყვანა: აღნიშნული თანამდებობების გარდა, ადგილობრივი თანამდებობის პირს წარმოადგენდა ცენტენარიუსი (Centenarius), ანუ ასისტავი, რომელსაც ეკისრებოდა განსაზღვრული ტერიტორიის გამგებლობა. მის ძირითად მოვალეობას დამნაშავეთა დევნა და დაპატიმრება წარმოადგენდა. ცალკე უნდა აღინიშნოს სამეფო მამულების (domenis) მმართველობის სათავეში მდგომი პირები, რომლებსაც დომესტიკები (Domestici) ეწოდებოდა. ისინი სარგებლობდნენ იმავე უფლებებით, როგორც გრაფები ცალკეულ ოლქებში, ინიშნებოდნენ მეფის მიერ და უშუალოდ ემორჩილებოდნენ მას.

სალიკური სამართლის მიხედვით, ვგებულობთ, რომ ფრანკთა სამეფოში დიდი პრივილეგიები ჰქონდა ეკლესიას. მისი გავლენის ზრდას ხელს უწყობდა ახლად მიღებული ქრისტიანობა, რომელიც, როგორც გაბატონებული სარწმუნეობა, სამეფო ხელისუფლების დიდი მხარდაჭერით სარგებლობდა. ეკლესია მატერიალურადაც და უფლებრივადც დამოუკიდებელი იყო. მას სპეციალური, ეგრეთ წოდებული, საეპისკოპოსო ოლქები (Diocesi) ჰქონდა, რომლის სათავეში მდგარი ეპისკოპოსი გრაფებისა და პერცოგების თანაბარი უფლებებით სარგებლობდა.

სალიკური სამართლის ეპოქაში ფრანკთა სახელმწიფოში სასამართლო და ადმინისტრაციული ფუნქციები ერთმანეთისაგან არ იყო გამიჯნული. ერთი და იგივე პირი ახორციელებდა როგორც სასამართლო, ისე ადმინისტრაციულ ფუნქციებსაც.

„სალიკური სამართალი“ სასამართლო ხელისუფლების წარმომადგენლებად ასახელებს გრაფს, საცეპარონს, რახინბურგებს, ტუნგინსა და ცენტენარიუსს. სალიკური სამართალი საკმაო ცნობებს გვაწვდის იმის შესახებ, თუ როგორი იყო ფრანკთა სამეფოში სასამართლო წარმოების წესი. სასამართლო დამამტკიცებელ საბუთებს წარმოადგენდნენ: მოწმეთა ჩვენება, წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთები, ფიცი და თანამოფიცრობა, ორდალები და დუელი (ორთაბრძოლა). სალიკური სამართალი იცნობს სასჯელის შემდეგ სახეებს: სიკვდილით დასჯა, კომპოზიცია, გამათრახება, დასაჭურისება, გაძევება

და კანონგარეშე გამოცხადება, ქონების კონსფისკაცია, დამნაშავეის გადაცემა და ა.შ.

სალიკური სამართალი გვიჩვენებს, რომ სალიელ ფრანკთა მეურნეობაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა მესაქონლეობას, საკმაოდ განვითარებული იყო მიწათმოქმედება, მებაღეობა, მევენახეობა, მეფუტკრეობა, მონადირეობა და სხვა.

სალიკური სამართალი წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს წყაროს სალიელ ფრანკთა სოციალური, სამეურნეო და სახელმწიფო სამართლებრივი წყობილების შესასწავლად.

თემა V

უკანასკნელი მეროვინგები. ფრანკთა სახელმწიფო მაიორდომების ხანაში

VI საუკუნის II ნახევრიდან მეროვინგების დინასტიის მეფეთა ძალაუფლება მეტისმეტად სუსტდება. პირველი მიზეზი: მეფეთა მიერ მიწების ბენეფიციუმებად გაცემა და კერძო მემამულეებისა და ეკლესიის ხელში მიწების თავმოყრა; მეორე მიზეზი კი — მეროვინგების გვარში მიმდინარე შინაგანი ბრძოლებია, რომელიც VI საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაიწყო და VII საუკუნის მეორე ნახევარში დამთავრდა. განსაკუთრებით დაუნდობლობას იჩენდნენ ერთურთის მიმართ ავსტრაზიის დედოფალი ბრუნიხილდა, მეფე სიგიბერტის (535-575) მეუღლე და ნეისტრიის მეფის ზილპერიკის (561-584) მეუღლე ფრედეგონდა. ბრუნიხილდამ, ვესტგოთთა ტახტის მპყრობელის ატანაჰილდის (554-567) ასულმა, გაჟლიტა მეროვინგების ოჯახის ათი წევრი. გაბოროტების მიზეზი იმაში მდგომარეობდა, რომ ნეისტრიის მეფე ზილპერიკს თავისმა საყვარელმა ფრედეგონდამ მოაკლევინა ცოლი (ბრუნიხილდას და) გალესეინტა და შემდეგ თავად გაჰყვა ცოლად. ბრუნიხილდა 80 წლის ასაკში გარეული ცხენის კუდს გამოაბეს ხელით, ფეხით და თმებით და წამებით მოკლეს. ავსტრაზიის წარჩინებულებმა კი ფრანკთა სამეფოს გამგებლად ალიარეს ფრედეგონდასა და ზილპერიკის ვაჟი ზლოტარ II.

მეროვინგების მეფე დაგობერტს (622-638) უხდება ბრძოლა ავარებთან, სლავებთან. სლავთა მთავარმა სამომ (623-638) დუნაის მიდამოებში, დასავლეთისა და ნაწილობრივ, სამხრეთ სლავთა პოლიტიკური გაერთიანების შედეგად, დააარსა სამოს სახელმწიფო — სლავთა

ტომური გაერთიანება. ფრედერარუს სქოლასტიკოსი აღნიშნავს, რომ ღუნაის ტერიტორიაზე მყოფ სლავებთან სავაჭროდ მისული ფრანკი ვაჭრები, სამოს ბრძანებით, დაუხოციათ, რაც მათი შემდგომი შეტაკების საბაზად ქცეულა. დაგობერტმა ელჩები გაუგზავნა სამოს და საქონლის დაბრუნება და სისხლის საფასურის ანაზღაურება მოსთხოვა. მაგრამ სამომ არ ისურვა ამ მოთხოვნის შესრულება და დაგობერტის ელჩი, რომელმაც იგი შეურაცხყო, გააგდო. ამან გამოიწვია ომი. გადამწყვეტ შეტაკებაში სამომ სძლია გერმანელებს და მერეც არაერთხელ შეჭრილა ფრანკთა ტერიტორიაზე. 638 წლიდან მეფის ხელისუფლება სუსტდება. იგი გადადის მოხელეების, სახლთუხუცესების, ანუ მაიორდომების ხელში. ისინი ითვლებოდნენ მეროვინგების მმართველობის პერიოდში სამეფო ჯარების მთავარსარდლებად და განაგებდნენ სამეფო მიწების დიდკაცებისათვის საჩუქრად დარიგების საკითხებს (იხ. დანართი). იწყება ე.წ. „ზარმაცი მეფეების ხანა“ (751 წლამდე).

VII საუკუნიდან ძლიერდება ავსტრახიის მაიორდომი პიპინ უფროსი, რომელმაც თავისი ასული მიათხოვა ავსტრახიის სამღვდელოების მეთაურის, მეცის ეპისკოპოსის არნულფის ძეს. ამ ქორწინების შედეგად, დაიბადა პიპინ საშუალო, ანუ პერისტალიელი. პიპინ უფროსის გარდაცვალების შემდეგ, მისმა დისწულმა გრიმოალდმა, 656 წელს მოაწყო სასახლის გადატრიალება და ტახტზე ძე ხილდებერტი დასვა, მაგრამ ეს უკანასკნელი, ავსტრიელმა დიდკაცებმა მოკლეს და მაიორდომი გახდა პიპინ საშუალო ანუ პერისტალიელი (656-714). ამ პერიოდში ძლიერდება ნეისტრიის მაიორდომი, რომელიც იერთებს ბურგუნდიას. 687 წელს, აღმოსავლეთ გალიაში, ტესტრის ბრძოლაში გაიმარჯვა. პიპინმა, რომელმაც შეიერთა ნეისტრია და ბურგუნდია. 714 წელს გარდაიცვალა პიპინი, რასაც მოჰყვა დიდი არეულობა, რომელიც დაკავშირებული იყო მის პირველ ცოლთან პლენბტრუდასთან; მან კარლოსი, პიპინის მეორე ცოლის — პალაიდასაგან ნაშობი ძე, ციხეში ჩასვა, მაგრამ მალე მისი ცდები ჩაიშალა და კარლოსი ტახტის მემკვიდრედ გამოცხადდა (714-741). მან 716 და 717 წლებში დაამარცხა აჯანყებული ნეისტრიელი დიდკაცობა და აღადგინა ფრანკთა სამეფოს მთლიანობა. კარლოს მარტელმა (Carolus Martellus) (მარტელი — უროს ნიშნავს), ასე უწოდებდნენ მას სიმტკიცის გამო, გააძლიერა მაიორდომის სოციალური დასაყრდენი და ფრანკთა სამეფოს სამხედრო ძლევამოსილება. იგი ეომებოდა საქსებს, დაიმორჩილა ფრიზები, ბავარები (728) ალემანები (730), ტიურინგები, აღმოსავლეთის თითქმის ყველა გერმანული ტომი საქსების გარდა,

ტომები, რომელთაც დაგობერტის გარდაცვალების შემდეგ მიაღწიეს დამოუკიდებლობას. კარლოს მარტელმა განაზოროციელა სამხედრო რეფორმა-ეკლესიის მიწები დაარიგა ბენეფიციუმებად. ამის შემდეგ, რაინდი აღარ იყო მიწის მუშა, მას ჰყავდა ვასალები, ყმები და უზრუნველყოფილი იყო მატერიალურად. კარლოსმა გაადიდა ცხენოსანთა რიცხვი, რითაც გააძლიერა არმია. იგი ხელს უწყობდა მისიონერთა მოღვაწეობას და მათ მიერ გერმანულ ტომებში ქრისტიანობის გავრცელებას.

VIII საუკუნის 20-იან წლებში არაბებმა გადალახეს პირენეის მთები და დაიპყრეს სამხრეთ-დასავლეთ გალია; მათ ააოხრეს ბორდო, პუატიე და დაიდრნენ ტურისაკენ. მათ ამგვარ წარმატებებს ხელი შეუწყო აქეიტანიის პერცოგმა ოდომ, რომელიც ეურჩებოდა კარლოსს. ოდომ ჯერ მოიწვია კარლოსის წინააღმდეგ არაბები, მაგრამ მალე მიხვდა თავის შეცდომას და კარლოს მარტელს მოკავშირეობა შესთავაზა არაბების მთავარსარდლის აბდერახმანის წინააღმდეგ ბრძოლაში. 732 წლის ოქტომბერში დასავლეთ გალიის ტერიტორიაზე, ქ.პუატიეს ჩრდილოეთით, გაიმართა ბრძოლა. არაბების ლაშქარი 400 ათასი იყო და ბევრად სჭარბობდა კარლოსის 30 ათასიან ლაშქარს. ფრანკთა რაინდების მძიმე ცხენოსანმა ჯარმა ალყაში მოაქცია და გაანადგურა არაბთა ჯარი. არაბთა წინსვლის შეფერხების მთავარ მიზეზად მათი სახალიფოს საამიროებად დაშლა უნდა მივიჩნიოთ.

741 წელს გარდაიცვალა კარლოს მარტელი. სიკვდილის წინ, მან სამეფო გაუნაწილა თავის ორ ძეს: აღმოსავლეთი მიწები უბოძა კარლომანს, დასავლეთი კი — პიპინს, რომელიც ისტორიაში პიპინ მოკლეს (Pipinus Brevis) სახელითაა ცნობილი (751-768 წწ.). ტახტზე ღროებით ავიდა მეროვინგების უკანასკნელი წარმომადგენელი ხილდერიკ III. მაგრამ, 7 წლის შემდეგ კარლომანი ბერად აღიკვეცა და სამეფო პიპინს გადასცა. პიპინმა პაპს მიმართა დასახმარებლად და 751 წელს ელჩებად გაუგზავნა სასულიერო პირნი: ვიურცბურგის ეპისკოპოსი და სენ-დენის აბატი. პაპი დათანხმდა ტახტი პიპინისათვის დაემტკიცებინა. სუასონის კრების გადაწყვეტილებით, ხილდერიკი ბერად აღკვეცეს. მაინცის არქიეპისკოპოსმა ბონიფაციუსმა პიპინს გვირგვინი უკურთხა. მეროვინგების დინასტია საბოლოოდ მოისპო. პაპი ბონიფაციუსი პიპინს „ეკლესიის უფროს შვილს“ უწოდებდა. 754 წელს პიპინი შეესია ლანგობარდებს, ორი წლის შემდეგ ლანგობარდების მეფე დანებდა და პიპინმა მიიღო რომისა და რავენის ოლქები, რომელიც უბოძა პაპ სტეფანე II-ს (752-757 წწ.), რითაც საფუძველი ჩაუყარა

პაპების საერო ხელისუფლებას. მაგრამ, ამას სჭირდებოდა იურიდიული დასაბუთება და რადგან ასეთი საბუთი რეალურად არ არსებობდა, იგი შეთხზეს. შეადგინეს ყალბი სიგელი ე.წ. „კონსტანტინეს ნაბოძვარი“, რომელიც, თითქოს, იმპერატორმა კონსტანტინე I-მა პაპ სილიბისტრო I-ს უბოძა, რითაც მას მიანიჭა იმპერატორობის თანაბარი უფლებები და გადასცა რომისა და დასავლეთის ტერიტორიები (იხ. დანართი). მეფობის უკანასკნელი წლები პიპინმა აჯანყებული აქვიტანიის პერცოგის დამორჩილებას მოჰანდომა. ამ ომების წარმოებისას მას განუდგა ვასალი, ბევარიის პერცოგი ტასილო.

768 წელს პიპინი გარდაიცვალა. მისი ანდერძით, სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთი ებოძა კარლომანს, სამხრეთ-აღმოსავლეთი კი კარლოსს.

დანართი. „კონსტანტინეს ნაბოძვარი“ (Donatio Constantini)

დოკუმენტი „კონსტანტინეს ნაბოძვარი“ (Donatio Constantini) წარმოადგენს პაპების თეოკრატიულ მისწრაფებათა დასაბუთებლად პაპის კანცელარიაში (VIII საუკუნის შუახანებში) შედგენილ ყალბ სიგელს, რომლის თანახმად, ვითომ IV საუკუნეში, რომის იმპერატორმა კონსტანტინემ (აქედან სახელწოდება „კონსტანტინეს ნაბოძვარი“) პაპ სილიბისტრო I-ს უბოძა უმაღლესი ხელისუფლება რომის იმპერიის დასავლეთ ნაწილში, მათ შორის იტალიაზე. ამ დოკუმენტის სიყალბე გამოააშკარავა ცნობილმა იტალიელმა ჰუმანისტმა ლორენცო ვალამ (140-1457), დოკუმენტი („Vita Caroli Magni“) გამოაქვეყნა ცნობილმა გერმანელმა ჰუმანისტმა ულრიხ ფონ ჰუტენმა 1517 წელს შემდეგი სახელწოდებით: „მსჯელობა კონსტანტინეს საჩუქარზე, რომელიც არის საგანი მცდარი რწმენისა და განმარტებისა“.

თემა VI

კარლოს დიდის საგარეო და საშინაო პოლიტიკა.
„კაროლინგური რენესანსი“

კარლოს დიდი (Carolus Magnus. ფრანგ. Charlemagne) მეფობდა 768-814 წლებში. ევროპული სახელმწიფოების უდიდესი ნაწილი წარ-

მოშობილია მისი იმპერიის დაშლის შედეგად. კარლოს დიდის საქმიანობა ასახულია ბევრ ლოკუმენტში. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მისი კარის ისტორიკოსის ეგინჰარდის თხზულებას „კარლოს დიდის ცხოვრება“ (*"Vita Caroli Magni"* დაწერილია 791 წელს) (იხ. დანართი).

კარლოსი ეკუთვნოდა პიპინიდთა ანუ არნულფინგთა (შემდგომში კაროლინგთა) დინასტიას. მისმა მამამ პიპინ მოკლემ (741-768) გარდაცვალებამდე მიწები თავის შვილებს კარლომანს (ჩრდილო-დასავლეთი) და კარლოსს (სამხრეთ-აღმოსავლეთი) გაუნაწილა. ძმებს შორის მალე მოხდა უთანხმოება ტერიტორიებისათვის. როდესაც კარლოსის სამფლობელოში — აქვიტანიაში აჯანყება დაიწყო, კარლომანმა ძმის დახმარებაზე უარი განაცხადა და კარლოსს თავისი ძალებით მარტო მოუხდა აჯანყების ჩახშობა. კარლომანის მომხრეები იყვნენ ლანგობარდები, კარლოსის მხარეზე კი იყო რომის პაპი. კარლოსმა ლანგობარდთა მეფის დეზიდერიუსის ასული დეზიდერატა ცოლად შეირთო, მაგრამ ამ ქორწინებამ ხელი როდი შეუშალა 771 წელს პირველად დაეპყრო ლანგობარდთა სამეფო. ამავე წელს გარდაიცვალა კარლომანი და კარლოსი გაერთიანებული ფრანკთა სამეფოს ერთ-პიროვნული მმართველი გახდა.

კარლოსის ომები ძირითადად ორი სახისა იყო: I. იგი იბრძოდა ადრე მის სამეფოში შემაველი და შემდგომ განდგომილი მთავრების დასამორჩილებლად და II. დაპყრობითი ომები. კარლოსი ომებს უმთავრესად თავის ხალხზე დაყრდნობით აწარმოებდა. ყოველი მამაკაცი, რომელიც ფლობდა ერთ მანს მიწის ნაკვეთს, ვალდებული იყო წასულიყო სალაშქროდ. მეომარს თან უნდა წაეღო სამი თვის საგზალი და იარაღი: მახვილი, მშვილდი, 12 ისარი და ფარი.

ტახტზე ასვლისთანავე, 769 წელს, კარლოსმა დაიწყო ბრძოლა აქვიტანიის განდგომილი ჰერცოგის ჰუნოლდის წინააღმდეგ; იგი დაამარცხა, გააძევა და 780 წელს აქვიტანია სამეფოდ გამოაცხადა. აქ მეფედ დასვა უმცროსი შვილი ლუდოვიკუსი. აქვიტანია დაპყო საგრანოვებად, მდ.დორდონზე სიმაგრე ააგო და იქ მეციხოვნე ჯარი ჩააყენა. 10 წლის ბრძოლის შემდეგ აქვიტანია საბოლოოდ დაიმორჩილა.

შემდგომ, კარლოსმა განიზრახა ლაშქრობა იტალიაში. ცენტრალური იტალია წარმოადგენდა „წმინდა პეტრეს მამულს“, სამხრეთი ეკავათ ბიზანტიელებს. კარლოსი მალე გაეყარა ლანგობარდების მეფის ასულს, თავის მეუღლეს დეზიდერატას და ცოლად შეირთო ალემანელი ქალი. რომის პაპსა და დეზიდერიუსს შორის არსებობდა უთანხმოება. დეზ-

იღერიუსმა პაპ ადრიანე I-ს მოსთხოვა მეფეებად ელიარებიანა გარდაცვლილი კარლომანის შვილები (კარლომანის ქვრივი და ვაჟები დეზიდერიუსს აფარებდნენ თავს), მაგრამ უარი მიიღო. დეზიდერიუსი თავისი ლაშქრით პაპის სამფლობელოებს შეესია. ამ უკანასკნელმა დახმარებისათვის კარლოსს მიმართა. 773 წელს გაილაშქრა კარლოსმა ლანგობარდების წინააღმდეგ და პიემონტის ველზე დაამარცხა დეზიდერიუსი; დაამარცხებული მეფე პავიაში ჩაიკეტა. კარლოსი შევიდა რომში. მას ისე შეხვდნენ, როგორც ფრანკთა და ლანგობარდთა მეფეს და მის წინაშე ერთგულების ფიცი დადეს. კარლოსმა პიპინ მოკლეს მიერ გაცემული ყველა წყალობანი საზეიმოდ დაადასტურა. პაპმა ადრიანე I-მა მას პატრიციუსის წოდება უბოძა. პავია აიღეს. დეზიდერიუსი ბერად აღკვეცეს მონასტერში. კარლოსმა თავზე დაიდგა ლანგობარდების მეფის რკინის გვირგვინი და მიიღო ლანგობარდთა მეფის ტიტული. კარლოსის წასვლისთანავე, აჯანყდნენ ლანგობარდები დეზიდერიუსის ძის ადალგიზის მეთაურობით. მასვე მიემხრო ბავარიის ჰერცოგი ტასილონი. მათ საკუთარი სამფლობელოების დაბრუნება სურდათ. კვლავ ჩავიდა იტალიაში კარლოსი, დაამარცხა ადალგიზიცა და ტასილონიც — ორივენი მონასტერში აღკვეცა და ლანგობარდების მეფედ გამოაცხადა თავისი შუათანა ძე პიპინი, რომელიც ერთხანს მამის ხელმძღვანელობით მართავდა ტახტს.

მესამე მიმართულება ლაშქრობისა იყო ესპანეთი. აქ იმყოფებოდა კორდოვას საამირო, რომელიც ბატონობდა მთელ ესპანეთზე. 777 წელს კარლოსმა მოაწყო ესპანეთზე ლაშქრობა იქ მყოფ არაბების წინააღმდეგ. ლაშქრობის საბაბად მან გამოიყენა სარაგოსას მმართველის მიმართვა, რომელიც განუდგა კორდოვას და თავი კარლოსის ვასალად გამოაცხადა. კარლოსმა მიაღწია სარაგოსას, მაგრამ ძალა არ ეყო იქ გასამტკიცებლად და ერთი წლის შემდეგ უკან გამობრუნდა. დაბრუნებისას, მისი ლაშქრის არიერგარდმა განიცადა ბასკების თავდასხმა რონსელვანიის ტყეში. ბასკები ვიწრო ხეობაში თავს დაესხნენ კარლოსის რაზმებს, რომელთაც ხელმძღვანელობდა ბრეტანის მარკის პრეფექტი, კარლოსის ნათესავი როლანი და რაზმელები ამოწყვიტეს. ბრძოლაში დაიღუპა მამაცი როლანიც. ეს მოვლენა სიუჟეტად დაედო რაინდულ საგმირო ეპოსს „როლანის სიმღერას“ (იხ.დანართი). ამას მოგვიანებით მოჰყვა კიდევ ორი ლაშქრობა ესპანეთში. დაპყრობილ იქნა ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილი — ქ. ბარსელონათი. აქ შეიქმნა ესპანური მარკა (მარკა — გამაგრებული სასაზღვრო ოლქი), რომელიც არაბებს უკეტავდა გზას ფრანკთა სახელმწიფოსაკენ. ამ პერიოდში

კარლოსმა მეგობრული ურთიერთობა დაამყარა ასტურიის მეფე ალფონსოსთან. მოკავშირეებმა ორი მხრიდან დაიწყეს არაბთა შევიწროება. ეს ბრძოლა XV საუკუნემდე გაგრძელდა და ესპანეთის ხელმეორე დაპყრობით ეგრეთწოდებულ „რეკონკისტად“ იქცა.

კარლოსის ომებიდან ყველაზე ხანგრძლივი და ძნელად წარმოებადი ომები იყო ბრძოლები საქსების წინააღმდეგ 772-804 წლებში. რა იყო მიზეზი ამ ომების წარმოებისა? უპირველეს ყოვლისა, კარლოსის მიერ წარმოებული დაპყრობები ფეოდალური საზოგადოების არსებობის განუყოფელ ნიშანს წარმოადგენს. კარლოსს სურდა საქსონიის დაპყრობა, ასევე სურდა ქრისტიანობის დამკვიდრება საქსებში. ამავე დროს, საქსონია ღობავდა გზას სლავური ტომებისაკენ, რომელთა დამორჩილებისკენაც მიისწრაფოდა კარლოსი. საქსონიაზე გადიოდა გზა შვედეთისაკენ, რომელიც იყო რკინის მადნის ძირითადი მიმწოდებელი და ბოლოს, საქსები ხშირად არღვევდნენ კარლოსის სამეფოს საზღვრებს. ყოველივე ზემოთ მოყვანილმა მიზეზებმა განაპირობა საქსებთან ხანგრძლივი ომის წარმოების აუცილებლობა (იხ. დანართი). თუ რატომ იყო ეს ომები ხანგრძლივი, ამის ახსნა საქსების საზოგადოებრივი წყობილების თავისებურებაში უნდა ვეძებოთ. მათი ძირითადი ფენა იყო თავისუფალი ხალხი — ფრილინგები, იყვნენ დიდებულები — ედელინგები და ნახევრად თავისუფალნი — ლაცები. მათ არ ჰყავდათ მეფე. საქსები ომის დროს ირჩევდნენ ჰერცოგებს (წინამძღოლები), ისინი იყვნენ წარმართნი, შემორჩენილი ჰქონდათ ტოტემიზმის ნიშნები. საქსები VI-VIII საუკუნეებში შედგებოდნენ ოთხი ტომისაგან: ესენი იყვნენ: ვესტფალები, ოსტფალები, ანგრარიები (ენგრები) და ნორდალბინგები.

კარლოსის პირველი გალაშქრება წარმატებით განხორციელდა, მაგრამ მისი ლაშქრის წასვლისთანავე მოხდა აჯანყება; კარლოსის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში სახელი გაითქვა ვესტფალიის ჰერცოგმა — ვიტეკინდმა (ვიდუკინდი). კარლოსმა საქსების წინააღმდეგ სულ რვა ლაშქრობა მოაწყო. იგი მიმართავდა კოლონიზაციას, ოჯახებით ასახლებდა ფრანკთა ტერიტორიაზე საქსებს. კარლოსი მიმართავდა საქსთა გათიშვას ცრუ დაპირებებით, ძალადობით, საჩუქრებით. დიდებულთა ნაწილმა უღალატა ხალხს და კარლოსს მიემხრო. ურჩი ვიტეკინდი ეახლა კარლოსს, ერთგულების ფიცი აღუთქვა და ქრისტიანულად მოინათლა.

788 წელს კარლოსმა დაიმორჩილა მეორე გერმანული ტომი — ბავარები. ისინი ფრანკებს ხარკს უხდიდნენ, მაგრამ სარგებლობდნენ

აეტონომიის უფლებით. მათი ტომის ბელადი იყო პერცოვი ტასილო (ტასილონი). ტასილონს ცოლად ჰყავდა ლანგობარდების ყოფილი მეფის დეზიდერიუსის ქალიშვილი ლუტიბერგა (კარლოსის ცოლად-ყოფილი დეზიდერატას და). კარლოსმა დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ბელადს ჯერ სიკვდილი მიუსაჯა, შემდეგ ბერად აღკვეცა. მძაფრ ხასიათს ატარებდა ომი ავარებთან, რომელთაც სახელმწიფო ჰქონდათ პანონიაში. კარლოსმა 788 წელს ილაშქრა პანონიაზე, ბრძოლა 796 წლამდე გაგრძელდა. შედეგად ავარები ამოწყვეტეს და მათ ტერიტორიაზე აღმოცენდა პანონური მარკა, მის სამხრეთით კი ფრიულიის მარკა. კარლოსს ურთიერთობა ჰქონდა სლავებთან, აბოღრიტებთან, სორბებთან და სურდა მათი დამორჩილება. მათ მიწებზე აღმოცენდა სორბული და აღმოსავლეთის მარკა. ეს უკანასკნელი ჩეხებისა და მორავიელების წინააღმდეგ საბრძოლველად დაარსდა და შემდგომ ავსტრიის სახელმწიფოს საფუძვლად იქცა. კარლოსმა მეფობის უკანასკნელ პერიოდში დაიმორჩილა სლავურ ტომთა გარკვეული ნაწილი. შემდგომში ისინი ყველა თავიანთ მმართველს უწოდებდნენ „კარლოსს“ (სლავური ტიტული „კოროლი“, როგორც ფიქრობენ, კარლოსის საკუთარი სახელისგანაა წარმომდგარი).

კარლოსის დროინდელი ფრანკთა სახელმწიფოს ძლიერება მეტად გაიზარდა. მასთან მეტოქეობა მხოლოდ ბიზანტიასღა შეეძლო. კარლოსმა ბიზანტიის იმპერიის დედოფალ ირინეზე დაქორწინებით მოინდომა ბიზანტიის შემოერთება (დედოფალმა ირინემ, თავის მხრივ, თვალები დასთხარა თავის ძეს კონსტანტინე VI-ს და თვითონ გამეფდა). მაგრამ დედოფალი ირინე მალე ტახტიდან ჩამოაგდეს და კარლოსის ეს გეგმა ვერ განხორციელდა.

კარლოს დიდს დიპლომატიური ურთიერთობა ჰქონდა ბიზანტიის იმპერატორებთან, ასტურიისა და ანგლო-საქსების მეფეებთან, სლავთა მთაწერებთან, ბალდადის ხალიფა ჰარუნ არ-რამიდთან და სხვა. თვითონ კარლოსი თავის ტოლად მხოლოდ ბიზანტიის იმპერატორს მიიჩნევდა (სპეციალურად ისწავლა ბერძნული). კარგი ურთიერთობა ჰქონდა რომის პაპ ლეო III-თან (პაპად 793 წელს ეკურთხა), რომელსაც რომაელი დიდებულები აუგად ეპყრობოდნენ და ლეო III-ემ დახმარებისათვის კარლოსს მიმართა. ეს უკანასკნელი ჩავიდა რომში 800 წლის 25 დეკემბერს. ლეო III-მ წმინდა პეტრეს ტაძარში მას თავზე დაადგა რომის იმპერატორის გვირგვინი. მაგრამ, კარლოსი ამით მაინც უკმაყოფილო დარჩა, ვინაიდან იგი თავის თანასწორად არ თვლიდა პაპს, ბიზანტიამ არ სცნო იგი იმპერატორად და ბოლოს, რომში არ

მოეწყო ამ გვირგვინ-კურთხევის ნიშნად საზეიმო ცერემონიალი. ბიზანტიამ კარლოსი იმპერატორად მხოლოდ 12 წლის შემდეგ სცნო, როდესაც მეფემ ბიზანტიის კუთვნილებად ენეციის ოლქი სცნო, რის სანაცვლოდ, ბაზილევსის საპატიო ტიტული მიიღო.

კარლოს დიდის აქტიური დაპყრობითი პოლიტიკის შედეგად შეიქმნა უზარმაზარი იმპერია, რომელიც მოიცავდა თითქმის მთელ დასავლეთ ევროპას და ცენტრალური და აღმოსავლეთი ევროპის მნიშვნელოვან ნაწილს.

მეორე შედეგი ამ დაპყრობებისა იყო სოციალური ძვრები. ომებმა ხელი შეუწვევს ფეოდალური მეურნეობის განმტკიცებას.

კარლოსმა გაატარა სამხედრო რეფორმა (808 წლის კაპიტულარის თანახმად, ყველა ვინც ფლობდა ერთ მანს მიწას უნდა წასულიყო სალაშქროდ). სამხედრო რეფორმის შედეგად, არმიის ძირითად ნაწილად ცხენოსანი რაინდობა იქცა, განმტკიცდა მიწათმფლობელთა პრივილეგიები იმუნიტეტის საშუალებით. დეზერტირობის აღსაკვეთად კარლოსი იძულებული იყო 811 წელს დაეწესებინა პერიბანი-ჯარიმა დეზერტირობისათვის 60 სოლიდის ოდენობით. სამხედრო სამსახურისათვის თავის აცილების მიზნით, ვაჟები ხშირად მიმართავდნენ სასულიერო წოდებაში გადასვლას. 805 წლის კაპიტულარით, თავისუფალ პირებს კარლოსმა აუკრძალა ბერად აღკვეცა მთავრობის ნებართვის გარეშე. ხშირად, თავისუფალნი შედიოდნენ სენიორთა დამოკიდებულებაში, თმობდნენ თავისუფლებას, მაგრამ ინარჩუნებდნენ ფიზიკურ არსებობას (komendacia). შედეგად-თავისუფალთა რიცხვი შემცირდა. 808 წელს გამოიცა კაპიტულარი, რომლის თანახმად ლაშქრობაში უნდა წასულიყო ოთხი მანსის ფართობის მფლობელი ერთი მეომარი. ოთხი მანსი მხოლოდ საშუალო შეძლების ხალხს ჰქონდა და მოლაშქრეებსაც ძირითადად ისინი შეადგენდნენ. რაინდები იყვნენ ორი სახის: მეფის ვასალები და სენიორის ვასალები.

მეფემ განახორციელა სასამართლო რეფორმა. 769 წელს რახინბურგთა ნაცვლად შემოიღეს სკაბინების თანამდებობა (ამორჩეული მოსამართლეები შეიცვალა მსხვილ მიწათმფლობელთაგან შერჩეული მოხელეებით). გრაფებს სასამართლო კრებების მოწვევა შეეძლოთ არა მხოლოდ კვირაში ერთხელ, როგორც უწინ, არამედ წელიწადში — ორჯერ. არსებობდა კერძო სასამართლოც (ადრე სასამართლოს ყველა სხდომას უნდა დასწრებოდა ყველა თავისუფალი. ეს ბოროტად გამოიყენეს გრაფებმა და გამოუცხადებლობის შემთხვევაში აჯარიმებდნენ). მეფის სასამართლოში საქმეს სჯიდნენ მეფის სკაბინები. კარლოს დიდის

მიერ გატარებული სამხედრო და სასამართლო რეფორმები ასახავდნენ თავისუფალთა დაყმევების პროცესს.

კარლოს დიდმა გაატარა ადმინისტრაციული რეფორმა. უპირველეს ყოვლისა მოსპო ის საჰერცოგოები (ბავარიის, შვაბიის, აჰეიტაინის), რომლებიც დამოუკიდებლობით სარგებლობდნენ და იმპერია 300 საგრაფოდ დაჰყო. მათ განაგებდნენ გრაფები. კარლოსმა შემოიღო მეფის შიკრიკების (*missi dominici*) თანამდებობა, რომელთა მეშვეობით სამეფო კარი კონტროლს უწევდა მეფის მოხელე გრაფებს. მეფის შიკრიკების თანამდებობა არ იყო მუდმივი თანამდებობა, ისინი საჭიროების მიხედვით ინიშნებოდნენ. მათ დიდი უფლებები ენიჭებოდათ, შეეძლოთ გრაფის გადაყენება და სიკედილით დასჯაც კი. სახელმწიფოს განაგებდა მეფის ხალხმრავალი კარი, რომელიც საჭიროების შემთხვევაში მოგზაურობდა კარლოსის ქვეყანაში. მეფობის მეორე ნახევარში კარლოსმა რეზიდენციად აირჩია ქალაქი აახენი. მის კარზე დიდ როლს ასრულებდნენ ნოტარიუსები (მეფის მოხელეები). პირველი მინისტრი იყო კანცლერი — სახელმწიფო ბეჭდის შემნახველი, სტუმრების მიღებას კი განაგებდა მერიქიფეთუხუცესი. ზაფხულის ერთ-ერთ თვეს იკრიბებოდა გენერალური კონვეტი, რომელზედაც მეფე იწვევდა სასულიერო და საერო დიდკაცებს. მეფის მიერ გამოცემული კაპიტულარები 3 კატეგორიად იყოფოდა: თავისთავად დაწერილი კანონები (*perseskribenda*), სამართლების დამატებანი (*legibus adenta*) და ინსტრუქციები მოხელეებისათვის (*missalika*). ამ უკანასკნელის თვალსაჩინო მაგალითია 800 წელს გამოცემული კაპიტულარი „*Capitulare de villis*“ — გამოცემული მეფის მამულების მოურავთათვის (იხ.დანართი).

კარლოს დიდი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა კულტურისა და მეცნიერების განვითარებას. იგი ცდილობდა განათლებულთა და სწავლულთა მომრავლებას სამეფო კარზე. მის სასახლესთან დაარსებულ სკოლაში — სასახლის სკოლაში — მოღვაწეობდნენ სკოლის: დამაარსებელი ინგლისელი სწავლული ბერი ალკუინი, იტალიელი პეტრე პიზანელი, ესპანელი ვესტგოთი თეოდულფი, ლანგობარდი ისტორიკოსი პაულე დიაკონი და სხვანი. აკადემიაში კითხულობდნენ საეკლესიო მამათა თხზულებებს, არჩევდნენ მზისა და მთვარის მოძრაობის საკითხებს.

მეფის სასახლის გარდა, კულტურის უმნიშვნელოვანეს ცენტრებს წარმოადგენდნენ მონასტრები და სამონასტრო სკოლები. დიდ მონასტრებთან არსებობდა სკრიპტორიუმები (გადამწერი სახელოსნოები). ამ დროისათვის ყველაზე სახელმძღვანელო იყო წმინდა მარტინის

ტურის მონასტრის სკრიპტორიუმი. ასევე ცნობილია კორბიის, ბო-
ბიოს, ელერის მონასტრები.

კარლოსის დროს მიმდინარე კულტურის აღმავლობას ისტორიკო-
სებმა მოგვიანებით „კაროლინგური რენესანსი“ უწოდეს (იხ.დანართი).
მიმბაძველურ ხასიათს ატარებს კარლოსის დროინდელი მთელი კულ-
ტურა, განსაკუთებით კი ხელოვნებში ერთ-ერთი მთავარი დარგი –
არქიტექტურა. კარლოსის მიერ აგებულ ტაძართა შორის ცნობილია
აახენის ტაძარი, რომელიც იმ დროინდელი ხუროთმოძღვრების საუცხოო
ნიმუშია (აქვეა კარლოს დიდის სამარხი). ტაძარი აგებულია რომან-
ული სტილით. მთავარი დამახასიათებელი ნიშანია დიდ სვეტებზე
დაყრდნობილი მრგვალი თაღები. სამენ მასალად გამოყენებულია თლილი
ქვა. ტაძრის შესამკობად მასალა მოჰქონდათ ადრე არსებული ტაძრე-
ბიდან (ე.ი. ახლის შენება რამდენადმე დამოკიდებული იყო ძველის
ნგრევაზე). ასე მაგ., რავენიდან მოიტანეს და აახენის ტაძარში დადგ-
ეს ოსტგოთების მეფის თეოდორიხ დიდის ქანდაკება.

კარლოს დიდის იმპერია წარმოადგენდა განვითარების სხვადასხ-
ვა საფეხურზე მდგომი ტომებისა და ხალხების ევებერთელა გაერ-
თიანებას. კარლოსის პოლიტიკამ ხელი შეუწყო ფრანკთა საზოგადოე-
ბის ფეოდალიზაციას, გლეხობის ფეოდალური დამოკიდებულების გა-
ძლიერებას და მსხვილი მიწათმფლობელების ძალაუფლების ზრდას,
რითაც მომზადდა საფუძველი კარლოს დიდის ვრცელი იმპერიის
დაშლისათვის.

დანართი. ეპინკარდი – „კარლოს დიდის ცხოვრება“ (ჟრაგმენტი)

...აი, დაიწყეს ომი, რომელიც განუწყვეტლივ მიმდინარეობდა ოცდაათი
წლის განმავლობაში ორმხრივი გააფთრებით. ძნელია გადმოცემა, თუ
რამდენჯერ დამარცხდნენ საქსები და კედრებით ნებდებოდნენ მეფის
მოწყალეების იმედით, თუმცა ასევე მალე მზად იყვნენ განდგომოდნენ
მას. მაგრამ, მეფის დიდსულოვნება და მისი მუდმივი გონიერება არ
შეიძლება დაძლეულიყო და გადახრილიყო იმისაკენ, რაც მან დაიწყო.
თუმცა არასდროს არ ტოვებდა იგი დაუსჯელად მათს ამგვარ მო-
ქმედებას და ყოველთვის სჯიდა ვერაგობისათვის. ბოლოს და ბოლოს,
დაუმორჩილა ისინი თავის ძალაუფლებას და მათგან ელბის ორივე
ნაპირზე მცხოვრები ათი ათასი კაცი გაასახლა ცოლშვილიანად და

განაწილა (ფრანკთა სამეფოს) სხვადასხვა ოლქებში. ამით დამთავრდა წლობით გაგრძელებული ომი.

ქრონიკა კარლოს დიდის საქმებთან ომის შესახებ

773. მეფე კარლოსი იყო საქსონიაში, გააჩანაგა და დაანგრია იგი.

783. ბატონი მეფე დიდი ჯარით გაემართა საქსონიაში და დაიწყო ომი აჯანყებულ საქსებთან. დაზოცა მრავალი ათასი საქსი, წინა-დელზე გაცილებით მეტი.

796. კარლოსი ჩავიდა საქსონიაში თავისი ორი ვაჟით. შემოიარა საქსონიის ის ადგილები, სადაც აჯანყებები მოხდა. გადაწვა და გააუკაცრიელა იქაურობა. წამოიყვანა ტყვე მამაკაცები, ქალები და ბავშვები. წამოიღო აურაცხელი ნადავლი.

799. კარლოს მეფემ მრავალი საქსი წამოიყვანა ცოლშვილიანად. დასახლა ისინი თავის სამეფოს სხვადასხვა ოლქებში. მათი მიწა კი დაუნაწილა თავის ეპისკოპოსებს, მღვდლებს და გრაფებს.

მეროვინგების გვარს... უკვე დიდი ხანია აღარ გააჩნდა არც ძალა, არც ხელისუფლება, გარდა მეფის ცარიელი ტიტულისა. სამეფოს მთელი სიმდიდრე და მთელი ძალა იმყოფებოდა სასახლის უფროსთა ხელში, რომელნიც მაიორდომებად იწოდებოდნენ. მათ ეკუთვნოდათ უზენაესი ხელისუფლება, მეფეს ისლა დარჩენოდა, რომ სამეფო ტიტულით კმაყოფილი, თავისი მორთულ-მოკაზმული თმებით, გრძელი წვერით, მჯდარიყო ტახტზე და ხელმწიფის გამოსახულებად ყოფილიყო. იგი ღებულობდა, ყურს უგდებდა ელჩებს, აძლევდა მათ პასუხს. მეფის უსარგებლო სახელისა და ფულის გარდა, რასაც მისი სურვილებისამებრ აძლევდა მას მაიორდომი, მას არაფერი გააჩნდა, გარდა ერთადერთი მცირე შემოსავლიანი ვილისა. იგი მასში ცხოვრობდა მსახურთა მცირე რიცხვით. თუ მას სადმე წასვლა დაჭირდებოდა, ჯდებოდა ეტლში, რომელშიც შებმულნი იყვნენ ხარები. ასე მიდიოდა ის სასახლეში და სახალხო კრებაზე, რომელსაც ყოველწლიურად იწვევდნენ სამეფოს საჭიროებისათვის, მაგრამ, სამეფოს მთელ მართვა-გამგეობას, საგარეო და საშინაო საქმეებს მაიორდომი აწარმოებდა.

დანართი - „როლანის სიმღერა“

„როლანის სიმღერა“ წარმოადგენს ადრეული შუა საუკუნეების ფრანგული საგმირო ეპოსის თვალსაჩინო ნიმუშს. იგი შეიქმნა ჩრდი-

ლოეთ საფრანგეთში. ნაწარმოებში აღწერილია კარლოს დიდის ლაშქრობა ესპანეთში და ფრანკების არიერგარდის და თვით როლანის დაღუპვა რონსელვანის ხეობაში.

პოემას საფუძვლად დაედო ეპიზოდები კარლოს დიდის ესპანეთში ლაშქრობის ისტორიიდან, რომელიც აღწერილია ეგინჰარდის „კარლოს დიდის ცხოვრების“ IX თავში. 778 წელს, კარლოს დიდმა ესპანეთში ლაშქრობისას დაიპყრო რამდენიმე ქალაქი. უკან დაბრუნებისას, ფრანკთა არმიის არიერგარდი პირინეის მთებში გაანადგურეს ბასკებმა. ეს ბრძოლა მოხდა 778 წლის 15 აგვისტოს. დაღუპულ წარჩინებულ ფრანკთა შორის იყო ჰრუოტლანდი, ბრეტანის მარკგრაფი. „როლანის სიმღერაში“ მხატვრულადაა გადაშუშავებული არა მარტო ესპანეთში კარლოსის ლაშქრობის ეპიზოდები, არამედ არაბების ექსპანსიის წინააღმდეგ წარმოებული ბრძოლების სხვა მასალებიც.

ეგინჰარდი აღნიშნავს: იმ დროს, როდესაც მიმდინარეობდა შეუპოვარი და განუწყვეტელი ბრძოლა საქსებთან, კარლოსმა განალაგა თავისი გარნიზონი სასაზღვრო ტერიტორიაზე და დაიძრა ესპანეთისაკენ საკმაოდ დიდი ლაშქრით. გადალახა პირენეის მთები, გზად შემხვედრი ყველა ქალაქი და ციხე-სიმაგრე მას მორჩილად დანებდა. უკან დაბრუნებისას, მისმა რაზმმა განიცადა თავდასხმა ბასკების მხრიდან. როდესაც მისი ლაშქარი ვიწრო ხეობით მიემართებოდა, ბასკებმა ალყა მოუწყვეს... მოულოდნელად დაესხნენ თავს და (არიერგარდი) დაამარცხეს... ამ ბრძოლაში, სხვათა შორის, დაეცნენ ეგინჰარდი... ანსელმი, პფალცგრაფი და როლანი, ბრეტანის საზღვრის მეთაური... ყოველივე ამის შემდეგ მტერი ისე გაქრა, არვინ იცოდა, საით გაუჩინარდა...

დანართი – ფრაგმენტი კარლოს დიდის „მამულების კაპიტულარიდან“

კარლოს დიდი თავის კაპიტულარში განუმარტავს სამეფო მამულების მოურავებს, როგორ უნდა გაუძღვნენ მეურნეობას.

თითოეული მოურავი უნდა ზრუნავდეს იმისათვის, რომ პროდუქტები მთელი წლის განმავლობაში უხვად მოდიოდეს ბატონის სუფრაზე, ყოველწლიურად გამოიგზავნოს ჩვენი სუფრისათვის ბოსტნეული, თევზეული, ყველი, კარაქი, თაფლი, მღოვავი, ძმარი, ფეტვის ბურღული, ფეტვი, ხმელი და ახალი მწვანილი, ცვილი, საპონი და

სხვა წერილმანი. ჩვენ მთავარ მამულებში იყოს სულ მცირე 100 ქათამი და 80 ბატი. ყოველი მამულის პალატებში იყოს ლოგინი, სუფრები, სკამებზე გადაფენილი ხალიჩები, ჭურჭელი, კაგები, ცულე-ბი, ბურღები, დანები და ყოველგვარი ნივთები, რომ საჭირო არ გახდეს მათი სადმე თხოვნა, ან სესხება.

ჩვენ სამოახლოებს მივცეთ სამუშაოდ მასალა: სელი, მატყლი, საღებავი, საჩეჩლები, საპონი და სხვა წერილმანი. ყოველ მოურავს ჰყავდეს თავის განკარგულებაში კარგი ხელოსნები: მჭედლები, ვერცხლისა და ოქროს საქმის ოსტატები, მეჩექმეები, ხარატები, ხუროები, მესაჭურველები, საპნის მხარშეველები, ლუდის გამომზდელები, ხაბაზები და სხვანი, რომელთა ჩამოთვლა ბევრ დროს მოითხოვდა. ყოველგვარი პროდუქტის ნარჩენები ინახებოდნენ ჩვენს განკარგულებაში, რათა ჩვენი ბრძანების თანახმად ან გაიყიდოს, ან მარაგად დარჩეს.

დანართი - „კაროლინგური რენესანსი“

კაროლინგური რენესანსის ცნებაში იგულისხმება კულტურული აღმავლობა კარლოს დიდის იმპერიასა და კაროლინგების დინასტიის სხვა სამეფოებში VIII-IX სს-ში (ძირითადად გერმანიისა და საფრანგეთის ტერიტორიაზე). ამ დროს დაარსდა ახალი სკოლები (ტურში, რეიმსში, კორბიში და სხვა). სამეფო კარზე მოიწვიეს განათლებული მოღვაწეები, გაცხოველდა ინტერესი ანტიკური ლიტერატურისადმი, განვითარდა სახვითი ხელოვნება და არქიტექტურა. „კაროლინგური აღორძინება“ მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სამხედრო-პოლიტიკურ და ადმინისტრაციულ ამოცანებთან. „კაროლინგური აღორძინების“ ცენტრი იყო კარლოს დიდის კარზე არსებული წრე, ე.წ. „აკადემია“, რომელსაც ალკუინი ხელმძღვანელობდა. წრეში შედიოდა კარლოს დიდიც. „კაროლინგური აღორძინების“ პერიოდის მოღვაწეთა შორის განსაკუთრებული ადგილი ეკავა ირლანდიელ სედული სკოტს, ბერძნული ენის მცოდნეს, პოეტსა და მეცნიერს, იოანე სკოტუს ერიგენას - შუა საუკუნეების პირველ ორიგინალურ ფილოსოფოსს, პანთეისტური სისტემის შემქმნელს. „კაროლინგური აღორძინების“ ეპოქის შესანიშნავი ნაწარმოებებია პაულუს დიაკონის „ლანგობარდების ისტორია“. ამ დროს შეიქმნა პოლიტიკური ტრაქტატები, ბიოგრაფიები, განვითარდა ლიტერატურა, შემოიღეს ადვილად წასაკითხი დამწერლობა, ე.წ. კაროლინგური მინუსკული. სკრიპტორიუმებში ხდებოდა წიგნების გადაწ-

ერა. შეიქმნა კაროლინგურ ხელნაწერთა უძვირფასესი ფონდი.

კაროლინგური ხელოვნება ჩამოყალიბდა გვიანდელი ანტიკური და ბიზანტიური ხელოვნების ადგილობრივ ბარბაროსულ ხელოვნებასთან შერწყმის საფუძველზე. იგი შემდგომში საფუძველად დაედო ევროპული შუა საუკუნეების ხელოვნებას. „კაროლინგური აღორძინების“ ეპოქის ინტენსიური მშენებლობა, რომელიც ჩვენთვის ლიტერატურული წყაროებითაა ცნობილი (აგებდნენ მონასტრების, რეზიდენციების, სასახლეთა ფართო კომპლექსებს, ბაზილიკურ ეკლესიებს, კაპელებს) ხელოვნების განვითარების დიდ საშუალებას იძლეოდა. შემორჩენილი ძეგლებიდან აღსანიშნავია იმპერატორის რეზიდენციის კაპელა აახენში (798-808), კაპელა-როტონდა სანქტ-მიქაელი ფულდაში (820-822), სამნავიანი ეკლესია ვესტერკით, ტრანსეპტითა და კოშკებით კორვეიში (822-885), ტაძრებსა და სასახლეებს რთავდნენ მოზაიკით და ფრესკებით. აღრინდელი ქრისტიანული ტრადიციების გვერდით, IX საუკუნეში მონუმენტურ ფერწერაში შეიმჩნევა ექსპრესიის ელემენტებიც. ეს მონუმენტი კიდევ უფრო მკვეთრადაა გამოხატული წიგნის მინიატურებში. ქანდაკება უმთავრესად წარმოდგენილია სპილოს ძეგლის ნაკეთობებით (წიგნის ყდები, კარედები, სკივრები და სხვა). განვითარებული იყო მხატვრული ჩამოსხმა, ჭედურობა, ლითონზე გრავირება, მინანქრითა და ძვირფასი ქვებით ნივთების მორთვა, ქვასა და ალუბასტრზე კვეთა, რელიგიურ სიუჟეტებზე ქმნიდნენ პრიმიტიულ ხის ქანდაკებებს, რომლებიც ფირფიტებითა და ძვირფასი ქვებითაა მოჭედილი, რაც მიუთითებს ადგილობრივი ბარბაროსული ტრადიციების გავლენას.

დანართი – განმანათლებლები კარლოს დიდის კარზე

ფრანკთა მეფე კარლოს დიდს ღრმად სწამდა, რომ მილიონობით ადამიანს მხოლოდ ცეცხლითა და მახვილით ვერ იყოლიებდა მორჩილებაში, რომ საჭირო იყო გარკვეული იდეოლოგიური ზემოქმედებაც. ეს კი უნდა განეხორციელებინა ეკლესიას. ამიტომ, კარლოს დიდი ცდილობდა ეკლესიისათვის ავტორიტეტი შეექმნა. იმისათვის, რომ სამღვდელოება განათლებული ყოფილიყო, 769 წელს გამოსცა კაპიტულარი, რითაც ეპისკოპოსებს უბრძანა მღვდელთა განათლებაზე ეზრუნათ, მათთვის კი, ვინც წერა-კითხვა არ იცოდა, აეკრძალათ წირვა...

განმანათლებლურ საქმიანობას მეცნიერთა ჯგუფი ჩაუდგა სათავეში, რომელსაც მეფე ყოველგვარ ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდა.

მის კარზე განსაკუთრებით დიდ როლს ასრულებდა ანგლოსაქსი ბერი ალკუინი (730-804), რომელმაც ინგლისში, იორკის სკოლაში მიიღო განათლება. ალკუინმა კარლოსი 781 წელს პაეიაში (იტალიაში) გაიყვანა. მომდევნო წელს, მეფის მოწვევით ოთხ პირთან ერთად კარლოსს ეწვია, გახდა მისი მთავარი მრჩეველი განათლების საკითხში, ასწავლიდა მასაც და მის უფლისწულებსაც. 782-796 წლებში ალკუინი ხელმძღვანელობდა სასახლის სკოლას, რომელიც მეფეს ყველა ქვეყანაში თან დასდევდა. ბერი ჩინებულ გასამრჯელოს იღებდა. ეს იყო სრული შემოსავალი სამი დიდი სააბატოოდან. მის მამულებში 20 ათასი ყმა მუშაობდა. ალკუინი სახელმძღვანელოებს ადგენდა გრამატიკაში, რიტორიკაში, ასტრონომიაში. მისი წიგნები V საუკუნის მწერალ მარტინე კაპელას და სხვათა კომპილაციას შეადგენდნენ.

მეფესთან დაახლოებული პირი იყო ისტორიკოსი პავლე დიაკონი (დაიბ. 720 წელს). პავლე წარმოშობით ლანგობარდულ არისტოკრატიათა ეკუთვნოდა. მან მეფის კარზე პაეიაში ჩინებული განათლება მიიღო, იცნობდა ანტიკურ ავტორებს, კარგად იცოდა ბრძნული ენა. მას შემდეგ, რაც კარლოსმა ლანგობარდთა მეფე დეზიდერიუსი დაამხო, პავლე სამხრეთ იტალიაში წავიდა და 774 წელს მონტე-კასინოს მონასტერში ბერად შედგა. სულ ორიოდე წლის შემდეგ, მისმა ძმამ არიხისმა მონაწილეობა მიიღო ჩრდილოეთ იტალიაში კარლოს დიდის საწინააღმდეგო აჯანყებაში. აჯანყება ჩააქრეს, არიხისი დაპატიმრეს და სხვებთან ერთად საფრანგეთში გაგზავნეს. მისი ოჯახი დიდ გაჭირვებაში ჩავარდა, მაშინ პავლე დიაკონმა კარლოს დიდს ლექსად დაწერილი გულისამაჩუყებელი თხოვნა გაუგზავნა, სადაც აღწერა არიხისის ცოლისა და მისი ოთხი შვილის უნუგეშო მდგომარეობა. კარლოსი პოეტებს დიდ პატივს სცემდა. ამ მიმართვის შემდეგ კარლოსმა დაპატიმრებული გაანთავისუფლა, პავლე დიაკონი დაიახლოვა და გვერდიდან არ იშორებდა. შემდეგში, პავლემ სპეციალურად მეფისთვის დაწერა „ლანგობარდების ისტორია“.

მეფის კიდევ ერთი საყვარელი პირი, მეცნიერი და პოეტი იყო ეგინჰარდი (დაიბ. 770 წელს). მან განათლება ფულდის მონასტერში მიიღო. ერთ ხანს ალკუინის ხელმძღვანელობით სასახლის სკოლაში სწავლობდა. მისი მთავარი ნაშრომია „კარლოს დიდის ცხოვრება“, რომელზედაც მუშაობისას ფართოდ გამოიყენა სვენტონიუსის პოპულარული „ავგუსტუსის ბიოგრაფია“ („თორმეტი ცეზარის ცხოვრებიდან“). მეფის სიკვდილის შემდეგ, ეგინჰარდი მისი შვილების მრჩეველი გახდა. 826 წლამდე იგი „ლორშის მატთან“ შედგენას ხელმძღ-

ვანელობდა.

სასახლის კარზე დაწინაურდა თეოდულფი. იგი ეროვნებით იყო გოთი, ადრე ესპანეთში ცხოვრობდა, 778 წელს კარლოსის ესპანეთში ლაშქრობის შემდეგ თეოდულფი მას გამოჰყვა და ძლიერ დაუახლოვდა. მალე იგი ორლეანის ეპისკოპოსი გახდა, მეფის სხვადასხვა საპასუხისმგებლო დიპლომატურ დავალებებს ასრულებდა, ამავე დროს იყო კარის პოეტი.

კარლოს დიდმა „სასახლის აკადემია“ ჩამოაყალიბა, რომელშიც მისი მრავალრიცხოვანი ოჯახის წევრები, უმაღლესი სასულიერო და საერო პირები, იმდროინდელი ცნობილი მეცნიერები მონაწილეობდნენ. ეს იყო თავისებური ლიტერატურული წრე, რომელიც ემსახურებოდა თვით კარლოს დიდისა და მისი შვილების განათლებას, მათი გონებრივი ჰორიზონტის გაფართოებას. კარლოსის კარზე არსებობდა სპეციალური სკოლაც, სადაც არისტოკრატთა, სასახლის მოხელეთა შვილები სწავლობდნენ.

თემა VII

ფრანკთა სახელმწიფო კარლოს დიდის მემკვიდრეების ხანაში. პერდენის ხელშეპყრულება

კარლოს დიდის მეფობის განმავლობაში (768 – 814) ფრანკთა სახელმწიფომ დიდ ძლიერებას მიაღწია. კარლოსის იმპერიის შესახებ დასავლეთის ისტორიოგრაფიაში არსებობს გაზვიადებული წარმოდგენა. ისინი, ვინც იზიარებენ აზრს კარლოსის სახელმწიფოს სიძლიერის შესახებ, მხედველობაში იღებენ მის ტერიტორიულ სიდიდეს და დაცემას მისი გარდაცვალების შემდეგ. კარლოსის იმპერია არ შეიძლება სინამდვილეში ძლიერი ყოფილიყო. იგი ემყარებოდა ნატურალურ მეურნეობას, ჭრელი იყო ენობრივი თვალსაზრისით, არ იყო მთლიანი სასამართლოს და კანონების მხრივაც კი და, რაც მთავარია, კარლოსმა მთელი თავისი პოლიტიკით ზელი შეუწყო ფეოდალიზმის, ცენტრიდანული ძალების განვითარებას. კარლოსი თვითონვე გრძნობდა, რომ მისი მემკვიდრეები ვერ შეინარჩუნებდნენ იმპერიის მთლიანობას: ამიტომ, მისივე სიცოცხლეში მოხდა საუფლისწულოების გამოყოფა. უფროსი შვილი კარლოსი გამოცხადდა ტახტის მემკვიდრედ, საშუალო – პიპინი – ლანგობარდების მეფედ, უმცროსი – ლუდოვიკუსი კი

აქვიტანიის მეფედ. 806 წელს კარლოს დიდმა იმპერია სამად გაანაწილა: ჩრდილოეთი და ცენტრალური ტერიტორიები უბოძა — უფროსს, კარლოსს, იტალია და დუნაის სამხრეთი მიწები — პიპინს, რონასა და საონას ველები — უმცროსს. უფროსი ვაჟები — კარლოსი და პიპინი მამის სიცოცხლეშივე დაიხოცნენ. ასე რომ, 813 წელს, გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე კარლოს დიდმა თავისი ზელობით დაადგა გვირგვინი უმცროს ძეს — ლუდოვიკუს, რომელიც ისტორიაში ლუდოვიკუს ღვთისმოსავის (Pius) სახელით არის ცნობილი (814 — 840). იგი იყო გიგანტური სიმაღლის, განათლებული, ბერძნული და ლათინური ენების ბრწყინვალე მცოდნე, მაგრამ იმ დროინდელი მემატიანეთა ცნობით, სუსტი ნებისყოფის, რბილი ხასიათის და სრულიად შეუფერებელი იმპერიის მართვისათვის. ლუდოვიკუს ღვთისმოსავი მფარველობდა ეკლესიას. მის დროს დამთავრდა ბრეტანის დაპყრობა, დანიაში ქრისტიანობის გავრცელება.

817 წელს შვილების მოთხოვნით ლუდოვიკუსმა იმპერია თავის სამ ვაჟს გაუნაწილა: უფროსს, ლოთარს ერგო ტახტი და გამოცხადდა მემკვიდრედ, ლუდვიგს, შემდგომში გერმანელად წოდებულს, ერგო ბავარია და აღმოსავლეთის მარკა, პიპინს — შუა და სამხრეთ გალიის — აქვიტანიის მიწები და ესპანეთის მარკა. ერთი წლის შემდეგ გარდაიცვალა დედოფალი ირმინგარდი და ლუდოვიკუსმა მოიხსურვა ბერად აღკვეცა, მაგრამ მისი სურვილის წინააღმდეგ დიდკაცებმა მას ცოლად შერთეს ბავარიის ჰერცოგის ახალგაზრდა ასული იუდიტი, რომელთანაც ქორწინებიდან მეოთხე წელს შეეძინა ვაჟი კარლოსი, შემდგომში შარლ მელოტად წოდებული. როდესაც ეს უკანასკნელი 6 წლის შეიქმნა, მეუღლის გავლენით ლუდოვიკუსმა შვილებს სამფლობელოების ნაწილი (კერძოდ, ელზასი) გამოსწირა და 829 წელს საუფლისწულოდ ნაბოლარა შვილს გადასცა. ძმები აღშფოთდნენ; 830 წელს აჯანყდნენ, მამა დაამარცხეს და აიძულეს ტახტიდან გადამდგარიყო, მეუღლე იუდიტი კი მონასტერში აღკვეცილიყო. მაგრამ ძმებმა ურთიერთშორის ტახტი ვერ გაიყვეს და ლოთარი აიძულეს ტახტი მამისთვის დაებრუნებინათ. იუდიტიც გამოიყვანეს მონასტრიდან. ორი წლის შემდეგ იგივე განმეორდა. იუდიტი კვლავ მონაზვნად გაამწესეს, მამა კი აიძულეს სუასონის ეკლესიაში საჯაროდ მოენანიებინა ცოდვები. 833 წელს მესამედ მოხდა იმპერიის განაწილება, მაგრამ უმცროსი ძმები ლოთარის გამეფებას ვერ შეეგუენ და კვლავ მამა გაამეფეს. 837 წელს მოხდა იმპერიის მეოთხე განაწილება. 838 წელს პიპინის გარდაცვალების გამო, იმპერია მეს-

უთედ განაწილდა, ხოლო 840 წელს, ლუდოვიკუსის გარდაცვალების შემდეგ, უთანხმოებამ ძმებს შორის ზენიტს მიაღწია.

841 წლის 25 ივნისს ლუდვიგ გერმანელმა და შარლ მელოტმა გაილაშქრეს ძმის ლოთარ I-ის წინააღმდეგ და დაამარცხეს იგი ფონტენუის ბრძოლაში. 842 წლის 14 თებერვალს ძმებმა კვლავ განაახლეს ურთიერთკავშირი. მათ ქ.სტრასბურგში დადებული კავშირი განამტკიცეს ფიცით. ძმებმა ჯარები დაუპირისპირეს ერთმანეთს და წარმოთქვეს ფიცი. ჯერ ლუდვიგმა დაიფიცა რომანულ, ე.ი. ძველ ფრანგულ ენაზე, მერე შარლმა გერმანულად, მერე შეფიცა ორივე ჯარმა: გერმანელებმა დაიფიცეს რომანულად, ფრანგებმა – გერმანულად. ეს ფიცი ჩაწერილი აქვს ცნობილ სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწეს, კარლოს დიდის შვილიშვილს ნითარდს. არსებობს ორი გერმანული და ორი ფრანგული ჩანაწერი. ეს არის პირველი ჩანაწერი ფრანგულ ენაზე. ამგვარად, ძმებმა გაიმარჯვეს ლოთარზე. 843 წლის აგვისტოში ქალაქ ვერდენში დაიდო ხელშეკრულება, რომელმაც დააკანონა კარლოს დიდის იმპერიის სამ სამეფოდ დანაწილება: ლოთარ I-მა (817. – 855) შეინარჩუნა იმპერატორის ტიტული და ერგო: ფრისლანდია, რაინის ქვედა აუზი, შუა რაინის მიწები (მაინცის, შპაიერის, ვორმსის გარდა), აღმოსავლეთის ტერიტორიები შელდასა და მაასამდე, ბურგუნდია, პროვანსი და იტალია. ლუდვიგ გერმანელს (გარდ. 876წ.) ერგო: გერმანული მიწები რაინიდან – ელბამდე – ბავარია, ტიურინგია, შვაბია, ფრანკონია, საქსონია, მაინცი, ვორმსი, შპაიერი. შარლ მელოტს (გარდ. 877წ.) ერგო: აქვიტანია, გალია, ესპანური მარკა. ლოთარის გარდაცვალების შემდეგ მისი სამი შვილიდან ერთს ერგო ბურგუნდია, მეორეს – იტალია, მესამეს – ავსტრახიის მიწები (რაინის, მაასისა და შელდის ტერიტორიები). ამ მესამეს სახელიდან (იგი მამის მოსახელე იყო) წარმოიშვა სახელწოდება „ლოთარინგია“.

ვერდენის ხელშეკრულების შემდეგ დაიწყო სამი ეროვნების ჩამოყალიბება: ფრანგული, გერმანული, იტალიური. ფრანკთა სახელმწიფოს გაყოფა სამად შეესაბამებოდა ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი სამი ხალხის განსახლების საზღვრებს. მან, არსებითად, დასაბამი მისცა სამი დიდი სახელმწიფოს; საფრანგეთის, გერმანიისა და იტალიის შექმნას.

847 წელს შარლ მელოტმა ქალაქ მერსენში გამოსცა კაპიტულარი, რომლის თანახმად, ყოველ თავისუფალ ადამიანს თავისთვის უნდა ემოვნა სენიორი. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ მეფის ხელისუფლე-

ბას აღარ შეეძლო თავისუფალთათვის ყურადღება მიექცია. თავის მხრივ, ეს სენიორების ძალაუფლების განმტკიცებას ნიშნავდა. ამან დააქანონა შექმნილი მდგომარეობა — „არ არსებობს მიწა სენიორის გარეშე“. 877 წელს შარლ მელოტმა გამოსცა კერსის კაპიტულარი, რომლის თანახმად, გრაფებს და სხვა მოხელეებს თავიანთი თანამდებობები მემკვიდრეობით უნდა გადაეცათ. ამან დააქანონა სახელმწიფოებრივი თანამდებობების ფეოდალიზაცია.

შარლ მელოტის გარდაცვალების შემდეგ, მეფის ხელისუფლება კიდევ უფრო დაკნინდა. IX საუკუნის 80 -იან წლებში, როცა შარლ მელოტის მემკვიდრენი ამოწყდნენ, საფრანგეთი შეიერთა გერმანიამ, რომელსაც მართავდა ლუდვიგ გერმანელის ძე შარლ სქელი. მანვე, მოგვიანებით, შეიერთა იტალიაც. მაგრამ, ეს გაერთიანება ძალზე სუსტი იყო. 887 წელს დიდკაცებმა შარლ სქელი ქტრიბურში ტახტიდან გადააყენეს და წარმოიშვა ოთხი სამეფო: საფრანგეთი, რომელსაც მართავდა პარიზის გრაფი — ელი; გერმანია, რომელსაც განაგებდა ლუდვიგ გერმანელის შვილიშვილი არნულფი; იტალია და ბურგუნდია (დღეაქალაქ არლის სახელწოდების მიხედვით, მას ხშირად არლის, არელატის სამეფოდ იხსენიებენ).

თემა VIII

საფრანგეთი IX – XI საუკუნეებში. პირველი კაპეტიანები

IX საუკუნის 80 -იან წლებში გერმანიის მმართველმა შარლ სქელმა შეიერთა საფრანგეთი, მოგვიანებით კი იტალია. მაგრამ, ეს გაერთიანება სუსტი აღმოჩნდა და 887 წელს ქტრიბურში დიდკაცებმა იგი ტახტიდან გადააყენეს და წარმოიშვა ოთხი სამეფო: საფრანგეთი, გერმანია, იტალია და ბურგუნდია, ანუ არელატის სამეფო.

საფრანგეთის მეფედ 888 წელს არჩეულ იქნა პარიზის გრაფი ელი. იგი იყო გრაფ რობერ ძლიერის ძე, ამიტომ ამ დინასტიას რობერტინგების დინასტია ეწოდა. 896 წელს, ელის გარდაცვალების შემდეგ, დიდკაცებმა აღადგინეს კაროლინგების დინასტია და მეფედ აირჩიეს შარლ მელოტის შვილიშვილი შარლ უბრალო (896 – 922). იგი დაამხო ელის მძამ რობერ I-მა (922 – 923), რომელიც მალე მოკლეს და ტახტი შარლ უბრალოს ძემ დაიკავა. 987 წელს სა-

ფრანგეთის სასულიერო და საერო სენიორთა ყრილობაზე ისევ რობერტინგების ღინასტიის წარმომადგენელი ჰიუგ კაპეტი იქნა არჩეული მეფედ. ამ დროიდან ღინასტიას კაპეტინგების ღინასტია (987 – 1328წწ.) ეწოდა. (სიტყვა „კაპეტინგი“ წარმოდგება სიტყვა „cappa“-საგან, რაც საეკლესიო პირის ჩასაცმელს ნიშნავს, ჰიუგი თავდაპირველად სასულიერო პირად ყოფნას აპირებდა და სათანადოდ იცვამდა კიდეც).

კაპეტინგების ღინასტიის პირველი წარმომადგენლები არიან: ჰიუგო კაპეტი (987 – 996), რობერ II (996 – 1031), ანრი I (1031 – 1066) და ფილიპე I (1060 – 1108).

ჰიუგო კაპეტის სამეფო დომენი მცირე იყო. მას ეკუთვნოდა მიწები მდინარეების სენასა და ლუარას გაყოლებით მდებარე ქალაქებითურთ – პარიზითა და ორლეანით. საფრანგეთის მეფე მბრძანებელი საკუთარ დომენშიც არ იყო, ვინაიდან მისი მთელი რიგი ვასალები მხოლოდ ფორმალურად სცნობდნენ მას სიუზერენად.

რობერ II, „ღვთისმოსავად“ წოდებული, მოკავშირედ ცდილობდა ეკლესიას გაეხადა. იგი თავისი მამის – ჰიუგის მსგავსად, მხარს უჭერდა კლიუნიზი მიმდინარე მოძრაობას, რომელიც მიზნად ისახავდა საეკლესიო რეფორმების გატარებას. ეკლესიაზე დაყრდნობით რობერ II-მ (1002 – 1016 წლებში) ბურგუნდიის საჰერცოგო დაიპყრო, სამეფო დომენს ასევე შემოუერთა დრეს, სანსისა და დიჟონის საგრაფოები. მისი მმართველობის პერიოდში, 997 წელს, სასტიკად გაუსწორდნენ ნორმანდიაში მომხდარ გლეხთა აჯანყებას, ასევე 1024 წელს გლეხთა მღელვარებას ბრეტანში; 1027 წლიდან რობერ II-მ თანამმართველად თავისი ძე ანრი I გამოაცხადა, რომელიც 1031 წელს, მამის გარდაცვალების შემდეგ, საფრანგეთის მეფედ გამოცხადდა. იგი შეეცადა ნორმანდიის ჰერცოგ უილიამის (შემდგომში უილიამ დამპყრობლად წოდებული) წინააღმდეგ კოალიციის შექმნას; მაგრამ უშედეგოდ. 1058 წელს ანრი I ვარავილეს ბრძოლაში დამარცხდა. ანრი I-მა, გადმოცემის თანახმად, მეორე ცოლად მოიყვანა კიევის მთავრის, იაროსლავლ ბრძენის ასული ანა. ანრი I-ის გარდაცვალების შემდეგ საფრანგეთის სამეფო ხელისუფლება უფრო დაეცა.

პირველი კაპეტინგების პერიოდში, პოლიტიკურად კულტურულად და ეთნიკურად, საფრანგეთი უკიდურესად დაქუცმაცებულ ქვეყანას წარმოადგენდა. ამ პერიოდის საფრანგეთი შედგება ოცდაათი სამთავროსაგან. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო ათი: ნორმანდიის საჰერცოგო, ბრეტანის საჰერცოგო, ფლანდრიის საგრაფო, შამპანის

საგრაფო, ბურგონის საჰერცოგო, ანჟუს საგრაფო, მენისა და ტურენის საგრაფოები, ჰუატუს საგრაფო, აჰვიტანიის ანუ გიენის საჰერცოგო, ლანგედოკის ანუ ტულუზის საგრაფო.

ანრი I-ის გარდაცვალების შემდეგ, 1060 წელს, საფრანგეთის სამეფო ტახტზეა მისი ძე ფილიპე I, რომელიც 1059 წლიდან მამასთან ერთად განაგებდა ქვეყანას. იგი წინაპრებისაგან განსხვავებით მხარს არ უჭერდა ეკლესიას, რათა საეკლესიო მიწების შემოსავლის დიდი ნაწილი თავად დარჩენოდა. ამ ნიადაგზე მას კონფლიქტი ჰქონდა რომის პაპთან.

პირველი კაპეტინგების დროს საფრანგეთი არ იყო ერთიანი არც ეკონომიკური და არც ენობრივი თვალსაზრისით. მდინარე ლუარა ჰყოფდა ენის ორ ფრანგულ შტოს: საფრანგეთის სამხრეთი ნაწილი ლაპარაკობდა ენაზე, რომელსაც ეწოდებოდა ლანგდოკი – (Langue 'd'oc), ზოლო ჩრდილოეთი ნაწილი ენაზე, რომელსაც ეწოდებოდა ლანგდოილი – (Langue 'd'oïl) (სიტყვები „oc“ და „oïl“ ნიშნავენ „კი“-ს). მოგვიანებით (XII-XIII სს.), ამ ოლქებმა ლანგდოკის და ლანგდოილის პროვინციების სახელწოდება მიიღეს. ამავე დროს ყველა პროვინციას თავისი დიალექტი ჰქონდა (ბრეტანში, გასკონში, ფლანდიის ჩრდილოეთ ნაწილში ფრანგულად საერთოდ არ ლაპარაკობდნენ).

პირველი კაპეტინგები მოგვაგონებენ მსხვილ მემამულეებს. მათ მცირე მასშტაბის პოლიტიკის წარმოება უხდებოდათ. ეწეოდნენ ადგილნაცვალ ცხოვრებას. თავიანთი სამეფო კარითურთ გადადიოდნენ ერთი ადგილიდან მეორეზე და იქ ცხოვრობდნენ დაგროვილი მარაგის ხარჯზე. ცხადია, ფეოდალური დაქსაქსულობის პირობებში, ახალი დინასტიის მდგომარეობა, რომელიც შედარებით უმნიშვნელო სამფლობელოების პატრონი იყო და ამის შესაბამისად რესურსებიც მცირე ჰქონდა, მეტად მძიმე იყო. ის სახსრები, რომლებიც გააჩნდათ კაპეტინგებს, შესდგებოდა უმთავრესად მათი საკუთარი მამულების შემოსავლისაგან, ეი უმთავრესად, ამ მიწებზე მცხოვრები ყმების სენიორიალური ექსპლუატაციისაგან. პირველი კაპეტინგები ხშირ შემთხვევაში მთელ თავიანთ სიცოცხლეს ანდომებდნენ რომელიმე ურჩი გასალის დამორჩილებას და მისი ციხე – კოშკის დანგრევას. მეფე ფილიპე I შემოსავლის გასაზრდელად არ ერიდებოდა ისეთ დამამცირებელ საშუალებასაც კი, როგორიც იყო ყაჩაღობა, ძარცვა (მას აბრალებდნენ, რომ გაუძარცვავს თავის დომენზე მიმაველი იტალიელი ვაჭრები). ამავე ფილიპე I-მა შეძლო სამეფო დომენის რამდენადმე

გაფართოება და მეფის ხელისუფლების ერთგვარი გაძლიერება. 1068 წელს მან აიძულა თავისი ვასალები დაეთმოთ მეფისათვის გატინე, ხოლო 1071 წელს – კორბი. 1074 წელს, თავისი სიმამრის რაულ ვერმენდუას გარდაცვალების შემდეგ, ფილიპე I-მა შემოიერთა ვექსენიც. მის დროს იწყება საკომუნო მოძრაობანი, ბრძოლა ქალაქებსა და მათ სენიორებს შორის. მეფე ფილიპე I ვერ მიხვდა ამ მოძრაობის მნიშვნელობას და ქალაქ – კომუნებს მხოლოდ უშუალოდ სარგებლობის თვალსაზრისით მიუდგა. შემდგომი პერიოდის საფრანგეთის მეფეებიც ხან ქალაქებს უჭერდნენ მხარს, ხან სენიორებს ეხმარებოდნენ ქალაქების დამუკიდებლობის მოსპობაში და ორივე მხრიდან სათანადო თანხებს იღებდნენ.

საფრანგეთის სამეფო დომენის ხელსაყრელმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ განაპირობა ქალაქების – პარიზისა და ორლეანის სავაჭრო პოტენციის ამაღლება, რამაც მეფის შემოსავლის ზრდაც განაპირობა.

თემა IX

სარკინოზთა, მაღიართა და ნორმანთა თარეშები მეზოპიის ტერიტორიაზე IX – X საუკუნეებში

IX – X საუკუნეებში ფეოდალური დაქუცმაცებულობისა და შინააშლილობის გზაზე დამდგარ ქვეყნებს მოსვენებას არ აძლევდნენ გარეშე მტრებიც. ევროპის ქვეყნებს იმ დროს სამი ძლიერი მტერი ჰყავდა: სარკინოზები, ნორმანები და მაღიარები.

სარკინოზებად, ანუ სარაცინებად იწოდებიან არაბები. არაბთა თაღდაპირველი დასახლების ძირითად ტერიტორიას არაბეთის ნახევარკუნძული და მისი მოსაზღვრე მესოპოტამიის, სირიისა და აღმოსავლეთ ეგვიპტის ტრამალები და ნახევრად უდაბური ოლქები წარმოადგენდნენ.

პირველი ორი ხალიფას (მაჰმადის მემკვიდრეთა ტიტული) აბუბეკრისა (632 – 634) და ომარის (634 – 644) მმართველობის დროს დამთავრდა არაბთა გაერთიანება და პირველი დიდი გამარჯვებები იქნა მოპოვებული ირანთან და ბიზანტიასთან ბრძოლაში. ასევე წარმატებებს მიაღწიეს სირიასა და პალესტინაში. არაბთა მიერ დაპყრობილი ბიზანტიისა და ირანის ოლქები შევიდნენ ხალიფატის, არაბთა სახელმწიფოს შემადგენლობაში.

VII საუკუნის დამლევსა და VIII საუკუნის პირველ მეოთხედში არაბებმა დაიპყრეს ახალი ტერიტორიები, რითაც ხალიფატის საზღვრები დასავლეთით — ატლანტის ოკეანეს ნაპირებამდე და აღმოსავლეთით — მდინარე სირ — დარიამდე და ინდამდე გადასწიეს. ჩრდილოეთ აფრიკის ქვეყნების დაპყრობით და ბერბერთა ადგილობრივი ტომების თავისი ხელისუფლებისადმი დამორჩილებით 709 წელს, არაბებმა მათივე დახმარებით 711-714 წლებში დაიპყრეს პირენეის ნახევარკუნძულის დიდი ნაწილი, შემდეგ შეიჭრნენ სამხრეთ გალიაში, მოაწყვეს თავდასხმები რონის ხეობაში და დაარბიეს აქვიტანია. მხოლოდ 732 წელს ისინი კარლოს მარტელის ჯარების მიერ ტურსა და პუატიეს შუა იქნენ შეჩერებულნი, სადაც დამარცხდნენ და უკან დაიხიეს. VIII საუკუნეში არაბებმა მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს ინდის ხეობაში. დაიპყრეს თურქესტანი სირ-დარიამდე, კავკასიაში მივიდნენ დარიალის ხეობამდე და 716-717 წლებში ალყა შემოარტყეს კონსტანტინოპოლს. აფრიკაში მყოფმა სარკინოზებმა 827 წელს დაიწყეს კუნძულ სიცილიის დაპყრობა. შემდეგ ისინი გადავიდნენ სამხრეთ იტალიაში. აქ, მდინარე გარილიანოს ნაპირზე, ააგეს ციხე 880 წელს. 889 წელს მათ დაიპყრეს პროვანსის სამხრეთი, საიდანაც ლაშქრავდნენ საფრანგეთს და ალპებს, ხელს უშლიდნენ ვაჭრობას.

ნორმანელების ცნების ქვეშ გულისხმობთ: ნორვეგიელებს, შვედებსა და დანიელებს. ჯერ კიდევ პლინიუსი იხსენიებს სვიონებს, ანუ შეედებს. სახელწოდება „ნორმანი“ (northmen) ჩრდილოეთის ხალხს ნიშნავს; ასე მათ ევროპელებმა უწოდეს.

IX-XI საუკუნეების ნორვეგია, საზოგადოებრივი განვითარების თვალსაზრისით, სკანდინავიის დანარჩენ ნაწილებს ჩამორჩებოდა და ამიტომ იქ უფრო დიდხანს იქნა შემორჩენილი ძველი ადამიანების, რომელთა შესწავლა საშუალებას გვაძლევს აღვიდგინოთ სკანდინავიის მთელ ტერიტორიაზე უფრო ადრე არსებული წეს-წყობილება. ნორვეგიის სკანდინავები იყოფოდნენ მრავალ წერილ ტომებად — ფილკებად. თითოეულ ტომს სათავეში ედგა ბელადი — იარლი. რამდენიმე ფილკი უფრო დიდ ტომობრივ კავშირებად ერთიანდებოდა. ისინი იკრიბებოდნენ საერთო — სახალხო კრებებზე — ტინგებზე. არსებობდა უხუცესთა საბჭოებიც. თითოეული ფილკი ასეულებად იყოფოდა და მათ სათავეში უდგნენ ასისტავეები. საზოგადოების საფუძველს შეადგენდნენ თავისუფალი გლეხები — ბონდები. ნორვეგიის ტომების შემდგომ გაერთიანებას შედეგად ოთხი დიდი ოლქის წარმოქმნა მოჰყვა. ჩნდებიან მეფეები, რომლებსაც ტინგებზე ირჩევენ.

მოსახლეობა უმთავრესად მისდევდა მესაქონლეობას, ნადირობასა და მეთევზეობას, კინაიდან ადგილობრივი გეოგრაფიული გარემო მიწათმოქმედების ფართო მასშტაბით განვითარების საშუალებას არ იძლეოდა. განსაკუთრებით ვითარდება ზღვაოსნობა, ხოლო ამასთან დაკავშირებით — მეკობრეობა და ვაჭრობა.

სკანდინავია მდიდარია რკინით. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მათთვის რკინის იარაღის დამზადებას, ე.წ. სკანდინავური ნაჯახის გაკეთებას, რამაც მათ მისცა ტყის გაკაფვის, ჩრდილოეთისაკენ განსახლების, საზღვაო ხომალდების, ე.წ. „ზღვის ცხენების“ დამზადების საშუალება. მათი მცირე ზომის ხომალდებს ვარცლის ფორმა ჰქონდათ და მოძრაობაში იალქნებისა და ნიჩბის საშუალებით მოდიოვნენ. მასში 40-50 კაცი ეტეოდა. ამ ხომალდების მეშვეობით ეწყობოდა ლაშქრობები, რომელთაც ვიკინგები (viking — ზღვის მეფეები) მეთაურობდნენ. ლაშქრობებს ორგვარი ხასიათი ჰქონდა: სავაჭრო, ან ყაჩაღური. ყაჩაღური თავდასხმები განსაკუთრებით ფრანკთა იმპერიის დანაწილების შემდეგ გახშირდა. ნორმანებმა დასავლეთ ევროპის ტერიტორიები აღმოსავლეთიდან და დასავლეთიდან რკალში მოაქციეს.

აღმოსავლეთით ნორმანები რუსეთს მარცვავდნენ; აღწევდნენ თვით კონსტანტინოპოლამდეც და სურდათ დაეპყროთ გზა ვარიაგებიდან — კონსტანტინოპოლამდე. დასავლეთით თავს ესხმოდნენ გერმანიას, საფრანგეთს, ინგლისს, გიბრალტარის სრუტეზე გავლით მარცვავდნენ იტალიასა და სიცილიას. ევროპაში გახშირდა გამოთქმა: „ღმერთო! დაგვიფარე ნორმანთა თავდასხმებისაგან!“ გაღატაკებული გლეხობა თვითონაც იარაღდებოდა და ყაჩაღად გარბოდა. ცნობილია ფრანგი გლეხი — მამაცი ვიკინგი — პასტინგი.

დროთა განმავლობაში ნორმანთა თარეშის ხასიათი იცვლება — იწყება ახალი ტერიტორიების კოლონიზაცია. მათი ერთ-ერთი ახალშენია — ნორმანდია. მოთარაშეთა შორის განსაკუთრებით სახელი გაითქვა ვიკინგმა — როილომ. იგი პირველად შოტლანდიას ლაშქრავდა და აოხრებდა. IX საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაიწყო მდინარე სენის მიდამოების დაპყრობა. უცნობმა ვიკინგმა 885 წელს გარემოიცვა პარიზი. თავდაცვას ხელმძღვანელობდა პარიზის გრაფი — ედი. ამ დროს საფრანგეთს განაგებს შარლ უბრალო (896-922). იგი იძულებული გახდა დაზავებოდა როილოს და დაედო მასთან სენკლერის ხელშეკრულება, რომლის თანახმად, მას დაუთმო რუანისა და კანის ოლქები და ქვეყნის სხვა ტერიტორიები. ამ კავშირის განსამტკიცებლად, შარლ უბრალომ მას ცოლად მიათხოვა ასული გიზელა. როილომ აღიარა

ქრისტიანობა და საფრანგეთის მეფის ვასალობა. იგი ცნობილია პერ-ცოგ რობერ I-ის (911-932) სახელით. მის სახელს უკავშირდება ნორმანდიის საჰერცოგოს დაარსება. ნორმანდიის დედაქალაქია რუანი, სადაც აღმართულია რობერის ძეგლი. რუანის მთავარ ტაძარში კი თავად არის დაკრძალული, მის საფლავის ქვას აწერია: „მან დაან-გრია, შემდეგ აღაშენა, იგი იყო სამშობლოს მამა“.

IX საუკუნეში ნორმანები თავს ესხმიან ირლანდიას და მის აღმოსავლეთ სანაპიროსა და სამხრეთში აარსებენ მთელ რიგ მცირე ნორმანულ „სახელმწიფოებს“. ამ ახალშენებმა გაძლეს IX საუკუნის დამლევამდე, კუნძულ ისლანდიის (ყინულის ქვეყანა) აღმოჩენამდე (861). სწორედ აქეთკენ წარიმართა გადასახლებულთა მთავარი ნაკა-ლი ნორვეგიიდან. ისლანდიაში დიდხანს შემორჩა ნორმანდთა ძველი ადათები, საზოგადოებრივი ურთიერთობა, ცხოვრების წესი და უძვე-ლესი სკანდინავური კულტურა. ისლანდიაში იქნა ჩაწერილი ძველი სკანდინავური საგმირო ამბები და ზღაპრები, რომლებსაც ინახავდნენ და გადასცემდნენ მრავალრიცხოვანი მოსიძლერეები, ანუ მოამბენი, ეგრეთ წოდებული სკალდები. ცნობილია ამ სახის ყველაზე თვალსა-ჩინო ნაწარმოები „ედა“, პროზაული და გალექსილი, რომელიც მრავალ ძველთაძველ ლეგენდას შეიცავს.

ისლანდიის აღმოჩენითა და მისი დასახლებით როდი ამოიწურა სკანდინავთა გეოგრაფიული აღმოჩენები. ირლანდიელმა მეკობრემ ერიკ წითურმა X საუკუნის ბოლოს აღმოაჩინა კუნძული გრენლანდია („მწ-ვანე ქვეყანა“). ამ ქვეყნის შესახებ არსებულ თქმულებებში აღნიშ-ნულია, რომ იგი დასახლებული იყო ქონდრისკაცებით (ესკიმოსებით). გრენლანდიაში XVI საუკუნემდე არსებობდა ისლანდიური ახალშენე-ბი. არსებობს ცნობები იმის შესახებ, რომ ერიკ წითურის ვაჟმა — ლეიფ ერიკსონმა მცირე ექსპედიციით მიაღწია ლაბრადორის სანა-პიროს, შემდეგ მიაღგა ადგილს, რომელსაც ვინლანდი („ვაზის ქვეყ-ანა“) უწოდა. 1103 წელს მისმა ძმამ ტერვალდ ერიკსონმა იქ ახალშ-ენს ჩაუყარა საფუძველი (დღევანდელი ქალაქ ნიუ-იორკის მიდამოე-ბი), რომელმაც XIV საუკუნემდე იარსება.

ნორმანები დიდხანს დარჩნენ წარმატებად. ნორმანულ ტომთა გაერ-თიანებას შედეგად ის მოჰყვა, რომ მათში წარმოიშვა რელიგიურ წარმოდგენათა სრული სისტემა ღმერთთა მთელი პანთეონით, რომლის სათავეში იდგა ღმერთი ოდინი. VIII საუკუნის დასაწყისიდან იწყება ნორმანებში ქრისტიანობის გავრცელება.

ნორვეგიის სამეფოს წარმოქმნის თარიღად შეიძლება ჩაითვალოს

885 წელი, როდესაც პაროლდ მშვენიერთმიანი შეუდგა ცალკეული ტომების გაერთიანებას. ნორვეგიის საბოლოო გაერთიანება მოხდა მისი შვილიშვილის ოლაფ II სქელის დროს (1015-1027).

ევროპელებისათვის მესამე მტერს წარმოადგენდნენ მაღიარები ანუ უნგრელები. სლავებმა მათ „ჰუნ-უგრები“ უწოდეს. IX საუკუნეში ისინი ელახეთის (რუმინეთის) ტერიტორიაზე გამოჩნდნენ. მემატიანეს ცნობით, ისინი უშნო ხალხი ყოფილა. მამაკაცები თმებს იპარსავდნენ და ნაწნავს იტოვებდნენ. 895 წელს მაღიარებმა გადალახეს კარპატები და დასახლდნენ პანონიაში. მათი მეფე ამ დროს იყო არპადი. მათ გაანადგურეს მორავიის დიდი სლავური სახელმწიფო. მაღიართა თავდასხმებს მოულოდნელობის ტაქტიკა ახასიათებდა. ისინი კარგ მხედრებად ითვლებოდნენ; თავს ესხმოდნენ ბიზანტიას, აღწევდნენ პარიზამდე, რომამდე, განსაკუთრებით ავიწროებდნენ გერმანელებს.

X საუკუნის დამდეგიდან უნგრელები ორი მხრიდან აწარმოებდნენ გამანადგურებელ თავდასხმებს გერმანიის ტერიტორიაზე: ჩრდილო-აღმოსავლეთით ისინი ელბით საქსონიაში იჭრებოდნენ, ამასთანავე, ისინი ლაბისპირა სლავებთან ერთად მოქმედებდნენ, აღმოსავლეთით უშუალოდ იჭრებოდნენ ბავარიაში, ზოლო აქედან შეაბიასა, ლოთარინგიასა და დასავლეთ ფრანკონიაში. გერმანელთა ტერიტორიაზე უნგრელები საშინელი სისასტიკით მოქმედებდნენ; სოფლებსა და ქალაქებს ცეცხლს უკიდებდნენ, ასაკის განურჩევლად ყველა მამაკაცს ჰკლავდნენ, ქალებს ტყვედ მიერეკებოდნენ. გერმანელთა ფეხოსან ლაშქარს არ შეეძლო გამკლავებოდა მრავალრიცხოვან და მოქნილ უნგრელთა ცხენოსან ჯარს. ამიტომ, გერმანიის მეფემ ჰაინრიხ ფრინველთმცემმა (919-936) სამხედრო რეფორმა გაატარა და შექმნა მძიმედ შეიარაღებული ცხენოსანი ჯარი. ამასთან ერთად, გერმანიაში (უმათავრესად საქსონიაში) ააგო ციხე-სიმაგრეები, რომელთა გარემოცვა და აღება უნგრელებს არ შეეძლოთ. ყველა ამ სამხედრო ხასიათის ღონისძიებამ მალე ფრიალ საგრძნობი ნაყოფი გამოიღო. 933 წელს, როდესაც მიიწურა მათთან ცხრაწლიანი დაზავების ვადა, უნგრელთა ჭარბი ძალები გერმანელთა რეორგანიზებულმა ჯარმა დაამარცხა და უკუაგდო გერმანიიდან. ოცი წლის განმავლობაში მათი მხრიდან თავდასხმები შეწყდა. 955 წელს ოტო I-მა დუნაის შენაკადთან, მდინარე ლეხთან, აუგსბურგის მახლობლად, გაანადგურა მათი ძალები, ხელთ იგდო უნგრელთა ბანაკი, მრავალი ტყვე. მათ რიცხვში იყო უნგრელთა სამი ბელადი, რომლებიც ოტო I-ის ბრძანებით, ჩამოახრჩეს. გერმანელთა ამ გამარჯვებით უნგრელთა თარეში ევროპაში საბოლოოდ

ალიკეთა. ამის შემდეგ, მაღიარები გადადიან ბინადარ ცხოვრებაზე. IX-XI საუკუნეებში სარკინოზთა, ნორმანთა და მაღიართა თარეშებმა კიდევ უფრო დაასუსტეს დასავლეთ ევროპის ქვეყნები და ხელი შეუწყეს ფეოდალური დაქუცმაცებულობის გაძლიერების პროცესს.

თემა X

წინააჲლტური და კელტური ბრიტანეთი

უძველესი ადამიანის ნაშთი, რომელიც ბრიტანეთშია ნაპოვნი (სუონსკომი) 250 ათასი წლისაა, მაგრამ არ ჩანს, რომ ადამიანთა ჰოდგმა აქ შემდგომში უწყვეტად ცხოვრობდა.

უკანასკნელი გამყინვარების დროს, რომელიც დაახლოებით 10 ათასი წლის წინათ დამთავრდა, ბრიტანეთის კუნძულები თითქმის მთლიანად ყინულით იყო დაფარული და, ბუნებრივია, ამის გამო, იქნებოდა უკაცრიელიც. მხოლოდ ამჟამინდელ კუნძულ დიდი ბრიტანეთის სამხრეთ ნაწილს არ შეხებია გამყინვარება. იგი ევროპის კონტინენტის ნაწილს (ნახევარკუნძულს) წარმოადგენდა. გამყინვარების დასასრულისათვის ბრიტანეთში გაჩნდა ევროპული ფლორა და ფაუნა, ხოლო მეზოლითის ხანიდან (დაახლოებით VII-VI ათასწლეულებში ჩვ.წ-მდე) ამ ტერიტორიაზე გამოჩნდა ადამიანი.

გამყინვარების შემდეგ, როდესაც დიდი ბრიტანეთი და ირლანდია კუნძულებად გადაიქცნენ, ადამიანთა ჯგუფები ფართოდ გავრცელდნენ. რადგან ეს კუნძულები, არსებითად, ევროპის ყველაზე განაპირა მხარე იყო (ისლანდია მხოლოდ XI საუკუნეში იქნა დასახლებული), ამიტომ ისინი ევროპის ხალხების მიგრაციების უკანასკნელი წერტილიც გახდა. უკვე მეზოლითიდან ძირითადი ფიზიკურ-გეოგრაფიული სხვაობები კუნძულ დიდი ბრიტანეთის ჩრდილოეთისა და დასავლეთის მთიან მხარეებსა და სამხრეთისა და აღმოსავლეთის ბარს შორის განსაზღვრავდა დასახლების თავისებურებებს. მთიანი მხარეების დაპყრობა ძნელი იყო, ამიტომ ძველი ტომები, მათი ენები და ცხოვრების წესი იქ დიდხანს იქნა შენარჩუნებული. სამხრეთ-აღმოსავლეთი დაბლობი მხარე კი, რომელსაც მხოლოდ ვიწრო სრუტე აშორებდა ევროპისაგან, ღია იყო სხვადასხვა დამპყრობელთათვის, რომლებიც ტალღებად მოდიოდნენ კონტინენტიდან და ჩრდილოეთით ან დასავლეთით სდევნიდნენ ადრე დასახლებულ ტომებს.

მიწათმოქმედება, რომელიც ძვ.წ. X საუკუნეში ჩაისახა ახლო აღმოსავლეთში, ბრიტანეთის კუნძულებს აღწევს ძვ.წ. დაახლოებით 3700 წელს. ეს კულტურა მოიტანეს ტომებმა, რომელნიც ნეოლითურ იარაღებს ხმარობდნენ. ისინი ხმელთაშუაზღვის რასის ტიპიური წარმომადგენლები იყვნენ-შაგვრემანები, შედარებით მომცრო ტანის ადამიანები. ეს ტიპი ჯერაც შეიძლება მოინახოს ბრიტანელებში (განსაკუთრებით უელსელებს შორის). ზოგიერთი ისტორიკოსი მათ „იბერიელებს“ უწოდებს, ვინაიდან ვარაუდობენ, რომ ისინი ხმელთაშუაზღვისპირეთიდან-იბერიის (პირენეის) ნახევარკუნძულიდან მოვიდნენ. იბერიელები სახლდებოდნენ, უპირატესად, სამხრეთ ინგლისსა და ირლანდიაში, კირქვიანი ბორცვების ფერდობებზე, სადაც უფრო ადვილად შეიძლებოდა ქვის იარაღით ახოს გაჩეხვა. ნაყოფიერ დაბლობებს კი მუხისა და იფნის უღრანი ტყეები ფარავდა. მათ საქმიანობას აგრეთვე წარმოადგენდა ოქროს მოპოვება ირლანდიის მდინარეებში და კალისაკორნუელის ნახევარკუნძულზე. იბერიელების ქმნილებად ითვლება სტოუნ-ჰენჯის უნიკალური მეგალითური ნაგებობა სოლზბერის ველზე, უილტშირის საგრაფოში. ესაა მაღალი, საგანგებოდ გათლილი ქვების რამდენიმე კონცენტრიული წრე, როგორც ჩანს, რიტუალური ადგილი და, შესაძლოა — ერთდროულად ობსერვატორია ქურუმებისათვის (იხ. დანართი).

ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოდან ბრიტანეთში ჩანს ადრე ბრინჯაოს იარაღი. ამ ეპოქიდან იწყება ვაჭრობა კონტინენტური ევროპის ქვეყნებთან. ბრიტანეთიდან მიაქვთ კალა, ოქრო, სპილენძი.

ძვ.წ. I ათასწლეულის შუაგულიდან კი კუნძულზე გამოჩნდნენ კელტები, რომლებიც რაინისპირეთიდან შედარებით მშვიდობიანად მოვიდნენ. ესენი იყვნენ ინდოევროპული მოდგმის ტომები, ცენტრალური ევროპის მკვიდრნი, რომლებიც ერთხანს ფართოდ გავრცელდნენ მთელს ევროპაში. კელტები იყვნენ გალატები — მცირე აზიაში, პელვეტები — დღევანდელ შვეიცარიაში, გალები — დღევანდელ საფრანგეთში და ა.შ.

ბრიტანეთში ძვ.წ. VI საუკუნეში მოსულმა პირველმა კელტებმა — გელებმა ბრინჯაოს მახვილებით ადვილად დაიმორჩილეს სუსტად შეიარაღებული ადგილობრივი მოსახლეობა, ან კიდევ ჩრდილოეთისა და დასავლეთის მთებში განდევნეს ისინი. ყოველი შემდგომი შემოსევის დროსაც, ადგილობრივ მკვიდრთა უკანასკნელი თავშესაფარი ისევ ეს მთები იყო. ძვ.წ. V საუკუნეში კელტების ახალი შტო (მათ შორის ბრიტები) — გამოჩნდა. მათ თავიანთი რკინის მახვილებით განდევნეს

ან დაიმორჩილეს ადრე მოსული ტომები. ძვ.წ. I საუკუნეში კი ბელგები ბრძოლით დასახლდნენ სამხრეთ და აღმოსავლეთ ინგლისში. კელტებმა მთლიანად დაიკავეს კუნძულები (მათ შორის ირლანდიაც). მხოლოდ მთიან მხარეებში რჩებოდა წინაკელტური მოსახლეობის ნაშთი (პიკტები), რომელიც მოგვიანებით კელტიზირებულ იქნა.

კელტებს პქონდათ გვაროვნული წყობილება, რომლის გადმონაშთები — კლანური წყობილება. ტოტემიზმით განპირობებული პერალდია, დიდხანს შემორჩა, განსაკუთრებით მთიან მხარეებში.

კელტები თავს ირჩენდნენ მონადირეობით და მეთევზეობით. ტყეში ნადირი, მდინარეში კი თევზი უხვად იყო. იცოდნენ აგრეთვე მიწის დამუშავებაც. მათ კუნძულებზე შემოიტანეს რკინის-ბუნიაკიანი ხის მსუბუქი სახნისი, რომელიც მიწას ღრმად ვერ ხნავდა. ამიტომ, მინდორს ორჯერ ამუშავებდნენ: მეორედ — გარდიგარდმო. ამიტომაცაა „კელტური მინდვრები“ კვადრატული ფორმისა. ბელგებმა შემოიტანეს უფრო მძიმე გუთანის, დაიწყეს დაბლობების ათვისება და სამხრეთ-აღმოსავლეთი მხარე ქვეყნის ბელლად აქციეს. კირქვიანი ბორცვების თხემებსა და ფერდობებზე მოსახლეობა თანდათან გაქრა. ეს ადგილები დღემდე რჩება საძოვრებად.

მიწა თემის საკუთრება იყო, მაგრამ ტომის ბელადები თანდათან მდიდრდებოდნენ და დიდ ავტორიტეტს იძენდნენ. ქურუმები — დრუიდები მრავალ ღმერთს ემსახურებოდნენ. მათი საკურთხევლები მორთული იყო წმინდა მცენარით — ფითრით. დღემდე ბრიტანეთში შობადლეს სახლს ფითრის ტოტებით რთავენ.

დანიართი — სტოუნჰენჯი (Stonehenge)

მეგალითური ნაგებობა ქსოლზბერისთან. გამოვლენილია 3 საამ-შენებლო ფენა. I — თარიღდება ძვ.წ. 1900-1700წწ. და წარმოადგენს 97,5მ. დიამეტრის მქონე ქვყრილს, რომლის შიგნით ორმოებია, ნაწილი კრემაციული. II — ძვ.წ. 1700-1550წწ. — შედგება ძველი მიწყყრილის შიგნით ვერტიკალურად განლაგებული ქვის (38 წყვილი) კონცენტრირებული წრისაგან. III — თარიღდება ძვ.წ. 1500-1400წწ. მიწაში ვერტიკალურად ჩასობილი თლილი ქვები (სიმაღლე დაახლ. 8,5 მეტრი, მასა — 28 ტონა), რომლებსაც თავზე ქვის ფილები ადევს და ქმნიან წრეს, რომლის დიამეტრია 30 მეტრი. წრეში 5 ტრილიტია (ზემოდან ფილა გადაფარებული 2 ქვა), რომლებიც თავის მხრივ, საკურთხევლის ქვის გარშემოა განლაგებული. სტოუნჰენჯი უძველეს-

სი ტადარია, რომელიც, ალბათ, მზის კულტს უკავშირდებოდა. ზოგი მეცნიერი, მაგ. ჯ.პოკინზი, მიიჩნევს, რომ სტოუნენჰენჯი ასტრონომიულ ობსერვატორიასაც წარმოადგენდა. ნაგებობა დღესაც უდიდეს შთაბეჭდილებას ახდენს მნახველზე.

თემა XI

რომაული ბრიტანეთი

ძალიან ხშირად ისტორიკოსები ბრიტანეთის ისტორიას იწყებენ ძვ.წ. 55 წლით, რადგან ამ დროიდან არსებობს ცოტად თუ ბევრად ზუსტი წერილობითი წყაროები ბრიტანეთის შესახებ და თვით სახელიც – „ბრიტანია“ – სწორედ მაშინ ჩნდება.

ძვ. წ. 55 წელს იულიუს ცეზარი პირველად გადმოვიდა 12 ათასი რომაელი მეომრის თანხლებით ალბიონის ნაპირებზე. ამ დროისათვის მას დაპყრობილი ჰქონდა მთელი გალია-დღევანდელი საფრანგეთი და ზოგი მეზობელი მხარე მდ. რაინამდე. გამარჯვების დასაგვირგვინებლად მას უნდა გაენადგურებინა ბარბაროსების კიდევ ერთი ბუდე, რომელიც გალებს ეხმარებოდა. კელტებმა წინააღმდეგობა გაუწიეს და სამი კვირის შემდეგ ცეზარმა დატოვა კუნძული. ძვ.წ. 54 წლის ზაფხულში კეისარმა წამოიყვანა ორჯერ მეტი ლაშქარი და მიუხედავად სასტიკი ბრძოლისა, რომელიც მას ბრიტანელებმა გაუმართეს (მათ შორის ბორობლებზე მახვილდამაგრებული საბრძოლო ეტლებითაც), დაამარცხა ისინი, ხარკი შეაწერა, შემდეგ კი მთელი ჯარითა და მძევლებით დაბრუნდა კონტინენტზე. მოგვიანებით, ძვ.წ. 46 წელს, რომში ცეზარს გაუმართეს ტრიუმფი, როგორც მრავალი ქვეყნის და მათ შორის ბრიტანეთის დამპყრობს, მაგრამ სინამდვილეში კელტური საზოგადოება კიდევ ერთი საუკუნის განმავლობაში დამოუკიდებლად ეთარდებოდა.

მხოლოდ ჩვენი წელთაღრიცხვის 43 წელს, იმპერატორ კლავდიუსის დროს მოიცალა რომმა ბრიტანეთის დასამორჩილებლად. წინააღმდეგობა ხანგრძლივი და სასტიკი იყო. 61 წელს დელოფალ ბოდისეას (ბოუდიკას) მეთაურობით მომხდარი აჯანყების დროს ბრიტებმა დაწვეს ახალი რომაული ქალაქები: ვერულამიუმი (დღევანდელი სენტ-ოლბენსი), კამელოდუნუმი (კოლჩესტერი), ლონდინიუმი (ლონდონი) და გაწყვიტეს მათი რომანიზებული მოსახლეობა. რომაელ მხედართმთა-

ვარ სექტონიუსს დიდი ბრძოლა დაჭირდა გმირი ქალის დასამარცხებლად, რომელმაც სამარცხვინო ტყვეობას თავის მოწამულა ამჯობინა (62წ.). საბრძოლო ეტლზე ამხედრებული მისი ფიგურა ბრიტანეთის პარლამენტის წინ 1902 წლიდან დგას, როგორც გმირული ბრძოლის სიმბოლო.

აჯანყების ჩახშობის შემდეგ, რომაელებმა უფრო ადვილად დაიმორჩილეს დაბლობი მხარეები, მაგრამ უელსსა და შოტლანდიაში ფეხი ვერ მოიკიდეს. მთიანი შოტლანდიის მკვიდრი პიქტები განუწყვეტილად ესხმოდნენ თავს რომაელების ფედერატებს – მოკაეშირე ტომებს. პიქტებს (ლათ. *Pictus, picti* - (მრავლ.) შეღებილს, ტატუირებულს ნიშნავს.) რომაელები უწოდებდნენ წინაეკლტურისა და ეკლტურის ნარევ ჩრდილო-შოტლანდიურ ტომებს, რომლებსაც წესად ჰქონდათ სხეულისა და სახის ტატუირება, ან მოხატვა. მთლიანად შოტლანდიას იმ დროს კალედონიას უწოდებდნენ. სკოტები, რომელთაგანაც წარმოსდგა „სკოტლანდია“ (შოტლანდია), ეკლტური მოდგმის ტომები იყვნენ და იმ პერიოდში ჩრდილო ირლანდიაშიც სახლობდნენ (ირლანდიას მაშინ „ჰიბერნიას“ უწოდებდნენ). მათ მხოლოდ IV-VI საუკუნეებში დაიჭირეს შოტლანდიის ნაწილი და მერე ფართოდ შეერივნენ პიქტებს.

იმპერატორ ადრიანეს დროს რომაელები იძულებული გახდნენ ჩრდილოეთ ინგლისში მონების შრომით აეგოთ გრძელი „ადრიანეს კედელი“ (122-128წწ.) ირლანდიის ზღვიდან (კარლაილიდან) – ჩრდილოეთის ზღვამდე (მდ. ტაინის შესართავამდე). კედლის ნაშთები დღესაცაა შემორჩენილი. 211 წელს, იმპერატორ სევერუსის დროს, სამხედრო საზღვარი დროებით ცენტრალურ შოტლანდიაში გადაიტანეს და ააგეს „სევერუსის კედელი“ (ხანდახან მას „ანტონიუსის კედელს“ უწოდებენ), მდინარე კლაიდიდან მდინარე ფორთამდე.

რომაელების ბატონობამ სამხანხევარ საუკუნეს გასტანა და შესამჩნევი კვალი დაამჩნია ხალხის ცხოვრებას. ტომების ბელადები ძალიან მალე გარომაელდნენ, ქალაქების მოსახლეობაც ძალიან შერეული, რომაულ-ეკლტური გახდა, მაგრამ რომაელების დიდი მასის გადმოსახლება აქ არ მომხდარა, ეთნიკური გავლენა მინიმალური იყო. სამეურნეო სფეროში კოლონების (უფრო ადრე – მონების) შრომაზე დამყარებული მსხვილი მამულების გვერდით ყოველთვის რჩებოდა თემურ წყობილებაზე დაფუძნებული სოფლის ეკონომიკა.

რომაელების ნაკვალევი ბრიტანეთში ნათლად ჩანს. მათ გაიყვანეს შესანიშნავი, ქვით მოკირწყული 6-7 მეტრი სიგანის გზები, რომ-

ლებიც უმოკლესი მანძილით პირდაპირი ხაზით ჰკვეთდნენ ქვეყანას და აკავშირებდნენ სტრატეგიულ პუნქტებს (რომაული გზების ტრასას ხშირად გასდევს თანამედროვე ავტოსტრადები). შეიქმნა ბევრი ქალაქი, რომელთაგან ხუთს იმპერიის პერიოდში მუნიციპიის უფლებაც კი ჰქონდა — ვერულამიუმს, კამელოდუნუმს, ებურაკუმს (იორკს), ლინდუმს (ლინკოლნს) და გლვეუმს (გლოსტერს), ხოლო ლონდონი იქცა იმ დროისათვის საკმაოდ დიდ სავაჭრო ცენტრად. ძალიან ბევრი თანამედროვე ქალაქი არსებობს რომაელების სამხედრო ბანალების (კასტრა) ადგილზე, რაზედაც მიგვანიშნებს მათი სახელწოდებანი: ლანკასტერი, მანჩესტერი, კოლჩესტერი, უინჩესტერი, ტადკასტერი, დონკასტერი და სხვა მრავალი. რომაელების მიერ განსაკუთრებით სამხრეთ და აღმოსავლეთ ინგლისში აგებული იყო ბრწყინვალე ვილები, სადაც გარდა წყალსადენისა და კანალიზაციისა, იყო ცენტრალური გათბობაც კი (რომელიც დღემდე არ გააჩნია ინგლისის სახლების დიდ ნაწილს), მათი შესანიშნავი იატაკებით, არქეოლოგთა სანუკვარ აღმოჩენებს წარმოადგენენ. მაგრამ, საერთოდ, რომაელები დამპყრობლები უფრო იყვნენ, ვიდრე კოლონისტები. კუნძულზე სიმშვიდეს და წესრიგს იცავდა უცხოელების კარგად ორგანიზებული ჯარი. ბრიტანეთი მეტროპოლიას აწვდიდა მადანს, ტყავს, ხორბალს, ჯარისკაცებსა და მონებს. მოსახლეობის მხოლოდ უმაღლესი ფენა იყო ჭეშმარიტად რომანიზებული. ის ლაპარაკობდა ლათინურად და აზროვნებდა რომაულად, ხოლო სოფელი კელტური რჩებოდა. ამიტომ, როდესაც მეხუთე საუკუნის დასაწყისში თვით რომს შეუქმნეს სასიკვდილო საფრთხე გერმანელმა ტომებმა, უკანასკნელი ლეგიონები გამოიძახეს ბრიტანეთიდან და რომის ბატონობის ხანაც ამით დამთავრდა.

თემა XII

ანგლო-საქსების მიერ ბრიტანეთის დაპყრობა

ბრიტანეთში თემური წყობილების რღვევა V საუკუნის დამდეგს უკვე დაწყებული იყო, ხოლო ცენტრალიზებული მმართველობა აღარ არსებობდა. V-საუკუნის პირველ ნახევარს ზოგჯერ „კელტურ აღორძინებას“ უწოდებენ, მაგრამ ეს პერიოდი ცუდად დამთავრდა, რადგან ეროვნული ერთობის იდეა არ შექმნილა, დაიწყო შინაომები, რომელთაც აღვივებდნენ ჩრდილოეთიდან — პიკტების, ირლანდიიდან —

სკოტების, კონტინენტიდან კი სხვადასხვა გერმანელი ტომების – ფრიზების, ანგლების, საქსების, იუტების შემოსევები. გადმოცემის თანახმად, ერთ-ერთმა ბელადმა ვორტიგერნმა პიკტების წინააღმდეგ მოუხმო იუტებს – გერმანულ ტომს, რომელთა რაზმიც ჰენგისტიისა და ჰორსას მეთაურობით 449 წელს გადმოჟდა კათანეტზე, აღმოსავლეთ კენტში, კონტინენტთან ყველაზე ახლოს მდებარე სამეფოში. მაგრამ, მეგობრული კავშირი მალე დაირღვა. პიკტების განადგურების შემდეგ, იუტები აღარ დაბრუნდნენ ძველ სამშობლოში და პირიქით, თანამოძმეების საშუალებით გაძლიერებულებმა ომი დაუწყეს ბრიტებს. კენტში, მდინარე მელუეიზე, ეილსფორდთან გამარჯვების შემდეგ, გერმანელ ტომებს გზა გაეხსნათ ლონდონისა და მთელი ბრიტანეთისაკენ. ამის შემდეგ საუკუნე – ნახევარზე მეტი თითქმის წყვდიადითაა მოცული. VI საუკუნის მიწურულში (597წ.), როდესაც რომის პაპის გრიგოლ I დიდის წარგზავნილი ბერი ავგუსტინე ქრისტეს სჯულის საქადაგებლად გადმოჟდა კათანეტზე, აღმოჩნდა, რომ ბრიტანეთის დიდი ნაწილი ანგლო-საქსებით იყო დასახლებული.

გერმანელი ტომების დაპყრობებს იმხანად ადგილი ჰქონდა მთელს დასავლეთ ევროპაში. ფრანკებმა დაიმორჩილეს გალია; ბურგუნდებმა – მდ. რონის ხეობა; ვესტგოთებმა – ესპანეთი; ჯერ ოსტგოთებმა, მერე ლანგობარდებმა – ჩრდილო იტალია; ვანდალებმა გადაიარეს ესპანეთზე, დატოვეს თავიანთი სახელი ანდალუსიაში და დააარსეს სამეფო ჩრდილო აფრიკაში. ამავე ვანდალებმა და ცალკე ოსტგოთებმა დაიპყრეს თვით რომი, მაგრამ შედარებით მცირერიცხოვანი დამპყრობლები დროთა განმავლობაში ყველგან აღმოჩნდნენ დაპყრობილების კულტურის გავლენის ქვეშ. მაგ., ფრანკების ენად იქცა გალების ლათინური, ხოლო გოთებისა და ვანდალების ცისფერი თვალები და ქერა თმები მალე გამუქდა იტალიასა და ესპანეთში.

დიდი ბრიტანეთის კუნძულის დიდ ნაწილზე კი გერმანელი კოლონიზაცია სრული აღმოჩნდა. აქ მოსული ჩრდილო-გერმანული ტომები შედარებით ჩამორჩენილნი იყვნენ ეკონომიურად და კულტურულად, მაგრამ მათი გვაროვნული ორგანიზაცია და სასტიკი მებრძოლი სული ძალიან ხელსაყრელი აღმოჩნდა დაპყრობისათვის. მათ განდევნეს, ან მოსპეს ბრიტები, ძირიანად აღმოფხვრეს ადგილთა კელტური სახელები და გაანადგურეს ადრეული ქრისტიანობის კერები. სამაგიეროდ მათ მოიტანეს თავიანთი წარმართული ღმერთების სახელები, რომელთა ხსოვნა დღესაც შემორჩა ინგლისურ ენას კვირის დღეების სახელებში; ესენი იყვნენ ვოდანი (ოღინი), – ომის ღმერთი, გზისა და საზღვრების

მფარველი — გერმანული ტომების მთავარი ღვთაება; თორი — ჰაერის, მეხისა და ქარიშხლის ღმერთი; ტუესკო (ტიუ) — სიკვდილის უწყალო ღმერთი; ფრაია — მშვიდობის, სიხარულისა და ნაყოფიერების ქალღმერთი და სხვანი. ადგილებს გაუჩნდა ანგლო — საქსური სახელები. მაგ., „uik“ — სოფელი (ბერუიკი, უორუიკი) „taun“ — ქალაქი (კინგტონი), „houm“, „hem“ — სახლი (ბირმინგჰემი), „ford“ — ფორდი (ოქსფორდი, ბრედფორდი) და სხვ. ძველი, კელტური ტოპონიმები უფრო მდინარეებს შერჩა, ზოგმა ძველმა ქალაქმა რომანიზებული სახელებიც შეინარჩუნა.

ბრიტებისა და მით უმეტეს მათი ქრისტიანული სამღვდელოების მიმართ არავითარი შეწყალება არ იყო. მათთვის მხოლოდ ცეცხლი და მახვილი არსებობდა. არც ბრიტებს უნდოდათ რაიმე საერთო ჰქონოდათ „მომხდურ ურჯულოებთან“. ამიტომ, თითქმის არავითარი ეთნიკური, ენობრივი, კულტურული შერევა თავიდან არ მომხდარა. რასაკვირველია, უნდა ვიფიქროთ, რომ ბრიტების მცირე ნაწილი გადაჩებოდა — მონებად მაინც დატოვებდნენ ზოგიერთ ტყვეს. ქალებს გამარჯვებული მეომრები მხეველებად გაიხდიდნენ ზოლმე და სისხლის აღრევა ნაწილობრივ მაინც ხდებოდა. თავდაპირველად, ეს მოთარეშეთა თავდასხმები იყო და მეომრები ოჯახის გარეშე მოდიოდნენ, მაგრამ, მოგვიანებით, ძარცვა ხალხთა გადასახლებაში გადაიზარდა. ბრძოლები სისხლიანი და ხანგრძლივი იყო, იგი ცვალებადი წარმატებებით მიმდინარეობდა. ბრიტებს მეთაურობდა ნახევრად ლეგენდარული მეფე არტური (იხ. დანართი). მაუნტ — ბედონთან, სამხრეთ — დასავლეთ ინგლისში, დაახლოებით 520წელს, ბრიტებმა დაამარცხეს მტერი და შეაჩერეს მისი წინსვლა. მაგრამ დამპყრობელთა ახალ-ახალი ტაღლები ავსებდნენ ომში დაცემულთა ადგილს. მდინარეების აყოლებით იჭრებოდნენ ქვეყნის გულში და VII საუკუნის დასასრულს ინგლისისა და სამხრეთ შოტლანდიის უდიდეს ნაწილზე ბატონობდნენ ანგლო — საქსების ენა და წარმართული კერაები.

კელტებს დარჩათ კორნუელის ნახევარკუნძულის მხოლოდ დასავლეთი და ჩრდილოეთი, რომელიც მოგვიანებით დაიპყრო ქრისტიანულმა უესექსმა და ამიტომ იქ კელტური ენა XVIII საუკუნემდე გაისმოდა; უელსი, სადაც მთიანეთმა დღემდე დაიცვა ძველი ბრიტების ნაშთები; სტრეთ — კლაიდი, სამეფო, რომელიც ჩრდილო — დასავლეთ ინგლისისა და სამხრეთ — დასავლეთ შოტლანდიას მოიცავდა და რომლის შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცით, სახელის გარდა; მთიანი და კუნძულოვანი შოტლანდია და ბოლოს ირლანდია. VI საუკუნის პირე-

ელ ნახევარში ბევრი ბრიტი გადავიდა კონტინენტზე და საფრანგეთის ჩრდილო — დასავლეთ ნაწილში, არმორიკუმის ნახევარკუნძულზე ადგილობრივ გალებთან შერევის შედეგად დაარსდა ბეტანის სამთავრო.

ტრადიციულად მიღებულია ბრიტანეთის დამპყრობლების დაყოფა სამ ძირითად შტოდ: ანგლებად — რომელთაც ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი დაიპყრეს, საქსებად და იუტებად — რომლებიც სამხრეთს შეესივნენ. მაგრამ, იმ დროინდელი მცირერიცხოვანი მემკთიანეები ხშირად ყველას ერთად ანგლებს უწოდებდნენ, ანდა საქსებს. ბრიტებისათვის ყველა მომხდური „საქსი“ იყო, მაგრამ, ალბათ, ანგლები მაინც სჭარბობდნენ, რაზან ქვეყნის საერთო სახელი ბოლოს მაინც მათი ეთნონიმიდან წარმოსდგა.

ანგლო — საქსები, მართალია, რომაელებთან შედარებით განვითარების ძალიან დაბალ დონეზე იდგნენ, ქალაქებს ანგრევდნენ და თავის კომპაქტურ სოფლებს ამჯობინებდნენ, მაგრამ ველურები მაინც არ ყოფილან. მიწას დანატრებულმა ხალხმა დიდად გააფართოვა სასოფლო — სამეურნეო მიწა. დაბლობში გაჩეხეს ტყე და ორ, ან სამშინდერიანი სისტემით თესდნენ ქერს, ხორბალს, ჭვავს, შერიას. ზარებითა და მძიმე გუთნით ხნავდნენ მიწას. ამასთან თემის ყველა წევრს რომ თანაბარი წილი აქონოდა, მთელი დიდი, შემოუღობავი მინდორი იყოფოდა ვიწრო ზოლებად, რომელსაც ერთი კომლი ერთ დღეში ამუშავებდა და ყველა გლეხს ხვდებოდა „კარგი“ და „ცუდი“ მიწა თანაბრად. ამიტომ, ანგლო — საქსური „ღია მინდვრები“ ყოველთვის ვიწრო ზოლებით გამოირჩევა (განსაკუთრებით კელტური „კვადრატებისაგან“). ყოველწლიურად მინდორს იცვლიდნენ და ანეულზე სოფლის მცირერიცხოვან ნახირს აძოვებდნენ. „ღია მინდვრების“ სისტემა ფეოდალიზმის დროსაც შემორჩა და მხოლოდ შუა საუკუნეების დამლევს დაიჭირა მისი ადგილი „შემოღობილმა მინდორმა“, რომელიც უკვე მდიდარმა გლეხმა ან მემამულემ დაისაკუთრა.

დანართი — არტურის ლეგენდები

ლეგენდების ქვემოთ იგულისხმება ძველი კელტური თქმელებები ბრიტების ნახევრად ლეგენდარულ მეფე არტურზე (V-VIII), რომელიც ბრიტანეთში შეჭრილ საქსებს ებრძოდა. ლეგენდა მეფე არტურზე და მისი „მრგვალი მაგიდის რაინდთა“ შესახებ მოგვიანებით ბრიტანეთში შეიქმნა. შესაძლოა, არტური არც არსებობდა, როგორც რეალური პიროვნება და ერთ პირს რამდენიმე პელადისა და მეფის გმირული

საქმეები მიაწერეს.

არტური მოხსენიებულია ნენიუსუს (796), უილიამ მალმზბერელის (1125), ჯეფრი მანმათელის (1147) და სხვათა ისტორიულ თხზულებებში. თქმულებები შემოინახეს და საფრანგეთსა და ინგლისში გაავრცელეს ბრეტონელმა ბარდებმა. ამ ხალხურ თქმულებებში მეფე არტურის პიროვნება ზღაპრულ – ჯადოსნური თვისებებითაა მოსილი. იგი თავისი ხალხის – კელტების დამოუკიდებლობისა და ბედნიერებისათვის იბრძვის. თქმულებები მოგვითხრობენ ბედნიერთა ნეტარ ქვეყანაზე, ადამიანთა და ცხოველთა უცნაურ ძმობა-მეგობრობაზე, ჯადოსნურ წყაროებზე და სულჩადგმულ ხეებზე, გრძელადამიანებზე, რომელთაც ბუნების ენა ესმით, ავალონის ზღაპრულ კუნძულზე, სადაც ფერიამ სასიკვდილოდ დაჭრილი არტური გადააფრინა, მეფის გამოჯანმრთელებასა და კელტების ხსნაზე, არტურისა და ჯინვერას ქორწინებაზე, სამეფო კარის მრგვალ მაგიდასთან რაინდთა თავშეყრაზე, მათს ფათერაკებზე წმინდა გრაალის თასის ძიებისას. XII საუკუნეში, ახალი სარაინდო ეპოქის წარმოდგენების შესაბამისად, არტურის ლეგენდები ფართოდ გაავრცელეს ფრანგმა და ანგლო – ნორმანმა ტრუვერებმა და გერმანელმა მინეზინგერებმა.

თემა XIII

ანგლო – საქსების პოლიტიკური და სოციალური წყობა

ანგლო – საქსების საზოგადოებრივი, პოლიტიკური და სოციალური წყობის შესასწავლად არსებობს რამდენიმე წყარო: 1. მათიანე; 2. ძველი ადათების სამართალი; 3. უესექსის მეფეთა კანონები; 4. გმირული ეპოსი.

1. პირველ მემათიანედ ითვლება ბედა პატივცემული (იხ. დანართი). მისი თხზულება „ინგლისელი ერის საეკლესიო ისტორია“ ძვირფას დოკუმენტს წარმოადგენს VI – VII სს-ის ინგლისის პოლიტიკური, სოციალური და საზოგადოებრივი წყობის შესასწავლად. 2. ანგლო – საქსთა მეფეების დროს ჩაწერილია ძველი ადათების სამართალი. I სამართალი ჩაიწერა კენტის მეფის ეთელბერტის დროს, შემდეგ VII საუკუნის 80 -იან წლებში – მეფე ხლოტარის დროს. ამ

სამართალს ასრულებს მეფე უიტრედი 90-იან წლებში. 3. უესექსის მეფეთა კანონებიდან აღსანიშნავია მეფე ინეს (688 – 695) კანონი. 4. გმირული ეპოსის თვალსაჩინო ნიმუშს წარმოადგენს თქმულება "ბეო-ველფზე" (იხ. დანართი).

შუა საუკუნეების ინგლისში დიდ როლს ასრულებდა თემური წყობილება. ეს თემი მოგვიანებით იქცევა ბატონყმურ თემად. სასოფლო თემი – ტუნი წარმოადგენდა ყველაზე მცირე პოლიტიკურ და ამავე დროს სამეურნეო უჯრედს, სადაც ყველა საკითხი წყდებოდა პალიმოთზე (სასოფლო საბჭოზე), რომელსაც მეთაურობდა ტუნგერეფა (ტუნის მამასახლისი). ჰანდრედი (ასეული) იყო ახლომდებარე თემების გაერთიანება, რომელსაც თავიდან ასი მეომრის გამოყვანა ევალებოდა. რამდენიმე ასეული ქმნიდა შაირს (საგრაფოს), რომლის მეთაურიც იყო ელდორმენი; ძველად ტომის ბელადი. მოგვიანებით, ელდორმენის გვერდით ეხედავთ შაირ – გერეფას (აქედან წარმოსდგა „შერიფი“) – მეფის ინტერესების წარმომადგენელს. სამეფოში, მეფის გარდა, დიდი გავლენა ჰქონდა „უიტენაგემოთს“ (ბრძენთა საბჭოს), სადაც გარდა წარჩინებულებისა და მეფის გავლენიანი რაზმელებისა, სასულიერო პირნიც ისხდნენ. უიტენაგემოთის რჩევის გარეშე მეფე ვერ გამოსცემდა ვერც ერთ კანონს.

ანგლო – საქსური საზოგადოება შედგებოდა თავისუფალი მიწათმოქმედი კერლების, წარჩინებულთაგან (ერლების), ნახევრად თავის-უფალთაგან (ლეიტებისაგან) და შედარებით მცირერიცხოვანი მონებისაგან – თეფი. კერლები ამუშავებდნენ მიწის ნაკვეთს – ჰაიდს (ხშირად ლეიტების შრომის გამოყენებით) და წარმოადგენდნენ თემის სრულუფლებიან წევრებს. მათი ვერგელდი (სისხლის ფასი) 200 შილინგი იყო. ერლის – ძველი ტომობრივი დიდგვაროვანის სისხლი ორჯერ მეტად „ფასობდა“ – მისი ვერგელდი 400 შილინგი იყო. მოგვიანებით, ერლებს გაუთანაბრდნენ მეფის რაზმელები – თენები, რომელთაც სულ ცოტა ხუთი ჰაიდი მიწა ჰქონდათ. თენები თანდათან საგვარეულო არისტოკრატიად იქცნენ.

დაპყრობის პერიოდში ცალკეული რაზმები (ან ტომები) ქმნიდნენ ეფემერულ გაერთიანებებს – „სამეფოებს“, მაგრამ VI საუკუნის ბოლოს ქვეყანაში გამოიკვეთა შვიდი ანგლო – საქსური სამეფო, რომელიც „პექტარქიის“ (შეიდმეფობა) სახელითაა ცნობილი. სამხრეთით იუტების მიერ დაარსებულად ითვლება კენტის სამეფო (დღევანდელი კენტის საგრაფო). საქსების სამეფოები იყო: ესექსი (აღმოსავლეთის საქსები), სასექსი (სამხრეთის საქსები) და უესექსი (დასავლეთის

საქსეები). ანგლების სამეფოები უფრო დიდი ზომისა იყო: მთელი აღმოსავლეთი ინგლისი ეჭირა ისტ — ანგლიას, ჩრდილო — აღმოსავლეთში ორი დიდი პოლიტიკური ერთეულის — დეირას (დღევანდელი ნორთამბერლენდი და სამხრეთი შოტლანდია) გაერთიანების შემდეგ წარმოიშვა ნორთუმბრიის დიდი სამეფო; ცენტრალურ ინგლისში კი მდინარეების პამბერისა და ტრენტის გაყოლებით შეჭრილმა ტომებმა ბრიტების სიახლოვეს დააარსეს „მარკა“ (საზღვარი), რომელსაც შემდგომში მერსიის სამეფოს სახელით იცნობენ.

ქრისტიანობის გავრცელება ინგლისში

ანგლო — საქსური სამეფოები კელტებთან ბრძოლის გარდა; ერთ-მანეთსაც ებრძოდნენ პირველობისათვის და მორიგეობით კიდევ აღწევდნენ წარმატებას. კენტის სამეფოს აღზევება თუმცა ყველაზე ხანმოკლე, მაგრამ დიდმნიშვნელოვანი აღმოჩნდა. VI საუკუნის დამლევს კენტის მეფე ეთელბერტმა დაიმორჩილა ესექსი, ისტ — ანგლია, მერსიის ნაწილი და დაამყარა კავშირი კონტინენტთანაც. ცოლად შეირთო ბერტა, პარიზის მეროვინგთა დინასტიის მეფის ასული.

როდესაც რომის პაპის გრიგოლ I დიდის მიერ გამოგზავნილი მისიონერი ავგუსტინე და ორმოცი იტალიელი ბერი გადმოჟდა კენტში 597 წელს, ამ სამეფოში უკვე იყო სოციალური და პოლიტიკური საფუძველი ხალხის ქრისტიანად მოქცევისათვის. სამეფო კარს და დიდებულებს სჭირდებოდათ ერთიანი იდეოლოგია, ქრისტიანული ეკლესიის კარგად მოგვარებული ცენტრალიზებული აპარატი, განათლებული ადამიანები. ხალხი ახალ რჯულს ეჭვით უყურებდა, მაგრამ მათ ძალით ნათლავდნენ.

VII საუკუნის ოციან წლებში ნორთუმბრიის მეფე ედვინმა დაიპყრო შუა და აღმოსავლეთი ინგლისი, აგრეთვე უესექსი, მჭიდრო კონტაქტი დაამყარა კენტის სამეფოსთან, დაამარცხა პიქტები და სკოტები (მის დროს დაარსდა ქალაქი ედინბურგი) და თავის სამეფოშიც სახელმწიფო რელიგიად ქრისტიანობა გამოაცხადა. ახალ სარწმუნოებას ჯერ არ ჰქონდა მტკიცე ფესვები ხალხში. ამას ამტკიცებდა ის, რომ მაგ. ისტ — ანგლიაში ერთსა და იმავე ტაძარში იდგა ქრისტიანული და წარმართული საკურთხეველები, აგრეთვე ისიც, რომ შესაფერის მომენტში ადვილად ხდებოდა კერპთაყვანისმცემლობის აღდგენა. ხალხს ძველებურად ერჩივნა ოდინი და ფრაია და მათი გმირი იყო

„ბეოველფი“, რომლის გმირული ეპოსიც სწორედ ამ პერიოდში შეიქმნა.

მერსიის მეფემ პენდამ სახელი გაითქვა, როგორც ქრისტიანობის დაუძინებელმა მტერმა. ედვინის დამარცხებისა და მოკვლის შემდეგ, ნორთუმბრიის ხალხი კვლავ სასწრაფოდ დაუბრუნდა ძველ რჯულს. ამის შემდეგ, ნორთუმბრიაში კიდევ რამდენჯერმე შეიცვალა რელიგია, მაგრამ 655 წელს მეფე ოსვიმ ბრძოლაში მოკლა პენდა და ამ დროიდან ირლანდიური ბერების — ეიდანისა და კათბერტის მეცადინეობით ქრისტიანობა საბოლოოდ დარჩა გამარჯვებული. დანარჩენი სამეფოებიც ასევე ეზიარნენ ახალ სარწმუნოებას და VII საუკუნის ბოლოს დიდი ბრიტანეთის კუნძული საბოლოოდ გადაიქცა რომის პაპის სამწყსოდ (თუმცა ჩრდილოეთში ერთხანს ბატონობდა ქრისტიანობის კელტურ — ირლანდური — ნაირსახეობა, რომელიც შეეფერებოდა კლანობრივ დაყოფას და არ იცნობდა რომის რთულ იერარქიას. ქრისტიანობის მქადაგებელი V საუკუნის ირლანდიაში იყო პადი, რომელიც შემდგომში წმ. პატრიკის სახელით ირლანდიის მფარველად იქცა). კენტერბერი, სადაც პირველი სამონასტრო კათედრა დააარსა წმინდა ავგუსტინემ, ამიერიდან იქცა მთელი ინგლისის არქიეპისკოპოსის სატახტო ქალაქად, ინგლისის პრიმასს კენტერბერის არქიეპისკოპოსი წარმოადგენდა. ზოლო იორკის არქიეპისკოპოსი ნორთუმბრიაში ჩრდილოეთ ინგლისის პრიმასი გახდა.

ქრისტიანობის გავრცელება დიდად უწყობდა ხელს ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბებას. კერძო საკუთრება სათემო საკუთრებაზე უფრო მნიშვნელოვანი გახდა: „ფოკლენდის“ გვერდით, რომელიც იყო სათემო მიწის ფარგლებში ერთი ოჯახის მიერ „სახალხო უფლებით“ დაჭერილი ნაკვეთი, ჩნდება „ბოკლდენდი“ — პირადად მეფის სიგელით მონასტრის ანდა ლორდისათვის ნაბოძები მიწა. მას ამუშავებდნენ. ნახევრად ყმა გლეხები, რომლებიც პლაფორდის (აქედან „ლორდი“) მსხვილი მიწათმფლობელის მფარველობაში შევიდნენ. პლაფორდს გადაეცა თავისი ხალხის გასამართლების უფლებაც (სოკას უფლება).

ქრისტიანობა ევროპულ კულტურასთან აახლოვებდა ინგლისს. მონასტრები გადაიქცა სალიტერატურო და საგანმანათლებლო მოღვაწეობის კერებად. ერთ — ერთ მათგანში, ჯეროუს მონასტერში, ნორთუმბრიაში გაატარა მთელი თავისი ცხოვრება შუა საუკუნეების ყველაზე ცნობილმა ინგლისელმა სწაველულმა ბერმა, ინგლისის მემკვიდრე ბედა პატივცემულმა (672 — 735) (იხ. დანართი).

ცოტა ხნის შემდეგ, უკვე თვით ინგლისელი მისიონერები მონაწილეობდნენ კონტინენტური ქვეყნის — გერმანიის გაქრისტიანებაში.

დანართი. „ბეოვულფი“ (BEOWULF)

„ბეოვულფი“ (Beowulf) წარმოადგენს ანგლო – საქსური საგმირო ეპოსის ერთ – ერთ თვალსაჩინო ნიმუშს. შექმნილი უნდა იყოს არა უგვიანეს VII საუკუნისა. გადამუშავდა VIII – IX სს-ში. ხელნაწერი X საუკუნისაა. ეპოსს საფუძვლად უდევს ისტორიული და მითოლოგიური ელემენტი. მისი მთავარი გმირია სამხრეთ შვედეთის მკეიდრთა (გეატების) მეფის მამაცი ქვეშევრდომი ბეოვულფი, რომელიც დანიას დაიხსნის ურჩხულისაგან და 50 წლის მანძილზე მართავს ქვეყანას. ვარაუდობენ, რომ „ბეოვულფში“ შემორჩენილია კვალი უძველესი წარმართული მითისა, რომელიც ასახავს სინათლისა და ზაფხულის ღვთაების ბრძოლას წყვდიადისა და ზამთრის ძალებთან.

დანართი. ბედა პატივცემული (BEADA VENERABILIS)

ბედა პატივცემული (672-735) ინგლისელი მემატიანე, თეოლოგი. ზედწოდება „ვენერაბილისი“ (ღირსი, პატივცემული) მის სახელს დაურთეს 836 წელს. იცოდა ბერძნული, ლათინური, ებრაული ენები. ძირითადად წერდა ლათინურად. მის თხზულებათაგან აღსანიშნავია „ინგლისელი ერის საეკლესიო ისტორია“, რომელიც VI -VII სს-ის ინგლისის ისტორიის ყველაზე სრულყოფილი და სანდო დოკუმენტური წყაროა (731), აგრეთვე „ეკლესიის მამათა ნაშრომების კომენტარები“, „აბატთა ისტორია“. ძველ ინგლისურზე მან თარგმნა იოანეს სახარება. სულ ბედას შემკვიდრეობა 45-მდე წიგნს შეიცავს იმდროინდელი მეცნიერების თითქმის ყველა დარგში.

ინგლისისა და შოტლანდიის ერთიანი სამეფოს შექმნა

ანგლო – საქსური სამეფოების ურთიერთბრძოლა მათი გაერთიანებით დამთავრდა. დიდხანს ფაქტიური ჰეგემონი მათ შორის იყო მერსია, მაგრამ გაერთიანების პატივი წილად ზედა უფრო სამხრეთით განლაგებულ სამეფოს – უესსექსს. ამ უკანასკნელს ყველაზე ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა აღმოაჩნდა – შედარებით თბილი ჰავა და ნაკლებ ჭაობიანი მიწა ხელსაყრელი იყო მიწათმოქმედებისათვის, ამიტომ აქ მოსახლეობაც მომრავლდა. აქ უფრო ძლიერი იყო კონტინენტური კულტურის გავლენაც. საფრანგეთის გაერთიანება (კარ-

ლოს დიდის (768 – 814) მიერ, მაგალითი გახდა უესექსის მეფე ეგბერტისათვის (800 – 838), რომელმაც ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ გასტეხა ჯერ მერსიის, შემდეგ კი ნორთუმბრიის წინააღმდეგობა, შემოიერთა ყველა სხვა სამეფო და 827 წელს ეკურთხა სრულიად ინგლისის მეფედ – ოვერლორდად. მისი სატახტო ქალაქი იყო უინჩესტერი.

- ამავე პერიოდში მიმდინარეობდა ჩრდილოეთ ბრიტანეთის (დღევანდელი შოტლანდიის) გაერთიანების პროცესიც. 843 წელს სკოტების მეფე კენეთ მაკალპინი ავიდა პიკტლანდის ტახტზე. პიკტლანდს აღმოსავლეთ შოტლანდიაში იმ დროს ყველაზე დიდი ტერიტორია ეჭირა, მაგრამ გაერთიანებულ სახელმწიფოს ახალი დინასტიის მიხედვით, ამიერიდან სკოტლანდს (შოტლანდიას) უწოდებდნენ. შოტლანდიის გაერთიანებას ხელი შეუწყო საგარეო საფრთხემ: საჭირო იყო საერთო ძალისხმევა საშიში მტრის – სკანდინავების მოსაგერიებლად.

თემა XIV

სკანდინავები (დანელები) ბრიტანეთის კუნძულებზე

ა) დანელთა შემოსევების I პერიოდი. ალფრედ დიდი

IX საუკუნეში მთელ ევროპას შიშის ზარს სცემდნენ ვიკინგების – ჩრდილოელი ზღვის მეკობრეთა რაზმები. სკანდინავები, დანელები, ვიკინგები, ვარიანგები, ნორმანები – ყველა ეს სახელი ერთ ხალხს, ანდა, უფრო ზუსტად, მსგავს ენაზე მოლაპარაკე ტომებს აღნიშნავდა. ინგლისში მათ დანელებს უწოდებდნენ. ეს ტომები სახლობდნენ ჩრდილოეთ ევროპაში, დღევანდელი შვედეთის, ნორვეგიისა და დანიის ტერიტორიაზე. თავიანი მაღალხარისხოვანი ფოლადის ცულებით ისინი ამზადებდნენ შესანიშნავ, სწრაფმავალ ხომალდებს. ამ ხომალდების მეშვეობით მათ დაასახლეს შოტლანდიისა და ფარერის უკაცრიელი კუნძულები, შემდეგ ისლანდია, აღმოაჩინეს გრენლანდია და ჩრდილოეთ ამერიკა. ამავე დროს დაიწყო ხანგრძლივი სისხლისმღვრელი თავდასხმები ზღვების სანაპიროებზე და უფრო ღრმად მდებარე ტერიტორიებზე. მთელი აღმოსავლეთ ევროპის გავლით, დნეპრის დაყოლებით, ისინი თავს ესხმოდნენ შავიზღერისპირეთის ბიზანტიურ ქალაქებს, მათ შორის კონსტანტინოპოლს; დასავლეთიდან მოსულმა ვიკინგებმა დაიპყრეს მდინარე სენის ზღვის შესართავი ტერიტორია,

გამარცხეს პარიზი და ერთხელ რომსაც კი შემოარტყეს ალყა.

ყველაზე ადრე სკანდინავებმა ირლანდიის რბევას მოჰკიდეს ზელი, ვინაიდან იქ არ იყო მტკიცე ზელისუფლება. ირლანდია წელში გატეხა ამ თავდასხმებმა და დასცა მისი აყვავებული ქრისტიანული კულტურა, გაანადგურა მისი მეურნეობა. ამის შემდეგ, სკანდინავებმა ინგლისის დაადგეს თვალი. ინგლისის მატთანში დანიელთა შემოსევის პირველი ამბავი 793 წლის 18 ივნისს მოიხსენიება. მათი შემოსევები განსაკუთრებით გახშირდა IX ს. 30 -იანი წლებიდან. ლეგენდის თანახმად, ამის საბაბად იქცა ის გარემოება, რომ უესექსის მეფემ, ბრეტვალდმა დაიპყრო 835 წელს კორნუელსი და აქაურმა კელტებმა დასახმარებლად მიმართეს დანელებს, რომლებმაც გამარჯვების შემდეგ აღარ მოისურვეს უკან წასვლა. ტახტზე ავიდა ამ მეფის ძე ეთელვულფი (836 – 858). მას დიდი ბრძოლების გადატანა მოუხდა დანელებთან. 842 წელს აიღეს და დაწვეს ლონდონი, მაგრამ ეთელვულფი მამაცურად ცდილობს გაუმკლავდეს მტერს. ამ დროისათვის დანიელები საუკეთესოდ იყვნენ შეიარაღებულნი, სამხედრო სტრატეგიაც მოქნილი ჰქონდათ. ეთელვულფს ღარჩა ორი ვაჟი: ეთელრედი და ალფრედი. ეთელრედ I-ის (858 – 871) მეფობის დროს დანელთა შემოსევების ხასიათი იცვლება – ისინი უკვე არა მარტო ძარცვა – გლეჯას ეწევიან, არამედ სახლდებიან ჩრდილოეთ ინგლისში. ადგილობრივი მოსახლეობა სტოვებდა სანაპირო ადგილებს და ქვეყნის სიღრმეში გარბოდა. 866 წელს დანელებმა დიდი ფლოტით დაამარცხეს ინგლისელები და დაიპყრეს ნორთუმბრია, რის შემდეგაც იწყეს სვლა სამხრეთისაკენ.

მეფე ალფრედ დიდის მმართველობის დროს (871 – 900 წლებში), უესექსმა მოახერხა საკუთარი სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნება, მაგრამ ეს, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მოხდა ინგლისის გაყოფის ხარჯზე. ტახტზე ასვლისთანავე მან გაატარა მნიშვნელოვანი სამხედრო რეფორმა. ყურადღება მიაქცია ცხენოსანი ნაწილების ჩამოყალიბებას. მოახდინა სამხედრო არმიის რეორგანიზაცია: თავისუფალი გლეხებისაგან შემდგარ ქვეით ლაშქართან ერთად შექმნა მძიმედ შეიარაღებულ ცხენოსან რაინდთა ლაშქარი. საფუძველი ჩაუყარა ფლოტის მშენებლობას. უესექსს მისი მეფობის ბოლოს 100 ხომალდი ჰყავდა. მეფის ავტორიტეტი განსაკუთრებით განმტკიცდა მაშინ, როცა 878 წელს ედინგტონთან ბრძოლაში მან სასტიკად დაამარცხა დანელთა მეფე გუთრუმი და აიძულა მეფესა და მის 29 ბელადს მიეღოთ ქრისტიანობა. ორი კვირის შემდეგ უედმორში დაიდო ხელშეკრულება,

რომლის თანახმად ინგლისი გაიყო ორ ნაწილად: ჩრდილოეთისა და აღმოსავლეთის დიდ სივრცეებზე (ნორთუმბრია, ოსტანგლია, მერსია) შეიქმნა „დეინლო“, ე.ი. დანური სამართლის მხარე (აქ მოხვდა ქლონდონიც), რომელიც ერგო გუთრუმს და სამხრეთი, რომელიც უესექსს დარჩა. მოგვიანებით, ალფრედმა ისარგებლა იმით, რომ გუთრუმმა დაარღვია ხელშეკრულება და მას ტერიტორიების დიდი ნაწილი ჩამოართვა.

ალფრედი ზრუნავდა ქვეყნის კულტურულ აღორძინებაზე და ევროპიდან ბევრი სწავლული მიიწვია. იგი აარსებდა სკოლებს. მანვე დაუდო სათავე ანგლო – საქსურ ლიტერატურას. ზრუნავდა ქალაქების დაარსებაზე, ვაჭრობის განვითარებაზე. ითარგმნა ლათინურიდან ინგლისურად მნიშვნელოვანი ისტორიული და ლიტერატურული თხზულებანი. მან თარგმნა ბედა პატივცემულის თხზულება „ინგლისელი ერის საეკლესიო ისტორია“. ამ დროს ითარგმნა ბოეციუსისა და ოროზისიუსის ფილოსოფიური და ისტორიული შრომები, პაპ გრიგოლ I დიდის წერილები და სხვ. ალფრედმა საფუძველი დაუდო საერთო ინგლისურ სამართალს. ამისათვის მან შეკრიბა კენტის, უესექსის და მერსიის სამეფოების სამართალი და უწოდა „მეფე ალფრედის კოდექსი“ (890წ.). მის დროს დაიწყო ანგლო – საქსური მატთანის შედგენა. მის პოლიტიკას აგრძელებენ მისი ძე ედუარდი და მემკვიდრეები – ათელსტანი და ედმუნდი. ისინი ცვალებადი წარმატებებით ებრძოდნენ დანელებს. ეს პროცესი ამ ორი ხალხის ერთმანეთთან თანდათანობითი დაახლოებით დამთავრდა. მეფე ედგარის დროს (959-975) ორივე სამეფო გაერთიანდა. დანელები გაქრისტიანდნენ. თავიანთი ენითა და კულტურით ისინი ბევრად როდი განსხვავდებოდნენ ანგლო – საქსებისაგან. 957 წელს ედგარი ჯერ მერსიის მეფედ, ხოლო 959 წელს უესექსისა და ბოლოს გაერთიანებული ინგლისის მეფედ გამოცხადდა. მის დროს ქვეყნის ფაქტიური გამგებელი იყო კენტერბერის არქიეპისკოპოსი ღუნსტანი. X – XI საუკუნეებში მოხდა დანელთა შერევა ანგლო – საქსებთან. ამ შერევას ბევრი დადებითი მხარეც ჰქონდა – დანელები მამაცი, შრომის – მოყვარე და გამრჯე ხალხი იყო. მათ ვაჭრობა მეკობრეობაზე ნაკლებ როდი იტაცებდათ და უფრო საქალაქო ცხოვრებას მისდევდნენ, ვიდრე სასოფლოს. გარდა ამისა, ისინი ანგლო – საქსებზე უკეთესი მეზღვაურებიც იყვნენ. მათ დააარსეს რამდენიმე ახალი ქალაქი, მათ შორის ღუბლინი – ირლანდიაში, დარბი, ნოტინგემი, ლესტერი და სხვ. – ინგლისში.

ბ) დანელთა შემოსევების II პერიოდი

991 წლიდან იწყება დანელთა შემოსევების ახალი ტალღა მეფე სვენის მეთაურობით. X საუკუნეში მან თავისი გავლენა ნორვეგიაზე გაავრცელა. სვენმა და ნორვეგიის მეფე ოლაფმა გაერთიანებული ძალებით გაილაშქრეს ინგლისზე. ამ დროს მეფეა სუსტი ეთელრედ II. იგი დაუკავშირდა ნორმანდიის პერცოვ რიჩარდ II კეთილს და მისი და ემა ცოლად შეირთო, მაგრამ ამ კავშირის მიუხედავად იგი იძულებული გახდა ძარცვისაგან თავი საგანგებო ზარკის გადახდით დაეხსნა, რომელსაც „დენგელდი“ (დანელების ფული) ეწოდა (991). ამის შემდეგ, სკანდინავები სისტემატურად მოცურავდნენ მრავალრიცხოვანი ზომადებით და მიჰქონდათ თავიანთი „კანონიერი გასამრჯელო“. სვენმა სულ შეიღწერ მთელი დენგელდი (სულ 158 ათასი გირვანქა ვერცხლი). მეფე ეთელრედმა, რომელსაც ისტორიულ ქრონიკებში არც თუ უსაფუძვლოდ „უგუნურს“ უწოდებენ, დანიელებთან ბრძოლის ყველაზე ცუდი გეგმა აირჩია: მისი ბრძანებით, ინგლისში მცხოვრები სკანდინავების ულუტა მოაწყვეს. ამან საბაბი მისცა დანიელებს განეახლებინათ შეტევა ინგლისზე და 1013 წელს ეთელრედი იძულებული გახდა ნორმანდიაში გაქცეულიყო, სადაც შეეძინა ძე ედუარდი, რომელმაც 40 წელი გაატარა ნორმანდიაში. გაერთიანებული ინგლისის ტახტი დაიკავა მეფე სვენმა, რომლის გარდაცვალების შემდეგ – 1017 წელს, მეფე გახდა მისი ძე კნუდი (1017 – 1035). კნუდის ვრცელი სკანდინავური იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა ინგლისი. კნუდი ცდილობდა კანონიერ მმართველად ეჩვენებინა თავი, რისთვისაც მიიღო ქრისტიანობა, ეკურთხა მეფედ ძველი ანგლო – საქსური წესის მიხედვით, უარი თქვა დენგელდის აკრეფაზე, ინგლისელებთან დაახლოების მიზნით ცოლად შეირთო ეთელრედის ქვრივი ემა, რომელმაც შეიღებო – ედუარდი და ალფრედი მიატოვა ნორმანდიაში და დაბრუნდა ინგლისში. 1018 წელს კნუდის ძმის, დანიის გამგებლის ჰარალდის გარდაცვალების შემდეგ, კნუდმა მიიღო დანიის სამეფო, ათი წლის შემდეგ დაიპყრო ნორვეგია და შეედითი. მმართველობა ინგლისში კნუდმა უცვლელი დატოვა. სიახლე, რაც მან შემოიღო იყო ქვეყნის დანაწილება დიდ ადმინისტრაციულ ოლქებად – საელდორმენოებად. გაჩნდა: ნორთუმბრიის, მერსიის, ისტ-ანგლიის და უესქსის საელდორმენო. ეს უკანასკნელი მოიცავდა მთელ სამხრეთ ინგლისს. მერსიისა და ნორთუმბრიის ელდერმენებად დანიიშენ სკანდინაველები: ისტ-ანგლიის – ლეოფრიკი (ინგლისელი), უესქსის – გოდვინი, პიროვნება, რომელმაც გარკვეული როლი შეასრულა ინგლისის ისტორიაში.

გოდვინი მდებო წარმოშობისა იყო, იგი თავისი ნიჭისა და უნარის წყალობით ამალდა. მან კნუდის ნათესავი ქალი შეირთო ცოლად. კნუდმა ინგლისში პირველმა შემოიღო სამეფო გვარდია, რომელიც მისი რჩეული, ერთგული პირებისაგან შედგებოდა და მათ „პაუსკერლები“ – „სასახლის ხალხი“ უწოდა. ისინი გრძელტარიანი ნაჯახებით იყვნენ შეიარაღებულნი.

კნუდის მმართველობის პერიოდში უკვე მტკიცდება ფეოდალური წყობილება. ჯერ კიდევ ალფრედ დიდის მემკვიდრის ათელსტანის მიერ 930 წელს გამოცემული კანონით, ყოველ თავისუფალ ადამიანს უნდა ჰყოლოდა ღორდი – ბატონი, რომელიც პასუხს აგებდა თავის ქვეშევრდომთა ყოფა – ცხოვრებაზე. ეს ღორდთა ფაქტიური ძალაუფლების ზრდაზე მიუთითებს. ამ უკანასკნელზე ლიტერატურული ძეგლებიც მეტყველებს. მაგ., უინჩესტერის სამონასტრო სკოლის „ჰაბასე-ბანი“. 1035 წელს კნუდის გარდაცვალების შემდეგ, შექმნილი მდგომარეობით ისარგებლა ნორმანდიამ, რომლის ჰერცოგმა ალფრედმა ძალაუფლების ხელში ჩაგდება მოისურვა, მაგრამ მას თვალები დასთხარეს, რის შემდეგაც იგი მალე გარდაიცვალა. კნუდის მემკვიდრეების – ჰარალდისა და ჰარტაკნუდის გარდაცვალების შემდეგ, დანური დინასტია ინგლისში მოისპო. დიდკაცებმა გაიხსენეს, რომ ნორმანდიაში იზრდებოდა უესექსის დინასტიის შთამომავალი – ედუარდი. იგი გაამეფეს ინგლისში ედუარდ აღმსარებლის სახელით (1042-1066). მისი მეფობის დროს, ინგლისელების და სკანდინავების გაერთიანება ერთ ერად თითქმის დამთავრდა.

თემა XV

ინგლისისა და ნორმანდიის ურთიერთობა XI საუკუნეში

ედუარდ აღმსარებლის (1042 – 1066) სახელი უკვდაყოფილია ერთი დიდი მონუმენტის აგებით, რომელიც მრავალი გადაკეთების შემდეგ ინგლისის ეროვნულ დიდებას წარმოადგენს. ეს არის წმინდა პეტრეს ეკლესია, – ამჟამად უესტმინსტერის სააბატოს სახელით ცნობილი (იხ. უესმინსტერის სასახლე, ანუ პარლამენტი).

ედუარდისთვის ინგლისი უცხო ქვეყანა იყო. მან ზომ 40 წელი ნორმანდიაში გაატარა და ზეირიანად ინგლისური ენაც კი არ იცოდა. ედუარდმა წამოიყვანა ნორმანდიიდან დიდკაცები და სასულიერო პირ-

ნი და ქვეყნის მიწები მათ უხვად დაურიგა. გაჩნდა უკმაყოფილთა ორი პარტია: გოდვინის მომხრეების პარტია — ინგლისელები და ნორმანდელთა პარტია — ნორმანდიელები. გოდვინმა დიდი ზეგავლენა მოიპოვა ედუარდზე. მან თავისი ძე ჰაროლდი ისტ — ანგლიის ელდორმენად დაანიშნინა, ხოლო ასული — იუდიტი მეფეს მიათხოვა ცოლად. ნორმანდულ პარტიას სძულდა გოდვინი. მათ გადაიბირეს მერსიის ელდორმენი ედვინი, ლეოფრიკის ძე, და მოაწყეს გოდვინის წინააღმდეგ შეთქმულება. 1051 წელს გოდვინი იძულებული გახდა ფლანდრიაში გაქცეულიყო, რომლის გრაფი მისი მოკავშირე იყო. მან შეადგინა დიდი ჯარი და გადმოსხა ინგლისში. ნორმანდიელთაგან შეწუხებული ხალხი მას მიემხრო. მეფე ედუარდი იძულებული გახდა დაეთხოვა და სამშობლოში გაესტუმრებინა ნორმანდიელები. 1053 წელს გოდვინის გარდაცვალების შემდეგ უესექსის ელდორმენი გახდა გოდვინის ძე, საქსონელი წარჩინებული დიდებული ჰაროლდი, რომელმაც თავის გაელენის ქვეშ მოაქცია მეფე ედუარდი. ნორთუმბრიის ელდორმენად დანიშნა მისი უმცროსი ძმა ტოსტიგი, მაგრამ იგი აჯანყდა. ჰაროლდმა მას ინგლისის დატოვება უბრძანა და მის ნაცვლად დანიშნა ერთგული ედვინის ძმა მორკენი. ჰაროლდმა თანდათან შეაშადა ნიადაგი გამეფებისათვის და როდესაც 1066 წლის 6 იანვარს მეფე ედუარდ აღმსარებელი გარდაიცვალა, დიდებულებმა მეფედ ჰაროლდი აირჩიეს. მის მეფედ გამოცხადებას მხარი არ დაუჭირა ჩრდილოეთ ინგლისის ორმა ოლქმა: მერსიამ და ნორთუმბრიამ. მათი ელდორმენები ედვინი და მორკენი, მათ წინააღმდეგ ჰაროლდის გალაშქრების შემდეგ, ფორმალურად დანებდნენ, მაგრამ მზად იყვნენ დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად.

ასეთ ვითარებაში ინგლისის სამეფო ტახტზე პრეტენზია განაცხადა ნორმანდიის ჰერცოგმა უილიამმა (გიიომი).

1066 წლიდან ინგლისის ისტორიაში იწყება ნორმანდული პერიოდი. უილიამ (Giïom) დამპყრობელი (William the Conqueror), დაიბადა 1027 წელს ნორმანდიაში. დედამისი მეტყავის ქალი იყო. იგი ნორმანდიის ჰერცოგის, რობერტ ეშმაკის უკანონო შვილია. 7 წლის იყო, როცა მამა აღმოსავლეთის ლაშქრობაში დაიღუპა. ბავშვს ნორმანდელი დიდებულები ზრდიდნენ. იგი იყო არაჩვეულებრივი ფიზიკური ძალის მქონე, მჭუხარე ხმის პატრონი. მისი მშვილდის დაჭიმვა არავის შეეძლო. როცა განრისხდებოდა, მთელი დღეების განმავლობაში ღუჟდა. უყვარდა ნადირობა. ინგლისის ტახტზე პრეტენზიის გამოცხადებისას, მას მოჰყავდა ორი არგუმენტი: 1051 წელს გოდვინის გაძევების

შემდეგ, თითქოს, ედუარდ აღმსარებელმა მას პირობა მისცა, რომ იგი იქნებოდა ტახტის მემკვიდრე და მეორე — როცა პაროლდი ლა-მანშიმ ცურავდა, ატყდა ლელვა და ის ნორმანდიის ნაპირზე გამოირიყა. გიიომმა იგი დაატყვევა და მანამ არ გაუშვა, სანამ არ დააფიცებინა წმინდა ნაწილებზე და პირობა არ დაადებინა, რომ ხელს შეუწყობდა მის გაშვებას. არც ერთ ზემოაღნიშნულ საბუთს მოწმე არ ჰყავდა.

გიიომმა პაროლდი უზურპატორად გამოაცხადა და დაიწყო ლაშქრობისათვის მზადება. მან დაიჭირავეა ფრანგი დაა ბრეტანელი რაინდები. ჯარის ძირითად ნაწილს მძიმედ შეიარაღებული ცხენოსნები შეადგენდნენ. ქვეითებს ნაკლები მნიშვნელობა ენიჭებოდათ. გიიომს ჰყავდა შესანიშნავი მშვილდოსნები. მოლაშქრეთა საერთო რაოდენობა დაახლოებით 7 — 10 ათასს აღწევდა. გიიომმა დახმარებისათვის რომის პაპს ალექსანდრე II-ს (მის კარზე უდიდესი გავლენით სარგებლობდა პილდებრანდი, მომავალი პაპი გრიგოლ VII) მიმართა. პაპი ადრეც იყო ღაინტერესებული ინგლისით, რადგან არ ემორჩილებოდა ინგლისის ეკლესია. მფარველობის ნიშნად, პაპმა მას გამოუგზავნა წმინდა ღროშა, რომელზედაც დაკიდებული იყო ბეჭედი, თითქოსდა, წმინდა პეტრეს თმით.

პაროლდმა დაიწყო ომისათვის სამზადისი, მაგრამ დიდკაცებმა მას მხარი არ დაუჭირეს. ამასობაში ჩრდილოეთიდან ნორთუმბრიას შემოესივნენ ვიკინგები მისი მოღალატე ძმის ტოსტიგის მეთაურობით. აქ პაროლდმა უხეში სტრატეგიული შეცდომა დაუშვა. ვერ განსაზღვრა მთავარი მტერი და პირველ რიგში მათი მოგერიება გადაწყვიტა. ტოსტიგმა აიღო იორკი. პაროლდი ჯარით გაეშურა ჩრდილოეთისაკენ. 1066 წლის 25 სექტემბერს სტამფორდ — ბრიჯთან ბრძოლაში დაამარცხა მტერი, ძმა მოკლა და იორკი გაანთავისუფლა. გამარჯვებული პაროლდი წამოვიდა სამხრეთისაკენ, მაგრამ ლონდონთან არც იყო მისული, რომ მიიღო ცნობა იმის შესახებ, რომ გიიომის ზომალდებმა გადმოლახეს ლა-მანშის სრუტე და 28 სექტემბერს მოადგნენ ინგლისის სამხრეთს.

პაროლდმა ივარაუდა, რომ ველზე მისი ქვეითი ჯარი ვერ გაუმკლავდებოდა მტრის ცხენოსანთა ლაშქარს და თავდაცვითი ბრძოლის გამართვა გადაწყვიტა. ბრძოლა მოხდა ინგლისის სამხრეთით, პასტინგის ახლოს. პაროლდი სენლაკის გორაკზე დაბანაკდა, უკან ტყე იცავდა, მარჯვნივ ჭაობი. წინ ააგებინა მაგარი ხის ღობეები, მარცხენა ფლანგზე დააყენა თავისი გვარდია ჰაუსკერლები (სასახლის ხალხი), ინგლისელები იბრძოდნენ საბრძოლო ნაჯახებით ქვეით-

ად, შემჭიდროებული რაზმებით, რომელთაც ფარების კედლები იცავდა.

გიომმა ბრძოლის ველზე შუაში დააყენა თავისი ვასალები, ფლანგებზე დაქირავებული ჯარი, რომელიც სამ წყებად იყო დაწყობილი.

ბრძოლა მოხდა 1066 წლის 14 ოქტომბერს. პირველად იერიში გიომმა მიიტანა სენ-ლაკის ბორცვზე, მაგრამ უშედეგოდ. მაშინ შეტევაზე გადავიდნენ ცხენოსნები, ცენტრში გაარღვიეს ლობეები, შემოუარეს მარჯვენა ფლანგიდან, მაგრამ არც მეორე იერიშით მოხერხდა ინგლისელთა წინააღმდეგობის გატეხვა. გიომმა რამდენიმე უშედეგო იერიშის შემდეგ გამოიყენა ე.წ. „სკეითური ტაქტიკა“: მოწინააღმდეგეს მოაჩვენა, რომ იერიშის მიტანისას ისინი თითქოს დამარცხდნენ და გარბიან. ამან შედეგი გამოიღო. მოწინააღმდეგემ მიატოვა ხელსაყრელი პოზიციები და დაედევნა „გაქცეულებს“. ნორმანდიელები მოულოდნელად მათ ბანაკში შეიჭრნენ, ჰაროლდი თავისი გვარდით — ჰუსკერდებითა და სამეფო დროშით იღვა მარცხენა ფლანგზე. იგი შეიჭრა მის მიერ გარღვეული ანგლო-საქსების ცენტრში, ორად გააპო მათი ბანაკი, მაგრამ ჰუსკერდები მაინც განაგრძობდნენ მელგარ წინააღმდეგობას. მაშინ გიომმა წამოსწია თავისი მშვილდოსნები, რომლებმაც ინგლისელებს სეტყეასავით დააყარეს ისარი. მზის ჩასვლისას ჰაროლდს ისარი მოხვდა თვალში და იგი მომაკდავი თავისი დროშის ქვეშ დაეცა. ცოცხლად დარჩენილი ანგლო-საქსები მიმოიფანტნენ. უილიამ დამპყრობელმა იქვე — ბრძოლის ველზე გააშლევინა სუფრა „ჭამდა და ილხენდა „გვამთა შორის“.

ჰაროლდის სიკვდილის შემდეგ ლორდებმა მეფედ აირჩიეს ედგარ — ეთელინგი. გიომმა გადალახა მდ. ტემზა და ჩრდილოეთიდან შეუტია ლონდონს. ქალაქი იძულებული გახდა დანებებოდა. 1066 წლის 25 დეკემბერს უესტმისტერიის სააბატოში იორკის არქიეპისკოპოსმა ელდრედმა უილიამს თავზე დაადგა ინგლისის მეფის გვირგვინი. სატახტო ქალაქად გამოცხადდა ლონდონი.

ეს საინტერესოა!

უმსტიმინსტიარის სასახლე, ანუ პარლამენტი

VII საუკუნეში საქსების მეფე ეთელბერტმა აპოლონის ტაძრის ადგილზე ააგო წმ. პავლეს სახელობის პატარა ეკლესია, რომელიც დანელთა შემოსევების დროს დაინგრა. 985 წელს მის ადგილზე

კვლავ აიგო მცირე ზომის ეკლესია. XI საუკუნის შუახანებში ედუარდ აღმსარებელმა აქ დააარსა წმ. პეტრეს სახელობის ეკლესია. 1298 წელს ხანძრის შედეგად ეს ნაგებობაც განადგურდა. 1666 წელს, ლონდონის დიდი ხანძრის შემდეგ, ამ ადგილას აიგო უესტმინსტერის დღევანდელი ნაგებობა. ამის შემდეგ უესტმინსტერი სულ ფართოვდებოდა და სრულყოფილ სახეს იღებდა. უესტმინსტერის დიდ სასახლესთან ერთად იგი ნეოგოტიკური სტილითაა აგებული. ამგვარი სტილითაა აგებული პარიზის ლეთისმშობლის ტაძარიც.

უესტმინსტერის დღევანდელი სასახლე 513 ფუტის სიგრძისაა, კოშკი კი 225 ფუტი სიმაღლისა. სასახლეში 1200 ოთახია. მის გრძელ დერეფნებში კედლის ორივე მხარეს სურათებია (გობელენები), რომლებიც ასახავენ „ბრიტანეთის შექმნის“ ისტორიას. მაგ. მეფე ალფრედის (871 – 900) თავდასხმა დანიელებზე, რიჩარდ ლომგული (1189 – 1199) ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მიემგზავრება, ჯონ უმეცაწყლო (1199 – 1216) ხელს აწერს „თავისუფლების დიდ ქარტას“, ტმორის, „უტოპიის“ ავტორის, პორტრეტი, დედოფალი ელიზაბეთ I (1558 – 1603) გზას უღოცავს ცნობილ მეკობრე უოლტერ რელის შორეულ ნაოსნობაში და სხვ.

უესტმინსტერის ტაძრის ინტერიერი ათობით დარბაზისაგან, კაპელისაგან, სენაკისა და გასასვლელ – გამოსასვლელისაგან შედგება. აქ დაკრძალულია ინგლისისა და მთელი კაცობრიობის ბევრი სასახელო შვილი. გრანიტის ფილებს ქვეშ განისვენებს ისააკ ნიუტონი, იქვე ახლოს – ჩარლზ დარვინი. აქვეა დაკრძალული „კენტერბერული მოთხრობების“ ავტორი ჯეფრი ჩოსერი, მსახიობი დევიდ გარიკი, ისაკ ბატსუ მაკოლეი. აქვეა „პოეტთა კუთხე“. აქ არიან დასაფლავებულნი ჩარლზ დიკენსი, რიჩარდ ბრინსლი, შერიდანი, ედმუნდ სპენსერი, ალფრედ ტენისონი. აქ მათი ძეგლებიცაა, ვინც არ არის დაკრძალული, მაგრამ მათი სახელები მაინც ამოუკვეთიათ მარმარილოში და გეამის მოსათავესებელი ადგილიც გამოუყვიათ. მაგ., უ.შექსპირი, უთექერეი, ჯ.მილტონი, რ.ბერნსი, გ.ოლსბიტი, ლონგფელოუ და სხვ. „სახელმწიფო მოღვაწეთა კუთხეში“ აღმართულია ძეგლები პრემიერ-მინისტრს უილიამ პიტს უფროსის, ლორდ პალმერსტონის, გლაუსტონის და სხვ. აქვე, ტაძრის შემოსასვლელში, იატაკის ვეება ფილას აწერია „უისტონ ჩერჩილი“, მაგრამ ჩერჩილი თავისი სურვილით დაკრძალულია ერთ პატარა სოფელში, სადაც მან ბავშვობა გაატარა.

მეფის ან დედოფლის საზვიდო გვირგვინკურთხევის ცერემონიალი უესტმინსტერის სააბატოს საკურთხეველის წინ მიმდინარეობს. აქვე

დგას სავარძელი, რომელშიც ინახება ე.წ. „ბედისწერის ქვა“, ინგლისის უძველესი ისტორიული რელიქვია.

დღევანდელი დიდი ბრიტანეთის პარლამენტის შენობის ავტორია ცნობილი არქიტექტორი ჩარლზ ბერი. დედოფალ ვიქტორიას სახელობის კოშკის თავზე (104 მ.) პარლამენტის სესიების დროს აღმართულია ქვეყნის სახელმწიფო დროშა (დროშის შექმნის ისტორიის შესახებ იხ. II ნაკვეთი). საათის კოშკის სიმაღლეა 98 მეტრი. ეს არის სახელმწიფოს მთავარი საათი, სახელწოდებით „ბიგ ბენი“. საათმა ამგვარი სახელწოდება მიიღო მშენებლობის ერთ – ერთი ხელმძღვანელის ბენჯამენ პოლის სახელისაგან. პარლამენტის შენობის წინ დგას რიჩარდ ლომეულის ცხენოსანი ქანდაკება, აქვეა აღმართული ოლივერ კრომველის ძეგლიც (1899წ.).

თემა XVI

ნორმანდელთა ბატონობა ინგლისში.

„საშინელი სამსჯავროს წიგნი“

1066 წელს მთავრდება ბრიტანეთის დაპყრობათა სერია და იწყება მისი განვითარების ახალი ეტაპი. მოსულმა ზალხებმა – იბერიელებმა, კელტებმა, რომაელებმა, ანგლო – საქსებმა, დანიელებმა, ფრანგ – ნორმანებმა თავიანთი ეთნიკური თუ კულტურული კვალი დატოვეს ამ კუნძულზე. მათთან შერევით ჩამოყალიბდნენ თანამედროვე ბრიტანელები. ინგლისელები ძირითადად ანგლო – საქსების, დანელებისა და ფრანგ – ნორმანების საფუძველზე წარმოიშვნენ. მათი ენაც კი ანგლო – საქსურისა და ნორმანულ – ფრანგულის საინტერესო სინთეზია. შოტლანდიელები, უპირატესად, კელტური მოდგმის პიკტების, სკოტების, ბრიტებისა და ანგლო – საქსებით, უფრო ნაკლებ კი დანელების ნარევს წარმოადგენენ; თითქმის იგივე შეიძლება ითქვას თანამედროვე ირლანდელებსა და უელსელებზე, რომელთა კელტურ სისხლს სკანდინავური და ანგლო – საქსურიც შეემატა.

მაგრამ XI საუკუნეში ეს პროცესი არ იყო დამთავრებული და კიდევ დიდხანს ნორმანები თავს დამპყრობლებლად გრძნობდნენ ამ კუნძულზე. 1340 წლამდე მოქმედებდა ე.წ. „ინგლიშრი“, კანონი, რომლის მოხდევითაც ყოველი მოკლული ნორმანისათვის უახლოეს სოფელში ჩამოახრჩობდნენ ხოლმე რამდენიმე უდანაშაულო ინგლისელს. მმართველი ფენა თითქმის მთლიანად შეიცვალა. დამპყრობლებში ნორმანებს გარ-

და ძალიან ბევრი იყო ფრანგი, ფლანდრელი და ბრეტონელიც კი. უილიამმა ლაშქრობა ჯვაროსნულად გამოაცხადა, მიიღო რომის პაპის კურთხევა და შეკრიბა ყველა მხარის რაინდები. ნორმანები ფრანგულენოვან არისტოკრატიად გადაიქცნენ, ხოლო ინგლისელების უმრავლესობა კი გლეხებად დარჩა. უილიამმა სასტიკად ჩაახშო აჯანყებები (1068წ., 1071წ.), ამოწყვეტა ძველი დიდებულები. მთელი ჩრდილოეთ ინგლისი ისე გადაბუგა და გააუკაცრიელა, რომ იქ ერთი საუკუნე კაცი არ ჭაჭანებდა. სწორედ ამის შემდეგ უწოდეს მას დამპყრობელი.

დაპირფარებულ ინგლისელ ლორდებს მამული შეუნარჩუნეს, ხოლო ურჩების მიწა უილიამმა დაისაკუთრა და ერთგულ ბარონებს დაუნაწილა. ამ პერიოდში საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ინგლისური ფეოდალიზმი. ინგლისში ფეოდალიზმმა უფრო დასრულებული სახე მიიღო სწორედ იმის გამო, რომ პოლიტიკური ინსტიტუტების უმრავლესობა შემოიტანეს სხვა ქვეყნებიდან. კონტინენტზე წესად ითვლებოდა, რომ მეფე აძლევდა მიწის ნაკვეთს (ფეოდას) ვასალს — მსხვილ ფეოდალს და სამაგიეროდ მისგან ღებულობდა სამხედრო და სხვა სახის სამსახურს. მსხვილი ფეოდალი აძლევდა მიწას იმავე პირობით უფრო დაბლა მდგომ ვასალს და ა.შ. ყველაზე დაბალ საფეხურზე იდგა ყმა გლეხი — ვილანი. მაგრამ მსხვილი ვასალები ხშირად თვლიდნენ, რომ მიწა მათი მემკვიდრეობითი საკუთრებაა და არა მეფის ნაბოძები. ინგლისში კი ვასალები ვერ „დაივიწყებდნენ“ მეფის წინაშე თავის მოვალეობას. უილიამმა დაუნაწილა თავის ბარონებს დაპყრობილი მიწა — წყალი და გარდა ამისა, ყველა საფეხურზე მდგომი ვასალიც აიძულა ვასალური ფიცი დაედო მეფის წინაშე. ეს მას აბსოლუტურ ძალაუფლებას ანიჭებდა. ინგლისში მეფის ხელისუფლება ძალიან მტკიცე იყო. აქ არ ბატონობდა პრინციპი „ჩემი ვასალის ვასალი არ არის ჩემი ვასალი“. მეფეს მორჩილებაში ჰყავდა ეკლესიაც. უილიამმა გაანთავისუფლა კენტერბერის არქიეპისკოპოსი სტივანდი და დანიშნა თავისი ერთგული ლანფრანკი. ინგლისი მჭიდროდ დაუკავშირდა ნორმანდიას და მთლიანად საფრანგეთს. უილიამმა ცოლად შეირთო ფლანდრიის გრაფის ასული და ფლანდრიასთან ვაჭრობა თავის მფარველობის ქვეშ მოაქცია. მსხვილი სამთავროების წარმოშობა, რომლებიც შემდგომში შეეცილებოდნენ პირველობას, ინგლისში არ მომხდარა. ქვეყანა ჯერ კიდევ ანგლო — საქსების დროიდან დაყოფილი იყო საგრაფოებად (შაირებად). მათი ადმინისტრაციული მმართველები — შერიფები მეფის მიერ ინიშნებოდნენ და მეფეზე იყვნენ დამოკიდებული. მეფე არ

ამლევდა უფლებას ცალკეულ ფეოდალებს კერძო ლაშქარი ჰყოლოდათ, ან ციხე — დარბაზები აეგოთ. ინგლისში დღემდე შემორჩენილი ციხე — დარბაზებისა და რომაული, ან გოთური სტილით აგებული კათედრალების აბსოლუტური უმეტესობა ნორმანთა პერიოდშია აგებული. მაგ. ლონდონის ტაუერი და უინძორის ციხე-სიმაგრე აგებულია უილიამ დამპყრობლის ბრძანებით (იხ. უინძორის სასახლე და ლონდონის ტაუერი).

1086 წელს უილიამმა ბრძანა ინგლისში საყოველთაო აღწერის ჩატარება. ეს იყო პირველი აღწერა ფეოდალური ევროპის ისტორიაში, რომელიც 8 თვის განმავლობაში მიმდინარეობდა. ფიცქვეშ უნდა მიეცათ ჩვენება ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენლებს, შერიფს, ბარონებს, ტუნგერეფას, ექვს ყმა გლეხს და ყველა თავისუფალს ერთი სოფლიდან. აღწერა ხდებოდა კომპობრივად. აღირიცხებოდა მუშა პირუტყვის რაოდენობაც. აღწერა უნდა ჩატარებულიყო 3 პერიოდის შესაბამისად:

1. რა მდგომარეობა იყო ედუარდ აღმსარებლის დროს.
2. რა მდგომარეობა იყო დაპყრობის მომენტში.
3. რა მდგომარეობა იყო აღწერის დროს.

„საშინელი სამსჯავროს წიგნი“ (Domesday Book) — ასე უწოდა ხალხმა ამ აღწერას, რადგან მისი დეტალური კითხვები შემდგომში ხალხის მძიმედ დაბეგერის საშუალებას იძლეოდა (არაფერი იმალება მეფის წინაშე, ისე როგორც საშინელი სამსჯავროს დღეს არ იმალება არც ერთი ადამიანური ცოდვა).

დოკუმენტებმა განსაზღვრა მოსახლეობის შემადგენლობა:

1. უმრავლესობა ყმა — გლეხები — ვილანები — 106 ათასი კაცი = 38 %.
2. ღარიბ — ლატაკნი — კოტერები — 89 ათასი კაცი = 32 %.
3. მონები — სერვები — 25 ათასი = 9 %.
4. თავისუფალი გლეხები — 32 ათასი = 12 %.

სულ 253 ათასი ადამიანი. მასში არ შედიან ოჯახის დანარჩენი წევრები, ლორდთა მსახურნი, სამღვდელოება, ვაჭრები, ხელოსნები და ა.შ. სულ 2 მილიონამდე ადამიანი გამოდის. აღწერილია 80 ქალაქი. ქალაქების მოსახლეობა 75 ათასამდე იყო, მთელი მოსახლეობის 5 % (იხ. დანართი).

„საშინელი სამსჯავროს წიგნი“ ფეოდალური ინგლისის სოციალურ — ეკონომიკური ისტორიის ერთ — ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს. ინგლისის გლეხური მოსახლეობის იურიდიუ-

ლი სტატუტის ფიქსაციით, „საშინელი სამსჯავროს წიგნმა“ გლეხთა მდგომარეობის გაუარესება და მანამდე თავისუფალი გლეხების ყმა გლეხებად გადაქცევა განაპირობა.

დანართი. „საშინელი სამსჯავროს წიგნი“ (DOMESDAY BOOK)

თანამედროვე ისტორიკოსებმა დაიანგარიშეს რამდენი შეიძლება იყოს ყოფილიყო ინგლისის მოსახლეობა. ვარაუდობდნენ, რომ იქნებოდა 1 მილიონზე ოდნავ მეტი მცხოვრები. უმრავლესობა აღმოსავლეთსა და სამხრეთში იყო თავმოყრილი (ნორფოლკში – 95 ათასი სახლობდა, სეფოლკში – 73 ათასი, ლინკოლნშირში – 90 ათასი). ჩრდილოეთში მცირე იყო მოსახლეობის ოდენობა (დარემში – 5 ათასი, ნორთამბერლენდში – 8 ათასი, უესტმორლენდში – 3 ათასი). ქვეყნის სამხრეთი და დასავლეთი სავსე იყო ფეოდალური მანორებით (მამულები), სადაც მთელი სოფელი, დასახლებული ყმა გლეხებით – ვილანებით, ამუშავებდა ღორღისა და თემის მიწას. ვილანები მოსახლეობის 38% შეადგენდნენ, შემდეგ იყო კოტერებისა და ბორდერების კატეგორიის გლეხობა – 32 %, რომლებიც სათემო მიწის გარეთ მდებარე პატარა ნაკვეთით სარგებლობდნენ. ბევრი მათგანი უკვე ყმა იყო, მაგრამ ყოველთვის მიწათმოქმედებას არ მისდევდა, ან შეიძლება ბატონის სამსახურში მყოფი მჭედელი, ხელოსანი, ან ფეიქარი ყოფილიყო. თავისუფალი გლეხობა – ფრიჰოლდერები და სოკმენები 12% შეადგენდნენ და ჩრდილო და აღმოსავლეთ ინგლისში სჭარბობდნენ, ხოლო მონები – 9% – სამხრეთ-დასავლეთით უფრო იყვნენ შემორჩენილნი და თანდათანობით ისინიც ვილანების მდგომარეობაში გადადიოდნენ.

ეს საინტერესოა!

უინძორის სასახლე

1096 წელს უილიამ დამპყრობელმა ლონდონიდან 37 კილომეტრის დაშორებით, მდინარე ტემზის სანაპიროზე, საფუძველი ჩაუყარა უინძორის სამეფო ციხე – სიმაგრეს. XII საუკუნის დამლევს დაიწყო ახალი სასახლის კომპლექსის მშენებლობა, რომელიც ინგლისის მონარქთა დღემდე მოქმედ საზაფხულო რეზიდენციას წარმოადგენს. იგი ევრო-

პის ერთ-ერთი დიდი ციხე – სიმაგრეთა კომპლექსია. ამჟამად არსებული ანსამბლი მოიცავს სასახლეს, ორ ეზოს, შუაში აღმართულ „მრგვალ კოშკს“ (დაახლოებით 1272 წელი) და ულამაზეს ძეგლებურ პარკს. ინგლისური გოტიკის შედევრია სენტ – ჯორჯის მარაოსებრ – კამარებიანი კაპელა (1474 – 1528).

თავდაპირველად, უილიამ დამპყრობლის დროს, თანამედროვე უინძორის ადგილას მხოლოდ რამდენიმე სართულისაგან შემდგარი ხისაგან აგებული მთავარი კოშკი მდგარა. კოშკს ირგვლივ წყლით სავსე არხი უვლიდა და შიგნით შესვლა მხოლოდ ჯაჭვებიანი ასაწევი ხიდის ჩამოშვების შემდეგ შეიძლებოდა. მოგვიანებით, XII საუკუნეში, უილიამ დამპყრობლისეული ხის კოშკი ქვის კოშკით შეცვალა ინგლისის მეფე რიჩარდ I ლომგულმა.

უინძორის ციხე – დარბაზს 10-15 მეტრის სიმაღლის კედელი არტყია, რომელიც გარს უვლის ცალ მხარეზე დაქანებულ მწვანე ზეგანს და მას ყოველ მხრიდან მიუდგომელს ხდის. სადარაჯო გოდოლებითა და მიუვალი კედლებით გარშემორტყმულ ბალახოვან ზეგანზე რამდენიმე თვალწარმტაცი სასახლე და კარის ეკლესიაა აღმართული.

უინძორის ციხე – დარბაზი დღეს მუზეუმია. აქ დაცულია შუა საუკუნეების პერიოდის ფერწერის შესანიშნავი ნიმუშები, გობელენების, იარაღისა და ავეჯის უმდიდრესი კოლექცია.

მთავარი სასახლე სამი ფრთისაგან შედგება და სამივე ეს ფრთა რუსული I-ს მაგვარად არის ერთმანეთის მიმართ განლაგებული. მარცხენა ფრთა ოფიციალურ მიღებათა გასამართი საპარადო დარბაზებია. ყველა დარბაზს თავისი სახელი ჰქვია. ერთი მათგანია ვატერლოოს დარბაზი, რომელიც ნაპოლეონ ბონაპარტის დამხობის აღსანიშნავად მოუწყვიათ.

დღევანდელი უინძორის სასახლის მარჯვენა ფრთას ზაფხულობით ქვეყნის დედოფალ ელისაბედ II-ის სტუმრების მისაღებად იყენებენ. ორი ფრთის შემაერთებელ სასახლეში კი დედოფალი ელისაბედი და სამეფო ოჯახის სხვა წევრები ცხოვრობენ. საჭიროების შემთხვევაში, უინძორის სასახლეს მუზეუმის თოკებს აცილებენ და ყოველი მისი კუნჭული სამეფო ოჯახის საცხოვრებელ ადგილად იქცევა.

უინძორის მახლობლად მოთავსებულია სახელგანთქმული იტონის სკოლა, რომლის კორპუსებს, ეკლესიას, დამხმარე მეურნეობას და სასწავლო ნაკვეთებს რამდენიმე ათეული პექტარი მიწა უჭირავს ციხე – სიმაგრის წინ გაშლილ ტრიალ მინდორში. იტონის სკოლა,

მაღალი წოდების უნიჭიერეს ინგლისელ ბავშვთა აღზრდის კერა, XV საუკუნეში დაუარსებიათ. იგი ინგლისური კოლეჯის – საშუალო სკოლის უფლებით სარგებლობს და ამზადებს კონტინგენტს ინგლისის ორ ძველთაძველ უმაღლეს სასწავლებელში – კემბრიჯისა და ოქსფორდის უნივერსიტეტებში შესასვლელად. სკოლა განთქმულია უმკაცრესი რეჟიმით, სწავლების მეტად მაღალი დონითა და აღზრდის მრავალმხრივობით. იტონის სკოლის კედლებში უსწავლია არისტოკრატიული წრიდან გამოსულ თითქმის ყველა ინგლისელს, ვინც შემდგომ მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა თავისი სამშობლოს ისტორიაში. აქ საკონკურსო გამოცდების წარმატებით დაჭერის შემდეგ, იღებენ რჩეულთა შორის რჩეულებს და ასპეტურად ზრდიან. ბავშვი იტონის სკოლაში ყოველმხრივ ვითარდება, ეუფლება მეცნიერების საფუძვლებს, ყალიბდება როგორც ადამიანი, როგორც სრულუფლებიანი შვილი და ზეალ-ინდელი პატრონი ღიდი ბრიტანეთისა.

ეს საინტერესოა!

ლონდონის ტაუერი

ღიდებული ციხე – დარბაზი ტაუერი ინგლისის მეფეთა უძველესი რეზიდენციაა, რომელსაც 13 აკრის ფართობი მიწა უჭირავს მდ.ტემზის მარცხენა სანაპიროზე. მისი უძველესი ნაწილი რომანული „თეთრი კოშკი“ უილიამ I დამპყრობლის (1066 – 1087) დროს აიგო. მისი მშენებლობა დაიწყო ბენედიქტინელთა ორდენის ბერმა გუნდულფმა, რომელიც უილიამ I-მა როჩესტერის ეპისკოპოსად აკურთხა. 1077 წელს მისი სიკვდილის შემდეგ, ტაუერის აგება განაგრძო რანულფ ფლამბარდმა (ინგლისის მეფემ ჰენრი I-მა (1100 – 1135) იგი დაატუსაღა, 6 წლის შემდეგ შეუნდო და 1128 წლამდე, გარდაცვალებამდე, ფლამბარდი ტაუერის აშენებაზე მუშაობდა). ჰენრი I-ის დროს აქ მოეწყო სამხეცე; 1830 წლიდან ჰერცოგმა ველინგტონმა სამხეცე სპეციალურად აგებულ ზოპარკში გადაიტანა. ტაუერი ლონდონის სიღრმის შუაგულში მდებარეობს. მისი მთავარი კარიბჭეები ტემზის სანაპიროზე გადის, საიდანაც კარგად ჩანს ფოლადის ევება რკალებზე დაკიდებული ტაუერის ხიდი. ტაუერის მაღალ კარიბჭეებში ვიქტორიანული ეპოქის ტანსაცმელში გამოწყობილი მეკარეები ღვანან. ტაუერის ცენტრალურ შესასვლელს იცავს გვარდიელი წითელ მუნდირში, უზარმაზარი დათვის ტყავისაგან შეკერილი ქუდით.

ქვის მაღალი გალანით შემოღობილ ეზოში ჯერ კიდევ იულიუს ცეზარის ლეგიონების ნადგომ ყაზარმათა ნანგრევებია დარჩენილი. ნანგრევთა ახლოს დგას რამდენიმე მაღალი და მკვიდრი ქვის შენობა. „თეთრი კოშკი“ მათ შორის ყველაზე მოხდენილია. იგი მეფეთა რეზიდენციად ითვლებოდა აგების დროიდან. ამჟამად კი შიგ ძველბურთი იარაღ-საჭურველის გამოფენაა მოწყობილი. მეზობელ შენობაში მეფის ოჯახის ძვირფასეულობაა გამოტანილი. ეს უნიკალური გამოფენა გვირგვინებისა, მეფეთა და უფლისწულთა რეგალიებისა, სამკაულებისა და თვალ-მარგალიტისა, ალბათ, დიდად აღემატება მსოფლიოს ყველაზე უფრო მდიდრულ და ბრწყინვალე კოლექციებს. შეუძლებელია აქ გამოფენილი რომელიმე ნივთის ნომინალური ღირებულების დასახელება. აღსანიშნავია, რომ ინგლისის მეფეთა ბრილიანტის, მარგალიტის და სხვა შეუფასებელი ლითონებისა და პატიოსანი თვლებისაგან შემდგარი გვირგვინები, სკიპტრები, კეერთხები თუ მახვილის ქარქაშები, უპირატესად XVI – XVIII საუკუნეებს განეკუთვნება. ამ დროს დიდი ბრიტანეთის მსოფლიო იმპერიამ თავისი სიმდიდრისა და სამხედრო ძლიერების ზენიტს მიაღწია. ექსპონატები სქელი შუშის უზარმაზარ ყუთებშია მოთავსებული. გაჩერება, ისევე როგორც მუზოლეუმში, აქაც აკრძალულია. ყოველი სამი – ოთხი მეტრის დაშორებით მცველები დგანან და ხალხის ნაკადის შეუჩერებელ მსვლელობას აწესრიგებენ.

ტაუერის ეზოში, ტოტებგამლილი თვლების ქვეშ ფილაქით მოგებულ და თუჯის შავი ჯაჭვით შემოსაზღვრულ ადგილას დგას კუნძი, რომელზედაც ჯალათი თავს კვეთდა ინგლისის ტახტის მოცილეებსა და ტახტის მოცილეებთან ინტრიგაში დამარცხებულებს, სახელმწიფო მოღალატეებად მიჩნეულთ. სისხლიანი ბაქნის კიდზე, თეთრი მარმარილოს დაფაზე, ამოტიფურულია საბედისწერო ჯირკზე თავმოკვეთილ მეფეთა, დედოფალთა, უფლისწულთა და პოლიტიკურ მოღვაწეთა სახელები (ჰენრი VI, შესაძლოა ედუარდ V და მისი ძმა რიჩარდი, ჰენრი VIII-ის ცოლები – ანა ბოლეინი და კეტრინ ჰაუერდი, ცნობილი ჰუმანისტი და პოლიტიკური მოღვაწე ტომას მორი, დედოფალი ჯენ გრეი, ცნობილი მეკობრე უოლტერ რელი და სხვ.).

ტაუერის ოთხივე კუთხივ მაღალ კედლებით შემოზღუდულ ეზოში არხეინად დასეირნობენ და დროდადრო შემზარავი ხმით ჩხავიან ფრთებმოკვეცილი და საკვირველად დიდი ტანის ყვავები, რომლებიც მიწას მოკაუჭებული ნისკარტით ხნავენ და თუ ვინმემ გაბედა და მიეკარა, სისხლმოწყურებული აფთარივით ებღვრებოდნენ. ძნელი წარ-

მოსადგენია, მაგრამ ფაქტია, ყვავი სიმბოლოა დიდი ბრიტანეთის მარადიულობისა და ტაუერში წმინდანად შერაცხული ყვავის სიკვდილი დიდ ეროვნულ უბედურებად ითვლება. სწორედ ყვავი განასახიერებს ინგლისის ტახტისა და ინგლისელი ერის მარადიულობას. სულ შვიდი ყვავია. ფრთები ყველას შეკვეცილი აქვს, ისე რომ, აქედან ვერც ერთი ვერ გაფრინდება და იძულებულია მთელი სიცოცხლე მეფურ პატივში გაატაროს. გარდაცვლილი ყვავის ახლით შეცვლა ისეთივე ზარზიმით ხდება, როგორც ახალგაზრდა პრინცის მეფედ კურთხევა. აქვე, ტაუერის გალავნის კედელში, განისვენებენ გარდაცვლილი ყვავები, რომელთა სახელები, დაბადებისა და გარდაცვალების ზუსტი თარიღები ქვაზე მონდომებითაა ამოკვეთილი.

ტაუერში მომდევნო პერიოდში შენდებოდა სხვადასხვა დანიშნულების მქონე ახალ-ახალი შენობები. აქვე იყო მოთავსებული სამეფო სააყრობილეს, სააყრობილეს, თუ დილეგს თავისი საკუთარი შესასვლელი ჰქონდა ტემზის მხრიდან და იგი „მოღალატეთა კარის“ სახელით იყო მონათლული. ამ კარით შესული ღირსებააყრილი პატიმარი ამიერიდან ტაუერის ტყვედ ითვლებოდა და უკან აღარ გამოდიოდა. აქ არის შენობები, რომლებიც რიჩარდ III -ის სურვილით აუგიათ. სწორედ ტაუერში, უაიტის კოშკში, ხვეული კიბის ქვეშ მიჩქმალულ საკანში, რიჩარდ III-ის ბრძანებით მოახრჩეს ელჟარდ V-ის შვილები, რიჩარდის ძმისწულები. ე.წ. „უდანაშაულოთა კუთხეში“ მოთავსებულია მცირეწლოვან პრინცთა სამარხები. აქვეა 1649 წელს ჩამოხრჩობილი ჩარლზ სტიუარტის სამარხი. ოლივერ კრომველის ცხედარი დაკრძალულია სამლოცველოში, სახელწოდებით „წმ. პეტრეს ბორკილები“. აქვე განისვენებენ ტ.მორი და ჰენრი VIII -ის სიკვდილმისჯილი ცოლები.

ტაუერი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ფუნქციას ასრულებდა: იყო სამხეცე, ციხესიმაგრე, სატუსალო, მეფეთა რეზიდენცია. ამჟამად ტაუერი დიდი მუზეუმი.

თემა XVII

ინგლისი უილიამ დამაყრობლის მემკვიდრეების ხანაში.
უილიამ II, პენრი I

უილიამ დამაყრობელმა დიდი კვალი დაამჩნია ინგლისის ისტორიას. მისი დროიდან იწყება ქვეყნის ტემპარიტი ისტორია. მას ჰყავდა

სამი ვაჟი: რობერი, რომელიც ნორმანდიის პერცოგი იყო, უილიამი და ჰენრი. მას 1087 წელს აუჯანყდა უფროსი ძე რობერი. უილიამ I -მა სასტიკად ჩაახშო აჯანყება და გაუსწორდა იმ ქალაქებსაც, რომლებიც რობერს მიემხრნენ. როდესაც უილიამ I ქალაქ ნანსიზე გადმოდიოდა, მისმა ცხენმა შემთხვევით ნალვერდალში ჩაჰკრა ფეხი, წაიბორძიკა და მხედარი გადმოაგდო (მეორე ვერსიით, — უნაგირზე დაჯდომისას მას შინაგანი ორგანოები დაუზიანდა), მეფეს გული წაუვიდა და ქალაქ რუანში გარდაიცვალა. 1087 წელს ტახტი დაიკავა მისმა მომდევნო ვაჟმა უილიამ II -მ (რობერი, როგორც მეამბოხე — დიდებულებმა უარყვეს). უილიამ II -მ (1087 — 1100) „წითურად“ წოდებულმა (ყვითელი ფერის თმის გამო), ძალიან უარყოფითი კვალი დატოვა ქვეყნის ისტორიაში. იგი საშინელი გამომძალველი იყო. როდესაც სასულიერო პირი გარდაიცვლებოდა, მთელი მისი ქონება მეფის ხაზინაში შედიოდა. იგი არ ნიშნავდა აბატებს. 4 საეპისკოპოსო და 11 სააბატო მისი სიკვდილის შემდეგ იყო მღვდელმთავრის გარეშე. უილიამ II ფეოდალის სიკვდილის შემთხვევაში დიდ ფულს სძალავდა მემკვიდრეს, ასევე ქალიშვილის გათხოვების დროს — მამამისს. ხალხმა შეიჯავრა მეფე და ერთ დღეს „ახალ ტყეში“ იპოვეს მცველებმა გულში ისარგაყრილი. რობერის გამეფებას ხელი შეუშალა მისმა ლაშქრობაში ყოფნამ. ამ გარემოებით ისარგებლა ჰენრიმ, უილიამ I-ის უმცროსმა ვაჟმა და გამეფდა ჰენრი I-ის სახელწოდებით (1100-1135). ვინაიდან ჰენრი I-მა უკანონოდ მიიტაცა ძალაუფლება, მას პოპულარობის მოხვეჭა სჭირდებოდა და განიზრახა ბარონებზე დაყრდნობა; ამ მიზანს ემსახურებოდა 1110 წლის დოკუმენტი „თავისუფლებათა ქარტია“. ამ დოკუმენტით მან თავისუფლება მიანიჭა გავლენიან ფენებს — ბარონებს და სამღვდელოებას. მეფეს მტკიცედ უნდა დაეცვა სასულიეროთა და საეროთა პრივილეგიები. მეფის პოლიტიკით ბარონები და სამღვდელოება კმაყოფილი დარჩა. ლონდონს მიენიჭა თვითმართელობის უფლება. მეფემ მნიშვნელოვნად განამტკიცა სახელმწიფო აპარატი და შექმნა მართვის ცენტრალური ორგანო — სამეფო კურია. მისი კონფლიქტი რომის პაპთან 1107 წელს შეთანხმებით დასრულდა, რომლის მიხედვითაც მეფემ უარი თქვა სასულიერო ინვესტიტურაზე, მაგრამ დაიტოვა ინგლისელი პრელატებისაგან სალენო ფიცის მოღებვის უფლება — ომაჟი.

გაბატონებული ფენები კმაყოფილნი დარჩნენ მეფის ქორწინებითაც. უესექსის დინასტიის წარმომადგენელი მატილდა, რომელიც დედით აღფრედ დიდის შთამომავალი იყო, იმყოფებოდა მონასტერში, მაგრამ

კენტერბერის არქიეპისკოპოსის ნებართვითა და გადაწყვეტილებით, იგი მიათხოვეს ჰენრი I-ს. ამ ქორწინებიდან დაიბადნენ უილიამი და მათილდა, რომელიც 1125 წელს მისთხოვდა გერმანიის იმპერატორ ჰაინრიხ V-ს, ხოლო ამ უკანასკნელის გარდაცვალების შემდეგ ანჟუს გრაფს — ჟოფრუა პლანტაგენეტს. ჰენრი I -მა მოულოდნელად დაკარგა მემკვიდრე უილიამი. აჯანყებული ნორმანდიის წინააღმდეგ საბრძოლველად გაემართა მეფე ჰენრი I თავისი ამალითა და ლაშქრით. აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ მთელი ჯარი უკან გამობრუნდა. უფლისწული უილიამი ბოლოს მიმავალ ზომალდში იჯდა. შუაღამისას ეს გემი წყალქვეშა კლდეს დაეჯახა. მასზე მყოფთა ყვირილი და ევლება დახმარების შესახებ, ზღვის ღელვის გამო წინ მიმავალმა გემებმა ვერ გაიგონეს და ძირგახვრეტილი ზომალდი ჩაიძირა. ასე დაიღუპა უფლისწული.

მეფე ჰენრი I-ის გარდაცვალების შემდეგ ინგლისის ტახტზე პრეტენზია განაცხადა მისმა ასულმა მათილდამ და დისწულმა, ფრანგმა ბლუას გრაფმა სტივენმა. დასავლეთ ინგლისმა მხარი დაუჭირა მათილდას, აღმოსავლეთმა — სტივენს. დაიწყო ინგლისში სამოქალაქო ომი, რომელიც 18 წელიწადს გაგრძელდა, 1135-1153 წლებში. დასავლეთმა დედოფლად გამოაცხადა მათილდა, აღმოსავლეთმა მეფედ — სტივენი. სინამდვილეში, მთელი ძალაუფლება ეკუთვნოდათ ბარონებს. ინგლისში, მემათიანეს თქმით, ორი მმართველი კი არ იყო, არამედ იმდენი, რამდენი ციხეც არსებობდა. აოხრდა მთელი ინგლისი. ხალხი უკვე მზად იყო ამბოხებისათვის, საჭირო იყო შეთანხმება. 1153 წელს უელინგფორდში ხელი მოაწერეს დოკუმენტს, რომლის ძალითაც მიღწეული იქნა შეთანხმება: მეფედ ცხადდებოდა სტივენი, რომელსაც უნდა ემართა ქვეყანა იმ პირობით, თუ ტახტს მემკვიდრეობით თავის ძეს არ გადასცემდა, მისი აღსრულების შემდეგ კი მეფედ გამოცხადდებოდა მათილდას ძე. სტივენის სუსტი მმართველობის პერიოდში ქვეყანაში ისეთი ფეოდალური ანარქია სუფევდა, რომ მემათიანემ სტივენის მეფობას (1135 — 1154) უწოდა „ცხრამეტი გრძელი ზამთარი, როდესაც ღმერთსა და ანგელოზებს ეძინათ“. ხალხს სანატრელი გაუხდა ჰენრი I -ის მტკიცე ხელი. ბარონები ერთმანეთს ანგარიშს უსწორებდნენ და ყველაზე მეტად ზარალდებოდა გლეხობა. უელინგფორდის შეთანხმების დადებიდან რამდენიმე თვეში სტივენი მოულოდნელად გარდაიცვალა და მეფედ გამოცხადდა მათილდასა და ჟოფრუა პლანტაგენეტის ვაჟი — ჰენრი II პლანტაგენეტი (1154-1189), რითაც საფუძველი ჩაეყარა პლანტაგენეტთა დინასტიას (1154 — 1389).

გერმანია IX-X საუკუნეებში

IX-X საუკუნეებში გერმანია წარმოადგენდა აღმოსავლეთ ფრანკთა სამეფოს. იგი შედგებოდა რამდენიმე ტომობრივი სამთავროსაგან. IX საუკუნიდან არსებობდა ოთხი სამთავრო-საჰერცოგო: საქსონია, ფრანკონია, შვაბია, ანუ ალემანია და ბავარია. X საუკუნიდან მათ შეუერთდა ლოთარინგია.

841-843 წლებში საქსონიაში მოხდა გლეხთა დიდი აჯანყება — "სტელინგა" (Stellinga-ძველ შთამომავალს ნიშნავს). აჯანყებულთა მთავარ მასას შეადგენდნენ მოსული ფრანკი ფეოდალებისა და ადგილობრივი საქსონელი დიდებულების მიერ დაყმევებული თავისუფალი საქსები (ფრილინგები) და ნახევრად თავისუფალნი (ლეტები). აჯანყება მიმართული იყო საქსი დიდებულების (ედელინგების) წინააღმდეგ. აჯანყებულები (შუა საუკუნეების მემატიანე ნითარდის ცნობით "ძველი კანონების შვილები" (stel — ძველი ადათი, ling — შვილი) მოითხოვდნენ ძველი, ფეოდალიზმამდელი წესების აღდგენას, ილაშქრებდნენ ბატონყმობის წინააღმდეგ, მოითხოვდნენ წარმართობის აღდგენას. "სტელინგას" აჯანყება, ძირითადად, გამოიწვია ფრანკთა მიერ საქსთა დაპყრობების შედეგად, საქსების ტერიტორიაზე ფეოდალურ ურთიერთობათა ძალდატანებით დანერგვამ და მოსახლეობის ექსპლუატაციამ. ლუდვიგ გერმანელმა ედელინგების დახმარებით სასტიკად ჩაახშო ეს აჯანყება. ლუდვიგ გერმანელს უხდებოდა ბრძოლა შემოსეული მტრის წინააღმდეგაც. კერძოდ, მან მოიგერია ჩრდილოეთიდან მოსული ნორმანები, ცდილობდა სლავთა დამორჩილებას. IX საუკუნეში სლავთა ტერიტორიაზე წარმოიშვა მორავიის სახელმწიფო (მორავია-დღევანდელი ჩეხეთის ისტორიული ოლქი). IX საუკუნის 30-იან წლებში გაძლიერდა მისი ერთ-ერთი ტომი, რომლის მთავარმა მოიმირმა გააერთიანა მორავიელები. ეს არ აწყობდათ გერმანელებს და 846 წელს ლუდვიგ გერმანელმა გაილაშქრა მოიმირის წინააღმდეგ, დაამარცხა იგი და მის ნაცვლად იქ მოიმირის ძმისწული როსტისლავი დასვა, რომელმაც დაიმორჩილა ჩეხები. დიდი მორავიის სახელმწიფო გერმანელთათვის სახიფათო მეზობელი იყო. გერმანელების ცდა სლავთა დამორჩილებისა იმაშიც გამოიხატა, რომ ისინი ავრცელებდნენ მათ ტერიტორიაზე ქრისტიანობას. როსტისლავმა ელჩები გაუგზავნა ბიზანტიის იმპერატორს მიხეილ III-ს და სთხოვა მორავიაში გაეგზავნა

სლავერი ენის მცოდნე მისიონერები. გაგზავნეს ორი ძმა — კონსტანტინე, შემდეგ კირილედ წოდებული და მეთოდე (იხ. დანართი). 863 წელს მათ წარმატებით იწყეს მორავიაში ქრისტიანობის გავრცელება. გერმანელთა სამღვდელოებამ მათ მწვალებლობა დასწამა — ქრისტიანობის ქადაგება უნდა ხდებოდეს სამ ენაზე — ბერძნულ, ლათინურ და ებრაულ ენებზე, ისინი კი ქადაგებენ სლავეურ ენაზე. ძმებმა დახმარებისათვის რომს მიმართეს. რომმა მათზე მფარველობა გამოაცხადა. კირილემ შეუქმნა სლავეებს ანბანი, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ მეთოდეს ხელით, ქრისტეს სჯული მიიღო ჩეხეთის მთავარმა. გერმანელებმა წააქეზეს როსტისლავის მოწინააღმდეგე სლავეები მისი მძისწულის სვიატოპოლკის მეთაურობით. მან შეიპყრო ბიძა და ლუდვიგს გაუგზავნა. სვიატოპოლკი ერთი წელი იყო მთავრად, შემდეგ ისიც შეიპყრეს და მორავიაში ორი სასტიკი მმართველი გაგზავნეს. ამან დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია და დაიწყო აჯანყება. ლუდვიგ გერმანელმა იქ ჯარი გაგზავნა სვიატოპოლკის მეთაურობით, მაგრამ სასტიკად მოტყუვდა. სვიატოპოლკი აჯანყებულთა მხარეზე გადავიდა. აჯანყებულებმა ამოწყვიტეს გერმანელთა ლაშქარი და განდევნეს გერმანელი გრაფები. სვიატოპოლკის მმართველობის დროს მორავიის სახელმწიფო გაიზარდა. სვიატოპოლკს საიმედოდ ერგებოდა გერმანელ სამღვდელოებასთან კავშირი. ამიტომ, მეთოდეს და მის მოწაფეებს დევნა დაუწყეს, მეთოდეს გარდაცვალების შემდეგ კი მისი მოწაფეები განდევნეს. მორავიაში გერმანულმა კათოლიკურმა სამღვდელოებამ გაიმარჯვა (ასევე პოლონეთშიც 966 წ.).

ლუდვიგ გერმანელის შეილიშვილის არნულფის მმართველობის ხანა (888-899) უბედურების ხანაა გერმანიისათვის. მართალია, მოიხსნა საფრთხე მორავიის მხრიდან, მაგრამ გაჩნდნენ მადიარები. არნულფის შემდეგ ტახტზეა მისი 6 წლის ძე-ლუდვიგი (ყრმა) (900-911). მის დროს მადიართა თარეშები არ შეწყვეტილა. ლუდვიგ ყრმის გარდაცვალებით მოისპო კაროლინგთა დინასტიის ბატონობა გერმანიაში. გერმანელმა დიდებულებმა მეფედ აირჩიეს ფრანკონიის ჰერცოგი კონრად I (911-919). იგი სუსტი მმართველი იყო. მას განსაკუთრებით ეურჩებოდა საქსონიის ჰერცოგი ჰაინრიხი, რომელსაც ჰაინრიხ ფრინველმჭერი (ფოგლერი) უწოდეს. მომაკვდავმა კონრად I-მა დაიბარა ძმა ებერჰარდი და სთხოვა გარდაცვალების შემდეგ მეფედ გამოეცხადებინათ მისი მტერი ჰაინრიხი. კონრადის სურვილის თანახმად, ოქროს გვირგვინი, მანტია, მახვილი და შუბი — სამეფო ნიშნები — ჰაინრიხს თვითონ მიართვეს ებერჰარდმა. ასე დაიწყო საქსონური დი-

ნასტია გერმანიაში (919-1024). ჰაინრიხ I (919-936) ამ დინასტიის პირველი წარმომადგენელია. იგი მეფედ აირჩიეს ფრიცლარში 919 წლის მაისში. მან უარყო გვირგვინის მიღება ეპისკოპოსისაგან.

შვაბიისა და ბავარიის პერცოგებმა ჰაინრიხ I არ სცნეს მეფედ. 919 წელს აჯანყდა ბურჰარდ შვაბელი, მაგრამ იგი დამარცხდა. 921 წელს ჰაინრიხ I-მა გაილაშქრა ბავარიის პერცოგ არნულფის წინააღმდეგ, შემოარტყა რეგენსბურგს ალყა და აიძულა არნულფი დამორჩილებოდა. შემდეგ, ჰაინრიხმა დაიწყო ბრძოლა პოლაბელი სლავებისა და ჩეხების წინააღმდეგ. ჰაინრიხ I საფუძველს უყრის გერმანულ მეფეთა პოლიტიკას, რომელსაც ეწოდა "შეტევა აღმოსავლეთისაკენ". მან დაიმორჩილა სლავთა ერთ-ერთი ტომი (ჰაველები) და შექმნა ჩრდილოეთის ანუ - ბრანდენბურგის მარკა, რომელიც შემდეგ პრუსიის საფუძველი შეიქმნა. უფრო სამხრეთით, სორბების მიწა-წყალზე დაარსდა ორი მარკა: ლუჟიჩის და მაისენის. ჰაინრიხი დაპყრობებს აწარმოებდა დასავლეთითაც. 928 წელს მან შეიერთა ლოთარინგია, კავშირი დაამყარა შარლ უბრალოსთან, მიიმხრო ლოთარინგიის პერცოგი გიზელბერტი და თავისი პოლიტიკური ძალაუფლება დაამყარა ჯერ აღმოსავლეთ (923), მერე დასავლეთ (925) ლოტარინგიაზე. 928 წელს ჰაინრიხი არნულფ ბავარელთან ერთად აწყობს ლაშქრობას ჩეხეთში, რომლის მთავარმა (928-936) სცნო მისი ძალაუფლება. მისი მოხარკენი გახდნენ ობოდრიტთა (ბოდრიტთა) და ლუტიჩთა ტომები. 929 წელს ჰაინრიხ I-სა და ვაცლავს შორის ბრძოლის დროს, რატარებმა მოაწყვეს აჯანყება, რომელიც სასტიკად ჩაახშეს. 932 წელს ჰაინრიხმა დაიმორჩილა ლუტიჩები, 934 წელს ასევე გაიმარჯვა დანიელთა მეფე გორგომზე და შექმნა მარკა შლეზვიგში.

გერმანელთა დაუძინებელი მტრები იყვნენ მაღიარები (უნგრელები). პირველად ისინი 919 წელს შეიჭრნენ გერმანიაში. 924 წელს მათ ჰაინრიხ I-თან დადეს პირობა, რომ ცხრა წელი არ გაეკარებოდნენ გერმანიას, თუ ისინი გადასცემდნენ მაღიარებს ტყვედ ჩავარდნილ ბელადს და გადაუხდიდნენ ხარკს ყოველწლიურად. გერმანიას ეს ხარკი ძვირად დაუჯდა, მაგრამ საშუალება მისცა ჰაინრიხ I-ს სამეფო ბრძოლებისათვის მომზადებულიყო. ჰაინრიხმა, ერთი მხრივ, იწყო ცხენოსანთა კავალერიის შექმნა, მეორე მხრივ კი - გამაგრებული ქალაქების მშენებლობა. სოფლის მცხოვრებნი გაწვეულ იქნენ სამშენებლო სამუშაოებში მონაწილეობის მისაღებად. მემატიანე ვიდუკინდი მოგვითხრობს საქსონიაში ქალაქების მშენებლობის შესახებ... ასეთი ბურგებიდან აღსანიშნავია მერზებურგი, კედელინბურგი, ნორდჰუზენი,

დედერშტადტი და სხვა. 926 წელს უნგრელები შეიჭრნენ შვაბიაში, შემდეგ დაიძრნენ კონსტანტინოპოლისაკენ, მაგრამ მისი აღება ვერ შეძლეს. მათ იერიშები ფრანკონიასა და საფრანგეთზე მიიტანეს. 933 წელს ისინი დაემუქრნენ საქსონიასა და ტიურინგიას. ვილჰელმი მოგვითხრობს, თუ როგორ მოიწვია მეფემ საქსების სახალხო კრება და დასვა ასეთი შეკითხვა: გაენაგრძოთ ხარკის ძლევა, თუ ემზადდით ბრძოლისათვის? ხალხმა ბრძოლა მოითხოვა. უნგრელებმა, როცა შეიტყვეს, რომ მათ ხარკზე უარი შეუთვალეს, შემოიჭრნენ საქსონიასა და ტიურინგიაში, მაგრამ 933 წლის 15 მარტს რიადთან, ქმერზებურგთან, სასტიკი მარცხი განიცადეს. ბრძოლაში ჰაინრიხის მხარეზე მონაწილეობდნენ არა მარტო საქსები და ტიურინგები, არამედ ბავარებიც. გერმანია ამ გამარჯვებით ოცი წლით განთავისუფლდა უნგრელთა თავდასხმებისაგან.

936 წელს ჰაინრიხ I-მა ერფურტში შეკრიბა გერმანელ ფეოდალთა საბჭო და გარდაცვალებამდე თავისი ძე ოტო მემკვიდრედ გამოაცხადა.

დანართი. სლავი განმანათლებლები

სლავი განმანათლებლები, ბერძნები კირილე და მეთოდე ითვლებიან ქრისტიანობის მქადაგებლებად, სლავური ანბანის შემქმნელებად. კირილე, მონაზვნობამდე (869 წლის დასაწყისი) კონსტანტინე, (827-869) და მისი უფროსი ძმა — მეთოდე (815-885) თესალონიკაში დაიბადნენ. კირილემ განათლება კონსტანტინოპოლში, ბიზანტიის იმპერატორ მიხეილ III-ის კარზე მიიღო. მისი ერთ-ერთი მასწავლებელი იყო ფოტიოსი. მან იცოდა სლავური, ბერძნული, ლათინური, ებრაული, არაბული ენები. მეთოდე ჯერ სამხედრო სამსახურში იყო, შემდეგ აღიკვეცა მონაზვნად. 60-იან წლებში იგი პოლიქრონის მონასტრის ილუმენი გახდა.

863 წელს კირილე და მეთოდე ბიზანტიის იმპერატორმა მორავიაში გაგზავნა სლავურ ენაზე ქრისტიანობის საქადაგებლად. გამგზავრების წინ კირილემ შექმნა სლავური ანბანი და მეთოდეს დახმარებით ბერძნულიდან სლავურ ენაზე თარგმნა რამდენიმე საღვთისმსახურო წიგნი. ძმების ქადაგებებმა სლავურ ენაზე მორავიაში საფუძველი ჩაუყარა ეროვნულ ეკლესიას. 869 წელს პაპ ნიკოლოზ I-ის მოთხოვნით, კირილე და მეთოდე რომში ჩავიდნენ. კირილე რომში გარდაიცვალა. მეთოდე კი მორავიისა და პანონიის არქიეპისკოპოსად დაინ-

იშნა. 882-884 წლებში მეთოდე ბიზანტიაში ცხოვრობდა. 884 წელს იგი მორავიაში დაბრუნდა და ბიბლიის სლავურ ენაზე თარგმნას შეუდგა.

თავიანთი მოღვაწეობით კირილემ და მეთოდემ საფუძველი ჩაუყარეს სლავურ დამწერლობასა და ლიტერატურას.

თემა XIX

ოტო I-ის მეუობა გერმანიაში.

ბრძოლა უნგრელებთან და კერცოგებთან

ჰაინრიხ I-ის უფროსი ძე, საქსონიის ჰერცოგი ოტო I (936-973) მეფედ არჩეულ იქნა აახენში, კარლოს დიდის ბაზილიკაში, მსხვილ ჰერცოგთა, გრაფთა, სასულიერო და საერო მაგნატთა კრებაზე. მის არჩევაში მონაწილეობას იღებდნენ გერმანიის მსხვილი ჰერცოგები: ფრანკონიის-ებერჰარდი, შვაბიის-ჰერმანი, ბავარიის – არნულფი, ლოთარინგიის – გიზელბერტი. ოტო I აკურთხა მაინცის არქიეპისკოპოსმა ზილდებერტმა. ოტო I მამასავით ენერგიული იყო, მაგრამ ზშირად კარგავდა წონასწორობას. მას არ ჰქონდა დიდი ნიჭი, მაგრამ ამას ენერგიულობა ავსებდა. გამეფებიდან არ გასულა ერთი წელი, რომ გერმანიაში დაიწყო შინაარეულობა. ოტო I-ს მოუვიდა კონფლიქტი ებერჰარდ ფრანკონელთან. ამ პერიოდში გარდაიცვალა არნულფ ბავარელი და მისმა ვაჟმა ებერჰარდმა თავი ბავარიის ჰერცოგად ისე გამოაცხადა, რომ მეფეს არამცთუ არ სთხოვა ნებართვა, არამედ ფიცის დადებაზეც უარი განაცხადა. ოტო I-მა შეიარაღებული ძალებით დაიკავა ბავარია და ებერჰარდის ნაცვლად იქ ბარტოლდი დანიშნა. ოტო I-ს გაუჩნდა ახალი მტერი ძმის – ტანკმარის სახით, ვინაიდან საქსონიის გრაფ ზიგფრიდის გარდაცვალების შემდეგ, მმართველობა მას კი არ გადასცა, არამედ მარკგრაფ ჰეროს, რომელსაც „ჰერო რკინისებრს“ უწოდებდნენ. 938 წელს ტანკმარი ჰკრავს კავშირს ებერჰარდთან, იმხრობენ ოტოს უმცროს ძმას ჰაინრიხსაც მის წინააღმდეგ. ტანკმარის მოკვლამ ოტოს მომხრეთა მიერ როდი შეასუსტა კავშირი ჰაინრიხსა და ებერჰარდს შორის. პირიქით, შეთქმულნი ცდილობდნენ ჰაინრიხის გამეფებას, ოტო I-ის ტახტიდან ჩამოგდების გზით. ამ ბრძოლაში შეთქმულნი დამარცხდნენ. ებერჰარდმა მეფეს მორჩილება აღუთქვა. მაინცის არქიეპისკოპოს ფრიდრიხის რჩევა-დარიგებით ებერ-

პარდი დატოვებულ იქნა პერცოგად.

ამ დროს ხდება უნგრელთა შემოჭრა საქსონიაში. ამ პერიოდში ოტო I იმორჩილებს არნულფ ბავარიელის ვაჟებს. ამის შემდეგ იქ ნიშნავს არნულფის ძმას ბერტოლდს. 938 წელს საფრანგეთის მეფე ლუი IV იჭრება ელზასში. ებერპარდი კვლავ აწყობს ამბოხებას ფრანკონიაში; ჰაინრიხი აჯანყებისაკენ მოუწოდებს თავის ვასალებს საქსონიაში. აჯანყებას უერთდება გიზელბერტ ლოტარინგელი. ორი წლის განმავლობაში გრძელდებოდა ბრძოლა ოტო I-სა და ურჩ პერცოგებსა და მოწინააღმდეგე ძმას შორის. ამ ბრძოლის შედეგად, ებერპარდი ბრძოლის ველზე მოკლეს, გიზელბერტი გაქცევის დროს დაიხრჩო, ჰაინრიხი კი იძულებული იყო შერიგება ეთხოვა. 941 წელს ოტო I-ს კვლავ მოუხდა ძმის — ჰაინრიხის წინააღმდეგ გამოსვლა. ჰაინრიხი ჯერ გაიქცა, მერე ძმას შეწყალება სთხოვა. საბოლოოდ შეურიგდა 947 წელს, როცა ბავარიის პერცოგის ბარტოლდის გარდაცვალების შემდეგ, ოტო I-მა მას პერცოგობა უბოძა. ოტო I-მა საპერცოგოების სათავეში თავისი ოჯახის წევრები ჩააყენა: შვილი ლიუდოლფი-შვაბიის პერცოგად დანიშნა, ფრანკონელი გრაფი კონრად წითური-ლოთარინგიის პერცოგად და ცოლად შერთო ქალიშვილი-ლიუდპარდი (კონრად II წითურმა საუფუძველი ჩაუყარა გერმანიაში სალიკურ დინასტიას). საქსონიას და ფრანკონიას თვით მართავდა გრაფების საშუალებით, მაგრამ მისი ვარაუდი არ გამართლდა. 953 წელს გერმანიაში კვლავ დაიწყო შინაარეულობა, რომლის ინიციატორები იყვნენ ლიუდოლფი და კონრადი. ეს ბრძოლა მეფის გამარჯვებით დამთავრდა. მებოძებებს ჩამოერთვათ პერცოგობა. ამის შემდეგ, ოტო I ძირითადად სასულიერო წოდებას და ეკლესიას ეყრდნობა.

ამ პერიოდში მიმდინარეობდა სლავური მიწების კოლონიზაცია. გერმანელები ძალით აქრისტიანებდნენ სლავებს, მათ დასამორჩილებლად არავითარ საშუალებას არ ერიდებოდნენ. გერმანული გავლენის მთავარ ცენტრებს წარმოადგენდნენ ოტო I-ის მიერ დაარსებული საეპისკოპოსოები და სააბატოები. სლავებში ქრისტიანობის გავრცელების ცენტრს ქმადგენბურგი წარმოადგენდა (968 წელს დაარსდა მაგდენბურგის საარქიეპისკოპოსო). აღმოსავლეთ გერმანიაში შეიქმნა ორი მარკა: პირველის ტერიტორია მდებარეობდა მდ.ზაალს აუზთან, რომელიც მერე ქვემო ოდერამდე გაიზარდა. მას სათავეში ედგა პერო რკინისეზრი. მეორე მარკის ტერიტორია მოიცავდა ქვემო ელბის, იუტლანდიისა და ბალტიის ზღვის სანაპიროებთან მიმდებარე მიწებს. მას მარ-

თავდა პერმანი. 948 წელს დაარსდა ორი საეპისკოპოსო: პეროს მარკის საზღვრებთან – პაველბერგი და ბრანდენბურგი და კიდევ სამი იუტლანდიაში: აარჰუზში, შლეზვიგში, რიპენში და ისინი ჰამბურგის ეკლესიას დაუმორჩილა.

947-950 წლებში მას შეეჯახება მოუხდა ბოლესლავ ჩეხთან, რომელიც ოტო I-ის ლაშქრობის შემდეგ მისი მოხარკე შეიქმნა. 950 წელს ჩეხეთში ოტო I-მა მმართველად დანიშნა ჰაინრიხ ბავარელი (ჯერ კიდევ ჰაინრიხ I-მა დაიმორჩილა ჩეხეთის მთავარი ვაცლავი, მაგრამ ჩეხებმა ბოლესლავის მეთაურობით აჯანყება მოაწყვეს. ოტო I-მა სასტიკად ჩაახშო მათი გამოსვლა). ოტო I-მა წესრიგის დაყარება სლავ ტომებში დაავალა მარკგრაფ გერონს, რომელიც საშინელო სისხლისმსმელი იყო. მან მიიპატიჟა სლავთა 30 მთავარი, დაათრო და ამოხოცა. 954 წელს სლავები აჯანყდნენ სტონინევის მეთაურობით. მათ შესძლეს ოკუპანტთა განდევნა. ოტო I-მა ვერ მოახერხა მათ წინააღმდეგ გალაშქრება, ვინაიდან მთელი ძალების წარმართვა მოუხდა უნგრელების (მადიარების) წინააღმდეგ. ჯერ კიდევ 948 წელს ჰაინრიხ ბავარელმა უნგრელები კარინთიაში დაამარცხა, 950 წელს გადავიდა ტისაზე და კვლავ გაიმარჯვა მათზე. 955 წელს მადიარები შეიჭრნენ ბავარიაში და ალყა შემოარტყეს აუგსბურგს. იმავე წლის ივლისში ოტო I-მა თავისი ჯარები დაძრა უნგრელთა წინააღმდეგ. მისი ჯარები რვა რაზმად იყო დაყოფილი და თითოეულში ათასი მეომარი ირიცხებოდა. მეხუთე რაზმს თავად მეთაურობდა. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა ლეხის ველზე 955 წლის 10 აგვისტოს, აუგსბურგიდან ნკმ-ის დაშორებით. დიდი სიმაძაცის მიუხედავად, უნგრელები დამარცხდნენ. ოტომ ხელთ იგდო მათი მეფე. ამ გამარჯვების პოლიტიკური მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ უნგრელებმა ამ ბრძოლის შემდეგ საბოლოოდ შეწყვიტეს გერმანიაზე და ევროპის სხვა სახელმწიფოებზე თავდასხმები და მომთაბარეობიდან ბინადარ ცხოვრებაზე გადავიდნენ. 1000 წელს მათმა მეფემ იშტვანმა ქრისტიანობა მიიღო.

ოტო I სლავების პარალელურად, ომს აწარმოებდა დანელებთან – პარალლ ცისფერკბილიანთან (950-986). მან აღადგინა დანური მარკა-შლეზვიგი, რომელიც იუტლანდიაში საეპისკოპოსოს დაარსებასთან არის დაკავშირებული. ოტო I-მა მთელი რიგი ღონისძიებანი გაატარა: ლოთარინგია ორად გაყო-ზემო და ქვემო ლოთარინგიად, შემოიღო სასახლის გრაფების ახალი თანამდებობა, პერცოვების უკეთ დამორჩილების მიზნით. მან შეკვეცა პერცოვთა უფლებები. ყველა

საქერცოგოში შემოიღო ჭეშალცგრაფის თანამდებობა (მეფის წარმომადგენელი უზენაეს სასამართლოში), რომელიც ითვლებოდა სამეფო კომპეების, მამულებისა და ლენების გამგებლად. ქერცოგებს ომის დამოუკიდებლად დაწყების და ზავის დადების უფლებები ჩამოართვა.

თემა XX

გერმანია, იტალია და პაპობა IX-X საუკუნეებში.
ოტო I-ის იტალიური ლაშქრობები.
"რომის საღმრთო იმპერიის" შემქმნა

X საუკუნეში მიმდინარეობდა ბრძოლა იტალიისათვის, იტალიის გვირგვინის ხელში ჩასაგდებად ფრიულის ქერცოგებს, ბურგუნდიის მეფეებსა და იერის ქერცოგებს შორის. ქვემო ბურგუნდიის მფლობელმა ჰუგომ ბურგუნდიის მეფის რუდოლფ II-ის გარდაცვალების (937) შემდეგ, ხელთ იგდო იტალიის მმართველობა და რუდოლფ II-ის ასული ადელაიდა ცოლად მიათხოვა თავის ძეს ლოთარს, რომელიც 950 წელს გარდაიცვალა. ბურგუნდიის მეფე გახდა რუდოლფ II-ის ვაჟი კონრადი, მაგრამ იტალიის გვირგვინზე პრეტენზია განაცხადა იერის ქერცოგმა ბერენგარ II-მ, ფრიულის ქერცოგ ბერენგარ I-ის შვილიშვილმა. ჰიუგოს გარდაცვალების შემდეგ, იგი იქნა არჩეული იტალიის მეფედ. მას სურდა ლოთარის ქვრივი ადელჰაიდი თავისი ძის ადალბერტისათვის მიეთხოვებინა. ადელჰაიდი კანოსაში გაიქცა, მაგრამ ბერენგარმა იგი კომოს ციხე-სიმაგრეში დაატუსაღა. ადელჰაიდმა დახმარებისათვის გერმანიის მეფე ოტო I-ს მიმართა.

იტალიაში გერმანელთა აგრესიულ პოლიტიკას ხელს უწყობდა მთელი რიგი გარემოებანი: პაპების დამორჩილებისათვის საჭირო იყო იტალიის დაპყრობა. ოტო I-მა თავის ძირითად დასაყრდენად გაიხადა გერმანიის სასულიერო წოდება და ეკლესია, საეპისკოპოსო თანამდებობაზეც თავად ნიშნავდა მისთვის სასურველ პირებს. მეფის უფლებას, რაც გულისხმობდა ეპისკოპოსის თანამდებობასთან დაკავშირებულ ბენეფიციუმის ვისმეთვის გადაცემას, ინვესტიტურა ეწოდება. მაგრამ, სასულიერო წოდების მიერ სამეფო ხელისუფლების მხარდაჭერა პირობითი იყო, რადგან გერმანიის ეპისკოპოსები და აბატები რომის პაპის მორჩილებაში იყვნენ და რომის პაპს ადვილად შეეძლო გერმანიის მეფის მძლავრი მოკავშირე მის წინააღმდეგ მიემართა. საჭირო

იყო იტალიის დაპყრობა, სადაც რომის პაპთა რეზიდენცია იმყოფებოდა. ოტო I ბატონობდა ეკლესიაზე და მას თავის ძირითად დასაყრდენად თვლიდა. იგი მფარველობდა ეკლესიას, რომელსაც მიანიჭა იმუნიტეტი, "ოტოს პრივილეგიების" სახელით ცნობილი. მისი არსი საეკლესიო იმუნიტეტის ორმაგ გაფართოებაში მდგომარეობდა. ეკლესიის საბოლოო დამორჩილებისათვის ოტო I-ის ხელქვეითი უნდა ყოფილიყო რომის პაპი. იტალიაში ლაშქრობის ერთ-ერთი მიზეზი სწორედ ეს იყო. მიზეზთა შორის უნდა აღინიშნოს იტალიის სიმდიდრე. ლაშქრობებს სტიმულს აძლევდა იტალიის პოლიტიკური დაქუცმაცებულიობა. იტალიის სამხრეთი ნაწილი ბიზანტიას ჰქონდა დაპყრობილი, სხვა ნაწილებზე კი არაბები აწყობდნენ თავდასხმებს კუნძულ სიცილიიდან. ოტო I-ის ლაშქრობებს იტალიაში სტიმულს აძლევდა ის გარემოება, რომ რომში იყო იმპერატორის გვირგვინი, რომელიც 925 წლიდან არავის ჰხურებია. ამას ემატებოდა ისიც, რომ ოტო I კარლოს დიდს ბაძავდა (მის მარმარილოს სავარძელშიც კი ჩაჯდა). იტალიაში არეულობას ხელს უწყობდა ბრძოლა პაპის ტახტისათვის სხვადასხვა პარტიებს შორის.

იტალიაში ოტო I-ის ლაშქრობის საბაბად იქცა ადელჰაიდის მიმართვა. 951 წელს ოტო I-მა პირველად ილაშქრა იტალიაში და 23 სექტემბერს ჩავიდა პავიაში. ბერენგარიის პოლიტიკით უკმაყოფილო ფეოდალები მის მხარეზე გადავიდნენ. პავიაში დიდკაცებმა ოტო I თავს დაადგეს ლანგობარდების მეფის გვირგვინი. მან გაანთავისუფლა დატუსაღებული ადელჰაიდი და თვითონ იქორწინა მასზე. ამის შემდეგ, ოტო I-მა დააპირა თავისი უფრო ფართო გეგმის — მთელი იტალიის დაპყრობის განხორციელება, მაგრამ იძულებული გახდა ამჯერად მიღწეული წარმატებით დაკმაყოფილებულიყო და უკან გამობრუნებულიყო გერმანიაში, სადაც ამ დროს დაიწყო გერმანელი ფეოდალების აჯანყება ოტო I-ის წინააღმდეგ მისი ვაჟის ლიუდოლფისა და სიძის კონრადის მეთაურობით. 953 წელს მათ შეადგინეს შეთქმულება და აღდგომის დღესასწაულზე მიიწვიეს მეფე, მოტყუებით დაატყვევეს და დიდი ტერიტორიები გამოსძალეს, მაგრამ გაანთავისუფლებისთანავე მეფემ ყველაფერი უკან დაიბრუნა. 960 წელს ოტო I-მა განამტკიცა გერმანიის მდგომარეობა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო ასპარეზზეც. მას უკვე შეეძლო განეგრძო იტალიის დაპყრობა, რომელიც 952 წელს შეწყდა. მაგრამ, სანამ მეორე ლაშქრობას წამოიწყებდა, 961 წლის მაისში მოიწვია ფეოდალთა კრება და თავისი 7 წლის ვაჟი ოტო გერმანიის მეფედ და თანამ-

მართველად აირჩია. იტალიაში მეორე ლაშქრობის წამოწყებისათვის კვლავ გამოჩნდა საბაბი. ოტო I-ს დახმარებისათვის მიმართა 22 წლის ახალგაზრდა რომის პაპმა იოანე XII-მ (ოქტავიანე – სრულიად უღირსი და გარყვნილი პიროვნება), რომელსაც რომაელი ბარონები აუჯანყდნენ და სიკვდილით ემუქრებოდნენ. 961 წლის შემოდგომაზე ოტო I-მა მეორე ლაშქრობა მოაწყო, თან ახლდა მეუღლეც. ამ ლაშქრობას წინააღმდეგობა არ შეხვედრია. 962 წელს 31 იანვარს იგი რომში შევიდა. 2 თებერვალს წმინდა პეტრეს ტაძარში ოტოსა და ადელჰაიდის რომის პაპმა იმპერატორის გვირგვინი დაადგა. ასე ჩამოყალიბდა "რომის საღმრთო იმპერია", რომლის სახელწოდებას ფრიდრიხ III პაბსბურგის დროს (1440-1493) დაემატა "გერმანელი ერის" (იხ.დანართი). ასეთი სახელწოდება არ ასახავდა შექმნილ სინამდვილეს. თუ ასეთ სახელწოდებაში ვიგულისხმებთ, რომ კარლოს დიდის იმპერიის აღდგენა მოხდა, არ იქნება სწორი, რადგან ოტო I-ის მიერ შექმნილი იმპერია ფაქტიურად უფრო მცირე იყო, ჯერ კიდევ არ არსებობდა გერმანელი ერი. "საღმრთო" ნიშნავს, რომ იმპერიის მმართველობაში, როგორც იმპერატორი, ისე რომის პაპი თანაბარი უფლებებით აღჭურვილი უნდა ყოფილიყვნენ. პაპის ოლქი იტალიის მსხვილ ფეოდალებს ჰქონდათ მიტაცებული, ესე იგი პაპებს აღარ გააჩნდათ რეალური საერო ხელისუფლება, იმპერიის ნამდვილი მმართველი გერმანიის მმართველი იყო. 963 წელს, როცა გამოირკვა რომის პაპ იოანე XII-ის ურჩობა იმპერიაში (პაპი გაერთიანდა ბარონებთან და წინ აღუდგა ოტოს ბატონობას), ოტო I-მა რომში მოიწვია საეკლესიო კრება და გადააყენა იოანე XII. მესამე ლაშქრობისას, 963 წელს, ოტო I-მა აირჩია რომის პაპად ლეო VIII, მაგრამ მოქალაქეებმა აჯანყება მოაწყეს და ლეო VIII-ის ნაცვლად აირჩიეს ბენედიქტე V; 964 წლის ივლისში ოტო I მეოთხედ შეიჭრა იტალიაში, დაიპყრო რომი, გადააყენა ბენედიქტე V და ისევ ლეო VIII აიყვანა ტახტზე. მაგრამ დატოვა იტალია თუ არა ოტო I-მა – იფეთქა აჯანყებამ; უკან გამობრუნებულმა ოტო I-მა თან წამოიყვანა ბენედიქტე V, რომელიც პაბსბურგში გარდაიცვალა. 967 წელს მოხდა ოტო I-ის მეხუთე, ყველაზე სისხლიანი ლაშქრობა იტალიაში, რამაც აღაშფოთა იტალიელები. თავისი მმართველობის ბოლო წლებში ოტო I ვეღარ ბედავდა იტალიიდან გასვლას. მალე გარდაიცვალა ლეო VIII და პაპად აირჩიეს ოტო I-ის ერთგული იოანე XIII.

ოტო I ეომებოდა ბიზანტიელებს, შემდეგ გადაწყვიტა მათთან კავშირის დამყარება და მოინდომა თავისი ძისთვის – ოტოსათვის

ცოლად მიეთხოვებიან საიმპერატორო გვარის ქალი. იმ დროს ტახტზე იყო ნიკიფორე ფოკა, რომელმაც უარყო ეს წინადადება. ამან საბაბი მისცა ოტო I-ს თავს დასხმოდა ბიზანტიის სამფლობელოებს სამხრეთ იტალიაში. ამ დროს ბიზანტიაში მოხდა სასახლის გადატრიალება, ძალაუფლება ხელთ იგდო იოანე ციმისხიმი. იგი დათანხმდა ოტო I-ის წინადადებაზე. 972 წლის 14 მაისს იქორწინეს თეოფანემ და ოტო I-ის ძემ-ოტომ. 973 წლის 6 მაისს ოტო I გარდაიცვალა.

ოტო I-ის დროს კულტურა გაცილებით უფრო დაბლა იდგა, ვიდრე კარლოს დიდის დროს. კულტურის მთავარ ცენტრებს წარმოადგენდნენ მონასტრები. ოტო I-ის დროს ცნობილია განათლებული მონაზონი პროსპიკა. იგი გერმანელი მემკვიდრე იყო, რომელიც წერდა ლექსებს, პოემებს, დრამებს ლათინურ ენაზე. აღსანიშნავია პროსპიკას თხზულება "ოტოს მოღვაწეობა", სადაც განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ოტო I-ის პოლიტიკას იტალიაში.

შემთხვევითი როდია, რომ თანამედროვენი ოტო I-ს „დიდს“ უწოდებდნენ.

დანართი – „რომის საღმრთო იმპერია“

„გერმანელი ერის საღმრთო რომის იმპერია“ – ასე ეწოდებოდა გერმანიის იმპერიას 962-1806 წლებში. მისი დამაარსებელია გერმანიის მეფე ოტო I. X-XIII საუკუნეებში მასში შედიოდა: გერმანია, იტალიის დიდი ნაწილი, ბურგუნდია და ვასალურ დამოკიდებულებაში მყოფი ჩეხეთი. ამ იმპერიის მბრძანებლები თავს დასავლეთ რომის იმპერატორებისა და კარლოს დიდის მემკვიდრეებად აცხადებდნენ. ამიტომ, მათ მიერ შექმნილ იმპერიას ეწოდა „რომისა“, ხოლო „საღმრთო“ მიუთითებდა რომის ეკლესიასთან ამ სახელმწიფოს კავშირზე და მის „ღვთაებრივ“ წარმომავლობაზე.

ნაპოლეონ I-ის გამარჯვებებმა აიძულა ავსტრიის მბრძანებელი და ამ ტიტულის მქონე უკანასკნელი იმპერატორი ფრანც II უარი ეთქვა „გერმანელი ერის საღმრთო რომის იმპერიის“ იმპერატორის ტიტულზე და დაკმაყოფილებულიყო 1804 წელს მიღებული „ავსტრიის იმპერატორის“ ტიტულით.

ოტო II-ის, ოტო III-ის და კაიზრის II-ის მმართველობა გერმანიაში

ოტო I-ის გარდაცვალების შემდეგ, ტახტზე ადის მისი და ადელ-ჰაიდის ძე ოტო II (973-983წწ.), რომლის მეფობა მამის პოლიტიკის განმეორებას წარმოადგენდა. მას პირველ რიგში მოუხდა ბრძოლა ურჩი პერცოგების წინააღმდეგ. მეფის წინააღმდეგ გამოვიდნენ ბავარ-ია და ლოთარინგია. აჯანყება 978 წელს ჩაახშეს. მანამდე, 976 წელს, ოტო II-მ აღმოსავლეთის მარკა გადასცა ბაბენბერგების გვარს. ისინი არიან ავსტრიის სახელმწიფოს ჭეშმარიტი ფუძემდებლები.

ოტო II-ის ყურადღება მიჰყრობილი იქნა იტალიისაკენ. აქ მან შემოღო ნეაპოლისა და ტრიდენტის დაკავება, მაგრამ კალაბრიაში (კროტონი) ბრძოლების წარმოების დროს, 982 წელს, ბიზანტიელებმა და არაბებმა იგი სასტიკად დაამარცხეს. 980 და 982 წლების ლაშქრობე-ბი მოწყობილი იყო ბიზანტიასთან საბრძოლველად, რომელიც სამხრეთ იტალიას ფლობდა, მაგრამ უშედეგოდ. 983 წელს იგი კვლავ ემზადე-ბოდა სამხრეთ იტალიაზე გასალაშქრებლად, მაგრამ, მოულოდნელად, 7 დეკემბერს გარდაიცვალა 28 წლის ასაკში. ოტო II-ის მმართველო-ბის დროს გერმანიაში გაძლიერდნენ მსხვილი სასულიერო და საერო ფეოდალები, რომლებმაც გერმანიაში მეფის არყოფნით ისარგებლეს და სამეფო ხელისუფლებისაგან განდგომა დაიწყეს. ქვეყანაში დაიძაბა შინაგანი ვითარება. შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები იმისათვის, რომ პოლაბეთის სლავთა ტომები განთავისუფლებულიყვნენ გერმანელთა ბატონობისაგან. 983 წელს მოხდა მათი აჯანყება და ის სლავები, რომლებიც მდ.ლაბის (ელბის) შუაწელში ცხოვრობდნენ, განთავისუ-ფლდნენ გერმანელთა ბატონობისაგან. ამავე წელს, დანიაში დანელებმა დაამხეს გერმანელთა ბატონობა და უარყვეს ქრისტიანობა.

ოტო II-ს დარჩა სამი წლის ვაჟი ოტო III (983-1002). მის სრულწლოვანებამდე (15 წელი) გერმანიას მართავდნენ დედოფალი თეოფანო, ბებია ადელჰაიდი და მაინცის არქიეპისკოპოსი ვოლიგი. მათი მმართველობის პირველ ხანებში გერმანიაში სამეფო ხელისუ-ფლება მნიშვნელოვნად შესუსტდა. სამაგიეროდ, უფრო მეტად გაიზარდა მსხვილ ფეოდალთა დამოუკიდებლობა. 983 წელს მოხდა სლავთა დიდი აჯანყება. აჯანყდნენ ლუტიჩები, ბოლრიჩები და სხვ. მათ დაან-გრიეს საყდრები, მონასტრები, აღადგინეს წარმართობა. ამის შემდეგ,

მდ. ელბის აღმოსავლეთ სანაპირო გერმანიისათვის სრულიად დაკარგული იყო XII საუკუნემდე.

995 წელს ოტო II სრულწლოვანი შეიქმნა და ერთი წლის შემდეგ პირველი ლაშქრობა მოაწყო იტალიაში, რომლის დროსაც მან პაპად დასვა თავისი ბიძაშვილი გრიგოლ V-ის სახელით. ეს პირველი შემთხვევა იყო, როცა რომის პაპად დაინიშნა გერმანელი. ოტო III-ს დაახლოებული ჰყავდა გავლენიანი სასულიერო პირები: პაპი გრიგოლ V, ჩეხი ღიღებუილი ვოიტეხი, რომელმაც ბერობაში ადალბერტის სახელი მიიღო, გახდა პრალის ეპისკოპოსი და სიცოცხლის ბოლო პერიოდი პრუსიაში (პრუსები მაშინ ეწოდებოდა ლიტველთა ერთ-ერთ შტოს) გაატარა, სადაც ავრცელებდა ქრისტიანობას (იგი წარმართმა პრუსებმა მოკლეს). ოტოს მეგობარი იყო უგანათლებულესი ფრანგი სასულიერო პირი — გერბერტი, რომელმაც თავისი განსწავლულობით ღიღი გავლენა მოიპოვა იმპერატორზე. მისი ზეგავლენითა და ჩაგონებით ოტო II-ს სურვილი გაუჩნდა ეკლესიაზე დაყრდნობით ჩაეტარებინა ეკლესიის ასკეტური რეფორმა და ებატონა მთელს მსოფლიოზე. ოტო III-მ დაიწყო ოცნება ისეთი იმპერიის შექმნაზე, რომელიც გააერთიანებდა მთელ ქრისტიანულ დასავლეთს. მან რამდენჯერმე სცადა დაემყარებინა ბატონობა იტალიაზე, მაგრამ უშედეგოდ. 999 წელს მოაწყო მეორე ლაშქრობა. ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ ადგილობრივმა ღიდკაცებმა ჩამოაგდეს პაპი გრიგოლ V. ოტო III-მ დაუბრუნა პაპს ტახტი, მაგრამ იგი მოულოდნელად გარდაიცვალა. მაშინ, ოტო III-მ პაპად დასვა თავისი მეგობარი გერბერტი — სილიბისტრო III-ის სახელით (999-1003). იმპერიის ცენტრად ოტო III-ს იტალია და რომი მიაჩნდა. გერმანიას იგი უყურებდა, როგორც იმპერიის "ბარბაროსულ" პროვინციას. ოტო III-ს თავისი გერმანული წარმოშობის კიდევ ეთაკილებოდა. მის დროს შემოდის ტერმინი "საღმრთო რომის იმპერია". 1000 წელს ოტო III რეზიდენციად ირჩევს რომს და ცხოვრობს ავენტინის სასახლეში. 1001 წელს იგი რომის აჯანყებული მოქალაქეების რისხვას გაექცა. გარდაიცვალა ოტო III სრულიად ახალგაზრდა, ოცდაორი წლის ასაკში. მისი ცხედარი გადმოასვენეს გერმანიაში და დაკრძალეს ააჰენის კათედრალურ ტაძარში (მის ცხედარს გზაში რამდენჯერმე თავს დაესხნენ იტალიელები).

ოტო III-ის გარდაცვალებით, გერმანიაში საქსონური დინასტიის პირდაპირი შტო მოისპო. ღიდებულებმა მეფედ აირჩიეს გვერდითი შტოს წარმომადგენელი ჰაინრიხ II (1002-1024). იგი აკურთხა მაინცის არქიეპისკოპოსმა ვილიგესმა ბავარიისა და ფრანკონიის წარმო-

მადგენელთა მხარდაჭერით. ჰაინრიხ II ისტორიაში შევიდა, როგორც ეკლესიის მფარველი. ჰაინრიხმა განაგრძო ოტოების პოლიტიკა. 1021 წელს ილაშქრა იტალიაში პაპ ბენედიქტე VIII-ის თხოვნით, რათა დახმარებოდა მას ბიზანტიის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ლაშქრობა 1022 წელს წარუმატებლად დამთავრდა. ჰაინრიხმა ვერ მოახერხა ნეაპოლის იქით გაღწევა. ამ ლაშქრობებმა შეასუსტეს იმპერატორის პოზიციები გერმანიაში. ამით აიხსნება დიდკაცთა გაძლიერება. სულ უფრო დიდ როლს ასრულებს საიმპერიო ყრილობები-რაიხსტაგები. XIII საუკუნემდე აქ იკრიბებოდნენ დიდებულები, ესწრებოდნენ საიმპერიო ქალაქთა წარმომადგენლებიც. თავის დასაყრდენად ჰაინრიხ II-ს ეკლესია მიაჩნდა და მის განმტკიცებას ცდილობდა. ამას ხელს უწყობდა ის, რომ იგი სასულიერო პირად იზრდებოდა. მას ბავშვობიდანვე მისცეს საეკლესიო განათლება. იგი განსაკუთრებით მფარველობდა მის მიერ დაარსებულ ბამბერგის საეპისკოპოსოს, რომელსაც უბოძა ძვირფასი ხელნაწერების ბიბლიოთეკა, ძვირფას მონიატურებიანი ხელნაწერი წიგნები. გარდაცვალების შემდეგ, კათოლიკურმა ეკლესიამ იგი წმინდანად შერაცხა.

ჰაინრიხ II-მ ბრძოლა დაიწყო ბურგუნდიის დასამორჩილებლად. მან მიაღწია იმას, რომ ბურგუნდიის უშვილო მეფემ რუდოლფ III-მ 1018 წელს იგი ბურგუნდიის სამეფოს მემკვიდრედ მიიჩნია, მაგრამ ბურგუნდიის გერმანიასთან შეერთება, მოგვიანებით, კონრად II-ის დროს მოხდა. ჰაინრიხმა დაიწყო ბრძოლა პოლონეთის წინააღმდეგ, მაგრამ ბოლესლავ I მამაციის დროს გაძლიერებულმა პოლონეთის სამეფომ იგი სასტიკად დაამარცხა. 1003 წელს დაწყებული ომი 1018 წელს დამთავრდა ბუდიშინის ზავით, რომლითაც ამიერიდან საზღვარი პოლონეთსა და "რომის საღვთო იმპერიას" შორის მდ. სპრევის (შპრე) დასავლით გადიოდა. ქბუდიშინი პოლონეთის შემადგენლობაში შევიდა.

1024 წელს, ჰაინრიხ II-ის გარდაცვალებით, საბოლოოდ მოისპო საქსონური დინასტია (919-1024).

თემა XXII

**გერმანია ფრანკონული (სალიკური) დინასტიის
მმართველობის პერიოდში.**

ბრიგოლ VII კილდებრანდის მოღვაწეობა. კანოსა

1024-1125 წლებში გერმანიას მართავდა ფრანკონული ანუ სა-
ლიკური დინასტია. გერმანელებმა ტახტზე აიყვანეს ფრანკონელი დიდგ-

ვაროვანი კონრად II (1024-1039). იგი იყო ოტო I-ის ასულ ლიუდგარდისა და მისი მეუღლის კონრად წითურის შთამომავალი. კონრად II-ის პოლიტიკა იგივე იყო, რაც საქსონური დინასტიის იმპერატორებისა. განსხვავება ის იყო, რომ იგი თავის დასაყრდენად, ეკლესიის გარდა, მიიჩნევდა რაინდობას. წვრილ რაინდებს უფლებას აძლევდა თავისი ლენები მემკვიდრეობით გადაეცათ. მისი მმართველობის პერიოდში გერმანიის იმპერატორის ტერიტორიები მნიშვნელოვნად გაფართოვდა. ჯერ კიდევ ჰაინრიხ I ცდილობდა ბურგუნდიაში გაბატონებას, რაზედაც გარკვეულ პრეტენზიებს შამპანის გრაფიც აცხადებდა. ამიტომ, ბურგუნდიის გრაფმა რუდოლფ II-მ სიკედილის წინ თავის მემკვიდრედ გერმანიის მბრძანებელი გამოაცხადა. ამის შემდეგ, ბურგუნდია, ანუ არელატი შედის გერმანიის იმპერიაში, თუმცა იმპერატორის ხელისუფლება იქ შედარებით სუსტია. ბურგუნდიის შეერთებას ის მნიშვნელობაც ჰქონდა, რომ ამით გერმანიის მეფემ იტალიისაკენ გზა გადაუღო საფრანგეთის მეფეს. 1092 წლიდან ბურგუნდია გერმანიის შემადგენლობაშია.

კონრადი ცდილობს განმტკიცებას იტალიაშიც. იქ წარმოებდა ბრძოლა ბიზანტიასა და იტალიელთა შორის. ბიზანტიელებს ებრძოდნენ ადგილობრივი დიდებულები, მათ შორის სალერნოს (სამხრეთ იტალია) გრაფი ვაიმარი. 1016 წელს სალერნოში შემთხვევით შეჩერდა ორმოცამდე ნორმანდელი რაინდი. ისინი სალოცავად იყვნენ პალესტინაში და უკან ბრუნდებოდნენ. ვაიმარმა დაიქირავა ისინი და რადგან კარგი საბრძოლო თვისებები გამოიჩინეს, დარჩენა სთხოვა. დაიქირავა აგრეთვე ნორმანდელების ახალი რაზმიც. ბოლოს, ნორმანდელებმა აღარ მოინდომეს იტალიის დატოვება. 1041 წელს მონტეპელოზის ბრძოლაში მათ დაამარცხეს ბიზანტიელები და თავად გაბატონდნენ სამხრეთ იტალიაში. ნომინალურად, ისინი სალერნოს პერცოგის ვასალებად ითვლებოდნენ, მაგრამ ფაქტიურად დამოუკიდებელნი იყვნენ. მათ გამოიყენეს ის წინააღმდეგობა, რომელიც არსებობდა რომის პაპს, ბიზანტიასა და გერმანიას შორის, ბიზანტიელებს საბოლოოდ წაართვეს სამხრეთ იტალია, არაბებს — სიცილია და განამტკიცეს თავიანთი ბატონობა.

სალიკურმა დინასტიამ განსაკუთრებულ აყვავებას მიაღწია მეორე მმართველის — ჰაინრიხ III შავის დროს, 1039-1056 წლებში. მან თავისებური აღზრდა მიიღო, მასზე დიდი გავლენით სარგებლობდა დედამისი გიზელა, რომელიც კლუნიელთა იდეალების მომხრე იყო, ასეთივე სულისკვეთებით აღზარდა შვილიც. ჰაინრიხმა მიზნად დაისახა

კლუნიელთა სამსახური; გამეფებისთანავე ჰაინრიხ III ჩაერია იტალიის საქმეებში. ამის საბაბი მას მისცა არეულობამ რომში პაპის ტახტის გამო. რომში ერთდროულად იყო სამი პაპი: ბენედიქტე IX, სილიბისტრო III და გრიგოლ VI. ეს უკანასკნელი კლუნიელთა მომხრე იყო. ჰაინრიხმა ისარგებლა ამით, დაილაშქრა იტალიაში, სამ ადგილას მოიწვია კრება, რომლებზეც დადგინდა სამივე პაპის გადაყენება. იმპერატორის ზეგავლენით, რომის პაპად აირჩიეს ჰამბურგის ეპისკოპოსი კლიმენტი II-ის სახელით. ჰაინრიხმა მოახერხა მიეღო დიდებულებისაგან პატრიციუსის ტიტული. კლიმენტი II-მ წელიწადი იცოცხლა. მის შემდეგ პაპად აირჩიეს ისევ გერმანელი ეპისკოპოსი დამას II-ის სახელით. ისიც მალე გარდაიცვალა და ტახტი დაიკავა მესამე გერმანელმა ეპისკოპოსმა ლეო IX-მ. სწორედ ამ დროიდან დაიწყო კლუნიელთა იდეების გავრცელება, დაგმოხილ იქნა სიმონია, აღიარეს ცელიბატის გავრცელება მთელ სამღვდელოებაზე. ლეო IX-მ გამოაცხადა ლაშქრობა ნორმანების წინააღმდეგ, რომელსაც თავად ჩაუდგა სათავეში. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა 1053 წელს, ზაფხულში, ჩივიტელასთან. რომის პაპი სასტიკად დამარცხდა და ტყვედ ჩავარდა, მაგრამ ნორმანები საკმაოდ თავაზიანად მოექცნენ მას. ლეო IX-ის შემდეგ ტახტზე ავიდა გერმანელი ეპისკოპოსი ვიქტორ II (1055-1057). 1056 წელს 39 წლის ასაკში გარდაიცვალა ჰაინრიხ III. მან სიკვდილის წინ იზრუნა თავის ვაჟზე ჰაინრიხზე, რომელიც მეფედ გამოაცხადეს ჰაინრიხ IV-ის სახელით, რომელსაც მეურვედ დაენიშნა თავისი ერთგული პაპი ვიქტორ II. ბავშვის მცირეწლოვანებაში მმართველად ითვლებოდა დედამისი აგნესა. მის დროს გერმანიის საშინაო საქმეები სულ აირია. ამით ისარგებლეს კლუნიელებმა და აღზევდა კლუნიელთა ბერი, წარმოშობით ტოსკანელი გლეხის შვილი, ჰილდე-ბრანდი.

თავდაპირველად გავეცნოთ ვინ არიან კლუნიელები და რას წარმოადგენს კლუნიური მოძრაობა?

კლუნი იყო 910 წელს საფრანგეთში ბურგუნდიის საჰერცოგოში დაარსებული მონასტერი აჟეიტანიის ჰერცოგ გიომის მიერ. მისი ცენტრი იყო ბენედიქტელთა მონასტერი კლუნში (აქედან მოდის მისი სახელწოდება). ეს მონასტერი რომის პაპის უშუალო მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა. მისი პირველი აბატი იყო ბერნო — მკაცრი ასკეტი. განსაკუთრებულ აყვავებასა და გაძლიერებას მონასტერმა მიაღწია მეორე აბატის ოდოს დროს, რომელმაც შეიმუშავა მონასტრის წესდება. ეს წესდება ამ დროს ბევრმა მონასტერმა მიიღო. გერმანიაში ამ

წესდების იდეებს განსაკუთრებით აერცვლებდა შვაბიაში მდებარე გირშაუს მონასტერი. კლუნიელები ცდილობდნენ სამღვდელოების განათლების გაუმჯობესებას, რაც იმ დროისათვის დაკნინებული იყო. მონასტრის წევრები აარსებდნენ სკოლებს, კლუნიელთა ბერების ნაწილი მონასტრებში ეწეოდა მეცნიერულ მუშაობას. საერთოდ, კლუნიელები გამორჩეოდნენ განსწავლულობით, ქადაგებდნენ ასკეტურ აღზრდას. კლუნიელთა წესდება ბერებისაგან მოითხოვდა სიჩუმეს. მონასტრებში აკრძალული იყო მხიარულება. ბერებს ეკრძალებოდათ პასუხის გაცემა დაცინვაზეც კი. აბატის ყველა ბრძანებას ბერები მორჩილად ასრულებდნენ. ურჩს სასტიკი სასჯელი მოელოდა: საყვედური, გაწყობლევა, კარცერი. შენდობის დროს, დასჯილს აბატისათვის დამამცირებელი პატიება უნდა ეთხოვა. ყოველივე ეს გამიზნული იყო იმისათვის, რომ შექმნილიყო ძლიერი ნებისყოფის, ეკლესიის ერთგული აღამიანი.

კლუნიელებმა განსაკუთრებულ ძლიერებას მიაღწიეს X საუკუნის ბოლოს და XI საუკუნეში აბატების ოდილოსა და ჰუგოს დროს. სწორედ მათი მმართველობის დროს შეიქმნა კლუნიური ორდენი. მასში გაერთიანდნენ ის მონასტრები იზიარებდნენ მათ იდეებს. რაში მდგომარეობდა ეს იდეები?

1. კლუნიელებმა წამოაყენეს საერო ხელისუფლებაზე სასულიეროს ბატონობის იდეა. ასეთი სახელმწიფო მათ იდეალს წარმოადგენდა. საზოგადოებაზე, სახელმწიფოზე, ეკლესიასა და სამღვდელოების ბატონობას ეწოდება თეოკრატია.

2. კლუნიელები მოითხოვდნენ ცელიბატის გაბატონებას მთელს სამღვდელოებაში (იმ დროისათვის ცელიბატი ვრცელდებოდა მხოლოდ შავ სამღვდელოებაზე), ბერ-მონაზვნებზე.

3. კლუნიელები მოითხოვდნენ, რომ მეფეები და იმპერატორები არ ჩარეულიყვნენ ეპისკოპოსის დანიშვნის საქმეში. ისინი მოითხოვდნენ, რომ ეპისკოპოსი აერჩია სამღვდელოების კრებას და დაემტკიცებინა პაპს. ისინი ილაშქრებდნენ საერო ინვესტიტურის წინააღმდეგ.

4. ეპისკოპოსად დანიშვნასთან დაკავშირებული იყო საეკლესიო ტიტულებით ვაჭრობა — „სიმონია“. კლუნიელები ილაშქრებდნენ სიმონიის წინააღმდეგ. სახელწოდება „სიმონია“ წარმოსდგა საღვთო წერილის იმ ნაწილისაგან, სადაც ნათქვამია, რომ როცა მოციქულები პეტრე და ივანე სამარიაში ქადაგებდნენ ქრისტეს რჯულს, იქ იყო ერთი მოგვი — სეიმონი, რომელმაც სთხოვა მოციქულებს მიეყიდათ მისთვის სულიწმინდას გადაცემის („წმინდა სულის“ გამგებლობა)

უნარი. პეტრე მოციქულმა შერისხა იგი და სიმონმაც მოინანია თავისი ციფა ირებულების ყიდვას ეწოდება „სიმონია“. კლუნიელები არ უარყოფდნენ საერო ხელისუფლებას. იმპერატორი და მეფე ეპისკოპოსისა და აბატის თანასწორად მიაჩნდათ. მათი აზრით, საერო ხელისუფლების მთავარი ამოცანაა ეკლესიისათვის ღანძარების გაწევა.

ინ იყო გრიგოლ VII პილდებრანდი?

პილდებრანდი დაიბადა 1020 წელს ტოსკანაში, გლეხის ოჯახში. გრიგოლი ახალგაზრდობაში შედგა ბერად რომის ავენტინის წმინდა მარიამის მონასტერში, რომელსაც კლუნიური წესდება აქონდა. თავი გამოიჩინა ნიჭითა და ნებისყოფით, არ ერიდებოდა არაერთარ საშუალებებს თეოკრატიული იდეალების განხორციელებისათვის. ამისათვის მან ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაშივე მიიღო დიაკვნის წოდება პაპ გრიგოლ VI-გან, მისი გარდაცვალების შემდეგ დაბრუნდა რომში და ლეო IX-ის კარზე მიიღო კარდინალ-სუბ-დიაკონის წოდება. ლეო IX-მ იგი საფრანგეთში გაგზავნა, საიდანაც იგი გადავიდა გერმანიაში და დაუახლოვდა იმპერატორის კარს. 1054 წელს ლეო IX გარდაიცვალა. რომის პაპად აირჩიეს კლუნიელთა მიმდევარი ეპიტორ II, შემდეგ კი წარმოშობით გერმანელი ნიკოლოზ II (1059-1061). 1059 წელს პილდებრანდმა მიიღო რომის ეკლესიის არქიდიაკონის წოდება და შეეცადა პაპინიზმ III-ის გარდაცვალების შემდეგ გერმანიაში შექმნილი მდგომარეობის კლუნიელთა სასარგებლოდ გამოყენებას. მას სჭირდებოდა თავისი პოზიციების განმტკიცება იტალიაში, სადაც მან ძლიერი მოკავშირეები გაიჩინა. 1059 წელს ნორმანდელ მმართველ რობერტ გუისკართან (ცბიერი) დადო შეთანხმება, რომლის ძალითაც რობერტმა მის ვასალად გამოაცხადა თავი და პილდებრანდმა მას აპულიის პერცოგის ტიტული მიანიჭა „კონსტანტინეს ნაბოძრის“ საფუძველზე. ამრიგად, დავა, რომელიც წარმოებდა რომსა და გერმანიას შორის სამხრეთ იტალიისათვის, ნორმანდელთა სასარგებლოდ დამთავრდა. მოგვიანებით, რობერტის ძმამ როუფმ სიცილია წაართვა არაბებს. პილდებრანდის მოკავშირედ ითვლებოდა ტოსკანის მარკგრაფი, ქვემო ლოთარინგიის პერცოგი გოტფრიდ წვერიანი. მას პირველი ცოლისაგან ჰყავდა თავისი მოსახელე ვაჟი, რომელიც მის მერე პერცოგი გახდა, ხოლო დაქვრივების შემდეგ, გოტფრიდმა ცოლად შეირთო ტოსკანის მარკგრაფის ქვრივი ბეატრიჩე და განაგებდა ტოსკანას. მესამე მოკავშირე პილდებრანს ჰყავდა ლომბარდიაში „პატარიის“ სახით. ეს იყო იტალიის ყველაზე განვითარებული მხარე, სადაც ადრე აღმოცენდნენ ქალაქები, მათ შორის მილანო. აქ შეიქმნა ხელოსანთა დიდი ფენა,

რომელიც სასტიკ ექსპლუატაციას განიცდიდა. სხვებთან ერთად მათ ჩაგრავედა მილანოელი არქიეპისკოპოსიც. ხელოსანთა და მწაგვრელთა შორის მიმდინარე მწვავე ბრძოლამ რელიგიური ბრძოლის ხასიათი მიიღო. მილანოელ ხელოსნებში ვრცელდება კლუნიური იდეები. ამ მოძრაობამ „პატარიის“ სახელწოდება მიიღო. „პატარია“ წარმოადგენდა სახალხო მოძრაობას XI საუკუნის II ნახევრის ჩრდილო იტალიის ქალაქებში. მოძრაობა დაიწყო ასტიდან, ვარესედან და პავიიდან, იმპერატორის მიერ დანიშნული ეპისკოპოსების განდევნით. პატარიის მთავარ ცენტრს მილანო წარმოადგენდა. სახელწოდება წარმოდგა მილანოს ერთ-ერთი უბნის (მეძველმანეთა ბაზრის) ატარია-ს სახელწოდებიდან. პატარიამ რელიგიური, კლუნიელთა რეფორმის მომხრეთა ბრძოლის ფორმა მიიღო, მაგრამ თავისი არსით ეს იყო ქლაქის ღარიბთა გამოსვლა, როგორც სამღვდელოების, ისე ფეოდალების წინააღმდეგ. რომის პაპმა ვიქტორ II-მ შეაჩვენა პატარიის ბელადები. პილდებრანდი შეეცადა ეს ნახევრადმწვალებლული მოძრაობა იმპერატორის მომხრე მილანელ ეპისკოპოსთა წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოეყენებინა. შეიარაღებული შეტაკებანი მოხდა მილანში, ბრეშაში, პარმასა და პიაჩენცაში. როცა პატარელებმა შეიტანეს საჩივარი რომში, პილდებრანდმა საქმე საეკლესიო კრებას გაარჩევინა. მილანოს არქიეპისკოპოსი გადააყენეს, თუმცა იგი არ დაემორჩილა კრების გადაწყვეტილებას. მის ნაცვლად მეორე დანიშნეს. ამრიგად, მილანოში ორი არქიეპისკოპოსი აღმოჩნდა. პირველს ემხრობოდა არისტოკრატია, მეორეს პატარია და რაინდები. თავისი პოზიციების განმტკიცების შემდეგ, პილდებრანდმა იწყო რეფორმების გატარება, რომელთა მიზანი იყო ეკლესიის განთავისუფლება საერო ხელისუფალთა გავლენისაგან.

პირველ რიგში, 1059 წლის ღეკრეტიტ პილდებრანდმა ჩაატარა პაპის არჩევის რეფორმა. რომის პაპმა ნიკოლოზ II-მ მოიწვია ლატერანის საეკლესიო კრება, რომელმაც მიიღო პილდებრანდის წესდება რომის პაპის არჩევის შესახებ და იგი პაპმა დააკანონა. მანამდე პაპს ირჩევდა რომაელი ხალხი და სამღვდელოება ამტკიცებდა რომის საღმრთო იმპერატორი. 1059 წლის ღეკრეტიტ დადგინდა, რომ ამიერიდან პაპს აირჩევდნენ კარდინალები. (შემდგომ, XIII საუკუნის 70-იან წლებში, ჩამოყალიბდა კარდინალთა საბჭო — კონკლავი (conclave — ჩაკეტილი ოთახი). კარდინალთა საბჭოზე რომის პაპის გარდაცვალების შემდეგ აირჩეოდა ახალი პაპი. მოგვიანებით კონკლავი ტარდებოდა სიქსტუსის კაპელაში, არჩევნები ხდებოდა ფარული

ქნჭისყრით). ამიერიდან პაპი აღარ იყო დამოკიდებული არც გერმანიის იმპერატორზე და არც რომაელ ხალხზე. ეს იყო გერმანიის იმპერატორის ინტერესების დარღვევა. 1061 წელს, ნიკოლოზ II-ის გარდაცვალების შემდეგ, რომის პაპად აირჩიეს ალექსანდრე II (1061-1073).

გერმანიაში ამ დროს ხდება საყურადღებო ამბავი: 1062 წლის აღდგომის მოახლოებისას, რაინისპირა ქალაქ ვაიზელბერგში მოეწყო დღესასწაული, რომელსაც დაესწრო II წლის პაინრიხ IV-ც. მის ამაღაში იმყოფებოდა კელნის ეპისკოპოსი პანო, რომელიც იყო აგნესას წინააღმდეგ შეთქმულების მეთაური. მან შესთავაზა მცირეწლოვან იმპერატორს მდინარეზე მდგარი ხომალდის დათვალიერება. პაინრიხის ხომალდზე ასვლისთანავე ახსნეს ღუზა და იმპერატორი გაიტაცეს. აგნესა ჩამოაშორეს სამეფო ხელისუფლებას და მონაზვნად აღკვეცეს. მმართველობას სათავეში ჩაუდგნენ პანო და დიდკაცები. 1065 წელს პაინრიხ IV-ს შეუსრულდა 15 წელი და ერთპიროვნული მმართველი გახდა. მან ჩამოიშორა დიდკაცები და ხელისუფლება გადასცა თავის მოხელეებს — მინისტერიალებს. იგი განსაკუთრებით ენდობოდა შვაბებს. პაინრიხი შეუდგა თავისი ხელისუფლების განსამტკიცებელი ღონისძიებების განხორციელებას, რასაც წინააღმდეგობა შეხვდა დიდკაცთა მხრიდან. ამ არეულობით სარგებლობს ჰილდებრანდი და აგრძელებს რეფორმების გატარებას. რომის პაპი ალექსანდრე II მისი გავლენით ატარებს მეორე რეფორმას, რომელიც მდგომარეობს მთელს სამღვდელოებაზე ცელიბატის გავრცელებაში. ამ რეფორმის წინააღმდეგ გაილაშქრეს არა მარტო სასულიერო, არამედ საერო პირებმაც. მაგრამ, ჰილდებრანდმა რეფორმის ბოლომდე გატარება შეძლო. მისი მდგომარეობა კიდევ უფრო განმტკიცდა 1069 წელს, როდესაც გარდაიცვალა ტოსკანის მარკგრაფი გოტფრიდ წვერიანი; მას დარჩა შვილი გოტფრიდი და გერი-ტოსკანის კანონიერი მმართველი მათილდა. ტოსკანელი. იმისათვის, რომ არ დაეკარგა ტოსკანა, გოტფრიდ უმცროსმა ცოლად შეირთო მათილდა, მაგრამ გოტფრიდი პაინრიხ IV-ის ერთგული იყო, მათილდა კი კლიუნიელთა. 1073 წლის 21 აპრილს, ალექსანდრე II-ის გარდაცვალების შემდეგ, პაპად ხალხის მოთხოვნით აირჩიეს თვითონ ჰილდებრანდი — იგი ეკურთხა პაპად გრიგოლ VII-ის სახელით (1073-1085). ახალმა პაპმა განსაზღვრა, რომ პაპის ხელისუფლების გაძლიერებისა და განმტკიცებისათვის საჭიროა არა მარტო ბერების და მღვდლების, არამედ ეპისკოპოსების დამორჩილება. მან ისარგებლა 1073 წლის საქსონიის აჯანყებით, რომელმაც

ჰაინრიხ IV-ის მდგომარეობა გაართულა და იმპერატორმა დახმარებისათვის მიმართა რომის პაპს. 1074 წელს გრიგოლ VII-მ გამოაცხადა, რომ ამიერიდან ეპისკოპოსები უნდა დაენიშნა მხოლოდ რომის პაპს და საერო პირებს, ეკლესიისაგან განკვეთის (ანათემა) მუქარით ეკრძალებოდათ ამ საქმეში ჩარევა. სასტიკად იკრძალებოდა სიმონია.

ინვესტიტურა-სენიორის მიერ ვასალისათვის ფეოდის (ლენის) გადაცემის, თანამდებობაზე დანიშვნის, წოდების მინიჭების იურიდიული აქტია, რომელიც თან სდევდა ვასალის ერთგულების ფიცს (ომაჟი). ინვესტიტურა ორგვარია: 1. კვერთხითა და ბეჭდით და 2. სკიპტრით. პირველი ნიშნავდა, რომ პიროვნებამ მიიღო სასულიერო ხელისუფლება, მეორე — ბენეფიციუმი. გრიგოლ VII-მ გამოაცხადა, რომ ინვესტიტურის წარმოება მხოლოდ პაპს შეეძლო. ამ რეფორმამ გამოიწვია იმ ეპისკოპოსთა უკმაყოფილება, რომელთაც არ სურდათ პაპის მორჩილება. განსაკუთრებით აღშფოთდნენ გერმანელი ეპისკოპოსები, ვინაიდან მათ უმრავლესობას თანამდებობანი სიმონიით ჰქონდათ მიღებული. 1075 წელს გრიგოლ VII-მ სიმონიის ბრალდებით, გამოიხმო გერმანელი ეპისკოპოსები. ზოგიერთი გამოცხადდა პაპთან, ზოგიერთი — არა. მაშინ, პაპმა ისინი გადაყენებულად გამოაცხადა, რამაც მათი დიდი აღშფოთება გამოიწვია. მათი მღელვარება ჩაახშეს.

გაძლიერებულმა ჰაინრიხ IV-მ გადაწყვიტა იტალიის საქმეებში ჩარევა. 1076 წლის 24 იანვარს მან მოიწვია ქვორმსში გერმანელ ეპისკოპოსთა კრება, რომელსაც დაესწრნენ მაინცის არქიეპისკოპოსი გოტფრიდი, ტრირის არქიეპისკოპოსი უდო, ლომბარდელი ეპისკოპოსი და სხვანი. მათ დაადგინეს, რომ გრიგოლ VII, როგორც ღესპოტი, ვერაგი, გადაყენებულ იქნას თანამდებობიდან. აგრეთვე, მიიღეს მიმართვა გრიგოლ VII-სადმი, რომელშიც გამოაცხადეს პაპისადმი დაუმორჩილება. ამ მიმართვას ჰაინრიხ IV-მ შეუერთა თავისი მანიფესტი. ლომბარდელმა ეპისკოპოსებმა მეფეს აღუთქვეს, რომ რომის სამღვდლოებას ისინი გააცნობდნენ ამ დადგენილებას. ისინი გაემართნენ რომში. იქ 22 თებერვალს მოწვეულ იქნა საეკლესიო კრება, სადაც წაიკითხეს ლოკუმენტი. მისმა გაცნობამ დამსწრეთა აღშფოთება გამოიწვია. გრიგოლ VII-მ შეაჩვენა ვორმსის კრების ყველა დამსწრე და ჰაინრიხ IV განკვეთა ეკლესიიდან, მისი ქვეშევრდომები კი გაანთავისუფლა მეფისადმი ერთგულების ფიცისაგან.

1076 წლის ზაფხულში ჰაინრიხმა მოიწვია დიდკაცობის და სამღვდლოების კრება, რომელსაც თითქმის არავინ დაესწრო. იგივე განმეორდა ერთი თვის შემდეგაც. მეფის მხარეზე იყვნენ მხოლოდ

ქლაქები და რაინდები, რომლებიც იმ დროს დიდ ძალას არ წარმოადგენდნენ.

რომის პაპის წაქეზებით, მეფის მოწინააღმდეგეებმა 16 ოქტომბერს რაინის სანაპირო ქალაქ ტრიბურში მოიწვიეს კრება, რომელსაც უნდა აერჩია ახალი იმპერატორი. მეფე დაბანაკდა რაინის მეორე მხარეს ქალაქ ვორმსში, რომლის მცხოვრებლებმა იგი დიდი პატივისცემით მიიღეს, რისთვისაც პაინრიხმა ისინი გადასახადებისაგან გაანთავისუფლა. ორ მოწინააღმდეგე მხარეს შორის დაიწყო მოლაპარაკება, რომელიც კინალამ შეტაკებამდე მივიდა, მაგრამ საქმეში ჩაერივნენ მანცისა და კელნის არქიეპისკოპოსები და მიაღწიეს დადგენილების მიღებას: პაინრიხ IV-ს ეძლეოდა პაპის განკვეთიდან ერთი წელი და ერთი თვე, რომლის განმავლობაში მას უნდა მიეღო შენდობა პაპისაგან. ამავე დროს, პაპი ჩავიდოდა გერმანიაში და შეასრულებდა მოსამართლის ფუნქციას. წინააღმდეგ შემთხვევაში, პაინრიხ IV გადაყენებულად ცხადდებოდა. პაპი ემზადებოდა გერმანიაში გასამგზავრებად, როდესაც აცნობეს, რომ პაინრიხ IV თავად მოდიოდა რომში. მანამდე, პაინრიხი გახიზნული იყო შპაიერში და არაეინ იცოდა მისი განზრახვის შესახებ. პაპი სასწრაფოდ შეეფარა ციხე-სიმაგრე კანოსას, რომელიც იმ დროს ეკუთვნოდა ტოსკანის მარკგრაფინია მათილდას. მაგრამ, გამოირკვა, რომ პაინრიხი მოდიოდა არა საომრად, არამედ ბოდიშის მოსახდელად. მან იანვრის თვეში გადალახა ალპები და 25 იანვარს იგი მომნანიელები ცოლვილის ტანსაცმელში სამი დღე ელოდა კანოსას კედლებთან პაპის შენდობას. „კანოსას გამგზავრება“ (ბისმარკის გამოთქმა) გადატანითი მნიშვნელობით ნიშნავს დამამცირებელ კაპიტულაციასზე დათანხმებას. გრიგოლ VII-მ მიიღო პაინრიხი, რომელმაც დაიჩოქა და შენდობა ითხოვა. პაპმა მოუხსნა განკვეთა პაინრიხს, მაგრამ გერმანელ მთავრებთან მორიგება არ მოხერხდა. ისინი 1077 წლის მარტს შეიკრიბნენ ფორპაიმში. პაინრიხი გადაყენებულად გამოაცხადეს, მეფედ კი აირჩიეს რუდოლფ შეაბელი, რომელიც სწორედ პაინრიხის დედის, აგნესას მიერ იყო განდიდებული, მაგრამ გაილაშქრა პაინრიხის წინააღმდეგ. 26 მარტს ქმაინცში იგი „გერმანიის მეფედ“ ეკურთხა. რუდოლფის აგენტებმა იწყეს პაპთან მოლაპარაკება; მაგრამ გრიგოლ VII-მ იცოდა, რომ პაინრიხს მომხრეები ჰყავდა. რუდოლფსა და პაინრიხს შორის მოხდა ორი დიდი ბრძოლა, რომლებიც რუდოლფის გამარჯვებით დასრულდა. პირველი – 1078 წლის 7 აგვისტოს ფრანკონიაში, მეორე 1080 წლის 27 იანვარს. ამის შემდეგ, პაპი დარწმუნდა რუდოლფის ძლიერებაში და მეორედ

განკვეთა ჰაინრიხი, ხოლო მეფედ სცნო რუდოლფ შუაბელი. 1080 წლის 25 ივლისს ჰაინრიხმა საპასუხოდ მოიწვია რიქსენში საეკლესიო კრება, სადაც გრიგოლ VII გადაყენებულად გამოაცხადა და პაპად აარჩევინა რავენის არქიეპისკოპოსი კლიმენტი III-ის სახელით. 1080 წლის 15 ოქტომბერს მესამე ბრძოლა მოხდა საქსონიაში, მერზერბურგის მახლობლად. რუდოლფმა კელავ გაიმარჯვა, მაგრამ იგი სასიკვდილოდ დაიჭრა და გარდაიცვალა. მისი სიკვდილის შემდეგ აირჩიეს ახალი ანტიმეფე-ლუქსემბურგის გრაფი ჰერმანი, რომლის გაკლენა სუსტი იყო და ჰაინრიხი 1081 წლის გაზაფხულზე შეიჭრა იტალიაში, მიადგა რომს, მაგრამ პაპის ერთგულმა დამცველებმა მას დედაქალაქში შეღწევის ნება არ მისცეს. 1082 წელს ჰაინრიხმა მეორედ შემოარტყა ალყა რომს; ალყას ხელმძღვანელობდა კლიმენტი III. გრიგოლ VII-მ მესამედ განკვეთა ჰაინრიხი, მაგრამ ქალაქი იძულებული გახდა მიეღო ჰაინრიხი, რომელიც რომში ზეიმით შევიდა. 1084 წლის 21 მარტს პაპი გრიგოლ VII გამაგრდა რომის წმინდა ანგელოზის ციხე-სიმაგრეში. პაპად სცნეს კლიმენტი III, რომელმაც 31 მარტს ჰაინრიხ IV იმპერატორად აკურთხა. მომხდარმა ამბებმა შეაშფოთა რობერტ ბიერეი, რომელმაც შეწყვიტა ომი ბიზანტიასთან, შეიჭრა რომში და იხსნა პაპი ტყვეობისაგან, მაგრამ რომი სასტიკად ააოხრა, რის გამოც რომაელ მოქალაქეთა აღშფოთება გამოიწვია. პაპმა გრიგოლ VII-მ რომში დარჩენა ვეღარ გაბედა და გაჰყვა რობერტს, რომელმაც იგი სალერნოს, თავის სატახტო ქალაქს შეაფარა. რომში შევიდა კლიმენტი III. სალერნოში გრიგოლმა მეოთხედ შეაჩვენა ჰაინრიხი და მოინდომა ჯვაროსნული ლაშქრობის მოწყობა მის წინააღმდეგ, მაგრამ უშედეგოდ. 1085 წლის 25 მაისს გრიგოლი დარდისაგან გარდაიცვალა. მოგვიანებით, კათოლიკურმა ეკლესიამ იგი წმინდანად შერაცხა.

რომში აღმოჩნდა ორი პაპი — კლიმენტი III და გრიგოლ VII-ის შემდეგ არჩეული პაპი-დიდი. მდგომარეობა გართულდა, როცა პაპად აირჩიეს ეროვნებით ფრანგი ურბან II (1088-1099). მისი წაქეზებით იმპერატორს განუდგა უფროსი ძე კონრადი, რომელიც ურბან II-მ იმპერატორად აკურთხა. 1095 წლის 1 მარტს ურბანმა მოიწვია მსოფლიო საეკლესიო კრება, სადაც მეზუთედ განკვეთა ჰაინრიხ IV და მასთან ერთად, პაპი კლიმენტი III. კრებამ დაადასტურა კლუნიელთა იდეების ჭეშმარიტება, აქვე წაიკითხეს ბიზანტიის იმპერატორ ალექსი კომნინოსის მიმართუა. 18 ნოემბერს ქ.კლერმონში შეიკრიბა საეკლესიო კრება, სადაც გამოცხადდა ჯვაროსნული ლაშქრობა. 1101

წელს კონრადი გარდაიცვალა. ახალი პაპის პასხალიუს II-ის (1099-1118) აგენტებმა გადაიბირეს მისი ძმა ჰაინრიხი, რომელიც კონრადის გარდაცვალების შემდეგ ტახტის მემკვიდრე შეიქნა. 1105 წელს იგი იმარჯვებს და აძევებს ჰაინრიხ უფროსს მაინცის ოლქიდან. 1105 წელსვე, საშობაოდ, ჰაინრიხმა მოიწვია რაიხსტაგი, სადაც უნდა კურთხეულიყო მეფედ და მამა-შვილს შორის ბრძოლას უნდა გამოეყლინა გამარჯვებული, მაგრამ შეიღმა ითვალთმაქცა და მამას შენდობა სთხოვა. მაინცში დაატყვევეს ჰაინრიხ IV და აიძულეს რაიხსტაგზე ცოდვები საჯაროდ ელიარებინა და გვირგვინი მისთვის გადაეცა. ყველა მოთხოვნის შესრულების მიუხედავად, ჰაინრიხს არ მოუხსნეს განკვეთა და კვლავ პატიმრობაში ჰყავდათ. ჰაინრიხ IV-მ მოახერხა გაქცევა, დაამარცხა შვილი, მივიდა კელნში, მაგრამ 1106 წლის 7 აგვისტოს გარდაიცვალა. მომაკვდავმა ბეჭედი, გვირგვინი, მახვილი და სხვა რეგალიები შვილს გაუგზავნა და სთხოვა შური არ ეძია მის ერთგულებზე. მხოლოდ 1111 წელს ჰაინრიხ IV-ს განკვეთა მოუხსნეს.

დანართი – ბრიგოლ VII „პაპის ძალაუფლების შესახებ“

რომის პაპს შეუძლია ტახტიდან გადააყენოს იმპერატორი. არავის შეუძლია მისი გადაწყვეტილების შეცვლა, თვითონ კი აქვს ამის ნება, ვისიც უნდა იყოს.

მისი მსაჯული არავენაა.

რომის ეკლესია არასდროს არ შემცდარა და არც მომავალში შეცდება.

ვინც არ ეთანხმება რომის პაპს, ის არ ჩაითვლება კათოლიკედ.

პაპს შეუძლია არასასურველ მბრძანებელთათვის მიცემული ფიცისაგან მისი ქვეშევრდომთა განთავისუფლება.

ჰაინრიხ V-ის ბრძოლა პაპებთან.

ჰორმის კონკორდატი

ჰაინრიხ V (1106-1125)) ტახტზე ასვლისთანავე ცვლის პოლიტიკას და აგრძელებს ბრძოლას ინვესტიტურისათვის. 1110 წლის ზაფხულში იგი დიდი ჯარით დაიძრა იტალიისაკენ და დაიწყო მოლაპარაკება პაპ პასხალიუს II-თან (1099-1118) წმ. პეტრეს ტაძარში (იხ. დანართი). ჰაინრიხმა ვერაგობა იხმარა და დააპატიმრებინა პაპი ყვე-

ლა კარდინალთან ერთად. რომაელები აჯანყდნენ. მან დატოვა რომი, თან წაიყვანა ტყვეები და აიძულა პასხალიუსი ხელი აეღო ინვესტიტურაზე. 1111 წლის 13 აპრილს პაპმა იგი მეფედ აკურთხა. მალე პაინრიხმა იქორწინა ინგლისის მეფის პენრი I-ის ასულ მათილდაზე. პასხალიუსის შემდეგ პაპი გახდა კალიქსტუს II. 1119 წელს ბრძოლა მასა და პაინრიხ V-ს შორის განახლდა, მაგრამ პაპმა კომპრომისზე წასვლა ამჯობინა. 1122 წლის 23 სექტემბერს ვორმსში დაიდო კონკორდატი (შეთანხმება), რომელმაც გადაწყვიტა ინვესტიტურის საკითხი: ეპისკოპოსების არჩევა თავისუფლად, კანონიკური წესების შესაბამისად უნდა მომხდარიყო. მხოლოდ გერმანელი ეპისკოპოსების არჩევას შეიძლებოდა დასწრებოდა იმპერატორი. ინვესტიტურა კვერთხითაა და ბეჭდით ეკუთვნოდა პაპს, ან მის წარმომადგენელს, სკიპტრით — კი იმპერატორს, ან მის წარმომადგენელს. იტალიაში და ბურგუნდიაში თავდაპირველად იყო სასულიერო, გერმანიაში კი საერო ინვესტიტურა.

ამრიგად, ვორმსის კონკორდატი იყო ორჭოფული შეთანხმება იმპერატორსა და პაპს შორის. ინვესტიტურისათვის ბრძოლას დიდი შედეგები ჰქონდა იტალიასა და გერმანიაში. იტალიაში მან ხელი შეუწყო ეკლესიის განდიდებას, ხოლო გერმანიაში დააქინა იმპერატორის ხელისუფლება. გერმანიაში დიდ როლს ასრულებდნენ მთავრები და რაიხსტაგი. საერო დიდკაცობამ ასევე მიაღწია ფეოდალების მემკვიდრეობითობას.

1125 წლის 23 მაისს, ორმოცი წლის ასაკში, პაინრიხ V უმემკვიდრეოდ გარდაიცვალა. ფრანკონული, ანუ სალიკური დინასტია გერმანიაში მოისპო (1024-1125წწ).

თემა XXIII

დასავლეთ ევროპის ადრინდელი ფეოდალური საზოგადოების ზოგადი დახასიათება

დასავლეთ ევროპის ადრინდელი ფეოდალური საზოგადოება უკიდურესად იერარქიზებული, მთელ რიგ სოციალურ და ერთმანეთისაგან მკვეთრად გამიჯნულ ფენებად იყო დაყოფილი. კათოლიკური ეკლესიის იდეოლოგთა მიერ XI – XII საუკუნეებში შემუშავებული მოძღვრების თანახმად, „ღვთის მიერ დადგენილი“ საზოგადოება, რომელიც, გარკვეუ-

ლი თვალსაზრისით, “ერთიან სხეულს” – ქრისტიანულ ეკლესიას წარმოადგენდა, სინამდვილეში სამ წოდებად იყოფოდა: ერთი – ვინც ლოცულობდა, ანუ სასულიერო პირნი (oratores), მეორე – ვინც იცავდა ეკლესიას, ანუ მებრძოლები (bellatores), მესამე კი – „მშრომელე-ბი“, ანუ ვისაც პური მოჰყავდათ (laboratores). ეს მოძღვრება აშუქებ-და და ამტკიცებდა ფეოდალური ევროპის რეალურ საზოგადოებრივ წეს-წყობილებას.

შუა საუკუნეების ევროპაში გლეხობა საზოგადოების ძირითადი მწარმოებელი ფენაა. გლეხობა, ეკონომიკური თვალსაზრისით, ორ ჯგუფად იყოფოდა: საკუთარი სახლის მქონე მიწათმოქმედ გლეხებად და ბატონის კარზე მცხოვრებ მსახურებად. ეს უკანასკნელნი ფეოდალს ემსახურებოდნენ. მიწათმოქმედი გლეხები კი მჭიდროდ იყვნენ დაკავ-შირებული მიწასთან, ისინი სენიორს თავისი დროის მხოლოდ ნაწ-ილს უთმობდნენ – საბატონო ბეგარის, ან ნატურალური თუ ფულადი რენტის სახით. გლეხობას უფლებრივი პრინციპითაც ყოფდნენ. მისი უფლებაუნარიანობის ხარისხი ძალზე მერყეობდა – გლეხი ან პი-რადად დამოკიდებული იყო, ანდა სიმბოლური გადასახადების შეტანა და სენიორალური სასამართლოს მორჩილება ევალებოდა.

პირადად დამოკიდებულ გლეხს (რომელსაც საფრანგეთში სერვი, ინგლისში კი ვილანი ერქვა), ბატონის უნებართვოდ თავისი მიწის მონაკვეთის გაყიდვა არ შეეძლო. სენიორი მის მიმართ „მკედარი ხელის უფლებით“ სარგებლობდა, ანუ, გარდაცვლილი გლეხის საუკეთესო საქონელსა თუ საუკეთესო ტანსაცმელს მიითვისებდა ზოლმე და მხოლოდ ამის შემდეგ აძლევდა ნამდვილ მეპყვიდრობის უფლებას. პირადად დამოკიდებული ქალიშვილიც გათხოვებისას ასევე ვალდებუ-ლი იყო გადაეხადა, ეგრეთ წოდებული, პირველი ღამის უფლების გამოსასყიდი, თუმცა, ამ უფლების ადრინდელი შინაარსისაგან მხ-ოლოდ რიტუალიდა იყო შემორჩენილი: სენიორი ფეხით შედგებოდა, ანდა გადააბიჯებდა ზოლმე პატარძლის საწოლს.

გლეხობის დამოკიდებულება სენიორიალური სასამართლოსადმი მორჩილებასა და ბანალიტეტებში მელაენდება. ბატონი არა მარტო რენტას იღებდა გლეხებისაგან, არამედ მათ კიდევ ასამართლებდა. მთელ რიგ ქვეყნებში სამეფო სასამართლოები არც უსმენდნენ საკუ-თარ ბატონებზე მომჩივან გლეხებს. სასამართლო უფლებამოსილება ფეოდალის სოციალურ – პოლიტიკური მდგომარეობის მიხედვით იცვლებოდა – დაჯარიმებიდან (ქურდობისა, თუ ბეგარის უგულებე-ლყოფისათვის) – სიკვდილით დასჯამდე. კერძო სასამართლოებს,

სასჯელთა შორის, ყოველ შემთხვევისათვის, მუშტით ცემა და გაჯოხვაც ჰქონდათ გათვალისწინებული. ბანალიტეტი გლეხს ავალდებულებდა გამოვეყნებინა ბატონის ინვენტარი, რის საფასურადაც პროდუქტის ნაწილს იხდიდა. გლეხი ვალდებული იყო ხორბალი ბატონის წისქვილში დაეფუჭა, პური მის თონეში გამოეცხო, ყურძენი მის საწნახელში დაეწურა. ვინაიდან ბატონის თონეში (ოურ ბანალ) მხოლოდ პურს აცხობდნენ, სიტყვა „ბანალურმა“ დროთა ვითარებაში ახალი მნიშვნელობა შეიძინა — რიგითის, ჩვეულებრივის აღმნიშვნელად იქცა.

დასავლეთ ევროპის გლეხთა დასახლების ძირითად ფორმას XII-XIII საუკუნეებში სოფელი წარმოადგენდა, სადაც საშუალოდ, ორასიდან ოთხას კაცამდე ცხოვრობდა. სოფლის ტერიტორია სამ ნაწილად იყოფოდა: შიდა, ანუ საცხოვრებელ ადგილად, სახნავ-სათესად და, ეგრეთ წოდებულ, ალმენდად — განუყოფელ მიწად, რომლითაც ყველას ერთნაირად შეეძლო სარგებლობა (ტყე, იალაღი, წყალი). სოფლის საცხოვრებელი ნაწილი ეზოებისაგან, სოფლის მოედნისა და ჭისგან შედგებოდა. შუა საუკუნეების დროინდელი გლეხის ეზო რთულ კომპლექსს წარმოადგენდა, რომელშიც, სახლსა და სხვა სათავსოებთან ერთად, ბაღიც შედიოდა, ვენახიც, ბოსტანიც და პატარა პატარა სელისა თუ კანაფის ნათესებიც. სოფლის შიდა ტერიტორია შემოზღუდული იყო მიწაყრილითა და თხრილებითაც. ზღუდვის გაღმა დასახლება არ შეიძლებოდა. მოსახლეობის მატებასთან ერთად, ზღუდეც ფართოვდებოდა. ზღუდეს შემოვლებულ შუა საუკუნეების დროინდელ სოფელურ დასახლებას თავისი განსაკუთრებული კანონმდებლობაც ჰქონდა — სოფლის ტერიტორიაზე ჩადენილი დანაშაული მეტი სიმკაცრით ისჯებოდა. სოფლის კანონმდებლობა გაჭირვებული ადამიანის შეფარების უფლებასაც გულისხმობდა, მაგრამ ამ უფლების საფუძვლიანი დამკვიდრება მაინც ვერ მოხერხდა: ფეოდალური მართლმსაჯულება განუწყვეტლივ ავიწროებდა მას, ხოლო ზოგჯერ კი საერთოდ უარყოფდა. სოფლის სახნავ-სათესი მიწა სამ მინდვრად იყო განაწილებული, რომლებიც, თავის მხრივ, ცალკეულ ზოლებად იყოფოდნენ.

ალმენდაში, უპირველეს ყოვლისა, ტყის სავარგულები იგულისხმებოდა. ტყე გლეხებს არა მარტო შეშას და საშენ მასალას აძლევდა, არამედ იგი საუკეთესო საძოვარსაც წარმოადგენდა. ალმენდათი სარგებლობა, თავდაპირველად, სრულუფლებიანი გლეხების პრივილეგიას წარმოადგენდა და როცა სოფელი უფლებრივი თვალსაზრისით ერთგ-

ვაროვანი მეურნეობებისაგან შედგებოდა, ალმენდათიც ერთნაირად სარგებლობდნენ. მაგრამ, XII საუკუნიდან მდგომარეობა იცვლება: მოსახლეობის ზრდასთან ერთად, ყამირი მიწების ინტენსიურ ათვისებასა და ტყის სავარგულების შემცირებასთან ერთად, მძაფრდება ალმენდისათვის ბრძოლაც ჯერ შეძლებულ, სრულუფლებიან გლეხებსა და სოფლის ლატაკობას, შემდეგ კი სოფლის მთელ მოსახლეობასა და მომხდურებს შორის, რომლებიც პირველ რიგში, ტყეებს ამოძირკვავდნენ ხოლმე. სოფელი ისეთი ეკონომიკური ერთეული იყო, რომელიც თვითონ იმზადებდა თითქმის ყველაფერს, რაც არსებობისათვის სჭირდებოდა.

შუასაუკუნეობრივი წეს-ჩვეულების ერთ-ერთი არსებითი ელემენტი და დასაყრდენი სასოფლო თემი იყო, რომელსაც მრავალგვარი ფუნქცია გააჩნდა: სამეურნეო, ადმინისტრაციული, თუ სოციალურ-კულტურული. თემი განაგებდა განუყოფელ მიწებს – ალმენდას; იგი თემის თითოეულ წევრს აძლევდა ალმენდით სარგებლობის ნებას, მაგრამ სათემო სამფლობელოების ექსპლუატაცია გამორჩენის მიზნით ეკრძალებოდა. თემის ადმინისტრაციულ უფლებებს სასამართლო და ფისკალური ფუნქციები შეადგენდნენ. თემის მოვალეობას შეადგენდა საკუთარ ტერიტორიაზე მშვიდობის დაცვა და მომხდურთათვის წინააღმდეგობის გაწევა, საქველმოქმედო საქმიანობაც და ეკლესიის და სამრეკლოს მეთვალყურეობაც. სასოფლო თემი იცავდა გლეხურ ადამ-წესებს, დღესასწაულებსა და თამაშობებსაც.

შუა საუკუნეების საზოგადოების მეორე საფეხურზე ფეოდალთა ფენა იდგა. ეს საკმაოდ რთული სოციალური კატეგორია იყო – მეფითა და თავადებით დაწყებული და არაფრის მქონე დიდებულებით დამთავრებული. ფეოდალთა ფენის განმასხვავებელ ნიშანს კეთილშობილი წარმოშობა, დამოკიდებულ პირთა მიმართ სენიორიალური უფლებამოსილება და სპეციფიკური საზოგადოებრივი ფუნქცია – სამხედრო სამსახური წარმოადგენდა. თუკი გლეხობას სოფლური თემი აერთიანებდა და ადუღებებდა, ფეოდალთა ფენის წარმომადგენელი საზოგადოებას სხვაგვარად, ფეოდალური იერარქიის მეშვეობით უკავშირდებოდა.

XII საუკუნიდან ევროპაში სამხედრო საქმის მონოპოლია, ძირითადად, გაბატონებული ფენის ხელში გადადის. გლეხთა ლაშქარი ადგილს უთმობს არმიას, რომელიც ცხენოსან, მძიმე აღჭურვილ პროფესიონალ რაინდთა რაზმებისაგან შედგებოდა. რაინდები, თავდაცვის მიზნით, ჯავშანს ატარებდნენ – ორფად, ან სამფად ნაქსოვ ჯაჭვის

პერანგს. უფრო მოგვიანებით, დაიწვეს ჯაჭვის საბარკლულებისა და ხელთათმანების ხმარებაც. ასე რომ, რაინდს სახის გარდა მთელი სხეული დაფარული ჰქონდა. ჯაჭვისქვეშ დალიანდაგებულ პერანგებს იცვამდნენ. ამგვარი ჯავშნის მთავარ ღირსებად სიმტკიცე და სიმსუბუქე ითვლებოდა. XIV საუკუნიდან ჯავშნად, ჯაჭვის პერანგის ნაცვლად, ლითონის მთლიან ბეგთარს ხმარობდნენ. ეს გამოწვეული იყო როგორც მესაჭურველთა ოსტატობის სრულყოფით, ისე ცეცხლმსროლელი იარაღის გაჩენითაც, რამდენადაც ჯაჭვის პერანგი ტყეისაგან თავის დასაცავად საიმედო არ იყო.

მეომარს რბილსარჩულიან კაპიშონზე ჩაფხუტი ეხურა, რომელიც რკინის გუმბათისებურ თავსაბურავს წარმოადგენდა. რაინდის ფარი, თავდაპირველად, დიდი ზომისა იყო, მაგრამ აბჯრის განვითარებასთან ერთად, ისიც თანდათან დაპატარავდა; ფარზე რაინდის ღერბი იყო გამოსახული. რაინდის ძირითად საბრძოლო იარაღს შუბი წარმოადგენდა, რომელიც იფნის ტარისა და რკინის ბუნიკისაგან შედგებოდა. ცხენდაცხენ შეტაკებისას, რაინდის მთავარი ამოცანა მოწინააღმდეგის უნაგირიდან ჩამოგდება იყო, რადგან მძიმედ აღჭურვილი მეომარი სხვის დაუხმარებლად მაინც ვეღარ ადგებოდა. შუბის გარდა, რაინდი ფოლადის მახვილითაც იყო აღჭურვილი. ადრე შუა საუკუნეებში მახვილი შედარებით მოკლეა, შემდეგში მრგვალთავიანი, სწორვადიანი, მძიმე და გრძელი მახვილები ვრცელდება. მახვილის ტარს ძვირფასი ქვებით ამკობდნენ. ასეთი მახვილი მეძვეიდრეობით გადადიოდა თაობიდან თაობაზე. რაინდთა დრო მთლიანად ტურნირებსა და ნადირობას მიჰქონდა.

შუა საუკუნეების არისტოკრატია ნადირობას, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომ აფასებდა, რომ ნადირობასაც იმ სარბიელად მიიჩნევდა, სადაც რაინდს თავისი ძალ-ღონისა და სიმამაცის გამოჩენა შეეძლო; დიდებულები ფრინველზე ქორ-შეყარდნით ნადირობდნენ, რადგან მშვილდს გლეხისა და მოქალაქის იარაღად თვლიდნენ.

შუა საუკუნეებში ტურნირების დაბადების დროდ XI საუკუნის მეორე ნახევარს მიიჩნევენ. ტურნირებს მეფეები და ბარონები მართავდნენ. ამ შეჯიბრებებზე ევროპის სხვადასხვა კუთხიდან იყრიდნენ თავს რაინდები, რომელთა შორისაც უმაღლესი არისტოკრატის წარმომადგენლებიც ერივნენ.

ტურნირის პირობები სხვადასხვაგვარი იყო. ტურნირი, ჩვეულებრივ, რაინდთა ორთაბრძოლით იწყებოდა. მოასპარეზეთა მიზანი მეტოქისათვის შუბის მარჯვედ ძგერება, ან მეტოქის ცხენიდან გადმოგდება

იყო. ტურნირი რამდენიმე დღე გრძელდებოდა. ბოლოს იმართებოდა მთავარი შეჯიბრი — ორი რაზმი ერკინებოდა ერთმანეთს. გამარჯვებული მოწინააღმდეგეებს ატყევენებდნენ, ცხენებსა და იარაღს ართმევდნენ და გამოსასყიდს ახდევინებდნენ. ტურნირის დამთავრების შემდეგ, მანდილოსნები ჯილდოებს არიგებდნენ. დროთა ვითარებაში, სატურნირო მახვილებსა და შუბებს შეგნებულად აბლაგვებდნენ, რადგან ტურნირებს დიდი მსხვერპლი მოსდევდა. ევროპის ბევრ ქვეყანაში ეკლესია არა მარტო გამობდა ტურნირებს, არამედ ტურნირზე დაღუპულ რაინდთა დამარხვასაც კრძალავდა, მაგრამ ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესი აღმოჩნდა.

ომი რაინდების პროფესია იყო, ისინი ვერ ეგუებოდნენ მშვიდობას. მათ ომი არა მარტო გასართობად, არამედ შემოსავლის წყაროდაც მიაჩნდათ, რადგან იმ პერიოდში ომი დაუფარავი ძარცვა-გლეჯა იყო, რომელიც ხშირად ფეოდალურ განხეთქილებაშიც გადაიზრდებოდა ხოლმე. XI საუკუნის დასასრულიდან ევროპაში მოხეტიალე რაინდთა მთელი დასი შეიქმნა, რომლებიც მზად იყვნენ მიეტოვებინათ ყველაფერი და დიდებისა და ქონების მოსაპოვებლად შორეულ ქვეყნებში გამგზავრებულიყვნენ.

შუა საუკუნეებში რაინდი დაუფიქრებლად სწირავდა თავის თავს სენიორისათვის, მაგრამ, ამავე დროს, არ ქენჯნიდა სინდისი, სხვის ქონებას რომ იტაცებდა და სხვის სიცოცხლეს ხელყოფდა.

ევროპელ ფეოდალთა უმეტესობა ქალაქგარეთ ცხოვრებას ამჯობინებდა. ვისაც შეძლება ჰქონდა, კარგად გამაგრებულ სახლებს, ციხე-დარბაზებს იშენებდა. X საუკუნეში ციხე-დარბაზი ხის სწორკუთხა გოდოლია (დონჟონი), ბუნებრივ ან ხელოვნურად შექმნილ ბორცვზე აღმართული, მიწაყრილით, თხრილითა და მესერიტ შემოსაზღვრული. ციხე-დარბაზების მშენებლობა თანდათანობით რთულდებოდა. შემდგომში ციხე-დარბაზს ქვითკირისაგან აგებენ. მესერი შეცვალა გალავანმა, რომელიც კოშკებით იყო გამაგრებული და სათოფურიანი ქონგურებით დაგვირგვინებული. შუასაუკუნეობრივი ფორტიფიკაციის პრინციპი თანმიმდევრულ დაბრკოლებათა სისტემის შექმნას გულისხმობდა. ციხე-დარბაზი ფეოდალური დამოუკიდებლობის სიმბოლოსაც წარმოადგენდა და ახლობებარე ტერიტორიებზე ბატონობის საშუალებასაც.

ციხე-დარბაზთა სისტემამ სააღყო იარაღის სისტემაც განაპირობა, რომლის ნაწილიც ანტიკური სამხედრო ტექნიკიდან იყო ნასესხები. მაგალითად, ურნალი და ბორბლებიანი კოშკი, რომელსაც ალყამემორტყმული ციხის კედლაზე მიაგორებდნენ ხოლმე. XIII საუკუნის

დასაწყისიდან საალყო ტექნიკაში აღმოსავლეთიდან გადმონერგილი ორი სიახლე გაჩნდა: ერთი — კედლის სანგრევი მანქანა, ანუ პეტრარია, მეორე — ნავთის, გოგირდისა და კუპრისაგან მიღებული საწვავი ნივთიერება, რომელსაც სპეციალური ხელსაწყოთი ციხისკენ მიუშვებდნენ ხოლმე.

ციხე-დარბაზს ყველა ფეოდალი როდი ფლობდა. გაბატონებული ფენის უმდაბლეს ფენას უციხო, უბრალო, გაღატაკებული რაინდობა შეადგენდა. მაგრამ, განსხვავებათა მიუხედავად, ყველანი რაინდთა ერთ კატეგორიად ითვლებოდნენ განსაკუთრებული სიმბოლური რიტუალის — კურთხევის შემდეგ. კურთხევა სიმწიფისა და დამოუკიდებლობის მოპოვებას ნიშნავდა. ჭაბუკ დამუაზოს (damoiseau), როგორც მსახურსა და საჭურველ-მტვირთველს, გამოცდა გამობრძმენდილ რაინდთან უნდა გაეელო. კურთხევის ცერემონია რამდენიმე ეტაპისაგან შედგებოდა. დამუაზოს დეზებს უკეთებდნენ და ერთ-ერთი უხუცეს რაინდთაგანი წელზე ყველაზე საპატიო იარაღს — მახვილს შეაბამდა. შემდეგ, ხელდამსხმელი ჭაბუკს სილას შემოკრავდა, რომელიც რაინდს უპასუხოდ უნდა დაეტოვებინა. რიტუალის დასასრულს, ახალ რაინდს თავისი სიმარჯვე უნდა ეჩვენებინა. ცხენზე ამხედრებულს ზუსტად უნდა ეტყორცნა შუბი ან ისარი მიზანში.

რაინდი ფეოდალთა ფენას ეკუთვნის და მის შიგნით გაცილებით უფრო კონკრეტულ-პირადულ თუ ქონებრივ კავშირებსაც ამყარებს. უპირველეს ყოვლისა, რაინდი ვასალი ხდება. ვასალისა და სენიორის შეთანხმებას „ომაჟი“ ერქვა: რაინდი სენიორს მფარველობას სთხოვდა და თავს მის კაცად (homo) აღიარებდა. აქედან წარმოსდგება ტერმინი „ომაჟი“ (homagium). ომაჟი სიმბოლური ცერემონია იყო: ვასალს ორივე ხელი სენიორის ხელში უნდა ჩაედო და ეთქვა: „ბატონო! დღეიდან თქვენს კაცად მიგულისებ!“ ამას ერთგულების ფიცი და ამბორი მოსდევდა. თავის მხრივ, სენიორს ვასალისათვის იარაღი უნდა გადაეცა, ან იარაღის სიმბოლო პატარა ჯოხი (festuca), რაც ვასალისათვის ახალ ოჯახში შესვლას ნიშნავდა. ფეოდალური სამართალი მკვეთრად განსაზღვრავდა ვასალის ვალდებულებებს, რომელიც გულისხმობდა consilium-ს (რჩევა) და auxilium-ს (დახმარება). რჩევა სენიორის კურიაში — თავისებურ სასამართლო-ადმინისტრაციულ სათათბიროში — ვასალის მონაწილეობას გულისხმობდა. კურიის გარეშე სენიორს არ შეეძლო სასამართლო საქმეების წარმოება, ვერც ქონებრივ საკითხებს გადაწყვეტდა და ვერც საკუთარი შვილების ბედს. კურიის გადაწყვეტილება ერთსულოვანი უნდა ყოფილიყო. დახმარება

ორი სახისა იყო — სამხედრო და ფინანსური. ვასალი, უპირველეს ყოვლისა, ვალდებული იყო იარაღით ემსახურა სენიორისათვის, მონაწილეობა მიეღო მის ლაშქრობაში, დაეცვა მისი ციხე-დარბაზი. ამ სამსახურის ვადა წელიწადში ორმოცი დღით განიზომებოდა. ვასალი ასევე ვალდებული იყო, ფინანსური დახმარება გაეწია თავისი სენიორისათვის ყველაზე მძიმე, ან ყველაზე საზეიმო დღეებში: თუ სენიორი ტყვეობიდან იყო გამოსასყიდი, თუ უფროს ქალიშვილს ათხოვებდა, ანდა უფროს ვაჟიშვილს აკურთხებდა რაინდად. თავის მხრივ, სენიორიც კისრულობდა ვალდებულებას — დაეცვა და დახმარებოდა ვასალს.

ერთ-ერთი არსებითი ელემენტი, ვასალური კავშირის სიმტკიცესა და ეფექტიანობას რომ განაპირობებდა, ვასალისათვის ფეოდის ჩუქება იყო. ფეოდი, როგორც წესი, მიწის ნაკვეთს წარმოადგენდა. ფეოდის გადაცემას სიმბოლური აქტის სახე ჰქონდა, ეგრეთ წოდებული, ინვესტიტურა და ვასალისათვის რაიმე ნივთის (ბეჭდის, კვერთხის, ხელთათმანის) გადაცემით ხორციელდებოდა, რაც უძრავი ქონების ან უფლების სიმბოლოს წარმოადგენდა. ღალატის შემთხვევაში, ვასალს ფეოდი ჩამოერთმეოდა. თავდაპირველად, ფეოდის მფლობელობა პირადული ხასიათისა იყო და ნებისმიერი კონტრაქტის სიკვდილისთანავე მთავრდებოდა. თანდათანობით, ეს ჩვეულება გაქრა და ფეოდი მემკვიდრეობით გადადიოდა.

შუა საუკუნეების საზოგადოების მესამე წოდებას სასულიერო პირები შეადგენდნენ. ეს წოდება ერთიან სოციალურ კატეგორიას წარმოადგენდა, რომელსაც საერთო მეთაური ჰყავდა — რომის პაპი — იერარქიის უმაღლესი გვირგვინი. საეკლესიო იერარქია რამდენიმე საფეხურისაგან შედგებოდა: არქიეპისკოპოსების, ეპისკოპოსების, მღვდლებისა და დიაკვნებისაგან; სასულიერო წოდების ერთიანობას, უპირველეს ყოვლისა, ფუნქცია განაპირობებდა — ღვთის — მსახურება, რაც ერთ ენაზე (ლათინურად), ერთსა და იმავე დროს, ერთი და იგივე კალენდრის შესაბამისად უნდა აღსრულებულიყო ევროპის ყველა ეკლესიაში. მაგრამ, ეკლესიის იდეალური უნივერსალისტური მთლიანობის დამკვიდრება არ მოხერხდა. ზოგი ქვეყნის ეკლესია „სამეფო“ ეკლესიად აცხადებდა თავს და მხარს უჭერდა მეფეს პაპის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ზოგან ეპისკოპოსები ტერიტორიულ თავადებად იქცეოდნენ და თავიანთი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს გაძლიერება — განმტკიცებას ესწრაფვოდნენ. ეკლესიის მთლიანობას ბერებიც არღვევდნენ, მთელ რიგ ორდენებად დაყოფილი ბერები თავიანთი წეს-

დებებით ხელმძღვანელობდნენ და ორდენის კეთილდღეობაზე უფრო დარდობდნენ, ვიდრე საერთოდ ეკლესიაზე.

სასულიერო წოდების ძირითადი ფუნქცია ღვთისმსახურება იყო. მღვდლები ეწოდნენ როგორც ჩვეულებრივს, ისე — უფრო საზეიმო — საღლესასწაულო ღვთისმსახურებასაც, რომლის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს მესა წარმოადგენდა — მაგიური განხორციელება პურიისა და ღვინის ქრისტეს ზოცად და სისხლად გარდაქმნისა, რასაც მორწმუნეთა ზიარება მოსდევდა: ერისკაცებისა — პურით, კლირიკოსებისა კი — პურითა და ღვინით, სოციალურ იერარქიაში თავიანთი განსაკუთრებული მდგომარეობის გამო. მღვდლის მოვალეობას შეადგენდა ყრმათა მონათვლა, მომაკვდავთა ზიარება, მწირთა კურთხევა, ცოდვის მომნანებელთა აღსარების მიღება და წმინდა წყლის დარიგება.

სასულიერო წოდება თავისი არსით ღია წოდება იყო. მართალია, XI საუკუნის შუახანებამდე ბევრი სამრევლო მღვდელი ირთავდა ცოლს, მაგრამ ცელიბატის შემოღების შემდეგ, სამღვდელო დასი მხოლოდ სხვა წოდების ხალხით შეიძლებოდა შევსებულიყო. აქეთ მიისწრაფოდნენ სენიორთა უმცროსი ვაჟებიც, რომელთაც სამფლობელოს განუყოფლად შენახვის სისტემა და მაიორატის წესი რაინდთა სამყაროდან აძევებდა.

სასულიერო წოდების უმდაბლეს საფეხურზე კლირიკოსები და სამრევლო ეკლესიის დიაკვნები იდგნენ, რომლებიც მღვდლებს ღვთისმსახურების აღსრულებისას ეხმარებოდნენ და ლოცვების წაკითხვაც შეეძლოთ.

ეპისკოპოსები — ეკლესიის ჭეშმარიტი თავადები — წარმოშობით ფეოდალურ არისტოკრატიას ეკუთვნოდნენ. ეპისკოპოსები საეკლესიო სამართლის შესაბამისად, მისი ოლქის სამღვდელოებას უნდა აერჩია, მაგრამ, ფაქტიურად, ეპისკოპოსს მსხვილი ფეოდალური სენიორი, ანდა მეფე ნიშნავდა და ინვესტიტურასაც, ანუ ეპისკოპოსის ძალაუფლების სიმბოლოების (კვერთხი და ბეჭედი და სკიპტრა) გადაცემასაც თავად ანხორციელებდა. ეპისკოპოსები ეკლესიას კაპიტულის დახმარებით მართავდნენ, რომლის წევრებიც (მათ კანონიკებს უწოდებდნენ), უმრავლეს შემთხვევაში, რაინდული ოჯახებიდან იყვნენ გამოსულნი. დიოცეზის (საეპისკოპოსო) მმართველობაში მეტად მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა არქიდიაკანი, რომელსაც „ეპისკოპოსის თვალს“ უწოდებდნენ.

რომის პაპს უფრო რთული და წინააღმდეგობრივი პოზიცია ეკავა. ერთი მხრივ, უმთავრესად XI ს-ის შუახანებამდე, იგი იყო რომისა და

მისი ოლქის ტერიტორიული თავადი, მეორე მხრივ, პაპობა შუასაუკუნეობრივი უნივერსალიზმის იდეას განასახიერებდა, განსაკუთრებული ძალით XI საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როცა სათავეში ჩაუდგა ეკლესიის რეფორმისაკენ მიმართულ მოძრაობას, რომელსაც სასულიერო წოდება ერთ განკერძოებულ და შედუღებულ ორგანიზაციად უნდა გადაექცია.

დასავლეთ ევროპაში დამკვიდრდა საერთო საცხოვრებლის მსგავსი მონასტრის ტიპი (ბიზანტიაში დამკვიდრებული იყო ლავრები — განდევნილებითა და მეუღლები ბერებით), სადაც ბერები საერთო საძინებელ ოთახებში ცხოვრობდნენ, წყვეტდნენ ყოველგვარ მიწიერ კავშირებს და ბერულ თემებს უერთდებოდნენ. ბერად აღკვეცას წინ უძღოდა ნახევარწლიანი გამოცდის პერიოდი, ანუ ნოვიციატი. ნოვიციუსი (მორჩილი) საეკლესიო სამართლის თანახმად, უფლებამოსილი იყო ნებისმიერ წუთს დაეტოვებინა საგანე და ერობას დაბრუნებოდა, მაგრამ სოციალური მორალი ამგვარ საქციელს ღალატად თვლიდა. სრულუფლებიანი ბერი მხოლოდ ბერული სამოსის გადაცმისა და გაკრეჭის საზეიმო ცერემონიალის შემდეგ ხდებოდა; სამი ბერული პრინციპის კონკრეტულ გამოხატულებას წარმოადგენდა VI საუკუნეში ბენედიქტე ნურსიელის მიერ ჩამოყალიბებული წესდების „ოთხი სვეტი“: კერძო საკუთრებაზე უარის თქმა, შრომა, ერისგან განდგომა და საკვების შეზღუდვა.

მონასტრებს ძირითადად მეფეები და ბარონები აარსებდნენ, ხოლო მათი წინამძღვრები (აბატები, პრიორები) არისტოკრატიულ ოჯახთა უმცროსი შვილები იყვნენ. მონასტრებს ყველაზე უფრო ხელგაშლილად მეფეები, ბარონები და რაინდები სწყალობდნენ, მაგრამ, ამავე დროს, აბატებს ფაქტიურად ისინი ნიშნავდნენ და თავიანთ ვასალებად თვლიდნენ. მონასტრები მიწების მსხვილი მესაკუთრეები ხდებოდნენ, ექსპლუატაციას უწევდნენ გლეხობას და ეპისკოპოსთა და ბარონთა მსგავსად, მათ სიძულვილს იმსახურებდნენ.

მონასტრები განათლების თითქმის ერთადერთ კერებად რჩებოდნენ დიდი ხნის მანძილზე, რამდენადაც სკოლები, სკრიპტორიუმები და ბიბლიოთეკები მართო მონასტრებთან არსებობდნენ. მონასტრები დიდ სამეურნეო ძალას ფლობდნენ და მიუხედავად ბენედიქტინული წესდების ყოველნაირი დარღვევისა, მაღალი მორალური ავტორიტეტითაც სარგებლობდნენ. ისინი ეხმარებოდნენ პაპობას საეკლესიო რეფორმისა და უნივერსალისტური პრინციპების განხორციელებაში. მიუხედავად დისციპლინისა, ანგარებისა და უნივერსალიზმისაკენ მიდრეკილებისა,

ბერობა ვერ იქცა ერთიან ორგანიზაციად, ის მთელ რიგ ორდენებად იყოფოდა. თავდაპირველად, ევროპაში ბენედიქტეს წესდება დომინირებდა, ბენედიქტე ანიანელის მიერ სახეცვლილი და 817 წლიდან ყველა მონასტრისათვის სავალდებულოდ გამოცხადებული. სწორედ ბენედიქტე ანიანელმა უარყო ფიზიკური შრომის ძველი პრინციპი და ბერი მხოლოდ და მხოლოდ ღვთის რაინდად გამოაცხადა, თავისი აბატის მორჩილად და თავისი განსაკუთრებული მოვალების – ლოცვისა და ღვთისმსახურების – აღმასრულებლად. ბერის ტანსაცმელი გრძელი, ვიწრო სახელოებიანი ტუნიკის, სამხრეს, ანაფორასა და კაპიუმონისაგან შედგებოდა. ანაფორა (ბენედიქტისეული წესდების თანახმად), შავი უნდა ყოფილიყო, ადგილობრივი შალისაგან მოქსოვილი. ზამთრობით ბერები ცხერის ტყაპუჭს იცვამდნენ, რათა ზანგრძლივი ღვთისმსახურების დროს ცივ ეკლესიებში არ გაყინულიყვნენ.

XI – XIII საუკუნეებში ევროპაში ჩნდება მთელი რიგი სხვადასხვა ტიპის ორდენები: კამალდულები, ვალომბროზიელები, კარტეზიანელები, პრემონტრატები, კარმელიტები, ტამპლიერები, პოსპიტალიერები, ტეცტონები, დომინიკანელები, ფრანცისკანელები და სხვ. (ცალკეულ ორდენთა ისტორია იხილეთ ლექციების კურსის შესაბამისი თემების მიხედვით).

თემა XXIV

ფეოდალური ქალაქების წარმოშობა.

საკომუნო მოძრაობა. ქალაქ ლანის კომუნის ისტორია.

ხელოსნობა და ამჟღავნ. მაჭრობა და კრედიტი შუა

საუკუნეების ევროპაში

X-XII საუკუნეებში ევროპის ქვეყნებში მთავრდება ფეოდალიზაციის პროცესის ჩამოყალიბება და სოფლის მეურნეობიდან ხელოსნობის გამოყოფის შედეგად, ხდება ფეოდალური ქალაქების მასობრივი წარმოშობა.

ქალაქების ბრძოლა ფეოდალური სენიორიის წინააღმდეგ ქალაქთა განვითარების თანავე იწყება. ამ ბრძოლაში ყალიბდება საქალაქო წყობილება. ამ ბრძოლის შედეგებზეა დამოკიდებული ქალაქის პოლიტიკური მმართველობა.

ქალაქებში სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობის განვითარება ამ-

წევებს ბრძოლას ქალაქსა და ფეოდალს შორის; ეს უკანასკნელი ცდილობს ექსპროპრიაცია უყოს მზარდ საქალაქო დაგროვებას ფეოდალური რენტის გაზრდის გზით. სენიორის მოთხოვნები ქალაქის მიმართ სულ უფრო იზრდება. იგი ცდილობს ქალაქისაგან თავისი შემოსავლის გაზრდას, რისთვისაც მოქალაქეების მიმართ პირდაპირი ძალადობის მეთოდებს მიმართავს. ამ ნიადაგზე ქალაქსა და სენიორს შორის იწყება შეტაკებანი, რომელნიც აიძულებენ მოქალაქეებს შექმნან განსაზღვრული ორგანიზაცია დამოუკიდებლობისა და თვითმართეულობის მოსაპოვებლად. ეს ორგანიზაცია იმავე დროს ქალაქის თვითმმართველობის საფუძველი ხდება.

ქალაქთა ბრძოლა სენიორების წინააღმდეგ XI საუკუნიდან იწყება. ამ ბრძოლის ცალკეული შემთხვევები უფრო ადრეც გვხვდება იტალიასა და ნიდერლანდებში, სადაც შედარებით ადრე განვითარდა საქალაქო წყობილება. ამ ბრძოლაში იქმნება საქალაქო ორგანიზაციის ახალი ფორმა, რომელმაც ჩრდილოეთ საფრანგეთში კომუნის (საქალაქო თემი) სახელწოდება მიიღო. სენიორების წინააღმდეგ ქალაქების ბრძოლის ნათელ სურათს ჩრდილოეთ საფრანგეთის ქალაქების ისტორია იძლევა. 1077 წელს დამოუკიდებლობა მოიპოვა ქალაქმა კამბრემ, შემდეგ ქალაქებმა: სენ-კანტენმა, ბოვემ, ნუაიონმა, ლანმა და სხვ.

ჩრდილოეთ საფრანგეთის კომუნების ფეოდალების წინააღმდეგ ბრძოლის დამახასიათებელ მაგალითს წარმოადგენს ქალაქ ლანის (აონ) ისტორია. ქალაქი მდებარეობს პარიზის ჩრდილო-აღმოსავლეთით და XI საუკუნის დამლევისათვის იგი წარმოადგენდა ჩრდილოეთ საფრანგეთის ერთ-ერთ ყველაზე მდიდარ ქალაქს და თავის სენიორს დიდ შემოსავალს აძლევდა. ლანის სენიორი იყო ეპისკოპოსი, ლანის ეპარქია ითვლებოდა ძალზე შემოსავლიანად და მის მისაღებად ეპისკოპოსები დიდძალ თანხებს ხარჯავდნენ.

XII საუკუნისათვის ბრძოლა ეპისკოპოსებსა და ლანის მოქალაქეებს შორის მეტად გამწვავდა. მეტი ფულის მისაღებად ეპისკოპოსები არ ერიდებოდნენ არავითარ ძალდატანებას, აპატიმრებდნენ მდიდარ მოქალაქეებს, მათ საპყრობილეში ამწყვდევენ, მათგან მოითხოვდნენ გამოსასყიდს; ისინი განუწყვეტლივ ზრდიდნენ გადასახადებს, ხოლო მათ, ვინც არ იხდიდა — სასამართლო პასუხისგებაში აძლევდნენ და დიდი თანხებით აჯარიმებდნენ. ქალაქ ლანის მდგომარეობა განსაკუთრებით გაუარესდა, როდესაც ეპისკოპოსად დაინიშნა ნორმანდელი სენიორი გოდრი (1106). ქალაქმა გადაწყვიტა გამოესყიდა თავი სენიორისაგან, მისთვის მნიშვნელოვანი ფულადი თანხის გადახდით. მო-

ქალაქებმა ისარგებლეს ეპისკოპოსის ინგლისში გამგზავრებით და ხელშეკრულება დადეს მის მოადგილეებთან — გვიდოსა და გოტიესთან. უკან დაბრუნებული გოდრი ჭოჭმანის შემდეგ დათანხმდა ხელშეკრულებაზე, დაარსდა კომუნა, რომელმაც საშუალება მისცა მოქალაქეებს განთავისუფლებულიყვნენ სენიორის ძალმომრეობისაგან. სამაგიეროდ, ქალაქმა პირობა დადო ყოველწლიურად ეხადა მისთვის განსაზღვრული რენტა.

ქალაქმა ეპისკოპოსისაგან 1109 წლიდან მიიღო თვითმმართველობის, მოქალაქეთა დაბეგვრის, თავისი საკუთარი სასამართლოს უფლება. ეპისკოპოსისათვის საჭირო თანხის გადახდაში მონაწილეობა მიიღო მთელმა მოსახლეობამ. მოქალაქეთა თხოვნით, კომუნა სამეფო ბეჭდით დაამოწმა მეფე ლუი VI -მ, რომელმაც მოქალაქეთაგან ძვირფასი საჩუქრები მიიღო. კომუნამ სამი წელი მშვიდობიანად იარსება, მაგრამ ეპისკოპოს გოდრის ფული გამოეღია და კომუნის მოსპობა განიზრახა.

1112 წლის 21 აპრილს, აღდგომის დღესასწაულზე, გოდრიმ ლანში მოიწვია მეფე ლუი VI და კომუნის გაუქმება სთხოვა. მეფეს მოქალაქეებმა ოთხასი ლივრი შესთავაზეს, რათა შეენარჩუნებინათ კომუნა. მაშინ გოდრი მეფეს შვიდას ლივრს შეპირდა და 1112 წელს კომუნა გააუქმებინა. გოდრის ცდამ, გამოერთმია მოქალაქეთათვის ის თანხა, რომელსაც იგი მეფეს კომუნის მოსპობაში შეპირდა, აჯანყება გამოიწვია. მოქალაქენი შეიარაღდნენ, თავს დაესხნენ რაინდთა სახლებს, ბევრი რაინდი და მოხელე მოკლეს. მოკლეს კასრში დამალული გოდრიც, რომლის გვამი დიდხანს ეგდო ქალაქის ქუჩაში.

კომუნამ დროებით გაიმარჯვა; მოქალაქეებმა დახმარებისათვის მიმართეს ლუი VI -ის მოწინააღმდეგე სენიორს — ტომას დე მარლს, მაგრამ ამ უკანასკნელმა ძალთა სიმცირის გამო, მეფის ჯართან შებრძოლება ვერ გაბედა. აჯანყებული ლანელები მან თავის საფეოდალოში — კრესის ციხესა და ქალაქ ნოჟანში შეაფარა; ძალთა დაქსაქსვამ ლანელთა პოზიციები შეასუსტა. მეფე ლუი VI -მ ალყა შემოარტყა კრესის, რომელიც მალე დანებდა. კომუნა მოისპო. ქალაქი აიღეს და გაძარცვეს, მოქალაქეების უმეტესობა დახოცეს და აწამეს. ქალაქს ახალი ეპისკოპოსი დაეპატრონა. შემდგომშიც რამდენჯერმე მოეწყო ლანელთა აჯანყება ეპისკოპოსთა წინააღმდეგ; ბოლოს, მოქალაქეებმა მიაღწიეს კომუნის დაარსების უფლებას, მაგრამ მეფემ არასასურველი სიტყვის „კომუნის“ ნაცვლად, მას „მშვიდობიანობის დაწესებულება“ (Institucio pacis) უწოდა. ეს დათმობა მეფის მიერ

1128 წელს იქნა დადასტურებული. ლანის კომუნა საბოლოოდ მოისპო 1331 წელს, ფილიპე VI -ის მეფობის დროს, მაგრამ კომუნის საბოლოო მოსპობა მოასწავებდა არა ეპისკოპოსის ძალაუფლების აღდგენას, არამედ ქალაქზე მეფის ხელისუფლების დამყარებას.

ქალაქის დამოუკიდებლობის სიმბოლო იყო ქალაქის ცენტრში კომეი, რომელზედაც ეკიდა ზარი, რითაც იწვევდნენ ყრილობებს. ქალაქის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის გამომხატველი იყო ქალაქის ბეჭედი. ყოველ ქალაქს ჰქონდა თვითმმართველობა — მაგისტრატურა, ანუ მუნიციპალური მმართველობა, რომელიც სამი ელემენტისაგან შედგებოდა: ქალაქის თავი, საბჭო — ქალაქის მმართველობის უზენაესი ორგანო და მოქალაქეთა კრება. საბჭოს სათავეში ედგა ამორჩეული პირი, რომელსაც გერმანიაში ეწოდა ბურგემისტრი (Bürgermeister), საფრანგეთში და ინგლისში — მერი (Mayor, Maire). იტალიაში ქალაქებს სათავეში ედგნენ კონსულები (Consul). სამოსამართლო ფუნქციებს ზოგჯერ ასრულებდა თვით საბჭო, ზოგჯერ კი განსაკუთრებული სამოსამართლო კოლეგია, რომლის წევრებსაც ეწოდებოდათ სკაბინები.

დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში ქალაქებმა ყველა მოქალაქის პირად თავისუფლებას მიაღწიეს. ქალაქის ყველა მცხოვრები ბატონყმური დამოკიდებულებისაგან განთავისუფლებული იყო, ყმა გლეხი კი, თუ იგი ქალაქში გაიქცეოდა და იქ ერთ წელიწადსა და ერთ დღეს დაჰყოფდა, თავისუფალი ხდებოდა და სენიორს ბატონყმური უფლის ქვეშ მისი დაბრუნების უფლება არ ჰქონდა. აქედან მოდის შუასაუკუნეების გერმანული ანდაზა „ქალაქის ჰაერი ანიჭებს თავისუფლებას“

როგორია გარეგნულად ფეოდალური ქალაქი?

იგი ჩვეულებრივ გარშემოვლებულია გალავნით, რომელიც მისთვის აუცილებელი იყო გარეშე მტრებისაგან თავის დასაცავად, მტრის შემოსევის დროს სოფლის მოსახლეობისათვის თავშესაფრის მისაცემად. ქალაქის ყოველმა მოსახლემ — ვაჭარმა თუ ხელოსანმა იცოდა იარაღის ზმარება. გალავანი, რომლის შიგნითაც იმყოფებოდა ქალაქი, მას გაფართოების საშუალებას არ აძლევდა. გალავნის ირგვლივ თანდათანობით ხდებოდა გარეუბნების აღმოცენება, რომელთაც ასევე გარს შემოავლებდნენ ზოლზე გალავანს. ამგვარად, ქალაქების განვითარება ხდებოდა კონცენტრული წრეების სახით. შუა საუკუნეების ქალაქი პატარა და ვიწრო იყო. ამ პერიოდის ქალაქებში მოსახლეობის უმნიშვნელო ნაწილი ცხოვრობდა. 1086 წელს ინგლისში ჩატარებული მოსახლეობის აღწერის თანახმად, XI საუკუნის მეორე ნახე-

ვარში, ინგლისის მთელი მოსახლეობის არა უმეტეს 5% -სა ქალაქებში ცხოვრობდა.

ქალაქთა უმეტესობისათვის დამახასიათებელია ნახევრად აგრარული ხასიათი. არსებობდა წმინდა აგრარული ტიპის ბევრი ქალაქი. მათში ხელოსნობაც არსებობდა, მაგრამ სასოფლო — სამეურნეო საქმიანობა სჭარბობდა. ქალაქის მცხოვრებთ ჰქონდათ თავიანთი ბოსტნები, ყანები, საძოვრები. ყოველ დილით ნაღარის ხმაზე იღებოდა ქალაქის ყველა ჭიშკარი და ნახირს სათემო საძოვრებზე მიერეკებოდნენ. ქალაქებში ჰყავდათ, უმთავრესად, წვრილფეხა საქონელი — თხები, ცხვრები, ღორები. ქალაქში აუტანელი სიბინძურე, ჭუჭყი და სიმყარაღ იყო, ვინაიდან ყოველგვარი ნაგავი, საჭმლის ნარჩენები ქუჩაში იყრებოდა. შუა საუკუნეების ქალაქში შეუძლებელი იყო გავლა ტალახში გაუსვრელად. წვიმების დროს ქალაქის ქუჩები წარმოადგენდნენ ნამდვილ ჭაობს, რომელშიც იფლობოდნენ ურმები და შეიძლებოდა დამხრჩვალყო ცხენოსანი მხედარი. გვალვის დროს ქალაქში შეუძლებელი იყო სუნთქვა აყროლებული და შხამიანი მტვრის გამო. ასეთი პირობების გამო, ქალაქებში არ წყდებოდა გადამდები სნეულებანი და დიდი ეპიდემიების დროს, რომელიც შუა საუკუნეებში დროდადრო იფეთქებდა ზოლმე, ყველაზე მეტად ქალაქები ზარალდებოდნენ. მეტად დიდი იყო ქალაქებში სიკვდილიანობა. ქალაქთა მოსახლეობა ივსებოდა სოფლებიდან ჩამოსული ხალხის ხარჯზე.

შუა საუკუნეების ქალაქების მთავარი მტერი იყო ჭუჭყი, მძარცველები და ხანძარი. ამ უკანასკნელის გაჩენას ხელს უწყობდა გასანათებელი საშუალებების დაუხვეწელობა, ამიტომ, ხელოსნებს ღამით მუშაობა ეკრძალებოდათ.

ქალაქის ცენტრს წარმოადგენდა მოედანი — ერთადერთი ცოტად თუ ბევრად ფართო ადგილი ქალაქში. საბაზრო დღეებში იგი ივსებოდა კარვებით და გლეხთა ურმებით, რომლებითაც მოჰქონდათ ყოველგვარი საქონელი მეზობელი სოფლებიდან.

ბაზრის მახლობლად იყო სასტუმრო, ქარვასლა (მონღ. სასახლე — მოსასვენებელი ადგილი). ქალაქის ბაზარზე იმართებოდა მოქალაქეთა ყრილობები, სისრულეში მოჰყავდათ განაჩენი. აქვე იდგა სამარცხვინო ბოძი.

შუა საუკუნეების ქალაქის საწარმოო საფუძველს წარმოადგენდა ხელოსნობა. ქალაქის მოსახლეობის უმთავრეს ნაწილს ხელოსნები შეადგენდნენ. ისინი თავიანთ სპეციალობას სასოფლო საქმიანობასთან აერთებდნენ. ხელოსანს ჰქონდა თავისი ბალ-ბოსტანი, სახნავი მიწის

ბონაკეთი, ჰყავდა საკუთარი შინაური პირუტყვი. ისე, რომ თავისი საკვების განსაზღვრულ ნაწილს იგი სოფლის მეურნეობისაგან ღებულობდა. მაგრამ, მის ძირითად საქმიანობას ხელოსნობა წარმოადგენდა. ხელოსნური საქმიანობა სოფლადაც არსებობდა. ფეოდალურ მამულებში კარის ხელოსნები ჰყავდათ. გლეხები ამზადებდნენ ტანსაცმლისათვის აუცილებელ შინაურ ქსოვილებს, სასოფლო მეურნეობის მარტივ იარაღებს. ქალაქს შეეძლო დაემყოფილებინა სოფლის სამრეწველო პროდუქციის მოთხოვნილებათა მხოლოდ ნაწილი. მრეწველობის გაერთიანება სოფლის მეურნეობასთან დამახასიათებელ თვისებად რჩება მთელი შუა საუკუნეებისათვის. ქალაქსა და სოფელს შორის შრომის განაწილება არ იყო სრული.

ყოველი ხელოსანი თვითონ ჰყიდდა თავისი წარმოების პროდუქტს. ვაჭრები უმთავრესად უცხო ქვეყნებიდან შემოტანილი საქონლით – სანელებლებით, ან ფუფუნების საგნებით ვაჭრობდნენ. ასევე შემოქონდათ ქაშაყი, მარილი და ღვინო. ვაჭარმა დიდხანს შეინარჩუნა ძველბურთი მოგზაური ვაჭრის ხასიათი. მას თავისი საქონლისათვის ზოგჯერ შორს გამგზავრება უხდებოდა, მაგრამ შემოტანილი საქონლით ვაჭრობა უფრო მეტ მოგებას იძლეოდა და უფრო სწრაფ დაგროვებას ჰქმნიდა, ვიდრე წერილი ხელოსნობა. სავაჭრო დაგროვება სწრაფად ხდებოდა იმ სავაჭრო ქალაქებში, რომლებიც მსხვილ საზღვაო ვაჭრობას აწარმოებდნენ.

შუა საუკუნეების ქალაქის დამახასიათებელ თვისებურებას წარმოადგენს ის, რომ მისი ხელოსნური მოსახლეობა ორგანიზებული იყო განსაკუთრებულ კავშირებში – ამქრებში. ამქრები თითქმის ქალაქების აღმოცენებასთან ერთდროულად ჩნდება. ყველაზე ადრე – X საუკუნეში ამქრები ჩნდება იტალიაში, შემდეგ, XI – XII საუკუნეებში – საფრანგეთში, ინგლისსა და გერმანიაში.

ამქარი - ერთი ქალაქის ერთ-ერთი პროფესიის ოსტატთა გამაერთიანებელი სავაჭრო – სახელოსნო კორპორაციაა. ამქარი, როგორც წესი, არ მისდევდა წარმოების ორგანიზაციას და ამქრის ოსტატიც ინდივიდუალურად მუშაობდა საკუთარ სახელოსნოში, თავის შევირდებთან ერთად. ამქრის ამოცანას, უპირველეს ყოვლისა, ოსტატთა პრივილეგიების უზრუნველყოფა შეადგენდა; საამქრო წესდებები განსაზღვრავდნენ ფასებს, პროდუქციის ხარისხს, სახელოსნოთა ზომებს, ქარგალთა რაოდენობას, სამუშაო დროს. ამქრის ინტერესების დაცვას საამქროს მამასახლისები ადევნებდნენ თვალყურს. ამასთანავე, ამქარი ოსტატებს არასამეურნეო საქმიანობაშიც აერთიანებდა. ამქარს თავისი

საერთო მფარველი — წმინდანი ჰყავდა და ამქრული გაერთიანება ხშირად საქველმოქმედო ფუნქციების განმახორციელებელ რელიგიურ ძმობასაც წარმოადგენდნენ. ამქრები ფლობდნენ, ან იჯარით იღებდნენ საზიარო შენობებს საწყობებისათვის, ანდა რთული ტექნიკური ოპერაციების შესასრულებლად, მაგრამ, უმთავრესად, სწორედ იქ იყრიდა თავს ოსტატთა არასამეურნეო ცხოვრება; იმართებოდა ნადიმები და საცეკვაო საღამოები, ტარდებოდა მოწაფეთა რეგისტრაცია და ოსტატის წოდების მისაღები გამოცდები. მაგრამ, ისევე როგორც შუა საუკუნეობრივი საზოგადოების ყველა დაწესებულება, ამქარიც გაორებული და წინააღმდეგობრივი ხასიათის ინსტიტუტი იყო. იგი ზღუდვდა ამქარს გარეთ დარჩენილ ხელოსნებს და ექსპლუატაციას უწევდა მათ შრომას; რითაც მრავალი ამქარი თანდათანობით კარჩაკეტილი და პრივილეგირებული ხდებოდა; იგი, უპირველეს ყოვლისა, ოსტატთა შვილებს უღებდა კარს, ხოლო გარეშეთათვის ათასგვარ წინააღმდეგობას იგონებდა, როგორც ქონებრივ (სავალდებულო იყო ოსტატთა მდიდრული გამასპინძლება), ასევე მორალურს (უკანონო ქორწინების შედეგად დაბადებული, ანდა უკანონოდ გაჩენილი ქალის ქმარი ვერაფრითარ შემთხვევაში ვერ მოხედებოდა ზოგიერთ პრივილეგირებულ ამქარში). ამქრის შიგნით დამყარდა იერარქია, ჩვეულებრივ, სამწვერიანი: ოსტატი — ქარგალი — შეგირდი. თუ შეგირდი ოსტატს ხელოსნობის შესასწავლ ქირას უხდის, ქარგალი უკვე კვალიფიცირებული ხელფასიანი მუშაკია. ოსტატი არის ამქრის პატრონი. ოსტატთა წრიდან სამი თვის ვადით აირჩევა ამქრის მმართველი, რომელიც ანხორციელებს კონტროლს. შეგირდის მშობლებსა და ოსტატს შორის იდებოდა ხელშეკრულება ამქრის მამასახლისის თანადასწრებით. შეგირდი ისდიდა გარკვეულ თანხას. შეგირდობის ვადა წინასწარ იყო განსაზღვრული. პარიზში ვადა ორიდან — თოთხმეტ წლამდე განისაზღვრებოდა. ვადის ხანგრძლივობა დამოკიდებული იყო წარმოების პროცესის სირთულეზე. ამავე დროს, ოსტატი თავად იყო დაინტერესებული ჰყოლოდა შეგირდთა გარკვეული რაოდენობა, რადგან შემდგომ შეგირდი იქცეოდა უფასო ექსპლუატაციის ობიექტად. არსებობდა შეგირდთა გაყიდვის წესიც. თავდაპირველად, შეგირდს დაუბრკოლებლად შეეძლო ოსტატად გახდომა, რისთვისაც საკმარისი იყო ღიპლომი. შემდეგ, საჭირო გახდა გარკვეული თანხის შეგროვება, რისთვისაც შეგირდი გადადიოდა ქარგლების კატეგორიაში. ადრე შეგირდს, მუშაობის გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ, შეეძლო გამხდარიყო ამქრის წევრი და ოსტატი. თანდათანობით გაიზარდა შეგირდობის ვადები და

საჭირო გახდა, რომ შევირდი ოსტატად გახდომამდე ყოფილიყო ქარგალი. მას უნდა ჩაებარებინა სათანადო გამოცდა და საკუთარი მასლით დაემზადებინა „შედვერი“ (ფრაგ. Chef _ d'oeuvre). შედვერი ეწოდებოდა სანიმუშოდ დამზადებულ ხელოსნურ ნაწარმს, რომელიც ნათლად ამჟღავნებდა გამოსაცდელი პირის ნიჭსა და პროფესიულობას.

XII – XIII საუკუნეების ქარგალთა მდგომარეობას ოჯახური ექსპლუატაციის ნიშნები ახასიათებს. ქარგლის სტატუსი დროებითი იყო, ცხოვრობდა და იკვებებოდა ოსტატის სახლში და ხშირად მისი დაწინაურება ოსტატის ქალიშვილზე დაქორწინებით იწყებოდა.

მოგვიანებით, დასავლეთ ევროპის ქალაქებში იწყება მუდმივი, ქარგლობის ჩამოყალიბება. ამქრული წესდებები იხსენიებენ ცოლშვილიან, ცალკე მცხოვრებ ქარგლებს (უმთავრესად, სამშენებლო სპეციალობათა წარმომადგენლებს), რაც ამქრული წეს-წყობილების პრინციპებს ეწინააღმდეგებოდა, მაგრამ იმ დროისათვის აუცილებლად იქცა. ამქარი განსაზღვრავდა და ზღუდავდა კიდევ ქარგალთა ქცევას თუ ჩაცმულობას, ღუქნებში თუ საცეკვაო საღამოებზე სიარულს; ქარგლების სოციალურ კატეგორიად განცალკევებამ განსაკუთრებული ორგანიზაციების – ქარგალთა ძმობების დაარსება განაპირობა, რომლებიც ფაქტიურად ამქრებს დაუპირისპირდნენ, სადაც დაქირაავებული მუშები ადმინისტრაციულად უუფლებონი, ყოველ შემთხვევაში, არასრულუფლებიანნი იყვნენ. ქარგლებს ძმობაში შესასვლელად გადასახადი უნდა შეეტანათ და შემდეგ, განსაზღვრული დროის მანძილზე, საწევრო გადასახადი ეხდათ. ამგვარად შეგროვებული სახსრები დაკრძალვებსა და საქველმოქმედო მიზნებს ხმარდებოდა, ვინაიდან ამქრის ოსტატი ვალდებული არ იყო ფულადი დახმარება გაეწია ავადმყოფი მჭედლის ან დასახიჩრებული ქარგლისათვის.

ყოველ ამქარს თავისი წესდება ჰქონდა. ამქარი თავისებური რელიგიური კორპორაცია იყო: ჰქონდა თავისი ეკლესია; თავისი დროშა საამქრო ღერბით, რომელიც ჩვეულებრივად გამოხატავდა ამ საამქროს საწარმოო იარაღს. ხელოსნები კომპაქტურად სახლდებოდნენ თავიანთი პროფესიის მიხედვით: (ქუჩებიც პროფესიების სახელწოდებების მატარებელი იყო. მაგ., ვერცხლის, ოქრომჭედელთა, მეთუნე ქათა ქუჩა და სხვა). ამქრები აქტიურად მონაწილეობდნენ ქალაქთა პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ადგილი აქვს ამქრებსა და პატრიციატს შორის წინააღმდეგობათა გამწვავებას. ქალაქის ზედა ფენა, შემდგარი მდიდარი ვაჭრებისაგან, საქალაქო მიწების პატრონებისა და იმათგან,

ვინც არ ღებულობდა მონაწილეობას წარმოებაში, შეადგენდა პრივილეგიურ ჯგუფს, რომელმაც პატრიციატის სახელწოდება მიიღო.

ხშირ შემთხვევაში ამქრები გარკვეულ წარმატებებს აღწევენ (მაგ. ფლორენციაში, გენტში, კელნში), რის შედეგადაც მყარდება ამქრული ოლიგარქიის მმართველობა, ზოგჯერ კი ამქრები მარცხდებიან და იმარჯვებს პატრიციატი. განვითარებული ამქრული წარმოების არსებობა ერთ — ერთი მთავარი პირობა იყო დასავლეთ ევროპის ეკონომიკის სწრაფი წინსვლისა XI — XV საუკუნეებში, რამაც მომავალში საფუძველი ჩაუყარა კაპიტალიზმის განვითარებას.

სანამ მოხდებოდა სოფლის მეურნეობისაგან ხელოსნობის გამოყოფა, შემდეგ კი ხელოსნობისაგან ვაჭრობის გამოყოფა, აღრინდელ ფეოდალურ ეპოქაში ვაჭრობა უმთავრესად საგარეო ხასიათს ატარებდა. ძველი დროიდან ჯერ კიდევ რომში, შემდეგ ბიზანტიაში, ენეციაში, პორტუგალიასა და პოლანდიაში ვაჭრობა უშუალოდ იყო დაკავშირებული მეკობრეობასთან, მონების ყიდვა — გაყიდვასთან, ხალხთა დამონებასა და ძარცვასთან. ვაჭრობის განვითარების ამ საფეხურს ისიც ახასიათებს, რომ ვაჭრები უმთავრესად მოხეტიალე ცხოვრებას ეწეოდნენ.

ცენტრალურ ევროპაში ვაჭრობას უმთავრესად მისდევდნენ უცხოელები: ბიზანტიელები, ებრაელები, არაბები, მოგვიანებით იტალიელები, ფლანდრიელები, გერმანელები. ევროპაში გასაყიდად ძირითადად ფუფუნების საგნები შემოჰქონდათ; აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან: პილპილი, მიხაკი, დარიჩინი, ხილი, საღებავი, აბრეშუმი, ფარჩა, ხავერდი და სხვა. ეს საქონელი უმთავრესად იტალიის, საფრანგეთისა და ესპანეთის ნავსადგურებში იტვირთებოდა, შემდეგ კი მთელ ევროპაში ვრცელდებოდა. იტალიის სავაჭრო ქალაქებიდან ამ პერიოდში აღსანიშნავია ქალაქები: ვენეცია, გენუა და პიზა. ევროპიდან აღმოსავლეთში გაჰქონდათ ოქრო და ვერცხლი, მაული. ევროპის ექსპორტში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა მონებით ვაჭრობას. ხელოსნურ ნაწარმზე მოთხოვნილებათა ზრდამ ამქრების წინაშე მეტი რაოდენობით ნედლი მასალის შეძენის ამოცანა დასაზა. გაძლიერდა ლითონთა შემოზიდვა გერმანიიდან და სკანდინავიიდან — ინგლისში, ევროპიდან — ეგვიპტეში. მალე ვაჭრობის საქალაქთაშორისო და საერთაშორისო სფეროში ფლორენციული და ფლანდრიული მაული, ვენეციური მინის ნაწარმი, გერმანული ტილო, ინგლისური და ესპანური მატყლი და ჩრდილოეთ იტალიის აბრეშუმიც მოექცა.

XII — XIII საუკუნეებში ვაჭრობის ორი ძირითადი გზა არსებობ-

და. ერთი მათგანი, ხმელთაშუა ზღვა, აერთებდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს აღმოსავლეთთან; ევროპული ვაჭრობის მეორე ძირითადი რაიონი შეიცავდა ბალტიისა და ჩრდილოეთის ზღვებს. აქ ცენტრს წარმოადგენდა ფლანდრია — ჩრდილოეთის უმნიშვნელოვანესი სამრეწველო და სავაჭრო რაიონი. ჩრდილოეთის ვაჭრობაში მონაწილეობდნენ ჩრდილო და ბალტიის ზღვების ირგვლივ მდებარე ქვეყნები: რუსეთი, სკანდინავია, დანია, გერმანია, ნიდერლანდები, ინგლისი. აქ წარმოებდა ვაჭრობა, უმთავრესად, ფართო მოხმარების საგნებით, უპირველეს ყოვლისა, მარცვლეულით, თევზით, მარილით, ხე-ტყით, ფისით და სხვა.

ამ ორ ძირითად საზღვაო რაიონს შორის მდებარეობდა მთელი რიგი შემაერთებული გზები. უდიდესი მნიშვნელობა მიიღეს ალპების მთის გადასასვლელებმა, რომელთა გავლითაც წარმოებდა იტალიის ვაჭრობა შუა ევროპასთან, ხოლო ამ უკანასკნელის გავლით ჩრდილოეთ ევროპასთან. არსებობდა სამი მთავარი გადასასვლელი: დასავლეთის გადასასვლელი, სანკტ-ბერნარით, გზა მიდიოდა რონას ველებზე და საფრანგეთზე; აღმოსავლეთით ბრენერზე გზა მიდიოდა ღუნაის სამდინარო სისტემისაკენ; ბრენერის მიმართულებით წარმოებდა უმთავრესად ვენეციის ვაჭრობა. XIII საუკუნიდან პირველი ადგილი დაიჭირა მესამე გადასასვლელმა — სანკტ — გოთარდმა, რომლითაც გზა მიდიოდა დასავლეთ ევროპის უმნიშვნელოვანეს სამდინარეო არტერიისაკენ — რაინისაკენ. ამ ორ რაიონს აერთებდა აგრეთვე საზღვაო გზა. ვენეციელები და გენუელები მიემგზავრებოდნენ თავიანთი საქონლით ბრიუგეში გიბრალტარის გავლით. ამავე გზით უკავშირდებოდნენ ინგლისს, საიდანაც შემოჰქონდათ მატყლი ფლორენციის მრეწველობისათვის.

ევროპის ვაჭრობის ერთ — ერთ უმნიშვნელოვანეს ცენტრს წარმოადგენდა შამპანის საგრაფო; შამპანის ბაზრობები თითქმის მთელ წელიწადს გრძელდებოდა. გერმანული ბაზრებიდან აღსანიშნავია მაინის ფრანკფურტის, აახენის ბაზრები, ინგლისურიდან — ბოსტონის, სტენფორდის, უინჩესტერის და სტურბრიჯის ბაზრობები, იტალიის ბაზრობებიდან — ვენეციის, მილანოსა და გენუის ბაზრობები, ჩრდილოეთსა და ბალტიის ზღვაზე ვაჭრობაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ბრიუგერს, ლიუბეკს, ჰამბურგს.

ვაჭრობა ევროპაში ჯერ კიდევ რთულსა და საზიფათო საქმეს წარმოადგენდა. ზღვაზე მათ მეკობრეები დარაჯობდნენ, ხმელეთზე კი ვაჭრობა ყაჩაღობებითა და უგზოობით ფერხდებოდა. ვაჭრებს მოგზაურობა უხდებოდათ დიდ ქარავნებად, შეიარაღებული მცველების თანხ-

ლებით.

ხელოსნობისაგან ვაჭრობის გამოყოფის შედეგად, მოხეტიალე ვაჭრებს გარდა გაჩნდნენ ადგილობრივი პირნი, რომელნიც ცალობით ვაჭრობდნენ, რაც უფრო მომგებიანი იყო. მოსული ვაჭარი იძულებული იყო საქონელი ბითუმად გაეყიდა, რამაც გააძწვავა კონკურენცია მათ შორის. საჭირო გახდა ვაჭართა შეკავშირება. იქმნება ჰანზები და გილდიები (Gelten, gylden — გადახდა). პირველი გილდია X საუკუნეში შეიქმნა ინგლისში, შემდეგ გილდიები გაჩნდა საფრანგეთში, გერმანიაში, იტალიაში, ნორვეგიაში. გილდიების ერთ — ერთი მთავარი მიზანი იყო ბაჟების გადახდის მოწესრიგება. გილდიას სათავეში უდგა საბჭო, რომელსაც ირჩევდა გილდიის წევრთა საერთო კრება. მათ ჰყავდათ მამასახლისი (დეკანი), მოლარე, ჰქონდათ თავიანთი წესდება. მოგვიანებით, XIV საუკუნეში ყალიბდება გერმანული ქალაქების კავშირი ე.წ. „დიდი გერმანული ჰანზა“, რომელშიც შედიოდა 80 — მდე ქალაქი (ლიუბეკი, ჰამბურგი, ბრემენი, კელნი და სხვა). მთავარი არტერია იყო ნოვგოროდი, ბრიუგე და ბერგენი.

ვაჭრობის განვითარება და საქონელბრუნვა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ბრუნვის საშუალებაზე — ფულზე. შუასაუკუნეობრივ ვაჭრობას აფერხებდა ის გარემოება, რომ არა მარტო ყოველი იმპერატორი, ან მეფე ჭრიდა თავის ფულს, არამედ ამას ჩადიოდა ყოველი მსხვილი ქალაქი, სენიორი, ეპისკოპოსი. ამის შედეგად შეიქმნა სხვადასხვა ქვეყნისა და პირთა მონეტების დიდი რაოდენობა. ბევრი ფეოდალი სჭრიდა მოგების მიზნით მდარე ხარისხის მონეტას. ხმარებაში იყო ვერცხლისა და სპილენძის ფული. დიდი რაოდენობით ფულის გადატანა, სიმძიმის გამო, ძნელი იყო. ერთი ფულის ნიშნების მეორეზე გადასაცვლელად იქმნებოდა ზარაფები, რომელნიც ადგენდნენ ამა თუ იმ მონეტის ნამდვილ ღირებულებას. ვაჭარს შეეძლო ფული იქ ჩაეზარებინა და სანაცვლოდ მიღებული თამასუქით თანხა მიეღო იმ ქალაქში, სადაც იგი მიემგზავრებოდა. ასე ჩაეყარა საფუძველი საკრედიტო საქმეს, რასაც შემდეგ მოჰყვა სპეციალური საბანკო დაწესებულებების ჩამოყალიბება. ბანკი წარმოსდგა სიტყვიდან (Banco), რაც ნიშნავს მაგიდას, რომელზედაც ზარაფები აწარმოებდნენ სხვადასხვა ფულის გადახურდავებას. როცა რომელიმე ზარაფი გაკოტრდებოდა, მუშაობის შეწყვეტის მიზნით მაგიდას გადააბრუნებდა ხილმე. აქედან წარმოსდგა სიტყვა — ბანკროტი (Banco rotto — დამტვრეული დახლი).

ევროპაში XIV საუკუნეში მსხვილ საფინანსო ოპერაციებს აწარ-

მოებდნენ ლომბარდელი, შემდეგ ფლორენციელი ბანკირები; განსაკუთრებით კი — მედიჩების გვარი, მოგვიანებით კი გერმანელი ფინანსისტები — ველზერები და ფუგერები.

საკრედიტო ოპერაციებში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა პაპის კურია, რომელშიც თავს იყრიდა უშველელელი თანხები ევროპის ყველა ქვეყნიდან. ამ ანაკრეფების რეალიზაციისათვის პაპის კურიას უნდა მიემართა ჩრდილოეთ იტალიელი ბანკირების დახმარებისათვის. სწორედ მათ შეჰქონდათ პაპის კურიაში ფულის დიდი თანხები, ისინი ღებულობდნენ პაპის კუთვნილი იმ შემოსავლის აკრეფის უფლებას, რომელიც პაპს უნდა მიეღო თავისი ხელქვეითი სამღვდელოებისაგან. რომის პაპის კურია ევროპაში გადაიქცა მსხვილი ფინანსური ოპერაციების ცენტრად. ვინც წესიერად ეალს არ იხდიდა, მას ეკლესიისაგან განკვეთა ელოდა.

XI — XIII საუკუნეებში მევახშეებისა და ბანკირების როლს ხშირად ასრულებდნენ ებრაელები. ისინი კარგი შემოსავლის წყაროს წარმოადგენდნენ სენიორებისა და მეფეებისათვის. მომგებიან საქმეს წარმოადგენდა უფლება საკუთარ სახლში ჰყოლოდათ ებრაელი მევახშეები, ეს უფლება ძვირად ფასობდა. ბევრი სასულიერო სენიორიც კი ამ უფლების ყიდვა — გაყიდვით მდიდრდებოდა. ებრაელები ცხოვრობდნენ განსაკუთრებულ უბანში — გეტოში; მათ უნდა ეტარებინათ განსაკუთრებული ტანსაცმელი, რომლითაც შესაძლებელი იქნებოდა მათი ცნობა. ქალაქების ებრაული მოსახლეობის დიდი ნაწილი შედგებოდა ხელოსნებისა და წერილი ვაჭრებისაგან. ებრაელები ცნობილი იყვნენ როგორც ოქრომჭედლები, მეაფთიაქეები, ექიმები; ეს უკანასკნელნი სარგებლობდნენ განსაკუთრებული პოპულარობით, როგორც თავიანთი საქმის საუკეთესო ოსტატები.

XIII საუკუნიდან ებრაელ მევახშეთა დევნა სისტემატურ ხასიათს ღებულობს. ეს იმითაც აიხსნება, რომ მევახშეები ჩნდებიან ჩრდილო იტალიაშიც, კერძოდ ლომბარდიაშიც. თვით სიტყვა „ლომბარდელი“ მაშინ მევახშის სინონიმი იყო. ბანკირები ჩნდებიან სხვა ქვეყნებშიც — საფრანგეთში, გერმანიაში, ინგლისში; ყოველივე ამას მოსდევს ებრაელების, როგორც კონკურენტების გააფთრებული დევნა.

შუა საუკუნეებში კრედიტი მეტწილად მომხმარებლურ ხასიათს ატარებდა. იმასთან დაკავშირებით, რომ ფული ცოტა იყო, ვაჭრობა და ფულადი ბრუნვა სუსტი, კრედიტს ხშირად შედეგად ღებიტორის (მოვალის) ან კრედიტორის (მსესხებლის) გაკოტრება მოსდევდა. ეს, უპირველეს ყოვლისა, შეეხება საშუალო და წერილ ფეოდალებს,

ვინაიდან მეფეებს და მსხვილ ფეოდალებს სრულიად დაუსჯელად შეეძლოთ არ გადაეხადათ თავიანთი ვალი (მაგ. ინგლისის მეფე ედუარდ III -მ ფლორენციელი ბანკირებისაგან, ბარდისა და პერუცისაგან 1346 წელს ისესხა 1.365 ათასი ოქროს ფლორინი და შემდეგ უარი განაცხადა ვალის გადახდაზე, რის შედეგად ზემოხსენებული ბანკირები გაკოტრდნენ).

ქალაქების განვითარებას შეესაბამებოდა ცვლილებები სოფლის მეურნეობაში და სოციალურ წყობილებაში. სოფლად, ქალაქთან შედარებით, ნელი ტემპით ვითარდება სასაქონლო - ფულადი ურთიერთობა. სოფელი ქალაქს აძლევდა თავისი პროდუქციის შედარებით მცირე ნაწილს, რომლის ძირითად მასას იგი ამზადებდა საკუთარი მოხმარებისათვის. მისი წარმოების სასაქონლო ნაწილი სულ უფრო დიდ ეკონომიურ და სოციალურ მნიშვნელობას ღებულობდა. XIII - XIV საუკუნეებში იწყება ნატურალური ვალდებულებების ფულადით შეცვლა - „კომუტაცია“. ფულადი ღალის განვითარების საფუძველზე ხდება გლეხობის ზედა ფენის გამოყოფა; იგი ფლობს ფულის გარკვეულ ოდენობას, ასესხებს ფულს გლეხებს რენტის გადასახდელად. ეწევა რა ამით სპეკულაციას, შეისყიდის მათგან მიწებს და აიძულებს თავის მოვალეებს ვალი მათ მიწებზე მუშაობით აანაზღაურონ. ამის შედეგად, გლეხი იძულებული ხდება მემამულისათვის მუშაობისა და ფულადი რენტის გარდა, ბობოლა გლეხსაც, ან ქალაქის მეეახშესაც უხადოს ფული, ან შრომით აუნაზღაუროს.

XII - XIII საუკუნეებიდან სწრაფად იზრდება სახელმწიფოებრივი დაბეგვრა, რომლის მთელი სიძშიმე გლეხობას დააწვა კისერზე. გლეხი ასევე იხდის დიდ გადასახადებს ეკლესიის სასარგებლოდ. გლეხთა მდგომარეობა კიდევ უფრო გააუარესა ფეოდალთა იერიშმა სათემო მიწებზე. სენიორები ცდილობდნენ ჩაეგდოთ ისინი თავიანთ მფლობელობაში, რათა ეწარმოებინათ მათზე საკუთარი მეურნეობა, ან გაეცათ იჯარით გლეხთათვის. ამ მითვისებათა ნიადაგზე მებატონეთა გამუდმებული შეტაკებები ხდებოდა გლეხებთან.

სოფლად სასაქონლო - ფულად ურთიერთობათა განვითარებით გამოწვეული ექსპლუატაციის ზრდასთან ერთად, იზრდება გლეხთა წინააღმდეგობანი; XIII - XIV საუკუნეებიდან ადგილი აქვს გლეხთა დიდ ამბოხებებს.

ჯეაროსნული ლაშქრობების ისტორია

ჯეაროსნული ლაშქრობები არის დასავლეთ ევროპის ფეოდალური ქვეყნების სამხედრო — კოლონიზაციური მოძრაობა წინა აზიაში, მცირე აზიაში, ჩრდილოეთ აფრიკაში, აღმოსავლეთ ევროპაში, ესპანეთში.... ეს არის ფეოდალური კოლონიზაცია. შუა საუკუნეებში ყველა მოვლენა რელიგიურობითაა აღბეჭდილი და ამ მოძრაობამაც რელიგიური ხასიათი მიიღო. ეს ლაშქრობები ორი საუკუნის მანძილზე — 1096 წლიდან 1270 წლამდე გრძელდებოდა. ჯეაროსნული ლაშქრობების მიზეზები უნდა ვეძიოთ იმ ცვლილებებში, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა იმ დროისათვის ევროპაში. ამ ლაშქრობებში მონაწილეობდნენ სხვადასხვა საზოგადოებრივი ფენები, და რასაკვირველია, სხვადასხვა იყო ის მიზეზები, რამაც განაპირობა მათი მონაწილეობა ამ ლაშქრობებში.

XI საუკუნისათვის დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში საბოლოოდ განმტკიცდა ფეოდალურ — ბატონყმური წყობილება. მოსახლეობის ძირითადი ფენა — თავისუფალი გლეხობა გადაიქცა ყმა გლეხად. ამ დროს ისახება ფეოდალური ქალაქი — ვაჭრობა — ხელოსნობის ცენტრი. ქალაქთა გაჩენა ღიდ ცვლილებებს იწვევს სოფელშიც. ქალაქი მოითხოვს ნედლეულს მრეწველობისათვის და საკვებს. ამიტომ, სოფელი გადადის სასაქონლო — ფულადი მეურნეობის გზაზე, ნატურალური მეურნეობა ირღვევა.

გარკვეული ცვლილებები განიცადა ევროპის ვაჭრობამაც. ზღემა საეჭრო ურთიერთობების თანდათანობითი განვითარება დასავლეთ — ევროპელ ვაჭრებსა (განსაკუთრებით, სამხრეთ საფრანგეთისა და იტალიის ვაჭრებს) და ზემელთაშუა ზღვის ქვეყნების ბიზანტიელ, სირიელ და ეგვიპტელ ვაჭართა შორის. გაიზარდა ისეთი ქალაქების ზედრითი წონა, როგორებიცაა მარსელი, ტულუზა, ბარსელონა, იერუსალიმი.

ქალაქების გაჩენამ და ვაჭრობის გაფართოებამ გამოიწვია სოფლად გადასახადების ზრდა, გლეხთა ექსპლუატაციის გამწვავება. არანაკლები როლი გლეხთა ექსპლუატაციის გაძლიერებაში ითამაშა შინაომებმა, რომელნიც X -XI საუკუნეებში დასავლეთ ევროპისათვის იყო დამახასიათებელი. ამას ერთვოდა მოუსავლიანი წელიწადები, სტიქიური უბედურებანი. მემატინან რაულ გლაბერის ცნობით — საქმე კანიალიზმამდეც მივიდა. იყო შემთხვევები, როცა ჭამდნენ მიცვალე-

ბულს, ან ბაზარში გამოჰქონდათ გასაყიდად ადამიანის ხორცი. განსაკუთრებით საშინელი მდგომარეობა შეიქმნა იმ დროს, რომელსაც მემპტიანე „შეიდ შიმშილიანი წლების პერიოდს“ უწოდებს. 1089 წელი ისტორიაში ეპიდემიების წლად არის მიჩნეული. ამავე წელს ჩრდილოეთ გერმანიასა და ბრაბანტში ადგილი ჰქონდა დიდ მიწისძვრებს, ხოლო გერმანიიდან საშინელი ეპიდემია გავრცელდა საფრანგეთსა და იტალიაში.

ფეოდალური ექსპლუატაციის გაძლიერება იწვევდა გლეხთა მღელვარებას. გლეხოზა მთელი სოფლებით იყრებოდა და საცხოვრებლად სხვა ადგილას გადადიოდა. ისინი გაქცევით ცდილობდნენ თავი დაეღწიათ შიმშილობისა და ეპიდემიებისაგან. გაქცევით ისინი ვარაუდობდნენ, რომ ახალ მიწებზე, ახალ პირობებში მიაღწევდნენ თავისუფლებას, რასაც მოკლებულნი იყვნენ საკუთარ სამშობლოში. გლეხთა დიდი ნაწილი თავს ეკლესია — მონასტრებს აფარებდა.

ცნობებს გლეხთა გადასახლეების შესახებ ეხედებით მრავალრიცხოვან სიგელებში, ქრონიკებსა და ლიტერატურულ ძეგლებში.

დასავლეთ ევროპაში მდგომარეობას ართულებდა დაუსრულებელი ფეოდალური შინაომები — ფაიდები. ომების წარმატებით მიმდინარეობისათვის ფეოდალს (seniors) უნდა შეენახა ვასალი რაინდები, რომლებიც მას სამხედრო — სამსახურს უწევდნენ. გაწეული სამსახურისათვის ისინი უნდა დაესაჩუქრებინა მამულებით. თავისუფალი მიწები აღარ იყო. გამოსავალი არსაიდან ჩანდა. წვრილ და საშუალო მფლობელთა მიწები ფაიდის შედეგად ხვდებოდა მსხვილ მაგნატთა ხელში. საბოლოო ჯამში, დასავლეთში წარმოიშვა დიდი რაოდენობით უმიწაწყლო რაინდობა. ამას ემატებოდა ფეოდის მემკვიდრეობით გადაცემის წესიც — მაიორატი (ლათ. major — უფროსი). მიწა სენიორის სიკვდილის შემდეგ კი არ ნაწილდებოდა, არამედ მთლიანად გადადიოდა უფროსი შვილის ხელში. დანარჩენებს კი ეკუთვნოდათ მხოლოდ მოძრავი ქონება — ცხენები, იარაღი, ტანსაცმელი და სხვ.

უმცროსი ვაჟები ღებულობდნენ ირონიულ, მაგრამ მათი რეალური მდგომარეობის შესაბამის მეტსახელს „უმიწაწყლო“, „უქონელი“ და სხვ. რაინდები თავიანთი მდგომარეობის გაუმჯობესების საუკეთესო გზად შეიარაღებულ ძალადობას მიიჩნევდნენ. ისინი თავს ესხმოდნენ სოფლებს; ართმევდნენ გლეხებს ყველაფერს, რაც ხელთ მოხვდებოდათ, თავს ესხმოდნენ გზებზე გამგლელებს, ძარცვავდნენ ეკლესია — მონასტრებს. ზოგიერთი რაინდის ციხე — სიმაგრე ავაზაკთა ნამდვილ ბუდეებად იქცა. ფეოდალთა წინაშე გადასაწყვეტად დადგა საკითხი:

რა გზა ეძებნათ, რათა გადაეჭრათ მთელი რიგი პრობლემები, რომლებიც დააკმაყოფილებდა მათ გაზრდილ მოთხოვნილებებს მიწაზე, მუშა — ხელზე და სხვა სახის ფუფუნებაზე. მათი მონაწილეობა მომავალ ჯვაროსნულ ლაშქრობებში სწორედ ამ პრობლემების გადაჭრის აუცილებლობამ განაპირობა.

ყველაზე უფრო შორსმჭვრეტელი აღმოჩნდა კათოლიკური ეკლესია, რომელიც იმ დროისათვის საკმაოდ ძლიერ ძალას წარმოადგენდა. კათოლიკური ეკლესია მიისწრაფოდა შეექმნა უნივერსალური მსოფლიო მონარქია, ცენტრალიზირებული საეკლესიო წყობილება, ავბაღლებინა პაპის ძალაუფლება, დაემყარებინა თეოკრატიული მმართველობა (იხ. პილდებრანდის — გრიგოლ VII-ის მოღვაწეობა). ჯვაროსნული ლაშქრობები კათოლიკურმა ეკლესიამ „ღვთის სასურველ“ საქმედ გამოაცხადა. პაპობას სურდა ჯვაროსანთა გამოყენება, რათა თავისი ბატონობა მთელ ქრისტიანულ სამყაროზე გაეგრძელებინა.

თანდათანობით მზადდებოდა მოვლენები, რომელთა სიგნალადაც მოგვიანებით იქცა პაპის მოწოდება „აღმოსავლეთისაკენ“.

არსებითი მნიშვნელობა ენიჭებოდა პილიგრიმოზას („peregrinus“ — ლათ. „უცხო“, „უცხოელი“) — ქრისტიან მლოცველთა მოგზაურობას დასავლეთის ქვეყნებიდან სირიისა და პალესტინისაკენ და მათ რელიგიურ ცენტრ — იერუსალიმში. გზა აღმოსავლეთისაკენ გაკაფული იყო წინათაც. უკვე დიდი ხნიდან ამ მიმართულებით მიდიოდნენ მლოცველთა ჯგუფები, ამასთან რელიგიური მიზნები ხშირად ერწყმოდა სავაჭროს, ვაჭართა მოგზაურობანი ხშირად რელიგიური მოგზაურობის ხასიათს ღებულობდნენ. სწორედ ისევე, როგორც მაჰმადიანები უკავშირებდნენ სავაჭრო მიზნებს მექაში მოგზაურობას, ქრისტიანი მლოცველებიც მიემართებოდნენ ლევანტში — ხმელთაშუაზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე — სირიისა და პალესტინაში „წმინდა ადგილების“ მოსანახულებლად, თაყვანისსაცემად და სავაჭროდაც. სალოცავად მოგზაურობის დროს, დასავლეთის პილიგრამები დიდ ქარავნებად მოძრაობდნენ. მლოცველებს და ვაჭრებს, რომელნიც ამგვარ მოგზაურობებში მონაწილეობას იღებდნენ, ხშირად უერთდებოდნენ აგრეთვე ბედის მაძიებელი რაინდებიც. პილიგრიმაჟმა მნიშვნელოვნად დაახლოვა დასავლეთი აღმოსავლეთთან. მათ დასახეს ის გზები, რომლებითაც შემდეგ დაიძრნენ ჯვაროსნები.

XI საუკუნიდან პილიგრიმოზამ განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო. მემატინან რაულ გლაბერიის თქმით „იერუსალიმში სალოცავად ქვეყნის ყოველი კუთხიდან ზღვა ხალხი“ მოდიოდა. იმ ადგილების

მონახულება, სადაც მოღვაწეობდა იესო ქრისტე, სადაც ინახებოდა მისი მოღვაწეობის ამსახველი რელიკვიები — ეკლესიის მიერ განიხილებოდა, როგორც მნიშვნელოვანი დამსახურება ღმერთის წინაშე. წმინდა ადგილებში ლოცვა განსაკუთრებულ ეფექტს ღებულობდა. ყველაფერი ეს იერუსალიმს ანიჭებდა მიმზიდველ ძალას. იერუსალიმის საყდრებსა და მონასტრებს განაგებდნენ სხვადასხვა ეროვნების ბერები, რომელთა შორის განსაკუთრებით დიდ როლს ასრულებდა ქართული ელემენტი.

გადმოცემის თანახმად, იერუსალიმში არის აკლდამა, სადაც ორი დღე ესვენა წამებული მაცხოვარი. პალესტინის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს წმინდა ადგილად არის მიჩნეული ჯვრის მონასტერი (აშენდა XI საუკუნის 30-50 წლებში). გადმოცემის თანახმად, იქაური ხისაგან გააკეთეს ჯვარი, რომელზედაც გააკრეს იესო ქრისტე. მონასტერი მრავლად იზიდავდა პილიგრიმებს, რომელთა ჩანაწერებში უხვად ვხვდებით ცნობებს პალესტინელ ქართველთა ცხოვრება — მოღვაწეობაზე. მოგვიანებით, საქართველოს დასუსტების შემდეგ, ქართველები კარგავენ ამ წმინდა ადგილებს (ყველაზე ღიდხანს (XIX ს.) მათ შეინარჩუნეს ჯვრის მონასტერი).

გოლგოთა — უფლის საფლავი — აღდგომა — დასახელებული ეს საში ტაძარი არსებითად ერთიანი, შეკრულ — შეკავშირებული კომპლექსი იყო და იერუსალიმის ქრისტიანული საზოგადოების ცხოვრების ძირითად ცენტრს წარმოადგენდა. ყველა ქრისტიანი ცდილობდა ჰქონოდა იქ თავისი სამოღვაწეო ადგილი, მოეპოვებინა რაიმე უფლება დასახელებულ სავანებში. ამ საერთო გატაცებას ვერც ქართველებმა დააღწიეს თავი. ძველ წყაროებში, ქართველთა თუ უცხოელთა ჩანაწერებში, მრავალი საინტერესო ცნობა გვხვდება გოლგოთასა და სხვა ტაძრებში ქართველთა მოღვაწეობისა და მათი უფლებამოსილების შესახებ. გოლგოთას ტაძარი მღებარეობს იქ, სადაც აწამეს ქრისტე. 1049 წელს გოლგოთაში უკვე ჩანს ქართველ მოღვაწეთა კრებული, ხოლო 1050 წელს საქართველოს მეფემ ბაგრატ IV კუროპალატმა მიიღო გოლგოთის ნაწილიც.

პილიგრიმოებას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ეკლესიისათვის. ამით იგი საკმაოდ დიდ შემოსავალს ღებულობდა და ამავე დროს ზრდიდა რელიგიურ ფანატიზმს.

აღმოსავლეთისაკენ თვალი ეჭირათ იტალიის მსხვილ ქალაქებს — გენუას, პიზას, ვენეციას. მათთვის ექსპედიციას აღმოსავლეთში უდიდესი სავაჭრო ინტერესი ჰქონდა. თურქთა დაპყრობებმა შეაფერხეს ევრო-

პელთა ხმელთაშუა ზღვით ვაჭრობა აღმოსავლეთის ქვეყნებთან. იტალიის ქალაქებს შეეძლოთ ვაჭრობა ახლა შავ ზღვაზე გადაეტანათ, მაგრამ აქ მათ მძლავრ კონკურენციას ბიზანტიის ქალაქები, კერძოდ, კონსტანტინოპოლი უწევდა. იტალიის ქალაქები მომავალ ლაშქრობაში მიზნად ისახავდნენ გაერღვიათ თურქ – სელჩუკთა რკალი, რითაც უშუალოდ დაუკავშირდებოდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებს და, აგრეთვე, გაენადგურებინათ კონსტანტინოპოლი – თავიანთი მძლავრი კონკურენტი. ყოველივე ეს უბიძგებდა იტალიის ქალაქებს აქტიური მონაწილეობა მიეღოთ მომავალ ჯვაროსნულ ლაშქრობებში. მხოლოდ იტალიის ქალაქებს შეეძლოთ ჯვაროსანთა უზრუნველყოფა იარაღითა და საკვებით. მათი მონაწილეობა მით უფრო მნიშვნელოვანი ხდებოდა, ვინაიდან ჯვაროსნული ლაშქრობანი ხშირად ზღვით წარიმართებოდა, ხოლო ჯვაროსნებს კი საზღვაო ფლოტი არ ჰყავდათ.

სწორედ ამ დროს აღმოსავლეთში იქმნება მთელი რიგი შემაფერხებელი მიზეზები. VII საუკუნემდე სირია – პალესტინა იმყოფებოდა ბიზანტიის ხელში, შემდეგ გადავიდა, ჯერ ომაიადების დამასკოს სახალიფოს, შემდეგ კი ბაღდადის სახალიფოს შემადგენლობაში. XI საუკუნეში ბაღდადის სახალიფო ხელთ იგდეს ოდესღაც მათ მიერ დაქირავებულმა თურქებმა (X საუკუნის მეორე ნახევარში ეს ტომები გააერთიანა მათმა ბელადმა სელჩუკმა). თურქ – სელჩუკებმა მოსპეს სომხეთი, დაიმორჩილეს საქართველო (ე.წ. „დიდი თურქობა“). თურქთა სულთანმა ალფ – არსლანმა (1063 – 1072) 1071 წელს ბიზანტიელები გაანადგურა ვანის ტბის მახლობლად, ქალაქ – სიმაგრე მანასკერტთან (ბერძ. მანციკერტი) და ხელთ იგდო ბიზანტიური ანატოლიის დიდი ნაწილი. თურქებმა ხელთ იგდეს სირია – პალესტინაც. სულთან მაღიქ – შაჰის სიკვდილის შემდეგ, მათი სახელმწიფო დაიშალა საამიროებად. მცირე აზიის ნაწილს ეწოდა რუმის ანუ იკონიუმის სასულთანო (1077წ.), ცენტრით ჯერ ნიკეაში, შემდეგ იკონიუმში. აქვე მდებარეობდა ხალების (ალეპო) საამირო, მოსულის საამირო (მესოპოტამიაში). მისი ამირა სელჩუკების შთამომავალი იყო და ატარებდა რეგენტის – ათაბაგის ტიტულს.

ამავე დროს, ნორმანებმა დაიკავეს სამხრეთ იტალია და მაჰმადიან არაბებს წაართვეს კუნძული სიცილია. მათი შემდგომი გეგმები მიმართული იყო მაჰმადიანური აღმოსავლეთის წინააღმდეგ. ესპანეთში ამ დროს მიმდინარეობდა გამძვინვარებული ბრძოლა მაჰმადიანებთან – რეკონკისტა, რომელშიც მონაწილეობდნენ ფრანგებიც.

პაპ გრიგოლ VII-ის თეოკრატიული იდეების პროპაგანდა განაგრ-

ძო შემდგომმა პაპმა ურბან II -მ (1089 - 1099წ.წ.). მისი მოძღვრების თანახმად, აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთი უნდა გადასულიყო რომის კათოლიკური ეკლესიისა და მისი ერთგული მსახურების, დასავლეთის რაინდთა დაქვემდებარებაში. მას ზელი შეუწყო იმ მძიმე ვითარებამ, რომელშიც მოექცა ბიზანტია XI საუკუნის 80 - 90 -იან წლებში. ნორმანები, რობერტ გუისკარის ხელმძღვანელობით, კვლავ განაგრძობდნენ იმპერიის ევროპული პროვინციების დაპყრობებს და ემუქრებოდნენ კონსტანტინოპოლს. ახალი იმპერატორი ალექსი კომნინოსი (1018 - 1118წწ.) შეეცადა ცბიერი ბიზანტიური დიპლომატიის წყალობით, შეენელებინა ნორმანდული საშიშროება, მაგრამ მდგომარეობა დაიძაბა ბიზანტიის ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით. ალექსის წინ აღუდგა დუნაისპირა ბულგარეთის სლავური მოსახლეობა, რომელმაც დასახმარებლად მიმართა მომთაბარე პაჭანიკებს. 1088 წელს პაჭანიკებმა სილისტრთან დაამარცხეს ალექსი კომნინოსი, დაარბიეს ადრიანოპოლი, ფილიპოპოლი და დედაქალაქის კედლებამდე მივიდნენ. სელჩუკთა ამირა ჩაზა ფლოტს ამზადებდა ბიზანტიის წინააღმდეგ საბრძოლველად. შემუშავებულ იქნა პაჭანიკთა და სელჩუკთა ერთობლივი მოქმედების გეგმა კონსტანტინოპოლზე თავდასასხმელად. შეიქმნა ისეთი მდგომარეობა, თითქოს ბიზანტიას არსებობის უკანასკნელი ზანა დაუდგა და აი, პაპობა კვლავ უწინდებურად ცდილობს მოახდინოს ბიზანტიაზე ზეგავლენა. 1088 წელს კონსტანტინოპოლში ჩავიდნენ პაპ ურბან II -ის ელჩები და გადაწყდა საეკლესიო კრების მოწვევა ბიზანტიის დედაქალაქში, რათა გადაჭრილიყო საჭირობოროტო პრობლემები.

ბიზანტიის იმპერატორის ალექსი კომნინოსის ასულის, ისტორიკოსის ანა კომნინოსის „ალექსიადში“ (რომელიც მან მამის მოღვაწეობას მიუძღვნა), აღნიშნულია „იმპერიის საქმე ზღვასა და ხმელეთზე ძალზე მძიმე იყო“. სწორედ ამით აიხსნება ბიზანტიის იმპერატორის მიმართვა დასავლეთის მონარქებისა და დიდებულთა მიმართ - ბიზანტია ითხოვდა სამხედრო დახმარებას. ალექსი კომნინოსი გარკვეულ იმედებს ამყარებდა პაპზე, მაგრამ ბოლომდე ნდობას ვერ უცხადებდა, რადგან კარგად ახსოვდა რომის კურიის მისწრაფება თეოკრატიისაკენ.

პაჭანიკთა წინააღმდეგ ბრძოლაში 1090 წლის 29 აპრილს მდინარე მაეროპოტამთან ბიზანტიამ გაიმარჯვა. ამირა ჩაზას ფლოტმა ვერ მოასწრო ბრძოლაში ჩაბმა. მალე ბიზანტია ჩაზასგანაც განთავისუფლდა. მის წინააღმდეგ გამოიყენეს ნიკეის სულთანი კილიჩ-არსლან I (1092 - 1107), რომელმაც ამირა ქეიფის დროს მოკლა. ასე რომ,

ჯან სამხედრო ძალის, ზან ინტრიგებისა და მოსყიდვის გზით ალექსი კომნინოსმა შესძლო კონსტანტინოპოლის საშინაოების მონელება. ბიზანტიამ დაიბრუნა ზოგიერთი ქალაქი პროპონტიდაში, კუნძულები ჩიოსი, სამოსი და ლესბოსი. უნიის დადებაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტი იყო. პაპ ურბან II -ის წინადადებანი ბიზანტიამ არ მიიღო.

მაგრამ ბიზანტიის მიმართვამ, დახმარება გაეწია დასავლეთს, უკუალოდ როდი ჩაიარა. პილიგრამთა მონათხრობი აღმოსავლეთის სიმდიდრის შესახებ აღაფრთოვანებდა რაინდებს აღმოსავლეთისაკენ სალაშქროდ. აღმოსავლეთი ასევე იზიდავდა ნორმანებს, რომლებიც ათი წლის განმავლობაში მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული ბიზანტიასთან, როგორც ვაჭარ — მეკობრეები და როგორც დაქირავებული მეომრები. აღმოსავლეთი იზიდავდა დასავლეთის ღიდებულებსა და რაინდებს.

პაპმა ურბან II-მ თავის თავზე აიღო აღმოსავლეთში მასობრივი ლაშქრობის ორგანიზება. 1095 წლის 26 ნოემბერს ურბან II საფრანგეთის ქალაქ კლერმონში ღია ცის ქვეშ უაძრავი ხალხის წინაშე გამოვიდა ფართო პროგრამით — რაინდებს და ლაშქრობის ყველა მსურველს მოუწოდა გაერთიანებულიყვნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებზე საბრძოლველად, რათა დახმარებოდნენ ერთმორწმუნე ბერძნებს და გაენთავისუფლებინათ ქრისტეს საფლავი ურჯულოთაგან.

გადმოგვცემენ, რომ შესანიშნავ ორატორსა და გამოცდილ დემაგოგს — ურბან II -ს არ დაევიწყებია მსმენელთათვის იმის გახსენება, რომ ქრისტეს საფლავისათვის ბრძოლაში მონაწილეებს ზელთ ჩაუვარდებოდათ უდიდესი სიმდიდრე და ზღაპრული ქვეყნები. პაპმა ასე მოუწოდა ხალხს: „გასწიეთ წმინდა საფლავისაკენ. გაათავისუფლეთ ურჯულოებისაგან და დაიმორჩილეთ ეს მხარე, იქაურ მიწას რძე და თაფლი სდის. იერუსალიმი უნაყოფიერესი მხარეა. იგი არის დედამიწის ჭიპი და მეორე სამოთხე. გიწვევთ იგი მიწა, ელოდება განთავისუფლებას და განუწყვეტლივ გეზუდარებათ დახმარებისათვის”.

პაპის სიტყვებმა უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა შეკრებილებზე. ისინი ღიდი აღფრთოვანებით შეხვდნენ ურბან II-ის მოწოდებას. „ასე სურს ღმერთს“! — გაიძახოდნენ შეკრებილები და გამოთქვამდნენ მხურვალე სურვილს წასულიყვნენ აღმოსავლეთში, რათა იქ „ბინძური მაჰმადიანების“ ხელიდან დაეხსნათ მაცხოვრის საფლავი. აღმოსავლეთში გამგზავრებისათვის მზადყოფნის ნიშნად, პაპის მოწოდებით გაბრუებული, ბევრი იქვე ტანსაცმელზე იკერებდა წითელი ქსოვილის ჯვარს, ქრისტიანული სარწმუნოების სიმბოლოს და ამით ხაზს უს-

ვამდა მზადყოფნას მართალი, ე.ი. ქრისტეს საქმისათვის საბრძოლველად. შემდეგში, აღმოსავლეთის ლაშქრობათა ყველა მონაწილეს ტანსაცმელზე დაკერებული ჰქონდა ასეთივე ჯვრები, რის გამოც მათ „ჯვაროსნებს“ უწოდებდნენ, თვით სამხედრო კამპანიებს კი „ჯვაროსანთა ლაშქრობებს“. პაპის მოწოდების შემდეგ, დასავლეთ ევროპაში დიდი ჩოჩქოლი ატყდა. აღმოსავლეთში სიმდიდრისა და მიწების შოვნის იმედითა თუ რელიგიური პროპაგანდით გაბრუებული ხალხი მთელი ძალით ემზადებოდა ლაშქრობისათვის.

კლერმონის კრებაზე გადაწყდა, რომ პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობა უნდა დაწყებულიყო 1096 წლის 15 აგვისტოს.

რომის პაპის ინიციატივით დასავლეთ ევროპის ყველა ქვეყანაში დაიგზავნენ ჯვაროსნული ლაშქრობის მქადაგებლები. მათ შორის გამოირჩეოდა ფანატიკოსი ასკეტი პეტრე ამიენელი, რომელიც ქადაგებდა ჩრდილოეთ და ცენტრალურ საფრანგეთში.

პირველ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიიღო ორმა სხვადასხვა სოციალურმა ჯგუფმა და იგი ორ ეტაპად უნდა დაიგოს. 1096 წლის გაზაფხულზე გლეხთა მასები დაიძრნენ საფრანგეთიდან. გლეხები სრულიად მოუშადებელნი იყვნენ ამგვარი ლაშქრობისათვის, ბევრი მათგანი სრულიად შეუიარაღებელი იყო. გლეხები საკვებს ძალით ართმევდნენ იმ ოლქების მოსახლეობას, რომელთა ტერიტორიების გავლითაც მიემართებოდნენ. მათ ლაშქრობას შეუერთდნენ დეკლასირებული, საეჭვო ელემენტები, რომლებიც ოცნებობდნენ ეს მოძრაობა დაუსჯელი ძარცვა-გლეჯისათვის გამოეყენებინათ.

ლარიბ — ლატაკნი მიემართებოდნენ რამდენიმე რაზმად რაინისა და ღუნაის გაყოლებით კონსტანტინოპოლის მიმართულებით. იმავე გზით გერმანიიდან დაიძრნენ ნახევრად მშვიერი ყაჩაღ-რაინდთა ბრბოები, რომლებიც მხოლოდ ძარცვაზე და ნადავლზე ფიქრობდნენ. მოლაშქრეებს უნგრეთისა და — ბულგარეთის სამფლობელოებზე გავლა მოუხდათ. გზა და გზა ისინი ყველაფერს ძარცვავდნენ, არბევდნენ რაინის ქალაქებს (კელნი, მაინცი...). მათ უხდებოდათ შეტაკებანი ადგილობრივ მოსახლეობასთან. ამიტომ, ლარიბ — ლატაკთა ლაშქარმა კონსტანტინოპოლს მნიშვნელოვნად შემცირებული რაოდენობით მიაღწია. ბაზანტიის იმპერატორი ალექსი კომნენოსი დასავლეთისაგან სხვაგვარ დახმარებას ელოდა. მან პეტრე ამიენელს შესთავაზა ჯვაროსანთა მთავარი ძალების მოსვლამდე მოეცაღნა, მაგრამ ლაშქარმა იჩქარა მცირე აზიაში გადასვლა, მიაღწიეს ნიკომედიას და დაიკავეს ციხე — სიმაგრე ექსეროგორგო. თურქებმა ციხეს ალყა შემოარტყეს და რვადღიანი

აღყის შემდეგ ციხე — სიმაგრე დაეცა. გლეხთა ნაწილი ბრძოლებში დაიღუპა, ნაწილი ტყვედ ჩავარდა. რამდენიმე ათასმა კაცმა, მათ შორის პეტრე ამიენელმაც, კონსტანტინოპოლში დაბრუნება და ჯვაროსანთა მთავარ ძალებთან შეერთება არჩია.

ჯვაროსანთა პირველი ლაშქრობის მეორე ეტაპის სოციალური შემადგენლობა უმთავრესად რაინდებით განისაზღვრა. ისინი 1096 წლის დამლევს დაიძრნენ; რაინდები უკეთ მოემზადნენ სალაშქროდ. მათ გაჰყიდეს მიწების ნაწილი, მოახერხეს ფულით მომარაგება და უკეთ შეიარაღება. ბევრი მათგანი სალაშქროდ მთელი მოძრავი ქონებითა და ოჯახით დაიძრა.

რაინდთა მთავარი ლაშქარი შეიკრიბა ლოთარინგიაში; მათ სათავეში ჩაუდგნენ გოტფრიდ (გოტფრუა) ბულონელი და მისი ძმა ბალდუინი (ბოდუენი). ნორმანდელ რაინდებს სათავეში ჩაუდგა ნორმანდიის ჰერცოგი — რობერი. მას ახლდა ბლუას გრაფი სტეფანე (სტივენი) და ფლანდრიის გრაფი — რობერი. სამხრეთ საფრანგეთის რაინდებს მეთაურობდა გრაფი რაიმუნდ ტულუზელი. მას ახლდა პაპის ლეგატი — ადემარი. სამხრეთ იტალიელი ნორმანების ლაშქარს სათავეში ედგა რობერ გუისკარის ძე ბოჰემუნდ ტარენტელი და მისი ძმისწული ტანკრედი. პირველად ჯვაროსანთა ლაშქარი დასძრა საფრანგეთის მეფის ფილიპე I -ის ძმამ — ჰიუგომ. იგი ბულგარეთის ქალაქ ღურაცოსთან ტყვედ ჩავარდა და მოსახლეობამ ბიზანტიის იმპერატორს გადასცა, რომელმაც ერთხანს საპატიო ტყვეობაში აიყვანა.

თითოეული ეს ლაშქარი სრულიად დამოუკიდებელ ერთეულს წარმოადგენდა. ისინი არ იყვნენ ორგანულად დაკავშირებული ერთმანეთთან. ყოველი მათგანი მიდიოდა სხვადასხვა გზით — ზოგი რაინ — დუნაის გზით, ზოგი ადრიატიკის ზღვის სანაპიროთი, ზოგი იტალიის გავლით, საიდანაც ისინი ზღვით გადასხდნენ ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე. 1097 წლის გაზაფხულზე ყველა ამ რაზმმა თავი მოიყარა კონსტანტინოპოლში. აქ დაიწყო შეტაკებები ბერძნებსა და ჯვაროსნებს შორის. ჯვაროსნებს თავი ამპარტავნად და უხეშად ეჭირათ. იმპერატორ ალექსი კომნინოსის ასული ანა კომნინოსი ზიზღით ლაპარაკობს ამ უხეშ, ტუტუც და უვიც ბარბაროსებზე, გამონაკლისს უშვებს მხოლოდ ძალიან მცირედთათვის. ჯვაროსნები მარცვაედნენ ქალაქის მიდამოებში მცხოვრებთ, ართმევდნენ მათ პროდუქტებს არმიის გამოსაკვებად. იმპერატორმა ალექსი კომნინოსმა დააჩქარა მათი გადაყვანა მცირე აზიაში, თან წინასწარ დაადებინა ვასალური ფიცი და დაავალა ბიზანტიისათვის დაებრუნებინათ უწინდელი სამფლობელოები

აღმოსავლეთში, რომლებსაც წაართმევდნენ თურქებს. ბიზანტიის იმპერატორი ცხადდებოდა ჯვაროსანთა სიუზერენად, ხოლო ლაშქრობის მეთაურები — მის ვასალებად.

მცირე აზიაში თურქები განუწყვეტლივ თავს ესხმოდნენ ჯვაროსანთა რაზმებს, რომლებიც საშინლად აოხრებდნენ ქვეყანას. ჯვაროსნები სრულიად მოუშადლებელი იყვნენ საშინელ სიცხე-ჰაპანაქებაში მოგზაურობისათვის. ჯვაროსნებმა გადაჭრეს მცირე აზია და მიაღწენ მცირე-სომხეთის სამეფო-კილიკიას. მიუხედავად იმისა, რომ კილიკიელი სომხები ჯვაროსნებს მეგობრულად შეხვდნენ, ბაღდუდმა დაიკავა სომხების ქალაქი-ედესა, რომელსაც უდიდესი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. იგი მესოპოტამიიდან სირიაში მიმავალ გზაზე მდებარეობდა. აქ დაარსდა ედესის საგრაფო. შემდეგ, ჯვაროსნები მიაღწენ და ალყა შემოარტყეს სირიის ქალაქ ანტიოქიას. ქალაქი შვიდ თვეს იყო ალყაში. ჯვაროსანთა ბელადებმა შეიტყვეს, რომ ანტიოქიაში გამაგრებულ თურქთა გარნიზონის დასახმარებლად მიემართებოდა მოსულის ათაბაგის თოღრულ-ბეგის რაზმები. ბოკემუდ ტარენტელმა მოლაპარაკება აწარმოა გარნიზონის ერთ-ერთ ხელმძღვანელთან, ეროვნებით სომეხ ფირუზესთან, რომელმაც ღამით გაუღო ერთ-ერთი ციხე-კოშკის ჭიშკარი და ჯვაროსნებმა ანტიოქია აიღეს. ქალაქის ალებას მოჰყვა მაჰმადიანთა საშინელი ზოცვა-ჟლეტა. ახლად დაპყრობილ ტერიტორიებზე დაარსდა ანტიოქიის სამთავრო, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა ბოკემუდ ტარენტელი. ანტიოქიის სამხრეთით დაარსდა ჯვაროსანთა მესამე სახელმწიფო — ტრიპოლის საგრაფო, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა რაიმუნდ ტულუზელი.

1099 წლის ივლისში ჯვაროსნებმა აიღეს იერუსალიმი და მოაწყვეს იქ საშინელი ზოცვა-ჟლეტა. ჯვაროსნები ხოცავდნენ ყველას — მამაკაცებს, ქალებს, არ ინდობდნენ ბავშვებს, რომელთაც ქეზზე დანარცხებით უჩეჩქავდნენ თავებს. მაჰმადიანებს, რომლებიც თავშესაფარს მეჩეთებში და ქრისტიანულ ტაძრებში ეძებდნენ, ამ ტაძრებში ხოცავდნენ. ჯვაროსნებმა ხელთ იგდეს აურაცხელი ნაღავლი. იერუსალიმის ალების შემდეგ, ჯვაროსნებმა დაიკავეს ხმელთაშუა ზღვის მთელი აღმოსავლეთი სანაპირო. მათ მიერ დაარსებულ სახელმწიფოთა შორის ყველაზე მსხვილი იყო იერუსალიმის სამეფო, რომელიც შეიცავდა პალესტინას და სირიის სამხრეთ ნაწილს. იერუსალიმის სამეფოს პირველი მეფე იყო გოტფრიდ ბულონელი, რომელმაც მიიღო „ქრისტეს საფლავის ადვოკატის ტიტული“ და იმეფა ცოტა ხანს. ხოლო იერუსალიმის სამეფოს საბოლოო გაფორმება

მოხდა მისი მომდევნო მეფის, ბოდუენის (1100-1118) დროს. იერუსალიმის სამეფოზე ნომინალურად იყვნენ დამოკიდებულნი ტრიპოლისა და ედესის საგრაფოები და ანტიოქიის სამთავრო, სინამდვილეში კი ისინი სრულიად დამოუკიდებელნი იყვნენ. იერუსალიმის სამეფო კანონები, ანუ „იერუსალიმის ასიზები“ ჩვენთვის ცნობილია მოგვიანებით, XII საუკუნის რედაქციით. ასიზებში ჩამოთვლილი იყო თუ რა შემთხვევებში აქვს უფლება მოითხოვოს სამსახური თავისი ვასალებისაგან. ისინი ზრუნავდნენ იმაზე, რომ სამეფო ხელისუფლებას არ წამოეყენებინა ზედმეტი მოთხოვნები უკანასკნელთათვის. მეფის ხელისუფლება შეზღუდული იყო „უმაღლესი პალატით“ – მსხვილ ფეოდალთა კრებით, ურომლისოდაც მეფეს არ შეეძლო არც ერთი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღება. იმ შემთხვევაში, თუ მეფე დაარღვევდა რომელიმე ფეოდალის უფლებას, ფეოდალს შეეძლო უარი ეთქვა მეფის სამსახურზე. ჯვაროსანთა სახელმწიფოებში ბატონობდა ფეოდალური იერარქია იმ სახით, რა სახითაც იგი არსებობდა დასავლეთ ევროპაში. მთელი ტერიტორია დაყოფილი იყო რაინდთა ფეოდალებად და მათ ევალებოდათ სამხედრო სამსახური. ზოგიერთმა გლეხმა რაინდის წოდება და ფეოდი მიიღო, ეს განაპირობა იმან, რომ ჯვაროსანთა რიგები შეთხელდა. გლეხთა დიდი ნაწილი კი იძულებული იყო აეღო რაინდებისაგან იჯარით მიწა და ამაში გადაეხადა მოსავლის ნაწილი. ეკლესიამ ხელთ იგდო მრავალი მიწა. ამავე დროს, იგი თავისუფალი იყო გადასახადებისა და სამხედრო სამსახურისაგან.

ჯვაროსნების მიერ დაარსებულ სახელმწიფოებში დიდ როლს ასრულებდა ვაჭრობა და ზღვაოსნობა. ამ ვაჭრობაში მნიშვნელოვანი ადგილი იტალიის ქალაქებს – პიზას, გენუას და ვენეციას ეკავა. იტალიელმა ვაჭრებმა მიიღეს მთელი რიგი პრივილეგიები. ისინი ცხოვრობდნენ განსაკუთრებულ უბნებში, სარგებლობდნენ სრული დამოუკიდებლობით და თავისუფლებით. იტალიელი ვაჭრები თავიანთ პრივილეგიებზე მდგომარეობას იყენებდნენ, რათა განეციოთარებინათ ფართო ვაჭრობა აღმოსავლეთთან, ბიზანტიისათვის გვერდის ავლით. იტალიის ქალაქებიდან აღმოსავლეთში იგზავნებოდა ზომადლები, რომელთაც მიჰქონდათ დასავლეთის საქონელი – თავდაპირველად იარაღი, ცხენები, მონები, პური, შემდეგ შალისა და სელის ქსოვილები. ვაჭრებს აღმოსავლეთიდან მოჰქონდათ სანელებლები, შაქარი, ხილი, ღვინო, ბამბა, მატყლი, სუნელები, საღებავები, ძვირფასი ქვები, შუშა, აბრეშუმი. იტალიელი ვაჭრები არ კმაყოფილდებოდნენ მხოლოდ საშუაშალო ვაჭრობით. მათ ჰქონდათ მიწები და ჰყავდათ ყმა-გლეხები,

რომელნიც იხდიდნენ გამოსაღებს ბაზმით, შაქრის ლერწმით, ფოთოხლით, ნუშით და სხვა სამხრეთული პროდუქტით. იტალიელ ვაჭრებს შორის წარმოებდა განუწყვეტელი ქიშპობა, რომელიც ხშირად შეიარაღებულ შეტაკებამდეც მიდიოდა.

ჯვაროსანთა სამფლობელოებს ეჭირათ სირია-პალესტინის ვიწრო სანაპირო ზოლი. ჯვაროსნების დიდი ნაწილი თავმოყრილი იყო სანაპირო ქალაქებში და დიდ გამაგრებულ ციხე-კოშკებში. 1200 კილომეტრზე გაჭიმული საზღვარი გამაგრებული იყო ციხე-კოშკების მწყრივით, მაგრამ მათ მაინც გაუჭირდებოდათ ჯვაროსანთა სახელმწიფოების დაცვა თურქთა რაზმების განუწყვეტელი თარეშისაგან. ჯვაროსნული სახელმწიფოების მუდმივი თავდაცვისათვის არ იყო საკმარისი რაინდი-მემამულეების სამხედრო საშსახური. ამ მიზნით შეიქმნა მუდმივი სამხედრო ორგანიზაციები — სასულიერო-რაინდული ორდენები. ამ ორდენის წევრი — ბერი იმავე დროს რაინდიც იყო, რაინდული იარაღით აღჭურვილი. იგი ბერის მოსახსნამს ატარებდა, რომლის ქვეშ რაინდის აბჯარ-მუზარადი ემოსა. ორდენის წევრები გადიოდნენ სამხედრო წერთნას და კარგად ფლობდნენ საბრძოლო იარაღის ხელოვნებას. ორდენებს საკუთარი წესდება გააჩნდათ, ისინი ემორჩილებოდნენ რომის პაპს და მოქმედებდნენ საერო ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებლად.

პირველი ჯვაროსანთა ლაშქრობის შედეგად აღმოსავლეთში ჩამოყალიბდა ორი ორდენი: ტამპლიერების (ლათ. templum — ტაძარი), ანუ ტაძროსანთა ორდენი, რომელსაც ასე დაერქვა იმიტომ, რომ მისი პირველი ადგილსამყოფელი შენობა მღებარეობდა იმ ადგილის გვერდით, სადაც, თქმულების თანახმად, იდგა იერუსალიმის ტაძარი. ტამპლიერთა ორდენი დაარსდა 1196 წელს. მათ ეცვათ თეთრი მანტია — ზურგზე წითელი ჯვრით. ტამპლიერთა ორდენის წევრები უდიდესი სიმდიდრის, მიწების მფლობელები იყვნენ. 1307 წელს საფრანგეთის მეფემ ფილიპ IV ლამაზმა ორდენი დაშლა, მისი წევრების დიდი ნაწილი ფიზიკურად გაანადგურა, ნაწილი დაატუსაღა, მათ ქონებას კონფისკაცია გაუკეთა. ტამპლიერების ორდენი 1312 წელს რომის პაპმა დაშლილად გამოაცხადა, ორდენის მიწის სამფლობელოები პაპის მოთხოვნით დაუთმო ჰოსპიტალიერების ორდენს, რომლის წევრებმა ამ მიწებში აურაცხელი თანხები გადაიხადეს და მალე კიდევ გაკოტრდნენ.

მეორე ორდენი 1099 წლებში დაარსდა იოანიტების, ანუ ჰოსპიტალიერების ორდენის სახელწოდებით. ამ ძმობის სახელი წარმოშობილია

მის მიერ იერუსალიმში დაარსებული წმინდა იოანეს სახელობის პოსპიტალიდან. მათი მიზანი იყო დასავლეთიდან აღმოსავლეთში წასულ მლოცველთათვის მომსახურების გაწევა. პოსპიტალიერების ორდენსაც თავისი მამულები და საკუთარი ეკლესიები გააჩნდა მთელ დასავლეთ ევროპაში. მათი წევრები ატარებდნენ შავ წამოსასხამებს, ზურგზე თეთრი ჯვრით. ორდენის შემადგენლობაში დიდი რაოდენობით იყვნენ იტალიელები. პოსპიტალიერებისა და ტევეტონთა ორდენები ჩაბმულნი იყვნენ ესპანურ რეკონკისტაში და ბრძოლებს აწარმოებდნენ მავრების წინააღმდეგ.

მოგვიანებით, მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობის დროს 1190 წელს ფრიდრიხ ბარბაროსის ძის, ფრიდრიხ შებაულის მიერ დაარსდა მესამე – ტევეტონთა ორდენი, რომელიც გერმანელ რაინდთა გაერთიანებას წარმოადგენდა. მისი წევრები ატარებდნენ თეთრ წამოსასხამებს – ზურგზე შავი ჯვრით. ადრე ორდენი იონიჭების ორდენის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა. მოგვიანებით, ორდენმა საქმიანობა გადაიტანა ბალტიისპირეთში, შემდეგ შეიერთა აქ მოქმედი „მახვილოსანთა ორდენი“ და მთელი ბალტიისპირეთისათვის საშიშ მოვლენად გადაიქცა. მათ პირველი დარტყმა მიაყენა ალექსანდრე ნეველმა 1242 წელს ჩუდის ტბაზე, ხოლო 1410 წელს გრიუნვალდის ბრძოლაში მახვილოსანთა ორდენი საბოლოოდ განადგურდა.

ზემოაღნიშნულ ორდენთაგან ყველაზე დღევრძელი აღმოჩნდა პოსპიტალიერების ორდენი. 1291 წელს მან თავისი საქმიანობა კუნძულ კიპროსზე განაგრძო. 1310 წელს პოსპიტალიერებმა დაიპყრეს კუნძული როდოსი, 1530 წელს კი დამკვიდრდნენ კუნძულ მალტაზე და იქ განაგრძეს საქმიანობა მალტის ორდენის რაინდთა სახელწოდებით. ჯვაროსნული სახელმწიფოების შინაგანი სისუსტისა და XII საუკუნიდან დაწყებული მაჰმადიანური სამთავროების შემჭიდროების შედეგად, ჯვაროსნები ზედიზედ კარგავენ თავიანთ სამფლობელოებს. 1144 წელს მოსულის ამირას მიერ აღებული იქნა ედესა – ჯვაროსანთა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სამთავრო, რომელიც იცავდა მათ სამფლობელოებს ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან. ედესის აღების საპასუხოდ, მოეწყო მეორე ჯვაროსნული ლაშქრობა, რომელიც 1147 წელს დაიწყო.

მეორე ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიიღეს დასავლეთ ევროპის მონარქებმა – საფრანგეთის მეფე ლუი VII -მ და გერმანიის მბრძანებელმა და შტაუფენთა დინასტიის ფუძემდებელმა, რომის საღმრთო იმპერატორმა – კონრად III-ემ. მეორე ჯვაროსნული

ლაშქრობის პირველ შედეგს წარმოადგენდა ებრაელთა მასობრივი რბევა რაინის სანაპირო ოლქში. მეორე ჯვაროსნული ლაშქრობა დაიწყო ქალაქ მეციდან და ჩეხეთის, უნგრეთის, ბულგარეთისა და კონსტანტინოპოლის გზით წარიმართა ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროსაკენ. ამ მიმართულებით წასულ გერმანელთა პირველი შეიარაღებული ნაწილები თურქებმა მცირე აზიაში გაანადგურეს. ფრანგთა ლაშქარი კი იტალიის ნავსადგურიდან საზღვაო გზით გაემართა პალესტინისაკენ. ფრანგთა ლაშქარში იყვნენ გლეხები შიმშილით დაზარალებული რაიონებიდან. რაინდები მათ ზედმეტ ბარგად მიიჩნევდნენ და სურდათ მათი თავიდან მოცილება. ამიტომ, რაინდებმა გლეხები ბედის ანაბარა მიატოვეს, რომელთა ნაწილი თურქებმა ამოუღო. სამი ათასამდე გლეხი თურქთა მხარეზე გადავიდა და მიიღო ისლამი.

ფრანგი რაინდები დამასკომდე მივიდნენ, ალყა შემოარტყეს ქალაქს, მაგრამ უშედეგოდ. მეორე ჯვაროსნული ლაშქრობა 1149 წლამდე გაგრძელდა და კრაზით დასრულდა. ლუი VII და კონრად III სახელგატეხილნი დაბრუნდნენ ევროპაში.

ამ დროისათვის აღმოსავლეთში მოხდა მთელი რიგი თვალსაჩინო ცვლილებები, ფრიად საზიანო ჯვაროსნებისათვის. ეგვიპტეში ფატიმიდების დინასტიის დაცემის შემდეგ, 1171 წელს, ეგვიპტის, სირიისა და მესოპოტამიის მნიშვნელოვანი ნაწილის გაერთიანება ხდება ერთ სახელმწიფოდ, რომლის ცენტრსაც წარმოადგენდა ეგვიპტე. გაერთიანებას სათავეში ჩაუდგა სულთანი სალადინი — სალაჰ ად — დინ იბნ იუბი (1169 — 1193 — სარწმუნოების მანათობელი), წარმოშობით ქურთი (იუსუფი). ამიერიდან, ჯვაროსნებს დაუპირისპირდა არა ცალკეული თურქთა ემირების განცალკევებული ძალა, არამედ სალადინის დიდი სახელმწიფო, რომელიც მიზნად ისახავდა ჯვაროსანთა გაძევებას სირია — პალესტინიდან. სწორედ სალადინმა ჩაუყარა საფუძველი მამლუქთა ჯარს (არაბ. mamluk — თეთრი მონა), მან გამოაცხადა ჯვაროსანთა წინააღმდეგ წმინდა ომი, შეესია მათ სამეფოს და 1187 წელს ტიბერიადის ტბასთან სასტიკი დამარცხება აგება ჯვაროსნებს, ამის შემდეგ, მაჰმადიანებმა სულ მცირე დროში აიღეს აკრა, იაფი, სიდონი, ბეირუთი, ასკალონი და იერუსალიმი (ეს უკანასკნელი ჯვაროსანთა მთავარ საყრდენს წარმოადგენდა აღმოსავლეთში). ქალაქის მცხოვრებთა სიცოცხლის შესანარჩუნებლად, სალადინმა გამოსასყიდი მოითხოვა: თითოეულ მამაკაცზე 10 ოქროს დინარი, ქალზე — 5 დინარი, ბავშვზე 1 ოქროს დინარი. ის პირნი, რომელთაც გამოსასყიდი ვერ გაიღეს, სალადინმა მონებად აქცია.

1189 წლისათვის ჯვაროსნებს შერჩათ მხოლოდ ანტიოქია, ტრიპოლი, ტირი და ჰოსპიტალიერთა ციხე – სიმაგრე მარკატი. იერუსალიმის დაცემა ნიშნავდა აღმოსავლეთთან ვაჭრობისათვის ამ მეტად მნიშვნელოვანი დასაყრდენი პუნქტის დაკარგვას. ამიტომ, იერუსალიმის დაცემას მოჰყვა ახალი – მესამე ლაშქრობა, რომელიც წარიმართა 1189 -1192 წლებში.

მესამე ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიიღო ევროპის სამმა ძლიერმა სახელმწიფომ – გერმანიამ, ინგლისმა; საფრანგეთმა. მოლაშქრეებს ამ ქვეყნების მეფეები ხელმძღვანელობდნენ – გერმანიის რომის საღმრთო იმპერატორი ფრიდრიხ I ბარბაროსა, ინგლისის მეფე რიჩარდ ლომგული, საფრანგეთის მეფე ფილიპ II ოგიუსტი.

ყველაზე ადრე ლაშქარი, 30 ათასი კაცის ოდენობით, შეკრიბა ფრიდრიხ I ბარბაროსამ. მან გაიარა უნგრეთის, ბულგარეთისა და ბიზანტიის ტერიტორია. ფრიდრიხ ბარბაროსამ შეძლო მცირე აზიაში გადასვლა დარდანელის სრუტით, მაგრამ კარგად ორგანიზებული ლაშქრობა მალე წარუმატებლად დამთავრდა. ფრიდრიხ I სირიის (კილიკიის) პატარა მდინარე სალეფის გადაღაზეის დროს დაიხრჩო. გერმანელებმა არ ისურვეს ლაშქრობის გაგრძელება უმეთაუროდ და 1190 წელს უკან სამშობლოში დაბრუნდნენ.

ფილიპ ოგიუსტსა და რიჩარდ ლომგულს ურთიერთის მიმართ ძველი მტრობა ჰქონდათ (პლანტაგენეტების დინასტიის ფრანგული სამფლობელოების ნიადაგზე). მაგრამ, რომის პაპის კლემენტ III -ის ჩარევით, ისინი შერიგდნენ და ერთად მოაწყვეს მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობა (თუმცა ძველი შუღლის დაეიწყება ვერ შეძლეს). ფრანგები გენუის გზით სიცილიის ქალაქ მესინამდე მივიდნენ. ინგლისელთა ფლოტმა პირენეის ნახევარკუნძულს შემოუარა, გაიარა გიბრალტარის სრუტე და გაემართა მესინისაკენ. ჯვაროსნები პირველად კარგად მიიღეს, მაგრამ შემდეგ ქალაქის მცხოვრებთა და ჯვაროსნებს შორის უთანხმოება მოხდა (საბაბად იქცა ის გარემოება, რომ ერთმა ინგლისელმა ჯარისკაცმა მესინელ ვაჭარ ქალს შეძენილი საქონლის ღირებულება არ გადაუხადა). მესინელები აჯაყდნენ ინგლისელთა წინააღმდეგ. რიჩარდ ლომგულმა სასტიკად ააოხრა ქალაქი.

ფრანგები მიაღწენ პალესტინის ქალაქ აკრას. ინგლისელთა ზომადლები კი ქარიშხალმა მირიყა კუნძულ კვიპროსთან, რომელიც ბიზანტიელ სარდალს ეკუთვნოდა. რიჩარდ ლომგულმა ერთ თვეში შეძლო კვიპროსის დაპყრობა და იქ, მოგვიანებით, დააარსა კვიპროსის სამეფო. შემდეგ გამოემართა პალესტინისაკენ და გარემოიცვა ქალაქი

აკრა. ქალაქს მეორე მხრიდან სალადინი მოადგა. 1191 წლის ზაფხულში აკრა დანებდა ჯვაროსნებს. რიჩარდ ლომგულმა პალესტინაში ომი 1192 წლამდე განაგრძო. ამ წელს მან სალადინთან საზავო ხელშეკრულება დადო სამი წლის ვადით. ხელშეკრულების თანახმად, იერუსალიმის სამეფოს დარჩა ზღვის სანაპირო ზოლი ტიროსიდან — იაფამდე. სამეფოს ახალ დედაქალაქად იქცა ნავსადგური აკრა. სალადინის ხელში აღმოჩნდა იერუსალიმი.

ფილიპე II შეიარაღებული ძალებით საფრანგეთში დაბრუნდა. რიჩარდ ლომგულიც სამშობლოსაკენ გაემგზავრა, გზად გერმანიის ტერიტორიაზე გაიარა. საფრანგეთის მეფის ფილიპე ოგიუსტის თხოვნით, იმპერატორმა ჰაინრიხ VI-მ, ფრიდრიხ ბარბაროსის შვილმა, რიჩარდ ლომგული დაატყვევა და ჰყავდა თავისთან, სანამ ინგლისელებმა მეფის ტყვეობიდან გაშოსასყიდად 100 ათასი გირვანქა სტერლინგი არ გადაიხადეს.

მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან შედეგს წარმოადგენდა რიჩარდ ლომგულის მიერ კვიპროსის სამეფოს დაარსება, რომელმაც XV საუკუნის მეორე ნახევრამდე იარსება.

მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობა (1202 — 1204) საყურადღებოა ტერიტორიული დაპყრობების თვალსაზრისით და აგრეთვე იმითაც, რომ ამ ლაშქრობის დროს ყველაზე ნათლად გამოემჟღავნა ჯვაროსანთა ჭეშმარიტი ზრახვანი, რომლებიც არ იყო შენიღბული არავითარი რელიგიური ლოზუნგებით.

მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის ორგანიზატორი იყო რომის პაპი ინოკენტი III (1198 — 1216). მან დაიწყო ჯვაროსნული ლაშქრობის ქადაგება პაპობის გავლენისა და კათოლიკური ეკლესიის მნიშვნელობის ამაღლების მიზნით. ლაშქრობაში მონაწილეობა მიიღეს ფრანგებმა ჩრდილოეთ საფრანგეთიდან და ფლანდრიიდან, რაინდებმა ჩრდილოეთ იტალიიდან. მათ ბელადად დაინიშნა შამპანის გრაფი — ტიბო, მის ერთ-ერთ მრჩეველად კი — ჟოფრუა ვილარდუენი, რომელიც ლაშქრობის მეთაურობდა გვევლინება. თავდაპირველად ჯვაროსანთა მიზანი იერუსალიმის დაბრუნება იყო, მაგრამ სახმელეთო გზით ლაშქრობის წარმართვა მოლაშქრეთათვის არ იყო ხელსაყრელი, ვინაიდან ბალკანეთზე მიმავალი გზა გრძელ მანძილს მოიცავდა, საკმარისი ოდენობით არ იყო სასმელი წყალი, ლაშქრობა ზაფხულში კი პაპანაქება სიცხის გამო, აუტანელი იქნებოდა. ყოველივე ამას ემატებოდა ეპიდემია, რომელიც მუსრს ავლებდა მოლაშქრეებს. ჯვაროსნებმა გადაწყვიტეს სხვა მიმართულებით წასულიყვნენ — სამხრეთ იტალიიდან პირდაპირ გადასულიყვნენ ეგვიპტეში და

დაეყროთ. მაგრამ, ეგვიპტეში გადასასვლელად საჭირო საზღვაო ფლოტი ჯვაროსნებს არ ჰყავდათ. სწორედ ამიტომ, მათ დახმარებისათვის მიმართეს მდიდარ ვენეციას, რომელსაც ყველაზე ძლიერი საზღვაო ფლოტი ჰქონდა. 1201 წლის თებერვალში ვენეციის დოჟთან (იტალ. Doge-მმართველი) 90 წლის მოზუც ენრიკო დანდოლოსთან მოსალაპარაკებლად ჩავიდნენ ჯვაროსანთა წარმომადგენლები ჟოჟურუა ვილარდუენის მეთაურობით. ენრიკო დანდოლო ასაკის მიუხედავად, სავსე იყო განუსაზღვრელი ენერგიითა და გამბედაობით. იგი ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო და კოლორიტული ფიგურაა ვენეციის ისტორიაში. ვენეციის გაძლიერებას ხელი შეუწყო ბიზანტიამ, რომელსაც იგი X საუკუნემდე ეკუთვნოდა. ბიზანტიის იმპერატორი ვენეციის ფლოტს თავისი მიზნებისათვის იყენებდა. ვენეცია დაეხმარა ალექსი კომნინოსს პირველ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში; ამ დახმარების სანაცვლოდ, ბიზანტიის იმპერატორმა ვენეციას უბოძა „ოქროს ბულა“ – პრივილეგიების სიგელი. ამ სიგელით ვენეციელებს კონსტანტინოპოლში გადაეცათ გარეუბანი, როგორც ახალშენი. ვენეციელთა პრივილეგიების შეკვეცას შეეცადნენ ბიზანტიის მომდევნო იმპერატორები. მათ პრივილეგიები მიანიჭეს იტალიელებს, რამაც ვენეციელების უკმაყოფილება გამოიწვია. ვენეციელებსა და ბიზანტიელებს შორის წარმოებულ საზღვაო ბრძოლაში ბიზანტია დამარცხდა. 1182 წელს ბიზანტიელმა მოსახლეობამ ვენეციელების წინააღმდეგ აჯანყება მოაწყო. ენრიკო დანდოლოს ბიზანტიელებმა თვალები ამოუშანთეს, რის შემდეგ იგი ოცნებობდა შურისძიებაზე, კონსტანტინოპოლს ვენეციისათვის ყველაზე საშიშ მოწინააღმდეგედ მიიჩნევდა და ხელსაყრელ მომენტს ელოდა მის გასანადგურებლად.

იმ ეპოქის მემატიანე, ვაჭარი ნიკიტა ხონიატი თავის „ისტორიაში“ წერდა: „ვენეციელები, რომელთაც მხედველობაში ჰქონდათ ბერძნებთან ძველად დადებული ხელშეკრულებანი, შეურაცხყოფილნი იყვნენ იმით, რომ მათი პრივილეგიები ამჟამად ჰიზელებს მიენიჭათ და რამდენადაც ისინი გვმორღებიან ჩვენ, ყოველ ნაბიჯზე ჩვენდამი იჩენენ მტრულ დამოკიდებულებას. ეს მათ მოიმოქმედეს განსაკუთრებით მაშინ, როცა ალექსიმ (ალექსი III ანგელოსი) ანგარებიანი მოსაზრებით არ მოისურვა გადაეხადა მათთვის 200 მინა ოქრო, რომელიც... იმპერატორ მანუილს უნდა მიეცა. უფრო მეტი ბოროტება სურდა ჩვენთვის ვენეციის დოჟს ენრიკო დანდოლოს, რომელიც ბრმა და სიბერისაგან გაწამებული იყო. მას აშკარად სძულდა ბერძნები და მტრობდა მათ; იგი ცბიერი და იმდენად თავხედი ადამიანი იყო, რომ თავისი თავი

ბრძენთა-ბრძენად მიაჩნდა და პატივმოყვარეობაში ყველას აჭარბებდა. ის სიცოცხლეს სიკვდილს ამჯობინებდა, თუ ბერძნების მიერ თავისი მოქალაქეების შეურაცხყოფას სამაგიეროს გადახდით ვერ უპასუხებდა. დანდოლო განუწყვეტლივ იხსენებდა ყველა იმ უბედურებას, რაც მისმა თვისტომებმა განიცადეს ბიზანტიაში ანგელოსების მმართველობის და ანდრონიკესა და მანუილის დროს“.

ენრიკო დანდოლომ მოისურვა ჯვაროსნები ბიზანტიის წინააღმდეგ გამოეყენებინა, რათა მოესპო ბიზანტია და მისთვის მძლავრი მეტოქე კონსტანტინოპოლი. მაგრამ, ვენეციის დოჟს არ მოსწონდა ეგვიპტეზე გალაშქრების გეგმა, ვინაიდან ვენეცია ეგვიპტესთან ვაჭრობით დიდ მოგებას ღებულობდა, რომლის დაკარგვა ვენეციას არ აწყობდა. მაგრამ, ენრიკო დანდოლო ჯვაროსანთა დახმარებაზე უარის თქმას არ აპირებდა. ვენეციის შორისმჭვრეტელი დოჟის პასუხს ჯვაროსნების მოთხოვნებზე ვეცნობით ჟოფრუა ვილარდუენის მატთან: „ბატონებო, — თქვა დოჟმა, — ახლა გაგაცნობთ იმ გადაწყვეტილებას, რომელიც მივიღეთ იმ პირობით, თუ შეეძლებოდა ჩვენი დიდი საბჭო და სახალხო კრება დავითანხმოთ მის დამტკიცებაზე, ზოლო თქვენ მოითათბირეთ, რათა დაადგინოთ, შეძლებთ თუ არა ჩვენი გადაწყვეტილების შესრულებასა და დამტკიცებას. ჩვენ ავაგებთ გემებს 4500 ცხენისა და — 9000 საჭურველმტვირთველის გადაყვანისათვის, ზოლო ზომადებით გადავიყვანთ 4 500 რაინდს და 20 000 ქვეითს; და ყველა ეს ცხენი და ადამიანი ჩვენ მიერ უზრუნველყოფილი იქნება სურსათ — სანოვავით ცხრა თვის განმავლობაში. აი, რას გავაკეთებთ იმ პირობით, თუ თითოეულ ცხენზე თქვენ გადაიხდით ოთხ მარკას, ზოლო თითოეულ კაცზე ორ-ორს.. ზემოაღნიშნული ზარჯის საერთო ჯამი შეადგენს 85 000 მარკას...“

85 ათასი ვერცხლის მარკა (მარკა — ნახევარი გირვანქა ვერცხლი) დიდ თანხას შეადგენდა, მაგრამ ჯვაროსნები ამ პირობაზე იძულებულნი იყვნენ დათანხმებულიყვნენ, ისე სხეს 5 ათასი მარკა და დოჟს გემების ასაგებად გადასცეს. 1201 წელს ჯვაროსანთა ლაშქრობის ხელმძღვანელი, შამპანის გრაფი ტიბო გარდაიცვალა და მის ნაცულად დაინიშნა იტალიელი მარკიზი ბონიფაციუს მონფერატელი.

ენრიკო დანდოლომ იცოდა, რომ ჯვაროსნები შეპირებულ თანხას ვერ გადაიხდიდნენ და კონსტანტინოპოლზე გასალაშქრებლად მათი გამოყენება სურდა. დანდოლოს გეგმებს ხელი შეუწყო ბიზანტიაში შექმნილმა პოლიტიკურმა ვითარებამ. 1195 წელს ალექსი III ანგელოსმა თავისი ძმა, ბიზანტიის იმპერატორი ისაკ II ტახტიდან

ჩამოაგდო, თვალები ამოშანთა და ბიზანტიის იმპერატორის ტახტი მისაკუთრა (1195-1203).

1201 წლის იელისში უფლისწული ალექსი დილეგიდან გაიქცა, გერმანიაში გადავიდა თავის სიძესთან, გერმანიის იმპერატორის ჰაინრიხ VI-ის ძმასთან ფილიპე შვაბელთან და დახმარება სთხოვა. ფილიპე შვაბელმა თავის მხრივ ჯვაროსანთა ხელმძღვანელს ბონიფაციუს მონფერატელს სთხოვა დახმარება გაეწია უფლისწულ ალექსისათვის. ჯვაროსნები დათანხმდნენ დახმარებოდნენ მეფისწულს შემდეგი პირობების დაცვით: 1. ისაქ II-ს, ტახტზე მისი აყვანის შემდეგ, ბიზანტიის ეკლესია რომისათვის უნდა დაექვემდებარებინა; 2. ბიზანტიის იმპერატორს ჯვაროსნებისათვის უნდა გადაეხადა 200 ათასი ვერცხლის მარკა; 3. ბიზანტია უნდა დახმარებოდა ჯვაროსნებს იერუსალიმის განთავისუფლებაში.

1202 წლის გაზაფხულზე (ალექსისა და დანდოლო-ჯვაროსნების შეთანხმების დადებადღე), ჯვაროსანთა ლაშქარი შეიკრიბა ვენეციაში და გაირკვა, რომ მათ ვერ შესძლეს დანდოლოსათვის დაპირებული თანხის ნახევარის შეგროვებაც კი. მაშინ ვენეციის ღოჭმა ჯვაროსნებს მოსთხოვა დახმარებოდნენ დალმაციის სანაპიროზე მდებარე ქალაქ ზარას აღებაში, რომელიც ვენეციის ძლიერ კონკურენტს წარმოადგენდა. ქალაქი ზარა მდებარეობდა კონსტანტინოპოლისაკენ მიმავალ გზაზე და ენრიკო დანდოლოს ვარაუდით, მისი აღების შემდეგ, ჯვაროსნები კონსტანტინოპოლის მიმართულებით განაგრძობდნენ ლაშქრობას.

ქალაქი ზარა წარმოადგენდა ქრისტიანებით დასახლებულ მნიშვნელოვან ქალაქს, რომელიც 1000 წლამდე ეკუთვნოდა ბიზანტიას, მერე დაეპატრონენ ვენეციელები, XII საუკუნეში კი უნგრეთის მეფე და ვენეციამ მისი დაბრუნება ვეღარ შეძლო. რომის პაპმა ინოკენტი III-მ ჯვაროსნებს ქალაქზე გალაშქრების ნება არ მისცა, მოჩვენებით დაგმო კიდევ ჯვაროსანთა საქციელი, მაგრამ ჯვაროსნები 1202 წელს შეიჭრნენ ქალაქ ზარაში. მემატიანე ჟოფრუა ვილარდუენი ამგვარად აგვიწერს ქალაქში მიმდინარე ბრძოლებს: „თითქმის არ იყო ქუჩა, რომელზედაც არ წარმოებულყო დიდი ბრძოლები მახვილებით, მშვილდებით, შუბებით... მრავალი ადამიანი დაჭრილი და მოკლული აღმოჩნდა... ეს იყო ყველაზე დიდი უბედურებათაგანი, რომელიც ოდესმე შემთხვევია ჯარს... და კინაღამ აქ მთელი არმია დაიღუპა“. ქალაქი ზარა 1202 წლის შემოდგომაზე ჯვაროსნებმა აიღეს და იქვე გამოიზამთრეს. 1203 წლის აპრილში მოლაშქრენი კუნძულ კორფუზე გადავიდნენ, შემდეგ კი ბოსფორის აზიურ ნაპირზე გადმოსახლდნენ,

სადაც მათთან მივიდა იმპერატორ ალექსი III-ის ელჩი და მათ - შესთავაზა დახმარება „ურწმუნოთა წინააღმდეგ“. ჯვაროსნებმა მოითხოვეს ალექსი III-ის ტახტიდან გადადგომა მისი ძმის ისაკის ხელახალი გამეფების საბაბით. ჯვაროსნებმა დაიწვეს ომი ბიზანტიის წინააღმდეგ და სწრაფად დაიკავეს კონსტანტინოპოლის მნიშვნელოვანი გარეუბნები; 1203 წლის ივლისში ალექსი III კონსტანტინოპოლიდან ბულგარეთში თავის სიძესთან გაიქცა. საიმპერატორო ტახტზე კვლავ ისაკ II ავიდა, მაგრამ მან ვერ გადაუხადა ჯვაროსნებს უფლისწული ალექსის მიერ დაპირებული თანხა, რადგან სამეფო ხაზინა ალექსი III-მ გაიტაცა. მოსახლეობამ უარი განაცხადა თანხის შეგროვებაზე და კონსტანტინოპოლში დაიწყო ამბოხება; ამ დროს მოულოდნელად გარდაიცვალა ისაკ ანგელოსი. იმპერატორად გამოცხადდა ალექსი V მურზუფლოსი („წარბშეჭმუნული“), რომელმაც ჯვაროსნებს ბიზანტიის დატოვება მოსთხოვა. კონსტანტინოპოლის მოსახლეობა ჯვაროსნების დასახვედრად ჯვრებითა და მაცხოვრის ხატებით გამოვიდა, როგორც ეს მიღებულია საღვთისწაულო შემთხვევებში; მემათიანე ნიკიტა ხონიატი აღნიშნავს: „მაგრამ არც ამ სანახაობამ მოაღბო ლათინთა გული... მათ არა მარტო მახვილები და ღვთის წმინდა სამლოცველოებიც კი გაძარცვეს...“ ჯვაროსნებმა ცეცხლი წაუკიდეს კონსტანტინოპოლის უბნებს, გადაწვეს მატერიალური კულტურის ძეგრფასი ძეგლები. მემათიანე ჟოფრუა ვილარდუენი გადმოგვცემს: „ხოლო სხვები (იმათ გარდა, ვინც გართული იყო სასახლეების მარცვით) გაიფანტნენ ქალაქში და იწვეს ნადავლის შეგროვება; ნადავლი კი ისე ღიდი იყო, რომ ვერავინ დაგიდგენდათ დატაცებული ოქროს, ვერცხლის, ჭურჭლეულობის, ძეგრფასი ქვების, ხავერდის, აბრეშუმის ქსოვილების, ბეწვის ტანსაცმლისა და სხვა საგნების ზუსტ ღირებულებას. ჟოფრუა ვილარდუენი, შამპანის მარშალი, სინდისითა და ჭეშმარიტებით გიდასტურებთ თქვენ, რომ მრავალი საუკუნის განმავლობაში არასოდეს არც ერთ ქალაქში არავის მოუპოვებია ამდენი ნადავლი“. 1204 წლის 13 აპრილს ჯვაროსნებმა იერიშით აიღეს კონსტანტინოპოლი, გადაწვეს მთელი უბნები (იხ.დანართი). სრულებით არ უფრთხილდებოდნენ ანტიკური და ბიზანტიური ხელოვნების ძეგლებს, ბრინჯაოს ქანდაკებებისაგან ფულს ჭრიდნენ; ბიზანტიის სატახტო ქალაქის დაცემას მოჰყვა ბიზანტიის იმპერიის დიდი ნაწილის დაპყრობა. ჯვაროსანთა მეოთხე ლაშქრობამ სავსებით ცხადჰყო, რომ ჯვაროსნების აგრესია აღმოსავლეთის მიმართ განისაზღვრებოდა არა „ქრისტიან საფლავის განთავისუფლებითა და ქრისტიანული სარწმუნო-

ნოების დაცვით“, არამედ ახალი ტერიტორიების მიტაცებითა და სიმდიდრის ხელში ჩაგდების სურვილით. ჯვაროსნებმა ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე დააარსეს სახელმწიფო, რომელსაც „ლათინთა იმპერია“ უწოდეს; მისი იმპერატორი გახდა ბალდუინი. ჯვაროსანთა ახალი სახელმწიფოს სახელწოდება მომდინარეობს იქიდან, რომ ჯვაროსნები ლათინურ ენაზე ლაპარაკობდნენ, რის გამოც აღმოსავლეთში ყველა ევროპელი ლათინად იწოდებოდა. ლათინთა იმპერია შესდგებოდა: 1. საკუთრივ ლათინთა იმპერია — დედაქალაქ კონსტანტინოპოლით; 2. თესალონიკის სამეფო; 3. ათენ-თებეს საპერცოვო; 4. აქაის სამთავრო (პელოპონესი). ლათინთა იმპერიამ იარსება 1204-1261 წლებში. ვენეციამ მიიღო კონსტანტინოპოლის გარეუბანი პერა, კუნძული კრეტა, ეგეოსის ზღვის კუნძულები, პელოპონესის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი, გალიპოლი, ალბანეთის მიწები და სხვა. ვენეციამ გაბატონებული მდგომარეობა მოიპოვა ზმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილში. მან მიიღო მნიშვნელოვანი პოლიტიკური უფლებებიც. 1205 წლის აქტით, ბიზანტიის იმპერატორთან დაარსდა საბჭო, რომელშიც შევიდა ვენეციის პოდესტა თავისი მრჩეველებით. საბჭო წყვეტდა თავდაცვის საკითხებს და განსაზღვრავდა იმპერატორის უფლებებს მსხვილ ფეოდალთა სასარგებლოდ.

IV ჯვაროსნული ლაშქრობის შედეგად, ლათინთა იმპერიის გარდა, 1204 წელსვე, აპრილში წარმოიშვა ტრაპიზონის იმპერია (იზდანართი), რომელმაც 1461 წლამდე იარსება. დამოუკიდებელ იმპერიად გამოცხადდა ასევე ნიკეა, რომელიც 1261 წელს ბიზანტიას შეუერთდა.

XIII საუკუნის მეორე ნახევარში გამწვავდა ბრძოლა იტალიის ორ ქალაქს — გენუასა და ვენეციას შორის. გენუა ვერ შეეგუა მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის შემდეგ თავისი მძლავრი კონკურენტის ვენეციის გაძლიერებას. ამ მდგომარეობით ისარგებლა ნიკეის იმპერატორმა მიხეილ VIII პალეოლოგოსმა. მან სამხედრო კავშირი შეკრა გენუასთან და მისი ფლოტის დახმარებით ომი წამოიწყო ლათინთა იმპერიის წინააღმდეგ. ჯვაროსანთა ბატონობით შეწუხებული ბერძნები მიხეილ პალეოლოგოსის მხარეზე გადავიდნენ. ჯვაროსნებმა კრახი განიცადეს. 1261 წელს ჯვაროსანთა ბატონობა მოისპო და კვლავ აღდგა ბიზანტიის იმპერია, მაგრამ მან ვერ მოიშუშა ჯვაროსანთა მიერ მიყენებული ჭრილობები და იგი წინანდელი ძლევამოსილი იმპერიის მხოლოდ აჩრდილსდა წამოადგენდა.

მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის შემდეგ, ჯვაროსნული ლაშქრობის

პოპულარობა ეცემა, მათი რიცხვი მცირდება. მიზეზები მდგომარეობს შემდეგში: 1) ევროპაში იქმნება კოლონიზაციის ახალი რაიონები – ბალტიისპირეთისა და სლავთა ტერიტორიაზე, და ესპანეთში; 2) შორეული ჯვაროსნული ლაშქრობები ძვირად ღირებული და სახიფათო იყო; 3) ვაჭრობა – ხელოსნობის განვითარების გამო, მოსახლეობის დიდი რაოდენობით დაბანდება ხდებოდა ქალაქებში. მაგრამ ლაშქრობები ერთბაშად ვერ მოისპობოდა.

ევროპაში გავრცელდა უაზრო ხმები იმის შესახებ, რომ ქრისტეს საფლავის განთავისუფლების საქმეში მონაწილეობა მიიღეს ცოდვილმა ადამიანებმა, ხოლო ღმერთმა არ მოისურვა ცოდვილთა მიერ მაცხოვრის საფლავის დახსნა და ჯვაროსნებს ხელი არ შეუწყო წარმატებათა მოპოვების საქმეში. მამასადამე, საჭირო იყო ქრისტეს საფლავის გასანთავისუფლებლად წასულიყვნენ უცოდველნი, ესე იგი ბავშვები. 1212 წელს საფრანგეთის ბავშვებში ჯვაროსნული ლაშქრობის ქადაგება დაიწყო 17 წლის მწყემსმა ბიჭმა სტეფანემ (ეტიენმა), რომელმაც თავი ღვთის ელჩად გამოაცხადა, თითქოს წარმოგზავნილი იყო იერუსალიმის გასანთავისუფლებლად. მის მოწოდებას გამოეხმაურა მრავალი ბავშვი. უეჭველია, ამ ქადაგების წარმატებას ხელი შეუწყო ბავშვთა მასობრივმა უპატრონობამ. ბავშვებს შეუერთდნენ მოზრდილებიც და 30 ათასამდე ბავშვი ყოველგვარი შეიარაღების გარეშე დაიძრა იმ იმედით, რომ წმინდა საქმეში მათ დახმარებას გაუწევდა ღმერთი. მიუხედავად იმისა, რომ საფრანგეთის მეფემ ფილიპ ოგიუსტმა, რომელსაც ესმოდა ამ წამოწყების სრული უაზრობა, აკრძალა ბავშვთა ლაშქრობა, ბავშვები მაინც დაიძრნენ სამხრეთის მიმართულებით მარსელისაკენ, სადაც გემების მეპატრონეებმა იკისრეს მათი მიყვანა პალესტინაში. გემების ნაწილი ქარიშხალმა მოგზაურობის დროს დაამსხვრია, ხოლო ლაშქრობის დარჩენილი მონაწილენი გემის პატრონებმა ეგვიპტეში მიყვანისთანავე, მონებად დაჰყიდეს.

ასეთივე ლაშქრობა წამოიწყეს გერმანელმა ბავშვებმა 10 წლის ნიკოლაუსის მეთაურობით (როგორც შემდგომ გამოირკვა, მამამისი მონებით ვაჭრობდა). ნიკოლაუსმა 20 ათასამდე ბავშვი შეაგროვა და გაემართა სამხრეთ იტალიისაკენ, სადაც ადგილობრივ ხელისუფალთ შეაჩერეს ლაშქრობა და ბავშვები აიძულეს უკან, სამშობლოში გამგზავრებულიყვნენ, მაგრამ მათი უმრავლესობა უკან დაბრუნებისას, გზაში ალპების გადალახვისას დაიღუპა.

ჯვაროსანთა მეხუთე ლაშქრობა 1217-1221 წლებში მიმდინარეობდა. ჯვაროსნები უნდა გადასულიყვნენ ეგვიპტეში რომლის სულ-

თანს ეპყრა პალესტინაც და იქიდან წასულიყვნენ იერუსალიმისაკენ. ზანგრძლივი გარემოცვის შემდეგ, ჯვაროსნებმა აიღეს მნიშვნელოვანი სავაჭრო ქალაქი დამიეტი. მაგრამ, შინაგანმა განხეთქილებებმა და უხეირო სარდლობამ განაპირობა შემდეგი სამხედრო მარცხი და ჯვაროსნებმა 1221 წელს დატოვეს დამიეტი.

მეექვსე ჯვაროსნული ლაშქრობა (1228-1229) ფრიდრიხ ბარბაროსას შვილიშვილმა ფრიდრიხ II შტაუფენმა წამოიწყო. ფრიდრიხ II მტრულ დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა რომის პაპ გრიგოლ IX-თან, რის გამოც, პაპი შეეცადა ლაშქრობისათვის ხელი შეეშალა. მიუხედავად ამისა, ფრიდრიხ II-მ ისარგებლა დამასკოს ამირასა და ეგვიპტის სულთანს შორის სირიისათვის წარმოებული ბრძოლით და მიადგინა იმას, რომ ეგვიპტის სულთანმა დაუთმო ფრიდრიხს იერუსალიმი და ზოგიერთი მნიშვნელოვანი პუნქტი. გრიგოლ IX-მ ისარგებლა ფრიდრიხ II-ის ლაშქრობაში ყოფნით და წამოიწყო ბრძოლა მის წინააღმდეგ. ფრიდრიხ II იძულებული გახდა გერმანიაში დაბრუნებულიყო. 1244 წელს მუსლიმანებმა, ამჯერად საბოლოოდ, კვლავ ხელთ იგდეს იერუსალიმი.

ორი უკანასკნელი ლაშქრობა წამოიწყო საფრანგეთის მეფე ლუი IX-ემ. ფრანგებს ჩრდილოეთ აფრიკაში ბატონობა სურდათ. მეშვიდე ლაშქრობა 1248-1254 წლებში მიმდინარეობდა. სამხედრო ოპერაციები კვლავ ეგვიპტის ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა, მაგრამ იგი რამდენიმე მცირე წარმატების შემდეგ სამხედრო კატასტროფით დამთავრდა, რის შედეგადაც ტყვედ ჩაუვარდა მამლუქებს თვით მეფე, რომლის გამოსყიდვა ძალიან დიდი თანხა დაჯდა.

1251 წელს ლუი IX-ემ საფრანგეთს მიმართა დახმარებისათვის, რათა მოწყობილიყო ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობა. მეფის ამ მოწოდებას ფეოდალები არ გამოეხმაურნენ, სამაგიეროდ მან გამოაძახა ილი კპოვა ჩაგრულ ხალხთა მასაში. მათ შორის გაჩნდა სახალხო მქადაგებელი, მოხუცი იაკობი უნგრეთიდან, რომელიც ქადაგებდა, რომ იერუსალიმი უნდა დაიხსნან არა ამპარტავანმა რაინდებმა, არამედ ღარიბ-ღატაკებმა. იგი მკაცრად ილაშქრებდა მღვდლებისა და ბერების წინააღმდეგ. გლეხთა უშველებელი მასები დაიძრნენ ჩრდილოეთ საფრანგეთიდან სამხრეთისაკენ, ამიენზე, ბურჟზე და ორლეანზე გაველით, გზადაგზა არბევდნენ ფეოდალებს, მარცხავდნენ მღვდლებსა და ბერებს. ფეოდალებმა და მთავრებმა შეძლეს მათი განადგურება. მერვე და უკანასკნელ ლაშქრობას 1270 წელს სათავეში ჩაუდგა ლუი IX. იმდენად ცოტა იყო მასში მონაწილეობის მსურველი, რომ მეფეს

რაინდთა ფულით დაქირავება მოუხდა. ჯვაროსნებმა გაილაშქრეს ტუნისის სულთნის წინააღმდეგ. ტუნისში ყოფნისას, ჯვაროსნებში გავრცელდა შავი ჭირი, რომელმაც იმსხვერპლა ჯვაროსანთა მნიშვნელოვანი ნაწილი და თვით მეფე ლუი IX. გადარჩენილი ჯვაროსნები იძულებულნი გახდნენ უკან დაბრუნებულიყვნენ.

რომის პაპები ქრისტიან მონარქებს და ევროპელებს მოუწოდებდნენ ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობის მოწყობისაკენ, მაგრამ მათ მოწოდებას აღარავინ ეხმაურებოდა. სირიაში დარჩენილმა ჯვაროსნებმა ევროპიდან დახმარება ვეღარ მიიღეს, დამოუკიდებლად ვერ შეძლეს ისლამის მიმდევართა იერიშების მოგერიება, რის გამოც დაკარგეს მთელი რიგი ქალაქები და გამაგრებული პუნქტები. 1268 წელს დაკარგულ იქნა ანტიოქია, 1289 წელს – ტრიპოლი, 1291 წელს კი ჯვაროსანთა უკანასკნელი დასაყრდენი აღმოსავლეთში. — აკრა.

ჯვაროსნული ლაშქრობების უშუალო მიზნად თუ ჩავთვლით აღმოსავლეთში ახალი ტერიტორიების შეძენას, ლაშქრობები კრაზით დამთავრდა. მაგრამ, ამის მიუხედავად, ლაშქრობათა შედეგები ევროპისათვის მნიშვნელოვანი იყო. უპირველეს ყოვლისა, ჯვაროსნულმა ლაშქრობებმა ბოლო მოუღო ბიზანტიელებისა და არაბების სავაჭრო ბატონობას ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილში. სირია-პალესტინიდან ჯვაროსნების გაძევების მიუხედავად, ვენეციელებმა და გენუელებმა განაგრძეს ბატონობა ხმელთაშუა ზღვაზე ვაჭრობაში. ვენეციამ დაამყარა მჭიდრო ურთიერთობა ეგვიპტესთან, ხოლო გენუამ ბიზანტიის სამფლობელოებში მოიკალათა.

ჯვაროსნულმა ლაშქრობებმა დასავლეთ ევროპას გააცნეს აღმოსავლეთის ტექნიკა და კულტურა. გაცხოველდა ვაჭრობა დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის. ევროპაში დაინერგა სასოფლო-სამეურნეო ახალი კულტურები — უგრეხელი, ბრინჯი, გუნჯუთი, გარგარი, სიმინდი, საზამთრო, ლიმონი. ვრცელდება შაქრის ლერწმისაგან მოპოვებული შაქრის მოხმარება.

აღმოსავლურმა კულტურამ დიდი გავლენა იქონია დასავლური საფეიქრო მრეწველობის განვითარებაზე, რომელიც დიდად იყო დამოკიდებული აღმოსავლეთიდან შემოსულ საქონელზე. იქიდან მოდიოდა აბრეშუმი, ბამბა; მთელი რიგი საღებავი ნივთიერებები, შაბი, რომელიც საღებავის სიმკვიდრისათვის გამოიყენებოდა. ზოგი რამ გადაიღეს სამხედრო საქმეშიც. მაგალითად, არბალეტი, ბუკი და ნაღარა, დაფუფი. ჯვაროსნული ლაშქრობის დროს გამოიყენეს კომპასი, რამაც გააუმჯობესა ზღვაოსნობის ტექნიკური პირობები. ფართოდ იწყეს იალქნი-

ანი გემების გამოყენება. ევროპაში გავრცელდა ზოგიერთი აღმოსავლური ჩვეულება: ჭამის წინ ხელის ბანა, წვერის მოშვება, ცხელი აბანო, ფარებზე ღერბების ტარების ჩვეულება და სხვა.

ჯვაროსნული ლაშქრობების შედეგად გაფართოვდა ევროპელი მოსახლეობის გონებრივი ჰორიზონტი. ამ ლაშქრობებმა გააღვიძეს აღმოსავლეთში ნამყოფ რაინდთა მისწრაფება ფუფუნებისაკენ. ამასთან ერთად, გაფართოვდა ევროპელთა მოთხოვნების დაკმაყოფილების საშუალებანიც საქონლის ბრუნვის ზრდის წყალობით აღმოსავლეთთან, საიდანაც შემოჰქონდათ ფუფუნების საგნები, ძვირფასი და იშვიათი ღვინოები, აგრეთვე სანელებლები, რომლებზედაც არსებობდა დიდი მოთხოვნილება ევროპული საზოგადოების უმაღლეს ფენებში.

ჯვაროსნულმა ლაშქრობებმა პირველ ხანებში განაპირობა გლეხთა მდგომარეობის განსაზღვრული შემსუბუქება. სალაშქროდ გამგზავრებულ ფეოდალებს უჭირდათ ფული, ამიტომ ისინი ხშირად ანთავისუფლებდნენ გლეხებს გამოსყიდვის საშუალებით. გლეხები მათთვის ხელსაყრელ პირობებში აწარმოებდნენ თავის გამოსყიდვას მემამულეებისაგან, ანდა იმსუბუქებდნენ თავიანთ ვალდებულებებს. მაგრამ, ეს იყო მათი მდგომარეობის მხოლოდ დროებითი გაუმჯობესება, რომელსაც მოჰყვა გლეხთა ექსპლუატაციის გაძლიერება.

დანართი. ბიზანტიელი ისტორიკოსის ცნობა ჯვაროსანთა მიერ კონსტანტინოპოლის გაძარცვის შესახებ

შეუძლებელი იყო ამ ბარბაროსი ზალხის გულის მოღობა მუდართით. ყველას სიკვდილის შიში უნდა ჰქონოდა. ქუჩებში ისმოდა მოთქმა და გოდება, ტაძრებში კი — გულსაკლავი კენესა. დასავლეთის ჯარები უკანონოდ იქცეოდნენ, ყველას ართმევდნენ ფულსა და ქონებას, სახლ-კარსა და ტანსაცმელს. ისინი უპატიოსნო გართობაში ატარებდნენ დროს, ყოველთვე თვრებოდნენ და ღორმუცელობდნენ. გასაოცარი იყო სიამაფისაგან გაბრუნებული ამ ადამიანების უგუნურება, როდესაც ისინი წილს ყრიდნენ იმაზე, თუ ვინ რომელ ქალაქსა და ქვეყანას დაპატრონებოდა.

წმინდა სოფიოს ტაძრის გაძარცვის გულგრილად მოსმენა შეუძლებელია. არაჩვეულებრივი სილამაზის ძვირფასი ნივთები მეომრებმა ნაკუწებად აქციეს და დაინაწილეს. ტაძრიდან წმინდა ჭურჭლის, ხელოვნების არაჩვეულებრივი ნიმუშების, უაღრესად იშვიათი საგნებ-

ისა და ოქრო-ვერცხლის გამოსაზიდად, მათ ტაძრების კარიბჭეში შეკაზმული ჯორები და ცხენები შეიყვანეს.

დანართი. ტრაპიზონის იმპერიის მოკლე ისტორია

მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ტერიტორიაზე, ძველი პონტოს სამეფოს ადგილზე, 1204-1461 წლებში არსებობდა ტრაპიზონის იმპერია. მის ძირითად მოსახლეობას ქართველები და ბერძნები შეადგენდნენ. ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება მოხდა საქართველოს სამეფო კარის, კერძოდ თამარ მეფის უშუალო ინიციატივითა და დახმარებით. მანამდე ეს ტერიტორია ბიზანტიის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა. თამარ მეფეს გადაწყვეტილი ჰქონდა ქართული მიწების საქართველოს ფარგლებში მოქცევა. ამისათვის საბაბად გამოიყენა ბიზანტიის კეისრის, ალექსი III ანგელოსის მიერ ბიზანტიაში მოღვაწე ქართველ საეკლესიო მსახურთა გაძარცვა 1203 წელს. „ცხოვრება მეფეთ-მეფე თამარისი“ გვაშუქებს: თამარის კარზე „მოიწიეს ოდესმე ჩვეულებისაბერ... მონაზონნი შავი მთისა, ანტიოქიით და კვიპრის ჭალაკით... მთაწმინდით და მრავალ ადგილთა... შეიწყნარა თამარ... მისცა ყოველთა ღიადი და აღესნა ყოვლითა სახმარითა... მისცა დიდძალი ოქრო... წარვიდეს მონაზონნი და მიიწენიეს რა კონსტანტინოპოლედ, ესმა მეფესა ბერძენთასა ალექსისს... იხილა სიდიდე და ოქროსა, რომელ მიეცა თამარს და წარუღო მათ მონაზონთა“.

საგანგებოდ შეყრილმა ქართველთა ჯარმა ერთმანეთის მიყოლებით დაიჭირა ჭანეთი, ტრაპიზონი, ლიმანი, სამსუნი, სინოპი, კერასუნტი, კოტიორა, ამასტრისი, ჰერაკლეა, პაფლაგონიისა და პონტოს სხვა ადგილები. ბიზანტიის კეისარმა ქართველთა წინსვლას ხელი ვეღარ შეუშალა, რადგან სწორედ იმ დროს კონსტანტინოპოლს დასავლეთიდან ჯვაროსნები შეესივნენ და კიდეც აიღეს. თამარ მეფემ ახლად ჩამოყალიბებული ტრაპიზონის იმპერიის ტახტზე დასვა უფლისწულები, ძმები ალექსი და დავით კომნენოსები, წარმომავლობით ბერძნები; ისინი თამარ მეფის ნათესავები და საქართველოს სამეფო კარზე, ქართულ ტრადიციებზე აღზრდილი ჭაბუკები იყვნენ.

ტრაპიზონის იმპერია საქართველოს ქვეშევრდომი ყმადნაფიცო ქვეყანა იყო. იგი მნიშვნელოვან ეკონომიურ, სტრატეგიულ და პოლიტიკურ როლს ასრულებდა საქართველოს ცხოვრებაში, განსაკუთრებით – დასავლეთიდან ბიზანტიელთა და სამხრეთ-დასავლეთიდან რუმის თურქთა სასულთნოს შემოტევათა უკუსაგდებად. არსებობის ორნახევარი საუკუნის

მანძილზე ტრაპიზონის სამეფო კარზე პირველობისათვის ერთმანეთს ებრძოდა ქართული და ბიზანტიური პოლიტიკური ორიენტაცია და კულტურული ტენდენცია. საქართველოს ძლიერების ზანაში კომინოსთა დინასტია ქართველობას არ ღალატობდა, მაგრამ მონღოლთა შემოსევებისაგან საქართველოს დასუსტების შემდეგ, ტრაპიზონელი კეისრები გუშინდელ პროტექტორს უკვე ნაკლებ ანგარიშს უწყევდნენ. 1243 წელს ტრაპიზონელები რუმის თურქებსა და ბიზანტიელებს შეუკავშირდნენ მონღოლთა წინააღმდეგ ბრძოლაში, მაგრამ განადგურდნენ და მონღოლ ყაენთა (ილხანთა) მოხარკეებად გადაიქცნენ. 1282 წელს მეფე ღაიით VI ნარინმა აღადგინა ქართული ორიენტაციის პეგემონობა ტრაპიზონ-პონტოს ქვეყანაში. ქალაქებიდან გააძევა ბიზანტიელთა გარნიზონები და იქ ქართველი მეციხოვნეები ჩააყენა. ბოლოს ქართველებმა ტრაპიზონიც აიღეს და ტახტზე საქართველოსთან დამოყვრებული დედოფალი თეოდორა დასვეს. მაგრამ 1293 წელს, ღაიით ნარინის გარდაცვალებისთანავე, ქართველებმა ისევ დაკარგეს პოზიციები ტრაპიზონის იმპერიაში.

1297 წელს ტრაპიზონის კეისარმა ალექსი II-ემ ბიზანტიის კეისარ ანდრონიკე II-ს უარი უთხრა დამოყვრებაზე და ცოლად შეირთო სამცხის მთავრის ბექა ჯაყელის ასული. ქართულმა ორიენტაციამ ტრაპიზონში ისევ გაიმარჯვა. ალექსი II-მ მესხთა ჯარით თურქთა შემოტევაც უკუაგდო და ზღვიდან მოწოლილი მეკობრეებიც გაანადგურა. მაგრამ ალექსი II-ის გარდაცვალების შემდეგ, 1330 წლიდან, ისევ მომძლავრდნენ ბიზანტიელები. დაიწყო ქართული ორიენტაციის წარმომადგენელთა დევნა და ხოცვა. მაშინ დაიღუპნენ ტრაპიზონის გამოჩენილი ქართველი მოღვაწენი — დიდი ღუკა ლეკი ჭიჭინაძე და დიდი დომესტიკოსი (მთავარსარდალი) ჯაბა. უკანასკნელად 1341 წელს გიორგი V ბრწყინვალემ აღადგინა ქართველთა პეგემონობა ტრაპიზონის იმპერიაში. ასე გაგრძელდა დაახლოებით ნახევარი საუკუნე; თემურ-ლენგის შემოსევების დასაწყისში, 1341 წელს, ქართველებმა სამუდამოდ დაკარგეს პირველობა ტრაპიზონის იმპერიაში. 1456 წელს თურქ-ოსმალები შეესივნენ და დახარკეს ტრაპიზონის სახელმწიფო. 1461 წელს სულთანმა მეჰმედ II-ემ ტრაპიზონის იმპერია მთლიანად დაიპყრო და ოსმალთა იმპერიის ერთ-ერთ პროვინციად აქცია.

საფრანგეთი XII – XIII საუკუნეებში.
ლუი VI, ფილიპ II – ოგიუსტი, ლუი IX.

XII საუკუნის დასაწყისში საფრანგეთი პოლიტიკურად ძალზედ დაქუცმაცებულ ქვეყანას წარმოადგენდა. XII საუკუნის დამდეგს სამეფო დომენი მცირე იყო: ქალაქი პარიზი სენაზე, ქალაქი ორლეანი ლუარაზე და რამდენიმე პატარა ქალაქი. მეფის ხელისუფლება არ იყო მყარი. XII საუკუნიდან დაიწყო კონსოლიდაციის პროცესი, რომელიც საფრანგეთში XV საუკუნემდე გაგრძელდა.

შუა საუკუნეების ისტორიის განვითარებას ამ დროს ახასიათებს სოციალური ბრძოლის გამწვავება როგორც ქალაქად, ასე სოფლად. ეს ძირითადად გამოწვეული იყო სასაქონლო ფულადი მეურნეობის შეჭრით ნატურალურ მეურნეობაში. იწყება საკომუნო მოძრაობა, რომელიც მიმართულია ფეოდალთა წინააღმდეგ. საჭირო ხდება ძლიერი მეფე, ფეოდალური მონარქიის განსამტკიცებლად საჭიროა ფეოდალური ანარქიის აღაგმვა. ყოველივე ამის აუცილებლობა, კარგ პირობებს უქმნიდა კაპეტინებს. ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, სამეფო დომენის ხელსაყრელი მდებარეობა აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის, სავაჭრო გზების გადაკვეთაზე. ყოველივე ამან, განაპირობა მეფის ხელისუფლების გაძლიერება.

პირველი მეფე, რომლის დროსაც ხდება ქვეყნის პოლიტიკური გაერთიანება არის ფილიპე I -ის ძე ლუი VI სქელი (1108 – 1137). იგი შეეცადა სამეფო დომენში ფეოდალური ანარქიის მოსპობას, ხელისუფლების განმტკიცებას. იგი ანგრევდა ურჩ სენიორთა ციხეებს, ან მათში თავის გარნიზონს აყენებდა. პრივილეგიებს ანიჭებდა ქალაქებს, ეხმარებოდა მათ სენიორების წინააღმდეგ ბრძოლაში. მის დროს თავისუფლება მოიპოვეს ქალაქებმა: ლანმა, კამბრემ, ნუაიონმა, სენკანტენმა, ბოვემ. მეფის მთავარი მრჩეველი იყო სენ – დენის აბატი სიუჟე (ლათ. Sugerius), რომელსაც ეკუთვნის ლათინურ ენაზე დაწერილი „ლუი VI -ის ცხოვრება“. იგი იყო პირველი მინისტრი, მეფის მწერალი. მან კარგად აღწერა მეფის ბრძოლა ურჩ ბარონებთან, კერძოდ ტომას დე მარლისთან, რომელსაც სძლია. სიუჟერი აღნიშნავდა, რომ მეფეს გრძელი ხელები აქვსო. ლუი VI -მ შეძლო დომენის შემოღობვა და გადაღვა პირველი ნაბიჯები მის გასაფართოებლად.

ლუი VI -მ თავის ძეს ლუი VII -ს (1137 – 1180) ცოლად

შერთო აქვიტანიის პერცოვ გიომის ასული ალიენორი (ელენორა). აქვიტანიისა და პუატუს საგრაფო ცოლმა მზითვად მიუტანა უფლისწულს. 1147 – 1149 წლებში ლუი VII -მ, გერმანიის იმპერატორ კონრადთან ერთად, მოაწყო II ჯვაროსნული ლაშქრობა. უკან დაბრუნებულმა, ცოლს ბრალი დასდო ღალატში და გაეყარა. ალიენორზე 1152 წელს იქორწინა ანჟუს ძლიერმა გრაფმა პენრი პლანტაგენეტმა (მომავალმა ინგლისის მეფე პენრი II-ემ) და მის მფლობელობაში მოექცა საფრანგეთის ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი (ანჟუ, ტურენი, მენი, ნორმანდია, აქვიტანია, პუატუ, ოვერნი და სხვ.). დაიწყო ბრძოლა საფრანგეთის ტერიტორიებისათვის ორ დინასტიას – პლანტაგენეტებსა და კაპეტინგებს შორის.

ლუი VII -ის დროს დიდ როლს თამაშობენ კომუნები (თავისუფალი ქალაქები). ლუი VI ხან ამტკიცებდა და ხან აუქმებდა კომუნას. მიზეზი იყო ფულის გამომადღვის საკითხი. ლუი VII -ის დროს ისახება მეფესა და ქალაქებს შორის კავშირის პოლიტიკა. ლუი VII -ის მმართველობის პერიოდში საფუძველი ეყრება პარიზის ღვთისმშობლის ტაძრის მშენებლობას (იხ. დანართი). 1179 წელს ლუი VII -ემ თანამმართველად გაიხადა ძე – ფილიპე, რომელიც ფილიპ II ოგიუსტის სახელით მართავდა ქვეყანას (1180 – 1223). იგი ლუი VII-ს მეორე ცოლისაგან – შამპანის გრაფის ასულ ადელისაგან ეყოლა. ფილიპე II აგრძელებს მამის პოლიტიკას, იბრძვის პლანტაგენეტთა წინააღმდეგ. 1173 და 1189 წლებში მისი წაქეზებით პენრი II -ის წინააღმდეგ ეწყობა ორი შეთქმულება. 1189 წელს ინგლისის ტახტი დაიკავა პენრი II -ის ძემ რიჩარდ I ლომებულმა. ფილიპე II -მ ჯერ ბრძოლა დაიწყო მის წინააღმდეგ, შემდეგ ისინი პაპის რჩევით შერიგდნენ და ერთად მოაწყვეს III ჯვაროსნული ლაშქრობა, მაგრამ ძველმა მტრობამ ისევ იჩინა თავი და უკან გაბრუნებული რიჩარდ I ფილიპე II-მ გერმანიის იმპერატორ ჰაინრიხ VI -ს დააპატიმრებინა და თავის დასახსნელად გადაახდევინა 100 ათასი გირვანქა სტერლინგი. შემდეგ, ფილიპე II -მ გაილაშქრა მისი ძმის ჯონ უმიწაწყლოს წინააღმდეგ, რომელმაც მისი ძმისწული ბრეტანის პერცოვი არტური რუანის კოშკში ჩაამწყვდია და მოახრჩობინა. ფილიპე II -მ ბრეტანის პერცოვად დანიშნა ნათესავი პიერ მოკლერკი. შემდეგ, ურჩი ვასალი, ჯონ უმიწაწყლო დაიბარა კრებაზე 1203 წელს, მაგრამ იგი არ გამოცხადდა. ფილიპე II -მ წაართვა ჯონს ნორმანდია, მენი, ანჟუ, პუატუს ნაწილი, მერე კი ტურენი, რის შედეგადაც საფრანგეთის სამეფო დომენი ოთხჯერ გაიზარდა. ჯონ უმიწაწყლოს უთანხ-

მოება მოუვიდა პაპთანაც, როდესაც ინგლისის სამღვდელოების მე-
თაურად დანიშნული სტივენ ლენგტონი არ სცნო. პაპმა 1208 წელს
ინტერდიქტი დაადო ქვეყანას, ხალხი გაანთავისუფლა მეფის ერთ-
გულების ფიცისაგან, ფილიპე II -ს კი უბრძანა გაელაშქრა ჯონის
წინააღმდეგ. პირველად 1213 წელს ითხოვა ჯონმა პატიება, შემდეგ
კი განიზრახა მოეძებნა მოკავშირეები: გერმანიის იმპერატორი ოტო
IV ბრაუნშვაიგელი და ფლანდრიის გრაფი ფერანი. ბრძოლა მოხდა
1214 წლის 27 ივლისს ბუვინთან. ოტო IV გაიქცა, ფერანი ტყვედ
ჩავარდა, ფილიპემ გაიმარჯვა. ამ გამარჯვებამ განამტკიცა საფრანგე-
თის მეფის დაპყრობები.

ფილიპე II -მ იცოდა, თუ რა დიდი სარგებლობის მოტანა შეე-
ძლოთ სამეფო ხელისუფლებისათვის ქალაქებს ფეოდალურ დაქსაქსუ-
ლობასთან ბრძოლაში. ამას მოწმობენ ის მრავალრიცხოვანი საკომუ-
ნო სიგელები, რომლებიც მან უბოძა მთელ რიგ ქალაქებს. ქალაქები-
სათვის საკომუნო სიგელების ბოძების დროს ერთ - ერთ ყველაზე
მნიშვნელოვან წამაქეზებელ მოტივს წარმოადგენდა ქალაქების სამხედრო
ძალის, მოქალაქეების მოლაშქრეებად გამოყენების სურვილი და ქალაქებიც
ხალისიანად კისრულობდნენ ვალდებულებას, საჭიროების შემთხვევა-
ში, დახმარებოდნენ მეფეს. მეფე მფარველობდა იმ ქალაქებსაც, რომელნიც
სამეფო დომენს გარეთ მდებარეობდნენ. ფილიპე II ხშირად იყვანდა
ქალაქებს, დაბებს თუ სოფლებს თავის მფარველობის ქვეშ, რასაც
ეწოდება პარიაჟი. სამეფო ხელისუფლების ინტერესების სასარგე-
ბლოდ ფილიპე II აარსებდა „ახალ ქალაქებს“ („Villes neuves“) და
მათ ფართო პრივილეგიებით აჯილდოვებდა.

ფილიპე II -მ განაზოგადოდა ადმინისტრაციული რეფორმა. უპი-
რველეს ყოვლისა, საჭირო იყო სამეფო დომენის შინაგანი მოწყობა.
ფილიპე II -ის დროიდან დაწყებული, საფრანგეთის მეფეების მიერ
ჩატარებული ადმინისტრაციული რეფორმები გულისხმობდნენ, ჯერ
ერთი, ცენტრალური მმართველობის ორგანოს - ცენტრალური სამე-
ფო საბჭოს შექმნას, შემდეგ კი ადგილობრივი მმართველობის აპარატის
დაწესებასა და გამაგრებას. ბიუროკრატიული აპარატი, რომელმაც
ნაწილობრივ შეცვალა მეფესთან მყოფი ფეოდალთა საბჭო, მეფის
სასახლის ადმინისტრაციიდან აღმოცენდა. მას სათავეში ედგა დიდი
სენეშალი, რომლის ხელში გაივლიდა ხოლმე მეფის კუთვნილი ყოველ-
გვარი შემოსავალი. ამავე დროს იგი იყო ჯარების მთავარსარდალი.
ეს ანიჭებდა სენეშალს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სამეფო კარზე.
ჩვეულებრივ, სენეშალი, ინიშნებოდა მსხვილი ფეოდალების რიგე-

ბიდან. ფილიპე II -მ შემდეგ გააუქმა ეს თანამდებობა და შემოიღო ახალი თანამდებობა - კონეტაბლი (მეჯინიბუთუზუცესი), რომელიც წარმოადგენდა სამეფო ჯარების მთავარსარდალს. მეფის კარზე მნიშვნელოვანი თანამდებობის პირი იყო კანცლერი, რომელიც ზედამხედველობდა სამეფო კანცელარიას და ასრულებდა სამოსამართლო ფუნქციებს. მეფის სასახლის და მეფის პირადი ზახინის მცველს ბუტიკულარიუსი ეწოდებოდა; იგი სენეშალის თანამდებობის გაუქმების შემდეგ, ფინანსებს განაგებდა. ყველა ეს თანამდებობის პირი შედიოდა სამეფო საბჭოში, რომელიც წარმოადგენდა მეფესთან მყოფ მუდმივ დაწესებულებას, შედგენილს მეფისათვის სასურველი პირებისაგან.

რაც შეეხება ადგილობრივ მმართველობას, იგი განვითარდა სამეფო მამულების მმართველობის დაწესებულებებისაგან. სამეფო დომენი შედგებოდა ცალკეული ოლქებისაგან, რომლებსაც სათავეში ედგნენ პრეეოები. პრეეო თავდაპირველად იყო სამეფო მამულების მოურავი (მმართველი) ოლქში. მეფის ხელისუფლების გაძლიერებასთან ერთად, მას დაეკისრა სამოსამართლო ძალაუფლება, რომელიც ვრცელდებოდა მთელ ოლქზე. ამავე დროს, პრეეო წარმოადგენდა ოლქში ლაშქრის სამხედრო მეთაურს. სამეფო დომენის გაზრდის შემდეგ, ცალკეული ოლქები ერთიანდება უფრო მსხვილ ერთეულებად ბალიაჟებად, რომელსაც სათავეში ედგა მეფის მოხელე ბაიი. ბაიის დანიშვნა და გადაყენება ხდებოდა მეფის ნება-სურვილის თანახმად და იგი ითვლებოდა ადგილობრივი სამეფო ხელისუფლების გაძლიერების გამტარებლად. ფილიპე II-მ სამეფო დომენის გაფართოების შემდეგ კვლავ შემოიღო განსაკუთრებული სამეფო მოხელის - სენეშალის თანამდებობა. სენეშალეზად ინიშნებოდნენ ადგილობრივი მსხვილი ფეოდალები, თვეში ერთხელ სენეშალები აწყობდნენ სასამართლო კრებას, სამ თვეში ერთხელ კი მათ გადასახადები მიჰქონდათ პარიზში.

1200 წელს ფილიპე II -მ სიგელით დაამტკიცა პარიზის უნივერსიტეტი, მის სახელს უკავშირდება ლუერის მშენებლობის დაწყება (იხ. ლუერი).

კაპეტინგების დინასტიის შემდეგი წარმომადგენელია ფილიპე II -ის ძე ლუი VIII (1223 - 1226). მას ცოლად ჰყავდა ჰენრი II პლანტაგენეტის შვილიშვილი და ამიტომ პრეტენზიას აცხადებდა ინგლისის ტახტზე. 1216 წელს ჯონ უმიწაწყლოს წინააღმდეგ აჯანყებული ბარონების თხოვნით, იგი წაუძღვა სამხედრო ექსპედიციას ინგლისში, მაგრამ ჯონ უმიწაწყლოს უეტარი სიკვდილის შემდეგ, დამარცხდა ლინკოლნის ბრძოლაში 1217 წლის 20 მაისს და იძულებული

ბული გახდა უკან გაბრუნებულიყო. ლუი VIII-ემ წაართვა ინგლისელებს პუატუ. 1226 წელს იგი სათავეში ჩაუდგა ახალ ჯვაროსნულ ლაშქრობას ტულუზის გრაფის რაიმუნდ VII -ისა და ალბიგოელების წინააღმდეგ. ტულუზის საგრაფო საფრანგეთის სამეფო დომენს შეუერთდა.

კაპეტიანების დინასტია კიდევ უფრო გაძლიერდა ფილიპე II -ის შეილიშვილის ლუი IX -ის დროს (1236 – 1270). მცირეწლოვან ლუი IX -ს რეგენტად დაენიშნა მეფის დედა – ესპანელი ბლანკა კასტილიელი, რომლის დროსაც დასრულდა ალბიგოელთა წინააღმდეგ ლაშქრობა. ლუი IX ძალზედ მორწმუნე იყო, სამართლიანი მეფის სახელი დაიმსახურა. ისტორიკოსი ჟუანელი ასე აგვიწერს მის გარეგნობას: იყო ნახევრად ესპანელი, მაღალი, წარმოსადეგი. იცავდა სადად, უბრალოდ, არ უყვარდა დიდი ამაღა, გარეგნულად უფრო ბერს ჰგავდა, ვიდრე მეფეს. მფარველობდა ეკლესიებს.

1248 წლის აგვისტოში ლუი IX -ემ ჯვაროსნული ლაშქრობა წამოიწყო. 1250 წლის თებერვალში მეფე დამარცხდა და ტყვედ ჩაუვარდა ეგვიპტის სულთანს. 1250 წლის აპრილში მან დიდი გამოსასყიდით თავი დაიხსნა ტყვეობისაგან, გაამაგრა ჯვაროსანთა ზელში მყოფი სირიის ქალაქები და გამოისყიდა დიდძალი ქრისტიანი ტყვე. 1258 წლის პარიზის ზავით, ინგლისს დაუტოვა გიენი. ინგლისის მეფე ჰენრიმ საფრანგეთის მეფის ვასალად ცნო თავი და უარი განაცხადა პლანტაგენეტთა დანარჩენ ფრანგულ სამფლობელოზე.

ლუი IX-ემ გაატარა მნიშვნელოვანი სახელმწიფო რეფორმები. განახორციელა სასამართლო და ადმინისტრაციული რეფორმები. ფეოდალური სასამართლოები დაუქვემდებარა სამეფოს. შეკვეცა სენიორთა სასამართლო უფლებები; პარიზში შექმნა უზენაესი სასამართლო პალატა (მოგვიანებით მას ეწოდა პარლამენტი) და უმაღლესი ფინანსური ორგანო – საანგარიშო პალატა (ჭადრაკის დაფის პალატა). ლუი IX -ემ ჩაატარა მმართველი ორგანოების რეფორმა. ერთიანი სამეფო საბჭო სამ დარბაზად გაყო: დიდი საბჭო, პარლამენტი და საანგარიშო პალატა. მეფეს თვითონ ძალზედ უყვარდა სასამართლო საქმე. ხშირად, ვენსენის ტყეში, ღია ცის ქვეშ, დიდი მუხის ქვეშ მჯდარი არჩევდა საქმეებს. მან შემოიღო აპელაციის (გასაჩივრების) წესი. 1258 წელს ლუი IX -ემ აკრძალა სასამართლო დუელი, სამეფო დომენში აკრძალა „კერძო ომები“, დანარჩენ ტერიტორიაზე შემოიღო „მეფის ორმოცი დღე“, რომლის განმავლობაში მოდავეებს შეეძლოთ სამეფო სასამართლოში საქმის გასაჩივრება. სისხლის სა-

მართლის საკმეები, ეგრეთ წოდებული „მეფის შემთხვევები“ დაუქვემდებარა მხოლოდ სამეფო სასამართლოს. 1263 და 1265 წლების ორდონანსებით საეკლესიო გავდა ერთიანი სამონეტო სისტემის შემოღება მთელ სამეფოში. 1276 წლის 1 აგვისტოს წამოიწყო მეფემ VIII ჯვაროსნული ლაშქრობა ტუნისის ტერიტორიაზე, რომლის დროსაც დაიღუპა შავი ჭირით. 1297 წელს პაპმა ბონიფაციუსს VIII -ემ ლუი IX წმინდანად გამოაცხადა.

ეს საინტერესოა!

პარიზის ღვთისმშობლის ტაძარი

ნოტრ-დამ დე პარი-პარიზში, კუნძულ სიტეზე, დედაქალაქის ინტელექტუალურ ცენტრში, ლათინურ კვარტალში მდებარეობს. იმ ადგილას, სადაც ფრანგული ხუროთმოძღვრების დიდებული ქმნილება ნოტრ-დამია აღმართული, ადრე რომაელების მიერ აგებული იუპიტერის წარმართული ტაძარი მდგარა. მას შემდეგ, რაც საფრანგეთში ქრისტიანობამ გაიმარჯვა, ხალხმა იუპიტერის ტაძარი დაანგრია და იმავე ადგილას, დანგრეული ტაძრის ქვებით, პატარა ქრისტიანული სამლოცველო ააშენა. მხოლოდ რამდენიმე საუკუნის შემდეგ აღიმართა ნოტრ-დამი, ქრისტიანობის ერთ-ერთი უდიდესი ძეგლი ევროპაში. იგი შენდებოდა 1163 წლიდან 1257 წლამდე. ე.წ. „მგზნებარე გოტიკის“ სტილით აგებული ეს თვალშეუდგამი ტაძარი ასიათასობით მხატვრული დეტალისაგან შედგება. ფასადში ჩატანებული სამი კარიბჭე, ფასადზე გამომავალი 69 მეტრის ორი აფურული კოშკი და შიგ შენობაში ამოზრდილი დეკორატიული სვეტი ხუროთმოძღვრების ამ შეუდარებელ ქმნილებას ერთსა და იმავე დროს სიმკაცრის ელფერსაც აძლევს და დახვეწილობასა და მონუმენტურობასაც ანიჭებს.

ტაძარი წარმოადგენს აღმოსავლეთით ნახევარწრიულად დასრულებულ, გეგმით წაგრძელებულ ხუთნაივან (სიგრძე 130მ., სიგანე 108მ. ინტერიერის სიმაღლე 35მ.) ნაგებობას, რომლის რომანული სტილი შეხამებულია შინაგანი სივრცის ახლებურ გოტიკურ გადაწყვეტასთან და ახალ კონსტრუქციებთან (მაგ. ისრული თაღი). ფასადის სკულპტურული დეკორი ადრინდელი ფრანგული გოტიკის საუკეთესო ნიმუშია.

საგანგებო მოხსენიების ღირსია ნოტრ-დამის ვიტრაჟები, რომლებიც ტაძრის პირქვე ინტერიერს რაღაც ილუმინი გრძნობის აღმ-

ვრელი შუქით ანათებენ და ასხივოსნებენ. ნოტრ-დამის ვიტრაჟებს, გარდა იმისა, რომ ტაძრის ინტერიერის განათების ფუნქციას ასრულებენ, თავიანთი დამოუკიდებელი მხატვრული ფუნქციაც აკისრი-ათ. ვიტრაჟებზე გამოხატულია ქრისტეს ცხოვრება ყველა შემორჩენი-ლი გადმოცემისა და თქმულების მიხედვით. II მსოფლიო ომის დროს, ოკუპაციის წლებში, როცა საფრანგეთის მთავრობა ვიშში გადავიდა და პარიზი ღია ქალაქად გამოცხადდა, ეკლესიის მსახურებმა დიდი სიფრთხილე და მამულიშვილური თავდადება გამოიჩინეს. მათ მოხ-სნეს ნოტრ-დამის ვიტრაჟები, სარკმელებში უბრალო შუშები ჩასვეს და ხელოვნების ეს განუმეორებელი ქმნილებები თავის ადგილზე მხ-ოლოდ ომის შემდეგ, ორმოცდაათიან წლებში დააბრუნეს.

ნოტრ-დამის როგორც გარე, ისე შიგა აღნაგობა ზედმიწევნით სიზუსტით აქვს აღწერილი ვიქტორ ჰიუგოს თავის საქვეყნოდ ცნო-ბილ რომანში „პარიზის ღვთისმშობლის ტაძარი“.

წმ. პავლეს ტაძარი

წმ. პავლეს ტაძარი ლონდონის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელო-ვანი არქიტექტურული ნაგებობა და ანგლიკანური ეკლესიის უპირვე-ლესი ციტადელია. სიდიდის მიხედვით, ის მესამეა მსოფლიოში რომის წმინდა პეტრეს ტაძრისა და მილანოს კათედრალის შემდეგ. როგორც ყველა ქრისტიანული საყდარი, წმ. პავლეს ტაძარი ჯვრის მოყვანი-ლობისაა. იგი შუაში მთავრდება უზარმაზარი გუმბათით, რომელიც გარედან მოოქროვილია, ხოლო შიგნიდან ფრესკებითაა მოხატული და მაღალი ვიწრო ვიტრაჟიანი სარკმელებითაა განათებული.

ტაძრის ინტერიერი ოთხ ძირითად ნაწილად არის გაყოფილი. ყველაზე გრძელი და განიერი ნაწილი მრევლის მოსათავსებელ პარტერს უჭირავს. აქ ათასობით მლოცველი თავსდება საეკლესიო წირვა-ლოცვის დროს. ასევე სკამებს უკავია ტაძრის მარჯვენა და მარცხენა ფრთის ინტერიერი. მარტო მთავარი ღერძის უკანა მხარე ეთმობა საკურთხე-ელს და წმინდა საფლავებს. საფლავები მთავარ და გვერდით ფრთებ-შიც არის მარმარილოს ფილების ქვეშ, ხოლო კედლებისა და ნაირ-ფერად მოციმციმე ვიტრაჟის გასწვრივ ბრინჯაოსა და მარმარილოს მრავალი ფიგურაა გაყოლებული.

წმ. პავლეს ტაძრის შესასვლელში ძვეს უბრალო გრანიტის ქვა წარწერით: „მნახველო! თუ საფლავის ქვაზე ეძებ ძეგლს, მიმოიხედე გარშემო!“ აქ დაკრძალულია ტაძრის ამგები ცნობილი არქიტექტორი

ქრისტოფერ რენი. ტაძარი 1675-1710 წლებში შენდებოდა. საკურთხევის უკან, სადაც ქვისა და ბრინჯაოს სარკოფაგებში ინგლისის მეფეები განისვენებენ, მოთავსებულია კაპელა, მეორე მსოფლიო ომში ინგლისისათვის ბრძოლაში დაღუპული ოცი ათასი ამერიკელი მფრინავის ხსოვნის უკვდავსაყოფად.

ლუერი

ლუერი პარიზის უმნიშვნელოვანეს და უძვირფასეს არქიტექტურულ ძეგლს წარმოადგენს. ლუერის აშენება მეთორმეტე საუკუნეში დაიწყო საფრანგეთის მეფემ ფილიპე II ოგიუსტმა. იგი შენდებოდა, როგორც პარიზის ცენტრის ერთ-ერთი ციხესიმაგრე – დონჟონი. შარლ V-ის დროს (1364-1380) მეფის არქიტექტორმა რაიმონ დიუ ტაპლმა ლუერი კომფორტაბელურ და დიდებულ სასახლედ გადაქცია. საცხოვრებელმა და სამეურნეო შენობებმა, ერცელმა, ლამაზმა ეზომ, შენობას ძველი ციხესიმაგრის გარეგნობა დაუკარგა. შენობის კედლები მინანქრიანი ფილებით შეიმკო და ფრესკებით დამშვენდა. გადაკეთების შემდეგ ეს დიდებული სასახლე დღეს რუსული -ს მოყვანილობისაა და მთავარი ფლიგელის წინახედით მდინარე სენის სანაპიროზე გამოდის. მთავარ არქიტექტორად ითვლება პ.ლესკო. სწორედ მის სახელს უკავშირდება 1546-74წწ-ში რენესანსის სტილის სასახლის აშენების გეგმა და მისი მშენებლობა. სკულპტურული დეკორი შეასრულა ჟაკუენმა. შემდეგში სასახლე გააფართოვეს ცნობილმა არქიტექტორებმა ჟლეპერსიემ, ლ.ლევომ, კ.პერომ, შ.ლერენმა და სხვა.

ლუერის სასახლის შიგნით მოთავსებულია ლუერის პარკი, რომელიც თანხმობის მოედნის მხრიდან ბრინჯაოს მაღალი მხატვრული მესერიითაა შემოღობილი. ლუერის ნაწილია რეკოლუციის დროს დამწვარი ტოულის სასახლის ერთი ფრთა. იგი წინა ფასადით ასევე სანაპიროზე გადის, გვერდით კი თანხმობის მოედანზე იჭრება.

ლუერს საფრანგეთის ისტორიის სხვადასხვა ეპოქაში სხვადასხვა დანიშნულებით იყენებდნენ. ის ზან მონადირის ციხე-კოშკი, ზან კი ციხე – დარბაზი იყო, ზან არსენალი, ზან განსაკუთრებით საშიშ დამნაშავეთა საპყრობილე და ზანაც სახელმწიფო ხაზინის ადგილ-სამყოფელი. XIV საუკუნეში ლუერი მეფეთა რეზიდენციად გადაკეთდა. აქვე დაარსდა საფრანგეთის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და მდიდარი წიგნსაცავი – ბიბლიოთეკა. ფრანგული აღორძინების ხანაში, XVI საუკუნეში, ლუერის ნაწილი დაანგრეს და მის ადგ-

ილზე ზურთომთძვარმა პიერ ლესკომ სასახლის აშენება დაიწყო. სასახლის მშენებლობა და არსებულისა და ახლის გადაკეთებები სამას წელიწადს გაგრძელდა; სასახლეთა მთელი ანსამბლი აღორძინების სტილითაა აგებული მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი ახალი მეფე მას თავის ჭკუაზე გადააკეთებდა ხოლმე. ლუერმა საფრანგეთის მეფეთა რეზიდენციის პატივი მანამდე შეინარჩუნა, ვიდრე ტახტზე ავიდოდა ლუი XIV, რომელმაც მამისეული სასახლე დატოვა და სამუდამო რეზიდენცია ვერსალში (იხ. ვერსალი. II ნაკვეთი) გაიჩინა.

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს ლუერში, მარსანის პავილიონში, კონვენტის სხდომები იმართებოდა და 1791 წელს კონვენტის დეკრეტით ლუერი სამხატვრო მუზეუმად იქცა (XVII ს-დან იგი ფერწერისა და ქანდაკების სამეფო აკადემიის საკუთრებად ითვლებოდა). 1793 წლის 8 ნოემბერს ლუერი საჯაროდ გაიხსნა და იგი ეროვნულ მუზეუმად გამოცხადდა. ამჟამად ლუერში 6 დიდი განყოფილებაა, მსოფლიო კულტურის, უპირატესად, მხატვრობისა და ქანდაკების ორ მილიონზე მეტი რელიქვიაა დაცული. პირველი სართულის სქელკედლებიანი დარბაზები და ქვის მასიურ კიბეთა ბაქნები ანტიკურ ქანდაკებასა და ფრიზებს უჭირავს.

ერთ-ერთი კიბის თავში დგას თითქოს ხანძრისაგან შერუჯული თავმოტეხილი ნიკეა (ნიკეა სამოთრაციელი). იგი ამ ორიათას ზუთასი წლის წინათ არის შექმნილი და ლუერის ერთ-ერთი მშვენებაა. პირველ სართულზეა ხელებმოძტვრეული ვენერა მილოსელი. ვენერას პროპორციების სრულყოფილებად თელიან იმას, რომ ქანდაკება შექმნილია ოქროს კვეთის კანონების მიხედვით. აქვეა მიქელანჯელოს ქანდაკებათა ჯგუფი „მონები“.

ფერწერას ასობით დიდი და მცირე დარბაზი უჭირავს. მუზეუმის მეორე სართულზე, ცენტრალურ ადგილას, საგანგებო პატივით მოუთავსებიათ დიდი იტალიელი მხატვრების: ლეონარდო და ვინჩის, რაფაელის, ჯორჯონეს, ტიციანის, ვერონეზეს, ტინტორენტოს ქმნილებები. კედლებს ერთი მეტრის დაშორებით მოაჯირი გასდევს. ქმნილებებთან უშუალოდ მიახლოება აკრძალულია. მდიდრულადაა წარმოდგენილი ფლამანდური მხატვრობა, განსაკუთრებით რუბენსი და ვან დიკი. ასევე დიდი ადგილი უჭირავს ესპანურ ფერწერას: მურილიო თავის მაღონებით, ველასკესი, გოია. იმპრესიონისტთა დარბაზში წარმოდგენილია ენგრისა და დელაკრუას ქმნილებები, ცალკე დარბაზი აქვს დათმობილი რემბრანტს. ასევე ცალკე დარბაზშია გამოფენილი აღორძინების ეპოქის ცნობილი ფლამანდელი მხატვრები ბრეგელი და იორდანსი.

ფილიპე IV ლამაზი. ბრძოლა პაპობასთან.
ბენედიქტუსი შტატების წარმოშობა

კაპეტინგების დინასტიის წარმომადგენლის ფილიპე IV ლამაზის მეფობისას (1285 – 1314), საფრანგეთის მეფის ძალაუფლებამ თავის მწვერვალს მიაღწია. მის დროს სახელმწიფოში დიდ როლს ასრულებდნენ იურისტები (რომაული სამართლის მცოდნენი – ლეგისტები). ზოგმა მათგანმა (პლაზიანმა, მარინიმ, ნოგარემ) დიდი როლი ითამაშა საფრანგეთის ისტორიაში. ფილიპე IV -ის საგარეო პოლიტიკაში უდიდეს როლს თამაშობდა დიპლომატიაც. ფილიპე IV-ის დროს ფართოვდება და ძლიერდება სამეფო დომენი. 1284 წელს მან ცოლად შეირთო ნავარის დედოფალი ჟუანა და ამ გზით შეიერთა ნავარიის სამეფო, ჯერ კიდევ გაბეფებადღე 1308 წელს მან შეიერთა შამპანის საგრაფო, ამავე წელს ანგუმუა, 1312 წელს კი ლიონის ოლქი, შემდეგ შეეცადნენ ფლანდრიის შემოერთებასაც.

ფლანდრიის საგრაფო, რომლის უმთავრესი ნაწილი დღეს ბელგიის შემადგენლობაშია, დამოუკიდებელ სამთავროს წარმოადგენდა. მას განაგებდა გრაფი, რომელიც საფრანგეთის მეფის ეასალი იყო. გრაფის მორჩილება მეფისადმი იყო ნომინალური. იგი ინარჩუნებდა პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას. ხელსაყრელი ადგილმდებარეობის გამო, ფლანდრიას უდიდესი ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. ფლანდრიის დიდ ცენტრებში: ბრიუგეში, გენტში, არასში, იპრში, ლილში განვითარებული იყო მანუფაქტურების წარმოება. XII საუკუნიდან მატყლის შემოტანას იწყებენ ინგლისიდან, რამაც ინგლისსა და ფლანდრიას შორის მჭიდრო ეკონომიკური კავშირი განაპირობა. მრეწველობის განვითარების საფუძველზე, ფლანდრიის ქალაქებში არსდება მანუფაქტურები, ქალაქებში ძალაუფლება პატრიციებს ეკუთვნოდათ. ვაჭრები, მევახშეები და ხელოსნები კი თავიანთი უფლებების მოსაპოვებლად იბრძვიან. ფლანდრიის ქალაქებში სწარმოებდა ბრძოლა პატრიციებსა და ხელოსნებს შორის. ამ ბრძოლაში ერევა ფლანდრიის გრაფი, ფრანგი სენიორი გუი დე დამპიერი. მას ქალაქების დამორჩილება ხელოსნების საშუალებით სურდა. ამიტომ, კავშირი შეკრა მათთან. პატრიციატმა დახმარებისათვის ფილიპე IV -ს მიმართა. ფლანდრიის გრაფმა კი კავშირი დადო ინგლისის მეფე ედუარდ I -თან. 1300

წელს ფილიპე IV შეიჭრა ფლანდრიაში. ჯარს სათავეში ედგა მისი ძმა შარლ ვალუა, საოკუპაციო ჯარს კი ფრანგი ღიღებულნი ჟან შატიიონი. მათ ადვილად დაიპყრეს ფლანდრია, ტყვედ ჩაიგდეს დე დამპიერი, რომელიც ტყვეობაში გარდაიცვალა.

ფილიპე IV-ემ დაიპყრო ფლანდრია, შეიქმნა დაძაბული მდგომარეობა. ჟან შატიიონმა დააწესა ვეებერთელა გადასახადები. პატრიციატმა უმატა ხელოსანთა ჩაგვრას. მღელვარება უკვე ეროვნული ხასიათის მატარებელი გახდა. უკმაყოფილებამ თავი იჩინა ბრიუგერში. 1302 წლის 18 მაისს, განთიადისას, ცისკრის ლოცვის დროს, ფლანდრიელი ხელოსნები აჯანყდნენ. აჯანყებულთა ღიღმა რაზმმა ღარიბი ფეიქრის პეტერ კენიგის მეთაურობით ამოწყვიტა 3 ათას კაცისაგან შემდგარი ფრანგთა გარნიზონი. აჯანყებამ მალე მთელი ფლანდრია მოიცვა და მეამბოხე ხელოსანთა ღროებითი გამარჯვებით დამთავრდა. ფრანგებს შერჩათ კურტრუ და მის დასავლეთით კასელი. ფილიპემ აჯანყებულთა დასჯა გადაწყვიტა. დამსჯელ რაზმს გრაფი დ'არტუა ჩაუდგა სათავეში. ფლანდრელებმა გადაწყვიტეს ბრძოლა გაემართათ კურტრესთან. ქალაქს უკან ჩამოუდიოდა მდინარე ლისი, რომელიც მოშორებით უერთდებოდა მდინარე შელდას. ლისი ორ ტოტად იყოფოდა და ქალაქს ორივე მხრიდან უვლიდა. აქედან მიედინებოდა პატარა მდინარე გროენინგენი, იქვე იმყოფებოდა კურტრეს ციხე, რომელიც გარემოიკვეს ფლანდრელებმა. ჯარი სამკუთხედზე განლაგდა. მარჯვნივ მონასტერი მდებარეობდა. ფლანდრელებს ჰყავდათ ქვეითი ლაშქარი (20 ათასამდე კაცი) ვ-ჟილიეს მეთაურობით. საფრანგეთის ჯარი 10 – 12 ათასი კაცისაგან შედგებოდა. მათი სარდალი იყო გენერალ – კაპიტანი გრაფი რ.დ'არტუა. ბრძოლა მოხდა 1302 წლის 11 ივლისს. დ'არტუამ წინ დააყენა ქვეითნი – არბალეტებით შეიარაღებულნი, უკან ცხენოსანი ჯარი. ისინი არ იყვნენ ერთად ბრძოლას ნაჩვევნი. გენუელებმა ბრძოლის დაწყებისთანავე აიძულეს ფლანდრიელი მშვილდოსნები მდინარის მეორე მხარეს გადასულიყვნენ და ფლანგას ისარი დააყარეს, რამაც ისინი აიძულა უკან დაეხიათ. ფლანდრელები სამკედრო – სასიცოცხლო ბრძოლისათვის იყვნენ მზად. დ'არტუას ამ მანევრმა სავალალო როლი შეასრულა. მწყობრად წასვლის ნაცვლად, ბევრი თავისიანი გაჰყლიტეს. მხოლოდ ნაწილმა მოახერხა ცენტრში გასვლა. აქ უკვე თავი გამოიჩინეს რეზერვში მყოფმა ფლანდრელებმა. შეტევა განხორციელდა კურტრუდანაც. ფლანდრელები კონტრშეტევაზე გადავიდნენ და დაამარცხეს ფრანგები. 7,5 ათასი რაინდიდან 4 ათასი მოკლეს. ბრძოლის შემდეგ შეაგროვეს 700 ოქროს

დღეი, რომლებიც წააძერეს დამარცხებულთ და კურტრეს კელესიის კედლებზე ჩამოკიდეს. ამიტომ ამ ბრძოლას ეწოდა „დებუბის ბრძოლა“. ეს იყო პირველი დიდი გამარჯვება ქვეითი ჯარისა – ცხენოსნებზე, ხელოსნებისა – პატრიციატზე. 1305 წელს ატის ზავით ფილიპემ უარი თქვა ფლანდრიაზე; საფრანგეთმა შეიერთა მხოლოდ ფლანდრიის სამი ქალაქი (მათ შორის ლილი). პატრიციებიდან ძალაუფლება ხელოსნების ხელში გადავიდა. შეიცვალა გრაფის პოზიცია. გრაფი გახდა ლუი ნაგარელი, რომელმაც იმისათვის რომ შეენარჩუნებინა ფლანდრია, კაეშირი დაამყარა საფრანგეთის მეფესთან.

ფილიპე IV ცდილობდა სამეფო ხელისუფლების განმტკიცებას. შემოსავლის მთავარ წყაროს მისთვის წარმოადგენდა სამეფო ღომენი, ასევე იგი მიმართავდა ბაჟების აკრეფასაც. მეფე დევნიდა ებრაელებს, მოახდინა მათი ქონების კონფისკაცია და 1306 წლის ბრძანებით, ისინი გარეკა საფრანგეთიდან. მაგრამ, ვინაიდან ებრაელთაგან ჩამორთმეული ქონების მნიშვნელოვანი ნაწილი დაიტაცეს მეფის მოხელეებმა, ზოლო მათი გაძევებით შემცირდა მეფის შემოსავალი, ამიტომ მათ მისცეს ხელახალი დაბრუნების ნება. ებრაელთა დევნა და უკან დაბრუნება ფილიპე IV -სა და მისი მემკვიდრეების დროს რამდენჯერმე განმეორდა. იგი ასევე სდევნიდა ლომბარდიელებსაც (ისინიც მევახშეები იყვნენ).

ფილიპე IV -ემ გამოიყენა ხმები იმის შესახებ, თითქოს ტამპლიერთა ორდენის წევრები მწვალებლები იყვნენ და 1308 წელს მისი მოთხოვნით, პაპმა ბრძანა დაეხურათ ორდენი, წევრები დააპატიმრებინა, ქონებას კონფისკაცია გაუკეთა. ზოლო მათი მიწები ძალით შეასყიდინა პოსპიტალიერთა ორდენს, რის შემდეგაც ისინი გაკოტრდნენ. 1312 წელს ორდენი დაშლილად გამოცხადდა. 150 ტამპლიერი იძულებით გამოტეხეს, კუდიანობაში დასდეს ბრალი და დაწვეს, ზოგიც საფრანგეთიდან გააძევეს.

ფილიპე IV ასეთ პოლიტიკასაც მიმართავდა: რომელიმე ქალაქს სესხს სთხოვდა, შემდეგ აღარ უბრუნებდა, სესხი მუდმივ გადასახადად იქცეოდა და თუ ქალაქი არ გადაიხდიდა – აჯარიმებდა. ქალაქი კარგავდა თავისუფლებას და მეფის ქალაქი ხდებოდა. ამგვარად, XIV საუკუნეში, საფრანგეთის ქალაქების დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის სახელოვანი ისტორია კომუნების მეფის ხელისუფლებისადმი თანდათანობითი დამორჩილებით დამთავრდა.

სამეფო ხაზინის შევსების მიზნით, ფილიპე IV -ემ გააუფასურა ფული. რის გამოც მას „ყალბი ფულის მჭრელი“ უწოდეს. გაფუჭებუ-

ლი ფულის ნიშანი (მონეტა) სწრაფად კარგავდა ფასს, მაგრამ მეფე მაინც ასწრებდა მისი მოჭრით თავისთვის მნიშვნელოვანი სარგებლობის მიღებას. ეს სისტემა იწვევდა, პირველ ყოვლისა, უკმაყოფილებას ვაჭართა წრეებში.

ფილიპე IV -ეს მოუხდა ბრძოლა პაპ ბონიფაციუს VIII -სთან (1294 – 1303). (მისი ერისკაცობის სახელია ბენედეტო გაეტანი). მათ შორის კონფლიქტი დაიწყო 1296 წელს გამოქვეყნებული ბულით „Clericis laicos“ (საერო მმართველებს ეკრძალებოდათ სამღვდლოებისაგან აეღოთ გადასახადი პაპებთან შეთანხმების გარეშე). 1299 წელს რომის პაპმა დასავლეთ ევროპის ყველა მონარქს გაუგზავნა ბულა, რომელშიც აცხადებდა, რომ საეკლესიო ქონება ხელშეუხებელია და შეჩვენებით ემუქრებოდა ყველა მეფეს, ვინც გაბედავდა ეკლესიის დაბეგვრას (ეს პირველ რიგში ეხებოდა საფრანგეთის მეფეს). ფილიპე IV-ემ პაპის ამ ბულის საპასუხოდ აკრძალა ოქრო – ვერცხლის გატანა ქვეყნიდან; პაპის ხაზინაში შემოსავალმა იკლო. ამას მოჰყვა პაპის მეორე ბულა „Auscuttta fili“ („ისმინე შვილო“), რომელიც პირადად მეფის, ფილიპე ლამაზის წინააღმდეგ იყო მიმართული. 1300 წელს პაპმა შემოიღო საუკუნის დამდეგის აღმნიშვნელი საიუბილეო წლების დღესასწაული, რაც აგრეთვე პაპის ხელისუფლების განდიდებას და ეკლესიის შემოსავლის გაზრდას ემსახურებოდა. იუბილეს 2 მილიონი კაცი დაესწრო. მათ შორის იყვნენ დანტე ალიგიერი, მხატვარი ჯოტო და სხვ. (იუბილე ხელსაყრელი საშუალება აღმოჩნდა გამდიდრებისათვის. იგი ტარდებოდა საუკუნეში ერთხელ, შემდეგ ყოველ 50 წელიწადში, 33 წელიწადში, 25 წელიწადში და ბოლოს კი ყოველთვის, როცა პაპს ფინანსები დასჭირდებოდა).

1301 წელს რომის პაპმა მესამე ბულა („unam sanctam“ – „ერთადერთი წმინდა“) გაგზავნა საფრანგეთში და ფილიპე IV -ეს ბრალი დასდო ყალბი ფულის მოჭრაში, ტირანიასა და ცუდ მმართველობაში. ამ ბულაში ჩამოყალიბებული იყო საერო მმართველებზე რომის პაპების ზემდგომობის იდეა. ბულა დასავლეთ ევროპაში ჩამოყალიბების პროცესში მყოფ ცენტრალიზებულ სახელმწიფოთა მონარქების მხრიდან წინააღმდეგობას წააწყდა. ამ შემთხვევაში საფრანგეთის მეფე პაპზე უფრო ძლიერი აღმოჩნდა. პაპთან საბრძოლველად საჭირო სახსრების გამონახვის მიზნით, მოწვეულ იქნა პირველად წოდებათა წარმომადგენლობის კრება. მეფის უახლოესმა მრჩეველმა და მეგობარმა გიიომ ნოგარემ, ტულუზის უნივერსიტეტის სამართლის

დოქტორმა, დაწერა თხზულება რომის პაპზე, სადაც ბონიფაციუს VIII -ეს ბრალად დასდო მწვალებლობა, საფრანგეთის სამინაო საქმეებში ჩარევა და დაუსწრებლად მიუსაჯა გადაყენება. ორივე დადგენილება უნდა მოეყვანათ სისრულეში, ამიტომ ორივე მხარემ წარმომადგენლები გაგზავნა. რომის პაპმა – ლეგატი, ფილიპე IV -მ – გიიომ ნოგარე. პაპის ლეგატი დაატუსაღეს. ნოგარე ჩავიდა იტალიაში და გააჩაღა ინტრიგები პაპის წინააღმდეგ. მან გამოიყენა ორ რომაულ ფეოდალურ საგვარეულოს – ორსინისა და კოლონას შორის არსებული წინააღმდეგობა. რომის პაპი ეკუთვნოდა ორსინის გვარს. 1309 წელს გიიომ ნოგარემ ჯაკომო კოლონას მომხრეები შეკრიბა პაპის წინააღმდეგ საბრძოლველად. საუკუნეს მიღწეული პაპი აპენინების მთებში, ქალაქ ანანისში იმყოფებოდა, სადაც მოწყვეულ კრებაზე შეაჩვენა ფილიპე IV. მოულოდნელად დარბაზში გიიომ ნოგარე, ჯაკომო კოლონა და მათი მომხრეები შეცვივდნენ და პაპს ლანძღვა დაუწყეს. რომის პაპი შეძრწუნდა, აქეითინდა, გული წაუვიდა. სიკვდილის წინ მან შეაჩვენა და დაწყევლა ფილიპე IV და მისი მოდგმა (წყევლა ახდა – ფილიპეს შვილები უმემკვიდროდ ამოწყდნენ). შემდეგი პაპი ბენედიქტე XI გიიომ ნოგარემ და ჯაკომო კოლონამ მოწამლეს. უპაპობა 1305 წლამდე გაგრძელდა. ფილიპე IV -ის გავლენით პაპად აირჩიეს კლიმენტი V – ბორდოს ეპისკოპოსი. მან არ მოისურვა რომში წასვლა და რეზიდენციად აირჩია სამხრეთ საფრანგეთის პატარა ქალაქი ავინიონი. უკმაყოფილო იტალიელებმა და გერმანელებმა პაპის ყოფნას ავინიონში უწოდეს „ავინიონის ტყვეობა“. ასე გაგრძელდა 70 წელი (1309-1377) (იხ. პაპების „ავინიონის ტყვეობა“, იხ. ნაკვეთი II).

1302 წლის 11 აპრილს ღვთისმშობლის ტაძარში ფილიპე IV -ემ მოიწვია წოდებათა წარმომადგენლების კრება. ინგლისის პარლამენტის მსგავსად, ეს კრებაც წარმოიშვა მეფის კურთხეიდან, სადაც იკრიბებოდნენ მეფის ვასალები. ახალი ის იყო, რომ აქ იყვნენ ქალაქების წარმომადგენლები. სამივე წოდება (სამღვდელოება, თავადაზნაურობა და ქალაქები) ცალ – ცალკე იყო წარმოდგენილი და წარმომადგენელთა რიცხვის მიუხედავად, თითო ხმით სარგებლობდა. 1308 წელს მეორედ კრება მოიწვიეს ტურში ტამპლიერთა ორდენის საკითხის გადასაწყვეტად. 1314 წელს მესამე მოწვევისას მან მიიღო გენერალური შტატების სახელწოდება.

ჰენრი II პლანტაგენეტის მმართველობა.
რეჟორმები. ტომას ბეკეტი

1154-1189 წლებში ინგლისს განაგებდა პლანტაგენეტების დინასტიის პირველი წარმომადგენელი ჰენრი II პლანტაგენეტი. პლანტაგენეტების დინასტია 1154-1389 წლებში მართავდა ქვეყანას.

ჰენრის მამა ჟოფრუა პლანტაგენეტი იყო ანჟუს გრაფი. ამიტომ, დინასტიას ანჟუელთა დინასტიასაც უწოდებენ. ჰენრიმ ანჟუს საგრაფო, მენი და ტურენი მამისაგან მიიღო, დედისაგან კი — ნორმანდიის საჰერცოგო.

ამ პერიოდში საფრანგეთში მოხდა არეულობა სამეფო კარზე. ლუი VII-მ, საფრანგეთის მეფემ, მოაწყო II ჯვაროსნული ლაშქრობა. მას ცოლად ჰყავდა აქვიტანიის ჰერცოგის ასული ალიონორე აქვიტანელი (სამხრეთ-დასავლეთ საფრანგეთის მფლობელი). როდესაც ლაშქრობიდან დაბრუნებულმა ლუი VII-მ შეიტყო ცოლის ქმრისადმი ორგულობის შესახებ, მას დაუყოვნებლივ გაეყარა. ამით ისარგებლა ჰენრი II-ემ და ალიონორე ცოლად შეირთო. ჰენრის სამფლობელოებს შეემატა აქვიტანია პუატუთი. მალე მისი ვასალები გახდნენ ბრიტანეთის და გასკონის ჰერცოგები. საფრანგეთის 2/3 მის ხელში მოექცა. ჰენრი II არ დაკმაყოფილდა მიღწეულით და 1169 წლიდან შეუდგა ირლანდიის დაპყრობას და ამ კუნძუკის აღმოსავლეთ ნაწილის დამორჩილება შესძლო (დუბლინის მხარე). (საბოლოოდ დაპყრობა განხორციელდა 1656 წელს კრომველის დროს).

რომის პაპი, გერმანიის იმპერატორი, ევროპის სხვა მმართველნი ცდილობდნენ ჰენრი II-სთან დაახლოებას. ჰენრიმ თავისი ასულები მიათხოვა ბავარიის ჰერცოგს — ჰაინრიხ ლომს, სიცილიის მეფეს და კასტილიის მეფე-ალფონსოს.

პლანტაგენეტები თუ კაპეტინგები? ეს საკითხი პლანტაგენეტების სასარგებლოდ გადაწყდა. ჰენრი II-ემ საფუძველი ჩაუყარა ინგლისის საგარეო პოლიტიკას, რომელიც ისწრაფოდა საფრანგეთის შემოერთებას. ინგლისის მეფე ჰენრი II-ემ 35 წლიანი მეფობიდან ოცდამეცხედამდე გაატარა საფრანგეთში, მხოლოდ 13 წელი იმყოფებოდა ინგლისში. ინგლისი მეფის ტახტზე ასვლის პერიოდში უმძიმეს მდგომარეობაში იყო — ახლად დამთავრებული იყო სამოქალაქო ომი, რომელიც 18 წელი გრძელდებოდა. ამ ხნის განმავლობაში ქვეყანაში

საშინელი ანარქია სუფევდა, ბარონთა თვითნებობას საზღვარი არ ჰქონდა – მათ მიითვისეს სამეფო მიწები, სჭრიდნენ ფულს. პენრი II-მ აკრძალა ფულის მოჭრა, დასაჯა ურჩი ბარონები. სამეფო ხელისუფლების გაძლიერების მიზნით, ჩაატარა რეფორმები.

უპირველეს ყოვლისა, საჭირო იყო სამხედრო რეფორმის განხორციელება. მანამდე ინგლისში არსებობდა ფეოდალების სამხედრო ლაშქარი, რაც არ იყო საკმარისი. 40 ღლის სამხედრო სამსახურის შემდეგ, ვასალები აღარ ემორჩილებოდნენ მეფეს, თავიანთ სენიორს. სამხედრო ვალდებულება (ლათ. *skutagiumi*, ინგლ. *skuteji*) შეიცვალა ფულადი (ფარის) გადასახადით. ბარონი იხდიდა ფულს, რითაც მეფე ქირაობდა ჯარს. თუმცა, არც დაქირავებული ჯარი იყო საკმარისი. მეფის მიერ გამოცემული ასიზით შემოღებულ იქნა საყოველთაო სამხედრო ვალდებულება. ყველა თავისუფალი ვალდებული იყო გამო-სულიყო სალაშქროთ თავისი იარაღითა და სურსათით. არმია იყო ორგანიზებული: დაქირავებული ჯარი და საყოველთაო ლაშქარი.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სასამართლო რეფორმების ჩატარებას. მანამდე ინგლისში არსებობდა რამდენიმე სასამართლო: ფეოდალის, ლორდის, საეკლესიო, საქალაქო, სამეფო. ეს ასუსტებდა მეფეს და აძლიერებდა ბარონების შემოსავალს. სასამართლო რეფორმის გატარებაში მეფეს ეხმარებოდნენ ლეგისტები (იურისტები). შემოღებულ იქნა აპელაციის უფლება. შუა საუკუნეებში ცნობილი გამოთქმა "*ius-itia est emolumentum*" – სამართლის განჩინება მომგებიანია – ამჯერად მეფის ზაზინის სასარგებლოდ მოქმედებდა. დამკვიდრდა დღემდე არსებული 12 ნაფიცო მსაჯულის (იურატუსების) ინსტიტუტი, რომელთაც სასამართლო პაექრობის შემდეგ უნდა გამოიტანონ თავიანთი ვერდიქტი: "დამნაშავეა", ან "უდანაშაულოა".

ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერების მიზნით გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ადმინისტრაციულ რეფორმას. საგრაფოებს შერიფები განაგებდნენ, რომლებიც ძირითადად მსხვილ ფეოდალებს წარმოადგენდნენ. მათ ნაცვლად, შერიფების თანამდებობაზე დაინიშნენ წერილი და საშუალო შეძლების ფეოდალი - რაინდები. მთელ სამეფოს განაგებდა მეფის საბჭო (*curia regis*), მას გამოეყო ორი საბჭო: უზენაესი სასამართლო, რომელიც იუსტიციარებისაგან შედგებოდა და იხილავდა სასამართლო დადგენილებებს და ჭადრაკის დაფის პალატა, რომელიც წარმოადგენდა უზენაეს ფინანსურ ორგანოს, კრებდა გადასახადებს, განაგებდა ფინანსთა ხარჯვას. სამეფო კურიას სათავეში ედგა კანცლერი. იგი ნიშნავდა სახელმწიფო ბეჭდის შეზნახველს. კანცლერად ინიშნებოდა ზოლზე კენტერბერის არქიეპისკოპოსი.

დროდადრო მეფე იწვევდა თავისი ვასალების კრებას; მას ეწოდა "ჩვენი სამეფოს საერთო საბჭო" (1265 წელს ეწოდა პარლამენტი). იგი იწვეოდა იმ შემთხვევაში, როცა გამოსაცემი იყო კანონი. კურია შეამზადებდა პროექტს, პარლამენტი განიხილავდა, მიიღებდა და იგი ძალაში შედიოდა.

შემდეგი რეფორმა იყო საეკლესიო, რომლის განხორციელების დროს პენრი II-ემ მარცხი განიცადა. ჯერ კიდევ უილიამ დამპყრობელმა დიდი უფლებები მიანიჭა ეკლესიას. ეკლესიას ჰქონდა საკუთარი სასამართლოს უფლება. ვინც არ იქნებოდა მისი გადაწყვეტილებით კმაყოფილი, გაასაჩივრებდა კენტერბერის სასამართლოში, მერე, თუ არ დაკმაყოფილდებოდა, მიმართავდა მეფეს. პენრი II-ეს სურდა სასამართლო მეფისთვის დაექვემდებარებინა, რისთვისაც მას სჭირდებოდა კენტერბერის არქიეპისკოპოსის თანხმობა. კენტერბერის არქიეპისკოპოსად პენრი II-ეს დანიშნული ჰყავდა ტომას ბეკეტი — მამით ფრანგი, ღირშესანიშნავი და განათლებული პიროვნება. მამამისი ჟილბერტ ბეკეტი ადრე ვაჭრობდა, შემდეგ გაკოტრდა. ტომასი ისმენდა ლექციებს ბოლონიაში თავისი ცხოვრების წესით სულაც არ იყო ასკეტი. ძალზე დაუახლოვდა პენრი II-ეს, რომელმაც ჯერ კანცლერად, შემდეგ, კენტერბერის არქიეპისკოპოს ტიბოს გარდაცვალებისთანავე მის თანამდებობაზე დანიშნა (1162).

1164 წელს პენრი II-ემ პატარა სოფელ კლარენდონში მოიწვია სამეფო საერთო საბჭო და მეფის ვასალებმა მიიღეს კლარენდონის დადგენილება. სულ 16 მუხლი. განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი:

მუხლი მე-8. საეკლესიო სასამართლო უმორჩილდებოდა მეფის სასამართლოს. ის, ვინც ამიერიდან არ იქნებოდა კმაყოფილი ეპისკოპოსის სასამართლოს გადაწყვეტილებით, საქმე შეეძლო განესაჩივრებინა კენტერბერის არქიეპისკოპოსთან და შემდეგ მეფის სასამართლოში (კასაცია). მეფის სასამართლო თუ სცნობდა, რომ განაჩენი კენტერბერის არქიეპისკოპოსის სასამართლოსი არ იყო სწორი, ამას დაარღვევდა და უკან გადასცემდა კენტერბერის არქიეპისკოპოსს, სასტიკად იკრძალებოდა მიმართვა რომში.

ინგლისის ეკლესია რომისაგან დამოუკიდებელი ხდებოდა.

მუხლი მე-3. საეკლესიო პირის საქმე, თუ მას სისხლის სამართლის დანაშაულში ედებოდა ბრალი, უნდა გაერჩია სამეფო სასამართლოს. ზოლო, თუ საქმეს არჩევდა საეკლესიო სასამართლო, საჭირო იყო იუსტიციარის დასწრება. დამნაშავე უნდა დაესაჯათ საერო კანონებით, როგორც საერო პირი.

მუხლი მე-4. ინგლისელ სასულიერო პირებს არ შეეძლოთ ინგლისიდან გასვლა მეფის ნებართვის გარეშე.

მუხლი მე-7. ეკლესიას არ ჰქონდა უფლება შეერვენებინა მეფის კაცი მეფესთან შეთანხმების გარეშე

ამიერიდან, ეკლესიას ისევე უნდა ეხადა გადასახადები, როგორც საერო ფეოდალებს, ვინაიდან მეფემ დაბეგრა მათი მიწები.

დიდი იყო ჰენრი II-ის გაცემა, როდესაც ამ დადგენილებების გატარების მოწინააღმდეგეთა მოთავე აღმოჩნდა ტომას ბეკეტი. მან მიატოვა კანცლერის თანამდებობა და დაიწყო ბრძოლა მეფის წინააღმდეგ. თავის ქადაგებაში ბეკეტი გამოხატავდა მეფესა და მის მოხელეებს, რომლებიც უკანონოდ იქცეოდნენ. ტომას ბეკეტის პიროვნება ძალზე პოპულარული გახდა, მან ბევრი მომხრეები გაიჩინა.

ჰენრი II-მ ტომას ბეკეტი სამეფო სასამართლოში გამოიწვია. იგი აღიარეს კლარენდონის ხელშეკრულების, დამრღვევად და გამოუტანეს განაჩენი — სახელმწიფო მოღალატე. ტომას ბეკეტმა შეაჩვენა ლეგისტი, რომელმაც განაჩენის წარმოთქმა ბოლომდე ვერ გაბედა. "ვით ოქრო ძვირია ტყვიაზე, ისე სასულიერო ხელისუფლება მაღლა დგას საეროზე" — წარმოთქვა ტომას ბეკეტმა სასამართლო პროცესზე. იგი გაიქცა პარიზში რომის პაპ ალექსანდრე III-თან, რითაც დაარღვია კლარენდონის ხელშეკრულების მე-4 მუხლი. რომის პაპი ამ დროს ბრძოლას აწარმოებდა გერმანიის იმპერატორ ფრიდრიხ I ბარბაროსასთან და სრულებით არ სურდა ახალი, ძლიერი მოწინააღმდეგის გაჩენა ჰენრი II-ის სახით. ბეკეტმა გადაწყვიტა ინგლისში დაბრუნება და ბრძოლის გაგრძელება. როდესაც მისი გემი ინგლისის სანაპიროს მოადგა, მან თავის თანმხლებ პირებს უთხრა, რომ ინგლისთან მიახლოებით მას უახლოვდებოდა სიკვდილი. ტომას ბეკეტმა კლარენდონის გადაწყვეტილების მომხრენი განკვეთა ეკლესიიდან და ამით, კიდევ ერთხელ დაარღვია ხელშეკრულება. ტომას ბეკეტის მოქმედებებმა მეფე ჰენრი II-ის გაგულისება გამოიწვია და მან რისხვით წამოიძახა: "ნუთუ ჩემს ერთგულთა შორის არაყინაა, რომ თავიდან მომაშოროს ეს ახირებული ტომას ბეკეტი?" მეფის ოთხი ერთგული ვასალი გაეშურა ეკლესიისაკენ და ბეკეტს დამორჩილება ურჩია. ტომას ბეკეტმა ბრძანა ფართოდ გაეღოთ ეკლესიის კარი, ხოლო მათ წინადადებაზე უარი განაცხადა. 1170 წლის დეკემბერში ტომას ბეკეტი მოკლეს ზედ საკურთხეველთან, რასაც მთელს ინგლისში არანახული აღშფოთება მოჰყვა. თავი წამოყვეს პლანტაგენეტების მტრებმა. რომის პაპმა შეაჩვენა ინგლისის მეფე. საფრანგეთის მეფეს შეეძლო ამ გარე-

მოებით ესარგებლა და გაელაშქრა ინგლისზე. მეფე ჰენრი II იძულებული გახდა უკან დაეხია და უარი ეთქვა საეკლესიო რეფორმის განხორციელებაზე. 1171 წელს მეფემ ავრანშში, ტომას ბეკეტის საფლავზე დაიწოქა და უარყო კლარენდონის დადგენილებანი, თანაც განაცხადა, რომ იგი არ იყო დამნაშავე მის სიკვდილში. ტომას ბეკეტი ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა, ხოლო ინგლისში გავრცელდა ხმები "მკედარმა აჯობაო ცოცხალს".

ჰენრი II-ის მეფობის ბოლო წლები უბედური წლები იყო. მას ბევრი უკმაყოფილო ბარონი ჰყავდა. 1173 წელს ბარონთა აჯანყებაში მონაწილეობდა მეფის მეუღლე ალიონორი და მისი სამი ვაჟი: ჰენრი, ჯოფრი და რიჩარდი. აჯანყება ჩაახშეს. 1189 წელს კვლავ იფეთქა ახალმა აჯანყებამ, მასში მონაწილეობდა მეფის უსაყვარლესი ნაბოლარა ძე — ჯონიცი. აჯანყებულთა აქეზებდა საფრანგეთის მეფე ფილიპ ოგიუსტი. ჰენრი II-ემ დათმობაზე წასვლა არჩია და დამნაშავეთა — აჯანყების მოთავეთა სიის წაკითხვა ითხოვა. ჯონის სახელის გაგონებაზე მეფე უგონოდ დაეცა და გარდაიცვალა.

თემა XXIX

ინგლისი XIII საუკუნეში. ჯონ უმეცარე "თავისუფლებათა დიდი ქარტია"

ჰენრი II პლანტაგენეტის გარდაცვალების შემდეგ, ტახტი დაიკავა მისმა ვაჟმა რიჩარდ I-მა (1189-1199), ლომგულად წოდებულმა. მისი მეფობა უკავშირდება ჯვაროსნული ლაშქრობების პერიოდს, განუწყვეტელ ბრძოლას საფრანგეთის მეფე ფილიპ ოგიუსტთან.) პაპის ჩარევით, ისინი ერთხანს შერიგდნენ, მოაწყვეს მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობა, მაგრამ უკან გამობრუნებისას გერმანიის ტერიტორიაზე მიმავალი რიჩარდ ლომგული, ფილიპე II-ის წაქეზებით, დაატუსაღა გერმანიის იმპერატორმა ჰაინრიხ VI-ემ და სანამ არ გადაახდევინა 100 ათასი გირვანქა სტერლინგი, დაპატიმრებული ჰყავდა. რიჩარდი უმეტეს ნაწილს სამეფოს გარეთ ატარებდა. ინგლისს მის ნაცვლად მართავდა ერთგული მოხელე ჰიუბერტ უოლტერი, საშინლად ხარბი და გამომძალავი. მან მეფის გამოსახსნელი თანხა მოსახლეობისაგან დაწესებულზე მეტი აკრიფა და ინგლისელთა დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. 1196 წელს ლონდონში იფეთქა ხელოსანთა აჯანყებამ

მეფის მოხელეებისა და პატრიციატის წინააღმდეგ რაინდ უილიამის მეთაურობით, რომელიც ხალხს ეაჭართა წინააღმდეგ საბრძოლველად მოუწოდებდა. ჰიუბერტ უოლტერმა აჯანყება სასტიკად ჩაახშო, ლონდონის ერთ-ერთ ეკლესიაში შეფარებულ უილიამსა და მის მომხრეებს თავს დაესხა და ეკლესიას ცეცხლი წაუკიდა. უილიამი და მისი 8 თანამზრახველი მეორე დღეს სიკვდილით დასაჯეს.

◀ რიჩარდ ლომგული იყო წარმოსადგეი გაუკაცი, გულადი, განთქმული მოასპარეზე, ტრუბადური, ცხოვრობდა მოხეტიალე რაინდის მსგავსად. ნორმანდიაში, შალიუზის ციხე-სიმაგრესთან ურჩ ვასალებთან ბრძოლაში სასიკვდილოდ დაიჭრა და მალე გარდაიცვალა.

ტახტი გადავიდა უმცროსი ძმის, ჯონ უმიწაწყლოს ხელში (1199-1216). სახელწოდება „უმიწაწყლო“ ეწოდა იმიტომ, რომ ჰენრი II პლანტაგენეტის ვაჟებს (ჰენრის, ჯეფრის, რიჩარდს) არსებული მიწები უკვე მიღებული ჰქონდათ და მისთვის აღარაფერი იყო გასანაწილებელი. ჯონი იყო ვერაგი, გაუტანელი, პატივმოყვარე, გამომძაღველი. იგი არ იყო ტახტის კანონიერი მემკვიდრე. ინგლისის ტახტი უნდა გადასულიყო მისი ძმისწულის ჯეფრის ძის არტურის ხელში, რომელიც ბრეტანის პერცოგი იყო და რომელსაც მფარველობდა საფრანგეთის მეფე ფილიპე II ოგიუსტი)

1200 წელს ჯონი გაეყარა თავის პირველ ცოლს, გლოსტერის საგრაფოს მემკვიდრეს ჰადეიზას და იქორწინა ანგულემის გრაფის ასულ იზაბელაზე, რომელიც დანიშნული იყო ფრანგ სენიორ ჰიუგ დე ლა მარშზე. აღშფოთებულმა საქმრომ საჩივრით მიმართა ფილიპ ოგიუსტს, რომელმაც ჯონი გამოიხშო თავის სასამართლოში. ვასალური ერთგულების დარღვევისათვის ჯონს უნდა ჩამორთმეოდა ყველა ფრანგული მიწა. გადამწყვეტი ბრძოლა მათ შორის მოხდა 1202 წლის 1 აგვისტოს მირბოსთან, სადაც ჯონი დამარცხდა და დაკარგა ფრანგული სამფლობელოები, მათ შორის ნორმანდიაც. 1203 წელს ჯონმა პრეტენზია განაცხადა ბრეტანის საჰერცოგოზე, რომლის მფლობელი იყო მისი ძმისწული არტური. ბოროტმა ბიძამ იგი რუანის კოშკში ჩაამწყვდედევინა, შემდეგ კი მოახრჩობინა. ეს გამჟღავნდა, რითაც ისარგებლა ფილიპემ და წაართვა მდინარე ლუარაზე მყოფი სამფლობელოები, გარდა აჟეიტანიისა. ბრეტანის ჰერცოგად ფილიპემ დასვა თავისი, ნათესავი პიერ მოკლერკი, რომელმაც თავი მეფის, ვასალად გამოაცხადა. ჯონმა გადაიმტერა რომის პაპიც, (როცა არ სცნო 1207 წელს რომის პაპის მითითებით ინგლისის სამღვდელოების მეთაურად არჩეული სტივენ ლენგტონი. 1208 წელს რომის პაპმა

ინტერდიქტი დაადო ინგლისს და აკრძალა ღვთისმსახურება. 1209 წელს რომის პაპმა ჯონი ეკლესიიდან განკვეთა, ხალხი მეფის ერთგულების ფიცისაგან გაანთავისუფლა და ბოლოს, 1212 წელს, ფილიპ ოგიუსტს მოუწოდა დაეწყო ომი ინგლისის წინააღმდეგ და ტახტიდან ჩამოაგდო განკვეთილი მეფე. მაშინ კი შეეშინდა ჯონს, დათმობაზე არჩია წასვლა, 1213 წლის მაისში დაემხო მუხლებზე რომის პაპის ლეგატის წინაშე და თავი რომის პაპის ვასალად ცნო. ამასთან ასევე იკისრა გადაეხადა წმინდა პეტრეს ღენარი 10 ათასი გირვანქა სტერლინგი რომის პაპის სასარგებლოდ.

ჯონ უმიწაწყლომ განიზრახა დაკარგული ფრანგული სამფლობელოების დაბრუნება და იწყო მოკავშირეთა ძებნა. მისი მოკავშირენი გახდნენ გერმანიის იმპერატორი ოტო IV ბრაუნშვაიგენელი და საფრანგეთის ურჩი ვასალი-ფლანდრიის გრაფი ფერანი. კოალიციის შეტაკება საფრანგეთის წინააღმდეგ მოხდა 1214 წლის 27 ივლისს ქლილის მახლობლად, სოფელ ბუვინთან, რომელიც კოალიციის სასტიკი დამარცხებით დამთავრდა. ოტო გაიქცა, ფერანი ტყვედ ჩაეარდა. ჯონი იძულებული იყო მოწინააღმდეგეთათვის დიდი კონტრიბუცია აღეთქვა.

1215 წლის მაისში ინგლისელი ბარონები აჯანყდნენ რობერტი-უოლტერის მეთაურობით. ამ აჯანყებას გამოეხმაურნენ მეფის უკმაყოფილო რაინდები და სამღვდელოებმა სტივენ ლენგტონის მეთაურობით. ლონდონმა შეამბოხებეს ჭიშკარი გაუღო. მეფე იძულებული გახდა დათმობებზე წასულიყო. 1215 წლის 15 ივლისს უინძორის მახლობლად, რენიმედის ველზე, მეფემ ხელი მოაწერა დოკუმენტს, რომელიც შედგენილი იყო ბარონებისა და სტივენის მიერ. ეს იყო "თავისუფლებათა დიდი ქარტია" ("Magna Charta Libertatum"), დოკუმენტი, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ინგლისის კონსტიტუციას. ქარტია დაწერილია ლათინურად, შეიცავს 63 მუხლს. იგი განამტკიცებდა მეფეზე ბარონების ღროებით გამარჯვებას, ასახავდა ფეოდალური არისტოკრატიის ინტერესებს. მეფე ვალდებული იყო ვასალების მიმართ დაეცვა ფეოდალური წეს-ჩვეულებანი, არ აეკრიფა სუბსიდია ფეოდალებისაგან მათი თანხმობის გარეშე, ბარონები გაესამართლებინა მხოლოდ თანასწორობა (პერების) სასამართლოში და სხვა. იქმნებოდა კომიტეტი 25 ბარონის შემადგენლობით. კომიტეტს შეეძლო ომი დაეწყო მეფესთან, თუკი იგი ქარტიას დაარღვევდა. ქარტიით გაცილებით ნაკლები მიიღო რაინდობამ და თავისუფალ გლეხთა ზედა ფენამ. ქალაქებს დაუდასტურდათ უკვე არსებული პრივილეგიები, დადგინდა ზომა-წონის ერთიანობა; ქარტიამ არავითარი უფლებები არ მის-

ცა ინგლისელი ხალხის ძირითად მასას-ყმა გლეხობას (იხ. დანართი).

1215 წლის 15 ივნისს მეფე ჯონ უმიწაწყლომ ხელი მოაწერა ქარტიას, აგვისტოში კი ძალადაკარგულად გამოაცხადა. მეფეს მხარი დაუჭირა რომის პაპმა ინოკენტი III-ემ, რომელმაც განაცხადა, რომ „ქარტია არის სამარცხვინო დოკუმენტი „ბარონები კი სარკინოზეზე უარესნი“. ბარონები აჯანყდნენ, მოიხმეს საფრანგეთის მეფის ფილიპე II-ის ვაჟი-ღუი. ჯონმა მასთან ბრძოლაში მარცხი განიცადა და ღარდით გარდაიცვალა.

დანართი. „თავისუფლებათა დიდი ქარტია“ (MAGNA CHARTA LIBERTATUM)

მუხლი 12. ამიერიდან მეფეს არა აქვს უფლება მოითხოვოს ბარონებისაგან რაიმე გადასახადი ოქსილიუმი, ან სკუტეიში, თუ არ იქნება დადგენილება სამეფო საერთო საბჭოში.

მუხლი 14. აღგენდა თუ როგორ უნდა შეკრებილიყო ეს საბჭო. იგი შედგებოდა მეფის ვასალებისაგან. ვასალები უნდა მოწვეულიყვნენ პირადი მოწვევის გზით. მეფე იწვევდა ბარონებს, ბარონები-შერიფებს, შერიფები-წვრილ მოხელეებს.

მუხლი 20. უკეთუ ბარონი ისჯებოდა რაიმე დიდი დანაშაული-სათვის, ფეოდი ხელშეუხებელი უნდა ყოფილიყო.

მუხლი 39. არ შეიძლებოდა მეფის მიერ რომელიმე თავისუფალის დაპატიმრება, სატუსალოში მოთავსება, სახელმწიფოდან გაძევება, ქონების კონფისკაცია, ან სხვა დასჯა, თუ არ იქნებოდა მისი თანატოლების (კერები) კანონიერი განაჩენი ინგლისის კანონების შესაბამისად (ეს მუხლი, თავდაპირველად, მხოლოდ ფეოდალებზე ვრცელდებოდა და იძლეოდა პიროვნების ხელშეუხებლობის ერთგვარ გარანტიას).

მუხლი 16. ეხებოდა ქალაქებს. მე-20 მუხლი იცავდა ვაჭართა ინტერესებს, მე-13 ლონდონს ანიჭებდა თვითმმართველობის უფლებას, 35-ე აწესებდა ერთიან საზომს და საწონს. 41-ე ინგლისელ და უცხოელ ვაჭრებს ინგლისში თავისუფალი ვაჭრობის უფლებას აძლევდა. მე-16 და მე-20 მუხლებში აღნიშნულია თავისუფალ გლეხების შესახებ. 52-61-ე არის საგარანტიო მუხლები.

ბარონთა კომიტეტი, რომელიც 25 კაცისაგან შედგება. ითვლება მუდმივ მოქმედ კომისიად, რათა არ დაირღვეს ქარტია. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მეფეს ორმოცი დღე ენიშნება მდგომარეობის გამოსასწორებლად, თუ ეს არ მოხდა, ბარონები აჯანყდებიან.

ინგლისი კენრი III-ის მმართველობის პერიოდში.
სიმონ დე მონფორი და პარლამენტის წარმოშობა.
ელჟარდ I

1216-1272 წლებში ინგლისის მეფეა ჯონ უმიწაწყლოს ძე პენრი III. მის დროს სამეფოს განაგებს სარეგენტო საბჭო-რეგენტი მარშალ უილიამ პემბროლის მეთაურობით. პენრი III-ემ დამოუკიდებლად მართვა 1227 წლიდან დაიწყო. მის მცირეწლოვანებაში 6-ჯერ იქნა დამოწმებული ქარტია. 1217 წელს ლინკოლნთან დაამარცხეს და გააძევეს საფრანგეთის უფლისწული, ფილიპე II-ის ძე ლუი. პენრი III თავის მრჩეველებად ნიშნავდა ფრანგული წარმოშობის უბრალო ხალხს. დიდ ფულს ხარჯავდა ავანტიურისტული საგარეო პოლიტიკის წარმოებაზე. ასე მაგ., 1257 წელს იმპერატორად გერმანიაში აარჩევინა ძმა-რიჩარდი კორნუელსელი. საფრანგეთის მეფის წაქეზებით, დიდაკ-თა დიდმა ნაწილმა კი აირჩია კასტილიის მეფე ალფონსო „ბრძნად“ წოდებული (1254 წლიდან გერმანიაში იწყება უმეფობა ...). ყოველივე ამან ინგლისში გამოიწვია უკმაყოფილება და შეიქმნა ძლიერი ოპოზიციური პარტია, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა მეფის სიმე სიმონ დე მონფორი. იგი იყო მამით ფრანგი, დედით ინგლისელი. დედისაგან მიიღო ლეისტერიის გრაფის ტიტული. ინგლისის მეფემ მას ცოლად თავისი და მიათხოვა. საფრანგეთის მეფის ლუი IX-ის მცირეწლოვნობის გამო, სამეფოს მისი დედა ბლანკა კასტილიელი განაგებდა. მონფორს დედოფალთან უსიამოვნება მოუვიდა და დედის მამულში წავიდა. პენრი III-მ მას აღსაზრდელად თავისი ძე-ელჟარდი მიაბარა, თან გადასცა გასკონის საგრაფო, მაგრამ შემდეგ მალევე წაართვა. ამიტომ, სიმონ დე მონფორი მეფის მოწინააღმდეგე ბარონების პარტიას ჩაუდგა სათავეში. ოპოზიციის მთავარ დასაყრდენს წარმოადგენდა სამეფოს გაერთიანებული საბჭო, რომელსაც 1265 წელს პარლამენტი ეწოდა. 1258 წელს ოქსფორდში შეიკრიბა პარლამენტი, რომელიც განსაკუთრებით მებრძოლად იყო განწყობილი. აქ პარლამენტის წევრები გამოცხადნენ შეიარაღებულნი, რაც, საერთოდ, მიუღებელი იყო. მათ აიძულეს პენრი III მიეღო პარლამენტის წინადადებანი, რომელიც სიმონ დე მონფორის მიერ იყო შედგენილი. მეფე იძულებული იყო დაემტკიცებინა ეს კანონი. პარლამენტს "ცოფიანი პარლამენტი" ეწოდა, კანონს კი "ოქსფორდის პროვინციები". მისი მიზანი იყო მეფის

ხელისუფლების ძლიერ შეზღუდვა, ანუ ბარონთა ოლიგარქიის დამყარება. ეს ნიშნავდა, რომ სახელმწიფო უზენაესი ხელისუფლება გადადიოდა ბარონთა ხელში, იქმნებოდა თხუთმეტთა საბჭო, რომელსაც ექვემდებარებოდა მეფე. ყველა უმაღლესი თანამდებობის პირები თხუთმეტთა საბჭოს უნდა დაემტკიცებინა. პარლამენტი უნდა მოწვეულიყო წელიწადში სამჯერ. სიმონ დე მონფორმა ხელისუფლება ხელში ჩაიგდო უსისხლო გადატრიალების გზით. პენრი იძულებული იყო ხელი მოეწერა ამ პროვიზიებზე და მეშვიდედ დაამტკიცა „თავისუფლებათა დიდი ქარტია“, მაგრამ შემდეგ უარი თქვა მის შესრულებაზე და საქმე არბიტრაჟზე გადასცეს. 1262 წელს მან გააუქმა პროვიზიები. 1264 წელს ბარონებმა საფრანგეთის მეფე ლუი IX-ეს მიმართეს, რომლის ვასალი იყო ინგლისის მეფე. მან მეფის მხარი დაიჭირა, ბარონები არ დაეთანხმნენ და დაიწყო სამოქალაქო ომი.

1264 წლის 14 მაისს ლუისის ველზე გამართულ ბრძოლაში მეფეზე გაიმარჯვა დე მონფორმა და ხელთ იგდო მეფეცა და მისი ძე ედუარდიც. სიმონ დე მონფორმა მიიღო პროტექტორ-რეგენტის წოდება და შეიქნა დიქტატორი. 1265 წელს მან მოიწვია პარლამენტი, რომელსაც "დიდი პარლამენტი" ეწოდა. მასზე შეიკრიბნენ არა მარტო გრაფები და ბარონები, არამედ შაირებისა და ქალაქების წარმომადგენლებიც. ყოველ საგრაფოს და ქალაქს უნდა გაეგზავნა ორ-ორი წარმომადგენელი. 160-მა ქალაქმა მიიღო არჩევნებში მონაწილეობა. დეპუტატებად შეძლებული ფენების წარმომადგენლები აირჩიეს. ეს იყო წოდებათა წარმომადგენლობის კრება. მან მხარი მონფორს დაუჭირა. შედგენილი კონსტიტუციით, უმაღლესი ძალაუფლება გადაეცა სიმონ დე მონფორს, ჩიჩესტერის ეპისკოპოსს და გლოსტერის გრაფს — შეიქმნა ტრიუმვირატი. ტრიუმვირატები ნიშნავდნენ მეფის ცხრა მრჩეველს, შერიფებს. არსებითად, ახალი კონსტიტუციის საფარქვეშ დამყარდა ერთი კაცის დიქტატურა. მაგრამ მალე მისმა დიდმა ძალაუფლებამ უკმაყოფილება გამოიწვია, ნაწილს სურდა მეფის ძალაუფლების აღდგენა, ნაწილს არ მოსწონდა ძალაუფლება რომ გაუყვეს რაინდებსა და ქალაქებს. უკმაყოფილო ბარონთა დახმარებით, პრინცი ედუარდი ციხიდან გაიქცა და ბევრი მომხრე გაიჩინა.

1265 წლის 4 აგვისტოს ბრძოლა გაიმართა იეზემთან. ედუარდი, სიმონის აღზრდილი იყო, მისი საბრძოლო ხერხები კარგად იცოდა. როდესაც სიმონ დე მონფორმა ბრძოლის დაწყებამდე ედუარდის ჯარის მწყობრი სვლა დაინახა, ძლიერ გაუხარდა. მონფორი დაიღუპა ბრძო-

ლის ველზე, ინგლისში კი აღსდგა მეფის ხელისუფლება. ამის შემდეგ, ქვეყანას განაგებდა ახალგაზრდა ედუარდი. 1272 წელს მან დაიკავა ტახტი; ედუარდ I-ის სახელით და იმეფა 1307 წლამდე. მთელი თავისი მმართველობა ედუარდ I-მა ომებს მოანდომა. იბრძოდა ფრანგების წინააღმდეგ, სურდა აჭეიტიანიის წართმევა, შემოიმატა უელსის მიწები და გადასცა ვაჟს — ედუარდს საუფლისწულოდ. (ამიტომ, ამიერიდან ინგლისის სამეფო ტახტის მემკვიდრეს ეწოდა უელსის პრინცი). შედეგ ჯერი მიღმა შოტლანდიაზე. 1286 წელს გარდაიცვალა შოტლანდიის მეფე ალექსანდრე III, რომელსაც არ დარჩენია მემკვიდრე. შოტლანდიელ დიდებულებში გამოჩნდა ორი პრეტენდენტი: ჯონ ბალიოლი და რობერ ბრიუსი. ედუარდ I-ს საშიშ კანდიდატად ბრიუსი მიაჩნდა და მხარი ჯონ ბალიოლს დაუჭირა, რომელიც 1292 წელს შოტლანდიის მეფედ გამოცხადდა, მაგრამ 1296 წელს მან უარი აქა ინგლისის მეფის ვასალობაზე. ედუარდ I ჯარით შევიდა შოტლანდიაში, მეფე ჯონი დააპატიმრა, ინგლისში გაგზავნა, შოტლანდიაში კი მეთაურად თავისი ვასალი დასვა. ერთი წლის შემდეგ შოტლანდელები აჯანყდნენ უოლესის მეთაურობით, მაგრამ აჯანყება ჩაახშეს, მეთაური სიკვდილით დასაჯეს. 1306 წელს კვლავ იფეთქა შოტლანდიაში აჯანყებამ, მას რობერ ბრიუსი ხელმძღვანელობდა. 1314 წელს ინგლისელები დამარცხდნენ. 1328 წელს ინგლისმა სცნო შოტლანდიის დამოუკიდებლობა, რობერ ბრიუსი გამეფდა რობერ I-ის სახელით. ედუარდმა აღადგინა ჰენრი II-ის კანონი — სავალდებულო საყოველთაო სამხედრო სამსახურის შესახებ. 1295 წელს მოიწვია პარლამენტი. რომელსაც "სანიმუშო პარლამენტი" ეწოდა. თანდათანობით საფუძველი ჩაეყარა პარლამენტურ წყობილებას. 1297 წელს ედუარდმა პარლამენტის მოთხოვნით მიიღო კანონი, რომელსაც ეწოდა "ქარტიის დამტკიცება". მეფე დამოკიდებული გახდა პარლამენტზე. ედუარდ I-ის დროს გატარდა სასამართლო რეფორმა. შემოღებულ იქნა ახალი სასამართლო ინსტანცია — მომრიგებელი მოსამართლე, რომელიც ღორღებისაგან ირჩეოდა. XIV საუკუნეში პარლამენტმა ჩამოყალიბებული სახე მიიღო. იგი იყოფოდა ორ პალატად: ზედა-ღორღთა პალატად, რომელშიც ბარონები შედიოდნენ და ქვედა-თემთა პალატად, რომელშიც შედიოდნენ საგრაფოთა და ქალაქთა წარმომადგენლები. საფუძველი ჩაეყარა წოდებრივ მონარქიას. 1285 წელს ედუარდმა გამოსცა უესტმისტერის მეორე კანონი, რითაც ღორღებს ნება მიეცათ ეწარმოებინათ სათევზო მიწების შემოღობვა.

რადგან პარლამენტს ხშირად იწვევდნენ, ამიტომ ის მუდმივმო-

ქმედ ორგანოდ გადაიქცა, რომლის უფლებებიც დროთა განმავლობაში მატულობდა. პირველი მნიშვნელოვანი უფლება პარლამენტმა მოიპოვა ჯერ კიდევ 1297 წელს, როდესაც მეფე იძულებული გახდა სტატუტი გამოეცა. ამ სტატუტში აღნიშნული იყო, რომ მეფეს არ შეეძლო რაიმე გადასახადის აკრეფა პარლამენტის სანქციის გარეშე. XIV საუკუნის მიწურულში კი პარლამენტმა ახალი უფლება მიიღო – კონტროლი დაეწესებინა აკრეფილი გადასახადის ხარჯვაზე. ბოლოს პარლამენტი თანდათან საკანონმდებლო ორგანოდ გადაიქცა.

თემა XXXI

იტალია და გერმანია XII – XIII საუკუნეებში. მფჰალმელური მოძრაობანი. ინჰპინჰიცია

XII – XIII საუკუნეებში იტალია პოლიტიკურად დაქუცმაცებულ ქუეყანას წარმოადგენდა. ჩრდილოეთ იტალია (ლომბარდია) და შუა იტალია (ტოსკანა) გერმანიის დაქუემდებარებაში იმყოფებოდა, მაგრამ ამ ტერიტორიებზე ფაქტიური ძალაუფლება ადგილობრივ მსხვილ ფეოდალებსა და იტალიის ქალაქებს ეკუთვნოდათ. XIII საუკუნის დასაწყისისათვის რომის პაპის სამფლობელო მნიშვნელოვნად გაიზარდა. რომის ოლქის აღმოსავლეთით მას სპოლეტოს საჰერცოგო შეება; მის ტერიტორიაში შედიოდა აგრეთვე ადრიატიკის ზღვის ჩრდილო – დასავლეთ სანაპიროზე მდებარე რომანია.

ჯერ კიდევ XI საუკუნეში სამხრეთ იტალია ნორმანებმა დაიპყრეს. სიცილიისა და სამხრეთ იტალიის სამთავროებმა განსაკუთრებულ სიძლიერეს მიაღწიეს რობერ გვისკარის მმართველობის პერიოდში, რომლის გარდაცვალების შემდეგ, მის ვაჟებს – რუჯერსა და ბოჰემუნდს შორის ატეხილი დავა იმით გადაწყდა, რომ ბოჰემუნდი პირველ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში წავიდა, რუჯერომ კი მეშველობით აპულიის საჰერცოგო მიიღო. 1127 წელს სიცილიამ სამხრეთ იტალია შეიერთა, ხოლო 1130 წელს პალერმოში რუჯერ II-მ თავს დაიდგა სიცილიის მეფის გვირგვინი. ამგვარად, სამხრეთ იტალიაში აღმოცენდა სიცილიის სამეფო, რომლის ქალაქები ჩაბმულნი იყვნენ ვაჭრობა – ხელოსნობაში და ჩინებული ფლოტის მფლობელები იყვნენ. რუჯერო II ფრიად განათლებული პიროვნება იყო. მის სამსახურში დაწინაურდნენ როგორც არაბები, ისე ბერძნები. მან შეძლო ტრიპოლის დაპყრობა,

მას ხარკს აძლევდა ტუნისის მფლობელიც. სიცილიის სამეფოში გაერთიანებული სამხრეთ იტალიის შემადგენელ ნაწილებად კუნძულ სიცილიის გარდა, აპულიის, სალერნოსა და ბენევეტოს საპერციოგოები ითვლებოდნენ.

შუა იტალიაში მნიშვნელოვანი იყო რომის პაპის სამფლობელო — წმინდა პეტრეს მამული, რომელიც იტალიას ორად კვეთდა. XII საუკუნეში რომის პაპის სამფლობელოს ტერიტორია მნიშვნელოვნად გაიზარდა. რომის გარდა, მის შემადგენლობაში მოექცნენ ქალაქები: ჩრდილოეთით — ფერარა, ბოლონია, რავენა, ურბინო, სამხრეთით — პერუჯა და სპოლენტო. მიუხედავად იმისა, რომ პაპის სამფლობელოში ქალაქური წარმოება ჩრდილო — იტალიის ქალაქებთან შედარებით უფრო ჩამორჩენილი იყო, აქ ყმა გლეხთა რიცხვი სჭარბობდა, თუმცა ბატონყმური ურთიერთობა, ასე თუ ისე, შერბილებული იყო. ქალაქ რომში და მის არემარეზე ფეოდალი ბარონები იყვნენ გაბატონებულნი, რომლებიც შეუპოვარ ბრძოლებს აწარმოებდნენ რომის პაპის ტახტის ზელში ჩასაგდებად. მათში ყველაზე ძლიერ საგვარეულოებად ითვლებოდნენ: კოლონა, ორსინი და საველი.

იტალიის ცალკეული მხარეები და ქალაქები ქალაქები მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან როგორც ეკონომიური განვითარებით, ისე თავიანთი სოციალური სტრუქტურით. ვენეცია, გენუა და პიზა მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე, მსხვილ სავაჭრო ცენტრებად ითვლებოდნენ და უმთავრესად საგარეო ვაჭრობას ეწეოდნენ, თუმცა მათში ზელოსნური წარმოებაც ვითარდებოდა. მილანო და ლომბარდიისა და შუა იტალიის ქალაქთა დიდი ნაწილი კი ზელოსნური წარმოების ცენტრებად ითვლებოდნენ, თუმცა, ისინიც ეწეოდნენ ვაჭრობას. იტალიის ქალაქების მესამე ჯგუფი, რომლის ტიპიური წარმომადგენელი იყო ფლორენცია, რომელიც გარდა იმისა, რომ სამრეწველო სავაჭრო ცენტრად ითვლებოდა, ანვითარებდა აგრეთვე სავაზშო კაპიტალსაც და საბანკო საქმეც. სხვადასხვანაირი იყო იტალიის ქალაქების პოლიტიკური წყობილებაც. ვენეციაში ძალაუფლება მსხვილი მიწათმფლობელების და ძველი სავაჭრო გეარების ზელში აღმოჩნდა, რომელთაც შემდეგში ქალაქის პატრიციატი შეადგინეს. ვენეციის მოსახლეობის ზედა ფენა ირჩევდა დოჟს (ლათ. *dux* სარდალი), რომელიც მთელი სიცოცხლის განმავლობაში განაგებდა რესპუბლიკას. XI საუკუნიდან მოყოლებული პატრიციატის მიერ დოჟის უფლებები იკვეცება. XII საუკუნიდან პატრიციატის წარმომადგენლებმა შექმნეს საკანონმდებლო ორგანო — დიდი საბჭოს სახელწოდებით. აქედან შემდეგში

გამოიყო აღმასრულებელი ორგანო — მცირე საბჭო, ანუ „ორმოცის საბჭო“. დიდი საბჭოს წევრობა თანდათან სამემატიკოდ გადაიქცა. ამგვარად, ვენეციის წყობილება XIII საუკუნიდან ოლიგარქიული გახდა. ვენეციას ამიერიდან მდიდარ ვაჭართა მცირერიცხოვანი ოჯახები განაგებდნენ.

განსხვავებული პოლიტიკური წყობილება იყო გენუაში. გენუა, ვენეციის მსგავსად, ჩრდილოეთ იტალიის ერთ — ერთი მსხვილი სავაჭრო ქალაქი იყო. მდიდარ პატრიციატზე დაბლა იდგნენ ვაჭრები და მსხვილი მეწარმენი, მათზე დაბლა კი — „უფროსი ამქრები“, რომლებიც მაუდის და აბრეშუმის მქსოველებს, აგრეთვე ოქრომჭედლებს აერთიანებდნენ. სხვა პროფესიის ხელოსნები გაერთიანებულნი იყვნენ, ეგრეთ წოდებულ, „უმცროს ამქრებში“, რომლებიც ქალაქთა პოლიტიკურ ცხოვრებაში სულ არ მონაწილეობდნენ. იტალიის ქალაქებს შორის ვაჭრობის სფეროში არსებული განუწყვეტელი შუღლი წარმოშობდა შეჯახებებს და ომებს ვენეციას, გენუასა და პიზას შორის.

XII საუკუნიდან მოყოლებული იტალიის საერო და სასულიერო ფეოდალები დავალიანების გამო კარგავდნენ თავიანთ მიწებს, რაც ხელს უწყობდა ქალაქის ტერიტორიის ზრდას. ზოგიერთი ქალაქის გავლენის ქვეშ ათეულობით სოფელი მოექცა. ასე ჩაეყარა საფუძველი ქალაქ — რესპუბლიკების წარმოქმნას. XIII საუკუნეში მილანოსა და ფლორენციას ექვემდებარებოდა არა მარტო მიმდებარე სოფლები, არამედ წვრილი ქალაქებიც. ვენეცია, გენუა, პიზა და სხვა მსხვილი სავაჭრო ცენტრები ასევე ქალაქ — სახელმწიფოებად იყო ცნობილი, თუმცა მათი ძლიერება უფრო მეტად საგარეო ვაჭრობაზე იყო დამოკიდებული.

რომი პაპის სამფლობელოს სატახტო ქალაქი იყო, ამიტომ მასში არსებულ ხელოსნურ წარმოებას უმთავრესად პაპის კურიის, სასულიერო წოდებისა და დიდებულთა მოთხოვნილებები უნდა დაექმყოფილებინა. რომში მეტი გასაქანი ეძლეოდა მევახშეობასა და საბანკო საქმეს. რომის ხელოსნები და ვაჭრები მეტად შეზღუდულნი იყვნენ, მათ არ ჰქონდათ საკუთარი გილდიებისა და ამქრების ჩამოყალიბების უფლება. ისინი უზარმაზარ ბაუებს და გამოსაღებებს იხდიდნენ. რომის მოქალაქენი შევიწროებულნი იყვნენ ფეოდალებისაგან. ყოველივე ამან რომში დიდი ანტიპაპური მოძრაობა გამოიწვია, რომელიც 1143 წელს საკომუნალო აჯანყებაში გადაიზარდა. ვაჭრებმა და ხელოსნებმა გააძევეს რომის პაპი, დაამხეს ბარონთა ძალაუფლება და შექმნეს თავიანთი

მმართველობა; მათ აღადგინეს სენატი, რომელსაც ეწოდა „რომის ხალხი“. ამ აჯანყებაში თავი გამოიჩინა ცნობილმა იტალიელმა მეცნიერმა არნოლდო ბრეშიელმა (1110 – 1155). მან ბრძოლა დაიწყო საეკლესიო რეფორმისათვის; იგი გმობდა კათოლიკური სამღვდლოების გახრწნილებას, მოითხოვდა სამღვდლოებას ჩამორთმეოდა მიწები, ქონება და საერო ხელისუფლება, ეკლესია დაბრუნებოდა „მოციქულთა დროინდელ სიღატაკესა და განდევილობას“. არნოლდო ბრეშიელის მოთხოვნები შუა საუკუნეების ბიურგურობის მისწრაფებებს ასახავდა. ჯერ კიდევ 1139 წელს ლატერანის საეკლესიო კრებაზე რომის პაპმა ინოკენტი II - მ (1130 – 1143) არნოლდო ბრეშიელი მწვალებლად გამოაცხადა და განდევნა მიუსაჯა. დევნილმა ახნოლდომ თავი შეაფარა პარიზს, სადაც მოღვაწეობდა მისი მასწავლებელი, ცნობილი ფრანგი ფილოსოფოსი და ლეთისმეტყველი პიერ აბელარი. არნოლდო ბრეშიელის აზრებმა აამხედრა მათი დაუძინებელი მტერი ბერნარდ კლემბოელი. 1145 წელს არნოლდო ბრეშიელი დაბრუნდა იტალიაში და გაემურა რომისაკენ. იგი მიემხრო კომუნას და მკვეთრად გაილაშქრა პაპის კურიის წინააღმდეგ. 1147 წლიდან არნოლდო ბრეშიელმა დაიწყო ქადაგება ხალხისათვის და რომის კომუნა თავის იდეებს დაუმორჩილა. არნოლდო ბრეშიელის პოლიტიკური პროგრამა ითვალისწინებდა: სენატთან ერთად სახალხო კრების მოწვევას, სახალხო ტრიბუნათა თანამდებობის აღდგენას და ისეთი იმპერატორის არჩევას, რომელიც წარმოშობით რომაელი იქნებოდა. არნოლდო ბრეშიელი, ამგვარად, ბრძოლას აწარმოებდა არა მარტო პაპების წინააღმდეგ, არამედ გერმანელი ეროვნების იმპერატორების წინააღმდეგაც. მას სურდა რომის რესპუბლიკის აღდგენა. არნოლდო ბრეშიელმა დიდი გავლენა მოიპოვა რომის კომუნაზე. რომის პაპის ეგგენი III - ის მიერ არნოლდო ბრეშიელისა და მისი მიმდევრების 1148 წლის 15 ივლისის განკვეთის მიუხედავად, იგი მაინც რომის სენატის მფარველობის ქვეშ დარჩა.

რა მდგომარეობაა ამ დროს გერმანიაში? 1125 წელს გარდაიცვალა ფრანკონული დინასტიის უკანასკნელი იმპერატორი ჰაინრიხ V და მოისპო ფრანკონული, ანუ სალიკური დინასტია. დაიწყო ბრძოლა ბავარიის ჰერცოგებს – ველფებს და შვაბიის ჰერცოგებს – შტაუფენებს შორის. ველფებისა და პირველობისათვის. გერმანელმა მთავრებმა მეფედ აირჩიეს საქსონიის ჰერცოგი – ლოთარი. იგი დაუმოყვრდა ველფებს და ბავარიის ჰერცოგს ჰაინრიხ ამაყს თავისი ასული მიათხოვა. 1137 წელს ლოთარის გარდაცვალების შემდეგ, საქსონიის საჰერცოგო შეიერთა

ჰაინრიხ ამაყმა. მისი მეტისმეტი გაძლიერება არ აწყობდათ გერმანელ მთავრებს და მეფედ აირჩიეს შტაუფენების დინასტიის უფროსი წარმომადგენელი კონრად III. იწყება შტაუფენთა დინასტია 1138 - 1254 წლებში გერმანიაში, ზოლო 1138 - 1268 წლებში - იტალიაში. კონრად III-ის მმართველობა გერმანიაში (1138 - 1152) იმაში გამოიხატა, რომ იგი ებრძოდა ჰაინრიხ ამაყს, რომელიც მალე გარდაიცვალა და დატოვა ათი წლის ჰაინრიხ ლომი. ამით ისარგებლა კონრად III-ემ, ველფებს სამფლობელოები ჩამოართვა და ბავარია გადასცა ავსტრიის მარკგრაფს ჰაინრიხ იაზომირგოტს. 1152 წელს, კონრად III-ის გარდაცვალების შემდეგ, გერმანიაში მეფედ აირჩიეს მისი ძმისწული ფრიდრიხ I (1152 - 1190), რომელსაც წითური თმის გამო იტალიელებმა უწოდეს ბარბაროსა - „წითურწვერიანი“ (Barbarossa). იგი იყო ძლიერი მმართველი, საშუალო ტანის, თავაზიანი, სტუმართმოყვარე, გულუხვი, ნიჭიერი მხედარმთავარი, მაგრამ სასტიკი შურისმაძიებელი და პატივმოყვარე. მას სურდა ძველი რომის იმპერატორთა დიდება. ევროპაში ყველაზე მაღლა აყენებდა საკუთარ თავს, დანარჩენებს პროვინციის მეფეებს უწოდებდა. თავის ძირითად დასაყრდენად რაინდობა გაიხადა. მათ საიმპერიო რაინდები ეწოდათ. მან მოავარა ურთიერთობა ველფებთან და სხვა გერმანელ დიდკაცებთან. ჰაინრიხ ლომს დაუბრუნდა კონრად III-ის მიერ წართმეული მიწები. 1158 წელს ჰაინრიხ ლომმა ბავარიაში საფუძველი ჩაუყარა ქალაქ მიუნხენს, გააძლიერა ქალაქი ლიუბეკი. 1157 წელს ბარბაროსამ ცოლად შეირთო ბურგუნდიის მფლობელის ასული. ფრიდრიხ I ბარბაროსა ცდილობდა გერმანიის სამეფო ხელისუფლების განმტკიცებას. ლენის გადამხდელებისაგან მოითხოვდა სამხედრო სამსახურს, აქუცმაცებდა მთავრების ლენებს. მინისტერიალებზე დაყრდნობით ცდილობდა სამხრეთ - დასავლეთ გერმანიაში მთლიანი სამეფო დომენის შექმნას. 1154 - 1155 წლებში პირველად ილაშქრა იტალიაზე (იტალიაში სულ მოეწყო ხუთი ლაშქრობა). მას სურდა იმპერატორად კურთხევა. 1154 წელს რომის პაპ ანასტასიუს IV-ის გარდაცვალების შემდეგ პაპად აირჩიეს ანდრიანე IV. რომზე და სენატზე პაპ ანდრიანე IV-ის ინტერდიქტის გავრცელების შემდეგ, არნოლდო ბრეშიელი იძულებული გახდა გაქცეულიყო. 1155 წელს, რომის პაპისათვის მიცემული პირობის თანახმად, ფრიდრიხ I ბარბაროსამ არნოლდო ბრეშიელის შეპყრობა და რომის პაპისათვის გადაცემა ბრძანა.

რომში შესულ ფრიდრიხ I-ს იმპერატორის გვირგვინი შესთავაზა რომის სენატმაც და პაპმაც. მან პაპი პირადად და სენატს შეუთვალა

— "რომის ძველი დიდება ჩემზეა გადმოსულიო". ფრიდრიხ I-ს თხოვეს არნოლდ ბრეშიელის დაპატიმრება. 1155 წლის 18 ივნისს წმინდა პეტრეს ტაძარში (იხ. წმ. პეტრეს ტაძარი) ფრიდრიხ I იმპერატორად ეკურთხა. ამით მან შეურაცხყო კომუნა და რომაელები, რომლებიც აჯანყდნენ. ფრიდრიხ I-მა დატოვა რომი, ტოსკანაში დააპატიმრა და პაპს გაუგზავნა არნოლდ ბრეშიელი, რომელიც ჯერ ჩამოახრჩეს, მერე დაწვეს, ფერფლი კი მდინარე ტიბრში ჩაყარეს. რომის პაპსა და კომუნას შორის დაიდო შეთანხმება, რადგან მათ არც ერთს არ სურდა ფრიდრიხ I ბარბაროსას ბატონობა. იმპერატორსა და პაპს შორის ურთიერთობა დაიძაბა. 1157 წლის ოქტომბერში ბურგუნდიის ქალაქ ბეზანსონში ფრიდრიხმა მოიწვია რაიხსტაგი, რომელსაც დაესწრნენ პაპის მომხრენიც, ორი კარდინალი, მათ შორის ერთი კარდინალი როლანდო სიენელი ეპისკოპოსი (შემდგომში — რომის პაპი ალექსანდრე III), რომელმაც იმპერატორს გადასცა პაპის მილოცვა და წამოიძახა „იმპერატორი აკურთხა რომის პაპმა“. (ბავარიის ჰფალცგრაფმა ოტო ვიტელსბახმა როლანდოზე მოსაყლავად გაიწია. ფრიდრიხ I-მა კარდინალი გააგდო. ფრიდრიხ I ბარბაროსამ 1158 — 1162 წლებში იტალიაზე მეორე ლაშქრობა მოაწყო. მას სურდა ლომბარდიის დამორჩილება. იმპერატორს სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია ქალაქმა მილანომ. 1158 წლის ნოემბერში რონკალის ველზე, პიჩენცას მახლობლად, იმპერატორმა ფრიდრიხ I-მა კვლავ მოიწვია რაიხსტაგი და ლომბარდიის ქალაქების წარმომადგენლებს მოსთხოვა დაესაბუთებინათ რა საფუძველზე ჰქონდათ მინიჭებული დამოუკიდებლობა. ყველა ქალაქს მოუხდა თავისი რეგალიების დამტკიცება. თუ რომელიმე ქალაქს სათანადო საბუთი არ აღმოაჩნდებოდა, იმპერატორი იქ თავის ერთგულ კაცს — პოდესტას გზავნიდა. ფრიდრიხ I ბარბაროსამ დიდი გადასახადი დაუწესა მილანოს, რის გამოც ქალაქი აჯანყდა. 1159 წლის გაზაფხულზე ბარბაროსამ გარემოიკცა მილანო. ალყა გაგრძელდა სამი წელი. ბოლოს, მილანოელები ეახლნენ იმპერატორს, მორჩილების ნიშნად, თავშიშველნი, ფეხშიშველნი, თოკით გადაბმულნი თავზე ნაცარწყარილნი. მილანოს მოშურნე ქალაქებმა დაწვეს და დაანგრეს ეს უღამაზესი ქალაქი, მასზე იმპერატორის ბრძანებით გაატარეს ხნული, რაც იმას ნიშნავდა, რომ მილანო აღარ უნდა აღმდგარიყო.

სწევბა ქალაქთა გაერთიანების ტენდენცია გერმანიის წინააღმდეგ. ჯერ კიდევ მილანოს დაცემამდე, რომის პაპი ანდრიაჲ IV გარდაიცვალა და რომის პაპად აირჩიეს ალესანდრო III (1159 — 1181წწ.)

(კარდინალი როლანდო). ბარბაროსამ ეს დიდ შეურაცხყოფად მიიჩნია და ბრძანა მოეწვია საეკლესიო კრება, სადაც რომის პაპად აირჩიეს ვიქტორიო IV.

(1167 წელს დაარსდა ლომბარდიის ლიგა (ლომბარდიის ქალაქთა კავშირი), რომელშიც შევიდა თხუთმეტი ქალაქი, მათ შორის მილანო. ლიგას დაუკავშირდა რომის პაპი ალექსანდრე III, სიცილიის მეფე და ვენეცია. ლიგამ ჩრდილოეთ იტალიაში, ვერჩელის მახლობლად, დააარსა ქალაქი, რომელსაც პაპის პატივსაცემად ალესანდრია უწოდა.

1167 წელს იტალიაში ლაშქრობის დროს, ფრიდრიხ I-მა აიღო ქალაქი სუზა, გარემოიკვა ალესანდრია, მაგრამ მისი ალება ვერ შეძლო. ლომბარდიის ლიგა იმპერატორის კომუნიკაციებს დაემუქრა ალესანდრიიდან პაპიამდე, ეს უკანასკნელი კი ბარბაროსას მთავარ ბაზას წარმოადგენდა. 1157 წელს ფრიდრიხ I ბარბაროსამ ლიგასთან ზავი დადო. ჰაინრიხ ლომმა ლაშქრობის გაგრძელებაზე უარი განაცხადა და თვითნებურად დაბრუნდა გერმანიაში. ბარბაროსა პაპიაში ელოდა ახალ მაშველ ძალას გერმანიიდან, მაგრამ მას მხოლოდ ის რაზმები მიეშველნენ, რომელთაც მაგდენბურგის და კელნის ეპისკოპოსები ედგნენ სათავეში. ლომბარდიის ლიგამ შეტევა განავითარა და 1176 წლის 29 მაისს მილანოს მახლობლად, ქალაქ ლენიანოსთან, მოხდა გადამწყვეტი ბრძოლა, ლომბარდელებმა ოთხკუთხა თხრილით ბანაკი მოაწყვეს; უკან იდგა მათი საბრძოლო ეტლი — კარაჩო, ურები ოთხი უღელი ზარით, მასზე აღმართული იყო მოკავშირე ქალაქების დროშები. მოლაშქრენი ბრძოლის წინ აღთქმას დებდნენ, რომ მტერს არ დაანებებდნენ კარაჩოს. მასზე იდგა მღვდელი ჯვრით ხელში. აქვე იყო საზიარებელი, სადაც მომაკდევნი ინანიებდნენ ცოდვებს. მილანოს გარდა, ამ ბრძოლაში მონაწილეობდნენ ვერჩელის, პიაჩენცას, ბრეშიის და ვერონას ჯარები. განსაკუთრებული როლი შეასრულეს მილანოელებთან ერთად ბრეშიელებმა. მათ ცხენოსანთა რაზმს „სიკვდილის რაზმი“ ეწოდა. პირველად შეტევაზე ფრიდრიხ I ბარბაროსას ჯარები გადავიდნენ. მათ ისარგებლეს იმით, რომ ცხენოსნები თხრილით იყვნენ დაშორებულნი ქვეითებს, ცხენოსნებს შეუტოვეს და აიძულეს ბრძოლის ევლი დაეტოვებინათ. პირველი წარმატებით გამხნევებულებმა ბანაკზე მიიტანეს იერიში. „სიკვდილის რაზმმა“ მტერს შეუტია, ლომბარდელები სწრაფად გადავიდნენ შეტევაზე და გერმანელები სასტიკად დაამარცხეს. იმპერატორი ფრიდრიხ I ბარბაროსა ცხენიდან ჩამოაგდეს და იგი სიკვდილს ძლივს გადაურჩა. 1177 წელს ვენეციაში რომის პაპმა ალექსანდრე (ალექსანდრო) III-ემ მოიწვია საზავო კონ-

გრესი. მოლაპარაკების დაწყებამდე, იმპერატორმა ფრიდრიხ I-მა წმინდა მარკოზის ტაძრის შესასვლეთან დაიწოქა და ეამბორა პაპის ქოშს. პაპმა ფრიდრიხ I ბარბაროსას განკვეთა მოუხსნა.) ცხენზე ამხედრებულ რომის პაპ ალექსანდრე III-ეს ფეხით მისდევდა იმპერატორი ფრიდრიხ I ბარბაროსა, როგორც მეჯინიბე. (ლომბარდიის ქალაქებმა სრულ დამოუკიდებლობას მიაღწიეს.)

(ფრიდრიხ I-მა გადაწყვიტა გერმანიაში ძალაუფლება განემტკიცებინა. მან შური იძია ჰაინრიხ ლომზე, ისარგებლა ჰაინრიხისა და მის მეზობელ მთავრებს შორის არსებული შუღლით, წაართვა მას ბავარია, რომელიც უბოძა ოტო ვიტელსბახს, ხოლო ჰაინრიხს კი ექსორია (სამშობლოდან გაძევება) გადაუწყვიტა. 1186 წელს ბარბაროსას უფროსმა ვაჟმა ჰაინრიხმა იქორწინა სიცილიის დედოფალ კონსტანცაზე, რომელიც უშვილო მეფე გიიომის მამიდა იყო და სიცილიის მემკვიდრედ ითვლებოდა. ფრიდრიხ I-მა ბარბაროსამ მონაწილეობა მიიღო III ჯვაროსნულ ლაშქრობაში, სადაც 1190 წელს მდინარე სალეფის (მცირე აზია) გადალახვისას დაიხრჩო.

ფრიდრიხ I ბარბაროსას დაღუპვის შემდეგ ტახტი დაიკავა მისმა ძემ ჰაინრიხ VI-ემ, რომელიც 1189 წელს სიცილიის მეფეც გახდა. ჰაინრიხ VI-ეს აუჯანყდნენ სიცილიელი დიდებულები. ინგლისის მეფემ რიჩარდ ლომგულმა მხარი დაუჭირა აჯანყების მეთაურს ტანკრედს, საფრანგეთის მეფემ ფილიპე II ოგიუსტმა კი — ჰაინრიხ VI-ეს. აჯანყების ჩახშობა ჰაინრიხ VI-ემ მალე შეძლო, რის შემდეგადაც ბიზანტიის დაპყრობა განიზრახა; ამ მიზნით, თავის ძმას ფილიპე შვაბელს ცოლად შერთო ბიზანტიის იმპერატორ ისაკ ანგელოსის ასული — ირინე. 1197 წელს ჰაინრიხ VI მოულოდნელად გარდაიცვალა. მას დარჩა სამი წლის ვაჟი — ფრიდრიხი. ერთი წლის შემდეგ გარდაიცვალა დედოფალიც. ბავშვზე მეურვეობა რომის პაპმა იკისრა.

1198 წლიდან რომის პაპად აირჩიეს იტალიელი დიდკაცი ინოკენტი III (1198 — 1216). მისი პონტიფიკატის ეპოს პაპობამ დიდ სიძლიერეს მიაღწია. იგი იყო ფრიად განათლებული ადამიანი. სწავლობდა ბოლონოსა და პარიზის უნივერსიტეტებში. რომის პაპმა ინოკენტი III-ემ თავის ხელისუფლებას დროებით დაუმორჩილა სიცილიის სამეფო.) იგი გერმანიაში ცენტრალიზებული ხელისუფლების დასასუსტებლად შუღლს აღვივებდა იმპერატორის ტახტისათვის მებრძოლ ველფებსა და შტაუფენებს შორის. მისი ვასალები იყვნენ ინგლისის, არაგონის, პორტუგალიის, ბულგარეთის მეფეები და სხვა. ინოკენტი III-ემ მოსპო ქალაქ რომის ავტონომია და პაპის სახელმწიფოს მთელ

ტერიტორიაზე აღადგინა პაპის ხელისუფლება. ინოკენტი III იყო მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის ინიციატორი. 1202 წელს მან დაამტკიცა მახვილოსანთა ორდენი. 1209 წელს მისი თაოსნობით მოეწყო გერმანელ რაინდთა ჯვაროსნული ლაშქრობა ალბიგოელთა, 1215 წელს კი — პრუსების წინააღმდეგ.

კათოლიკური ეკლესიის ბატონობა ხალხის სამართლიან უკმაყოფილებას იწვევდა. ამის გამოხატულებას წარმოადგენს სხვადასხვა მწვალებლური მოძრაობების წარმოშობა. ძირითადად ორი სახის მწვალებლობა იყო გავრცელებული — ვალდენსებისა და კათარების.

ვალდენსების (ლათ. Valdenses) სექტა 1176 წელს ჩამოაყალიბა ლიონელმა ვაჭარმა პიერ ვალდესმა, რომელმაც, გადმოცემის თანახმად, მთელი თავისი ქონება ღარიბებს დაურიგა, ცხოვრების იდეალად სიღარიბე და ასკეტიზმი გამოაცხადა. „ლიონელი ლატაკნი“ — ასე იწოდნენ ვალდენსები. სექტის წევრებმა უარი თქვეს ოჯახზე, სიმდიდრეზე, ისინი დადიოდნენ შავი ტანსაცმლით, უარყოფდნენ ღვთისმსახურებაში ყველაფერს, გარდა ქადაგებისა. ვალდენსების მოძღვრება ძირითადად გავრცელდა სამხრეთ საფრანგეთის, ესპანეთის, ჩრდილოეთ იტალიის, გერმანიისა და შვეიცარიის ხელოსნებსა და გლეხებში. XIII საუკუნის დამდეგს რომის პაპის ინოკენტი III-ის ზეგავლენით ვალდენსთა დიდი ნაწილი ჩამოშორდა მოძრაობას, უკიდურესი ფრთა კათარებს შეერწყა, ნაწილი კი გადავიდა ჩრდილოეთ იტალიაში, კერძოდ, ქალაქ მილანოში და ეგრეთ წოდებული „ლომბარდელი ლატაკების“ სექტა ჩამოაყალიბა.

მეორე ქრისტიანულ-ბიურგერული მწვალებლური მოძრაობის მიმდევრები — კათარები (ბერძ. Katharos — სპეტაკი, სუფთა) ქადაგებდნენ XI-XIII საუკუნეებში სამხრეთ საფრანგეთში, იტალიაში, ფლანდრიაში და დასავლეთ ევროპის მთელ რიგ ქვეყნებში. კათარები გამოხატავდნენ ქალაქის ღარიბი ფენების უმთავრესად, ხელოსნებისა და გლეხობის გარკვეული ნაწილის პროტესტს ფეოდალური ჩაგვრის წინააღმდეგ. კათარები მთელ მატერიალურ ცხოვრებას მიიჩნევდნენ ბოროტებისაგან წარმოშობილად და ილაშქრებდნენ კათოლიკური ეკლესიის სიმდიდრის წინააღმდეგ. კათარების დოგმატიკას საფუძვლად დაედო მანიქეისტურ — დუალისტური მოძღვრება სამყაროს ორსაწყისიანობის შესახებ. ყოველივე მიწიერისა და ხორციელის დაგმობას კათარები უკიდურესი ასკეტიზმისაკენ მიჰყავდა. ისინი უარყოფდნენ ქორწინებას, საეკლესიო საიდუმლოებებს, წმინდათა თაყვანისცემას, ინდულგენციებს; არ ჭამდნენ ხორცს; კათარები ამხელდნენ კათოლიკური სამღვდელ-

ლოების მანკიერებას (რომის პაპს მიიჩნევდნენ სატანის მოადგილედ), მათ ჰქონდათ საკუთარი ეკლესია და ჰყავდათ პაპი, რომელიც ბოსნიაში ცხოვრობდა. კათარები მოითხოვდნენ საეკლესიო მიწათმფლობელობის ლიკვიდაციას, უარს ამბობდნენ საეკლესიო მეთოდის გადახდაზე, დასაშვებად მიაჩნდათ თვითმკვლელობა. მათ რელიგიურ ორგანიზაციებს სათავეში ედგნენ დამრიგებლები — „სრულყოფილნი“ (Perfecti), რომლებიც ვალდებული იყვნენ ასკეტურად ეცხოვრათ. ეკლესია და საერო ხელისუფლება კათარებს უმოწყალოდ ღვენიდა (კათარებს ემხრობოდა ტულუზის გრაფი რაიმუნდ VI). XIII საუკუნის შემდეგ კათარები თითქმის მთლიანად განადგურდნენ (მათ ერთ-ერთ შტოს წარმოადგენდნენ ალბიგოელები).

რომის პაპები მწვალებლობას ორი საშუალებით ებრძოდნენ: ქადაგებით და ცეცხლით. პირველ საშუალებას ახალი ორდენების დაარსება წარმოადგენდა. XIII საუკუნეში წარმოიშვა ორი ორდენი: ფრანცისკანელთა და დომინიკანელთა.

ფრანცისკანელთა ორდენი დააარსა იტალიელმა რელიგიურმა მოღვაწემ ფრანცისკ ასიზელმა (1181 — 1226). იგი იყო მუდით მოვაჭრის შვილი, მან უარი თქვა სიმდიდრეზე და 1206 წლიდან დაიწყო ქადაგება ევანგელისტური სიღარიბის უპირატესობაზე. 1207 — 1209 წლებში დააარსა მინორიტების („უმცროსი ძმები“) ძმობა, რომელიც შემდგომ ფრანცისკანელთა ორდენად გადაკეთდა. ფრანცისკანელები ხალხში ქადაგებდნენ სილატიკის, განდევილობის უპირატესობას, მოყვასის სიყვარულს და სხვა. ორდენის წესდება დაამტკიცა პაპმა ჰონორიუს III-მ. 1223 წელს ფრანცისკანელთა ორდენის დაარსებით საფუძველი ჩაეყარა მათხოვრულ ორდენებს. ფრანცისკანელებს ტანზე ყავისფერი შალის ტუნიკა და შიშველ ფეხზე სანდლები ეცვათ, წელზე თოკი ერტყათ. 1220 წელს ფრანცისკ ასიზელი ფრანცისკანელთა ორდენის ხელმძღვანელობიდან გადადგა პროტესტის ნიშნად მას შემდეგ, რაც პაპობამ ფრანცისკანელთა ორდენი ჩვეულებრივ მონაზვნურ ორდენად გადააქცია. XIII საუკუნის 20-იანი წლებიდან ფრანცისკანელები პრაქტიკულად ჩამოშორდნენ სილატიკის იდეალს. მრავალი შეწირულობის წყალობით ორდენი გამდიდრდა. 1256 წელს რომის პაპის უზენაესი ხელისუფლების ნებართვით, ფრანცისკანელებს უნივერსიტეტებში მოღვაწეობის უფლება მიეცათ. (XIX საუკუნიდან მოყოლებული დღევანდლამდე ფრანცისკანელთა ორდენი არსებობს ესპანეთში, იტალიაში, საფრანგეთში, აშშ-ში, კანადაში, თურქეთში, ბრაზილიაში, პარაგვაისა და სხვა ქვეყნებში. ფრანცისკანელები ძირი-

თადად კონტროლს უწევენ მთელ რიგ უნივერსიტეტებსა და კოლეჯებს. მათ აქვთ საკუთარი გამოძცემლობები).

მეორე. — კათოლიკური, „მათხოვრული“, მონაზვნური, დომინიკანელთა ორდენი („ძმანი მქადაგებელნი“) 1215 წელს ტულუზაში დააარსა ესპანელმა მონაზონმა დომინიკუსმა (დომინიკე გუზმანი) მწვალებლებთან საბრძოლველად. 1216 წელს ორდენი დაამტკიცა პაპმა ჰონორიუს III-მ. დომინიკანელთა მიზანს სწავლულ კადრთა აღზრდა წარმოადგენდა. თავიანთ თავს „ღვთის ძაღლებს“ უწოდებდნენ. დროშაზე გამოსახული იყო ძაღლი, რომელიც გლეჯს მწვალებელთა სულს. 1227 წლიდან დომინიკანელებმა მიიღეს საყოველთაო ქადაგებისა და აღსარების უფლება. 1232 წელს პაპმა გრიგოლ IX-ემ მათ ინკვიზიცია გადასცა. დომინიკანელები გახდნენ პაპობის მთავარი დასაყრდენი მწვალებლობასთან, საიმპერატორო ხელისუფლებასთან, ადგილობრივ საეკლესიო იერარქიასთან, ქალაქებთან, უნივერსიტეტებთან ბრძოლაში. დომინიკანელებმა აღზრდისა და განათლების საქმე კათოლიკური ეკლესიის კონტროლს დაუქვემდებარეს, საკუთარი სასწავლებლები დააარსეს ბოლონიაში, ვენაში, ოქსფორდში და სხვ. დაუფლნენ ღვთისმეტყველების კათედრებს პარიზის, პადუის, პრაღის და სხვა უნივერსიტეტებში. დომინიკელები იყვნენ ალბერტ დიდი, თომა აკვინელი, დუნს სკოტი და სხვ. (XVI საუკუნიდან, იეზუიტური ორდენის დაარსების შემდეგ, დომინიკანელები თანდათან კარგავენ უწინდელ მნიშვნელობას).

ვალდენსებთან და კათარებთან ბრძოლის დროს რომის პაპმა ლუციუს III-ემ საფუძველი ჩაუყარა ინკვიზიციას (ლათ. Inquisitio — ძებნა, გამოძიება). ინკვიზიცია წარმოადგენს საგანგებო საეკლესიო სასამართლოს რომის კათოლიკურ ეკლესიაში, რომელსაც ეკისრებოდა მწვალებელთა პოვნა და დასჯა — „მწვალებლური მანკიერების ძიება“.

1184 წელს რომის პაპმა ლუციუს III-ემ იმპერატორ ფრიდრიხ I ბარბაროსასთან შეთანხმებით შემოიღო საეპისკოპოსო ინკვიზიცია. პრაქტიკულად კი ინკვიზიციამ თავისი საქმიანობა პაპ ინოკენტი III-ის დროს დაიწყო. 1215 წელს ლატერანის მეოთხე საეკლესიო კრებამ მწვალებელთა ძებნა და დასჯა ეპისკოპოსთა მთავარ ამოცანად გამოაცხადა. მწვალებელთა დევნა დაეკისრათ სპეციალურ რწმუნებულებს — ინკვიზიტორებს (თავდაპირველად, ინკვიზიტორებად ინიშნებოდნენ დომინიკანელი, მოგვიანებით კი ფრანცისკანელი ბერები). ისინი ხელშეუხებლობით სარგებლობდნენ და ექვემდებარებოდნენ არა ადგილო-

ბრივ საერო და საეკლესიო ხელისუფალთ, არამედ უშუალოდ პაპს. ინკვიზიციის სასამართლო მოქმედებდა ფარულად, ეჭვმიტანილთ უმაღლედნენ დამბეზღებლებისა და მოწმეთა სახელებს. XIII საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაკითხვისას ბრალდებულთა გამოსატყეხად შემოიღეს წამება. ინკვიზიციის მსხვერპლს სჯიდნენ ეკლესიიდან განკვეთით, მკაცრი მარხვით, გვემით, ღროებითი ან სამუდამო პატიმრობით. XIII საუკუნიდან მწვალებელთა დასასჯელად შემოიღეს აუტოდაფე (ესპანურად — Auto da fe — რწმენის აქტი) ინკვიზიციის სასამართლო განაჩენის გამოცხადება — შესრულება. მსჯავრდადებულს ძირითადად კოცონზე წვაედნენ. აუტოდაფე იმართებოდა საჯაროდ, ქალაქის მთავარ მოედანზე. სიკვდილმისჯილს მთელ ქონებას ართმევდნენ და საჯაროდ ყიდდნენ.

ეს საინტერესოა!

წმინდა პეტრეს ტაძარი. (სან — პიეტრო)

იტალიური კულტურის დამაგვირგვინებელია წმინდა პეტრეს ტაძარი, რომის პაპთა კათედრალი, ზუროთმომდგრული აზრის სასწაული — სან — პიეტრო. წმინდა პეტრე რომის პირველი პაპი იყო. წარმართული რომი, იმპერატორობა ძლევამოსილი საბრძანებელი ცეცხლითა და მახვილით დევნიდა ღატაკთა და უპოვართა რელიგიას — ქრისტიანობას. ქრისტიანობა ფარულად ვრცელდებოდა და ფეხს იკიდებდა მოსახლეობის უფრო და უფრო ფართო ფენებში. გაჩნდნენ მქადაგებლები, რომლებიც ახალი სარწმუნოების არსსა და მიმართულებას ხალხს უხსნიდნენ და თავიანთი პირადი ცხოვრების მაგალითით ქრისტეს მიმდევრობის ცხოველმყოფელობას ამტკიცებდნენ. ერთ — ერთი ამთგანი იყო წმინდა პეტრეც. იგი, მეთევზე, იესო ქრისტეს უახლოესი მოწაფე სახელად — „სიმონი“ იყო. მათეს სახარების მიხედვით, პეტრემ პირველმა აღიარა იესო ქრისტე მესიად, რის გამოც მისგან მიიღო ზედწოდება „პეტრე“, რაც ლათინურად „კლდე“-ს ნიშნავდა, რომელსაც უნდა დაფუძნებოდა ეკლესია. სახარებაშივე არის მოთხრობილი პეტრეს მიერ ქრისტეს სამგზის უარყოფის ამბავი. „საქმე მოციქულთას“ მიხედვით, ქრისტეს ჯვარცმის შემდეგ პეტრე სათავეში ჩასდგომია იერუსალიმის თემს. პირველად მას უქადაგია სახარება წარმართთა შორის, ქადაგებით შემოუვლია იუდეა და გალილეა, ან-

ტიოქიაში ეკლესია აუგია და მისი პირველი ეპისკოპოსი გამხდარა, შემდეგ კი სამოღვაწეოდ რომში გადასულა. პეტრე შეიპყრეს იმპერატორ ნერონის ცენტურიონებმა და ნერონს ყოველივე წერილად აცნობეს. რომის ეკლესიის მიერ შემდეგ წმინდანად შერაცხული პეტრეს სიკვდილით დასჯა შედგა იმ მოედანზე, სადაც ამჟამად წმინდა პეტრეს სახელობის კათედრალის სწორუპოვარი არქიტექტურული ანსამბლია აღმართული. წინათ აქ ნერონის ტაძარი იდგა. პეტრე ჯვარს აცვეს, მაგრამ არა ისე, როგორც ქრისტე, არამედ, მისივე თხოვნით, თავდაღმა გააკრეს. მანამდე კი ბორკილგაყრილი ჯურღმულში ჰყავდათ ჩაგდებული. ეს მოხდა დაახლოებით 65 წელს.

313 წელს მილანოს ედიქტით ქრისტიანობა რომმა სახელმწიფო რელიგიად ცნო და მისი პირველი რომაელი მოციქული პეტრე პირველ წმინდანად და პაპად აღიარა. იმპერატორმა კონსტანტინემ ნერონის ტაძარი დაანგრევინა და ეკლესიის გვირგვინით შუბლშემკობილ პეტრეს საფლავზე, პეტრეს სახელობის საყდარი ააგო. VI საუკუნეში საყდარი შეაკეთეს, განაახლეს, ათი საუკუნის შემდეგ კი, რომაელთათვის ამ წმინდა ადგილზე ახალი, მსოფლიოში უდიდესი ტაძრის აგება დაიწყო. მთავარი პროექტის ავტორია ზუროთმომდევარი ბრამანტე. პორიზონტალური ჭრილით ტაძრის სქემა ჯერის მოყვანილობისა იყო. მიქელანჯელოს ეკუთვნის მთავარი გუმბათის თალი, რომლის სიმაღლე ტაძრის იატაკიდან 153 მეტრია. ზუროთმომდევარმა მადერნომ დააპროექტა ტაძრის დამატებითი ნაგებობანი. მანძილი კარიბჭიდან უკანა კედლამდე 205 მეტრს აღწევს, სიმაღლე კი 82 მეტრია. მარმარილოს იატაკში ჩასმულია ნიშანი, თუ სადამდე მოაღწევდა უესტმინსტერის სააბატო, ვისმეს რომ აქ მოეტანა და ჩაედგა. მეორე ნიშანი მსოფლიოში უდიდესი მილანოს ტაძრის ზომაზე მიუთითებს. თითოეულ ამ ტაძარზე წმინდა პეტრეს კათედრალი თითქმის ორჯერ უფრო დიდი და ტევადია. მის შემდეგ მესამე ადგილზე გამოსვლას მისივე მსგავსი ლონდონის წმინდა პავლეს ტაძარი ბედავს. კათედრალის გრანდიოზულობის წარმოსადგენად იმის გახსენებაც კმარა, რომ აქ დიდი საეკლესიო ცერემონიალების დროს, რომელსაც პაპი ატარებს, 60 ათასი მლოცველი ეტევა. ამ დროს ტაძრის წინა მოედანი სავსეა ხალხით. ვინც შიგნით შესვლას ვერ ახერხებს, იმითაც კმაყოფილია, რომ მოედანს მიაღწია. მათი რიცხვი 250 ათასს აჭარბებს. ტაძრის პირველსავე მარჯვენა კაპელაში პოსტამენტზე დგას მიქელანჯელოს ადრეული ნამუშევარი „პიეტა“ (იხ. ნაკვეთი II).

სან — პიეტროში არ არის ფრესკები და ხატები, აქ არის მოზა-

იკები და სკულპტურული ჯგუფები. კათედრალი 120 წელი შენდებოდა და მას ზუროთმოძღვართა და მხატვართა, მოქანდაკეთა და უბრალო ქვისმთელელთა, ზუროთა და სხვა ხელობის მფლობელთა რამდენიმე თაობა აშენებდა. ტაძრის ნიშებში ჩადგმული სკულპტურები და გორელიეფები წმინდა მოციქულთა და კონკრეტულ ისტორიულ პირთა — რომის პაპთა ცხოვრების ცალკეულ მონაკვეთებს გამოხატავენ. რამდენიმე ქმნილება ალორმინების ხანის დიდ მოქანდაკეს ბერნინის ეკუთვნის. ზუსტად მიქელანჯელოსეული გუმბათის თაღის ქვეშ, საიდანაც ტაძრის ინტერიერს დღის ბუნებრივი სინათლე ანათებს, წმინდა პეტრეს საფლავზე, ბრინჯაოს ოთხ გრეხილ სვეტზე დგას ბერნინის სასწაულთმოქმედი ხელით გამოკვეთილი ბალდახინი — საკურთხეველი, რომელზედაც მღვდელ — მსახურება იმართება. ჯვრის მარჯვენა და მარცხენა ფრთებში ჩადგმულია ორი ორგანო — განუყრელი შემადგენელი ნაწილი კათოლიკური ეკლესიის ინტერიერისა. კედლებზე განსაცვიფრებელი მოზაიკითაა შესრულებული ბიბლიური სიუჟეტები.

წმინდა პეტრეს ტაძარი მთელი არქიტექტურული ანსამბლია. ტაძრის განუყრელ დეტალს წარმოადგენს ამაღლებული გრანიტის კიბეები, რომლებიც მთავარ შენობას პოსტამენტს უქმნიან. კოლონების ორი კონცენტრირებული წყება ნახევარკალის მოყვანილობისაა, რომლებიც სათავეს ტაძრის ფასადის გაგრძელებაზე იღებენ და შემდეგ ორი მხრიდან უვლიან გარს. სან — პიეტროში მოედნის ცენტრში დგას ორი ათასი წლის წინათ ეგვიპტიდან ჩამოტანილი ობელისკი. ტაძრის მარჯვენა მხარეს, კოლონადის პოსტამენტთან, რომლის ძირში ვატიკანის სადარბაზო შესასვლელია, ორივე მხარეს შუბებით შეიარაღებული პაპის მცველები — შვეიცარიელები დგანან.

თემა XXXII

ფრიდრიხ II და შტაუფენთა დინასტიის აღსასრული

(1212 წლიდან გერმანიას მართავდა ფრიდრიხ II (1212 — 1250), გარეგნულად პატარა ტანის, მელოტი, ცბიერი ადამიანი, შუა საუკუნეების უგანათლებლესი პიროვნება. განათლება მან სიცილიაში მიიღო. იტალიურ ენაზე წერდა ლექსებს. კარგად იცოდა მათემატიკა, ბუნებისმეტყველება, ზოოლოგია, მედიცინა ასტრონომია. დაწერა ტრაქტატი „ნადირობის ხელოვნება ფრინველით“. გამოიგონა მედიკა-

მენტები. ფლობდა ექვს ენას: იტალიურს, ფრანგულს, გერმანულს, არაბულს, ბერძნულს, ლათინურს. მფარველობდა კულტურის განვითარებას, დააარსა სკოლები, 1224 წელს საფუძველი ჩაუყარა ნეაპოლის უნივერსიტეტს, სადაც არაბ და ებრაელ მეცნიერებს პედაგოგიური მოღვაწეობის უფლება მისცა. მის კარზე თავს იყრიდნენ სახელოვანი მეცნიერები. მათთან ჩანაწერებს ეწოდა „სიცილიური წიგნარი“.

ფრიდრიხ II ათეისტი იყო. პაპები მას სწორედ ამიტომ ადანაშაულებდნენ. მეფეს ყველაზე მეტად მაჰმადიანური კულტურა მოსწონდა, სასახლესთან პარამხანა ჰქონდა. სანამ რომის პაპი ინოკენტი III ცოცხალი იყო, ფრიდრიხ II თავისი ზრახვების გამჟღავნებას ვერ ბედავდა და იტალიაზე ბატონობის პრეტენზიას არ აცხადებდა. ინოკენტი III -ის გარდაცვალების შემდეგ, რომის პაპად აირჩიეს გრიგოლ IX (1227-1241). მეფესა და პაპს შორის ურთიერთობა დაიძაბა. ფრიდრიხ II-მ პაპთან შეთანხმების გარეშე მოაწყო VI ჯვაროსნული ლაშქრობა და 1220 წელს დაიკავა იერუსალიმი. რომის პაპმა გრიგოლ IX-ემ შეაჩვენა იგი და მის წინააღმდეგ ფრანგები და იტალიელები აამხედრა. იმპერატორ ფრიდრიხ II-ის პოლიტიკას ეჭვით უყურებდნენ იტალიის ქალაქები. 1226 წელს აღდგა ლომბარდიის ლიგა (დაარსდა 1167 წელს), ამიტომ ფრიდრიხ II შეეცადა რომის პაპისა და ლომბარდიის ქალაქების გათიშვას. 1229 წელს მოხდა პაპის გრიგოლ IX-ისა და ფრიდრიხ II-ის შეხვედრა იტალიის ქალაქ სანჯერმანოში, სადაც ფრიდრიხ II-მ რომის პაპს მნიშვნელოვანი ტერიტორიები დაუთმო, რითაც მოიგო მისი გული. ფრიდრიხ II-ეს ორი სამეფო ჰქონდა: გერმანია და სიცილია. მეფე თავის სამეფოებში სხვადასხვაგვარ პოლიტიკას ატარებდა. მისი გამეფებისას, სიცილიის სამეფოში ადგილი ჰქონდა არეულობას, ფრიდრიხმა ჩაახშო ეს არეულობა, არაბები სიცილიიდან გაასახლა, დაასახლა იტალიაში ლუჩერაში სამხედრო ბანაკად და მათგან შეიქმნა 10 ათას კაციანი არმია, რომელზე დაყრდნობითაც ფრიდრიხ II-ემ ალაგმა ურჩი ფეოდალები და ქალაქები და სიცილიის სამეფოში აბსოლუტისტური მმართველობა დაამყარა. ფეოდალებს აეკრძალათ იარაღის ტარება და ციხესიმაგრეთა მშენებლობა. ფეოდალის სასამართლოს ჰქონდა მხოლოდ სამოქალაქო დანაშაულის განხილვის უფლება. სიცილიაში სიმშვიდე დამყარდა, რამაც ქვეყანას ეკონომიკური აყვავების საშუალება მისცა. ზოგიერთ საქონელზე, მაგალითად, აბრეშუმზე, მარილზე, ლითონებზე, სავაჭრო მონოპოლია შემოიღო და ამ საქონლით ვაჭრობა მხოლოდ ხაზინას შეეძლო.

ფრიდრიხ II-ის დამსახურებად უნდა ჩავთვალოთ ევროპაში აბრეშუმის შემოტანა. ფრიდრიხ II-ემ შექმნა სახელმწიფო საგადასახადო სისტემა, სიცილიის ქალაქებს წაართვა დამოუკიდებლობა. ყოველივე ამით ფრიდრიხ II ცდილობდა სიცილიის სამეფო ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ ექცია.

ფრიდრიხ II სხვა პოლიტიკას ატარებდა გერმანიაში. იგი აქ მცხოვრები ძლიერი ფეოდალების წინაშე გარკვეულ დათმობებზე წავიდა. გერმანელმა მთავრებმა მიიღეს ფულის მოჭრის, სასამართლოს წარმოების, ციხეთა აგების უფლება. ყოველივე ამის უფლებას იმპერატორი გერმანიის, ეგრეთ წოდებულ, „პატარა მეფეებს“ აძლევდა იმიტომ, რომ მათ ხელი არ შეეშალათ მისთვის იტალიური პოლიტიკის განხორციელებაში. ფრიდრიხ II-ემ გერმანიის მოსახლეობა ეკლესიასა და ინკვიზიციას დაუქვემდებარა. თავისი ამგვარი პოლიტიკით იმპერატორი ხელს უწყობდა გერმანიის დაყოფას ტერიტორიულ სამთავროებად. მან აკრძალა ცალკეულ ქალაქთა ურთიერთკავშირი, ჩაახშო 1235-1237 წლებში მთავრების ძალმომრეობის წინააღმდეგ მოძრაობა გერმანიაში. იტალიასა და გერმანიაში თავისი საქმეების მოგვარების შემდეგ, ფრიდრიხ II-ემ თავისი ნამდვილი მისწრაფებანი გამოამჟღავნა: რომის პაპმა დაინახა, რომ იმპერატორმა იგი მოატყუა. 1237 წელს ფრიდრიხ II-ემ ბრძოლა დაიწყო ლომბარდიის ლიგის წინააღმდეგ და დაამარცხა მისი არმია. მხოლოდ მილანომ, ბრეშიამ და ალესანდრიამ შეძლეს დამოუკიდებლობის შენარჩუნება. რომის პაპმა გრიგოლ IX-მ მეორედ შეაჩვენა იმპერატორი ფრიდრიხ II, რომელიც შეიჭრა პაპის სამფლობელოში (რომის ოლქი) და ააოხრა იგი. X

1239 წელს გრიგოლ IX გარდაიცვალა და რომის პაპად აირჩიეს ფრიდრიხ II-ის მომხრე გენუელი სინე ბალდო ფიესკი - ინოკენტი IV (1243-1254), მაგრამ რომის ახალმა პაპმა შეცვალა მასთან დამოკიდებულება და ფრიდრიხ II-ის დაუძინებელი მტერი შეიქმნა. რომის პაპი ინოკენტი IV მალე იძულებული გახდა იტალიიდან საფრანგეთში გაქცეულიყო, რათა ხელთ არ ჩაეარდნოდა იმპერატორს.

1245 წელს რომის პაპმა ინოკენტი IV-ემ მოიწვია ლიონში მსოფლიო საეკლესიო კრება, სადაც მესამედ განკვეთა ფრიდრიხ II, იმპერატორის ტახტიდან გადაყენებულად გამოაცხადა და მის წინააღმდეგ იქადაგა ჯვაროსნული ლაშქრობა. პაპმა ურთიერთობის დამყარება გადაწყვიტა მონღოლებთან, რომლებიც ევროპის სამხრეთით შეიჭრნენ და აოხრებდნენ ამ ტერიტორიებს. ამ მიზნით, მონღოლთა მბრძანებელ

ბათო ყაენთან მოსალაპარაკებლად გაიგზავნა იტალიელი ბერი პლანო კარპინი.

ფრიდრიხ II-ეს განუდგა გერმანელ მთავართა დიდი ნაწილი. მათ რომის იმპერატორად აირჩიეს ჰაინრიხ რასპე, რომელიც მალე გარდაიცვალა. იმპერატორის მტრებმა და გველეშებმა იტალიაში და სიცილიაში მოაწყეს აჯანყებები, ამიტომ ფრიდრიხ II გაეშურა სიცილიისაკენ, მაგრამ 1250 წელს გზაში გარდაიცვალა (გერმანიის მეფე გახდა მისი ძე კონრად IV, სიცილიისა კი – მისი ვაჟი მეორე ცოლისაგან – მანფრედი. 1254 წელს კონრად IV გარდაიცვალა და დარჩა ორი წლის ვაჟი. გერმანიაში დაიწყო დიდი არეულობანი, რომელიც თერამეტი წელი გაგრძელდა და ამ პერიოდს „უმეფობის ხანა“ - „Interregnum“ (1254-1273) ეწოდა.

რომის პაპმა ურბან IV-ემ (1261-1264) სიცილიის სამეფო გვირგვინი შესთავაზა საფრანგეთის მეფეს ლუი IX-ს, მაგრამ მან უარი განაცხადა. შემოთავაზებული წინადადება მიიღო საფრანგეთის მეფის ლუი IX-ის ძმამ პერცოგმა შარლ ანჟუელმა. 1266 წელს შარლ ანჟუელმა გრანდელას ბრძოლაში სძლია სიცილიის მეფე მანფრედს, რომელიც დაიღუპა. სიცილიის სამეფოში ფრანგთა ბატონობა დაიწყო. სიცილიელებმა მოიხმეს გერმანიიდან კონრად IV-ის ძე კონრადინი, მაგრამ შარლ ანჟუელმა 1268 წელს იგი მოაკლევინა. შტაუფენების დინასტია იტალიაშიც მოისპო.

სამსაუკუნოვანი ბრძოლა იმპერატორებსა და პაპებს შორის იმპერატორთა სრული მარცხით დამთავრდა. გერმანიაში დაიწყო უმეფობა, ხოლო იტალიაში დამყარდა ანარქია.

თემა XXXIII

დასავლეთ ევროპის ქვეყნების შუა საუკუნეების კულტურა და განათლება. სქოლასტიკა და მისტიკა.

„შვიდი თავისუფალი ხელოვნება“.

უნივერსიტეტების წარმოშობა

შუა საუკუნეების ევროპაში გაბატონებული იყო რელიგია, რაც იმით აიხსნება, რომ იმდროინდელ ადამიანს არ შეეძლო მეცნიერულად აეხსნა ბუნებრივი მოვლენები, მას ყველაფერი ეჩვენებოდა ზე-ბუნებრივად მოვლენილი ან ღვთისაგან, ან ეშმაკისაგან. ხალხთა ფარ-

თო მასები გაუნათლებელნი იყვნენ, ფეოდალთა უმრავლესობა და თვით მეფენიც არ იყვნენ წერა-კითხვის მცოდნენი. ერთადერთი ვინც ფლობდა წერა-კითხვას, იყო სამღვდელოება. დიდ ეკლესია-მონასტრებთან არსებობდა სკრიპტორიუმები, გადამწერი სახელოსნოები, სადაც კალიგრაფიაში გაეარჯიშებული ბერები ერთი პიროვნების კარნახით ახდენდნენ წიგნების გადაწერას. სკრიპტორიუმებში ამრავლებდნენ არა მარტო სასულიერო, არამედ საერო ლიტერატურასაც. სკრიპტორიუმებში იქნა გადაწერილი ცეზარის, ციცერონის, სალურსტიუსის, სვენტონიუსის, ლივიუსის, ტაციტუსის, ვირგილიუსის და სხვა ანტიკური მწერლების ნაწარმოებები.

ადრეული პერიოდის დასავლეთ ევროპაში წიგნი მეტისმეტად ძვირი იყო (მაგალითად, ბიბლიის ერთი ეგზემპლარის დამზადებას ორასი ხბოს ტყავი სჭირდებოდა). იმ დროს ეგვიპტეში იხმარებოდა ჭილი, ანუ პაპირუსი. მაგრამ პაპირუსს ნაკლიც ბევრი ჰქონდა. იგი არამყარია, მალე ფუჭდება, ნესტს ვერ უძლებს, მხოლოდ ცალ მხარეზე იწერება, მელანს არ იმჩნევს, კითხვაც ძნელია; თანაც, პაპირუსის შოვნა ევროპელთათვის თითქმის შეუძლებელი შეიქნა. რაც შეეხება ეტრატს, ანუ პერგამენტს (ტყავის ქაღალდს), მას პაპირუსთან შედარებით დიდი უპირატესობა აქვს. იგი არ ტყდება, წერა ორივე მხარეს შეიძლება, მაგრამ პერგამენტი ძალზე ძვირია. ყოველივე ეს გავლენას ახდენდა წიგნის ფასზე.

შუა საუკუნეების მეცნიერება გაუღენთილი იყო ქრისტიანული ფილოსოფიით. ყველაზე გავლენიანი მსოფლმხედველობა და ფილოსოფია სასკოლო მეცნიერების — სქოლასტიკის (scholastica) სახელს ღებულობს. ტერმინი „სქოლასტიკა“ წამოიშვა IX საუკუნის დასაწყისში. თავდაპირველად Doctores scholastici ეწოდებოდა ახლად გახსნილ საეკლესიო და სამონასტრო სკოლების მასწავლებლებს, ცოტა გვიან ეს სახელწოდება მიაკუთვნეს საერთოდ თეოლოგიის მასწავლებლებს, ხოლო ევროპის ადრინდელი უნივერსიტეტების დაარსების შემდეგ კი — ფილოსოფიის მასწავლებლებს.

სქოლასტიკის მიზანი იყო რწმენის ჭეშმარიტების დასაბუთება. სქოლასტებმა მიზნად დაისახეს ქრისტიანული მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება, ერთიანი სისტემის შექმნა. სქოლასტიკა განსაკუთრებით განვითარდა მას შემდეგ, რაც ევროპელები გაეცნენ არისტოტელეს ფილოსოფიას და ლოგიკას. რწმენის დებულებები მოცემული იყო საღვთო წიგნებში, სახარებაში, მოციქულთა წერილებში და სხვ. სქოლასტიკა „ევროპული ფილოსოფია იყო ევროპულ შუა საუკუნეებ-

ში“ – ამბობს ჰეგელი. სქოლასტიკის მიზანი სხვადასხვა ავტორი – ტექტების სხვადასხვა დებულებების შეზამება და გაერთიანება იყო. გაღმერთებული იყო არისტოტელე, გეოგრაფიაში – პტოლემეოსი, მედიცინაში ჰიპოკრატე და გალენოსი. სქოლასტიკის მეთოდია ძველი ავტორიტეტების თაყვანისცემა. იმისათვის, რომ სტუდენტებში განვეითარებინათ ლოგიკური აზროვნება, მათ აძლევდნენ განყენებულ კითხვებს, რომლებზეც სტუდენტს უნდა ეპასუხა ჯერ დადებითად, მერე – უარყოფითად.

სქოლასტიკებმა გამოიმუშავეს იშვიათად ზუსტი აზროვნების, ლოგიკურად ჩამოყალიბებული მსჯელობის უნარი, რამაც დიდი როლი შეასრულა მეცნიერების შემდგომ განვითარებაში. სქოლასტიკა იყო არსებული წყობილების იდეოლოგიური დაცვა – ფეოდალურ-კათოლიკური წყობილების იდეოლოგია. სქოლასტიკები გადასაწყვეტად ზოგჯერ სვამდნენ ისეთ საკითხებს, რომელთაც მოგვიანებითაც არ დაუკარგავთ თავიანთი მნიშვნელობა ფილოსოფიაში. ასეთი იყო მაგალითად, უნივერსალიების საკითხი. უნივერსალია არის ზოგადი ცნება. ისმოდა კითხვა: აქვთ თუ არა უნივერსალებს რეალური არსებობა? არსებობენ თუ არა იდეები რეალურად, საგნებისაგან დამოუკიდებლად? სქოლასტიკები ამ კითხვის გადაწყვეტისას ორ მიმდინარეობად გაიყვნენ: პირველი ამტკიცებდა, რომ უნივერსალებს აქვთ უნარი რეალური არსებობისა, საგნებისაგან დამოუკიდებლად. ამ მიმდინარეობის წარმომადგენლებს ეწოდათ რეალისტები, მათ მიმდინარეობას კი რეალიზმი. ეს არის უკიდურესი იდეალიზმი. ცნებები არსებობენ დამოუკიდებლად, საგნებისაგან განცალკევებით. არსებობს ორი საშუალო: იდეების და ზორციელი. პლატონის აზრით, სანამ გაჩნდებოდა საგანი, უნდა არსებობდეს იდეა. ზორციელი – ეს იდეების ბუნდოვანი ასახვაა. პირველადია იდეა, მეორადია – მატერია. რეალიზმის ერთ-ერთი მიმდევარი იყო იოანე ერიგენა (სკოტი). პარიზის უნივერსიტეტის დაარსებამდე, ამ მიმდინარეობის მიმდევარი იყო გიომ შამპო (1070-1121). რეალიზმის საწინააღმდეგოდ წარმოიშვა მეორე მიმდინარეობა – ნომინალიზმი. ნომინალისტები ამტკიცებდნენ, რომ უნივერსალები არ არსებობენ საგნებისაგან განცალკევებით, რომ ისინი ცარიელ სახელებს (nomen) წარმოადგენენ. ამ მიმდინარეობის საუკეთესო წარმომადგენელია იოანე როსცელინი (1050-1142წწ.). მისი მოწაფე იყო პიერ აბელარი (1079-1142წწ.). მან განავითარა თეორია, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა რეალიზმს. ამ თეორიის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს მისი დებულების დამტკიცების დიალექტიკური მეთოდი. იგი

უარს აცხადებს ავტორიტეტების უსიტყვო თაყვანისცემაზე. მან წამოაყენა მეცნიერ-რეალისტის ანსელმ კენტერბერიელის დებულების — „ირწმუნე, რათა შეიცნო“ — საწინააღმდეგო დებულება — „შეიცანი, რათა ირწმუნო“, ე.ი. პირველ ადგილზე აყენებდა მეცნიერებას. იგი ამბობდა: უნივერსალი ეს არის პროდუქტი (ლათ. *conceptus mentis* — გონების პროდუქტი), რომელიც შეესაბამება ბუნებაში არსებულ საგანს. მის მოძღვრებას ეწოდება კონცეპტუალიზმი. იგი ამტკიცებდა, რომ ზოგადი ცნებები არ არსებობენ საგნებისაგან დამოუკიდებლად, მაგრამ ისინი არც ცარიელ სახელებს წარმოადგენენ. მაშ რას წარმოადგენენ უნივერსალები?

ეს არის რეალური საგნის შესაბამისი იდეები, რომლებიც გამოხატავენ ადამიანის აზრის თავისებურებას და შეესაბამებიან ბუნებაში რაიმე ობიექტურ საგანს. აბელარმა ორჯერ აჯობა დისპუტზე თავის მასწავლებელს გიიომ შამპოს. მის მოსასმენად ხალხი შორეული ქვეყნებიდანაც კი მოდიოდა. სწორედ პიერ აბელარის სკოლამ და იმ აუდიტორიამ ჩაუყარა საფუძველი პარიზის უნივერსიტეტს.

სქოლასტიკის პარალელურად ვითარდებოდა შუა საუკუნეების მსოფლმხედველობა, ანუ მისტიკა. მისტიკოსთა მიმდევრობის ფუძემდებელია ცნობილი ფრანგი ღვთისმეტყველი კლერვოს მონასტრის აბატი ბერნარ კლერვოელი (1091-1153). იგი იყო თავისი დროის გამოჩენილი ღვთისმეტყველი. მისი მჭერმეტყველება საქვეყნოდ იყო ცნობილი. ბერნარმა შექმნა მისტიკოსთა მთელი სკოლა. მათი მიზანი იგივე იყო, რაც სქოლასტიკოსებისა — ღვთაებრივი ჭეშმარიტების შეცნობა, მაგრამ შეცნობის გზები იყო სხვადასხვა.

სქოლასტიკა გონების საშუალებით ცდილობდა შეცნობას, მისტიკა კი უარყოფდა ადამიანის გონების როლს. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ადამიანის გონება იმდენად სუსტია, რომ იგი ვერ შეწვდება ღვთაებრივ ჭეშმარიტებას. საჭიროა, რომ მან სული გაისპეტაკოს, მარხვა შეინახოს, ილოცოს და სხვა. ზოგი თვლიდა, რომ სულიერი სრულყოფისათვის საჭირო იყო თორმეტი საფეხურის გავლა და ბოლო საფეხურზე ადამიანი განიწმინდებოდა, ხოლო ღმერთი თვით შთააგონებდა ჭეშმარიტებას, რაც შემდგომში უნდა შეემოწმებინა საღვთო წერილის საფუძველზე. ბერნარმა გაილაშქრა აბელარის წინააღმდეგ და გამოაცხადა იგი მწვალებლად. საქმე გადაწყვიტა 1141 წელს საფრანგეთის საეკლესიო კრებამ სანსში, სადაც ბერნარმა მას კვლავ მწვალებლობაში დასდო ბრალი. აბელარი გაემგზავრა რომში, რათა თავი ემართლებინა პაპის წინაშე, მაგრამ უკვე მოხუცი იყო, მოგზაურობა გაუჭირდა

და 1142 წელს გარდაიცვალა. პიერ აბელარს მრავალი სახელოვანი მოწაფე ჰყავდა: არნოლდო ბრემიელი, ოტო ფრაიზინგენელი, ჯონ სოლსბერიელი და სხვანი.

სქოლასტიკამ აყვავებას მიაღწია XIII საუკუნეში. ეს დაკავშირებულია ქალაქების განვითარებასა და უნივერსიტეტების დაარსებასთან. ამ დროისათვის უკვე თარგმნილია არისტოტელეს თხზულებები. არისტოტელე ევროპელი მეცნიერებისათვის ადრე ცნობილი იყო მისი თხზულებების ლათინური თარგმანების ფრაგმენტებით. არაბებმა იცოდნენ ბერძნული ენა. XII ს-ში ესპანელებმა, რომლებიც არაბული ენის მცოდნენი იყვნენ, ტოლედოს არქივისსკოპოსის ბრძანებით ლათინურ ენაზე თარგმნეს არისტოტელე. სწორედ არაბული კულტურის დამსახურებად უნდა მივიჩნიოთ, რომ გაჩნდა ბერძნების თარგმანის თარგმანები ლათინურად. პირველი დიდი სქოლასტი, რომელმაც შეისწავლა არისტოტელე და დაწერა კომენტარები იყო გერმანელი მეცნიერი ალბერტ მაგნუსი (დიდი) (1193-1280). იგი ეკუთვნოდა დომინიკანურ ორდენს, კითხულობდა ლექციებს პარიზში, კელნში, იტალიის ქალაქებში. მას ეკუთვნის თხზულებანი ფილოსოფიაში, გეოგრაფიაში, ბუნებისმეტყველებაში — სულ ოცდაერთი ტომი. იგი მიზნად ისახავდა ძველი ავტორიტეტების დასაბუთებას და აღნიშნავდა: „ცოდნა იძლევა რწმენის უკეთ შეთვისების საშუალებას“. მან გამოთქვა ისეთი აზრებიც, რომლებიც არ ეთანხმებოდა ბიბლიას. მაგალითად მას მიაჩნდა, რომ დედამიწა სიბრტყე კი არაა — არამედ ბურთია. მისი წიგნის საფუძველზე დაიწერა პიერ დ'ალის წიგნი „სამყაროს გამოსახულება“ (იგი ქრისტიანულ კოლუმბის სამაგიდო წიგნი იყო). ალბერტ მაგნუსის მოწაფეთაგან აღსანიშნავია თომა აკვინელი (1225-1274), წარმოშობით იტალიელი, დიდკაცთა წრის წარმომადგენელი. ასწავლიდა პარიზსა და კელნში. მის მიმდევრებს თომისტები ეწოდათ, მიმდინარეობას — თომიზმი. მას ეკუთვნის მრავალი თხზულება, რომელთა რიცხვი ჩვიდმეტ ფოლიანტს (ნახევარი თაბახი) შეადგენს. მის მთავარ თხზულებას ეწოდება „თეოლოგიკური შეჯამება“, რომელიც შუა საუკუნეების ენციკლოპედიად ითვლება. აქ განხილულია რელიგიის, ფილოსოფიის, ისტორიის, ეკონომიკის, მეურნეობის საკითხები. ნაშრომის ყველა საკითხი განხილულია მტკიცების ერთი მეთოდით, რომელიც ოთხი ნაწილისაგან შედგება: 1. საკითხის დასმა, 2. ციტატა ავტორიდან, 3. კომენტარი-განმარტება, 4. დასკვნა (ერთი დებულების მიღება, მეორის უარყოფა).

ნაშრომის მთავარი დებულებაა: ის, რაც ჭეშმარიტია ღვთის-

მეტყველების თვალსაზრისით, არ შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი ფილოსოფიისა და მეცნიერების თვალსაზრისით. არ არსებობს არავითარი წინააღმდეგობა რწმენასა და გონებას შორის. ყველა დასკვნები ადამიანის გონებისა რწმენის წინააღმდეგ — მცდარია და სოფისტური. პირველადია რწმენა — მეორადია — გონება. ფილოსოფია უნდა ემორჩილებოდეს ღვთისმეტყველებას, მაგრამ გონებაც აუცილებელია რწმენის განსამტკიცებლად. მას ღმერთის არსებობის დასამტკიცებლად ხუთი დებულება მოჰყავს: 1. ყველაფერი მოძრავია ბუნებაში. რომ ამოძრავდეს, საჭიროა საწყისი ძალა-ღმერთი. 2. ყველაფერი წარმოიშვება და კვდება. 3. ბუნებაში არის შემთხვევითობა, რომლის საფუძველია აუცილებლობა. 4. არსებობს სრულყოფის სხვადასხვა საფეხური, მამასადამე უნდა არსებობდეს უზენაესი სრულყოფა-ღმერთი. 5. ბუნება მოძრაობს მიზანშეწონილობით. ღმერთი არის უმაღლესი მიზანშეწონილობა.

იმ ხანებში, როცა ბატონობდა სქოლასტიკა, ჩნდებიან ისეთი მეცნიერები, რომლებიც სქოლასტიკის მიმართ კრიტიკულად არიან განწყობილნი. ამ მეცნიერთა ცენტრს წარმოადგენდა ოქსფორდის უნივერსიტეტი. ამგვარ მეცნიერთა შორის ყველაზე სახელგანთქმული იყო ინგლისელი როჯერ ბეკონი (1214-1294). იგი სწავლობდა პარიზისა და ოქსფორდის უნივერსიტეტებში. ისმენდა ალბერტ მაგნუსისა და თომა აკვინელის ლექციებს. ხელმოკლეობის გამო შედის ფრანცისკელთა ორდენში და იკვეცება ბერად. რომის პაპს კლიმენტი IV-ს მოეწონა მისი აზრები და ურჩია დაეწერა დიდი თხზულება, მაგრამ არ გაუწია მატერიალური დახმარება. მეგობრებმა შეუგროვეს 70 გირვანქა სტერლინგი და 1265 წელს ბეკონმა გამოსცა „დიდი თხზულება“. ამ ენციკლოპედიური ხასიათის თხზულებაში ბეკონი განიხილავს ისეთ საკითხებს, როგორიცაა გრამატიკა, ტექსტების კვლევა, მათემატიკა, ოპტიკა, გეოგრაფია, კოსმოგრაფია და სხვა.

ბეკონმა გამოიმუშავა ფილოლოგიური კრიტიკის მეთოდი. დიდ ყურადღებას აქცევდა გამოცდილებას, ახალ ფაქტებს. შექმნა ოქსფორდში ლაბორატორია. მან იწინასწარმეტყველა მიკროსკოპისა და საფრენი აპარატის გამოგონება. ბეკონი ილაშქრებს ავტორიტეტების უსიტყვო და გაზვიადებული თაყვანისცემის წინაშე. იგი აღნიშნავს: არსებობს ცოდნის სამი წყარო: ავტორიტეტი, გონება, ცდა. ავტორიტეტი არ არის საკმარისი, თუ მას გონებრივი საფუძველი არ გააჩნია. გონებაც ვერაფერს შეძლებს, თუ არ დამტკიცდა ცდით. იგი წერს, რომ საჭიროა პატივი ვცეთ არისტოტელეს და სხვა ბერძნებს. მათ ყველაფერი გააქეთეს, რისი გაკეთებაც იმ დროს შეიძლებოდა, მაგრამ

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ისინიც ადამიანები იყვნენ და მათაც შეეძლოთ შეცდომების დაშვება.

დანტე ალეგიერის მასწავლებელს ბრუნეტო ლატინის დაუთვალეირებია ბეკონის ოქსფორდის ლაბორატორია და გაცემული დარჩენილა ბეკონის გამოგონებების ხილვით. უვიცმა ფრანცისკანელმა ბერებმა ბეკონს კუდიანობა დასწამეს და ციხეში ჩასვეს. განთავისუფლების შემდეგ მან დაწერა ახალი შრომა „ჯადოქრობის უსუსურობის შესახებ“, რის გამოც ისევ ათი წელი მიუსაჯეს, მან მრავალი წელი გაატარა საპყრობილეში და როცა განთავისუფლდა — უკვე სიკვდილის პირას იყო მისული.

XIII საუკუნის ევროპაში ადგილი აქვს მთელ რიგ ახალ აღმოჩენებს: დაამზადეს პირველი ოპტიკური ხელსაწყო-სათვალე, გამოიგონეს მექანიკური საათი, შეისწავლეს მაგნიტური ისრის თვისებები, გამოიგონეს დენთი — თოფის წამალი და სხვა.

ევროპაში იმ ხანად არსებული სკოლები (როგორც საეპისკოპოსო, ისე სამონასტრო) სასულიერო წოდების ხელში იმყოფებოდა. ბუნებრივია, რომ როგორც სკოლის ხელმძღვანელები, ისე მასწავლებლები, სასულიერო პირები იყვნენ. ეკლესია ადგენდა მათთვის პროგრამას, ახდენდა მოსწავლეთა ჩარიცხვას სკოლებში. ამასთან, ეკლესიის მიზანს წარმოადგენდა — მოეზადებინა ისეთი კადრები, რომლებიც ქადაგების მეშვეობით შეძლებდნენ მოსახლეობის ფართო ფენებზე გავლენის მოხდენას, მათ მორჩილებაში ყოლას. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ეკლესია თავის მსახურთაგან, არსებითად, სულ ცოტას მოითხოვდა: ლოცვების ცოდნას, ლათინურ ენაზე სახარების წაკითხვას (თუნდაც ტექსტის გაუგებრად) და ეკლესიისათვის მომსახურების გაწევას. ლოცვებისა და ფსალმუნების შესწავლის შემდეგ იწყებოდა წერა-კითხვის ათვისება, რომელიც რთული იყო, იმიტომ რომ მოწაფეებს შემოკლებული სიტყვები ზეპირად უნდა დაემახსოვრებინათ. ამგვარად, სასულიერო წოდება ცდილობდა საეკლესიო მსოფლმხედველობით გამსჭვალული კადრები აღეზარდა ფეოდალური იდეოლოგიის განსამტკიცებლად. სწავლება ყველგან ხალხისათვის გაუგებარ „ბაბაროსულ“ ლათინურ ენაზე ტარდებოდა.

თუ ვინმე საერთაგანი წერა-კითხვის მცოდნე იყო, რაც მაშინ დიდ იშვიათობას წარმოადგენდა და მასწავლებლად ზღებოდა, მას უთუოდ სასულიერო წოდებას მიაკუთვნებდნენ; მას უნდა ეტარებინა სამღვდლო ანაფორის მსგავსი ჩასაცმელი და მოეპარსა მრგვალად თავზე თმის ნაწილი, რასაც „ტონზურა“ ეწოდებოდა. უფრო მეტიც,

ასეთი პიროვნება, ბერის მსგავსად, უცოლოდ უნდა დარჩენილიყო მთელი სიცოცხლის განმავლობაში (მასზე ვრცელდებოდა ცელიბატი (ლათ. caelibatus – სამღვდელოების უცოლობა). წინააღმდეგ შემთხვევაში, ის კარგავდა ბენეფიციუმს, ანუ „პრებენდას“ – საეკლესიო შემოსავალს, რითაც შუა საუკუნეების სწავლულები ირჩენდნენ თავს. პარიზის უნივერსიტეტის სამედიცინო მეცნიერების დოქტორებმაც კი, რომელნიც სხვა მეცნიერებთან შედარებით შორს იდგნენ რელიგიიდან, დაქორწინების ნებართვა მხოლოდ XV საუკუნის შუა პერიოდში მიიღეს.

კათოლიკური ეკლესია ცდილობდა ერთადერთი ყოფილიყო ადამიანთა სულიერი მმართველობის საქმეში. ის ყველაფერს თავის ინტერესებს უმორჩილებდა და ეკლესიის მსახურად აქცევდა. ამის შედეგი იყო, რომ წარმართული ხასიათის ანტიკური ფილოსოფია გადაიქცა კათოლიკურ თეოლოგიად. მეცნიერებათა ის ელემენტები, რომლებიც ასე თუ ისე დაღუპვისაგან გადარჩა, გადააკეთეს და ახლა ეკლესიის მოძღვრების საყრდენად აქციეს. არარსებული წმინდანების ყოფა-ცხოვრება საუკუნეების მანძილზე გადაიქცა ლიტერატურული შემოქმედების სახეობად, რის გამოც საერო ხასიათის ნაწარმოებები სავსებით მოისპო. ისტორიული მეცნიერება საეკლესიო ქრონიკებმა შეცვალა; პოეზია და მუსიკა, ისევე როგორც ხელოვნების სხვა დარგები, ამიერიდან მხოლოდ ეკლესიას ემსახურებოდა; კულტურის ცენტრად, უმთავრესად, მონასტერი იქცა; სკოლები ჩამოყალიბდა მონასტრებთან, საეპისკოპოსო კათედრებთან და ეკლესიის მორჩილებაში აღმოჩნდა.

შუა საუკუნეების ევროპა სკოლების სიმრავლით არ გამოირჩეოდა. ანტიკური საერო სკოლის ტრადიციები აქა-იქ იყო შემორჩენილი, ისიც სამხრეთში, ძირითადად იტალიაში. ალპების ჩრდილოეთით, უმთავრესად სამონასტრო და საეკლესიო სკოლები არსებობდა. შუა საუკუნეების დროინდელ სკოლაში უგულვებელყოფილი იყო ასაკობრივი ცენზი. სამონასტრო სკოლებში ბავშვებიც ისეთივე მკაცრ დისციპლინას ექვემდებარებოდნენ, როგორც ბერები. სამლოცველოში, სატრაპეზოსა და ღორმეტორიუმში (საძინებელი) ბავშვები წინამძღვრის განუწყვეტელი მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდნენ და ეკრძალებოდათ ლაპარაკიც, სიმღერაცა და თამაშიც. აღზრდისა და სწავლების ერთ-ერთ ყველაზე ძლევამოსილ საშუალებას როზგი წარმოადგენდა. საეკლესიო სკოლაში რვა წლის ბავშვები ოცი წლის ჭაბუკებთან ერთად სწავლობდნენ ერთი და იმავე პროგრამით და ძალიან მალე ხვდებოდნენ მათი ინტერესების სფეროში. დიდი ხნით სახლს მოწ-

ყვეტილი მოწაფე, რომელიც პანსიონში მასწავლებელთან ერთად ცხოვრობდა, ანდა მღვმურად დადგებოდა ზოლმე, მთლიანად ჩაფლული იყო ყოველდღიურ საზრუნავში. თვითონვე უნდა მოეპოვებინა პური არსობისა, რათა, როგორც მაშინ ამბობდნენ, „რაღაცა მაინც მოხვედროდა კბილს“, გარდა საეკლესიო ზარების რეკვისა. მოწაფე, ჩვეულებრივ, წყალსა და ხმელა პურზე გადადიოდა, იმას ემსახურებოდა, ვისთანაც მღვმურად იდგა (როგორც შეგირდი ოსტატს) – ბაზარშიც ეგზავნებოდა, თუმცა თავად ქეაბს თუ მიუგდებდნენ ზოლმე მოსაფხეკად. ცემა-ტყევა მას არც შინ აკლდა და არც სკოლაში.

გვიანდელი ანტიკური ტრადიციის შესაბამისად, სასწავლო პროგრამა „შვიდი თავისუფალი ხელოვნებისაგან“ („Septem artes liberales“) შედგებოდა, რომელიც V საუკუნეში შეიმუშავა მარცინე კაპელამ; VI საუკუნეში კი რომაელმა მეცნიერებმა ბოეციუსმა და კასიოდორუსმა იგი ორ ჯგუფად: ტრივიუმად (trivium) და კვადრივიუმად (quadrivium) გაყვეს. ტრივიუმში სწავლების საწყისი სტადია იყო – აქედან მოდის სიტყვა „ტრივიალური“, ანუ ყოველდღიური, ჩვეულებრივი. ტრივიუმში გრამატიკას, რიტორიკას და ლოგიკას მოიცავდა, ზოლო კვადრივიუმში – არითმეტიკას, გეომეტრიას, ასტრონომიას და მუსიკას. შუა საუკუნეების ადრეულ ეტაპზე ტრივიუმში ბატონობდა, კვადრივიუმში კი ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემაში მეცამეტე საუკუნიდან მოიკიდა ფეხი.

ვინც ამ მეცნიერებებს დაეუფლებოდა, ღიდად განსწავლულად ითვლებოდა. გრამატიკის დაუფლება ნიშნავდა ზოგიერთი კლასიკური ავტორის ტექსტისა და კომენტარების კითხვას. რიტორიკა ნიშნავდა ლამაზად მეტყველებას, წერის ცოდნას. კითხვას ლოცვანის, ფსალმუნთა და საზარების დაზუთხვით სწავლობდნენ; განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა გალობას. შემდეგ გადადიოდნენ გრამატიკაზე, რომელიც შუა საუკუნეების განათლების ქვაკუთხედს წარმოადგენდა. გრამატიკას (რალა თქმა უნდა, ლათინურს), ვირგილიუსის კომენტატორისა და გადმოცემის თანახმად, წმინდა იერონიმეს მასწავლებლის, IV საუკუნის გრამატიკოსის, ელიუს დონატუსის სახელმძღვანელო „დონატის“ მიხედვით სწავლობდნენ. XII საუკუნემდე სკოლაში სხვა ენები არ ისწავლებოდა; ლათინურ გრამატიკას რომელიმე ძველი ავტორის კითხვითა და კომენტარებით სწავლობდნენ. მასწავლებლის შემდეგ მოწაფესაც ტექსტის იგივე მონაკვეთი უნდა წაეკითხა და განემარტა.

საკლასო ოთახი საკმაოდ უდიდამოდ გამოიყურებოდა. მოწაფე-

თათვის იატაკზე ჩალა ეყარა, რაც მათ სიცოცხესაგან მეტნაკლებად იცავდა. მასწავლებელი საეარძელში იჯდა, ხოლო მის წინ — პიუპიტრზე — შესასწავლი წიგნი იდო.

დისპუტი — „სამეცნიერო-სასწავლო“ შერკინება რაინდთა ტურნირის მსგავსად, შუა საუკუნეების სკოლის დამახასიათებელი ფენომენია. დისპუტი ერთ-ერთი ყველაზე მიღებული ფორმა იყო იმ საკამათო პრობლემების გასარჩევად, მაშინდელ მეცნიერთა წინაშე რომ წამოიჭრებოდა ხოლმე; მოწაფე მასწავლებელს ეკამათებოდა, მასწავლებელი — მასწავლებელს, ერთი მასწავლებლის მოწაფეები — მეორე მასწავლებლის მოწაფეებს, სკოლა — სკოლას და ა.შ.

მასწავლებლები თანდათანობით თავს ანებებდნენ სამოსასტრო და საეკლესიო სკოლებს და საკუთარ კორპორაციებს — უნივერსიტეტებს აარსებდნენ. თავად ტერმინი „უნივერსიტეტი“ (universitas — „ერთობლიობა“) თავდაპირველად იმ ადამიანთა ნებისმიერ გაერთიანებას აღნიშნავდა, რომელთაც საერთო ინტერესები და განსაკუთრებული უფლებრივი სტატუსი გააჩნდათ. მხოლოდ XIV საუკუნის დასასრულიდან დაიწყო ამ ტერმინის გამოყენება აკადემიური კორპორაციის გამოსახატავად. შტუდიუმ გენერალე — „საყოველთაო სკოლა“, როგორც შუა საუკუნეების უმაღლეს სასწავლებელს უწოდებდნენ და რომელიც 1237 წელსაა მოხსენიებული, შეესაბამებოდა იმ სკოლას, ფართოდ რომ იყო ცნობილი, შორეული კუთხეებიდანაც რომ იზიდავდა მოწაფეებს და არა მარტო „შვიდი თავისუფალი ხელოვნების“ სწავლება შეეძლო, არამედ სულ ცოტა, ერთი სპეციალური დისციპლინისაც, სამოქალაქო თუ კანონიკური სამართლისა, ღვთისმეტყველებისა ან მედიცინისა. ამგვარი სკოლების ერთ ნაწილს უნივერსიტეტად ჩვეულების გამო (ex consuetudine) თვლიდნენ, როგორც თანდათანობით ჩამოყალიბებულსა და სახელგანთქმულ სასწავლებლებს; სხვებს კი, პაპის, იმპერატორის და იშვიათად, მეფის მიერ მინიჭებული პრივილეგიების წყალობით. XIII საუკუნიდან მოყოლებული, თანამედროვეთა თვალსაზრისით, უნივერსიტეტს ორი უპირატესობა გააჩნდა: ჯერ ერთი, ღვთისმეტყველების შემსწავლელ კლირიკოსებს ხუთი წლის განმავლობაში ენახებოდათ თავიანთი საეკლესიო შემოსავალი (ბენეფიციუმები); მეორეც — უნივერსიტეტდამთავრებულებს ნებისმიერ სკოლაში შეეძლოთ მასწავლებლობა.

შუა საუკუნეების უნივერსიტეტთა წარმოქმნა XII საუკუნიდან მოყოლებული, უშუალოდაა დაკავშირებული დასავლეთ ევროპის საზოგადოების ურბანიზაციასთან. ეს პრინციპულად ახალი მოვლენაა

ევროპის სოციალურ და კულტურულ ცხოვრებაში და მას არც ანტი-კურ უმაღლეს სასწავლებლებთან ანათესავენს რაიმე, არც კონსტანტინოპოლის უმაღლეს სკოლასთან.

ადრეული უნივერსიტეტების შექმნის თარიღის დადგენა ძნელია, რადგან მას სახელმწიფო ოფიციალურად არ აცხადებდა. ამიტომ, სასწავლებლის დაარსების თარიღად ხშირად იმ პერიოდს თვლიან, როცა რომელიმე სწავლულის გარშემო შემოიკრიბებოდა მსმენელთა გარკვეული ოდენობა (მაგალითად, რომაული სამართლის გამოჩენილი მცოდნის ირნერიუსის სახელს უკავშირდება ბოლონიის უნივერსიტეტის, ხოლო ცნობილი სწავლულის, პიერ აბელარის სახელს – პარიზის უნივერსიტეტის დაარსება).

მოვიყვანოთ ძირითადი ევროპული უნივერსიტეტების დაარსების თარიღებს: პარიზის უნივერსიტეტი დაარსდა 1200 წელს, ოქსფორდის – დაახლოებით 1206 წელს, ვალენსიის – 1208 წელს, სალამანკის – 1223 წელს, ნეაპოლის – 1224 წელს, ვენის – 1226 წელს, კემბრიჯის – 1231 წელს, უკსალის – 1240 წელს, მონპელიეს – 1283 წელს, ლისაბონის – 1290 წელს, პრადის – 1348 წელს, კრაკოვის – 1364 წელი, ბუდას – 1386 წელი, პაიდელბერგის – 1387 წელს, კელნის – 1388 წელს, ერფურტის – 1392 წელს, ლაიფციგის – 1409 წელს, როსტოკის – 1419 წელს, ტრიირის – 1454 წელს, მაინცის – 1471 წელს და ა.შ.

XVI საუკუნის დასაწყისისათვის დასავლეთ ევროპაში სამოცზე მეტი უნივერსიტეტი ფუნქციონირებდა. აქედან ოცი უნივერსიტეტი იყო გერმანული, თექვსმეტი ფრანგული, ოცი იტალიური, ხოლო დანარჩენი სხვადასხვა ქვეყანაში იყო გაფანტული.

ევროპის უძველესი უნივერსიტეტებია ბოლონიისა და პარიზის უნივერსიტეტები.

ბოლონიის უნივერსიტეტი XI საუკუნის მიწურულს დაარსდა იქ არსებული იურიდიული სკოლის ბაზაზე, რომელშიც რომაული სამართლის გამოჩენილი მცოდნე ირნერიუსი მოღვაწეობდა. ირნერიუსის ლექციები ისეთ ინტერესს იწვევდა, რომ მის მოსასმენად ბოლონიაში ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებიდან ჩამოდიოდნენ. ირნერიუსი რომაულ სამართალს ცალკე წიგნად კითხულობდა, ფართოდ იყენებდა წყაროებს, კომენტარს უკეთებდა იუსტინიანეს კანონთა კრებულს. თანდათანობით, ბოლონიის უნივერსიტეტში კანონების, კომენტატორების, ანუ გლოსატორების მთელი სკოლა შეიქმნა. დაარსებიდან მოყოლებული, მრავალი წლის მანძილზე ბოლონიის უნივერსიტეტში წამყვან დისცი-

პლინად სწორედ იურიდიული მეცნიერება ითვლებოდა. ბოლონია სამართლიანად ამაყოფნდა თავისი უნივერსიტეტით და მისი კეთილდღეობისათვის სახსრებს არ იშურებდა. ცნობილია, რომ ბოლონიის ხელისუფლები უნივერსიტეტის შესანახად მთელი თავიანთი შემოსავლის ნახევარს, დაახლოებით 20 ათას ლუკატს ხარჯავდნენ.

პარიზისა და ბოლონიის უნივერსიტეტები თუმცა ერთდროულად ჩამოყალიბდნენ, შინაგანი ბუნებითა და სტრუქტურით არსებითად განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან და შუა საუკუნეების უნივერსიტეტის ორ ძირითად ტიპს განასახიერებდნენ. ბოლონიის უნივერსიტეტი სტუდენტურ ორგანიზაციას წარმოადგენდა, რომელიც სამართლის შესასწავლად ჩამოსულ სტუდენტთა ინტერესების დასაცავად იყო გაშიზნული. XIII საუკუნის შუახანებიდან ბოლონიაში ორი კონფედერაცია არსებობდა: იტალიელ სტუდენტთა გილდია და გილდია, რომელშიც სხვა ეროვნებების სტუდენტობა ერთიანდებოდა. თავად ბოლონიელი სტუდენტები ამ გილდიებში არ შედიოდნენ. მასწავლებელთა და ქალაქის მესვეურთა პროტესტის მიუხედავად, სტუდენტურმა გილდიებმა თანდათანობით ხელთ იგდეს მთელი საუნივერსიტეტო ცხოვრების ხელმძღვანელობა. მასწავლებელს არა მარტო ხმის უფლება ჰქონდა ჩამორთმეული საუნივერსიტეტო კრებებზე, არამედ თვით სასწავლო პროცესიც სტუდენტთა მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ მიმდინარეობდა და რაიმე დარღვევისათვის პროფესორებს აჯარიმებდნენ კიდევ. ასეთი სისტემა სრულებითაც არ წარმოადგენდა დემოკრატიულ ორგანიზაციას, რადგან ძალაუფლება გრძელვადიანი თანამდებობის პირთა მცირერიცხოვანი ჯგუფის ხელში იყო თავმოყრილი.

პარიზის უნივერსიტეტის დაარსების ქარტია საფრანგეთის მეფე ფილიპე II ოგიუსტს ეკუთვნის (1200). ამას მოჰყვა რომის პაპის ინოკენტი III-ის ორი ბულა (1209 და 1210 წლებში) და რომის პაპის ლეგატის რობერ სორბონის სტატუტი (1215). უნივერსიტეტმა მალე დიდი პოპულარობა მოიხვეჭა და საფრანგეთის დედაქალაქს სახელი შემატა. აი, რას წერდა კულტურის ცნობილი ისტორიკოსი კოლბი: „პარიზის უნივერსიტეტმა მთელ მსოფლიოში დიდი სახელი მოიხვეჭა. მან საფრანგეთის დედაქალაქს ისეთი მნიშვნელობა მოუპოვა, რომელიც ხშირად საფრანგეთის სამეფოს მნიშვნელობაზეც მეტი იყო. ამის გამო პარიზი თითქმის დასავლეთის მეტროპოლიდაც კი იქცა... პარიზის უმაღლესი სასწავლებელი საფრანგეთისათვის იმპერატორის იმ გვირგვინის ექვივალენტურიც კი იყო, რომელიც გერმანელებს ღირდა“. პარიზის უნივერსიტეტის მფარველად რომის პაპი ითვლებოდა.

პარიზის უნივერსიტეტი ოთხი ფაკულტეტისაგან შედგებოდა: ერთი „უმცროსი“ ფაკულტეტი და სამი „უფროსი“. „უმცროსი“, მოსამზადებელ ფაკულტეტს „არტისტული“ ერქვა. აქ ზოგჯერ 12-13 წლის ბავშვებსაც კი იღებდნენ. დასაწყისში წერა-კითხვას ასწავლიდნენ, შემდეგ კი „შვიდ თავისუფალ ხელოვნებას“. ის, ვინც „არტისტულ“ ფაკულტეტს ამთავრებდა, შემდეგ სწავლას რომელიმე „უფროსი“ ფაკულტეტზე აგრძელებდა: სამედიცინოზე, იურიდიულზე ან საღვთისმეტყველოზე. განსაკუთრებულ ფაკულტეტად ითვლებოდა საღვთისმეტყველო ფაკულტეტი, რომელიც პარიზის უნივერსიტეტისათვის ისეთივე წამყვანი იყო, როგორც ბოლონიისათვის – იურიდიული ან საღვთისმეტყველო – სამედიცინო.

სალერნოს უმაღლესი სასწავლებელი წარმოიქმნა სალერნოში ჯერ კიდევ პირველ ათასწლეულში არსებული სამედიცინო სკოლის ბაზაზე, რომელიც აგრეთვე მთელი დასავლეთ ევროპიდანაც იკრებდა კონტინგენტს. კუნძული სიცილია ეკავათ არაბებს, რომლებიც შესანიშნავი მედიკოსები იყვნენ. სალერნოს სამედიცინო სასწავლებლის შექმნა არაბთა გარკვეული გავლენითაც შეიძლება აიხსნას.

პარიზის უნივერსიტეტი ოთხ „ნაციად“ იყოფოდა: ფრანგულ, ინგლისურ (რომელსაც შემდეგ გერმანელები შეუერთდნენ), პიკარდიულ და ნორმანდიულ „ნაციებად“. ამ „ნაციებს“ თავისი „პროვინციები“ ჰქონდათ. სამხრეთულ „ნაციებს“ – ესპანელებს, ბიზანტიელებს, იტალიელებს და სხვა აღმოსავლელებს – ფრანგებს მიათვლიდნენ, ჩრდილოელებს – გერმანელებს, სკანდინავიელებს, პოლონელებს, უნგრელებს – ინგლისურ „ნაციას“ და ა.შ. საბოლოო ანგარიშით, ყველა ეს „ნაცია“ უნივერსიტეტის რექტორს ირჩევდა (ლათ. სიტყვიდან „მმართველი“). მას ოთხი არჩევითი მოადგილე პროკურატორი ჰყავდა (ლათ. სიტყვიდან *curator* – ზრუნვა), თითოეული პროკურატორი რომელიმე „ნაციის“ სტუდენტებს ხელმძღვანელობდა. ისინი დიდი უფლებებით სარგებლობდნენ, მაგრამ იმის გამო, რომ ხშირად იცვლებოდნენ და თანაც პასუხისმგებელნი იყვნენ „ნაციის“ კრების წინაშე, პარიზის მასწავლებელთა გილდიებს დემოკრატიული ელფერი დაჰკრავდა.

პარიზის უნივერსიტეტის ყველაზე ხალხმრავალი ფაკულტეტი იყო ფილოსოფიური (არტისტული) ფაკულტეტი, რომლის დასრულებისას სტუდენტი გამოდიოდა დისპუტზე და უნივერსიტეტის ერთგულებაზე იფიცებდა – ამის შემდეგ იგი იღებდა პირველ ხარისხს – ბაკალავრის წოდებას. მას შემდგომ გამხდარიყო უფროსი ფაკულტეტის სტუდენტი ან უმცროსი ფაკულტეტის მასწავლებელი. უფროსი

ფაკულტეტის სტუდენტი გამოცდების ჩაბარების შემდეგ ლიცენცია-
ტის უფლებას იღებდა, რაც მას მასწავლებლობის ნებას აძლევდა. მას
შეეძლო მიეღო აგრეთვე მაგისტრის (ლათ. „მასწავლებელი“), ან
დოქტორის (ლათ. „სწავლული“) წოდება, რისთვისაც განსწავლულო-
ბასთან ერთად საჭირო იყო ფული. ამ ხარისხის მაძიებელ კანდიდატს
ძვირფასი ძღვენი უნდა მიერთმია თითოეული პედაგოგისათვის. სტუ-
დენტს თავისი განსწავლულობა დისპუტზე უნდა დაეპტიცებინა. ხშირად
კამათი ისე მწვავედებოდა, რომ მისი მონაწილეები ერთმანეთს კიდევ
დაერეოდნენ ხოლმე. სამეცნიერო ხარისხის მაძიებელს, გამარჯვების
შემთხვევაში, საზეიმო ვითარებაში თავზე დაახურავდნენ ბერეტს –
თავისუფლებისა და ღირსების ნიშანს, ხელზე უკეთებდნენ ბეჭედს,
რაც ნიშნავდა, რომ იგი დაინიშნა მეცნიერებაში (გამონაკლისს წარ-
მოადგენდა სასულიერო პირი, რომელსაც ბეჭედს არ უკეთებდნენ),
ასევე მხრებზე წამოასხამდნენ სპეციალურ მანტიას. ამასთან, გამარ-
ჯვებულს უნდა დაენთო ოთხფუნტიანი სანთელი, შეეტანა სალაროში
გარკვეული თანხა და გამასპინძლებოდა ფაკულტეტის წევრებსა და
დისპუტზე დამსწრეთ ღვინითა და ტკბილეულით.

სტუდენტთა რიცხვის მიხედვით მეორე ადგილზე იურიდიული
ფაკულტეტი იყო, მესამეზე – საღვთისმეტყველო. საერთოდ, სტუ-
დენტთა რიცხვი უნივერსიტეტებში დიდი არ იყო. ყველაზე უფრო
ხალხმრავალ პარიზის უნივერსიტეტს ორი ათასზე მეტი სტუდენტი
არა ჰყავდა.

არტისტული ფაკულტეტისათვის აუცილებელ წიგნებად ითვლე-
ბოდა არისტოტელეს ნაშრომები, სამედიცინო ფაკულტეტისათვის –
პიპოკრატესა და გალენის თხზულებები, იურისტები კი გრაციანეს
სწავლობდნენ. დისპუტების დროს მის მონაწილეს რაიმე დებულება
უნდა წამოეყენებინა, დაეცვა ან უარეყო ისინი. დისპუტები დიდ როლს
ასრულებდნენ სასწავლო პროცესში. სწორედ მის დროს იძენდნენ
სტუდენტები ცოდნას. ცნობილია შემთხვევა, როცა პარიზის უნივერ-
სიტეტის ერთ-ერთ დისპუტში მონაწილეობა მიიღო ოქსფორდის მაგ-
ისტრმა ღუნს სკოტმა, დიდად ნიჭიერმა და განათლებულმა პიროვნებამ.
როცა სკოტმა თავისი დებულებები წამოაყენა, მის წინააღმდეგ ორას-
მა ორატორმა გაილაშქრა. დასასრულს, ღუნს სკოტმა ზეპირად, ყოველ-
გვარი ჩანაწერის გარეშე, გაიმეორა ყველა მათგანის აზრი და შემდეგ
თანამიმდევრულად უარყო ისინი.

პარიზის უნივერსიტეტი თავიდანვე მასწავლებელთა ორგანიზა-
ციად ჩამოყალიბდა. ამის მთავარი მიზეზი ხელოვნებათა მოსამზადებე-

ლი ფაკულტეტის სტუდენტთა სიმრავლე იყო, რომლებიც უფრო ახალგაზრდები იყვნენ, ვიდრე ბოლონიის სამართლის ფაკულტეტის სტუდენტები – ხშირად ოცდაათ წელს მიღწეულნი და ცხოვრებაში დიდად გამოცდილნი. ბოლონიური კონფედერაციებისაგან განსხვავებით, პარიზის ხელოვნების ფაკულტეტის „ნაციებში“ მხოლოდ მასწავლებლები და მაგისტრები ერთიანდებოდნენ, როცა სტუდენტებს არც ხმის უფლება ჰქონდათ და არც საუნივერსიტეტო დისკუსიებში მონაწილეობის უფლება. „უფროსი“ ფაკულტეტები „ნაციებად“ არ იყოფოდნენ, მაგრამ ხელოვნების მაგისტრები, რომლებიც ამ ფაკულტეტებზე სწავლობდნენ, თავიანთ „ნაციებთან“ იყვნენ დაკავშირებულნი, ვიდრე დოქტორის ხარისხს მიიღებდნენ, რის შემდეგაც უფროსი ფაკულტეტის წევრები ხდებოდნენ. ბოლონიისაგან განსხვავებით, პარიზული „ნაციები“ არა მარტო ჩამოსულ მასწავლებლებს აერთიანებდნენ, არამედ ადგილობრივსაც.

ზოგიერთი იტალიური უნივერსიტეტი (პიზის, ფლორენციის, პავიის და სხვა) გარდამავალ ფორმას წარმოადგენდა. აქ ძალაუფლება სტუდენტებს, მასწავლებლებსა და მუნიციპალურ ხელისუფლებას შორის იყო გაყოფილი. მმართველობაში სტუდენტთა მონაწილეობას ბევრი უნივერსიტეტის წესდებაც ითვალისწინებდა. სამხრეთ საფრანგეთის რამდენიმე უნივერსიტეტში (მონპელიე, ანჟერი, ორლეანი) – სტუდენტები და პროფესორები მხარდამხარ გამოდიოდნენ საეკლესიო ხელისუფალთა წინააღმდეგ.

პარიზში დიდი უფლებები მოიპოვა რობერ დე სორბონის (საფრანგეთის მეფის ლუი IX-ის კაპელანი) მიერ 1257-1258 წლებში დაარსებულმა ახალი ტიპის კოლეჯმა. სორბონმა ღვთისმეტყველების ფაკულტეტის თექვსმეტი ღარიბი სტუდენტისათვის დააარსა საერთო საცხოვრებელი; შემდგომში იგი გაფართოვდა და სორბონის უნივერსიტეტის სახელით დასავლეთ ევროპაში არნახულ პოპულარობას მიაღწია.

პარიზის უნივერსიტეტის სტრუქტურის მიხედვით ყალიბდებოდნენ ჩრდილოეთის უნივერსიტეტებიც, კერძოდ, ოქსფორდმა თითქმის უცვლელად გადაიღო ორგანიზაციის პარიზული სისტემა. მთავარი განსხვავება ის იყო, რომ ოქსფორდი, ისევე როგორც კემბრიჯი, არასაეპისკოპოსო ქალაქში აღმოცენდა და ამდენად ნაკლებად ემუქრებოდა საეპისკოპოსო მმართველობის გავლენის ქვეშ მოქცევა, ვიდრე ფრანგულ უნივერსიტეტებს. პარიზის უნივერსიტეტის მთელი ისტორია, არსებითად ეპისკოპოსის ძალაუფლებისაგან გასათავისუ-

ფლებელი ბრძოლის ისტორიაა, კანცლერის უფლებათა შეზღუდვის განუწყვეტელი ცდაა, რამდენადაც სწორედ კანცლერი აკონტროლებდა უნივერსიტეტის საქმიანობას და, რაც მთავარია, დიპლომების გაცემას; ზოლო ოქსფორდელ კანცლერს დიდხანს არ უსარგებლია ეპისკოპოსის წარმომადგენლის უფლებებით — მას მასწავლებლები ირჩევდნენ, ეპისკოპოსი კი მხოლოდ ამტკიცებდა ამ არჩევანს. XIV საუკუნის ბოლოსათვის ოქსფორდი მთლიანად განთავისუფლდა ეპისკოპოსის იურისდიქციისაგან. უნივერსიტეტის მასწავლებელთა მიერ არჩეული კანცლერი ოქსფორდში დიდი უფლებებით სარგებლობდა და მის ხელში იყო როგორც სასულიერო, ისე სამოქალაქო და სისხლის სამართლის იურისდიქცია.

ინგლისის ადრეული უნივერსიტეტების თავისებურებას წარმოადგენს აგრეთვე „ნაციების“ სისტემის სუსტი განვითარება, რასაც ინგლისის უმაღლესი სკოლის კუნძულებრივი, ჩაეტილი ხასიათი განაპირობებდა; შედარებით მაღალი დონე მათემატიკისა და საბუნებისმეტყველო საგნების სწავლებისა და შედარებით ნაკლები დაინტერესება საღვთისმეტყველო და პოლიტიკური დისკუსიებით, პარიზის უნივერსიტეტს, ინგლისელი ისტორიკოსის, აკობნის თქმით „ევროპის აკადემიურ მიკროკოსმად“ აქცევდნენ.

კოლეჯების სისტემა, რასაც მეთორმეტე საუკუნის ბოლოს საფრანგეთში ჩაეყარა საფუძველი, განსაკუთრებით სწორედ ინგლისურ უნივერსიტეტებში განვითარდა. პირველი პარიზული კოლეჯები, ჩვეულებრივ, პოსპიტალებთან არსებულ საქველმოქმედო დაწესებულებებს წარმოადგენენ, რაც იგივე საერთო საცხოვრებლები იყო იმ ხელმოკლე კლირიკოსებისათვის, პარიზს რომ ჩამოდიოდნენ სასწავლებლად. ზემოხსენებული სორბონის კოლეჯის მიბაძვით შეიქმნა მაგისტრთა კოლეჯები ოქსფორდსა და კემბრიჯშიც, თუმცა ინგლისური კოლეჯების მიერ წამოწყებული საუნივერსიტეტო ცხოვრების დეცენტრალიზაცია უფრო თანმიმდევრული აღმოჩნდა: ინგლისური კოლეჯები თვითმმართველ დემოკრატიულ უჯრედებს წარმოადგენდნენ, რომელთაც ახალი წევრების მიღების უფლებაც ჰქონდათ და ხელმძღვანელობის არჩევისაც, მაშინ, როცა პარიზის კოლეჯები გარეშე, საეკლესიო თუ საუნივერსიტეტო ხელისუფალთა გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული. ამასთან, ინგლისურმა კოლეჯებმა თანდათანობით მთელი ყურადღება თვით სწავლების პროცესზე გაამახვილეს, პარიზის კოლეჯებში კი სწავლება ელემენტარულ ხასიათს ატარებდა.

შუა საუკუნეების სტუდენტობის წრეში ჭეშმარიტი თანასწორო-

ბა, რა თქმა უნდა, არ არსებობდა. სტუდენტთა ერთი ნაწილი მდიდარი იყო, სტუდენტთა მეორე ნაწილი მატერიალურ გაჭირვებას განიცდიდა. ზშირად ისინი მოწყალებას თხოულობდნენ. დღესასწაულების წინა დღეებში ისინი მდიდართა სახლების წინ მღეროდნენ, ცეკვავდნენ, ქუჩის წარმოდგენებს მართავდნენ. ვინც სტუდენტისათვის საწყალობელს გაიღებდა, მათ სახლის კარებზე ჟეტონს ჰკიდებდნენ, რათა მეპატრონე მეორედ არ შეეწუხებინათ. სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, XII-XVII საუკუნეებში სტუდენტთა ძირითად მასას მაინც საშუალო ქონებრივი სტატუსის ხალხი შეადგენდა. XV საუკუნის ბოლომდე სტუდენტობაში შედარებით მცირე იყო არისტოკრატთა რიცხვი, ამასთანავე, სამხრეთის უნივერსიტეტებში ისინი უფრო მეტნი იყვნენ, ვიდრე ჩრდილოეთში. მაგრამ, უკვე XIV საუკუნიდან თვალნათლივ შეიმჩნევა უნივერსიტეტების არისტოკრატიულ-სოციალურ სტრუქტურაში ჩართვის ტენდენცია, საუნივერსიტეტო ცხოვრების გააზრება რაინდული სამყაროსათვის დამახასიათებელი ცნებების შემოღებით და სამართლისცოდნისა და რაინდის დამსგავსების სურვილი. უნივერსიტეტის მასწავლებელთა ქონებრივი მდგომარეობა, თავდაპირველად, საკმაოდ მერყევი გახლდათ, რადგან სტუდენტთა მიერ შემოტანილ ქირაზე იყო დამოკიდებული. გამორიცხული არ არის, რომ ბოლონიის პროფესურა იმიტომაც შერიგებოდა თავის უუფლებო მდგომარეობას, ბოლონიის უნივერსიტეტს მატერიალურად უკეთ რომ შეეძლო მათი უზრუნველყოფა. პროფესორთათვის ხელფასის დანიშნაობა (პირველად XIII საუკუნის დასაწყისში, კასტილიის უნივერსიტეტში, პალენციაში) დოქტორებს გარკვეული დამოუკიდებლობა მიანიჭა. მაგრამ, ხელფასთა თვალშისაცემი სხვაობა სოციალურ უფსკრულს აჩენდა მასწავლებელთა წრეში, რომელთა ერთი ნაწილიც ქალაქის ბიურგერობას ერწყმოდა, და — განსაკუთრებით გერმანულ უნივერსიტეტებში — პროფესორთა გათიშვასა და საუნივერსიტეტო ორგანიზაციის დასუსტებას იწვევდა.

ევროპული უნივერსიტეტები თვითმმართველ კორპორაციებს წარმოადგენდნენ. ეს ნიშნავდა, რომ არავინ ერეოდა მათ საქმიანობაში. უნივერსიტეტები თვითონ ადგენდნენ გეგმებს, ირჩევდნენ ლექტორებს, ანიჭებდნენ სამეცნიერო ხარისხებსა და წოდებებს. სტუდენტის სააყრობილეში ჩასმა ვალების გადაუხდელობის გამო არ შეიძლებოდა. სტუდენტები და პროფესორები გარკვეული შეღავათებით სარგებლობდნენ ბინის დაქირავების დროს, თავისუფლდებოდნენ სამხედრო ვალდებულებებისაგან. უნივერსიტეტის წევრად ითვლებოდა ყველა, ვინც

თავისი საქმიანობით დაკავშირებულ იყო უნივერსიტეტთან (მაგალითად, წიგნების გამყიდველები, გადამწერები, შიკრიკები, ბინების გაქირავებელნი, აფთიაქარები, პროკურატორები, მედუქნეები და სხვა). უნივერსიტეტებს ჰქონდათ თავიანთი სასამართლო, მხოლოდ სისხლის სამართლის დამნაშავე გადაეცემოდა სამეფო სასამართლოს.

პროფესორები და მაგისტრები გაერთიანებული იყვნენ ფაკულტეტებად (ლათ. *pacultas* – უნარი). მოსწავლეებს სტუდენტები ერქვათ (ლათ. სიტყვიდან *studare* – რაც „ბეჯითად მეცადინეობას“ ნიშნავდა). ყოველი ფაკულტეტი ირჩეოდა ერთი წლით დეკანს (ლათ. „ათისთავს“). სტუდენტებს ევალუბოდათ ლექციებზე დასწრება, წინააღმდეგ შემთხვევაში მათ უნდა გადაეხადათ ჯარიმა. წარჩინებული სწავლისა და დისციპლინისათვის სტუდენტი ჯილდოვდებოდა. სტუდენტთა სიას „მატრიკული“ ეწოდებოდა. სტუდენტები პედაგოგებს უხდიდნენ გარკვეულ თანხას – ე.წ. ჰონორარს (ლათ. „საპატიო ქისა“). სწავლის მეთოდი იყო ლექცია. პროფესორი კათედრაზე იდგა და კითხულობდა ლექციას, სტუდენტები იწერდნენ, მერე კი ხდებოდა წაკითხული მასალის დამუშავება.

მეცადინეობა ევროპულ უნივერსიტეტებში 19-20 ოქტომბრიდან იწყებოდა და 7 სექტემბრამდე გრძელდებოდა. სწავლის პერიოდში ბევრი იყო უქმე დღეები. ორჯერ იყო არდადეგები: საშობაო არდადეგები ორ კვირას გრძელდებოდა, საზაფხულო კი – ერთ თვეს. მისი დაწყება ემთხვეოდა ცაზე „პატარა ფინიას“ თანავარსკვლავედის გამოჩენას. ამიტომ ამ დასვენების დღეებს კანიკულები ეწოდებოდა (ლათ. *canicula* – ფინიას, ძაღლს ნიშნავს).

ყველა უნივერსიტეტში სწავლება ლათინურ ენაზე მიმდინარეობდა. ეს განაპირობებდა სტუდენტთა და მასწავლებელთა დიდ დენადობას. ზოგჯერ ისეც ხდებოდა, რომ უნივერსიტეტის ხელმძღვანელებს ქალაქის მესვეურებთან სერიოზული კონფლიქტები მოსდიოდათ. მაშინ მთელი სასწავლებელი სხვაგან გადადიოდა. XIII საუკუნეში გაიფიცა პარიზის უნივერსიტეტი. მასწავლებელთა ნაწილი ინგლისში გადავიდა და იქ ოქსფორდის უნივერსიტეტს ჩაუყარა საფუძველი. ამ პროფესორებმა ქალაქ ოქსფორდის მესვეურებთანაც ვერ გამონახეს საერთო ენა, ეს ქალაქიც მიატოვეს და კემბრიჯში ახალი უნივერსიტეტი დააარსეს. მალე ოქსფორდის უნივერსიტეტმაც განაახლა მუშაობა, მაგრამ ასეთივე სასწავლებელი კემბრიჯშიც დარჩა.

სამღვდელოებისა და ქალაქის მმართველობის სისტემატური ცდის მიუხედავად – კონტროლის ქვეშ ჰყოლოდათ სტუდენტები, ზშირად

იყო მღელვარება და შეზღა-შემოზღა. ფორმალურად ქალაქის მესვეურები ფიცს სდებდნენ, რომ არაფრით შეზღუდავდნენ უნივერსიტეტის უფლებებს, მაგრამ ეს ლიტონ სიტყვებად რჩებოდა. მმართველობისა და სტუდენტების ხშირი შეტაკებების შედეგად, ლექციები წყდებოდა და სტუდენტებს ქალაქიდან ასახლებდნენ. მათ ხშირად მასწავლებლებიც მიჰყვებოდნენ. იყვნენ ისეთი სტუდენტებიც, რომლებისთვისაც სწავლა კი არ იყო მთავარი, არამედ დროსტარება. ძალიან ხშირად, მოსამზადებელი ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ, სტუდენტები სხვა ქალაქებში მიდიოდნენ. XIII-XIV საუკუნეებში შეიქმნა მოხეტიალე სტუდენტის ვაგანტის ანუ გოლიარდის ტიპი. ვაგანტები ღიდ ჯგუფებს ადგენდნენ, სისტემატურად მოგზაურობდნენ, მზიარულ სიმღერებს თხზავდნენ, სადაც ხშირად ფეოდალებსა და სამღვდელოების წარმომადგენლებს ესხმოდნენ თავს. ასე გახდნენ ვაგანტები არსებული წყობილების კრიტიკოსები, ხშირ შემთხვევაში კი – მოწინავე იდეების მატარებლებიც.

საუკეთესო მასწავლებლების ძიებაში სტუდენტი ზოგჯერ ათეულობით უნივერსიტეტს მოივლიდა ხოლმე, ითვლებოდა, რომ ყველაზე კარგი კადრები მაინც პარიზის უნივერსიტეტს ჰყავდა. XIII საუკუნეში აქ მოღვაწეობდნენ შოტლანდიელი ღუნს სკოტი, ესპანელი რაიმონდ ლულიუსი, ინგლისელი როჯერ ბეკონი.

ესპანეთში, ქრისტიანულ უნივერსიტეტებთან ერთად, ბრწყინვალე არაბული უმაღლესი სასწავლებლები შეიქმნა. საინტერესოა, რომ კორდოვას, სალამანკის, სევილიის, მალაგის არაბულ უნივერსიტეტებში ბევრი სტუდენტი საფრანგეთიდან, ინგლისიდან, გერმანიიდანაც ჩადიოდა. აქ მედიცინას, მათემატიკას, ასტრონომიას, ქიმიას დასავლეთ ევროპის უნივერსიტეტებზე გაცილებით უკეთ ასწავლიდნენ. XII საუკუნეში კორდოვის უნივერსიტეტის პროფესორი, ფილოსოფოსი იბნ-როშდი (ავეროესი), რომელმაც დიდი პოპულარობა მოიპოვა, არისტოტელეს ნაშრომების ბრწყინვალე მცოდნე იყო და მაჰმადიანური სამღვდელოება სამკედრო-სასიცოცხლოდ გადაიმტერა. ბოლოს მას კორდოვის უნივერსიტეტიც დაატოვებინეს, არისტოტელეს შესწავლა კი 1195 წელს მთელ არაბულ ესპანეთში აკრძალეს. პარიზის უნივერსიტეტის მაგისტრი ამორი ბენელი კათოლიკური ეკლესიის დებულებების წინააღმდეგ გამოვიდა. რომის პაპმა მეცნიერი აიძულა თავის მოსაზრებებზე უარი ეთქვა, მაგრამ მისი მოწაფეები და მიმდევრები მასწავლებლებზე უფრო შორს წავიდნენ და პანთეისტური აზრების ქადაგება იწყეს. თვით ამორი 1204 წელს გარდაიცვალა. 1210 წელს კი მისი ათი

მიმდევარი დაწვეს, თვით ამორის გვაში საფლავიდან ამოთხარეს და ასევე ცეცხლს მისცეს.

პარიზის უნივერსიტეტის „არტისტული“ ფაკულტეტის მაგისტრი სიგერ ბრაბანტელი ავეროსის მიმდევარი, არისტოტელეს ნაშრომების პოპულარიზატორი გახდა. იგი ფაქტობრივად ღმერთის არსებობასაც კი უარყოფდა. ეკლესიამ გააძლიერა პარიზის უნივერსიტეტში „მოკალათებულ ურწმუნოთა“ დევნა. სიგერ ბრაბანტელი დააპატიმრეს. იგი პაპის საპყრობილეში გარდაიცვალა. რომის პაპის ინოკენტი III-ის სპეციალური ბულით აიკრძალა არისტოტელეს ყველა ნაშრომი მეტაფიზიკასა და ფიზიკაში.

უნივერსიტეტებმა თავიანთი პროგრესულად მოაზროვნე პროფესორი-თა და სტუდენტობით სამღვდელოებასა და ფეოდალური სამყაროს მესვეურებს დიდი პრობლემები შეუქმნეს. უნივერსიტეტებში თავმოყრილი მთელი იმდროინდელი მოწინავე მეცნიერები მკვეთრად დაუპირისპირდნენ ფეოდალურ სამყაროს.

დანართი. შუა საუკუნეების არქიტექტურა (რომანული და გოტიკური სტილი)

შუა საუკუნეების ადრინდელი ხანის დასავლეთ ევროპის ხელოვნება, უპირველეს ყოვლისა, ტაძრებისა და სასახლეების მშენებლობებით ხასიათდება. ამ პერიოდის ხელოვნების პირველ მონაკვეთს, რომელსაც ბიბგი მისცა აღნიშნული ეპოქის სტილის მხოლოდ გარეგნულმა ნიშანმა — რომანული მრგვალი თაღის არსებობამ, რომანული სტილი ეწოდა (ტერმინი დამკვიდრდა XIX საუკუნის დამდეგიდან).

რომანული სტილი დასავლეთ ევროპაში X-XII საუკუნეებში იყო გაბატონებული. მან აითვისა ადრინდელი ქრისტიანული ხელოვნების, მეროვინგული ხელოვნებისა და კაროლინგური აღორძინების კულტურის მრავალი ელემენტი. შუა საუკუნეების ამ პირველმა მხატვრულმა სისტემამ მოიცვა ევროპის ქვეყნების უმეტესობა. რომანული სტილის ერთიანობის საფუძველს წარმოადგენდა განვითარებული ფეოდალურ ურთიერთობათა სისტემა და იმ ხანაში კათოლიკური ეკლესიის დიდი იდეოლოგიური, პოლიტიკური და ეკონომიკური გავლენა. ევროპის მრავალ ქვეყანაში ხელოვნების მთავარი მფარველები იყვნენ სამონასტრო ორდენები, ხოლო მშენებლები, მხატვრები, ხელნაწერთა გადამწერები და გამფორმებლები — ბერები. მხოლოდ XI საუკუნეში გამოჩნდნენ საერო წრიდან გამოსული ქვისმთელელები.

რომანული ნაგებობანი და კომპლექსები ხშირად განლაგებული იყო მაღალ ბორცვზე, ან მდინარის მაღალ ნაპირზე. მათ აგებდნენ ადგილობრივ მოპოვებული საშენი მასალით. კომპაქტური ფორმითა და სილუეტით ეს ნაგებობანი ჰარმონიულად ერწყმოდნენ ბუნებრივ გარემოს. რომანული სტილის ნაგებობისათვის დამახასიათებელი მშვიდი, საზეიმოდ მკაცრი იერის ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ მძიმე, მასიური კედლები, აგრეთვე კოშკები, რომლებიც რომანული სტილის არქიტექტურული კომპოზიციის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ელემენტად იქცა. რომანული ნაგებობა წარმოადგენდა მარტივ სტერეომეტრიულ მოცულობათა (კუბები, პარალელები პედები, ცილინდრები) სისტემას, კედლების ზედაპირი დანაწევრებული იყო გალერეებით, მაგრამ ისე, რომ არ ირღვეოდა მონოლითური მთლიანობა. რომანული სტილის ტაძრებში განვითარება ჰპოვა ადრინდელი ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ბაზილიკური და ცენტრული ეკლესიის ტიპმა. რომანული სტილის ადრინდელ პერიოდში დიდი ადგილი ეთმობოდა კედლის მხატვრობას.

რომანული სტილის ფორმები საფრანგეთის ხუროთმოძღვრებაში X საუკუნიდან ჩნდება. ამ სტილის საერო ხუროთმოძღვრებაში ჩამოყალიბდა დონჟონიანი ციხე-დარბაზის ტიპი. რომანული ხელოვნების მწვერვალს წარმოადგენს ბურგუნდიისა და ლანგედოკის ეკლესიები. რომანული სტილის ნაგებობათაგან აღსანიშნავია კლუნის ტაძარი, წმ.სტეფანეს ეკლესია კანში, სენ-სერნენის ეკლესია ტულუზაში და სხვ. რომანული სტილი გაბატონდა გერმანულ არქიტექტურაშიც. აღსანიშნავია რაინისპირა ქალაქების საეკლესიო ხუროთმოძღვრება: XI-XIII საუკუნეების ტაძრები შპაიერში, მაინცში, ვორმსში; აღსანიშნავია რომანული სტილის დამკვიდრება იტალიაში (პიზის ტაძარი, ტოსკანის ხუროთმოძღვრება), ესპანეთში, ინგლისში და სხვ. ევროპის გარეთ რომანული სტილის ციხე-დარბაზები ააგეს ჯვაროსნებმა XII-XIII საუკუნეებში პალესტინასა და სირიაში (კრაკ დე შვეალიეს ციხე-დარბაზი).

მეორე დიდ მხატვრულ ფორმას, რომელიც შუა საუკუნეებში წარმოიშვა, გამოჩენილმა იტალიელმა არქიტექტორმა და ფერმწერმა ჯორჯო ვაზარიმ „stile gotico“ უწოდა. ასე მონათლეს შუა საუკუნეების ხელოვნება აღორძინების ხანის იტალიელმა ჰუმანისტებმა და ამით გამოხატეს თავიანთი უარყოფითი დამოკიდებულება იმ ხელოვნებისადმი, რომელიც „ბარბაროსი“ გოთების შექმნილად მიაჩნდათ. ეს სტილი სრულიად უცხოა ანტიკური-გაწონასწორებული და ჰარმონი-

ული მსოფლმხედველობისათვის. თავდაპირველად სალანძღავად შერქმეული სახელი, მოგვიანებით მყარ სახელწოდებად იქცა იმ მხატვრული სტილისათვის, რომელიც XII საუკუნის შუახანებში ჩაისახა და XVI საუკუნის შუახანებამდე იარსება. საკმაოდ ხანგრძლივი, ოთხნაწილიანი მონაკვეთი, რომლის მანძილზეც გოთიკურმა ხელოვნებამ განვითარების მრავალფეროვანი გზა განვლო, მეტად აძნელებს ამ ეპოქისათვის დამახასიათებელი ნიშნების პოვნას, მით უფრო, რომ სხვადასხვა კუთხეს თუ ქვეყანას სრულიად განსხვავებული სულიერი, საზოგადოებრივი, ეკონომიკური და პოლიტიკური წინაპირობები ახასიათებს.

ქრონოლოგიურად გოთიკას წინ უსწრებდა რომანული ხელოვნება. გოთიკის სამშობლო საფრანგეთია, კერძოდ, ილ-დე-ფრანსის პროვინცია. იგი გავრცელდა დასავლეთი და ცენტრალური ევროპის ყველა ქვეყანაში, აღმოსავლურ ევროპის კათოლიკურ ქვეყნებში. გოთიკის განვითარება დაკავშირებულია ფეოდალური ქალაქების დაწინაურებასა და სწრაფ განვითარებასთან. გოთიკური ხელოვნების წამყვანი დარგი იყო ხუროთმოძღვრება, დიდი ადგილი ეთმობა ხუროთმოძღვრებასთან მჭიდროდ დაკავშირებულ ქანდაკებას. ტაძრის კონსტრუქციის თავისებურებამ მოსახატავი კედლის თაღების შემცირება გამოიწვია, რის გამოც მხატვრობა ნაკლებად არის წარმოდგენილი. სამაგიეროდ, დიდად განვითარდა ვიტრაჟის ხელოვნება. თლილი ქვის უზარმაზარი საკრებულო ტაძრები, რომლებიც გოთიკის ეპოქაში შენდებოდა, ქალაქების ხუროთმოძღვრულ დომინანტებს შეადგენდა. მეორე დომინანტი იყო, ჩვეულებრივ, საქალაქო საბჭოების კოშკები, რომელთაც, გარდა პრაქტიკული (სათვალთვალო) დანიშნულებისა, გარკვეული სიმბოლოს — ქალაქების მიერ მოპოვებული პოლიტიკური უფლებების მაჩვენებლის მნიშვნელობაც ჰქონდა.

გოთიკური სტილით ნაგები ტაძრებისათვის დამახასიათებელია დიდი მრგვალი სარკმლები, რომლებშიც ფერადი მინებით შედგენილი სურათები-ვიტრაჟებია ჩასმული. ვიტრაჟთა გამაში სჭარბობს წითელი, ლურჯი და ყვითელი ტონები. გოთიკური, ტაძრის კონსტრუქციების სისტემა გამოირჩევა განსაკუთრებული ლოგიკურობითა და მიზანშეწონილობით. უზარმაზარი შიდა სივრცე, თვალუწვდენელ სიმაღლეზე ატყორცნილი კამარები, კედლის სვეტები, რომლებიც აგრეთვე ზემოთკენ სწრაფვას უსვამდა ხაზს, თაღების ისრული ფორმა, ფერადი ვიტრაჟებით შექმნილი ილუმინალი განათება, ქანდაკება, რომელიც უხვად ამკობს ფასადებზე საგანგებოდ გამოყოფილ არშიებს, დიდ შესას-

ვლელებსა (პორტალებს) და სვეტისთავებს, ამ სკულპტურის პირობითი, მისტიკური ხასიათი – ყველაფერი ეს ქმნის ძლიერ შთაბეჭდავ, ემოციურ სურათს, ქმნის მატერიალური, მიწიერი სამყაროსაგან მოწყვეტის შთაბეჭდილებას. გოთიკური ტაძრების გიგანტური მასშტაბები, მომდევნო პერიოდის რენესანსული არქიტექტურისაგან განსხვავებით, თრგუნავს ადამიანს, თითქოს ხაზს უსვამს ცალკეული ადამიანის სიმცირეს და უმნიშვნელობას.

გოთიკის უმნიშვნელოვანესი ძეგლებია: საფრანგეთში – სენ-დენის სააბატოს (1137-44), ლანის (1150-1215), პარიზის ღვთისმშობლის (1163-1257), შარტრის (1194-1260), ამიენის (1220-1288), რეიმსის (1211-1311), რუანის (1201-1250) ტაძრები და სხვ. ინგლისში გოთიკური ტაძრებიდან უნდა აღინიშნოს: დარემის (XI-XII), კენტერბერის (XI-XIII), ლინკოლნის (1075-1380), სოლზბერის (1220-1260), ლონდონის უესტმინსტერის სააბატო (1245 წელს დაიწყო) და სხვ. გერმანიისა და ავსტრიის ტაძრებიდან აღსანიშნავია: სტრასბურგის (XIII-XIV), ფრაიბურგის (XIII-XIV), ვენის წმ. სტეფანეს კათედრალი (1137-1454) კელნის სანქტ-პეტერი (XIII-XIX), ულმის (XIV-XVI) და სხვ. აღსანიშნავია ესპანეთისა და იტალიის გოთიკური ტაძრები და სხვ.

გოთიკას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მსოფლიო მხატვრული კულტურის ისტორიაში.

ქრონოლოგიური ტაბულა

ჩვენს წელთაღრიცხვამდე

- 137-132 მეამბოხე სიცილიელ მონათა ბელადის ეენოს-ანტიოქოსის სამეფო ქენაში
- 113 კიბრების შემოსევა ნორიკუმში
- 104-101 მეამბოხე სიცილიელ მონათა ბელადის სალვიუსის (ტრიფონის) სამეფო
- 102 ტევტონებისა და ამბრონების (კელტები) ბრძოლა რომაელებთან სექსტიუსის წყლების (ქუაე შეხტიაე – ამჟამინდელი ექსი – იხ) მახლობლად
- 101 ბრძოლა რომაელებსა და კიბრებს შორის ვერცელესთან (ამჟამინდელი ვერჩელი)
- 74-71 სპარტაკის აჯანყება
- 58-50 იულიუს ცეზარის მიერ წარმოებული ომები გალიაში, ბრიტანეთსა და გერმანიაში ჩვენი წელთაღრიცხვით
- 9 პუბლიუს კვინტილიუს ვარუსის დამარცხება ტევტობურგის ტყეში. ვარუსის თვითმკვლელობა
- 68 (ან 68-70) იულიუს ცივილისის აჯანყება
- 169-180 მარკომანების ომი

III საუკუნის 80-იან წწ. ბაგაულების გამოსვლები გალიაში

- 340 აგონისტკოსების აჯანყება ჩრდილოეთ აფრიკაში აქსიდოსა და ფაზირის ხელმძღვანელობით
- 375 ჰუნების ბრძოლა გოთების წინააღმდეგ
- 378 ვესტგოთების მიერ რომაელების დამარცხება ადრიანოპოლისის ბრძოლაში
- 395-408 სტილიხონი, დასავლეთ რომის იმპერიის ფაქტიური მმართველი
- 400 ალარიხის პირველი შეჭრა იტალიაში
- 402-407 რომაული ლეგიონების გამოყვანა ბრიტანეთიდან
- 408 ალარიხის მიერ ქრომის პირველი გარემოცვა
- 410 წლის 24 აგვისტო ვესტგოთების მიერ რომის აღება
- 419-711 ვესტგოთთა ტულუზის სამეფო თავდაპირველად აკვიტანიასა და ესპანეთში, ხოლო VI საუკუნის დამდეგიდან მხოლოდ ესპანეთში
- 429-534 ვანდლების სამეფო ჩრდილოეთ აფრიკაში

- 433-453 ატილა, პუნების ბელადი
 439 კართაგენის აღება ვანდალების მიერ
 451 ბრძოლა პუნებსა და რომაელებს შორის კატალაუნის მინდვრებზე
 455 ქრომის მეორედ დაცემა (ვანდალების მიერ რომის აღება და აოხრება)
 457 ბურგუნდების სამეფოს შექმნა
 475 ვესტგოთების სამართალი მეფე ეერიხისა
 476 რომულუს-ავგუსტულუსის ტახტიდან გადაყენება
 481-511 ფრანკების მეფე ხლოდვიგი (ხლოდოვეხი)
 493-554 ოსტგოთების სამეფო იტალიაში
 493-526 თეოდარიხი, ოსტგოთების მეფე

VI საუკუნის დასაწყისი სალიკური სამართლის ჩაწერა

- 535-555 ბიზანტიის ომი ოსტგოთებთან
 568 ლანგობარდების შეჭრა იტალიაში
 711-714 არაბების მიერ ესპანეთის დაპყრობა
 715-741 კარლოს მარტელი – ფრანკთა სამეფოს მაიორდომი
 732 კარლოს მარტელის მიერ არაბების დამარცხება პუატიესთან
 741-751 პიპინ მოკლე – ფრანკთა სამეფოს მაიორდომი
 751-768 პიპინ მოკლე – ფრანკთა მეფე
 768-814 კარლოს დიდის მეფობა
 774 კარლოს დიდის მიერ ლანგობარდთა სამეფოს დაპყრობა
 800 კარლოს დიდის მიერ იმპერატორის ტიტულის მიღება
 814-840 ლუდოვიკუს ლეთისმოსავის მეფობა
 820-823 თომა სლავის აჯანყება მცირე აზიაში
 841-842 „სტელინგას“ აჯანყება საქსონიაში
 842 სტრასბურგის ფიცი
 843 ვერდენის ხელშეკრულება
 919-1024 საქსონური დინასტია გერმანიაში
 919-936 გერმანიის მეფე ჰაინრიხ I ფრინველთმჭრელი
 936-973 ოტო I-ის მმართველობა
 962 ოტო I-ის იმპერატორად კურთხევა და ე.წ. „რომის საღმრთო იმპერიის“ დაარსება
 987 კაროლინგების დინასტიის აღსასრული საფრანგეთში, ჰიუგ კაპეტის მეფედ არჩევა
 987-1328 კაპეტინგების დინასტია საფრანგეთში

- 1002-1024 პაინრიხ II, საქსონური დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენელი
- 1016-1035 კნუდ დიდი, გაერთიანებული ინგლისის, დანიისა და ნორვეგიის მეფე
- 1018 ბიზანტიის მიერ ბულგარეთის დაპყრობა
- 1024-1125 ფრანკონული (სალიკური) დინასტია გერმანიაში
- 1024-1039 იმპერატორი კონრად II
- 1039-1056 იმპერატორი პაინრიხ III, შავი
- 1042-1066 ინგლისის მეფე ედუარდ აღმსარებელი
- 1054 ქრისტიანული ეკლესიის საბოლოოდ ორად გათიშვა
- 1056-1106 იმპერატორი პაინრიხ IV
- 1066 ბრძოლა ჰასტინგსთან, ნორმანდელების მიერ ინგლისის დაპყრობა
- 1066-1154 ნორმანდიული დინასტიის ბატონობა ინგლისში
- 1066-1087 უილიამ I დამპყრობელი
- 1073-1085 პაპი გრიგოლ VII
- 1076 ვორმსის საეკლესიო კრება
- 1077 პაინრიხ მეოთხის პაპთან შეხვედრა კანოსაში
- 1079-1142 პიერ-აბელარი
- 1081-1185 კომნინოსების დინასტია ბიზანტიაში
- 1081-1118 ალექსი I კომნინოსი
- 1086 „საშინელი სამსჯავროს წიგნი“
- 1087-1100 ინგლისის მეფე უილიამ II წითური
- 1088-1099 რომის პაპი ურბან II
- 1095 კლერმონის საეკლესიო კრება
- 1096-1270 ჯეკაროსანთა ლაშქრობები
- 1096-1099 ჯეკაროსანთა პირველი ლაშქრობა
- 1099 წლის 15 ივლისი იერუსალიმის აღება ჯეკაროსანთა მიერ
- 1100-1135 ინგლისის მეფე ჰენრი I ბოკლერკი
- 1106-1125 იმპერატორი პაინრიხ V
- 1108-1137 საფრანგეთის მეფე ლუი VI სქელი
- 1122 ვორმსის კონკორდატი
- 1130 სიცილიის ნორმანდული სამეფოს წარმოქმნა
- 1135-1154 ფეოდალური შინააშლილობა ინგლისში
- 1138-1254 პოპენშტაუფენების დინასტია გერმანიაში
- 1138-1152 კონრად III-ის მმართველობა
- 1143-1155 რომის რესპუბლიკა
- 1144 ედესის დაცემა

- 1147 ჯეკაროსნული ლაშქრობა ობოლრიტების წინააღმდეგ
- 1147-1149 ჯეკაროსანთა მეორე ლაშქრობა
- 1152-1190 იმპერატორი ფრიდრიხ I ბარბაროსა
- 1154-1399 პლანტაგენეტების (ანჟუელთა) დინასტია ინგლისში
- 1154-1189 ინგლისის მეფე ჰენრი II პლანტაგენეტი
- 1162 მილანოს დანგრევა ფრიდრიხ ბარბაროსას მიერ
- 1164 კლარენდონის დადგენილებანი
- 1167 ლომბარდის ლიგის ჩამოყალიბება
- 1169-1171 ინგლისელთა მიერ ირლანდიის დაპყრობის დასაწყისი
- 1176 წლის 29 მაისის ბრძოლა ლენიანოსთან
- 1180-1223 საფრანგეთის მეფე ფილიპე II, ფილიპოგისტი
- 1185-1204 ანგელოზების დინასტია ბიზანტიაში
- 1187 წლის 2 ოქტომბერი – იერუსალიმის აღება სალადინის მიერ
- 1189-1199 ინგლისის მეფე რიჩარდ I ლომგული
- 1189-1192 ჯეკაროსანთა მესამე ლაშქრობა
- 1198-1216 პაპი ინოკენტი III
- 1199-1216 ინგლისის მეფე ჯონ უმიწაწყლო
- დაახ. 1200 პარიზის უნივერსიტეტის პირველი მოხსენიება მეფის სიგელში
- 1202-1204 ჯეკაროსანთა მეოთხე ლაშქრობა
- 1204 წლის 12-13 აპრილი კონსტანტინოპოლის აღება ჯეკაროსანთა მიერ
- 1204-1261 ლათინთა იმპერია
- 1209 ალბიგოელთა წინააღმდეგ ჯეკაროსნული ლაშქრობის დასაწყისი
- 1212 წლის 16 ივლისი ბრძოლა ლას ნავას დე ტოლოსასთან
- 1212-1250 ფრიდრიხ II პოპენტაუფენი
- 1214 ლაროშო-მუანისა და ბუენის ბრძოლები
- 1214-1294 როჯერ ბეკონი
- 1215 წლის 15 ივნისი თავისუფლებათა დიდი ქარტიის დამტკიცება
- 1216-1272 ინგლისის მეფე ჰენრი III
- 1217-1221 ჯეკაროსანთა მეხუთე ლაშქრობა
- 1225-1274 თომა აქვინელი
- 1226-1270 საფრანგეთის მეფე ლუი IX წმიდა
- 1228-1229 ჯეკაროსანთა მეექვსე ლაშქრობა
- 1235 მერტონის სტატუტი შემოღობვის შესახებ
- 1237 ტვეტონთა და მახვილოსანთა ორდენების გაერთიანება
- 1242 წლის 5 აპრილი ალექსანდრე ნეველის გამარჯვება ტვეტონთა ორდენის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩუდის ტბაზე

1248-1254	ჯეაროსანთა მეშვიდე ლაშქრობა
1254-1273	უმეფობის ხანა გერმანიაში
1258	ოქსფორდის პროვიზიები
1259	უესტმინსტერის პროვიზიები
1261	ლათინთა იმპერიის მოსპობა და ბიზანტიის იმპერიის აღდგენა
1261-1453	პალეოლოგთა დინასტია ბიზანტიაში
1263-1265	სამოქალაქო ომი ინგლისში
1265	ინგლისის პარლამენტის დასაწყისი
1266-1442	ანჟუელთა დინასტია სამხრეთ იტალიაში
1270	ჯეაროსანთა მერვე ლაშქრობა
1272-1307	ინგლისის მეფე ედუარდ I
1273-1291	რუდოლფ I შაბსბურგი
1279	ედუარდ პირველის სტატუტი „მკედარი ხელის შესახებ“
1282	წლის 30 მარტი „სიცილიური მწუხრი“
1282	სიცილიის შეერთება არაგონთან
1282	ინგლისელების მიერ უელსის დაპყრობა
1285-1314	საფრანგეთის მეფე ფილიპე IV ლამაზი
1285	უესტმინსტერის მეორე სტატუტი შემოღობვის შესახებ
1291	აკრის დაცემა
1291	შვეიცარიის კავშირის დასაწყისი
1294-1303	პაპი ბონიფაციუს VIII
1295	ედუარდ პირველის „სამაგალითო პარლამენტი“
1302	გენერალური შტატების პირველად მოწვევა საფრანგეთში
1302	„ბრიუგეს ცისკარი“
1302	ფრანგი რაინდების დამარცხება კურტრესთან – „ღეზების ბრძალა“
1304-1307	დოლჩინოს აჯანყება ლომბარდიაში
1309-1378	პაპების „ავინიონის ტყვეობა“

წინასიტყვაობა	გვ. 3-4
თემა I	მონაომელობელური წყობილების კრიზისი და ფეოდალური ელემენტების ჩასახვა რომის იმპერიის ტერიტორიაზე
თემა II	ძველი გერმანელები. ძველი გერმანელების საზოგადოებრივი წყობილება ცეზარისა და ტაციტუსის ცნობების მიხედვით
თემა III	დანართი — ძველი გერმანელები (წყაროების მიმოხილვა)
თემა IV	აღრეფეოდალური სამეფოების წარმოშობა ყოფილი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე
თემა V	უძველესი გალია. ფრანკთა სახელმწიფოს წარმოშობა. ზღოდეგის მმართველობა
თემა VI	დანართი — „სალიკური სამართალი“
თემა VII	უკანასკნელი მეროვინგები. ფრანკთა სახელმწიფო მაიორდომების ხანაში
თემა VIII	დანართი — „კონსტანტინეს ნაბოძარი“
თემა IX	კარლოს დიდის საგარეო და საშინაო პოლიტიკა. „კაროლინგური რენესანსი“
თემა X	დანართი — გეინჰარდი — „კარლოს დიდის ცხოვრება“ (ფრაგმენტი)
თემა XI	დანართი — ქრონიკა კარლოს დიდის საქმებთან რომის შესახებ
თემა XII	დანართი — „როლანდის სიმღერა“
თემა XIII	დანართი — ფრაგმენტი „კარლოს დიდის კაპიტულარიდან“
თემა XIV	დანართი — „კაროლინგური რენესანსი“
თემა XV	დანართი — განმანათლებლები კარლოს დიდის კარზე
თემა XVI	ფრანკთა სახელმწიფო კარლოს დიდის მემკვიდრეების ხანაში. ვერდენის ზღმუკერულება
თემა XVII	საფრანგეთი IX-XI საუკუნეებში. პირველი კაპეტინგები
თემა XVIII	სარკინოზთა, მადიართა და ნორმანთა თარეშები ვეროპის ტერიტორიაზე IX-X საუკუნეებში
თემა XIX	წინაეკლტური და ეკლტური ბრიტანეთი
თემა XX	დანართი — სტოუნენგეი

თემა XI	რომაული ბრიტანეთი -----	გვ. 114-116
თემა XII	ანგლო - საქსების მიერ ბრიტანეთის დაპყრობა -----	გვ. 116-119
	დანართი - არტურის ლეგენდები -----	გვ. 119-120
თემა XIII	ანგლო-საქსების პოლიტიკური და სოციალური წყობა. ქრისტიანობის გავრცელება ინგლისში. -----	გვ. 120-123
	დანართი - „ბეოველფი“ -----	გვ. 124
	დანართი - ბუდა პატივცემული -----	გვ. 124
	ინგლისისა და შოტლანდიის ერთიანი სახელმწიფოს შექმნა -- გვ. 124-125	
თემა XIV	სკანდინავები (დანელები) ბრიტანეთის კუნძულებზე ა) დანელთა შემოსევების I პერიოდი. ალფრედ დიდი ----	გვ. 125-127
	ბ) დანელთა შემოსევების II პერიოდი -----	გვ. 128-129
თემა XV	ინგლისისა და ნორმანდიის ურთიერთობა XI საუკუნეში ---	გვ. 129-132
	უესტმინსტერის სასახლე, ანუ პარლამენტი -----	გვ. 132-134
თემა XVI	ნორმანდთა ბატონობა ინგლისში. „სამინელი სამსჯავროს წიგნი“ -----	გვ. 134-137
	უინბორის სასახლე -----	გვ. 137-139
	ლონდონის ტაუერი -----	გვ. 139-141
	დანართი - „სამინელი სამსჯავროს წიგნი“ -----	გვ. 137
თემა XVII	ინგლისი უილიამ დამპყრობლის მეგვიდრეების ხანაში. უილიამ II, კენრი I -----	გვ. 141-143
თემა XVIII	გერმანია IX-X საუკუნეებში -----	გვ. 144-147
	დანართი - სლავი განმანათლებლები -----	გვ. 147-148
თემა XIX	ოტო I-ის მეფობა გერმანიაში. ბრძოლა უნგრელებთან და პერცოგებთან -----	გვ. 148-151
თემა XX	იტალია და პაპობა IX-X საუკუნეებში. ოტო I-ის იტალ- იური ლაშქრობები. „საღმრთო რომის იმპერიის შექმნა“ --	გვ. 151-154
	დანართი - „საღმრთო რომის იმპერია“ -----	გვ. 154
თემა XXI	ოტო II-ის, ოტო III-ის და ჰაინრიხ II-ის მმართველობა გერმანიაში -----	გვ. 155-157
თემა XXII	გერმანია ფრანკონული (სალიკური) დინასტიის მმართველობის პერიოდში. გრიგოლ VII პილდებრანდის მოღვაწეობა. კანოსა. ჰაინრიხ V-ის ბრძოლა პაპებთან. ვორმსის კონკორდატი -	გვ. 157-168
	დანართი - გრიგოლ VII „პაპის ძალაუფლების შესახებ“ გვ. 167	
თემა XXIII	დასავლეთ ევროპის ადრინდელი ფეოდალური	

	საზოგადოების	
	ზოგადი დახასიათება -----	გვ. 168-178
თემა XXIV	ფეოდალური ქალაქების წარმოშობა. საკომუნალო მოძრაობა ქალაქ ლანის კომუნის ისტორია. ხელოსნობა და ამკრები, ვაჭრობა და კრედიტი შუა საუკუნეების ევროპაში. -----	გვ. 178-190
თემა XXV	ჯვაროსნული ლაშქრობების ისტორია -----	გვ. 191-215
	დანართი - ბიზანტიელი ისტორიკოსის ცნობა ჯვაროსანთა მიერ კონსტანტინოპოლის გაძარცვის შესახებ -----	გვ. 215-216
	დანართი - ტრაპიზონის იმპერიის მოკლე ისტორია -----	გვ. 216-217
თემა XXVI	საფრანგეთი XII-XIII საუკუნეებში. ლუი VI, ფილიპ II ოგიუსტი. ლუი IX -----	გვ. 218-223
	პარიზის ღვთისმშობლის ტაძარი -----	გვ. 223-224
	ლუერი -----	გვ. 225-226
თემა XXVII	ფილიპე IV ლამაზი. ბრძოლა პაპობასთან. გენერალური შტატების წარმოშობა -----	გვ. 227-231
თემა XXVIII	პენრი II პლანტაგენეტის მმართველობა, რეფორმები. ტომას ბეკეტი -----	გვ. 231-236
თემა XXIX	ინგლისი XIII საუკუნეში. ჯონ უმიწაწყლო. „თავისუფლებათა დიდი ქარტია“ -----	გვ. 236-239
	დანართი - „თავისუფლების დიდი ქარტია“ -----	გვ. 239
თემა XXX	ინგლისი პენრი III-ის მმართველობის პერიოდში. სიმონ დე მონფორი და პარლამენტის წარმოშობა. ედუარდ I --	გვ. 240-243
თემა XXXI	იტალია და გერმანია XII-XIII საუკუნეებში. მწვალეული მოძრაობანი. ინკვიზიცია -----	გვ. 243-254
	წმინდა პეტრეს ტაძარი -----	გვ. 254-256
თემა XXXII	ფრიდრიხ II და შტაუფენთა დინასტიის აღსასრული -----	გვ. 256-259
თემა XXXIII	დასავლეთ ევროპის ქვეყნების შუა საუკუნეების კულტურა და განათლება. სქოლასტიკა და მისტიკა. „შვიდი თავისუფალი ხელოვნება“. უნივერსიტეტების წარმოშობა -----	გვ. 259-278
	დანართი - შუა საუკუნეების არქიტექტურა (რომანული და გოთიკური სტილი) -----	გვ. 278-281
	ქრონოლოგიური ტაბულა -----	გვ. 282-286
	სარჩევი -----	გვ. 287-289